This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

ANDOVER-HARVARD LIBRARY
AH 6IYW V

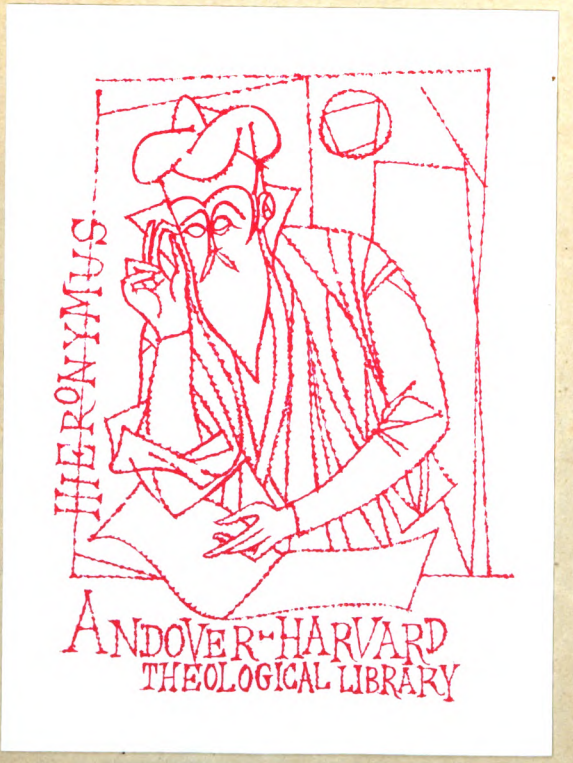

Digitized by Google

Tidsskrift

for

udenlandsk theologisk Litteratur.

Udgivet

af

Dr. H. M. Clausen,
Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet.

Nittende Aargang.
1851.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.
Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

Digitized by Google

Digitized by Google

THEOLOGICAL LIBRARY
CAMBRIDGE, MASS.
Period. 1970.07
v. 19
1851

Indhold.

	Side
C. Ullmann: Majoriteternes Gyldighed i Kirken	1.
K. Bähr: Den protestantiske Gudstjeneste betragtet fra Menighedens Standpunkt	37.
D. Schenkel: Protestantismens Væsen, af Reformationstidsalderens Kilder	94.
F. Schleiermacher: Den praktiske Theologie efter den evangeliske Kirkes Grundsætninger	195.
C. K. Kling: August Neander, et Bidrag til hans Livsbillede	344.
Den evangeliske Kirkes Selvstændighed i Preussen	413.
J. Stockmeyer: Efterretning om Irvingismen	481.
O. Mejer: Propaganden i England	507.
J. B. Hirscher: De kirkelige Tilstande i Nutiden	577.
C. G. v. Rudloff: Skotlands Reformations-Historie	617.

Digitized by Google

Digitized by Google

Majoriteternes Gyldighed i Kirken.

af

Dr. C. Ullmann.

Prof. i Theol. ved Univ. i Heidelberg.

1850.

Den almindelige Betydning af en Majoritetsbeslutning er, at det ifølge en udtrykkelig eller stiltiende Overeenskomst antages for det Hensigtsmæssigste og Fornuftigste, at i en bestemt Kreds af Samfundslivet det, som vedtages ved Stemmefleerhed, enten direkte eller ved valgte Repræsentanter skal gjælde som bindende Lov for Alle. Heraf følger nu for det Første, at en Majoritetsbeslutning, hvor høit man end kan anslaae dens Betydning, aldrig kan være i den Grad absolut, at den ingen Grændser har; den indskrænker sig nødvendigviis til den Livskreds og det Omraade, hvor den er bleven til; eet Folk kan ikke ifølge Majoritet disponere over et andet, der staaer selvstændigt overfor hiint, og ligesaa lidt en, relativt for sig bestaaende, Deel af et Samfundsvæsen over en anden; væsenligt forskjellige Livskredse kunne ikke tage Bestemmelser for hverandres Vedkommende, altsaa navnlig ikke politiske Majoriteter for Kirken eller kirkelige for Staten. For det Andet kan enhver Majoritetsbeslutning, naar den, som det forudsættes, skal være en fornuftig Forholdsregel, kun befatte sig med Sager, som

Digitized by Google

ifølge deres indre Natur kunne behandles paa en saadan Maade. Ved Stemmefleerhed at ville afgjøre Sager, som ifølge deres Væsen ligge udenfor denne Sphære, vilde være aabenbart uforstandigt. Forsøgtes imidlertid dog noget Sligt, da vilde selv en udtrykkelig Overeenskomst imellem Mange eller endog de Fleste ikke kunne binde den Enkelte til at underkaste sig en saadan Afgjørelse; han maatte, for sin egen Samvittigheds og fornemmelig for den paagjældende Sags Skyld være forpligtet til at gjøre Modstand; thi ved en saadan Fremgangsmaade behandler man ikke en Sag, man mishandler den kun.

Saa simpelt og indlysende dette end synes, saa er det dog ikke overflødigt at udtale det, thi man har til alle Tider syndet derimod. Isærdeleshed kan Historien berette meget om Majoriteter, som i overmodig Følelse af deres Magt have gjort Overgreb paa fremmede Enemærker og dermed paatrykket deres egne Beslutninger Ugyldighedens og Forgængelighedens Segl. I Løbet af Middelalderen have kirkelige Forsamlinger ofte nok taget Bestemmelser angaaende Staten og dens Regering, medens den nyere Tid har flere Exempler at opvise paa det Modsatte. Fra denne Side truer aabenbart den største Fare, og det er derfor ikke upassende at anføre nogle Tilfælde.

Et meget betydningsfuldt Tilfælde møder os allerede i vor evangeliske Kirkes første Tid; den har jo sit Navn, protestantisk, deraf, at dens Repræsentanter paa Rigsdagen i Speier 1529 følte sig drevne til, i de Sager, som „angaae Guds Ære og Sjelenes Frelse og Salighed", at haandhæve ethvert Menneskes selvstændige Stilling overfor Gud og egen Samvittigheds Afgjørelse, og at protestere imod, saavel at Nogen i den Henseende beraabte sig paa „Andres, det være sig Fleres eller Færres, Beslutninger," som at en Instants af verdslig Natur som Rigsdagen eller Keiseren gav bindende Bestemmelser i slige

Digitized by Google

Anliggender.*) Dette var nu kun et Forsøg af Rigsdagens Majoritet paa et saadant Overgreb. Men paa den meest skrigende Maade og til Kirkens fuldkomne Ødelæggelse fuldbyrdedes et lignende i den første franske Revolution af Nationalconventet. Den 17de Brumaire i Republikens andet Aar (7de Novbr. 1793) nedlagde Paris's demokratiske Erkebiskop, Gobet, høitideligt sin Værdighed og sine Embedsinsignier for Nationalkonventet med den Erklæring: „der tør ikke mere gives nogen anden offenlig og national Cultus end Frihedens og den hellige Ligheds, eftersom det souveraine Folk byder det saaledes." Hans Vikarer og talrige Geistlige fulgte efter med lignende Erklæringer; der blev gjort det Andragende, at indføre denne Dag som „Fornuftens Dag" i Kalenderen og at sætte blotte Nationalfester istedetfor de christelige Festdage. Alt dette optoges af Conventet med Jubel; Præsidenten omfavnede den forhenværende Erkebiskop som Borger Gobet; et formelt Dekret syntes under denne almindelige Enighed aldeles ikke nødvendig; det var tilstrækkeligt, at det souveraine Folk faktisk fuldbyrdede det og feirede „Fornuftens Seir over Fanatismen" ved at vanhellige Kirkerne, omstyrte Altrene, opbrænde de hellige Bøger, mishandle de tre Præster og holde den bekjendte Fest for Fornuften. Kun een Mand i Conventet stod fast i denne Storm, den eneste i Sandhed Fornuftige og Fromme, der tog det alvorligt med den proklamerede Religionsfrihed, men maatte bede for sin Frimodighed med forsmædelige Forfølgelser. Det var Biskop Gregoire af Blois. Han udsagde i Conventet Ord, der passe aldeles paa vore Forhold: „Hvad forlange I" sagde han, Offere til Fædrelandet? jeg er vant dertil. Trofasthed mod Frihedens Sag? jeg har forlængesiden givet

*) S. Luthers Værker ved Walch, B. 16. S. 364. Udtog hos Gieseler, K. H. III. 1. S. 232, hvor der er anført endnu mere.

Digitized by Google

Prøver derpaa. Min biskoppelige Gage? den overlader jeg Eder uden Klage. Eller gjælder det om Religionen? Denne Artikel ligger udenfor eders Omraade, og I have ikke Ret til at angribe den. Hvad mig angaaer, saa er jeg Katholik af Overbeviisning, Præst ifølge Valg og Biskop ifølge Folkets Desiignation. Men jeg har ikke min Mission hverken fra Folket eller fra eder. Jeg har søgt at virke gavnligt i mit Stift; jeg forbliver Biskop for at fortsætte min Gjerning. Jeg beraaber mig paa Cultusfriheden." Vel ikke saa voldsomme, omstyrtende, men dog altid stærke Overgreb af de politiske Majoriteter har man i den nyeste Tid oplevet i Tydskland. Frankfurter-Forsamlingen har, uden at høre Kirken, taget Bestemmelser, som, naar de virkelig skulde udføres, vilde omstabe Kirkens hele Tilværelse; den har, for ikke at tale om Forandringen af Edsformularen, det borgerlige Ægteskab og andet Lignende, proklameret Statens Irreligiositet, og besluttet Kirkens Adskillelse fra Staten og Skolens fra Kirkens.

Og hvad er nu Resultatet bleven af alle disse Beslutninger, der gribe ud over det dem anviste Omraade? Den evangeliske Kirke bestaaer trods den speierske Rigsdagsmajoritet. Katholicismen er i Frankerig en Magt trods dens Afstaffelse ved Conventet. Det naturlige Forhold imellem Kirken og Staten, Skolen og Kirken vil forblive uforandret i Tydskland trods de Frankfurtske Grundrettigheder. Selv om en Forsamling var formaaelig nok til at ansee sig for „almægtig," vil den dog ikke formaae noget imod Tingenes Natur. En Majoritetsbeslutning fra eet Omraade af over paa et andet er naturstridig, og selv om den for en Tid kan have nogen Virkning, maa den dog senere saameget sikkrere opløse sig i sit eget Intet.

Vi indskrænke os her til vort egenlige Enemærke nemlig det Helliges, det religiøse Samfunds, Kirkens. Naar man om det Sande, det Skjønne, det Rette maa sige, at de ere høiere

Digitized by Google

Magter, som Menneſket ikke frembringer, men som først give Menneſket dets ſande, ægte Betydning og Værdighed, at Menneſket ikke raader over dem, men at de raade over Menneſket, ſaa kan dette i endnu høiere Grad anvendes paa det Hellige. For det Hellige maa Menneſket, og ikke blot Denne eller Hiin, men Enhver, forſaavidtſom han er Menneſke, uden videre bøie ſig og tilkjende det den høieſte Ære og Majeſtæt. Paa den levende, virkſomme Anerkjendelſe af ſamme beroer fremdeles Alt, hvad der i Sandhed ſkal være et Menneſke værdigt; Sædelighed, Sandhed, Retfærdighed, Troſtab, Pligtens Ukrænkelighed har ſin ſidſte urokkelige Grundvold alene i det Hellige. Dette for Alle abſolut Bindende kan allermindſt være underkaſtet menneſkelig Vilkaarlighed; det beroer i ſidſte Inſtants paa en Virkning og Aabenbarelſe fra Den, ſom ſiger: „Værer hellige, thi jeg er hellig.“ Det i Sandhed Hellige kundgjør ſig for Menneſket ved ſin indre Sandhed, ved ſit Væſens uforanderlige Værdighed og Harmonie, ved den Aand, der ſiger vor Aand, at her er noget Guddommeligt; og dette Vidnesbyrd fuldbyrder ſig ikke blot for vor Forſtand, vort Hjerte eller vor Villie, og ikke blot i et enkelt Moment af vor Tilværelſe, men i hele vort indre Liv og i vor hele Livserfaring. Det er ikke os, der ſkulle gribe, gjennemtrænge det Hellige og forvandle det til vort eget Væſen, men det griber og gjennemtrænger os og forvandler vort Væſen til ſit. Saaledes kan man vel ikke gribes af det Hellige og iſærdeleshed af det Hellige i den fuldkomne Aabenbaring paa Jorden, i Chriſtus, uden en Frihedsakt, ja det er Begyndelſen til den ſande og høieſte Frigjørelſe; men beſtandig er der dog tillige en indre Nødvendighed medvirkſom; man drages og bæres af en høiere Magt; det gjælder her beſtandig om Noget, ſom Menneſket, hvor nær det end er ham, dog ſeer over ſig ſom ſtraalende i den høieſte Værdighed, og hvori han først ſkal leve ſig ind. Hvor-

Digitized by Google

ledes kunde nu Menneſket i dette inderligſte Forhold til Gud, i hvilket det aldeles underkaſter ſig ſelv den guddommelige Dom og alene vil følge Guds Kald, tillige anerkjende en Andens, selv det bedſte Menneſkes Dom? hvorledes kunde han gjøre Det, ſom er Kjernen i hans Liv, afhængigt af tilfældige Majoriteters Afgjørelſe?

Hvad der gjælder om den Enkelte, gjælder ogſaa væſentligt om det Samfund, ſom det Hellige danner, og iſær om det Samfund, ſom her fortrinsviis kommer i Betragtning, nemlig den chriſtelige Kirke. Chriſtendommen beroer paa en fuldkommen Meddelelſe af Gud til Menneſkeheden, paa Guds Aabenbaring, formidlet ved en Perſonlighed, i hvilken Gud og Menneſkene ere blevne Eet, og netop derved Religionens Fuldendelſe ſom Liv er bleven given. Denne Perſonlighed, der efter ſit Væſen er forſonende og forløſende, udover en gjenfødende, ſkaberiſk oplivende Kraft paa de Modtagelige for at fornye Guds Billede i dem og danne dem til ſande Perſonligheder; den forener dem med ſig ved Troen, tilegner ſig dem, uagtet deres forſkjellige Evner, ſom Bærere og Redſkaber for det nye Liv, og ſaaledes opſtaaer der fra dette Midtpunkt af et organiſk Samfund, en Livsorganisme, nemlig Menigheden, Kirken. Ligeſom nu ethvert Samfund alene kan opholdes og gjenoplives paa ſamme Maade ſom det oprindeligt er bleven til paa, ſaaledes er det ogſaa Tilfældet med Kirken. Den er ikke bleven til ved en vilkaarlig Sammentræden af Enkelte eller Mange, men den er voxet ud af Chriſti, dens Hoveds, ſkabende Kraft. Paa ſamme Maade bliver den ogſaa efter ſit indre Væſen forplantet, og, om det gjøres fornødent, fornyet. Alt dette fremgaaer af en indre Nødvendighed, af en Trang til Meddelelſe fra deres Side, ſom ere opfyldte af Chriſtus og ikke kunne andet end forkynde ham i Ord og Gjerning, og i en Trang til Tilegnelſe fra deres Side, ſom i Chriſti Per-

Digitized by Google

son, i Troen paa ham, Forsoneren og Forløseren, finde Fred for deres Sjele og ny Livskraft til det Gode. Alt dette er indre Begivenheder, Gjenstanden for Eens egen Livserfaring, hvorved Enhver af sig selv maa finde det upassende at tænke paa noget saa Udvortes som en Afgjørelse ved en Flerhed.

Vi tør imidlertid ikke betragte Kirken alene i dens høieste Oprindelse, i dens inderste Væsen og i dens Heelhed; vi maae ogsaa nærmere vende Blikket mod dens Tilbliven i Tiden, dens ydre Form og de enkelte, forskjelligartede Dele af dens Omraade. Der ville vi da have Forskjelle at anerkjende, og der vil ogsaa træde os Punkter imøde, paa hvilke en Majoritetsafgjørelse ikke blot er tilladelig men nødvendig.

Det Øverste og egenlig Skaberiske i Kirken er bestandig Troen; thi, idet den er Tilegnelsen af Christus, det christelige Samfunds Skaber, har Kirken sin Oprindelse og Tilværelse derfra. Men Troen kan atter opfattes i dobbelt Betydning, subjektivt og objektivt, forsaavidt den er en Tilstand eller en Gjenstand. I første Henseende er den en ubetinget Hengivelse til Gud, og derigjennem Tilegnelse af Frelseren og den ved ham meddeelte guddommelige Frelse, hvoraf der i Kraft af Gjenfødelsen fremgaaer et nyt, af Guds og Christi Aand opfyldt Liv, Organet for Optagelsen af Christus og tillige Dannelsesprincipet for den christelige Personlighed. Objektivt taget, er den Indbegrebet af de Bestemmelser, som give os Visshed om den i Christus os tildeelte Frelse, og om den Maade, paa hvilken denne virkeliggjør sig saavel i den Enkelte som i Menneskeheden idethele taget. Men i ingen af disse Henseender kan Troen betragtes som en Gjenstand for Overeenskomst og Afstemning.

Subjektivt betragtet, betegner Troen Menneskets inderste Sjels- og Samvittighedsforhold til Gud. I dette Forhold maa Enhver selv træde frem for Gud; ingen Anden kan

Digitized by Google

gjøre det for ham. Den sande, levende Tro er nødvendigen Menneskets egen Tro, er ham Samvittighedssag. Men som Det, der fra Gudsforholdet som Udgangspunkt bestemmer det det hele Liv, dømmer om Salighed og Usalighed, forlanger Troen en Forvisning og denne ikke kan være menneskelig, men maa være guddommelig begrundet. Denne Forvisning øser den deels af sin Gjenstands umiskjendelige guddommelige Vished, deels af Erfaringen, i hvilken denne Gjenstand godtgjør sig som et Indbegreb af guddommelige Kræfter til Salighed, eller snarere af den fulde Overeensstemmelse af begge dem. Vistnok er nu denne Forvisning nærmest alene tilstede for den Enkelte; men i denne Isoleerthed kan den ikke forblive. Derfor stræber Troen ifølge sin Natur efter Samstemmen med Andre, efter et Samfund, for deri at blive sig sin Sandhed endnu fuldstændigere bevidst, for deraf at vinde en endnu fyldigere Tilfredsstillelse, Oplivelse og Bestyrkelse, og dens sidste Maal er den hele Menneskeslægts Samfund i den samme Frelses Forvisning, een Hjord under een Hyrde. Men denne Trang kan aldrig være af den Beskaffenhed, at Troen derved skulde, i Henseende til sit Indhold eller sin indre Overbeviisning, gjøre sig afhængig af Andres Indrømmelse eller af Stemmefleerhed; thi derved vilde den give sin egen Gjenstand til Priis, og fornægte sit eget inderste Væsen. Den vilde da falde ned fra den guddommeligt beseglede Forvisnings Sphære til det Problematiske; fra en Samvittighedssag vilde den blive til en Sag, der afgjordes ved tilfældige, udvortes Bestemmelser, og derimod ophøre at være Tro. Den i Sandhed Troende kan, om han end befinder sig i den yderste Minoritet eller endog staaer alene, ikke vakle. Dersom ved Christendommens Tilblivelse den første Troende havde ventet paa Andres eller Manges Bifald, saa vilde der aldrig være bleven nogen christelig Tro. Overeensstemmelsen er fremgaaet af Troen, Troen ikke af Overeensstemmelse; Troen stræber efter

Digitized by Google

et Samfund; men ligesaa lidt som den tiltvinger sig det, ligesaa lidt er den afhængig deraf.

Men ogsaa Troens Gjenstand, Indbegrebet af Frelsens Kjendsgjerninger og Sandheder, vilde blive fornægtet, dersom man uderkastede den Fleerhedens Afgjørelse. Dette Frelsens Indbegreb har enten den Betydning, at den er fremkaldt og stjenket os af Guddommen, eller ogsaa har den ingen sand Betydning. I sidste Tilfælde behøvedes da ingen videre Afstemning. I første Tilfælde kan det vel blive Gjenstand for menneskelig Forsken og Tænken, men, i sin objective Betydning, ikke for en menneskelig Afgjørelse; det er sat for Menneskene til Fald eller til Opreisning, men ikke til Afstemning. Men selv om man ikke vil tage Hensyn til det christelige Troesindholds guddommelige Oprindelse, er der dog Noget, man maa tage særegent Hensyn til. Naar nemlig Sandheden overhovedet ikke kan afgjøres ved Stemmeoptælling, fordi noget saa Indvortes som Sandheden ikke kan maales ved noget Udvortes som Tal, saa kan det allermindst have Noget at betyde paa den christelige Sandheds Omraade at stemme per capita, fordi denne Sandhed ikke er en Hovedsandhed, ikke simpelthen en korrekt Tankerække, et logisk Exempel, men en Sandhed, der omfatter det hele Liv, og hvori Mennesket først indvies ved Hjertets Omskabelse, ved Omvendelse og Gjenfødelse. Christendommen kommer Menneskets Trang imøde, men den modsætter sig tillige hans Tilbøieligheder. Naar det naturlige Mennneske vil være ærligt, kan det egenlig ikke andet end forkaste Christendommen; det maa forkaste den, ikke blot formedelst dens dybere Troeshemmeligheder og dens Overnaturlighed, men allerede paa Grund af dens allersimpleste og klareste Lærdomme og Bud. At man hengiver Livet for at vinde det, at man tager Korset paa sig, at man selvfornægtende elsker Andre som sig selv, at man priser de Fattige i Aanden, de Ydmyge, de sig selv

Digitized by Google

fornedrende salige, alt dette maa det naturlige Menneskes Forstand finde uforstandigt, overspændt, daarligt. Det føler man nutildags ikke altid, fordi man er vant til de christelige Forestillinger, og ikke engang tager de simpleste af dem ret alvorligt; men det var anderledes dengang, da Christendommen endnu var i sin Nyhed. Da havde f. Ex. Lucian, der talede den naturlige Forstands Sprog, intet andet end Spot og Latter i Beredskab for de Christnes opoffrende Broderkjærlighed, for deres Udødelighedstro og den derpaa grundede Frimodighed i Døden. Hjertet maa først leve sig ind i alle Christendommens Sandheder, førend Forstanden kan antage dem. Kun i samme Maal som dette skeer, kunne de ogsaa vinde Hovederne. Men dette skeer kun formedelst en meget langsom, vanskelig Proces, der gaaer igjennem Menneskeslægtens hele Udvikling. Saaledes staaer Christendommen bestandig som den høieste religiøs-sædelige, dannende Magt overfor Menneskeheden, der først skal fornyes og omdannes ved den. Hvorledes kan nu en Afstemning per capita have nogen Betydning her, naar Hovederne hænge sammen med Hjerterne, der først skulle gjenfødes ved Christendommens Kraft, naar ikke Hovederne ogsaa have fattet dens Sandhed og Guddommelighed? Skulde Majoritetsprincipet her være afgjørende, saa vilde der ligesaa lidt være en objektiv Christendom til i Verden, som der vilde være en subjektiv christelig Tro, naar den første Troende havde ventet paa de Andres Samtykke. Christendommen vilde da strax ved sit første Forsøg paa at vinde Tilværelse være falden igjennem.

Dette stod ogsaa klart for Christendommens Stifter; han udsender Apostlene som „Faar midt iblandt Ulvene“ (Matth. 10, 16); han betegner sine Tilhængere som „den lille Hjord, der ikke skal frygte“, ikke fordi den snart skal blive til Majoriteten, men fordi „det er hans Fader velbehageligt at skjenke dem Riget“ (Luk. 12, 32). Kun derved, at allerede

Digitized by Google

Christendommens Forløbere, Propheterne, vare „Jernpiller og Kobbermure“ ikke blot mod Kongerne og Præsterne, men ogsaa mod „Folket i Landet“ (Jerem. 1, 18), kun derved, at dens første Stiftere, Apostlene, ikke frygtede for at træde op imod en heel Verden og forkynde Evangeliet om den Korsfæstede, der var „Hedningene en Daarskab og Jøderne en Forargelse“, kunde den Bane brydes, paa hvilken Christendommen har gjort sit Erobringstog igjennem Menneskeheden. Og uagtet den nu i næsten 2000 Aar er skreden fremad paa denne Bane, er Forholdet endnu bestandig væsenligt det samme. Til enhver Tid gjør den christelige Tro sine Erobringer alene ad den sædelige Omvendelses Vei; de saaledes Omvendte ville aldrig afstemme over deres hellige Troesgjenstande, og om de Andre end vilde det, kunde de ikke, fordi de hverken have Myndighed eller Magt dertil. Paa dette indre Enemærke, Kirkens Grundvold, kan der ikke paa nogen Maade være Tale om Majoritetens Betydning.

Vi maae imidlertid her ikke blot tage Hensyn til det christelige Troesindhold i dets oprindelige Skikkelse, saaledes som det er nedlagt i Skriften, Grundvolden for hele den christelige Udvikling. Dette Indhold, der har vundet Liv hos de Troende, har ogsaa fundet sit endnu bestemtere formulerende, sammenfattende Udtryk i Bekjendelsen, og det ikke ifølge en Tilfældighed men med Nødvendighed. Christus vil bekjendes af Sine, og Troen er efter sin Natur bekjendende; det er en Trang og en Ære for den at bekjende. Først ved den bekjendende Tro opstaaer Menigheden, hvilket forbilledligt betegnes derved, at Herren grunder sin Kirke paa den bekjendende Petrus. Bekjendelsen er Menighedens første Daad, hvorved den sætter og fremstiller sig selv, hvorfor den ogsaa er en Betingelse for en sand Menighed og Kirke, der ikke kan existere uden den; Kirken tiltvinger sig ikke en Bekjendelse, ligesaa lidt som den tiltvinger

Digitized by Google

sig Medlemmer, men den maa have en Bekjendelse og staae derpaa, ellers ophører den at være en Kirke. Forsaavidt nu som Bekjendelsen væsenligt er noget Fælleds, opstaaer det Spørgsmaal, om den kommer i Stand ved Afstemning og er underkastet Afgjørelse ved Stemmefleerhed. Og der kan da her spørges paa den ene Side om Bekjendelsens Tilblivelse og første Antagelse, paa den anden Side om Gyldigheden af den allerede bestaaende Bekjendelse.

Hvad Tilblivelsen angaaer, saa har man vel i nyere Tider ogsaa forfærdiget Bekjendelser ifølge Votering, og derved afstemt om de væsenligste Troesartikler, f. Ex. Christi Guddommelighed. Men derved har man kun opstillet et himmelraabende Exempel paa, hvorledes man ikke skal gaae frem; man har derved aldeles forladt den sande Grundvold for Bekjendelsen, og de paa denne Maade tilveiebragte Bekjendelser have hverken nogen livskraftig Rod eller nogen Troeskraft eller nogen Udsigt til Varighed. Den sande Bekjendelse er altid grundet paa den christelige Sandheds oprindelige Vidnesbyrd i Skriften, og er et Udtryk ikke for den Lov, der først skal søges og tilveiebringes, men for den, der allerede er tilstede i sin fulde Livskraft og Livsvished. Men den Opfattelse af Skriftens Sandhed, af hvilken Bekjendelsen fremgaaer, skeer ikke ifølge en tilfældig Overeenskomst, hvorved Stemmernes Antal kunde have noget at betyde, men efter indre, i Sagen selv liggende Grunde; og med en saadan, af den christelige Grundvold fremgaaet Tro kan man ikke prutte eller ifølge Afstemning tage fra og lægge til, men den stræber kun efter en til sit Væsen fuldstændigt svarende Form, hvilken den netop erholder i Bekjendelsen. Bekjendelsen er ikke et Klædebon, som man kan skære til efter Behag, men et Troens Legeme, som Troens Sjel selv danner sig indenfra. Saaledes ere ogsaa bestandig de sande, store, historiske, bestaaende Bekjendelser blevne til. Enten ere de, som det apostoliske Symbolum, fremgaaede

Digitized by Google

umiddelbart af Menighedens Tro i en gradviis men indvortes betinget Udvikling, eller ogsaa ere de, som den augsburgske Confession, vel affattede af enkelte Personer, men saadanne, i hvem den fælleds Tro levede kraftigst og med størst Bevidsthed, og som vare i Stand til at give dem det klareste, meest adæqvate Udtryk. Man kunde, for at finde dette Udtryk, foretage Forandringer under selve Arbeidet, hvad Melanchthon udtrykkeligt vedgaaer i Henseende til den af ham forfattede Confession*); men disse Forandringer vedkom ikke Troesindholdet, som stod urokkeligt, men alene Formen, som man endnu var ifærd med at søge. Men, ligesaalidt som der her kan have fundet en Afstemning Sted, ligesaa lidt indtraadte denne ved den aandelige Antagelse og Aflæggelse af den fuldstændige Bekjendelse. Hvorledes havde der endogsaa kun kunnet være Tanke om noget saa Abnormt?**) For Bekjendere var Bekjendelsen det nødvendigste Livsudtryk for Troen, om hvis Tilstedeværelse i det hele Samfund de kunde være fuldkommen overbeviste, og for de Udenforstaaende henstillede man Bekjendelsen, saa de enten maatte slutte sig til den eller forkaste den. Andre Bekjendelser, for Exempel Conciliernes fra det fjerde og femte Aarhundrede og blandt de evangeliske de fra Reformationens senere Tid eller Perioden efter samme, ere vel tildeels ogsaa blevne til ad Forhandlingens Vei og ved Afstemning og Overeenskomst; men disse Bekjendelser have heller ikke det fyldige, friske, levende Præg; de indeholde, hvad der ikke bør være Tilfældet ved den ægte Bekjendelse, mere Theologi end væsenligt Troesindhold; de ere mere for Skolen

*) I et Brev til Luther, hvor det hedder: „in apologia (den augsburgske Confession, som oprindeligt paa Grund af sin apologetiske Charakteer benævnedes saaledes) quotidie multa mutamus."

**) Luther, til hvem Confessionen blev sendt i Coburg, svarede: „Jeg har gjennemlæst M. Philipps Apologi; den behager mig saare meget, og jeg veed intet at forbedre eller forandre derved, og det vilde heller ikke passe sig."

Digitized by Google

end for Kirken. Men — for ogsaa at kaste et Blik paa et andet Kirkeomraade; isærdeleshed ved de tridentinske Bekjendelser opdager man, at de ere fremgaaede af Forhandlinger, forskjelligartede Paavirkninger og Indrømmelser. Hvilken Enhed, Sikkerhed og Livsfylde er der derimod ikke i den augsburgske Confession, netop fordi den er bleven til paa den rette Maade!

Hvad angaaer Gyldigheden af allerede bestaaende Bekjendelser i et kirkeligt Samfund, saa kan der derom heller ikke tages nogen Bestemmelse ved Stemmefleerhed. Sagens egen Natur forbyder det. Thi enhver Kirke, altsaa ogsaa den evangeliske, bliver til og bestaaer ved sin Bekjendelse. Et Samfund kan ikke afstemme angaaende sin Tilværelses egen Grundvold, uden at rokke denne sin Tilværelse. Kunde det nogensinde komme saavidt, at den evangeliske Kirke ved Stemmefleerhed afskaffede sine Bekjendelsesskrifter, saa vilde den derved afskaffe sig selv. Imidlertid maae vi fra vort evangeliske Standpunkt altid indrømme, at en Bekjendelse aldrig tør træde istedetfor eller blot ved Siden af Guds Ord med lige bindende og normativ Kraft, at enhver Bekjendelse er af menneskelig Natur og til en vis Grad bærer Præget af sin Tid, at der altsaa er en Mulighed for, at en senere Tid kan føle Trang til et endnu adæquatere Udtryk for Troesindholdet. Er denne Trang nu virkelig fremgaaet af Troen og ikke af Indifferentisme og Vantro, saa vil der paa Grundvolden af den gjældende Bekjendelse, som Kirken aldrig, uden at ophæve Identiteten med sig selv og fornægte sin Oprindelse, aldeles kan opgive, fremstaae en ny Bekjendelse; men dette vil da kun skee paa den Maade, paa hvilken alene alt Ægte paa dette Omraade bliver til, nemlig ikke ved udvortes Overeenskomst og Afstemning, men ved Aandens indre Magt og Nødvendighed, under Paavirkning af store historiske Momenter; og først naar der atter er en saadan fælleds levende Tro i Sjelene, at det

Digitized by Google

rette Ord kun behøver at udtales for at finde almindelig Gjenklang i Alles Hjerter.

Kirken har imidlertid ikke blot det simple Udtryk for sin Tro i Bekjendelsen; den trænger ogsaa til en videre Udvikling og Begrundelse af samme i Læren. Denne Lære maa opstilles som System og fremsættes i Lærebøger til Kirkens Brug. Er nu da ikke her Majoritetens Afgjørelse uundværlig? Efter vor Overbeviisning forholder det sig hermed paa følgende Maade. Det som vi kalde Læren, hører enten hjemme paa den theologiske Skoles Omraade og er altsaa Videnskabens Sag, og der kan Stemmefleerhed intet afgjøre. Kun hvor det paa dette Omraade gjælder om at træffe en eller anden Foranstaltning eller ansætte en eller anden Person, kan Majoriteten gjøre sig gjældende, men aldrig angaaende Videnskabens egne Lærdomme. Eller ogsaa vedkommer Læren umiddelbart det kirkelige Omraade og fremsættes i kirkeligt approberede eller formelig foreskrevne Bøger; det gjælder da ikke blot som det i og for sig Sande, men ogsaa om det Hensigtsmæssige, om hvad der svarer til Samfundets forskjelligartede Trang, og i dette Tilfælde er vistnok en fælleds Overeenskomst nødvendig og kan ofte ikke opnaaes paa anden Maade end ved Majoritetens Afgjørelse. Ikke, at Læreformer eller Lærebøger skulde forfattes ved Forhandling i større eller mindre Forsamlinger; derved vilde der ikke fremkomme andet end livløse, abstrakte Schemaer; organisk Liv faae de kun som Produktet af en enkelt Personlighed. Men Antagelsen, Indførelsen af dem kan i sidste Instants ofte kun tilveiebringes ved Afstemning. Dog er Majoritetens Betydning ogsaa her underkastet meget bestemte Betingelser. Sagen kan ikke opfattes og behandles saaledes, at Bestemmelsen angaaende de Lærdomme og Lærebøger, som foreskrives i Kirken, skulde beroe paa saa og saa mange Menneskers og tilsidst paa en Eneste, maaskee en meget incompetent Persons, subjektive Vilkaarlighed; men det

Digitized by Google

maa her altid fastholdes, at en meget objectiv Basis og bestemte Skranker blive gjorte gjældende.

Det er nemlig for det Første klart, at den kirkelige Lære kun er en Udvikling af Bekjendelsen, men Bekjendelsen er et Udtryk for Troen, ved hvilken Kirken selv har sin Tilværelse; det gjælder altsaa om det væsentlig Christelige, som er ost af Skriften og udtalt i Bekjendelsen, og som nu ved Læren skal komme til kirkelig Anvendelse. Men det væsenlig Christelige kan som noget objektivt Givet aldrig underkaste sig en Afstemning, men alene Rigtigheden og Passeligheden af en Opfattelse og Fremstilling.

Dernæst kunne vi, da vi jo forneimmgel have den evangeliske Kirkes Forhold for Øie, ikke lade de enkelte Kirkers eller Landskirkernes Forhold til den hele evangeliske Kirke upaagtet. Den hele evangeliske Kirke var til før dens Dele. De oprindelige, almindelige Livsbetingelser ligge i det Hele. Den enkelte Kirke har Andeel i denne Grundvold og disse Grundbesiddelser, men den kan ikke vilkaarligt paa egen Haand forandre dem; thi de ere ikke dens private Eiendom, over hvilken den skulde kunne raade efter Behag, men fornemmelig og væsentligt den hele Kirkes Eiendom, saaledes at den enkelte Kirke ved sin Deelagtighed deri kundgjør sig som et levende, fuldtberettiget Led af den hele Kirke. Til disse Besiddelser høre Bekjendelsen og Læren. I dem opnaae den hele evangeliske Kirkes Fælledsinteresliser Legemgbed. De oprindelige Bestemmelser desangaaende ere ikke udgaaede fra de enkelte Kirker men fra den protestantiske Kirke i dens Heelhed, og derfor maae ogsaa de senere Bestemmelser være væsenlig overeensstemmende med denne. Naar vi nu dog ville hævde den enkelte Kirke dens velbegrundede Ret til at vedtage særegne hensigtsmæssige Bestemmelser for at holde over Bekjendelsen og bestemtere udpræge Læren, saa maa man, med Hensyn til den Majoritetsafgjørelse,

Digitized by Google

som her nødvendigviis vil indtræde, saavel fra Kirkebestyrelsens som fornemmelig fra den kirkelige Repræsentations Side, tage Forholdsregler, som borge for, at hiin Rettighed udøves med den størst mulige Besindighed, og kun saaledes, at Forbindelsen med den hele evangeliske Kirke derved ikke sønderrives. Det vilde saaledes maaskee være hensigtsmæssigt, at i Sager, der angaae Læren og hvad dermed staaer i umiddelbar Forbindelse, alene Det kunde faae Gyldighed, som var bleven vedtaget paa flere, idetmindste to paa hinanden følgende, Landssynoder med idetmindste to Trediedele af alle Stemmer.

De Bestemmelser, som Kirken tager angaaende Forfatning og Cultus, falde endnu mere ind under Kategorien af det Hensigtsmæssige og den ydre og lovmæssige Orden. Naar vi i Almindelighed fastholde den Grundsætning, at der ikke tilkommer Majoriteten nogen Indflydelse paa det Sandes, det Godes og det Helliges Omraade og at dens Betydning overhovedet er ringere og ringere, jo mere en Gjenstand staaer i umiddelbar Forbindelse hermed, men at man maa indrømme den en større Betydning, hvor det gjælder om det Hensigtsmæssige for Samfundet, om den udvortes Fremstilling og Udvikling af det Indvortes: saa maae vi ogsaa anerkjende dette i Kirken, ved paa en tilsvarende Maade at skjelne imellem, hvad der vedkommer Troen, Bekjendelsen og Læren, og hvad der vedkommer Anordningen af Forfatningen og Cultus, saavelsom Gjennemførelsen af begge Dele ved Kirkebestyrelsen. Hist vil Majoriteten enten være aldeles uden Betydning, eller idetmindste vil den være høist relativ; her vil den være større, men dog paa ingen Maade absolut eller beroende paa Vilkaarlighed eller abstrakt Betydning af de Stemmendes Antal. Paa den ene Side staae nemlig disse Enemærker paa det nøieste i Forbindelse med Troen og Læren, da Bestemmelserne angaaende Forfatning og Cultus ikke have noget andet Formaal end at

Digitized by Google

lede Det, der udstrømmer af den sande Troes Kilde, ind i det christelige Samfundslivs og den fælleds Gudstjenestes Skikke; og i denne Henseende gjælder altsaa, hvad der allerede er sagt om Bekjendelsen og Læren. Paa den anden Side handles der ogsaa her overhovedet ikke om Ting, der uden videre kunne ordnes ved en fri, forretningsmæssig Overeenskomst, men om den rette Udvikling og Fremstilling af en Sag, der i det Væsenlige allerede er givet, og som det skaberisk Frembringende ligger til Grund for den hele, i Sandhed kirkelige Udvikling. Vel er det vitterligt for Alle, at bestemte i det Enkelte gaaende Former i Forfatning og Cultus ikke ere foreskrevne af Christus og Apostlene. Men dog gives der visse uforanderlige Væsensbestemmelser i Christendommen og det christelige Samfund i og for sig, der er ogsaa i den oprindelige apostoliske Kirke givet et vist Grundlag for Samfundslivet og den fælleds Gudsdyrkelse, som nødvendigvis maa udvikles i enhver Kirkes Anordninger, naar den skal gjælde som christelig. Dersom en Kirke ikke skal ophøre at være christelig, maa det fastholdes, at Christus er dens høieste, evige, altbestemmende Hoved; det maa erkjendes, at hans Ord dog Gjerning og den hele af ham stiftede Livsorden har ubetinget, uindskrænket Gyldighed, og praktisk maa gjennemføres i alle Bestanddele af dets Samfundsliv. Saaledes kan der, egenlig talt, aldeles ikke gives noget Tilfældigt eller Vilkaarligt i Kirken, selv ikke i dens mindste Dele. Men Spørgsmaalet kan kun blive, hvorledes det væsenlig Christelige og det apostolisk Forbilledlige kan anvendes i Forhold til en bestemt Kirkes Stilling og en bestemt Tids Fornødenheder, med Benyttelse af, hvad der har vedligeholdt sig under Kirkens hele fælleds Udvikling. Denne Opgave kan nu ikke løses efter Færres eller Fleres subjektive Anstuelse, men væsentligt efter indre, objektive Grunde; da imidlertid disse Grunde ikke gjøre sig umiddelbart

Digitized by Google

gjælde ved sig selv, men maae gjøres gjældende af Mennesker, er det uundgaaeligt, at der i mange Tilfælde vil indtræde Meningsforskjelligheb; og naar man da vil have et Resultat, maa man tye til Afstemning.

Det Sande og hvad Christendommens Væsen eller Idee fordrer, var nu vistnok dette, at der i alle betydeligere Spørgsmaal, ved Hjælp af en grundig Udvikling og broderlig Forklaring, tilsidst tilveiebragtes en fuldkommen Overeensstemmelse, Enstemmigheb. Blev det eftervist, at en Bestemmelse eller en Anordning stemmede med Christendommens Væsen, saaledes som dette er udtrykt i Skriften, og ligesaavel med Kirkens uforanderlige Grundvold som med dens særegne Forhold, saa maatte dette være saa klart og overbevisende, at tilsidst Ingen mere kunde unddrage sig Sandhedens Magt. En Virkeliggjørelse af dette Ideal finde vi ogsaa i den apostoliske Tid; det er den i Apostlenes Historie saa stærkt fremhævede Enighed (ὁμοθυμαδον, Ap. Gj. 1, 14. 2, 1. 15, 25.) Mængden af de Troende var eet Hjerte og een Sjel (Apg. 4, 32), og alle vigtigere Beslutninger, saasom Valget af en ny tolvte Apostel, Indstiftelsen af Diakonatet og Bestemmelsen, at Loven ikke skulde have Gyldighed for Hedningene, bleve vedtagne ifølge fuldkommen Overeensstemmelse mellem Apostlene, de Ældste og Menigheden. Men, for at denne høieste ideale Fordring kan realiseres, udfordres der, selv om man ikke vil tage Hensyn til den i den oprindelige Kirke virksomme apostoliske Autoritet, at den christelige Aand og et broderligt Sindelag er herskende, og desuden udfordres den apostoliske Tids simplere Forhold. Under vore Forhold vilde den Fordring, at vigtigere Bestemmelser kun kunde tages ifølge Enstemmigheb, enten aldeles ikke kunne opfyldes, fordi den i utallige Tilfælde ikke vilde føre til noget Resultat, men kun i snevert afsluttede Kredse, hvor man forud allerede var enig om alle de betydeligere Punkter. Vi maae, idetmindste

Digitized by Google

i det større Kirkesamfund, nøies med en Tilnærmelse til Eenstemmighed, og det er netop Stemmefleerhed. I denne Forstand og indenfor de betegnede Grændser har altsaa Majoriteten en Beretligelse saavel ved Kirkebestyrelsens Forhandlinger som ved den kirkelige Repræsentation igjennem alle dens Grader.

Dette er egenlig ogsaa bestandig bleven anerkjendt i Kirken. Majoritetens relative Gyldighed har, navnlig i den evangeliske Kirke, stedse været anerkjendt, kun i andre Kredse end dem, man nu fortrinsviis har for Øie. Nu tænker man nemlig ved Majoriteter fornemmelig paa de valgte Forsamlinger, paa Presbyterier og Synoder. Men ikke blot ved den presbyteriale, ogsaa ved den consistoriale og episkopale Forfatningsform er det nødvendigt at afgjøre visse Sager ved Afstemning, saasnart de skulle forhandles collegialt. Ligesaalidt kan Kirkebestyrelsen, naar den ikke skal være streng monarchisk, undvære denne Fremgangsmaade. Naar nu ikke desto mindre, netop i vore Dage, Spørgsmaalet om Majoritetens Gyldighed har faaet en større Vigtighed og ny Betydning, og naar mange nære en vistnok ikke ugrundet Frygt for Majoritets-Beslutninger, saa er Aarsagen dertil en dobbelt. Først nemlig den, at der existerer et Parti, som mere eller mindre bestemt og konsequent vil gjøre Majoriteten til et altbestemmende Princip, og dernæst fordi, i Sammenhæng hermed og som en Følge af de kirkelige Indretninger, der enten allerede ere indførte eller ville blive det, Stemmeretten vil blive udstrakt til et langt større Antal Individer. Man frygter ikke saameget Afgjørelsen ved Majoriteten som Princippet, ifølge hvilket Majoriteten efter Godtbefindende raader over Kirken. Man er egenlig ikke ængstelig for Majoriteten overhovedet, men for en ganske bestemt Art, nemlig de Ukyndiges og Ukirkeliges, Massens Majoritet. Heri ligger Faren, og naar Sagen ikke behandles

Digitized by Google

rigtigt, truer Kirken fra denne Side med den fuldkomneste Ødelæggelse. Vi maae derfor fornemmelig yttre os angaaende disse Punkter.

Vi spørge altsaa endnu bestemtere: er Afgjørelse ved Majoriteten kun at betragte som en Nødhjælp af betinget Tilraadelighed, eller maa den anerkjendes som et Princip, der bestemmer og behersker hele det offenlige Liv? Vi have hidtil udelukkende opfattet den paa første Maade og vi skulle nu begrunde dette, samt udvikle de vigtige praktiske Resultater, som knytte sig hertil.

Hvor Majoritetsafgjørelsen bliver det herskende Princip, der antages der, at Individernes Fleerhed som saadan under alle Forhold er i Stand til at fremkalde, hvad der er gavnligt og hensigtsmæssigt for Samfundslivet, at den med Sikkerhed formaaer at frembringe det Fornuftige. Denne Antagelse beroer igjen paa andre Forudsætninger. For det Første, at den Forsamling, fra hvilken Beslutningen udgaaer, paa sit Omraade er, om end ikke absolut, dog i saare høi Grad indsigtsfuld, sagkyndig og velmenende. Denne Slags Forsamlinger dannes nu i Samfundsforhold af ringere Omfang umiddelbart af alle de deri Interesserede, eller ogsaa ere de et mindre Udvalg af hine, altsaa et Produkt af deres Valg. I sidste Tilfælde ligger den Tanke til Grund, at i og for sig er ethvert Individ ligeberettiget med alle Andre, at Alle have fuldkommen lige Andeel i Afgjørelsen af alle Samfundsanliggender; men, da denne Rettighed, paa Grund af den altfor store Mængde af Deeltagere, ikke kan udøves umiddelbart af Alle, saa vælger et vist Antal Individer en Enkelt, til hvem de for en Tid overdrage Udøvelsen af deres Myndighed. Men i begge Tilfælde er der først da virkelig Mening i denne Fremgangsmaade, naar det tillige forudsættes, at Samfundet, enten i sin Heelhed eller idetmindste sit overveiende Fleertal, virkelig er intellectuelt og moralsk dygtigt til at udøve

Digitized by Google

denne høieste afgjørende Myndighed, saa at ikke det ene Individ, den ene Klasse i Samfundet har noget i Tingenes Natur begrundet Fortrin fremfor de øvrige, men at alle er væsenlig lige, som i Berettigelse saaledes i aandelig Adkomst og Dygtighed. Som Følge heraf staaer navnlig paa det politiske Omraade Majoritetsgrundsætningen i nøie Sammenhæng med, hvad man kalder Folkesouveraineteten, med de demokratiske Principer om almindelig Stemme- og Valgret og Alles Lighed. Den er Udtrykket for den lige Fordeling, for Communismen i Henseende til de høieste borgerlige Rettigheder, der nødvendigviis tilsidst medfører Communisme i Henseende til Eiendom og andre Ting.

Sagen kan endnu sees fra en anden Side. Antager man saaledes, at det Fornuftige, Retfærdige og Gode med Hensyn til Samfundslivet produceres ved de Ligeberettigedes eller deres Repræsentanters Stemmeflerhed, saa maa man med det Samme nægte, at dette Sande og Rette i sit Væsen er givet og ordnet af en høiere Magt, at der er en Verdenslov, som er mægtigere end den menneskelige Villie og binder den, og som ogsaa med indre Nødvendighed maa vinde Gyldighed i det menneskelige Livs forskjellige Sphærer. Mennesket betragtes da alene for sig, i sin Aands Magtfylde og Autonomi, som Den, der frembringer, hvad der er godt og gavnligt for ham selv: nærmest ethvert Individ, ethvert Menneske-Exemplar for sig, dernæst, saasnart der er oprettet et Samfund, Exemplarerne i deres Flerhed. Men derimod bliver derved netop den Tro udelukket, at der existerer en objektiv sædelig Verdensorden, der ogsaa beherster hele det menneskelige Samfundsliv, og, hvad der staaer i Forbindelse dermed, at der er en Skaber og Opholder af denne Verdensorden, altsaa en levende, hellig Gud. Saaledes betragtet, er Princippet knyttet til en atheistisk og pantheistisk Tænkemaade, til en absolut Dennesidighed, der vel fordrer de høieste Rettigheder for Mennesket, men ikke

Digitized by Google

opfatter det i dets Personligheds. sande Værdighed, men kun som enkelt Exemplar, og ved at opløse den guddommelige og menneskelige Personlighed tilveiebringer den Nivellering, som den behøver for sit sociale Standpunkt.

Vi behøve ikke at sige, at vi anse denne Opfattelse af Sagen for falsk og fordærvelig. Livet bliver derved til en Mechanisme, og Personlighedens Betydning ophæves. Statens Organisme forvandles til en Maskine, og der anbringes i den en saadan Mængde Hjul, at den ikke mere kan gaae. Majoritetsprincipet har de stærkeste Grunde imod sig; det strander allerede paa Tingenes Virkelighed, men det strider ogsaa imod deres indre Sandhed.

Tallet i og for sig, Mængden alene som Mængde kan naturligviis ikke have nogrt Værd. Det Rette og Gavnlige er aldrig et blot Regnestykke; der er kun Mening deri, naar man har Grund til at antage, at Fornuften er paa Fleerhedens Side. Faae nu Alle lige Stemmeret og besluttende Myndighed i offenlige Anliggender, saa forudsættes der hos Alle lige Indsigt, Fornuft, Viisdom. Men dette staaer i den meest skrigende Modsætning til Virkeligheden. Det er til at tage og føle paa, at Indsigt og sædelig Dannelse ikke er ligelig fordeelt hos Alle, og at det aldrig vil blive Tilfældet, paa Grund af de forskjellige Evner og den hele Livsudvikling. Gaaer man ikkedestomindre ved Indretningen af Samfundsvæsenet ud fra den uhyre Indbildning, at der bestaaer en saadan Lighed, og indrømmer man de ulige Begavede lige Ret, saa begaaer man dermed, under den tilsyneladende Retfærdighed og Billighed, en skrigende Uret og Ubilligheb. Man tilstaaer Udueligheden et Privilegium, og tilsidesætter derimod Dygtigheden. Det have allerede de Gamle indseet. Man kan ikke udtrykke dette mere træffende, end Plinius har sagt det efter Ciceros Exempel: „Stemmerne blive talte, ikke veiede, og det

Digitized by Google

kan ikke være Andet ved en offenlig Forhandling; men der gives dog ikke noget saa Ubilligt som denne Lighed, fordi Alle faae lige Rettigheder, skjøndt Viisdommen er ulige fordeelt." Men man begaaer ogsaa ved en saadan Indretning den væsenlige Feil, paa hvilken tidligere eller senere enten Indretningen selv eller det Samfundsvæsen, som er begrundet derpaa, maa strande. Man fremkalder Mængdens, Massens Herredømme. Det forstaaer sig, vi skjelne her imellem to Ting; Eet er det naturligt og fornuftigt organiseerte Folks Deelagtighed i de offenlige Anliggender, den tilfredsstillende Bestemmelse af Forholdet imellem Regering og de Regerende; et Andet Mængdens Herredømme uden en saadan Organisme og uden Øvrighedens fulde Autoritet. Hiint er paa et vist Udviklingstrin ligesaa nødvendigt som velgjørende, dette under alle Omstændigheder lige forkasteligt og farligt, men bliver det i høieste Grad, hvor Befolkningen mangler den sande aandelige Modenhed, hvor den sædelige Grundvold er undergravet og forstyrret. Mængdens Herredømme uden Mængdens Godhed kan kun virke fordærveligt. Og er denne Godhed tilstede, og vil den nogensinde blive det? Ikke blot vor egen indre Erfaring men ogsaa Verdens Erfaring viser, at det Gode i Regelen ikke gjør sig gjældende blandt Menneskene ved sin Fortræffelighed og ved Mængdens frie Bifald, men ved tunge Erfaringer og Omstændighedernes Magt, og at det Udsagn: Folkets Stemme er Guds Stemme, er en Paastand, som man, naar man ikke vil tage det meget nøie med Udtrykket Folket, med ligesaa megen Sandhed kan vende om. Skriftens Udsagn, at „Verden ligger i det Onde," maatte være falsk, hvis det var anderledes.

Ligesaa bestemt optræder ogsaa Sagens indre Sandhed imod Majoritetens Betydning som det altbestemmende Princip. Det forholder sig hermed paa følgende Maade. Saasnart vi gjøre Det, som er Grundvolden for Samfundslivet, afhængigt

Digitized by Google

af Majoriteten, gjøre vi det dermed afhængigt af den menneskelige Villies Afgjørelse. Men herved træde vi i Modsætning ikke alene til al høiere religiøs Tro, især den christelige, som deri anerkjender en høiere Indstiftelse og Anordning, men ogsaa til vor egen fornuftige og sædelige Bevidsthed. Dette gjælder om Retten som Statens og om Religionen som Kirkens Grundvold og om Sædeligheden, der paa den ene Side indadtil er Eet med den sande Religion og paa den anden Side udgjør den eneste faste Basis for enhver Retstilstand. Hvad Retten angaaer, saa er det i og for sig fornuftstridigt at begrunde den paa en Villie som saadan, hvad enten det er en Enkelts eller Flere eller endog Alles. Den vilde derved nedsættes til at blive Gjenstand for Vilkaarlighed og Godtbefindende, og derved væsenligt tilintetgjøres. Retten er kun Ret, naar den er absolut, og det er den kun, naar den har sin Grund i Menneskets uforanderlige sædelige Natur; og denne har den kun, naar den fremgaaer af det samme skabende Bæld, fra hvilket Menneskets sædelige Natur oprinder. Naar Retten saaledes er grundet i sig selv, i sin evige Idee eller rettere i den evige Retfærdigheds skabende Urvillie, er den dermed hævet over alle Talforhold; og naar det gjælder om at bestemme, hvad der er Ret, saa er det saa langt fra at være rigtigt, at Majoriteten altid maa være i Besiddelse af Sandheden, at tvertimod en eneste Person kan have det rette Syn paa Sagen, og han har da Ret overfor alle de Andre. Skal der foreskrives Rets bestemmelser for det offenlige Liv, saa er Opgaven ikke at skabe det Rette i og for sig, men at formidle og hensigtsmæssigt anvende det. Og finder der desangaaende Forhandlinger og Afgjørelse Sted i en større eller mindre Forsamling, saa vil det altid komme an paa, i hvilken Grad sammes Medlemmer ere gjennemtrængte af levende Retsbevidsthed og sand Retserkjendelse, og hvorvidt de have Evne til at bringe den i

Digitized by Google

Anvendelse. Men dette er en Sag, som beroer paa en indre, aandelig og sædelig Proces, en Proces, der kun efterhaanden kan gaae for sig, fordi den ganske naturligt er knyttet til enkelte fremragende Personligheders Indflydelse, hos hvem der lever en fyldigere Bevidsthed og en høiere Indsigt i disse Ting, og som i gunstigste Tilfælde paa Grund af hine Personligheders aandelige Overvægt virker paa Fleerheden. Saaledes fremtræder Det som et fælleds Produkt af Fleerheden, der i Grunden kun er en Følge af Enkeltes Indvirkning. Men, da det nu altid kommer an paa, hvorvidt en saadan Proces er fuldbyrdet paa grundig og sund Maade, og dette bliver problematist i mange Tilfælde, saa kan Majoriteten aldrig være en ubetinget, afgjørende Autoritet, der giver fuld Sikkerhed, men alene et, ved Sagens objective Natur betinget, sidste Hjælpemiddel for at tilveiebringe et Resultat; et Hjælpemiddel, hvis Fortrinlighed altid kun er en Sandsynlighedssag, hvis Beskaffenhed aldeles afhænger af den intellektuel sædelige Aand i den Forsamling, indenfor hvilken det kommer til Anvendelse.

Forholder det sig saaledes indenfor Rettens og Statens Sphære, saa gjælder det endnu langt mere indenfor Religionens og Sædelighedens, og isærdeleshed Christendommens og Kirkens Omraade. Vor hele tidligere Fremstilling har vist, at vi i Kirken have at gjøre med Gjenstande, som deels ifølge deres Natur ikke underkastes Afstemning, deels, som Noget, der ikke først skal frembringes, men i sine Grundbestanddele er givet, ikke kan være afhængigt af en Majoritets Beslutning. Kirken, der skal udvikle det Rolige, Uforanderlige og Evige, vilde ved Majoritetsmagten drages ind i Verdens Strøm; den vilde blive Tidsaandens Træl, og deri nødvendig finde sin Opløsning. Dog have vi paa den anden Side ogsaa indenfor Kirken, skjøndt meget betingelsesviis, erkjendt Afstemningen om et nødvendigt Forretningsmiddel; og naar den er det,

Digitized by Google

opstaaer det Spørgsmaal, hvorledes dette Middel skal indrettes saaledes, at det svarer paa bedste Maade til sin Hensigt.

Det er ofte nok bleven sagt: „man skal ikke tælle, men veie Stemmerne.“ En saadan Afveien kunne vi nu neppe undlade at foretage i vort eget Indre og privat, men i Forretningslivet gives der ingen Stemmevægtskaal; der kunne vi ikke andet end tælle. Her kommer det ikke an paa at have subjektivt men objektivt gode Majoriteter. Men den eneste Vei til gode Majoriteter ere gode Forsamlinger, til gode Forsamlinger gode Valglove, og til en god Benyttelse af disse Love en god Aand i det Samfund, i hvilket den hele Bevægelse foregaaer. Dog tør vi ikke smigre os med, ved nogensomhelst Foranstaltning at opnaae i Sandhed gode Majoriteter.

Anvende vi dette paa Kirken, og gaae vi ud fra den erfaringsmæssigt begrundede Kjendsgjerning, at vi heller ikke her have at gjøre med lutter Qvalificerede o: christeligt troende og oplyste, kirkelig indsigtsfulde og velmenende Personer, saa bliver det en Nødvendighed at virke til, at Afstemningen kan komme til at svare til Tingenes virkelige Forhold og det Maal, der skal naaes. Der bliver da en dobbelt Opgave, først at træffe saadanne Bestemmelser, ved hvilke man kan sikre sig virkelig gode Majoriteter; dernæst, for det Tilfælde, at der alligevel skulde blive taget fordærvelige Beslutninger, at skaffe Midler tilveie, hvorved deres Virkninger kunne afvendes fra Kirken. Vi ville tale om hvert Punkt for sig.

En Borgen for gode Majoriteter, forsaavidt som en saadan overhovedet kan gives, tilveiebringes efter vor Mening fornemmelig deels ved at opstille saadanne Valgbestemmelser, ved hvilke der dannes gode kirkelige Corporationer og Forsamlinger, deels ved at ordne, fordele og organisere de kirkelige Samfund og de fra dem udgaaende Majoritetsbeslutninger med Hensyn

Digitized by Google

til Omfanget af deres Gyldighed overeensstemmende med Kirkens egen Organisation.

Efter Ideen ere alle Kirkens Medlemmer kaldede til Virksomhed i den; thi de ere kun Lemmer derved, at de bidrage til det hele Legems Fremme. I denne Forstand have Reformatorerne atter kaldt den apostoliske Anskuelse om de Christnes almindelige Præstedømme til Live. Men, naar man nu beraaber sig paa denne Lære, saaledes som vi gjøre det i vor evangelisk Kirke, saa maa man gjøre fuld Alvor deraf; man maa ikke blot hævde Bestemmelsen „almindelig" men ogsaa Begrebet „Præstedømme" i dets rette Forstand. Deelagtig i det christelige Præstedømme kan naturligviis ikke den i sædelig Forstand Uværdige være; men heller ikke ethvert uberygtet, borgerlig ærbart Menneske, ikke Enhver, som er døbt, er det uden videre, men dertil udfordres bestemte Betingelser i Henseende til christelig Tro og Levnet, hvilke paa en umiskjendelig Maade lægge sig for Dagen. Naar man ikke vil opløse og tilintetgjøre Begrebet aldeles, maa man derved forstaae et, om end endnu svagt og ringe, saa dog virkelig levende Lem paa Christi Legeme. Dette Sagens reale Indhold tør ikke overseés for det Formelle, nemlig Almindeligheden; thi den sande Grund til det Sidste ligger jo kun i det Første. Vel kan, naar det gjælder om den praktiske Anvendelse, det indre Forhold til Christus, Troen og Gemytsretningen ikke blive en Gjenstand for menneskelig Bedømmelse, men der gives dog visse Livsyttringer, i hvilke hiint Indre fremstiller sig synligt, uden hvilke det ikke kan tænkes, og der gives andre Livsyttringer, som ere uforenelige dermed. Disse synlige Betingelser maae tages under Overveielse, og, som det følger af sig selv, gjøres gjældende, ikke med inquisitorisk Rigorisme men paa forstandig Maade, naar Talen er om at tilstede Udøvelsen af nogensomhelst Art af kirkelig Virksomhed og Rettighed; thi lige ned til Kirkens ringeste Medlemmer

Digitized by Google

kan det aldrig være den at gjøre blot om en Virksomhed overhovedet, hverken om den Enkeltes Travlhed eller om Manges Ivrighed, men om en Virksomhed, der svarer til dens Væsens Eiendommelighed, altsaa en christelig Virksomhed.

Tillige ere heller ikke Alle skikkede til enhver Virksomhed; ogsaa dette ligger i Begrebet af et Legeme. Saavist som alle Lemmer ere lige overfor Hovedet, det vil sige alle i lige Grad underordnede dette Hoved og afhængige deraf, ligesaa vist maae de være indbyrdes ulige, thi kun derved udgjøre de et Legeme, en Organisme. Heraf fremgaaer den Fordring, at enhver særegen kirkelig Virksomhed kun bør udøves af Den, som udtrykkeligt har viist sig dygtig dertil; og saavel med Hensyn hertil som til Udøvelsen af de kirkelige Rettigheder i Almindelighed maa der i Valgloven tages hensigtsmæssige Bestemmelser. Bliver paa en saadan Maade, som vi her ikke ville gaae nærmere ind paa, den almindelige Ret til at handle i Kirken og navnlig den aktive Valgret bunden til bestemte Pligter, og bliver specielt Valgbarheden til den forskjellige Virksomhed i Kirkens lavere og høiere Kredse gjort afhængig af visse bestemte, dertil qvalificerende og til det særegne kirkelige Væsen svarende Egenskaber, saa har man deri allerede en betydelig Sikkerhed for at opnaae dygtige, i Sandhed kirkelige Forsamlinger og dermed ogsaa gode Majoriteter; medens der derimod, hvor der ikke er opstillet saadanne Fordringer i den kirkelige Valglov, ikke er sat nogen Skranke for, at der kan opstaae fordærvelige, ja ødelæggende Majoriteter. Skal en saadan Garanti imidlertid blive til Virkelighed, saa vil en tilsvarende kirkelig Disciplin blive nødvendig; men denne ville vi i en selvstændigere Kirke, der vil hævde sin Værdighed og ikke opløses i Afmagt, især deleshed i en Kirke med presbyteriale Institutioner, ligesaalidt kunne undvære i vore Dage, som den til

Digitized by Google

andre Tider har kunnet undværes i Kirker med lignende Forhold og Indretninger.

En anden Hovedbetryggelse ligger efter vor Formening i en rigtig, til Kirkens egen Organisme svarende, Fordeling af Majoritetsbeslutningerne eller rettere af de Samfund, fra hvilke disse udgaae, i Henseende til deres Omraade. Ligesom Staten aldrig kan tænkes som en blot Masse, som en Mængde af Individer, men som en organiseret Heelhed, i hvilken Virksomheden er fordeelt i Forhold til Evnerne, saaledes er det ogsaa Tilfældet i Kirken; og ligesaa lidt som i Staten Alle kunne raade over Alt, ligesaa lidt kan i Kirken ethvert Spørgsmaal afgjøres af enhver Instants. For at anstueliggjøre vor Mening maae vi saavel betragte Sagen, der skal afgjøres, som de Personer, der skulle tage Bestemmelser.

Hvad først Objektet angaaer, saa gives der blandt de Gjenstande, der overhovedet kunne drages ind under Majoritetens Omraade, nogle, som allerede den enkelte Menighed kan tage Bestemmelse om; andre, hvis Afgjørelse kun tilkommer den hele Landskirke; atter andre, over hvilke kun den hele evangeliske Kirke har Myndighed; ja selv nogle, som, naar der paa tilbørlig Maade skulde tages en Bestemmelse om dem, maatte henhøre under den christelige Universalkirkes Forum. Om lokale Fornødenheder, f. Ex. Formuen og deslige, kan den enkelte Menighed gjennem sin Majoritet tage en gyldig Bestemmelse; paa samme Maade Landskirken angaaende Spørgsmaal, vedkommende Forfatningen og Cultus, angaaende Lære- og andre kirkelige Bøger, forsaavidtsom man ikke derved træder den evangeliske Protestantismes Grundvold for nær; den hele evangeliske Kirke angaaende Bekjendelsen, efter dens Indhold og Væsen; Universalkirken endelig angaaende Det, der er Foreningspunkt og Fælledseiendom for den hele Christenhed, nemlig den hellige Skrifts Kanonicitet og den apostoliske Bekjendelse. Disse

Digitized by Google

Grændser maae overholdes. Forsamlinger af underordnet Natur kunne vel forhandle og raadslaae om alle de nævnte Gjenstande; men vil en underordnet Forsamling tage Bestemmelser angaaende et Spørgsmaal af almindelig Natur, saa overskrider den sin Myndighed og tager en i sig ugyldig og uudførlig Beslutning, der kun kan virke skadeligt tilbage paa den selv. Forsøger en enkelt Menighed igjennem sin Majoritet at overtræde Landskirkens bestemt foreskrevne Orden, saa ophæver den dermed sit Forhold til Landskirken; losriver en evangelisk Landskirke sig fra den hele evangeliske Kirkes Bekjendelse, saa taber denne ikke sin Gyldighed derved, men Landskirken træder ud af sin Forbindelse med Folkekirken; opgiver den ogsaa Skriftens kanoniske, normerende Gyldighed, saa finder det samme Forhold Sted i Henseende til den almindelige Christenhed i dens historiske Tilværelse. I alle disse Tilfælde krænkes det kirkelige Livs naturlige Organisme, og de Majoriteter, der gaae saaledes tilværks, begaae Anmasselser, der ifølge Sagens Natur ere ugyldige.

Den samme organiske Fremgangsmaade maa ogsaa iagttages med Hensyn til Subjekterne. Her kommer fornemmelig Følgende i Betragtning. For det Første. Jo mere begrændset den Kreds er, indenfor hvilken der skal tages en Bestemmelse, og jo nærmere de vedkommende Gjenstande ligge den umiddelbare Livserfaring, og ere af en let overskuelig, mindre indviklet Natur, desto mere ere ogsaa Mænd af simpel, christelig Tænkemaade og erfarne i deres Kreds, hvoraf der findes mange blandt christeligsindede Lægmænd, kaldede til at træffe en Afgjørelse; jo videre derimod Kredsen bliver, jo mere Spørgsmaalet gaaer ud over den lokale Menigheds, ja selv Landskirkens Omraade, jo bestemtere det staaer i organisk Forbindelse med andre Spørgsmaal og Interesser, og danner et større Heelt, hvis enkelte Dele dog alle skulle behandles i een

Digitized by Google

Aand, desto mere udfordres der en omfattende ogsaa en historisk Erfaring, en overskuende Dannelse, en moden kirkelig og theologisk Indsigt til at behandle det, og Personer, der besidde disse Egenskaber, fortrinsviis ville være skikkede og berettigede til at afgjøre det. Heraf følger nu ingenlunde, at ikke ogsaa Mænd af hiin førstnævnte Art kunne sidde i Forsamlinger, som behandle Sager af den Natur, ja endog kunne være en meget god Bestanddeel, der ofte kan hjælpe fortræffeligt tilrette, forsaavidtsom den simple praktiske Sands i mange Tilfælde seer rigtigere end den rigeste Dannelse. Men det er indlysende, at man kun gaaer naturligt tilværks, naar man ved Dannelsen af de forskjellige kirkelige Kredse ikke anvender en abstrakt, for alle Tilfælde gjældende Norm, f. Ex. den numeriske Lighed af Lægfolk og Geistlige, men for enhver Kreds tager Hensyn til dens eiendommelige Fordringer og de til disse Fordringer svarende Evner, for overeenstemmende dermed at bestemme de fremherskende Bestanddele af denne Kreds. Det vilde som Følge heraf være rigtigt, at Lægfolk udgjorde Fleerheden i Presbyterierne; at der i Stifts- eller Distriktssynoderne omtrent var Ligevægt imellem den verdslige og den geistlige Stand, men at der i den almindelige Synode indrømmedes den sidste en passende Overvægt. For det Andet. Jo høiere en kirkelig Kreds staaer, og jo mere indgribende de Bestemmelser ere, som den skal tage, desto vigtigere er det, at kun prøvede Mænd optages i den. Men, naar Medlemmerne af de høiere Forsamlinger fremgaae af umiddelbare Valg, har man ingen Sikkerhed herfor; det har man kun, naar Qvalifikationen til et høiere Trin af kirkelig Virksomhed allerede er bleven prøvet paa et lavere Trin, naar man altsaa kun fra dette kan skride frem til hiint. Et Medlem af Stiftssynoden maa allerede have viist sin Dygtighed i Presbyteriet, et Medlem af den almindelige Synode i en underordnet. Saaledes finder der

Digitized by Google

en Sigten Sted, ifølge hvilken det bliver om ikke sikkert saa dog sandsynligere, at kun den bedre eller bedste Bestanddeel, den virkelige Elite af Menigheden og Geistligheden, faaer Adgang til de høiere og de indflydelsesrigeste Kredse. Dette bliver saaledes vore Hovedgarantier for gode Forsamlinger og dermed ogsaa for gode Majoriteter, forsaavidtsom overhovedet en Sag af denne Art kan sikres ved Institutioner.

Men ingen menneskelig Forsigtighed, ingen Forholdsregel her i Verden er i Stand til at sikre os gode Forsamlinger, gode Majoriteter og virkelig christelige Resultater. Det er en Grundvildfarelse hos vor Tid at mene, at man ved Forfatningsmechanismer kan frembringe alt Godt og forhindre alt Ondt. Ingen Forfatning i og for sig skaber Liv, men vel kan den virke gavnligt, ved paa en naturlig Maade at organisere det forhaandenværende Liv. Naar saaledes Forfatningsbestræbelserne have deres Grundlag i Livet, tør de ikke ringeagtes. Men det kommer dog altid meest an paa det christelige Liv i Kirkens Lemmer, paa den i Kirken herskende almindelige Aand. Er den fordærvet, lunken, uchristelig eller endog antichristelig, saa faae vi, trods alle Forholdsregler, tvetydige eller slette Forsamlinger og naturligviis Majoritetsbeslutninger svarende dertil.

Naar nu det Tilfælde indtræder, at det øverste kirkelige Samfund tager en Beslutning, som en Deel af Kirkens Medlemmer ifølge deres christelige Overbeviisning erklærer for ligefrem forkastelig, hvad da? Først kan man sige, at der i enhver Kirke maa være endnu en Instants af kirkelig Charakteer, som har Myndighed til at indlægge et enten absolut eller suspensivt Veto mod falske eller fordærvelige Majoritetsbeslutninger. Men denne Instants kunde jo muligviis selv være enig med Majoriteten; og man maatte da sige: over enhver Majoritetsbestemmelse af hvilkensomhelst Art staaer endnu be-

Digitized by Google

standig Kirken som en levende Heelhed med dens enkelte Medlemmers uforanderlige Samvittigheds-Rettigheder; man maa altsaa appellere til Kirken. Men naar dette skal gaae for sig i en god Aand og have nogen Virkning, maa der være vedtaget en bestemt Fremgangsmaade med Hensyn til denne Appellation og de praktiske Følger af dens Resultat. Og selv om dette er Tilfældet, vil da ikke atter he; en Majoritet kunne stemme i samme Aand? vil man ikke, som Tingene nu staae, kunde komme fra Regnen i Tagdryp? Vi komme bestandig tilbage til det Spørgsmaal: hvorledes skal i Kirken Minoriteten forholde sig overfor en Majoritetsbeslutning, som den i christelig eller kirkelig Henseende anseer for forkastelig?

Det er ikke muligt, her fuldstændigt at besvare dette vanskelige Spørgsmaal; vi kunne kun give nogle Vink. Uden Tvivl er det, naar man vil tilhøre et Samfund, Pligt at underordne sig med sin Subjectivitet, og, naar Samfundet i visse Tilfælde tager Majoritetsbeslutninger, da at anerkjende dem. Man bør ikke for rask, og ingenlunde paa letsindig og egensindig Maade, med sin enkelte Samvittighed, der jo ogsaa kan tage feil, stille sig overfor det Hele og udsætte sig for den Fare, overilet og uden tilstrækkelig Grund at bryde med dette Hele. Naar vi nu frygte for Majoritetsbeslutninger, der kunde berøve os mere og mere af det Christelige og Kirkelige, saa maae vi dog ogsaa betænke, hvorfra disse samme Majoriteter udgaae. Deres Medlemmer komme jo fra Kirken selv; den har opdraget og udsendt dem; den har, som en Heelhed og vi som dens Lemmer, Skyld med heri. Vi, der selv ikke ere skyldfrie Lemmer, maae da have Overbærenhed med det syge Legeme, der befinder sig i en Krisis. Men Overbærenheden har visselig ogsaa sine Grændser. Overfor den Pligt at underordne sig gives der ogsaa i Sager, der angaae „Guds Ære og Sjelenes Frelse og Salighed," paa Troens og Sam tighe-

Digitized by Google

dens Enemærker, en Ret til at modsætte sig falske og fordærvelige Majoritetsbeslutninger. Hvor ophører nu hiin Pligt, og hvor begynder denne Ret? Disse Grændser have ikke vi at drage; men Evangeliet som den øverste Autoritet, hvem den hele Kirke er underkastet, drager dem. Hvor en Majoritet paa Troens og Lærens, Forfatningens eller den offentlige Gudstjenestes Omraade tager Beslutninger, som angribe Evangeliets fyldige Tilværelse i Kirken, undertrykke dets frie Forkyndelse og hindre Livets Bevægelse overeensstemmende med dets Anordninger, eller hvor den endog beslutter noget ligefrem Uchristeligt og Antichristeligt og virker til Kirkens Opløsning, der har Underordnelsen fundet sin Grændse.

Og hvad have vi da at gjøre? Vi maae gjøre som vore Forfædre, hvis Navn vi bære, gjorde i Speier; vi maae protestere. Har denne Protest nogen Virkning, saa have vi gjort Kirken en Tjeneste dermed; og udretter den intet, saa kan der indtræde noget Lignende som det, der dengang skete. Men netop hiin Begivenhed indeholder en Lærdom for os. Dengang bleve De, som efter vor Mening med Rette protesterede, trængte ud af Kirken, og istedetfor at bevirke en almindelig Reformation i Kirken fremkaldtes der en Spaltning, fordi man ikke anerkjendte deres gode Ret. Skal det nu bestandig blive Tilfældet ved enhver, selv den meest begrundede Protest? Det kan Ingen ønske. Men Enhver der ikke ønsker det, maa ogsaa indrømme, at der paa en eller anden Maade maa sørges for, at De, som med god Føie protestere ifølge Skriftens klare Grunde og med den christelige Aands umiskjendelige Alvor, kunne beholde en Plads indenfor Kirken. Dog vil det vistnok være vanskeligt at opstille almindeligt gyldige Regler, og at tage Bestemmelser, som stedse kunne finde Anvendelse i slige overordenlige Tilfælde. Meget vil altid beroe paa det bestemte Tilfælde, men fornemmelig derpaa, i hvilken Grad Mi-

Digitized by Google

ubevidst, snart direkte, snart indirekte paa det Bestemteste griber ind i alle Skikke og Forhold og overhovedet i det hele Liv og giver det en bestemt Farve. Enhver religiøs Anskuelse og Forestilling formaaer i Længden kun at holde sig, naar den har fundet sit Udtryk i Cultus, hvorimod alle, som ikke ere optagne i den, forsvinde, ligesom de ere dukkede op. Ethvert religiøst Samfund, det være sig af hvilkensomhelst Art, har kun Livskraft og Fasthed, naar det har en Cultus, og netop jo mere religiøst Liv det har, jo inderligere og kraftigere det er, desto mere Trang har det til at fremstille og hævde sig som saadant i Cultus.

Men i ingen Religion er det religiøse Samfund saa nødvendigt og vigtigt som i Christendommen; Begrebet „Menighed," saavel den enkelte som den hele fælleds Menighed eller Kirken tilhører ret egentlig Christendommen; der er det først blevet til fuld Sandhed; i og med Menigheden optraadte den først som selvstændig Religion, og kun i Menigheden lever og bestaaer den fremdeles. Efterat Christi hele frelsende Værk var fuldbyrdet, og Frelsens guddommelige Kjendsgjerninger, som udgjøre den christelige Religions Indhold, kunde blive forkyndte, fremgik af Troen paa dette Frelser-Værk den christelige Menighed, der i Skriften betegnes som „Christi Legeme", altsaa som det, hvori Herren bestandig vil leve og virke med sin frelsende Virksomhed. Menigheden er derfor, saa at sige, Depositoriet for Frelsen i Christus; den er ikke blot en Forening af Disciple efter en stor Lærer eller af en viis Religionsstifters Tilhængere, men den naturlige, nødvendige Virkning af Christi Aabenbaring og derfor uadskillelig fra denne; den er en Skabning af den guddommelige Frelse. Forbunden ved een Herre og een Tro, staaer den ikke blot i et Læreforhold til Christus men ogsaa i en Livssammenhæng med ham, som Legemet til Hovedet. Men som saadan, som en Heelhed

Digitized by Google

fremtræder den kun i Cultus. Thi kun her fremtræde de enkelte Troende, som ellers paa mange Maader, ved Alder og Kjøn, Forretninger og Kald, Stand og Rang og de mangfoldigste Livsforhold ere sondrede og adskilte, som inderligt forenede og sammenhørende til eet Heelt; her alene komme de Alle i Betragtning blot som Troende, som Lemmer paa „Christi Legeme"; her alene lære de at betragte sig som Lemmer af det ene Hele. Cultus er derfor ikke noget Tilfældigt, Vilkaarligt i Christendommen, men saa naturlig og nødvendig som Menigheden selv. Dette viser sig ogsaa tydeligt ved den første christelige Menighed, som ikke først bestod en Tidlang og derpaa senere fik en Cultus, men, saasnart den traadte ind i Livet, ogsaa havde sin Cultus (Apg. 2, 41 f.). Thi denne er ikke Andet end det uvilkaarlige, nødvendige Udtryk for den fælleds Tro, de Troendes indre Eenhed, der træder ud i Yderverdenen. Ligesom imidlertid Ordet ikke blot udtrykker Tanken, men, idet det udtales, ogsaa meddeler den, vækker og fremkalder den hos Andre, saaledes er Cultus tillige et Middel til at vække, pleie og nære den fælleds Tro og de Troendes indre Eenhed; den er ikke blot et Produkt af Menigheden, men den producerer atter hiin, forsaavidtsom Eenheden, der fremtræder udadtil, viser tilbage til den indre Eenhed og netop derved formidler den. Ligesom Cultus er et Udtryk for og en Fremstilling af den christelige Menighedsbevidsthed, saaledes er den ogsaa dens Lærer og dens Opretholder. Men denne dobbelte Bestemmelse formaaer den kun at opnaae, naar alt Det virkelig kommer til Gjennembrud i den, hvad der udgjør en væsenlig Bestanddeel af hiin Bevidsthed; naar dens Udvikling svarer til hiins Udvikling i dens Hovedmomenter; derimod forfeiler den sin Bestemmelse og er utilfredsstillende eller mangelfuld i samme Maal, som den undlader at fremstille en eller anden Hovedbestanddeel af den christelige Samfundsbe-

Digitized by Google

vidsthed eller eensidigt fremhæver den ene paa den andens Bekostning.

Det er da indlysende, at en Cultus, som svarer til sin Idee, maa være af høieste Betydning for enhver enkelt Menigheds og den hele fælleds Menigheds Liv og Tilværelse. Hvorvidt den protestantiske Kirke har en saadan Cultus, er et Spørgsmaal, med hvilket de følgende Blade skulle beskæftige sig. Ingen kan nægte, at dette Spørgsmaal er betimeligt. Hvo der ikke vil lukke Øinene til, maa indrømme, at den protestantiske Kirke, navnlig i Tydskland, endnu aldrig i den Grad har manglet, hvad der er en Kirkes Livsbetingelse, nemlig indre og ydre Eenhed; vi tør ikke dølge for os selv, at Faren for Udskykning og Adsplittelse bestandig bliver mere truende. Skal denne Fare afvendes, og den protestantiske Kirke udfolde et kraftigt Liv, saa er intet nødvendigere, end at den christelige Samfundsbevidsthed styrkes og oplives i den; thi alene derved betinges dens Eenhed, og med Eenheden tillige dens Magt og Kraft. At nu en saadan Kraft og Væksel ikke kan meddeles ad Lærens Vei, har Erfaringen tilstrækkeligt godtgjort. I 300 Aar have vi stridt om „Læren", men vi ere dog i Sandhed ikke derved naaede til større Enighed og Eenhed, tvertimod oftere komne nær til Opløsningens Afgrund. Kan det end ikke falde Nogen, der elsker den evangeliske Sandhed og har smagt den Naadegave at erkjende de guddommelige Hemmeligheder, ind at anbefale Ligegyldighed derimod, saa er det dog ikke mere for tidligt men paa høie Tid, at den evangeliske Kirke med al Iver vender sig mod det christelige og kirkelige Livs Enemærker, og søger at helbrede de Saar, som det overdreven doktrinaire Væsen har tilføiet den. Men heller ikke ad Kirkeforfatningens Vei vil Enigheden og Eenheden kunne tilveiebringes. Hvo vil vel dadle dem, der bestræbe sig for at skaffe den evangeliske Kirke en Forfatning,

Digitized by Google

som svarer til dens eiendommelige Væsen og giver den en fast Holdning udadtil? Men, uanseet at der i Forfatningsbestræbelserne blande sig saamange fremmede, ukirkelige, ja selv urene Motiver, saa er det indlysende, at selv den meest ideale, meest udviklede Kirkeforfatning intet kan hjælpe, naar det mangler paa indre Enighed og Eenhed, paa Menighedsbevidsthed. Denne kan ingen Regerings- eller Forvaltningsform fremkalde eller erstatte, medens omvendt Regjeringsformen vil komme af sig selv, der hvor hiin er stærk og kraftig tilstede. Det er en stor Vildfarelse at antage, at man ved Forfatningsformer kan indaande en uddød Kirke Liv eller puste Menighedsbevidsthedens rygende Tane op til et brændende, skinnende Lys. Uden en stærk, kraftig Menighedsbevidsthed maa man endog frygte for en større Opløsning af Kirken som Følge af Forfatningsforsøgene, og navnlig ville demokratiske Forfatningsformer, i hvilke saa Mange, især siden Aaret 1848, have seet Frelsen, have de samme Følger, som den paa Folkesouveraineteten grundede tydske Rigsforfatning, der har gjort Tydskland uenigere end det nogensinde før har været. Derimod kan der ikke gives noget naturligere, simplere og tillige virksommere Middel til at vække og nære Menighedsbevidstheden og dermed den Eenhed, som hetinger al Kraft og Styrke, end en til sin Bestemmelse svarende offentlig Cultus, fordi denne umiddelbart virker til at pleie og nære Menighedsbevidstheden. Sikkert har derfor den evangeliske Kirke i Nutiden, næst efter hvad man kalder den „indre Mission“, paa det christelige Livs Omraade ikke nogen mere paatrængende Opgave, end den at **tilveiebringe en Cultus, der er en sand Menighedsgudstjeneste.** Ikke derom gjælder det her, om vi ved vor Gudsdyrkelse skulle have et Par Ceremonier mere eller mindre, derpaa ligger der ingen Vægt; men det store og vigtige Spørgsmaal, med hvilket vi her skulle beskæftige os, er: om vor Cultus er skikket til

Digitized by Google

at vække og nære den christelige Menighedsbevidsthed, og derved fremme Kirkens Eenhed og følgelig ogsaa dens Kraft og Styrke.

Det er glædeligt, at der i den nyere Tid overhovedet atter henvendes mere Opmærksomhed paa Gudstjeneste. Ikke blot beskæftiger den theologiske Videnskab sig atter mere med den, men mangfoldige praktiske Forsøg paa at løse Opgaven træde ogsaa frem for Dagens Lys, og i Menighederne selv udtaler der sig mere og mere en Trang til, at der maa udrettes noget i Henseende de gudstjenstlige Former. Men, hvormeget Godt og Læseværdigt, der end i denne Henseende allerede er sagt og skrevet, savnes der dog efter min Mening i den hidtilværende Behandling Meget, hvorpaa det her fremfor Alt synes at komme an. For det Første maa **Menigheden selv føres til en klar, begrundet Erkjendelse af, hvorfor og hvorvidt vor Cultus ikke svarer til sin Bestemmelse.** Thi uden denne Erkjendelse vil Menigheden, — og Gudstjenesten er jo bestemt for den, ikke blot for Theologerne — ikke føle nogen Trang til Forandring i en saa vigtig og hellig Sag. Ingen Kirkebestyrelse, ingen Generalsynode kan octroyere Folket nye Cultusformer, hvor god de endog ere i theoretisk Henseende; Folket vil tilbagevise ethvert saadant Forsøg, som et Indgreb i dets helligste Rettigheder og protestere derimod; alene den levende Trang og den velbegrundede Overbevisning om Nødvendigheden af en Forandring er den Grundvold, paa hvilken der kan opbygges noget Nyt og Godt. Spørgsmaalet maa altsaa forhandles ikke saameget af Theologerne som snarere for og med Menigheden, ikke paa theoretisk-theologisk men paa praktisk-kirkelig Viis. Men for nu at vække hiin Trang til Forandring, udfordres der for det andet en Prøvelse af den bestaaende Gudstjeneste, der bør gaae saa uhildet, upartisk, ja selv hensynsløst tilværks som muligt. Herpaa har det aabenbart

Digitized by Google

hidindtil manglet. Ængstelighed for at udsætte noget paa Protestantismen har kun altfor meget forhindret fra at see dens erklærede Skrøbeligheder, eller dog foranlediget til altfor stor Overbærenhed imod den. Man tænker altfor meget paa at retfærdiggjøre eller endog forherlige det Bestaaende. Navnlig behandles Prædikenen som en angribelig protestantisk Helligdom; hvo der angriber den, gjælder for en Frafalden. Bestræbelsen for at synes god Protestant og fjerne enhver Mistanke om katholske Tendentser tillader idethøieste at paaanke Biting, og foreslaae smaae, enkelte Forbedringer, ikke at angribe Træet fra Roden af. Men visselig bestaaer den sande protestantiske Frihed i at optage det Gode og Rigtige, hvor det end findes, at opgive det Urigtige og Forfeilede, om vi end opdage det hos os selv. Men for at kunne anstille en tilbørlig Prøvelse, maa man for det Tredie gaae ud fra et fast Princip, der kan tjene som sikker Maalestok og som Kriterium for det Hele saavelsom for det Enkelte. Ifølge hvad vi have udviklet, kan der ikke mere være Tvivl om, hvor vi skulle søge dette Princip; det er i Menighedens Idee. Alt hvad der ikke stemmer dermed, hvad der ikke er fremgaaet deraf, eller hvad der vel endog strider imod den, kan ikke fastholdes eller tilstedes; den maa gjennemtrænge den hele Cultus; Intet maa forekomme i den, der ikke staaer i direkte eller indirekte Forhold dertil. Skjøndt Rigtigheden af dette Princip ikke kan nægtes, er det dog kun meget sjeldent eller slet ikke bragt i Anvendelse ved Forhandlingerne angaaende Cultus; fordetmeste er det traadt aldeles i Baggrunden, idetmindste ikke fastholdt strengt og consequent. Men uden dette forfalder man nødvendigviis mere eller mindre til alslags Vilkaarlighed og til en Vælgen efter subjectiv Smag, som netop her er allermindst paa rette Sted.

Digitized by Google

I.

Den Plads, som Prædikenen indtager i den protestantiske Gudstjeneste.

De tre Hovedbestanddele af den protestantiske Gudstjeneste (Prædiken, Bøn, Sang) staae ingenlunde i et ligeligt Forhold til hverandre; tvertimod træder en af dem, nemlig Prædikenen, meget bestemt frem for de andre. Allerede i Henseende til Udstrækning i Tiden har den en betydelig Overvægt; men dernæst staae Sangen og Bønnen i et deels aldeles afhængigt, deels fuldkommen underordnet Forhold til Prædikenen, idet Sangen vælges af Præsten med Hensyn til Prædikenens Indhold, altsaa retter sig ganske efter den, og Bønnen kun er et Tillæg til den. Prædikenen fremtræder som det Væsenligste ved Gudstjenesten, som Factotum; imod den træder alt det Øvrige mere eller mindre i Baggrunden den gjennemtrænger og beherster det Hele, den har med eet Ord Over- og Eneherredømmet; den protestantiske Cultus er væsenlig en Prædikegudstjeneste.

Det er en bekjendt Sag, at Prædikenen før Reformationen ingensteds har indtaget en saadan Stilling i den christelige Gudstjeneste; den maa derfor betegnes som noget charakteristisk Protestantisk. Og om end Reformationen i Praxis ingenlunde gik saa vidt, at den fastsatte det nubestaaende Forhold imellem de tre Hovedbestanddele indbyrdes, saa blev der dog strax i Begyndelsen meget bestemt opstillet Grundsætninger, der nødvendigen maatte føre dertil. Allerede Luther begyndte nemlig sit 1526 udkomne Skrift, „Tydsk Messe og Anordning af Gudstjenesten" umiddelbart efter Fortalen saaledes: „Da det største og fornemste Stykke af hele Gudstjenesten er at prædike og lære Guds Ord, saa er det vor Mening angaaende Prædikenen og Læren" osv. Denne Ytring var og blev den øverste Regel og afgjørende Grundsætning for Indretningen af den protestantiske Gudstjeneste, og det var

Digitized by Google

især forbeholdt den nyere Tid at gjennemføre den i al dens Strenghed og Consequents. Indtil den Dag idag bekjender Theorien selv sig uforbeholdent til den; saaledes bliver f. Ex. i den nye Homiletik af Baur i Gießen (1848) Prædikenen erklæret for det „væsenlige Moment i den offentlige Gudstjeneste.“ Vel har man ogsaa i nyere Tid, f. Ex. Hüffell, udtalt sig imod en saadan Anskuelse, og opstillet den Paastand, at Sangen og Bønnen ligesaa vel ere „væsenlige Bestanddele“ som Prædikenen. Men Praxis taler herimod. Theorien maa sige, hvad den vil, Prædikenen er nu engang i faktisk Besiddelse af Over- og Eneherredømmet; den er ikke en væsenlig men den væsenligste, den overveiende vigtigste Bestanddeel. Hvormeget dette er gaaet over i det protestantiske Liv og den protestantiske Anskuelse, derom kunne vi overbevise os ved to Betragtninger.

Alle de protestantiske Kirkebygninger, som ikke henhøre til den forreformatoriske Tid, men især deleshed de moderne ere indrettede med udelukkende Hensyn til Prædikenen. I Almindelighed er det den første, uundgaaelige Fordring, at Bygningen skal være akustisk; der maa ikke være mindste Gjenlyd i den, derfor maa den ikke være hvælvet; den er kun god og hensigtsmæssig, naar man i enhver Krog kan forstaae ethvert af Præstens Ord; den skal ret egenlig være en Høresal, og kun forsaavidt den er det, svarer den til sin Bestemmelse. I det Indre seer man ikke Andet end Bænke og Pulpiturer, ofte over hverandre, alle bestemte for „Tilhørere“. Prædikestolen træder dominerende frem; fordetmeste er den saaledes anbragt, at den strax fremstiller sig for den Indtrædende som det vigtigste i det hele Rum. Umiddelbart under den, saa at sige ved dens Fødder staaer Alteret eller Nadverbordet, som om man vilde antyde, hvor høit Prædikestolen og dermed Prædikenen staaer over Alteret, over Bønnen og Communionen.

Digitized by Google

Paa Væggene eller Pulpiturerne hænge hist og her Smaatavler med store Tal, der angive Nummerne paa de Psalmer, der skulle afsynges til Prædikenen. Den hele Typus af den protestantiske Kirkebygning tilraaber Enhver lydeligt: „Her gjælder det væsenligt om Prædikenen, alt Andet er Biting."

Endnu mere end Bygningen indeholder dernæst den almindelige protestantiske Sprogbrug et utvetydigt Vidnesbyrd om Prædikenens Over- og Eneherredømme, forsaavidt nemlig som „Prædiken," „Gudstjeneste," „Kirke" ere blevne aldeles eenstydige Udtryk. Istedetfor „at gaae i Kirke" og „tage Deel i Gudstjenesten," siger man „at høre en Prædiken." Paa saadanne Steder, hvor der er flere Geistlige, spørger man om Søndagen, naar man vil gaae i Kirke, fremfor Alt: „Hvem prædiker idag?" og naar Den, man gjerne hører, ikke prædiker, saa bliver man borte og unddrager sig fra Gudstjenesten, fordi man ikke har seet noget Andet i den end en Prædiken. I større Stæder udfærdiges derfor, for at man kan erfare, hvem der prædiker, saakaldte „Kirkesedler," der imidlertid ikke ere andet end „Prædikesedler" idet de anmelde, hvilke Geistlige der prædike i de forskjellige Kirker, en Skik, som er meget charakteristisk for vor Cultus. I det overveiende protestantiske Nordtydskland er Benævnelsen „Prediger" bleven almindelig for de protestantiske Geistlige, hvad der kun har kunnet blive Tilfældet, fordi for Folkebevidstheden Alt, hvad den Geistlige skal udrette, og hvad der er hans Kald, tilsidst reducerer sig til Prædikenen og concentrerer sig i den, og hele hans øvrige Virksomhed træder aldeles i Baggrunden for Prædikenen. Selv ad den theoretiske Vei har man formelig anerkjendt dette, og paastaaet, „at Præsten i den protestantiske Kirke ikke har beholdt Andet tilbage af den geistlige Virksomhed end Prædikenen." Med fuld Ret fører han altsaa Titel af „Prædikant"; thi Sognepræsten, Sjeleførgeren,

Digitized by Google

Sjelehyrden (Pastor) er gaaet fuldkommen op deri. Derfor er ogsaa ofte blandt Protestanterne den Grundsætning bleven opstillet, at man uden Prædiken aldeles ikke kan tjene Gud; de mene, at man ved Gudstjenesten kan undvære alt Andet hellere end Prædikenen. Dette har allerede Luther i Fortalen til sin „Anordning af Gudstjenesten“ fra Aaret 1523 udtalt med rene Ord: „Hvor Guds Ord ikke bliver prædiket, der er det bedre, at man hverken synger eller læser, eller kommer sammen.“ Og i den nyeste Tid yttrer en vægtig theologisk Stemme, Marheineke sig paa følgende Maade: „En Morgen- og Aftensangs- og Hverdagsgudstjeneste kan ikke holdes uden Prædiken saaledes som den kan holdes uden Liturgi.“ Mange vilde, naar de havde Valget, om Sangen og Bønnen eller Prædikenen skulde mangle i Gudstjenesten, ubetinget heller lade det Første fare end det Sidste. Paa sine Steder er der af denne Anskuelse opstaaet den Uskik, at man først begiver sig til Kirke, naar man antager, at Prædikenen begynder.

Om der nu med Rette tilkommer Prædikenen den Stilling, som Protestantismen har indrømmet den, om Over- og Eneherredømmet i Menighedens Gudstjeneste i Sandhed tilkommer den, det fortjener en ligesaa udførlig som uhildet og upartisk Prøvelse. Hele Cultusspørgsmaalet reducerer sig egentlig til dette Punkt; alt det Øvrige er afhængigt af dets Afgjørelse. Vi maae ikke blot i Almindelighed gaae ind paa Prædikenens Væsen og Formaal og sammenligne begge Dele med Menighedsgudstjenestens Væsen og Idee, men navnlig betragte den fra en dobbelt Side, først i og for sig, objectivt, dernæst i Forhold til Præsten, fra hvem den udgaaer, altsaa subjectivt. Den objective Side angaaer dens almindelige eller specielle Indhold og dens almindelige eller specielle Form; ved den subjective Side kommer Præsten som Enkeltmand overhovedet, dernæst hans religiøse Standpunkt og hans personlige

Egenskaber i Betragtning. Enhver af disse enkelte Sider af Prædikenen maa stilles ligeoverfor Menighedsgudstjenestens Idee, for at vi paa denne Maade saavidt muligt kunne opnaae et sikkert og alsidigt Resultat. Derhos maa tillige Nutiden og dens Trang stedse haves for Øie.

II.

Prædikenen i Henseende til dens Indhold.

Almindeligt taget er Prædikenen i Henseende til dens Indhold hos Protestanterne væsenlig Lære. Dette er utvivlsomt for Enhver, der betænker den historiske Oprindelse til dens nuværende Stilling i Gudstjenesten. Paa den Tid, der gik umiddelbart forud for Reformationen, var Evangeliet med dets frelsende Sandhed bleven ubekjendt for Folket; den hellige Skrift fandtes neppe hos Geistligheden, end sige hos Menigheden; Uvidenheden om de guddommelige og menneskelige Ting havde naaet en utrolig høi Grad; Lyset var sat under en Skjeppe og skinnede ikke for Nogen. Da var det fremfor alt Andet Reformationens Opgave at stille Lyset i en Stage, for at det kunde skinne for Alle i Huset, atter igjen at fremdrage Evangeliet og dermed fordrive det tykke Mørke, som omskyggede Folket. Hvorledes kunde den løse denne Opgave? den hellige Skrift var ikke strax trykt og udbredt blandt Folket; Skoler til Ungdommens Dannelse manglede. Det kunde ikke skee paa anden Maade end ved Prædikenen; Tidsforholdene fordrede paa bydende Maade, at der fremfor Alt skulde prædikes o: at Folket skulde belæres om de guddommelige Ting, og at i Gudstjenesten alt Andet maatte træde tilbage for Prædikenen, der skulde udbrede Lys og Erkjendelse. Reformationen vilde ikke kunne være trængt igjennem, hvis dette ikke var skeet. Saaledes bleve dengang „Prædiken" og „Lære" fuldkommen eenstydige Udtryk. Dette sees allerede af den Augsburgske Con-

Digitized by Google

fessions Definition af Kirken (Art. 7): Est autem ecclesia congregatio sanctorum, in qua evangelium recte docetur etc., sammenholdt med den tydske Oversættelse: „Kirken er Forsamlingen af alle de Troende, blandt hvilke Evangeliet prædikes reent.“ Men, naar først det vigtigste, almindeligste og indflydelsesrigeste Bekjendelsesskrift havde opfattet Prædikenen som Lære og forvexlet begge Dele med hinanden, saa var det saare naturligt, at denne Opfattelse efterhaanden gik over i den protestantiske Bevidsthed. Hvad Luther siger paa det ovenfor anførte Sted i sin Anordning af Gudstjenesten, fik nu saameget lettere Indgang i seners kirkelige Forskrifter. Her er ikke Stedet til at undersøge, om denne Opfattelse af Prædikenen som Lære er den rette, men det gjælder her alene om den historiske Kjendsgjerning, at Protestantismen i sin første Periode har opfattet Prædikenen saaledes, og at denne Opfattelse senere bestandig har holdt sig, hvad Ingen kan nægte. Det er en bekjendt Sag, at Prædikenerne i det 17de Aarhundrede, den protestantiske Orthodoxies Periode, endogsaa gave sig af med de theologiske Læretridigheder, og idethøieste til Slutningen meddeelte nogle „moralske Anvendelser.“ Men i det 18de Aarhundrede blev den omtalte Opfattelse af Prædikenen dreven til det Yderste. Selv Niemeyer f. Ex. definerer den paa følgende Maade: „en Religionsunderviisning i et sammenhængende og uafbrudt Foredrag.“ Var Prædikenen nu den fornemste Part af Gudstjenesten, saa fulgte naturligviis deraf, at Gudstjenesten fornemmelig var en Belæring og Menigheden en Forsamling af Disciple. Dette erklærede man ogsaa fra Begyndelsen af ganske aabent. Allerede Melanchthon definerer Menigheden eller Kirken som en coetus scholasticus, og bestemmer Forskjellen mellem den evangeliske og den romerske Kirke, hvilken han kalder regnum Pontificium, paa følgende Maade: est ordo, est discrimen inter docentes et auditores,

I det 17de Aarhundrede definerede G. Calixt Kirken ganske paa samme Maade som en coetus hominum docentium et discentium, og i det 18de Aarhundrede erklærede man Kirken ligefrem for en „Læreanstalt," der forudsætter „Lærere og Lærende." Omendskjøndt nu den nyeste Tid har bestræbt sig for at opfatte Prædikenens Væsen paa en dybere og rigtigere Maade, saa er det dog ingenlunde endnu lykkedes, i Praxis at berøve den protestantiske Prædiken dens medfødte Grundcharakteer; hvad den nu engang har medbragt saa at sige fra Moderslivet, hænger bestandig ved den, og ingen theologisk Theori vil kunne forandre dette. Men saalænge Prædikenen er „Lære," vil og maa Menighedens Gudstjeneste paa Grund af den dominerende og altgjennemtrængende Stilling, som Prædikenen indtager deri, ogsaa bevare en overveiende belærende og doctrinair Charakter.

Det er klart, at dette er en aabenbar og stor Mangel. Thi, naar Gudsdyrkelsen bestaaer i faktisk at kundgjøre sin Afhængighed af Gud, at give ham Alt, hvad der tilkommer ham, at tilbede ham, at underkaste sig ham og hengive sig til ham, saa er alt dette noget ganske Andet og uendeligt Mere end at lære og belæres. For at tjene Gud paa den rette Maade, maa man vel være belært om Gud, men Belæringen selv er endnu langtfra nogen Gudstjeneste. At lære og at belæres er Skolens Sag, men Gudstjenesten bestaaer ikke i at holde Skole. Den christelige Menighed er ikke noget Skoleconvent, men Christi Legeme o: et Samfund, hvis oplivende, bjelende Princip Christus er, Samfundet af de Troende, ikke af Katechumenerne, en guddommelig Livsorganisme, ikke nogen „coetus scholasticus." Som Menighed, som en Heelhed fremtræder den kun i Gudstjenesten, og deri maa altsaa netop Det fremtræde og udprøge sig, der udgjør Menighedens Liv og Væsen, nemlig det for alle dens Lemmer Fælleds; den skal tjene til at bevare og

Digitized by Google

fremme dette Fælleds, og dermed bidrage til Menighedens indre Vært, det vil sige, dens Opbyggelse. Ligesaa lidt som nu den christelige Menigheds Væsen og Liv alene bestaaer i religios Viden og Erkjendelse, ligesaa lidt kan den christelige Menigheds Gudstjeneste væsenligt være Belæring. Medens det at tjene Gud er en Sag, som tilkommer alle Menighedens Lemmer uden Forskjel, saa at deri enhver Adskillelse indenfor Menigheden falder bort, fremkalder den protestantiske Gudstjeneste, paa Grund af sin ifølge Prædikenens Overherredømme fortrinsviis doctrinaire Charakteer, en væsenlig Adskillelse i Menigheden, idet den Geistlige som Docent træder op ligeoverfor Menigheden som Disciple eller „Tilhørere," istedetfor at tjene Gud med den og i Spidsen for den. Det, at paa den ene Side Prædikenen og Læren ere blevne stillede lige og forverlede, og at paa den anden Side Prædikenen udøver et afgjort Overherredømme, gjør saaledes ikke blot den protestantiske Gudstjeneste høist ensidig og mangelfuld, men bringer den endog ligefrem i Modsigelse med den christelige Menigheds-Gudstjenestes Væsen. Skal den offenlige Gudstjeneste være Middel og Betingelse for Menighedens Bestaaen og kraftige Liv, saa maa det i høi Grad være i den protestantiske Kirkes Interesse at opgive en saadan overveiende doctrinair Gudstjeneste, og da fremfor Alt at berøve Prædikenen som Lære dens nuværende Over- og Eneherredømme.

Dette viser sig ogsaa fra en anden Side som Nødvendighed. Det kan nemlig ikke nægtes, at Prædikenen, som Lære betragtet, nutildags tildeels har overlevet sig selv. Paa Reformationens Tid maa den have været en ubetinget Fornødenhed, men Forholdene have siden den Tid forandret sig betydeligt. Man kan nu ikke længere sige, at Evangeliets Lys er sat under en Skjeppe, og at Folket ikke har anden Leilighed til at lære Frelsens Sandheder at kjende og at blive

Digitized by Google

bevares og styrkes i dette Samfund, er en fuldkommen Nødvendighed for Enhver, der vil være et Lem af Christi Legeme, en sand Christen, og Ingensomhelst kan mene eller sige, at han ikke har Trang dertil. Men, naar nu Menighedens Gudstjeneste, istedetfor at svare til dette sit Væsen, bestaaer i Prædikenen, der fornemmelig eller endog udelukkende er Lære, saa have virkelig Mange en vis Ret til mere eller mindre at undrage sig den. Det var en Feil, at man saa haardnakket fastholdt et Princip, som Reformationen opstillede og maatte opstille for 300 Aar siden, selv efterat Forholdene havde forandret sig totalt, og at man endog drev Princippet videre. Vil Protestantismen atter igjen drage Alle uden Forskjel, den hele Menighed ind under Kirken og berove selv de Lærdeste og meest Dannede enhver Udflugt, saa maa den offentlige Gudstjeneste blive virkelig Gudstjeneste, og Prædikenen som Lære altsaa ophøre at være den dominerende Hovedsag. Det er i Sandhed den høie Tid, at dette erkjendes i den evangeiske Kirkes Interesse, og at der lægges Haand paa Værket.

Vende vi os nu navnlig til **Prædikenens Indhold**, saa er og maa dette være saare forskjelligt. Enhver Prædiken kan og skal umuligt omfatte den christelige Sandheds hele store Omraade, men bør tvertimod altid indskrænke sig til en enkelt Gjenstand. Ogsaa naar den er en saakaldet Homilie og udlægger en Text Vers for Vers, maa den dog bringe det Hele ind under eet Hovedsynspunkt, ligesom hvert enkelt Textafsnit har sit særegne Indhold. Naar f. Ex. 1 Kor. 13 er Texten, kan Prædikenen naturligviis kun handle om Kjærligheden, og er det Hebr. 11, kun om Troen. Da Prædikenen nu optager og behersker den hele Gudstjeneste, saa taber den derved sin Charakteer af Almindelighed, og faaer derimod Charakteren af den meest forskjelligartede Særegenhed. Med og ved Prædikenen dreier Gudstjenesten sig om en eller anden enkelt, ofte meget speciel Sandhed, der idethøieste kun angaaer enkelte Tilhørere eller unk

Digitized by Google

berører en enkelt Side af den christelige Bevidsthed men ingenlunde tilfredsstiller den hele Menighed eller yder den christelige Fælledsbevidsthed nogen Næring. Men en Gudstjeneste, der ifølge sin Indretning alene formaaer at imødekomme de Enkeltes Trang og ikke giver den christelige Fælledsbevidsthed nogen Næring, er ingenlunde en Menigheds-Gudstjeneste. Ligesom den skal være et Udtryk for Menighedsbevidstheden, saaledes bør den ogsaa styrke og fremme den. Gjør den ikke det, saa kan den heller ikke opnaae sit Øiemed, at holde Menigheden sammen som et Heelt; tvertimod, idet den snart har dette snart hiint særegne Indhold, den ene Søndag tilfredsstiller disse, den næste hine Medlemmer af Menigheden, men lader de Øvrige gaae mere eller mindre tomme bort, er den snarere skikket til at opløse i Enkeltheder og at tilintetgjøre Samfundsbevidstheden.

Et konkret Tilfælde vil bekræfte vor Paastand. I den unerede Kirke i Baden er Epistelen Jak. 1, 13—21 foreskrevet for Søndagen Cantate. Nu har En af denre Text, nemlig af Vers 19, uddraget det Thema: „Om Sladderagtighed," og i første Deel besvaret: „hvorledes den viser sig," i anden Deel: „hvorledes vi skulle betragte den." Ingen kan bestride en Præst Ret til at behandle et saadant Thema. Han kan jo meget godt tage et Vers ud af det rige Textafsnit, der aldeles ikke kan fortolkes udtømmende i en halv Time, og i sit Foredrag fornemmelig holde sig dertil. Og da nu V. 19 siger: „Hvert Menneske være snar til at høre, men langsom til at tale," saa ligger Themaet, „om Sladderagtighed" aldeles ikke fjernt, og kan saa meget bedre opstilles, som maaskee denne Feil ofterе forekommer hos Enkelte i Menigheden, navnlig den qvindelige Deel. Men kan man kalde dette en christelig Menigheds-Gudstjeneste, er den Udtrykket for den christelige Menighedsbevidsthed? Kunne ikke maaskee to Tredjedele af Menigheden med Rette sige: „denne Feil have vi ikke, den hele Prædiken vedkommer os ikke." Og naar jeg nu tænker mig en

Digitized by Google

Bondemand eller en fattig Dagleier, som rolig og stille gaaer sin alvorlige Vei i Livet, som, træt af tungt Arbeide og trykket og bøiet af Næringssorger, hilser Herrens Dag, paa hvilken der er forundt ham Hvile, velkommen, og gaaer i Kirke for at tjene sin Herre og Gud, styrke sig for den næste Uge og oplyfte sig over al Jordens Nød: hvad Gavn har han af at høre paa en Prædiken mod Sladderagtighed? Er det da at undre sig over, om han næste Søndag bliver hjemme og heller i sin Stue læser nogle Kapitler af Skriften og en Bøn af en eller anden gammel, kraftig Bønnebog, istedetfor at gaae i Kirke og høre paa Noget der slet ikke træffer ham, end sige vederqvæger og oplyfter ham? Man vil maaskee indvende, at dette Exempel er for grelt, at det snarere hører til Undtagelserne end til Regelen. Men forholder det sig ikke aldeles paa samme Maade overalt, hvor Prædikenen handler om en enkelt Dyd eller Feil, hvad dog aldeles ikke kan undgaaes, ja ikke engang tør undgaaes? Og selv om man ikke vil tage Hensyn til de egenlig moralske Prædikener, behøver man kun at kaste et Blik i den første den bedste Prædikensamling for at blive overbeviist. Saaledes finder man f. Ex. i den bekjendte Samling for den Mühlhausenske Menighed, der bestaaer af lutter virkelig holdte Prædikener, forfattede af de bekjendteste geistlige Talere, følgende Themaer behandlede: „Om den Letsindighed og Ligegyldighed, hvormed vi saa ofte lade Tidens mærkværdigste Begivenheder gaae os forbi“ (v. Schmidt); „om den oplyftende Kraft i Troen paa Guds Beskyttelse i vore Børns Livsfare“ (Greiling); „det religiøse Menneskes Indskydelse paa Dyd og offentlig Velfærd er den sikkreste Maalestok for Bedømmelsen af Sandheden i Religionssager“ (Bretschneider); „at det er høist nødvendigt, i Tider som vore at agte paa store Exempler“ (v. Schmidt); „det Lærerige i den Sandhed, at vor Almeennyttighed kan udstrække sig endog ud over vor

Digitized by Google

Grav" (v. Gehren); „Christenheden er bleven myndig" (Schuderoff); „om Religionsforfølgelserne" (Zimmer); „om den forfinede Sandseligheds Bedrag og skadelige Virkninger" (Frisch); „om den ædle Beskæmmelse af Andre" (Schmalz); „hvor mangfoldigt Tidens Uhykker kunne give Anledning til religiøst Sværmeri" (Marezoll); „de fromme Løfter, som Nøden afkvinger Menneskene" (Schmalz); „gives der endnu i vore Dage overnaturlige Aandsevner og Undergaver?" (Schuderoff). Ethvert af disse tolv Themaer behandler en aldeles speciel Gjenstand, der vistnok ikke tør være aldeles fremmed for den christelige Bevidsthed, men som dog ingenlunde indeslutter alt Det, der udgjør Grundtrækkene af og Hovedbetingelserne for denne Bevidsthed, saaledes som den bør existere og vedligeholdes i Menigheden. Naar nu den hele Gudstjeneste dreier sig om hiin specielle Gjenstand, saa er den i bedste Tilfælde mangelfuld og ensidig. Kun fra en enkelt og tilmed en meget underordnet og i Forhold til det Hele meget ubetydelig, Side kan Menighedsbevidstheden blive vakt, og der vil i enhver Menighed være et stort Antal Medlemmer, for hvem en saa speciel Gjenstand aldeles ingen Interesse har, og som derfor, da Prædikenen er Midtpunkt og Indbegreb af Gudstjenesten, gaae utilfredsstillede derfra. Og tænker man sig, hvad jo let var muligt, de anførte tolv Themaer behandlede paa tolv Søndage i Træk, saa udgjøre de dog ikke tilsammen Grundtrækkene af den christelige Menighedsbevidsthed. Det Tilfælde kan altsaa indtræde, at den protestantiske Gudstjeneste i hele tolv Uger ikke er det fulde Udtryk for den christelige Fælledsbevidsthed, end sige da, at en enkelt Gudstjeneste skulde fremstille denne Bevidsthed i dens Totalitet. Kan den da bestaae, styrkes, fremmes under saadanne Forhold? Er det ikke snarere naturligt, at al Totalanskuelse af den christelige Sandhed og Menighedsbevidstheden svækkes mere og mere, og at de enkelt

Medlemmer af Menigheden isoleres mere og mere? I Sandhed, det seer ud, som om man med den udelukkende Prædikegudstjeneste har tragtet efter Menighedens Opløsning istedetfor efter dens Eenhed. Det fortjener endnu at bemærkes, at i de protestantiske Lande, hvor Prædikenen ikke som i Tyskland er Eet og Alt i Gudstjenesten, f. Ex. i Sverrig og England, er den kirkelige Bevidsthed ulige mere kraftig og levende. Medens der hist ved den streng objektive Anordning af Gudstjenesten er sørget for, at ved enhver Hovedgudstjeneste Totaliteten af den christelige Sandhed kommer til Udtryk, og derved den christelige Fælledsbevidsthed bevares og næres, beskjæftiger derimod i Tydskland enhver Hovedgudstjeneste sig med et aldeles specielt Thema, og det er muligt, at samtlige Hovedtjenester i et heelt Aar tilsammen ikke eengang give Menigheden Det, som egentlig enhver enkelt Hovedgudstjeneste for sig skal give idetmindste i Grundtrækkene. Dette er aabenbart en af Hovedaarsagerne til den saameget beklagede protestantiske Ukirkelighed i Tydskland. Skal den evangeliske Kirke altsaa vinde mere Fasthed og undgaae Adsplittelse og Opløsning, saa maa man sørge for, at Gudstjenesten for Fremtiden ikke kommer til at bestaae udelukkende af Prædikenen, der altid kun behandler en enkelt særlig Gjenstand, men at den bliver en virkelig, sand Menighedsgudstjeneste, i hvilken den christelige Menighedsbevidsthed kan fremtræde og udpræge sig i sin Totalitet.

III.

Prædikenen som Tale.

Prædikenen har i den protestantiske Gudstjeneste ikke vundet sit Over- og Eneherredomme alene ved sit Indhold som Lære, men ligesaa meget ved sin fra dette Indhold uadskillelige Form. Denne Form er Ordet, Talen. For Reformationen havde Gudstjenesten efterhaanden faaet en Stivhed, der

Digitized by Google

ikke mere stemmede med Herrens Ord, at „de sande Tilbedere skulle tilbede Faderen i Aand og Sandhed.“ Den var udartet til en aand- og tankeløs Ceremonitjeneste; Tilbedelsen bevægede sig forstørstedelen i sandselige, udvortes Former, Kirkerne vare overlæsede med Billeder og overfyldte med al optænkelig Pragt. I Modsætning hertil var det Reformationens Opgave at tilveiebringe en Gudstjeneste, der saameget som muligt var af aandelig Art, der ikke sysselsatte Sandserne men Aanden, der med et Ord havde Indvortesheden til Princip istedetfor Udvortesheden. Til den Ende maatte man saameget som muligt give Gudstjenesten den Form, der er Aandens umiddelbarste Bærer og fuldkomneste Organ, nemlig Ordet, Talen. Da nu Prædikenen i og for sig bevæger sig aldeles og alene i Ordet, saa maatte den nødvendigviis for en aandelig Gudstjeneste blive om ikke Eet og Alt, saa dog det „fornemste Stykke“, og indtage en saadan Stilling, at alt det Øvrige traadte enten aldeles tilbage, eller dog i samme Grad som det fjernede sig fra Ordet, fra Talen. Dette kan ikke udtales skarpere og bestemtere, end Luther i Fortalen til sin „Anordning af Gudstjenesten“ (1523) har gjort det i de ovenfor anførte Ord: „hvor Guds Ord ikke bliver prædiket, der er det bedre, at man hverken synger eller læser eller kommer sammen.“

Hvor meget nu end Reformationen har været i sin Ret imod den bestaaende Gudstjeneste, saa gik den for vidt i sin Modsætning og forfaldt til umiskjendelige Feilgreb. For det Første fortrængte Ordets og Talens udelukkende Fremtræden Gudstjenestens Handling, eller reducerede den idetmindste til det muligste Minimum. Ved Prædikenens Over- og Eneherredømme blev den protestantiske Gudstjeneste aldeles fattig paa Handling, og dette var til stor Skade. Gudstjenesten selv er jo en Handling, og den kan altsaa umuligt bestaae alene i Talen og Tilhøren. Ligesom i Livet overhovedet Handling virker

Digitized by Google

rigere og kraftigere end Tale, saaledes vil ogsaa en Gudstjeneste uden Handling blive mere eller mindre kraftløs og uden Virkning. Den protestantiske Gudstjeneste er Aar ud og Aar ind en Prædiken o: en Tale; den ene Søndag som den anden bliver der talt. Selv Fest- og Høitidsdagene gjøre ingen Forskjel; Gudstjenesten paa Festdagene ligner den om Søn- og Hverdagen som en Draabe Vand den anden; altid det Samme, nemlig Prædiken og intet Andet end Prædiken. Vel skal Prædikenens Indhold paa Festdagene være et andet end paa Søn- og Hverdagene, men hvo indestaaer for, at det virkelig er Tilfældet? Det afhænger jo aldeles af Talerens Godtbefindende. Hvormangen Prædiken har jeg ikke hørt paa Juledag, der ligesaa vel kunde være holdt paa enhver Søndag; var det nu en Festgudstjeneste? Er da enhver Præsikant saa festligt stemt paa enhver Festdag, at hans Prædiken udelukkende behandler Festens Gjenstand og overrisjobet paa en saadan Maade, at hans Tilhørere kunne gribes deraf, og den hele Gudstjeneste derved kan faae det charakteristiske Festpræg? Ved Talens og Prædikenens bestandige og udelukkende Overvægt faaer Gudstjenesten nødvendigviis Præget af Eensformighed, og bliver i Længden kjedsommelig. Kommer nu hertil, at Prædikenen selv er tør og aandløs (og hvo kan holde lutter aandfulde og vækkende Prædikener?), saa er Intet naturligere, end at navnlig livlige Naturer vende sig bort fra en saadan Gudstjeneste, der i Længden bliver dem utaalelig, og at de staae i Fare for at hengive sig til det andet Extrem. Da en protestantisk Geistlig spurgte Dronning Christina af Sverrig: „hvad har da bevæget Deres Majestæt til at blive katholsk?“ svarede hun rask: „æders kjedsommelige Prædikener.“ Man tør dristigt paastaae, at ligesom hun saaledes Mange, der ingenlunde høre til de Aandløse, ret egentlig ere blevne prædikede ud af den evangeliske Kirke. Det er ikke Alle, der ere saaledes

Digitized by Google

organiserede at de kunne udholde denne evige Talen og Docerен i Kirken, hvorved de ikke engang altid kunne blive virkelig belærede; de føle sig snarere frastødte end tiltrukne derved; de føle ikke Trang til at belæres, men til at tjene Gud, det vil sige, til at udføre en Handling i Gudstjenesten; de ville ikke en heel Time igjennem høre paa Alt, hvad Præsten kan sige dem, men udføre noget, hvorved de kunne tjene Gud; de ville tage virksom Deel, og ikke blot forholde sig passive. Hvo vil forsvare en død Ceremonitjeneste? Men det er vist, at en betydningsfuld Handling, anbragt paa rette Tid og Sted, kan gjøre et dybere og varigere Indtryk end et halvt Aars Prædikener; og netop naar saadanne Handlinger i Gudstjenesten ikke udføres af en Enkelt, men af den hele Menighed, gjøre de en stor Virkning paa ethvert aabent og modtageligt Sind, og virke paa en saadan Maade, som den blotte Tale ikke formaaer det. Man tænke sig f. Ex., at der skal holdes Gudstjeneste for at festligholde en glædelig Begivenhed, en stor, følgerig Seier; hvad vil nu meest udtrykke, bære og hæve den almindelige Stemning, et tusindstemmigt Tedeum, ledsaget af Pauker og Basuner, eller en blot Takketale, i hvilken den geistlige Taler dog ikke kan sige den forsamlede Mængde Andet, end hvad den allerede for længe siden har vidst; thi Belæring vilde naturligviis ved en saadan Leilighed være aldeles paa urette Sted. Hvad betyder nu en, om end nok saa vel stiliseret Tale, der maaskee ikke engang bliver rigtigt forstaaet af Alle, imod den Magt, der ligger i en uoverskuelig Mængdes Lovsang, ledsaget af høitlydende Instrumenter? Hvor mager og fattig er ikke selv den kunstmæssigste Tale i Sammenligning dermed! Og naar nu Tusinder falde paa Knæ, og, ydmygende sig for den Almægtige, i dybeste Stilhed hæve deres Hjerter til ham, hvilken Tale er da i Stand til at erstatte denne Taushed? Skal den protestantiske Gudstjeneste blive en virkelig Gudstjeneste,

Digitized by Google

da maa Menigheden blive mere medvirkende; endnu aldrig har nogen Religion været saa fattig paa Handling i Gudstjenesten som Protestantismen. En Dame pleiede, naar hun om Søndagen vilde gaae i Kirke, at spørge: „Kan De ikke sige mig, hvem der taler idag?“ I den Grad har den Anskuelse slaaet Rod i Publikum, at den protestantiske Gudstjeneste bestaaer i „Tale“, og naar man har hørt en Tale, har man deeltaget i Gudstjenesten. For at standse denne skadelige, fordærvelige Vildfarelse, bør Prædikenen erholde en ganske anden Stilling, end den hidtil har indtaget.

For det Andet har Ordets og Talens udelukkende Fremtræden, næst efter at fortrænge Handlingen i Gudstjenesten, ogsaa fortrængt Fremstillingen ved Hjælp af et eller andet sandseligt Middel, det vil sige Kunsten. Navnlig gjælder dette om den dannende Kunst, der tidligere næsten udelukkende stod i Kirkens Tjeneste, men nu vrages som sandselig og hinderlig for Tilbedelsen i Aand, og den er derfor saagodtsom aldeles forjaget fra det Sted, hvor den før hørte hjemme, og hvor den har ydet det Største og Herligste. Men ved saaledes at ringeagte, forsmaae og forkaste Kunsten har den protestantiske Menighedsgudstjeneste opgivet et Middel, der i mange Henseender formaaer at virke kraftigere og varigere end Talen, Ordet. Kunsten, der gjennem den sandselige Anskuelse formidler den aandelige og i en udvortes Skikkelse bringer Menneskets det Ideale og Høieste umiddelbart nær, er paa den ene Side ligesaavel en Guds Gave, der tør og skal bruges til hans Forherligelse, som Ordet; paa den anden Side er den en Trang for den menneskelige Natur, der aldrig ganske kan udryddes. At udelukke Kunsten af Gudstjenesten er ligesaa meget en Miskjendelse af Guds Villie og Gudstjenestens Væsen som af den menneskelige Naturs uforanderlige Love. Hvormeget end Talen, Ordet umiddelbart kan vække Aanden og beskæftige Tænkningen, saa

Digitized by Google

er det dog en Kjendsgjerning, som Ingen kan nægte, at under visse Omstændigheder og paa visse Gemytter kan et Kunstværk gjøre et Indtryk, som ingen Tale kan frembringe paa samme Maade. Den Korsfæstedes Billede i Kirken, som bestandig staaer for Menighedens Øine, præger sig fra Ungdommen af saa dybt i Gemytet, at det næsten ikke mere kan fortrænges deraf, og er derfor af langt større og varigere Virkning end mangfoldige Langfredags-Prædikener, der vidt og bredt handle om den store Lærer, der er død for sin Lære. Jeg erindrer endnu ret godt den Række bibelske Billeder af det Gamle og Nye Testaments Historie, hvilke jeg ofte som lille Dreng ved Siden af min Moder betragtede i en gammellutherſk Kirke; enkelte Fremstillinger, som Daniel i Løvegruben, Absalon hængende i Træet, Adam og Eva i Paradiset, Christus, der bespiser de 5000 Mand, Jonas med Hvalfisken o. a. have, hvor mangelfulde de end vare i kunstnerisk Henseende, dog gjort saa dybt et Indtryk paa mig, at de endnu staae levende for min Sjel; men om de Prædikener, som jeg dengang hørte i hiin Kirke, veed jeg, ærligt talt, ikke det Mindste mere. Paa samme Maade forholder det sig med Kirkebygningerne overhovedet. Jeg har hørt mangen god og fortræffelig Prædiken, der i høi Grad har tiltalt mig, og for hvilken jeg er meget taknemmelig, men hine Prædikener kunde dog ikke frembringe netop det eiendommelige, i sin Art eneste Indtryk, som jeg modtog, hvergang jeg traadte ind i Domkirken i Cölln eller i Freiburg. Og at dette Indtryk, den Gemytsstemning, som hine Kirker frembringe, ikke er forkastelig, det vil dog vel selv den meest erklærede „Tilbeder i Aand og Sandhed" indrømme. Hvorfor har nu Protestantismen hidtil ikke kunnet frembringe en eneste Bygning, der er i Stand til at frembringe blot i fjerneste Grad et lignende Indtryk? Netop fordi den protestantiske Gudstjeneste næsten ude-

Digitized by Google

lukkende bestaaer i Tale, fordi Prædikenen er Eet og Alt. Naar, ifølge Luthers ovenanførte Grundsætning, Alt ved Gudstjenesten kommer an paa Prædikenen, og den udelukkende skal dreie sig om Ord og Tale, saa behøves der kun store Forsamlingssale, i hvilke man kan sidde i Ly for Vind og Veir og høre godt, og som alene skulle være beregnede paa, at Taleren kan blive forstaaet overalt. Den protestantiske Gudstjeneste kan aldeles ikke bruge en Kirke, naar den ikke er bygget saa lav og stuemæssig, at ethvert af Præstens Ord kan høres tydeligt paa ethvert Sted; i modsat Tilfælde er den en reen Antiquitet, som man ikke veed hvad man skal gjøre med. I den nyeste Tid er der bleven talt meget om den protestantiske Kirkebygning; Theologer og Architekter have bestræbt sig for at udfinde et Princip for den; men hidtil have alle Bestræbelserne været frugtesløse, og de ville fremdeles blive det, saalænge Prædikenens Over- og Eneherredømme staaer ved Magt som Gudstjenestens Princip. Opgiver Protestantismen ikke dette, saa kan den ikke bygge Andet end Høresale, og enhver anden Kirkestil vilde være en Inconsequents imod Princippet. Enten maae vi beholde vore Høresale med deres mange Bænke og æskeagtige Pulpiturer, deres skjønne hvide Vægge og flade Lofter og deres firkantede Kasernevinduer, eller ogsaa maae vi støde Prædikenen fra Thronen. Men det kan Ingen ville paastaae, at en saadan Høresal kan gjøre nogetsomhelst Indtryk og bringe En i en andægtig, ophøiet Stemning. Et Vinterlandskab er vel ogsaa skjønt paa sin Viis, men det er koldt og dødt; det mangler Afvexling, og det blendende Hvide, der hviler over Alt, bliver i Længden kjedsommeligt. Ligesaa lidt som Herrens Menighed blot er en Mængde Mennesker, der høre paa En som taler, ligesaa lidt er en Høresal med et Katheder for Taleren og Bænke for Tilhørerne en christelig Kirke. Den christelige Kirkebygning er et Menighedens Huus, i hvilket dens

Digitized by Google

Væsen og Bevidsthed architektonisk skal afspeile sig, og som maa være Udtrykket for den christelige Menigheds Fælledsanskuelse; det er denne og ikke Prædikenen, der bør være dens Princip. Er den fremgaaet af hiin Fælledsanskuelse, saa er den ogsaa i Stand til atter at fremkalde den hos den Indtrædende, saa at den alene af egen Magt uden nogen Tale og Prædiken tilraaber Enhver: „drag Dine Skoe af, thi det Sted, hvorpaa Du staaer, er helligt." Intet var uheldigere, end hvad der endnu er Tilfældet, i sin Iver navnlig mod al dannende Kunst at beraabe sig paa det mosaiske Bud: „du skal ikke danne Dig noget Billede" o. s. v. Thi, skulde dette Bud forstaaes saaledes, saa havde Ingen syndet mere derimod end Lovgiveren selv, som ifølge guddommelig Befaling lod forfærdige en Helligdom, der for sin Tid var et sandt Kunstværk og i det Indre besad mangfoldige Billeder; ligeledes vilde Salomo, hvis Tempel var opfyldt med Kunstværker, have forsyndet sig svært mod det guddommelige Bud. Ringeagten for Kunsten i Gudstjenesten, den erklærede Afsky derfor, navnlig hos de Reformeerte, kommer aldeles ikke af en foregiven Lydighed mod Guds Ord og Bud, men af den eensidige Fremhævelse af Prædikenen og af Overvurdering af Talen med Hensyn til Gudstjenestens Formaal. Saalænge dette Forhold vedbliver, maa Protestantismen forblive, om ikke fjendtligt stemt, saa dog kold imod Kunsten, og den vil aldrig kunne paavise en indre, positiv Sammenhæng med den.

Med Fordrivelsen af Kunsten overhovedet og navnlig af de billedlige Fremstillinger fra Gudstjenestens Omraade, er det forøvrigt gaaet Protestantismen paa en ganske særegen Maade, som vi her endnu maae gjøre opmærksom paa. Hvad Kunsten overhovedet angaaer, troede man at maatte gaae tilværks imod den ligesom Christus, da han med Svøben uddrev de Handlende af Templet. Men, idet man jog den ud af For-

Digitized by Google

døren, kom den igjen ind ad Bagdøren, thi den er saa uadskillige fra Gudstjenesten, og af saa væsenlig Betydning for den, at denne aldeles ikke kan existere uden hün. Da den nu ikke mere turde lade sig see og høre som dannende Kunst og Musik, har den trængt sig saameget mere ind paa det Enemærke, til hvilket den protestantiske Gudstjeneste var reduceret, nemlig Talen og Ordet; den dannende Kunst har maattet vige Pladsen for en anden, nemlig Veltalenheden, Talekunsten, og ligesaa meget som hün blev forsmaaet, ligesaa ivrigt blev denne nu dyrket. Den hele Kunstdrift, der nu engang er uudslettelig i Menneskets, kastede sig i Protestantismen paa Talen og præsterede her ogsaa virkelig noget Betydeligt. Fra et simpelt Vidnesbyrd om Christus, fra den simple Betragtning og Udlægning af det guddommelige Ord, hvad der jo er Prædikenens Opgave, blev den mere og mere et „Kunstværk", til hvilket man stillede de største Fordringer, saavel hvad Indholdet og Formen som Foredraget angaaer. Hvormeget skal ikke en Prædiken give! Den skal belære og tillige vederqvæge, vække, opmuntre, advare, trøste, ydmyge, tage under Armene, opbygge og straffe; den skal beskæftige Aanden og Eftertanken, og derhos styrke Villien og tillige Hjertet og Gemyttet; den skal være et afrundet Heelt, udlede en Hovedtanke af Texten og gjennemføre den logisk; dens Dele skulle staae symmetrisk ved Siden af hverandre som Led i en Organisme; dens Sprog skal være almeenfatteligt og dog ophøiet, populairt men ikke trivielt; de enkelte Sætninger maae hverken være for lange eller for korte o. s. v.; den maa hverken foredrages for langsomt eller for hurtigt, men med Værdighed og Anstand; Foredraget tør hverken være for nedstemt eller for høit og skrigende, ikke syngende eller monotont, Gestikulationen ikke for levende, men afmaalt og regelmæssig. Opfylder en Prædiken alle disse Fordringer, saa er den i Sandhed et „Kunstværk", som der hører aldeles usædvanlige Evner og

Digitized by Google

aarlange Studier til at producere. Man docerede da formeligt den geistlige Talekunst som enhver anden Kunst, ja den fik endog sin egen Literatur, og Værkerne derover betitlede man som det bekjendte af von Ammon: „Haandbog til Anviisning i den geistlige Veltalenhed for christelige Religionslærere“, og Menighedens Hyrder, Sjeleſørgerne og det guddommelige Ords Forkyndere fik det glimrende Navn „Prædikestolstalere“ (Kanzelredner), hvad der vil sige det samme som geistlige Talekunstnere. Til denne Art Kunst har man da ogsaa i den Grad vænnet sig hos Protestanterne, at Mange, naar den fattes eller kun i ringe Grad er tilstede, heller aldeles ikke besøge Gudstjenesten, og fremfor Alt gjøre den Fordring gjældende til enhver protestantisk Geistlig, at han skal være en geistlig Talekunstner. Har nu Anvendelsen af denne ene Kunstart fremfor de andre fremmet Gudsdyrkelsen i Aand og Sandhed? Ere Misbrug og Ulemper ikke mulige der, ligesaa vel som ved enhver anden Kunst? Jeg vil dog heller see de tolv Apostles Statuer paa Kirkens tolv Søiler og alle Kirkevinduer bedækkede med Glasmalerier og paa Alteret et Crucifix og tvende Lys, end høre en geistlig Talekunstner paa Prædikestolen, paa hvem man mærker, at han er en Kunstner, som, idet han producerer sit „Kunstværk“, neppe formaaer at skjule sit forfængelige, kunstlede Væsen eller endog teer sig som en Skuespiller. Ja, jeg vover at paastaae, at ingen anden Kunst kan blive saa farlig, skadelig og fordærvelig for Gudstjenesten, som netop den, hvilken Protestantismen alene og undtagelsesviis har tilstedet og indført; thi ved ingen anden ligger Faren for Det, som er Christendommens Modsætning og Død, nemlig Faren for det Kunstlede, Usande, Forfængelighed og Hykleri, saa nær som ved den saakaldte „Prædikestolsveltalenhed.“

Digitized by Google

Hvad dernæst navnlig Fjernelsen af alle billedlige Fremstillinger angaaer, saa havde man til Hensigt dermed at berove Dienslyst og Sandselighed enhver Næring og at sikre sig den størst mulige aandelige Opfattelse af de aandelige, guddommelige Ting. Men ogsaa der bedrog man sig selv i høi Grad, idet man falskeligt forudsatte, at der ved Talen og Ordet forebyggedes og forhindredes en sandselig Opfattelse af det Aandelige. Vel er Ordet, Talen den umiddelbare Bærer af Aanden, men vort Sprog er nu engang heelt igjennem billedligt, det vil sige, det har for de meest aandelige Ting og Forhold ikke andre Betegnelser end de, der egenlig og oprindelig gjælde for sandselige Ting og Forhold. Hvorledes vi end bære os ad, komme vi dog aldrig ud over det Billedlige i Sproget; ja, jo mere man bestræber sig for at tale uden alle Billeder, desto dunklere og uforstaaeligere bliver man. Philosophernes Udtryksmaade, der saameget som muligt vil bevæge sig i den rene Tankes Sphære, er netop derfor saa uforstaaelig, fordi det saavidt muligt abstraherer fra alle billedlige Udtryk. Derimod har Ingen mere end Han, hos hvem alle Viisdommens og Erkjendelsen Skatte vare skjulte, og hvis Ord vare Aand og Liv, talet i Billeder og Lignelser og netop derved fængslet Folket til sig; og endnu bestandig hører Folket, den dannede saavelsom den udannede Klasse, helst den Prædikant, der forkynder det de høieste Sandheder, ikke i et abstrakt, tørt Reflexions- og Forstandssprog, men i en billedlig, det vil sige, livsfyldig Fremstilling. Vore nuværende protestantiske Ivrere for „Guds Tilbedelse i Aand" maae, naar de ville holde consequent ved deres Princip, erklære Herrens og Propheternes Maade at tale paa, der sprudler af Billeder og Lignelser, for upassende for en aandelig Tilbedelse, for altfor sandselig; men derved bevise de tillige, at deres Princip er grundfalsk. Tør og skal man nu i Talen under Gudstjenesten betjene sig af Billeder

Digitized by Google

og billedlig Fremstilling, saa vilde det dog være meget inconsequent og forunderligt, om det egenlige Billede, Kunstværket, der ofte fremstiller Gjenstanden endnu langt mere umiddelbart, skulde være forkasteligt og strafværdigt. Naar Taleren paa Prædikestolen beskriver Christi Pinsler paa Korset, hvorfor skulde disse Pinsler da ikke ogsaa turde fremstilles ved et Billede? Naar Apostelen Paulus med Ord „for Galaternes Øine maler" den Korsfæstede, hvo kan da forbyde ogsaa at gjøre det med Farver? Misbrugen og Farligheden ved Billedet er maaskee endog ofte meget større i Talen end i den kunstneriske Fremstilling. Jeg gad dog vide, om Sandsernes og Øinenes Lyst skulde, til Skade for Tilbedelsen i Aand, blive mere ophidset ved Billedet af den forherligede Frelser midt imellem de himmelske Hærskarer, som man finder det i de gamle Basilikaer, end ved en Prædiken over dette eller hiint Sted i Høisangen, saaledes som en bekjendt streng reformeert Præst har holdt den. Hvad er mest sandseligt, Billedet af den døende Frelser med Tornekronen eller f. Ex. det Udtryk, som en Præst har brugt angaaende Christi Forsoningsdød: „Fjenderens Offerkniv rasede i Sønnens Indvolde." Det er i Sandhed, mildest talt, en ubegribelig Eensidighed, naar saamange Protestanter endnu bestandig protestere saa bestemt imod alle billedlige Fremstillinger i Kirken, medens de ikke forbyde og heller ikke kunne forbyde, at den geistlige Tale paa den mest ubegrændsede Maade betjener sig af Billeder. — Af alt dette fremgaaer, at den protestantiske Gudstjeneste ved Ordet og Talen, som er bleven den udelukkende Form, ingenlunde er betrygget mod det, der skulde fjernes fra den, og at Kunsten alene som en Følge af Inconsequents og Selvbedrag har kunnet bandlyses af den. Kun naar Princippet om Prædikenens Over- og Eneherredømme bliver opgivet, er en Gudstjeneste mulig, som, idet den, ved Hjælp af alle de af Gud givne Midler, fremstiller og yder det Høieste,

Digitized by Google

bliver i Stand til at tilfredsstille den hele Menighed, alle dens i Stand og Dannelse nok saa forskjellige Medlemmer og det hele Menneske, ikke blot dets Aand og Tankeevner.

Til Slutningen maae vi endnu henvise til det Forhold, hvori Prædikenen som Tale betragtet staaer til Nutiden og dens Trang. Eftersom Prædikenen blev det „fornemste Stykke" af Protestantismens Gudstjeneste, har den anvendt al sin Kraft og Omhu paa den offentlige Tale, og har som sagt opnaaet noget Udmærket i denne Henseende; det var da ganske naturligt, at den protestantiske Kirke paa en vis Maade blev en Plantestole for Veltalenheden og den offentlige Tale. Thi de offentlige Forhold i Tydskland vare indtil den seneste Tid af den Art, at der kun tilbød sig liden eller aldeles ingen Leilighed til at udøve Veltalenheden udenfor Kirken. Følgen blev da den, at, naar der udenfor Kirken skulde holdes en Tale, der ikke ligefrem var af religiøst Indhold, saa pleiede man ikkedestomindre at henvende sig til en Præst; thi „Præst" og „Taler" vare aldeles eenstydige Begreber, og de protestantiske Talere vare saa at sige Talere af Profession, de eneste offentlige Talere. Dette har nu forandret sig mærkværdigt i de sidste Decennier. Det politiske Liv, der har udviklet sig især som en Følge af Repræsentativ-Forsamlingerne, har ikke blot gjort den offentlige Tale udenfor Kirken til Nødvendighed, men har ogsaa paa mange Maader frembudt Leilighed dertil. Ikke blot i Kamrene, men ogsaa ellers i enhver mindre eller større Forsamling i politiske eller andre Øiemed optraadte der Talere, der lagde en stor Færdighed i at tale offentligt for Dagen. Nu er det allerede kommet saa vidt, at Enhver, der vil vælges til Et eller Andet, fremfor Alt maa holde en „Tale"; ja, der kan ikke længere holdes noget Festmaaltid, uden at der holdes Taler, i hvilke den Ene søger at byde den Anden over. Ligeledes ere Retsforhandlingerne blevne offentlige, og imellem

Digitized by Google

Anklagerne og Forsvarerne finder der en sand Væddestrid Sted i alle Talens Kunster, som Alle og Enhver kan høre paa. Ved Folkeforsamlinger og Generalforsamlinger optræder der Folk af alle Stænder som Talere; man hører der Haandværkere, Skrivere, Apothekere, Kræmmere, Fabrikarbeidere, Barberer, Borgemestere, Underofficierer, Studenter, Commis'er o. s. v. holde Taler, og ofte saaledes, at man maa undre sig derover. Ofte duer rigtignok Det, de sige, ikke noget, eller ogsaa er Indholdet af deres Tale ligefrem forkasteligt, men de forstaae dog som oftest at tale saa flydende eller dog saa begeistret for deres Sag, at de vinde og henrive deres Tilhørere. Kort sagt, det at tale offenligt er lidt efter lidt blevet Fælledsgods for alle Stænder, og er nu intet mindre end et Privilegium for den protestantiske Gudstjeneste. Naar nu hele Menighedens Gudstjeneste er optaget af en Tale, saa maatte den, saafremt den skal gjøre samme Virkning som en Deputerets, en Advokats en Folketalers Ord eller en endnu større, enten overgaae disses Tale eller idetmindste komme dem nær. Men dette er en meget stor Opgave, der ikke vil blive løst. En Geistlig kan være en meget værdig, pligtopfyldende, kjærlig Sjeleførger, og ved sin hele Personlighed være særdeles skikket til Præst, uden derfor just at være en Demosthenes. Høre nu Folk hvad ofte er Tilfældet, ved en eller anden Leilighed frie, varme, gribende Taler af Ikke-Geistlige og selv af ulærde Mænd ud af deres egen Midte, og komme de derpaa den næste Søndag i Kirke, hvor der træder en Mand frem med saa eller slet ingen Talegaver, der enten taler uden Begeistring, koldt og langsomt, eller ogsaa uklart og forvirret, eller i en syngende Prædiketone, der standser af og til eller har Papiret liggende for sig og seer aabent eller stjult ned i det, eller endog læser op deraf, med eet Ord, der ikke kan udholde Sammenligningen med de øvrige Talere, hvorledes er det da tænkeligt, at Folk endnu

Digitized by Google

skulle føle Drift og Trang til at bivaane en Gudstjeneste, der næsten udelukkende bestaaer af Tale eller Prædiken? hvorledes kan man vente, at Folket ikke desto mindre skal ønske, heller at høre den geistlige Taler end hine andre, og at der for Folket skulde komme noget Godt ud af en saadan udelukkende Prædike- eller Talegudstjeneste? Det kan ikke nægtes, at Prædikenen som Tale har tabt ganske overordenlig meget af sin tidligere Vigtighed og Betydning paa Grund af den store Concurrence i den offenlige Tale, og da den tilmed saa ofte er langt svagere indenfor det religiøse Enemærke end de offenlige Taler ere det paa det ikke-religiøse, kan den umuligt længere gjøre det Indtryk, som den vistnok har gjort i tidligere Tid, da Prædikestolen omtrent var det eneste Sted, hvorfra der lød offenlig Tale. Men netop derfor burde man ikke som hidtil lægge al Vægt paa den; dens indskrænkede Herredømme i Gudstjenesten burde indskrænkes. Det er ikke i den evangeliske Kirkes Interesse, naar man holder fast paa, at den evangeliske Gudstjeneste bestandig skal bestaae i Noget, hvori den bliver overgaaet paa andre Enemærker, og hvori den ikke mere kan excellere.

IV.

Prædikenen som den Enkeltes Værk.

Hidtil have vi betragtet Prædikenen i og for sig, med Hensyn til dens Indhold og dens Form (objectivt), og prøvet dens Forhold til Menighedsgudstjenesten. Nu maae vi ogsaa søge at betragte den fra den subjektive Side, forsaavidt den nemlig hidrører fra den Geistlige og altsaa er den Enkeltes Product, og overveie dens Forhold i denne Henseende til Menighedens Gudstjeneste.

For det Første betragte vi her Den, der producerer Prædikenen, ligefrem som en Enkelt overfor Menigheden, og tag

Digitized by Google

endnu ikke Hensyn til alle hans øvrige mulige Egenskaber. Det falder da strax i Øinene som unægtelig Kjendsgjerning, at Menigheden, paa Grund af Prædikenens Over- og Eneherredømme i Gudstjenesten, kommer i en total Afhængighed af den Enkelte, fra hvem Prædikenen udgaaer. Menigheden synger vel i Begyndelsen og Slutningen af Gudstjenesten, men hvad den synger — og det er dog Hovedsagen — afhænger ikke af den men af Præsten, der foreskriver den, hvilken Psalme og hvormange Vers deraf den skal synge; Psalmens Valg beroer ganske paa hans Vilkaarlighed; i Regelen leder Prædikenes Thema ham dertil. Menigheden beder ogsaa, men hvad den beder — og det er dog atter Hovedsagen —, afhænger af den Geistlige, der ud af en Samling Bønner, som alene er i hans Hænder, udvælger snart denne snart hiin saakaldte Formular, saa at Menighedens Beden snarere bestaaer i at høre paa en Bøn eller idethøieste i at sige en Bøn efter. Under Prædikenen selv, der tilmed optager den største Deel af Tiden, forholder Menigheden sig endnu mere passiv; den maa roligt finde sig i, hvad den Geistlige vil sige og vil fortie for den. Saaledes beroer, fra Begyndelse til Ende Alt paa den Enkeltes Magt og Vilkaarlighed, og overfor ham har Menigheden tabt al Selvstændighed; han staaer ret egenligt over den; thi Alt, hvad den foretager sig, enten at synge, bede, høre til eller tænke, maa den foretage efter hans Bestemmelse og Godtbefindende.

Et saadant Forhold staaer nu i ligefrem Modsætning til Menighedsgudstjenestens Natur og Væsen. En Menighedsgudstjeneste, i hvilken Menigheden Intet er, men en Enkelt Alt, hvori det ikke er Menighedens men en Enkeltmands Bevidsthed og indre Væsen, der kundgjør og aabenbarer sig, ophører at være en Menighedsgudstjeneste og er kun et Auditorium, hvori Een taler og læter, og de Andre lade sig aande-

Digitized by Google

ligt føre og lede. Vi have allerede i de indledende Bemærkninger fremhævet, at Menighedens Idee og Samfundets Væsen ikke fremtræder saa stærkt og bestemt i nogen Religion som i den christelige, og at den christelige Cultus netop derfor væsenligt er en Menighedsgudstjeneste. Naar denne Cultus nu ikke skal træde i den skarpeste Modsætning til sig selv, bør den allermindst beherskes af en Enkelt, og underkastes hans Vilkaarlighed og Godtbefindende; tvertimod bør enhver Virksomhed hos den Enkelte være afhængig af Menigheden, fremgaae af den og gaae op i den. Om nu end Ordenen kræver, at en Enkelt træder op og taler og udfører dette eller hiint, saa bør det skee i Menighedens Navn og med dens Fuldmagt, saa at han fremtræder som Menighedens Repræsentant, som dens Mund eller Haand, men ikke saaledes, at Menigheden bliver aldeles afhængig af ham og taber sin Selvstændighed, og omvendt den bliver hans Organ, istedetfor at han skulde være det for Menigheden. Følgen af det Forhold, som nu bestaaer i den protestantiske Gudstjeneste, maa nødvendigvis være det, at Samfundslivet og Menighedsbevidstheden svækkes og efterhaanden udøoer. I de Lande, hvor Gudstjenesten udelukkende gaaer op i Prædikenen og derved er givet aldeles i den Enkeltes Magt, fattes det i en sørgelig Grad paa kirkelig Bevidsthed; Menighedens, Kirkens og dens Eenheds Idee er saa godt som aldeles forsvunden. Hvorledes skulde den ogsaa kunne være kraftigt tilstede, da det første og vigtigste Middel til at vække og nære den og frede om den, nemlig Menighedsgudstjenesten, aldeles ikke svarer til sin Hensigt, men snarere er slaaet om i sin Modsætning, at blive en Yttring af den Enkeltes Bevidsthed? Sprogbrugen er her som overalt et Barometer. „Jeg gaaer ikke mere i Kirke hos ham," saaledes pleier man at sige, naar man af en eller anden Grund ikke ynder en Prædikant; da den hele Gudstjeneste er lagt i denne

Digitized by Google

Enkeltmands Hænder og er afhængig af ham, saa bliver Deeltagelsen i Gudstjenesten betegnet ved, at man gaaer i Kirke hos „ham".

Dette den Enkeltes Misforhold til Menigheden i den protestantiske Gudstjenestestaaer imidlertid endnu paa særegen Maade i ligefrem Modsigelse med Protestantismens eiendommelige Grundsætninger. Reformationen fremgik af Opposition mod de Geistliges Herredømme over Menighederne; med stor Energie gjorde den det almindelige Præstedømme gjældende, og vilde ikke have de Geistlige betragtede som Menighedens Herrer men som dens Tjenere for Christi Skyld. I Kirkeforfatningen kom disse Grundsætninger ogsaa til Anvendelse, navnlig for de Reformerte. Men netop der, hvor de fremfor Alt skulde være gaaede over i Livet, hvor ret egenligt alle Forskjelle ophøre, hvor Menigheden optræder som saadan, og det gjælder om at frede om Menighedsbevidstheden og Menighedslivet, nemlig i Menighedsgudstjenesten, der har man slaaet ind paa en ganske modsat Fremgangsmaade og har stillet Een over alle de Andre, idet man har gjort Menigheden med dens helligste og vigtigste Interesser aldeles afhængig af den Geistlige. Det er en sand Skjebnens Ironi, at iærdeleshed den Kirke, der meest traadte op imod Geistlighedens Herredømme og opstillede det som Princip, at hele Herredømmet i Kirken alene beroer hos Menigheden, nemlig den schweitzerske reformerte Kirke, ved Menighedsgudstjenesten allermeest henfaldt til den saa bittert bekæmpede Modsætning. Thi den har, mere end Nogen anden reduceret Gudstjenesten til Prædiken, og derved bragt Menigheden i Afhængighed af Geistligheden. Et ikke mindre paafaldende Phænomen frembyder i denne Henseende den nærværende Tid. Fra saa mange Sider raaber man heftigt paa en reent demokratisk Kirkeforfatning, og priser „Menighedens Souverainetet" som en „Mandsforbrydelse," medens der, hvor „Menighedens Souverai-

Digitized by Google

netet" allersnareſt vilde være paa ſin Plads, og det „almindelige Præſtedomme" ſtærkeſt burde fremtræde, nemlig i Menighedsgudstjeneſten, der er Menigheden endnu ſom før aldeles under Formynderſkab og ſkal fremdeles finde ſig i, ved Alt, hvad den foretager ſig, ved ſin Sang og Bøn og Tanke, at være afhængig af den enkelte Geiſtlige og blive behandlet ſom en umyndig Maſſe; der hvor Herredømmet er allermindſt berettiget, gjør det ſig meeſt gjældende. Endnu beſtandig ivre mange Proteſtanter imod den katholſke Geiſtligheds Stilling og dadle ſkarpt Præſtens Forhold overfor Menigheden, navnlig ved Meſſen; de tale ikke uden en vis Selvtilfredshed om den urigtige Beſtemmelſe, at Kalken er unddraget Lægfolk, og at Præſten nyder Vinen for de Andre. Men kan den Geiſtlige da have ſtørre Forrettigheder end i den ſædvanlige proteſtantiſke Gudstjeneſte? Her ere Lægfolk jo berøvede Alt, de maae forholde ſig reent paſſivt og ere ikke Andet end Hr. Paſtorens „andægtige Tilhørere," og uden hans udtrykkelige Tilladelſe tør de ikke ſynge et Vers af en Pſalme. I Sandhed, kun Vane og dens Søſter Tankeløshed kan omtaage Blikket i den Grad, at man ikke bemærker det ſkrigende Misforhold; men der hører en vis Naivitet til, under ſaadanne Omſtændigheder endnu, hvad dog ofte høres, at roſe ſig af den proteſtantiſke Kirkes renſede Gudstjeneſte og dens reen aandelige, frie Gudsdyrkelſe. Det er derhos mærkeligt, med hvor ſtor en Omfindtlighed og Pirrelighed ſaamangen Geiſtlig optager ethvert Angreb paa Prædikenens beſtaaende Eneherredomme, og man falder kun altfor let paa den Tanke, at de derved ſkulde føle ſig indſtrænkede i deres dominerende Stilling overfor Menigheden, ſom om der her var en hemmelig Kjærlighed til et ubevidſt Pavedomme med i Spillet. Men det Mærkeligſte er dog, at de gjøre ethvert Angreb paa Prædikenens nuværende Stilling mistænkelig ſom en Tendents til

Digitized by Google

Katholicisme, medens de dog selv, ved at fastholde denne Stilling, staae paa et fra Menigheden bortvendt, hierarchisk og derved erkekatholsk Standpunkt.

For det Andet maa der her ikke blot tages Hensyn til Den, der producerer Prædikenen, som Enkeltmand betragtet, men ogsaa specielt til hans religiøse og theologiske Standpunkt, der har en afgjørende Indflydelse paa Prædikenen. Indtil henimod Midten af forrige Aarhundrede havde Protestanterne et fast Lærebegreb, der var nedlagt i de symbolske Bøger. Hvormeget man end stred om enkelte Dogmer og Lærepunkter, forblev dog Menighedens Tro væsenligt den samme; man gik ikke ud over de symbolske Bøger. Enhver, der modtog geistligt Embede, forpligtede sig formeligt paa dem, og Universitetsdannelsen bevægede sig ogsaa indenfor disse Grændser. Man vidste ikke andet, end at Den, der var Protestant, maatte bekjende sig til, hvad de kirkelige Bekjendelsesskrifter opstille som Fundamentalartikler. Allermindst kunde det falde en Kirkens Tjener ind at træde op imod dem; han vilde da med det Samme maatte opgive sit Embede. Deraf kom det, at den Geistlige ikke blot i Almindelighed stod paa samme Grundvold som Menigheden, men endog stemmede overeens med den i alle enkelte, kun nogenlunde betydelige Dogmer. Uagtet al Forskjellighed i det Enkelte laae ligeledes i det Hele eet og samme Princip til Grund for Fortolkningen af den hellige Skrift. Under saadanne Omstændigheder bevægede Præsten sig da, omendskjøndt hans Prædiken var et Product af hans personlige individuelle Overbevisnin, dog indenfor Menighedens Tro; han prædikede ud af Menighedens Bevidsthed; denne udtalte sig paa en Maade gjennem ham, og saaledes havde da hans Prædiken ingenlunde en blot individuel, men ogsaa en almindelig Charakteer, nemlig Menighedens. Men alt dette har nu forandret sig. Som Følge

Digitized by Google

af forskjellige samvirkende Aarsager, hvilke vi ikke kunne opregne her, er der i de sidste hundrede Aar blandt de protestantiske Geistlige opkommet ikke blot forskjellige Meninger angaaende Enkeltheder og underordnede Punkter i den christelige Lære, men principielt modsatte Opfattelsesmaader af det Hele, som, da de staae i Forbindelse med forskjellige almindelige Aands- og Sjelsretninger, ere meget indgribende og af stor Betydning. Navnlig maatte de have den største Indflydelse paa den protestantiske Gudstjeneste, saaledes som den er indrettet. Det var en Følge af Prædikenens dominerende Stilling, idet den som den Enkeltes Product er det uvilkaarlige Udtryk af denne Enkeltes Opfattelsesmaade, at den hele Gudstjeneste modtog et Præg af Præstens Opfattelsesmaade, og at den altsaa, uagtet al Lighed i de udvortes Handlinger, dog kunde have et meget forskjelligt Indhold. Istedetfor at forebygge denne Forskjellighed eller dog at indskrænke den til Prædikenen alene, har man tvertimod endog fremskyndet den, ved i Agenderne og Psalmebøgerne at optage Bønner og Sange, der svarede til eller vare fremgaaede af de forskjellige Opfattelsesmaader og religiøse Standpunkter, saa at Præsten hvergang kan udvælge de Bønner eller Sange, som meest stemme med hans Opfattelsesmaade. Saaledes sørgede man da tilbørligt for, at selv det Lidet, som den protestantiske Gudstjeneste endnu frembyder foruden Prædikenen, kom i fuldkommen Harmoni med den, og at saaledes det Hele, Sangen, Bønnen og Prædikenen tilsammen, blev et tro Udtryk og Aftryk af Præstens Opfattelsesmaade og Standpunkt. Men derved har Gudstjenesten aldeles ophørt at være det, som den ifølge sit Natur skal være, nemlig et Udtryk for Menighedsbevidstheden, og det er umuligt, at den kan opnaae sit Øiemed, at frede om denne Bevidsthed og derved nære Menighedens Eenhed og Enighed; tvertimod vil den efterhaanden fremkalde forskjellige Opfattel-

Digitized by Google

sesmaader i Menigheden eller befæste de allerede bestaaende Forskjelligheder, og saaledes snarere fremkalde Uenighed og Isolering end Enhed og Samfundsaand.

Et Blik paa de to Hovedretninger blandt de protestantiske Geistlige, om end kun i deres almindeligste Grundtræk, vil bekræfte vor Paastand. Ifølge den ene, der af sine Tilhængere kaldes den rationale, frie, af sine Modstandere den vantroe og spottende ogsaa den lysvenlige, er Mennesket af Naturen godt og hans Fornuft, som det ham af Gud givne Lys, Dommen i alle Troessager. Bibelen er vel en ærværdig Bog men dog af menneskelig Oprindelse, og maa, da den indeholder Meget, der ikke kan bestaae med vore renfede Religionsbegreber og den fremadskredne Videnskab, læses med prøvende Fornuft. Jesus er den største og viseste Religionslærer; vi skylde ham den reneste Lære om Gud og Dyden; leve vi overeensstemmende dermed, saa ere vi lykkelige Mennesker, og efter Døden venter der os en salig Udødelighed. Ifølge den anden Hovedretning, der af sine Tilhængere kaldes den troende, men af Modstanderne den pietistiske og vel ogsaa den obscurantistiske, er Mennesket af Naturen fordærvet, dets Fornuft fordunklet, saa at det trænger til Forløsning og Oplysning; denne sidste bliver ham til Deel ved den hellige Skrift eller Guds Ord, hvis Udsagn han ubetinget maa underkaste sig. For at forløse det syndige Menneske er Guds Søn kommen til Verden; Jesus Christus, Gud og Menneske i een Person, har ved sit Liv og sin Død i vort Sted gjort Gud Fyldest, alle Syndens Straffe ere udsonede og den guddommelige Vrede formildet. Alle, som troe paa denne Christi Fortjeneste, tilregnes af Gud Christi Retfærdighed. Denne Tro virker Gjenfødelse, og er Betingelsen for det evige og salige Liv. En Sammenligning imellem disse faa Grundtræk af de tvende Retninger viser, at der her herster en gjennemgribende Forskjellighed, som strækker

Digitized by Google

sig ud over hele det religiøse Livs Omraade, og som oftest uddanner sig til en ligefrem Modsætning; Kløften imellem begge Retninger er saa stor, at den endog overgaaer den imellem den oldprotestantiske og den romerskkatholske Tro, og at orthodoxe Katholiker og orthodoxe Protestanter staae hinanden nærmere end hine to Retninger indenfor den nuværende protestantiske Kirke. Tænker man sig nu, at en Geistlig af den ene Retning i en Række af Aar har været ansat ved en Menighed og derpaa bliver efterfulgt af En, som tilhører den anden Retning, saa vil Gudstjenesten, paa Grund af Prædikenens Eneherredomme, blive saa forskjellige i Henseende til sit egenlige Indhold, som om det var en Gudstjeneste i to aldeles forskjellige Confessioner. Naar der nu ovenikjøbet, hvad der meget let kan blive Tilfældet, ved een og samme Menighed er ansat flere Geistlige, der høre til de forskjellige Hovedretninger, saa har denne Menighed paa een og samme Søndag aldeles forskjelligartede Gudstjenester. Man behøver kun at tage flere Samlinger af trykte Prædikener, f. Ex. en af Harms eller Tholuck og en af Schuderoff eller Rohr i sin Haand, for med Lethed at kunne sammenstille en heel Række, ja maaskee endog en heel Aargang af Prædikener, der ligefrem modsige hverandre. Hvad maa nu nødvendigvis Virkningen og Følgen af en saadan tredeelt Cultus blive? kan den styrke og fremme Menighedsbevidstheden og fremkalde Enighed i Aanden? Tvertimod, den vil føre Splid og Modsætning ind i Menigheden; thi enhver af de forskjellige Prædikanter vil faae sine Tilhængere, og snart vil den ene Part kun høre denne, den anden kun hiin, som det allerede ikke sjeldent er Tilfældet i Stæderne. Saaledes vil det, der skulde fremkalde Eenhed og Samfundsaand, kun fremkalde Sondring, Isolering, Partiaand i Menigheden, og den formelige Spaltning og Adskillelse udebliver ofte kun paa Grund af de udvortes økonomiske og

Digitized by Google

finantsielle Vanskeligheder, som en Udtræden af det kirkelige Samfund vilde medføre for det ene eller det andet Parti. Men Modsætningerne, som allerede saa længe have bestaaet, ere i vore Tider blevne saa store og have naaet en saadan Styrke, at Faren for en ydre Adskillelse staaer for Døren, og at der kun synes at behøves en ringe ydre Impuls, for at den skal blive til Virkelighed. Giver den protestantiske Kirke sig nu ovenikjøbet en demokratisk, independentist o: holdningsløs Forfatning, som vi ere stærkt paa Veie til, saa er en Spaltning af Menigheden uundgaaelig. Det er vel mange forskjellige Aarsager, der have hidført disse Tilstande, men den ringeste iblandt dem er sikkerlig ikke Gudstjenesten, der udelukkende, ifølge Præstens subjective Retning og Overbevisning, har en aldeles forskjellig, verlende og ofte modsat Charakteer.

Dette fører til den Bemærkning, at i Regelen de, der staae meest erklæret paa et af de to modsatte Standpunkter, ogsaa paa det Bestemteste fasthølde Prædikenens nuværende Stilling og ivrigt protestere mod enhver Forandring. De gaae naturligviis derved ud fra aldeles forskjellige Synspunkter, men mødes dog tilsidst. Den ene Retning seer i Verdens Frelser den første og største Religionslærer, og betragter altsaa Christendommen som Lære. Christendommens Bevarelse og Forplantelse bestaaer altsaa ifølge deres Opfattelse i en bestandigt fortsat Belærelse. Da denne nu meddeles alle Christne i Prædikenen, maa denne nødvendigviis blive Hovedsagen i deres Forsamlinger, og alt det Øvrige, der forresten maatte foretages i dem, aldeles underordnes den, ja Alt, hvad der ikke gaaer ud paa Belæring, Opklaring og Aandens Oplysning, navnlig alt „Ceremonievæsen," maa som aandsfortærende og førende til Overtro, saameget som muligt undgaaes; det vilde være den evangeliske Gudstjenestes Ruin, paastaaer man fra denne Side, om man paa nogen Maade vilde indskrænke Præ-

Digitized by Google

dikenen eller trænge den tilbage. Fra den modsatte Side gaaer man ud fra, at Alt kommer an paa, at Mennesket bliver troende; men, da nu Troen kommer af Prædikenen og Prædikenen af Guds Ord, saa maa der fremfor Alt prædikes, det vil sige, Guds Ord forkyndes, alt det Øvrige er derimod en underordnet Bisag; ved at indskrænke Prædikenen, Guds Ord og stille det i Baggrunden, vil Gudstjenesten blive til en udvortes Handling, hvorved Mennesket troer at gjøre sig fortjent hos Gud, eller til en Vanesag, som Enhver deeltager tankeløst i, medens han dog mener, at han har tjent sin Gud; det vilde altsaa være den evangeliske Gudstjenestes Ruin, paastaaer man ogsaa fra denne Side, om man traadte Prædikenen for nær, og ikke lod den gjælde som den dominerende Hovedsag. — Imod begge Slags Protester maa i Almindelighed Det gjælde, som vi allerede ovenfor have yttret angaaende Talen og Ordet som den eneste Form for Gudstjenesten. Men desuden beroe de begge paa et stort Selvbedrag. De der holde sig til „Jesu Lære", gaae ud fra den falske Forudsætning, at Christendommen udelukkende er Lære, medens den er nyt Liv af Gud og fra Gud; de miskjende aldeles Christi Menigheds Væsen, der ikke blot er et Samfund af Tilhængere af Jesu Lære, men Christi Legeme, hvis Lemmer ved eet og samme Liv i Gud ere forbundne saavel indbyrdes som med det fælleds Hoved. De miskjende derfor ogsaa den christelige Menighedsgudstjenestes Væsen, der ingenlunde udelukkende bestaaer i Underviisning og Belærelse; men hvis Maal det er at nære og fremme Menighedslivet, det nemlig, hvorved Menigheden som saadan existerer. De tage desuden høilig feil, naar de mene, at de paa en Tid, da Forstandsdannelsen er bleven saa almindelig, ere i Stand til Aar ud og Aar ind at belære hele Menigheder. I have en altfor høi Mening om eder selv, naar I antage, at Alle uden Undtagelse hver Søndag og maaskee endog nogle Gange om

Digitized by Google

Ugen bør forsamle sig om eder for at belæres af eder, ovenikjøbet uden at have nogen religiøs Trang og Drift til Gudstjenesten; I bør dog ikke ansee eders, i Sandhed ikke altid aandfulde, men ofte meget tørre, uopbyggelige og høist ubetydelige, Aandsprodukter for Livets Brød, der skal fylde Folkets Hjerte med Glæde, og I maae dog ikke mene, at man, fordi man har hørt eder holde et moralsk-religiøst Foredrag, med god Samvittighed skal kunne give sig det Vidnesbyrd, at man har tjent Gud. Tro mig, I kunne dog ikke hver Søndag sige Menigheden noget Nyt, men I bevæge eder altfor meget i en vis Ideekreds, komme altid tilbage til det Samme ofte endog med de samme Ord, saa at det til Slutningen gaaer Tilhørerne som Molleren i Møllen; de blive saa vante dertil som Katholikerne til deres „Ceremonier", og det er da her ligesaa slet bevendt med Tilbedelsen i „Aand og Sandhed" som hist. Det er ikke den protestantiske Kirkes Ruin, dersom Det, som Enhver af eder producerer, bliver noget begrændset og ført tilbage til sit rette Maal, men vel fører det til dens Ruin, naar den hele Menighedsgudstjeneste bestaaer i Eders Aandsprodukter, og Menigheden kun skal leve af Det, som I kunne og ville meddele den. Paa samme Maade forholder det sig med den anden Protest, der gaaer ud fra Guds Ord. Ogsaa her bliver den christelige Menigheds Idee og Væsen altfor meget stillet i Baggrunden, og det bliver overseet, at Menighedsgudstjenesten tilsigter, at Menigheden først maa blive troende ved og paa Guds Ord, hvorimod en Menighed, der endnu ikke er bleven troende, aldeles ikke er en christelig Menighed. At danne en Menighed blandt Hedningenne, hvad der nødvendigviis alene kan skee ved Prædiken og Lære, er noget ganske Andet, end at virke opbyggeligt paa en samlet, bestaaende, christelig Menighed og befordre dens Eenhed. Dette skal skee ved Menighedsgudstjenesten, som derfor bør have andre Bestanddele end Prædikenen alene, ved

Digitized by Google

hvilken man føres til Troen og Menigheden. Men selv om man vil tage Hensyn hertil, hersker der her det store Selvbedrag, at man forveksler Prædikantens Ord med Guds Ord. Det følger af sig selv, at den christelige Menighedsgudstjeneste ikke kan tænkes uden Guds Ord, der er vort Lys paa Vandringen og Næring for vor Sjel, men det følger ikke af sig selv, at enhver Prædiken af denne eller hiin Præst, hvor troende han end er, er Guds Ord. Det er dog i Sandhed at fordre meget af en Menighed, at den skal tage imod den Geistliges Prædiken, som han producerer ud af sig selv, og som han maaskee tildeels i modnere Aar, naar han har opnaaet en dybere Indsigt, forkaster som vildfarende og upassende, som om den var Guds Ord. Er det ikke en modbydelig, ufornuftig Anmasselse, hver Søndag at træde op for Menigheden med den Tanke: „hvad jeg nu prædiker for eder, er Guds Ord, og derfor er alt Andet, hvad her forresten kan foretages, kun Biting, og maa altsaa gjøres af saa kort som muligt.“ Just fordi Prædikenen er aldeles afhængig af en Enkelt, og Denne selv mod sin bedste Villie kan sige Meget, der alene er hans Eget, hans Produkt, men ingenlunde Guds Ord, bør den hele Menighedsgudstjeneste ikke gaae op i Prædikenen; tvertimod bør Menigheden paa en eller anden Maade betrygges imod den Geistliges subjective, individuelle Væsen, og Gudstjenesten bør altsaa navnlig indbefatte saadanne Bestanddele, der kunne sikre, den for ikke at blive afhængig af en Enkelts Overbevisning og Erkjendelse. Den Paastand, at Gudstjenesten ved Prædikenens Indskrænkning let kan blive til en død Gjerning, hvortil Mennesket kan slaae sin Lid, er aldeles ugrundet, fordi jo ogsaa det at høre en Prædiken ligesaa vel kan blive til en tankeløs Sædvane, og virkelig kun altfor ofte bliver det, fuldt saameget som Fuldbyrdelsen af en religiøs Ceremoni. Vi have mange hundrede Protestanter, der høre

Digitized by Google

Guds Ords Prædiken med ikke mindre Tankeløshed, end Katholikerne bede deres Rosenkrands. Den evangeliske Kirke har intet at befrygte af en Gudstjeneste, i hvilken Menighedens Folkebevidsthed fremtræder efter sine forskjellige Momenter, og som er et Udtryk af dens Bekjendelse, men vel af en Gudstjeneste, hvis udelukkende Indhold eller dog Hovedindhold er Udtalelse af en Enkeltmands religiøse Retning og Overbevisning.

Til Slutningen maae vi endnu gjøre opmærksom paa den mærkelige Erfaringssætning, at i den nyeste Tid Ivrerne for den hidtilgjældende dominerende Stilling, som Prædikenen indtager, hvad Retning de end følge, i Regelen ere de slette Prædikanter, medens det netop er de aandfuldeste og dygtigste Præster, der meest føle og indrømme det Utilfredsstillende ved en blot Prædikegudstjeneste. Jeg kjender en Præst, som formelig kommer i Harnisk, naar man paa nogen Maade dadler den nuværende protestantiske Gudstjeneste i dens tarveligste Form; han seer deri en Helden til Katholicismen, og skriver og taler med Heftighed derimod. Men jeg maa tilstaae, at jeg ikke let har læst Prædikener, der vare ringere i Form og Indhold, end denne Mands forunderlige, forvirrede, af Taktløshed vrimlende, magre Foredrag, og ovenikjøbet skal hans Deklamation ikke være til at udholde. Men jeg kjender ogsaa en Præst, der er udrustet med de herligste Gaver, og hvis Prædikener ere fulde af Liv og Aand, saa at man virkelig kan lære af dem, men han erklærer ikke destomindre: „det Ondes egentlige Rod ligger upaatvivleligt deri, at vor Gudstjeneste saa overveiende er en Prædikegudstjeneste. Der prædikes meget for meget hos os; en Gudstjeneste uden Prædiken vilde nutildags være os en sand Vederqvægelse.“*) Paa samme

*) Rothe, Ethik III. S. 1081.

Maade har en Mand udtalt sig, der ikke blot er berømt som Lærd, men ogsaa som Prædikant har præsteret noget Udmærket, og hvem Ingen vil nægte en grundprotestantisk Charakteer: „Nærmest, siger han, er det maaskee Fremtidens Opgave at udstille det didaktiske Element af Gudstjenesten, at afskaffe den megen Prædiken og overlade dette til de frie andægtige Foreninger (Conventikler) (?), . . . men derimod at give det fremstillende, symbolske, liturgiske Element Overvægten i den offentlige Gudstjeneste, at indskrænke de regelmæssige Andagtsøvelser til Forelæsning af Bibelen, Bøn og Sang, og at spare den offentlige Tale og Formaning til de høie Festdage.“*) Naar de, der kunne tjene til Mønstere som Prædikanter, tale saaledes, maae sandelig de, der give Exempel paa, hvorledes man ikke skal prædike, tie.

Endeligen er Prædikenen for det Tredie som et Værk af den Enkelte ikke blot et Udtryk af Præstens religiøse Standpunkt, men desuden ogsaa betinget af dennes individuelle Egenskaber, af hans hele personlige Væsen. Men Prædikenens Eneherredømme drager den hele Gudstjeneste ind i denne Afhængighed af Prædikantens tilfældige Individualitet. Vi ville her kun omtale de vigtigste personlige Egenskaber.

Nærmest kommer vel de aandelige Evner og den videnskabelige Dannelse i Betragtning. Er den Geistlige en talentfuld, ægte dannet Mand, saa kan man idetmindste vente af ham, at han maa prædike godt, og da har Menigheden dog i Regelen noget Udbytte af Gudstjenesten, hvor lidet denne end forresten svarer til sit Væsen, hvor eensidig og utilfredsstillende den end er. Men hvorledes skulle vi faae lutter aandrige og talentfulde, virkelig dannede Præster? Skal Prædikenen, som vi ovenfor have hørt, være et „Kunstværk“, hvor skulle vi da

*) De Wette, das Wesen des christlichen Glaubens. S. 144.

Digitized by Google

søge Kunstnerne til alle de Prædikestole, hvorfra der hver Søndag skal produceres Kunstværker? Man maa indrømme, at de Talentfulde og virkelig Dannede altid ville blive de Færreste, og at der altid vil være nogle aldeles Svage og Uvidende; hvad Udsigt er der da for Prædikenen, og dermed tillige for Menighedsgudstjenesten, der bestaaer ene og alene i Prædiken? Og selv en begavet, ægte dannet Geistlig vil ikke være i Stand til altid at prædike saaledes, at Menigheden derved faaer Erstatning for en virkelig Gudstjeneste. Man behøver blot at tænke paa, at f. Ex. i Paasken mange Geistlige prædike 12—15 Gange i Løbet af 8—10 Dage; hvo kan da hvergang holde en Prædiken, der virkelig udfylder Menighedsgudstjenesten? Er en Geistlig i 10 Aar ansat ved en Menighed, saa maa han i denne Tid holde 30 Jule-, 30 Paaske- og 30 Pintseprædikener, og han maatte da være mere end en Mosheim, Reinhard eller Schleiermacher, dersom enhver af disse 90 Festprædikener skulde være et „Kunstværk", og svare til, hvad man bør vente sig af en Festgudstjeneste. Selv den meest begavede Geistlige er ved denne uophørlige Prædiken udsat for, at hans Kraft lammes, og at han bliver udprædiket. Skeer dette med det grønne Træ, hvorledes skal det vel gaae med det tørre? hvorledes vil et middelmaadigt eller tilmed et indskrænket Hoved hver Søn- og Helligdag og tillige i Ugens Løb kunne præstere Noget, der kan tilfredsstille endog kun en Menigheds tarvelige Fordringer, og føre den fremad i christelig Erkjendelse og christeligt Liv? Lad os dog blot engang kaste et uhildet Blik paa vor overvældes rige Prædikenliteratur. Vistnok lade kun de Geistlige deres Prædikener trykke, der anse sig for begavede, og ligesaa vist lade de ikke deres slletteste, men de efter deres egen Mening bedste og meest lykkede Prædikener trykke. Og hvor megen mager Føde er der dog ikke deriblandt? Hvo vilde kunne læse alle de Prædikener,

Digitized by Google

der udkomme blot i eet Aar? Og hvorledes ere da de utrykte? Hvad Gavn har da en Menighed af Gudstjeneesten, naar den har den Ulykke at faae en talentløs, svag og uvidende Præst, og nu er fordømt til, istedetfor at have en sund, ægte Gudstjeneste, Aar ud og Aar ind at høre paa en maaskee god og velmenende men aandssvag Mands tanketomme og ulogiske Væv uden Aand og Salt? Der udfordres i Sandhed en til det Latterlige grændsende Forsængelighed og utaalelig Anmasselse, for at en Præst skal mene at være i Besiddelse af et saadant Fond af Aand, en saadan Tankefylde, at i en heel Aarrække alle De, der komme i Kirken eller burde komme der, skulde kunne tage af hans Fylde, øse Livets Vand af hans uudtømmelige Væld, og stille deres Tørst efter Lys og Liv.

Ligesaa vigtig som Evner og Kundskaber ere med Hensyn til Prædikenen, ligesaa meget beroer det paa Præstens Flid og Samvittighedsfuldhed. Der gives, Gud være lovet, mangfoldige Geistlige, der anvende al mulig Flid paa deres Prædikener, som allerede om Mandagen tage deres Text for sig og grunde over den, og som udarbeide og nedskrive deres Foredrag med tilbørlig Omhu. Og naar en samvittighedsfuld Mand siger til sig selv: du skal give Menigheden det „fornemste Stykke“ af hans Gudstjeneste, skal søge at tilfredsstille Alle, Gamle og Unge, Fattige og Rige, Høie og Lave af dit Arbeide afhænger det, om en heel Menighed skal blive opbygget eller ikke, da vil han sandelig ikke tage sig Sagen let, men varetage denne Deel af sit Embede i sit Ansigts Sved. Men bærer Fleertallet sig altid saaledes ad? Haanden paa Hjertet, mine Herrer! Er der fleest af dem, som allerede om Mandagen tænke paa deres Prædiken, eller af dem, der først om Løverdagen eller endog Søndag Morgen give sig iværd dermed? Hvad er det Almindeligste, at Præsterne udarbeide og nedskrive deres Prædikener, eller at de noies

Digitized by Google

med at gjøre en Disposition? Medens de ældre Geistlige, ja selv Oldinge, skrive deres Prædikener, bliver det desværre blandt den yngre Slægt mere og mere almindeligt kun at nedskrive, og det vil sige tilbørligt ud- og gjennemarbeide, Lidet eller Intet; selv Vikarer, der komme ligefra Examen, dispensere sig derfra, og improvisere paa en anmassende og samvittighedsfuld Maade deres Prædikener, maaskee af Frygt for Ordsproget: unge Skribenter blive gamle Tiggere; Rigtignok er Fristelsen til ikke at tage det saa noie med Udarbeidelsen meget stor. Paa den ene Side faaer Enhver, selv den ringe Begavede, ved den megen Prædiken en vis Øvelse deri, det bliver ham efterhaanden let at tale offenligt, og saaledes bilder han sig selv ind, at det nok vil gaae uden den lange Mediteren, Nedskriven og Memorereren. Paa den anden Side kommer man Mageligheden og Dovenskaben fortræffeligt imøde. Hvo kjender ikke det eiendommelige protestantiske Phænomen, de mangfoldige, meget træffende saakaldte „Magasiner," i hvilke der ligger Dispositioner oplagrede som tørt Hø og Halm? Har man nu ikke Lyst til at bryde sit Hoved meget, saa holder man sig til nogle af disse Magasiner, og tyer kort før Prædikenen til dem for at hente Noget. Jeg har f. Ex. et „homiletisk Magasin" liggende for mig, der indeholder næsten 2000, siger totusinde Dispositioner eller Udkast over Evangelierne og Epistlernes Perikoper. Der har man jo Forraad for flere Aar, for hele sin Livstid, og man behøver ikke at bekymre sig meget om den gamle Regel Ora et labora. Men den stakkels Menighed, der bliver afspist med denne forgjemte, fortørrede Føde, som der skal have Fylden af sin hele Gudstjeneste, hvor ilde er den ikke stedt! Naar nu nogle Medlemmer af Menigheden anskaffe sig Præstens „Magasin", saa have de for mange Aar Ovint essentsen af alle hans Prædikener og, de ville kun føle liden Trang til at besøge den saakaldte Gudstjeneste, som neppe vil være

Digitized by Google

mere for dem end en Udtværen af den dem allerede bekjendte, maaskee endog lidet opbyggelige, Disposition.] Kan man under saadanne Omstændigheder endnu klage over, at Gudstjenesten ikke bliver flittigt besøgt, og at det kirkelige Liv tager af?

Stor Indflydelse paa Prædikenen har fremdeles Præstens Stemning, der er afhængig af de udvortes Forhold. Skal Prædikenen være Hovedsagen i Gudstjenesten, og Menigheden opbygges mere af den end af alt det Øvrige, saa udfordres der ikke blot Talent og Flid fra Præstens Side, men ogsaa en uafbrudt samlet, alvorlig, ophøiet Stemning. Men nu er den Geistlige ogsaa et Menneske, der tør og kan sige nihil humani a me alienum puto; iscerdeleshed er den protestantiske Geistlige ikke en Klosterbroder, der staaer alene i Verden og Ingen har at sørge for, men han har Familie og følgelig mangeslags Sorger og Bekymringer; han kommer i de forskjelligste Forhold, og fra de forskjelligste Sider bliver der lagt Beslag paa ham. Hvor meget oplever han da ikke i Ugens Løb; vil han forblive uberørt deraf? Hvo kan vente eller forlange det? Og naar en Geistlig i Ugens Løb har læst Et eller Andet, der har interesseret eller aandeligt beskæftiget ham i høi Grad, saa vil det i ethvert Tilfælde have Indvirkning paa hans Stemning, og Prædikenen vil enten ligefrem blive en Frugt af denne Stemning eller dog idetmindste bære dens Farve. Der gives uundgaaelige Ting, som uvilkaarligt fremkalde visse Stemninger, og Menigheden og dens Gudstjeneste og dens Oppyggelse er da tilsidst afhængig af, hvad der tilfældigviis er hændet den Geistlige i Ugens Løb eller om Søndagen. Jeg har engang paa en Paaskedag maattet gaae hen i Kirken lige fra et sygt Barns Seng, som jeg neppe turde haabe at træffe levende, naar jeg kom tilbage; hvo vil nu fordømme mig, fordi jeg ikke var i en glad ophøiet Paa-

Digitized by Google

stestemning? og dog var Menigheden berettiget til at høre en Paaskeprædiken i en saadan Stemning. Dog, Sligt kan endnu undstyldes. Men en anden Sag er det, naar den Geistlige befatter sig med allehaande adspredende Forretninger, der ikke staae i Forbindelse med hans Kald, naar han hengiver sig til politisk Virksomhed, naar han tumler sig i et selskabeligt Liv, der afdrager Sindet fra al Contemplation og Meditation, ikke at tale om et raat Værtshuusliv —, naar i Ugens Løb alt Andet beskæftiger ham, kun ikke hans Text, naar han hele Ugen igjennem neppe kommer i den Stemning, der er uundværlig for at kunne producere det, der skal opbygge en hel Menighed, og hvori dens Gudstjeneste skal bestaae. Den som f. Ex. er særlt beskæftiget med de næste Valg til en politisk Forsamling og i den Anledning reiser omkring, som skriver i de offentlige Blade, træder op som Folketaler o. s. v., han vil sikkert ikke næste Søndag kunne tale som en tro Huusholder over Guds Hemmeligheder. Men er det nu Ret at lægge den hele Menighedsgudstjeneste i en saadan Mands Hænder, og kan det overhovedet forsvares, at denne Gudstjeneste er afhængig af en Enkeltmands saa tilfældige Stemning?

Til Slutningen endnu et Par Ord om Foredraget, den gode Veltalenhed. Ikke Enhver besidder den Evne at foredrage godt. Vel kan Øvelse og god Anviisning udrette meget, men meget er dog bestandig afhængigt af de medfødte Gaver. En Geistlig kan udarbeide meget gode Prædikener og være en videnskabeligt dannet, for sit Kald begjælet Mand og en samvittighedsfuld Sjeleforger; men han mangler den Evne at kunne foredrage, han har et slet Organ, har ikke Stemmen i sin Magt, imponerer aldeles ikke, er ængstelig, hans Gestikulation er ubehjælpsom, og han har tilvant sig allehaande uheldige Egenheder. Hans Prædikener ville da gjøre enten lidet eller intet Indtryk, thi saameget beroer paa et godt Foredrag. En

Digitized by Google

Aanden derimod forstaaer at tale og gestikulere, han roer til Taarer, han deklamerer fortræffeligt, og dog er der ingen Gehalt deri, han er et lydende Malm og en klingende Bjælde; han blender Tilhøreren, saa de forbauses over, hvad de have hørt, og hvorledes de ere blevne opbyggede, medens de dog kun have bivaanet en tom, forføngelig Deklamation. Jeg kunde anføre meget slaaende Exempler fra vor egen Tid paa begge Tilfælde, dersom det ikke vilde see hadefuldt ud. Men i begge Tilfælde er Menigheden gaaet glip af sin Gudstjeneste; thi i det ene Tilfælde har den Intet eller kun Lidet af det, hvori Gudstjenesten bestaaer, og i det andet mener den at have Noget deraf og har dog virkelig Intet. Bestaaer Gudstjenesten nu ogsaa af andre Hoveddele, træder Prædikenen om ikke gandske saa dog mere i Baggrunden end det nu er Tilfældet, da kan man lettere finde sig i saadanne Misforhold og være overbærende; men bestaaer den hele Gudstjeneste alene af Prædiken, saa ere disse Mangler utaalelige, og den nødvendige, naturlige Følge deraf er, at alle de, der erkjende og føle dem, til Kirkens Skade udeblive fra Gudstjenesten. — Idet vi have opregne de personlige Egenskaber hos den Geistlige, der komme i Betragtning med Hensyn til Prædikenen som Ret og Alt ved Gudstjenesten, have vi endnu bestandig tænkt os det Tilfælde, at kun en eller anden af disse Egenskaber mangler. Men hvorledes vil det gaae, naar flere eller alle tilsammen fattes, naar en Mand hverken besidder Talent eller Dannelse eller Flid eller den rette Stemning eller Talegaver? Og er dette Tilfælde saa sjeldent? O den arme, ulykkelige Menighed, som da Aar ud og Aar ind ikke har nogen anden Gudstjeneste, men maa høre paa en saadan Mands overfladiske, uopbyggelige, verdslige, ulogiske, sjedsommelige, monotone Tale! Kan man da undre sig, om Kirken, istedetfor at styrkes og befæstes, lammes og falder sammen, om der danner sig Conventikler, der træde i Opposition til den

Digitized by Google

offenlige Gudstjeneste og udskjelde Kirken for Babel, om der opstaae Spaltninger og Schismaer? Det er i Sandhed ikke for tidligt, og Enhver der elsker den evangeliske Kirke, maa søge at virke til, at Menighederne omsider blive emanciperede fra denne Afhængighed af deres Geistlige og disses tilfældige personlige Egenskaber, og opnaae en Gudstjeneste, der ikke er en blot Prædiken men en virkelig Menighedsgudstjeneste.

Digitized by Google

Protestantismens Væsen,

af

Reformationstidsalderens Kilder.

Af

Dr. D. Schenkel,
Prof. i Theol. ved Universitetet i Basel.

1851.

I det senest udkomne tredie Bind af dette vigtige Værk (see dette Tidsskr.) afhandles »de kirkelige Spørgsmaal: om det almindelige Præstedømme og om det kirkelige Samfund«, af hvilke det første Afsnit her meddeles.

Det almindelige Præstedømme.

I.

I det Luther satte Samvittighedens subjective Autoritet imod den pavelige Kirkes objective Autoritet, befriede han den Enkelte fra Forpligtelsen at underkaste sig en, med hans Samvittighed i Modsigelse staaende, kirkelig Magt, d. e. nærmest Pavens og Kleresiets Magt. At han i det første Stadium af sin reformatoriske Virken endnu for en Deel ikke var paa det Rene med Betydningen og Omfanget af denne Befrielse, lader sig ikke benægte. Saa Meget er imidlertid sikkert, at Samvittigheden kun gjaldt ham for Autoritet, forsaavidtsom den var en christelig, d. v. s. en til Christus formedelst Troen forpligtet Samvittighed.

Digitized by Google

Naar Menneſket formedelſt det troende Sindelag tilegner ſig den i Chriſtus tilſynekomne Kjærlighedsaabenbaring, ſaa ſynes allerede derved den egenlige indre Befrielſe at maatte være fuldbragt, aldenſtund den troende Tilegnelſe af Frelſen er e ligeſaa frivillig ſom fri Samvittighedsact. Men det troende Subject ſtaaer ikke alene for ſig ſelv; indſkrænket til ſig ſelv, vilde det paa den anden Side ogſaa være bundet til ſig ſelv og maatte forknyttes i ſin iſolerede Stilling; enhver enkelt Troende har tvertimod mange andre Troende ved Siden af og udenfor ſig, og det er uundgaaeligt, at disſe andre Troesſubjecter, der befinde ſig udenfor og ved Siden af ham, ligeſaavel maae indvirke paa ham, ſom ogſaa modtage Indvirkninger af ham. Dengang Protestantismen kom til Gyldighed, maatte den ſtrax fra Begyndelſen af forſvare ſit Troesſtandpunkt imod et retligt beſtaaende Troesſamfund, hvilket imod den Paaſtand, at den Enkeltes Samvittighed var ſubjectivt fri, ſatte den Paaſtand, at Samvittighederne ſkyldte dens objectivt gyldige Autoritet ubetinget Lydighed. Som en Følge heraf havde den indvortes befriede Samvittighed hos den enkelte Chriſten ved Siden af og udenfor ſig at overvinde en dens Frihed modſtræbende Autoritet, og først efterat den havde tilkæmpet ſig Seier over den hæmmende og trykkende udvortes Autoritet, kunde den i Sandhed priſe ſin Frihed og glæde ſig over den. Denne udvortes Autoritet, ſom tiltog ſig ubetinget Herredomme over den Enkeltes Samvittighedsſtandpunkt, havde ſit Organ i den romerſke Pave- og Præſtekirke, og det var derfor med denne at Kampen afgjørende maatte gjennemkæmpes, derſom den evangeliſke Grundſætning om den fuie Tilegnelſe af Frelſen i Chriſtus formedelſt Troen ſkulde blive til en Sandhed, og trænge igjennem i de chriſtelige Folkefærds Liv.

Det maa imidlertid indrømmes, at Luther i den første Tid ikke havde noget tydeligt Begreb om den afgjorte

Digitized by Google

Modsigelse, hvori hans Troes- og Samvittighedsstandpunkt traadte til den romerske Kirkes hidindtil retligt bestaaende Autoritet. I sine første Stridsskrifter beraaber han sig bestandig paa Kirkens Dom, og ved Kirken forstaaer han ecclesia repræsentativa i den sædvanlige Betydning. Hvor langt det var fra, at han i den første Tid af sin reformatoriske Optræden tænkte paa et afgjort Brud med den romerske Kirke, paa en hensynsløs Stillen af Samvittighedsautoriteten imod Kirkens historisk og retligt begrundede Magt over Samvittighederne, see vi bedst af hans skriftlige Forhandlinger med Leo X., til hvem han under 30te Mai 1518 skriver: „han maatte raade over ham efter Godtbefindende; i hans Stemme vilde han see og ære Christi Stemme." Og hvor underdanigt skriver han ikke under 14de October samme Aar, men især under 17de October, til Cajetan, udtrykkeligt forsikkrende om, at intet er ham saa meget at gjøre om, som at forblive i Fred med Kirken. Naar han i en næsten samtidig Skrivelse til Spalatin (af 13de Marts 1519), hvori han beretter om sine Studier af de pavelige Decretaler, siger, at Paven er nærved at forekomme ham at være Antichristen eller idetmindste en af hans Apostle, saa beviser dette vistnok, i hvor høi Grad Troen paa Pavekirkens Autoritet var rokket i hans Sjel, og det gjør os hans senere Optræden i Løbet af det samme Aar imod den romerske Kirke forklarlig. Men altid holder dog en ubevidst Angest og en uovervindelig Uklarhed angaaende Betydningen af hans reformatoriske Princip ham fast i den Forestilling, at Pavedømmet og den pavelige Kirke var forenelig med den Samvittigheds- og Troesfrihed, som han forlangte for den Enkelte, og det er fra dette Synspunkt vi maae søge at forstaae, hvorledes han endnu i September 1519 i en Skrivelse til sine Colleger Radhemius og Carlstadt, hvori han tilegner disse sin netop fuldførte Commentar til Galaterbrevet, kunde erklære, at med Undtagelse af

Digitized by Google

Christus satte han Ingen høiere end den romerske Biskop; ikkun Christi eget Ord gjaldt endnu mere i hans Øine end hans Statholders Ord, og derfor gjorde han sig vistnok ingen Betænkelighed ved at dømme Statholderen efter Herrens Regel i Ord og Gjerning. „Man indrømme, siger han, den romerske Biskop hans biskoppelige Magt; men man vogte sig ogsaa vel for at sætte ham lige med Christus.“ Luther havde gjerne givet det romerske Hof til Priis, for at redde den romerske Kirke; det var ham magtpaaliggende, at skille disse to Ting ret skarpt fra hinanden. Og i hvilke Lovprisninger udbryder han ikke endnu paa den Tid over den romerske Kirke; han kalder den „Herrens reneste Brud, Moderkirken, en Verdens Herskerinde, en Guds Datter (rigtignok efter Aanden),“ og erklærer det for aldeles utilladeligt at modsætte sig den.

Luther var i sit første Forhold til den romerske Kirke inconsequent, og istedetfor at dadle hans dristige Optræden imod samme, hvilket ofte skeer, skulde man snarere bebreide ham hans usikkre Vaklen, hans principstridige Eftergivenhed. Hans reformatoriske Ret, som han støttede sig paa da han i Sagen om Afladshandelen traadte op imod Kirkens Stormænd, hvilede aldeles paa en indre Autoritet: paa Troens og Samvittighedens Autoritet. Men Troens, Samvittighedens Ret er en Ret for den Enkelte, for Individet. I den romerske Kirke har det christelige Individ som saadant ingen Troes- eller Samvittighedsrettigheder. Disse ere alle gaaede over paa ecclesia repræsentativa, og den Enkeltes Samvittighed har kun tilbage Forpligtelsen til Lydighed, til Underordning under den i ecclesia repræsentativa hvilende Kirkemagt. Gjennemtrængt af denne Bevidsthed, at den Enkeltes Samvittighed er berettiget til at modsætte sig den historisk og retlig bestaaende Kirkes Autoritet, naar denne fordrer noget imod Samvittigheden,

Digitized by Google

var det at Luther handlede, endskjøndt han i denne Handlen ikke viser sig klar og consequent.

Den indre Modsigelse mod sit eget Princip, hvori han indviklede sig, idet han snart støttede sig derpaa snart bortsaae derfra, viser sig nu især i hans „Resolutioner". Medens han her, paa den ene Side, gjennemfører den Sætning, at det kun er Gud, som kan forlade Synder, hvori indbefattes den Paastand, at Mennesket ikke trænger til den kirkelige Mægling for at erholde Syndernes Forladelse, paastaaer han dog igjen paa den anden Side, at Mennesket hverken kan have Fred eller Trøst, naar han ikke tager sin Tilflugt til Kirkens Magt, og, efter at have ved Bekjendelsen aabenbaret sine Synder, yttrer Attraa efter de kirkelige Hjælpemidler. „Ved egen Hjælp kan Mennesket ikke berolige sig; han vilde henfalde til bestandig større Ængstelse, tilsidst til Fortvivlelse. Derfor skal Præsten, i Tillid til den ham forlenede Magt, løse den ængstede og bodfærdige Synder fra hans Synder, og saaledes skjenke ham Samvittighedens Fred. Det er da kun den kirkelig absolverede Synder, som er berettiget til ikke længere at tvivle om sine Synders Forladelse.

Der er her umiskjendeligt en Uklarhed hos Luther angaaende hans eget Princip. Paa denne Maade vilde Samvittighedens Fred, Sjelens indre Befrielse fra Skyldbevidstheden tilsidst være afhængig af menneskelig Autoritet, af Kirkens Udsagn. Imidlertid, skjøndt Luther endnu ikke var i Stand til fuldstændigt at gjennembryde den kirkelige Autoritetstro, følte han dog ret vel Modsigelsen, hvori han indviklede sig selv, og søgte at hjælpe sig paa følgende Maade. Syndsforladelsen, siger han, meddeles vistnok ikke i Kraft af Præsten, d. e. i Kraft af præstelig eller kirkelig Autoritet, men i Kraft af Ordet: „Troen paa Ordet vil virke Samvittighedens Fred, naar Præsten har løst efter og i Kraft af Ordet." Men, kunde man med Ret

Digitized by Google

og Foie svare herpaa, hvortil behoves der en præstelig Bevidnelse af Ordet, da Ordet jo er indeholdt i den Hellige Skrift, og denne er tilgængelig og er tilstrækkelig Autoritet for enhver enkelt Christen uden al præstelig Mellemkomst? Hvad Luther svarer herpaa: at Den, som uden kirkelig Medvirkning søger Freden ad den indre Erfarings og Følelses Vei, forekommer ham ligefrem at friste Gud, idet han synes at ville søge Freden i **Gjerningen** og ikke i **Troen**, — dette Svar kan af to Grunde ikke tilfredsstille, først fordi den indre Frigjørelse ved Ordet ikke er en blot subjectiv Følelses Proces, og dernæst, fordi man tilvisse ikke kan fortænke noget efter Frelsen længselsfuldt Mennneske deri, at han ønsker at opnaae en **gjerningskraftig** Fred i Sjelen og ikke vil nøies med en **indholdsløs** Tro. Men, dersom Kirkens **Magt** er et blot Skin, dersom al **virkelig Magt** ligger i **Guds Ord**, hvorfor da endnu beholde **Skinnet**, hvorved Erkjendelsen af Kirkens Væsen bliver paa skadelig Maade fordunklet for os? I Grunden kommer det dog an paa Troen, paa den indre Vished om Sandfærdigheden af det guddommelige Tilsagn; og uden denne — det paastaaer Luther bestemt — hjælpe alle Præstens trøstende Forsikringer intet. „Syndernes Forladelse og Naadens Meddelelse, siger han udtrykkeligt, er ikke nok; men man maa ogsaa troe, at de ere forladte." Det gjør endog intet til Sagen, om Præsten meddeler Absolutionen med et frivolt Sind, naar blot Den, som modtager den, har den rette Alvor. Heraf seer man, at Luther endnu ikke vover i Henseende til Subjectets Frigjørelse at trænge frem til de egenlige Consequentser af sit Princip; han søger at bringe en Slags Overeenskomst tilveie imellem Samvittighedsfriheden og Kirkemagten; men det lykkes ham ikke fra hans principielle Standpunkt af, i nogen Maade at bevise Uundværligheden af kirkelig Indvirkning til Syndernes Forladelse. Han bliver staaende i en utilfredsstillende Halvhed.

Digitized by Google

Det var fornemmelig den, hans Tidsalder endnu saa dybt iud prægede, Ærefrygt for den pavelige Magtfuldkommenhed, som i Begyndelsen holdt Luther tilbage fra at gjøre det sidste afgjørende Skridt, og fra fuldkommen at bryde med Hierarchiet. Derved, at han vovede at sætte sin Samvittigheds Autoritet, som i sig selv berettiget, imod den pavelige Magtfuldkommenheds Autoritet, var der vistnok gjort en Begyndelse til et endeligt Brud. Og dette vovede ogsaa Luther allerede tidligt, om end vistnok uden at forudsee, hvad der maatte følge af denne Grundsætning. „Jeg ændser ikke, siger han i „Resolutionerne," hvad der behager eller mishager Paven, som har fundet Behag ikke blot i Vildfarelser og Laster, men endog i de selsomste Ting." Idet Paven sættes paa eet og samme Trin med andre Christne, hvad Forholdet til Gud angaaer, frakjendes ham derved i Grunden ogsaa enhversomhelst Berettigelse til, i Forhold til Andre at danne en udelukkende Troesautoritet; ved en saadan Sætning bliver hans Magt egentlig tilintetgjort i Princippet. Deraf Luthers Paastand, at Paven ikke er andet end en Kirkens Tjener; Kirken anseer han iøvrigt paa den Tid for at være retmæssigt repræsenteret paa de almindelige Concilier. Men ogsaa i Forhold til disse gaaer han tilbage til den individuelle Troesberettigelse som den sidste Kilde for kirkelig Magt og Autoritet. „Hvorfor gjøre vi da nu saa meget Væsen af Paven for Nøglernes Skyld og forestille os ham som en saa forfærdelig Mand? Nøglerne ere ikke hans; de ere tvertimod mine, de ere skjenkede mig, givne mig til min Frelse, til min Trøst, Fred og Ro. Paven er i Henseende til Nøglerne min Tjener." Man vil ikke kunne nægte, at ved saadanne Sætninger var Hierarchiet rystet i sin inderste Grund. Naar Pave og Biskopper betragtes som blotte Organer for den christelige Bevidsthed, og berøves enhver,

Digitized by Google

Klerus som saadan iboende, høiere Magtfuldkommenhed, saa høre de op at være Pave og Biskopper. Dette følte Rom, da det forberedede Bandstraalens Udslyngelse mod Luther; det Samme følte Luther, da han gjorde sig fattet paa enhver Yderlighed; derom aflægger ogsaa hans indre Vaklen, hans halv ubevidste Angst for hans eget Princips Consequentser Vidnesbyrd.

Denne Angst lægger sig stadigen for Dagen derved, at Luther i denne tidligste Tid af hans reformatoriske Virken gjorde sig Umage for, paa en eller anden Maade at underhandle med den pavelige Idee, at redde denne Idee theoretisk, at hævde Paven den størst mulige kirkelige Anseelse. I „Resolutionerne", hvori han paa den ene Side forkaster Pavens Autoritet for Samvittigheden, beraaber han sig paa den anden Side, for dog at lade den pavelige Magtfuldkommenhed beholde et Støttepunkt, paa Rom. 13, 2, og betragter Forpligtelsen til at underordne sig Paven som indbefattet under den almindelige Forpligtelse til Lydighed mod den retmæssige Øvrighed, hvilken det vilde være stridende mod Bibelen at unddrage sig. Denne Lydighedspligt giver han en saa vid Udstrækning, at han mener, at man ikke engang tør nægte en uretfærdig pavelig Kjendelse i Kirkesager Anerkjendelse, ligesom man jo ogsaa maa finde sig i en af den verdslige Øvrighed udøvet Voldsgjerning, uden derfor at billige den, som en af Gud tilskikket Tugtelse eller Hjemsøgelse, hvilken Mennesket i Ydmyghed maa underkaste sig. Men hvorledes forholder det sig i et saadant Tilfælde, hvor Paven som høieste Øvrighedsperson besværer Samvittighederne, med Samvittighedens Ret til at haandhæve sig selv ligeoverfor fremmed ydre Indvirkning, naar der kræves Underkastelse i Ydmyghed under en Samvittigheden besværende Kjendelse? Den Udvei, som Luther griber, og hvormed man ogsaa i den nyeste Tid har villet forskaffe Samvittigheder, som finde sig ængstede i Anledning af et Samvittighedsspørgsmaal,

Digitized by Google

Beroligelse, er værre end Tingen selv, som den vil undgaae. Af en geistlig Øvrighed vil man altid lettere finde sig i Indgreb i Samvittighedsrettigheder, end af en verdslig Embedsmand, som slet ikke indtager noget Forhold til Samvittigheden. Naar derfor Luther etsteds erklærer, at han vel ikke anerkjender, men heller ikke bestrider den pavelige Overmagts guddommelige Ret, eller paa et andet Sted, i hans anden Skrivelse til Dungersheim, opstiller den Paastand, at han vel ikke veed, hvorledes man af Skriften skal kunne forsvare den romerske Kirkes Suprematie, især mod den græske Kirke, men vil have hiin Kirke æret for dens Høiheds og Ærværdigheds Skyld, — da er en saadan Fremfærd kun et Beviis paa principstridig Fredskjærlighed og Eftergivenhed; og naar vor Reformator af hans Modstandere sædvanlig anklages for, ved hensynsløs og fremsusende Sønderriven af den historiske Forbindelse med den gamle Kirke paa letfærdig Maade at have hidført et Brud, som let havde kunnet undgaaes, saa var der sikkert mere Beretligelse til den modsatte Anklage, at han ved falske Fredsforsøg har villet forebygge eller dog idetmindste opholde den principielt allerede afgjorte Skilsmisse.

Selv i Leipzig, hvor, under den bekjendte Disputation med Eck, Striden om Pavemagten blev ført med stor Aabenhed og Heftighed fra Luthers Side, anerkjendte Denne det endnu for at være en „Nødvendighed," at der var et almindeligt Kirkehoved, og lod sig nøie med at gjøre Paven den „guddommelige Ret" til det over Christenheden tiltagne Primat stridig. Men her trængte nu en Tanke sig frem hos Luther, som fra nu af nødte ham til at forfølge Consequentsen af hans Princip, og som paa det dybeste rystede hans allerede vaklende Tro paa Uundværligheden af Pavemagten til Kirkens Styrelse. Kirken, bemærker han nemlig, har, bortseet fra Paven, et aldeles tilforladeligt Overhoved — Christus

Digitized by Google

selv, og det har hidtil været en stor Feil, at man har udelukket Christus fra den stridende Kirke, og henviist ham alene til den triumpherende Kirke. Den af Luther hidtil bestandig fastholdte Forestilling, at Kirkens Eenhed fordrer et monarchisk Overhoved, var ved denne Tanke bleven rystet; kommer det ikke dog, mener han, i Grunden ene og alene an paa Eenheden i Troen, i Daaben og i Herren (Ephes. 4).

Men selv nu, efterat Luther aldeles havde opgivet Pavedømmets objective Autoritet, var han dog langt fra i dens Sted at sætte en saadan reen subjectiv Samvittighedsautoritet, som den der i den nyeste Tid er bleven fremstillet og endnu fremstilles som Consequentsen af den ægte Protestantisme. Samvittigheden er ham ikke en ubetinget fri Magt, hvis Udsagn allerede i og for sig skulde være ubedragelige, og hvorefter enhver anden Autoritet uden Videre skulde have at føie sig. Tvertimod betragter Luther Samvittigheden paa den anden Side som bunden og forpligtet. Han forstaaer nemlig under Samvittighed ikke den naturlige (Rom. 1, 19. ff.), som endnu staaer under Syndens formørkende Indflydelse, men den christeligt troende Samvittighed, tildeels det Samme som i den nyere Theologie er blevet betegnet som den christelige Bevidsthed. Men som christelig har denne Samvittighed Troen paa Christus, og følgelig ogsaa paa det om Christus vidnende Guds-Ord, til sin umiddelbare Forudsætning, og man kan derfor ifølge Luther ikke sige, at Samvittigheden har frigjort sig selv, men man maa sige, at den er bleven frigjort af Christus og ved det om Christus vidnende Guds-Ord. Herom kan der, efter enkelte Yttringer, som Luther gjorde i Løbet af den Leipzigske Disputation, aldeles ingen Tvivl herske. „Ingen Christen, siger han udtrykkeligt, kan tvinges til at troe, uden af den hellige Skrift, som egenlig alene er beklædt med guddommelig Ret; ja, det er tvertimod efter

Digitized by Google

guddommelig Ret forbudt at troe, hvad der ikke beviſes med Skriftens aabenlyſe Mening ſom ſikker Aabenbaring." I dette Tilfælde, naar den Enkelte fører Vidnesbyrd af Skriften eller forebringer fornuftige Grunde, gjælder hans Mening mere end Pave, Concilium og Kirke.*) Først ved dette Standpunkt var der vundet et faſt ſubjectiv-objectivt Grundlag imod pavelig- og kirkelig Magtfuldkommenhed i Almindelighed. Ikke Samvittigheden hos den Enkelte, d. e. den Enkeltſtaaende, men den chriſteligt troende Almeenſamvittighed, ſom den repræſenteres ved den Enkelte i Troen, var det, der modſatte ſig den udvortes, hiſtoriſk givne kirkelige Autoritet, overalt hvor den følte ſig krænket ved denne. Saaledes er det at forſtaae, naar Luther i ſine Oplysninger over den 13de Sætning om Pavens Magt, hvilke Sætninger ſandſynligviis vare offenliggjorte endnu før den Leipzigſke Disputation, beraaber ſig paa et Udſagn af Auguſtinus, hvorefter ikke blot den romerſke, men alle Biſkopper ſtilles under Bedømmelſe af enhver enkelt Troende, fornemmelig i Troesſager. I denne Aand fortolkede ogſaa den lutherſke Exegeſe det berømte, af Pavedømmet tidligt til dets egen Fordeel udlagte, Sted Matth. 16, 18. Den Klippe, hvorpaa Kirken hviler, er for Luther Troen paa Chriſtus. „Thi hvor der er ſamme Tro, der er der ogſaa ſamme Nøglernes Magt."

Den chriſtelige, d. e. den troende Samvittighed er følgelig fri fra Paven og overhovedet fra enhver kirkelig Autoritet. „Derfor, ſiger Luther, hvor blot Guds Ord bliver prædiket og troet, der er ſand Tro, den ubevægelige Klippe; men hvor Troen er, der er ogſaa Kirken; hvor Kirken er, der er ogſaa Chriſti Brud; hvor Chriſti Brud er, der er Alt, hvad Brudgommens er. Altſaa har Troen Alt hos ſig ſelv,

*) Hos Walch, Bd. XV, S. 1115 ff.

Digitized by Google

hvad der grunder sig paa Troen: Nøgler, Sacrament, Magt og alt Andet." Luther bestrider paa det Bestemteste, at der i Stedet hos Matthæus skulde være indrømmet Petrus som saadan en særegen Magtfuldkommenhed. Hver enkelt af Apostlene har prædiket Evangeliet uden Befaling af Petrus, og bestikket Biskopper og Præster hver paa sit Sted. De ere alle lige og umiddelbart sendte af Christus".*) Ved Troen selv ere vi jo allerede i umiddelbar Forbindelse med Christus, og den kirkelige Mellemkomst er ikke blot unødvendig, men forstyrrende. Men hvorfor da under saadanne Omstændigheder anerkjende Pavedømmet i dets menneskelig-historiske Autoritet? hvorfor udsætte sig for de Forstyrrelser, Hemmelser, Tryk, som i det Mindste kunde, om ikke maatte, udgaae fra samme? Paa dette Spørgsmaal har Luther egenlig intet Svar. Eller rettere: han indrømmer i Forbigaaende, idetmindste i dette Skrift, at den romerske Biskops Primat maatte afskaffes, dersom det virkelig skulde vise sig at være til Kirkens Skade, „saasom man vel kan tilstede verdslige Rettigheder og Skikke, naar de ere til Nytte for Kirken, men ikke naar de ere til dens Skade."

I Princippet havde vistnok Luther, i denne første Periode af hans reformatoriske Virken, fuldbyrdet Samvittighedens Frigjørelse fra den udvortes kirkelige Autoritet. Pavedømmet, Kleresiet overhovedet var i hans Troesbevidsthed principielt styrtet og tilintetgjort. Istedet for den historiske, retlige, udvortes Autoritet traadte den ideale, sædelige, indvortes Autoritet. Denne Anskuelse hvilede dog paa den Forudsætning, at de menneskelige Individer tillige vare christelige, de frie Samvittigheder tillige vare troende. Luther selv var saa opfyldt af Christus, saa fuld af Hengivelse til Evangeliet, at han aldeles ikke kunde tænke sig noget andet Standpunkt for Polemiken imod

*) Hos Walch, Bd. XVIII, S. 982 og 985.

Digitized by Google

Pavedom og Kirke. At de reen negative, revolutionaire Aander kunde bemægtige sig hans Princip, kunde misbruge det selv til raa Omstyrtelse, til Forstyrrelse af den christne Tro, var noget der virkelig aldrig faldt ham ind. Hvo der som han var opdraget i Lydighed, var Evangeliet hengiven i dyb Ærefrygt, og kun af Ærefrygt for Herren i Himmelen bestred det i Herrens Navn tiltagne Herredømme paa Jorden og bragte det til Fald, kunde slet ikke forestille sig, at der kunde gives Aander, som havde Dristighed og Hovmod nok til at kaste enhver Lydighedspligt fra sig, og endog til at hæve sig op over Himmelens Konge. Hvilke Farer der laae i Luthers Troes- og Samvittighedsstandpunkt, forsaavidtsom en ny kirkelig Anskuelse og et nyt kirkeligt Omsving er udgaaet fra ham, ville vi i det Følgende ikke fortie; men endnu mindre bør vi miskjende, at uden en saadan Befrielse af Samvittigheden, ved den umiddelbare Tilbagegang til Christus selv som Kirkens Hoved, vilde den menneskelige Aand aldrig være bleven befriet fra det uværdige Tryk, aldrig igjen vendt tilbage til sin indre religiøse Selvfølelse og til en umiddelbar kirkelig og levende Gudsbevidsthed.

II.

Det er først i det andet Stadium af hans reformatoriske Virken, at Luther, ved Omstændighedernes Magt drevén til en consequent Gjennemførelse af sit Princip, beslutter sig til et fuldstændigt Brud med Pavedømme og Hierarchie. Jo mere det Sidstnævnte, med Paven i Spidsen, stiller sig for ham som Antichristendom, desto mere stiller derimod Christus sig for ham som den eneste Kilde for al kirkelig Magt. Ved Siden deraf lader det sig imidlertid ikke nægte, at Luther løb Fare for at indrømme christelig Samvittighedsfrihed i en Udstrækning, der truede

Digitized by Google

med at gjøre det christelig troende Subjects Berettigelse til noget Ubetinget og derfor Vilkaarligt.

Af det ovenfor Anførte maa det være blevet os klart, at den aabenbare Modsigelse, indenfor hvilken Luther hidindtil med sin Tænken og Handlen havde bevæget sig frem og tilbage, ikke kunde holde ud i Længden, men at Princippet maatte, tidligere eller senere, komme til udeelt Anerkjendelse og fuld Gjennemførelse hos ham. Dette nye, bestemt opfattede og udtalte Standpunkt, findes nærmest repræsenteret i Luthers Skrift til den christelige Adel af den tydske Nation „von des christlichen Standes Verbesserung." I dette kristige Skrift leverer Luther de saakaldte „Romanister" det første aabne Slag. Indtil da havde han endnu ikke angrebet Klerus som saadan; Pavedømmet havde han kun tilbageviist indenfor visse Grændser, men ikke fremstillet det som antichristelig Institution. Han havde, som oplyst er, viist mere Hensyn til og Skaansel med de bestaaende Tilstande, end han paa nogen Maade kunde forsvare fra en consequent Overbeviisnings Standpunkt. I dette Skrift derimod forfølger han en velordnet Angrebsplan imod det hele Hierarchie; han lægger en hensynsløs Polemiks dødbringende Øxe ved Roden af det romerske Kirkedømme.

Der er, efter hans Overbeviisning, tre Mure, bag hvilke Romanisterne hidindtil med Held havde forskandset sig, og som fremfor alt maae stormes og erobres. Den første Muur hedder: „verdslig Magt har ingen Ret imod den romerske Kirke." Den anden: „Paven alene har Ret til at udlægge Skriften." Den tredie: „alene Paven kan sammenkalde et Concilium." Istedetfor disse tre Mure havde Luther ligesaagodt kunnet nævne een eneste. Det hele Spørgsmaal, hvorpaa det i denne interessante Strid egenlig kommer an, dreier sig egenlig om Hierarchiets Væren eller Ikke-Væren. Kan der, tør der efter luttrede evangeliske Grundsætninger gives en med Fortrin,

Digitized by Google

med særegne, udelukkende kirkelige Forrettigheder udstyret, geistlig Stand? Dette er Kjernen i den hele Undersøgelse. Luther svarer herpaa, at den geistlige Stand i denne Form er et Paafund. „Man har udfundet — saaledes lyder det klassiske Sted — at den geistlige Stand bestaaer alene af Pave, Biskopper, Præster, Klosterbeboere; medens Fyrster, Herrer, Haandværksfolk og Agerdyrkere regnes til den verdslige Stand. Dette er et meget fiint opdigtet og tilsneget. Dog skal Ingen blive forskrækket derover. Thi alle Christnehøre i Sandhed til den geistlige Stand, og der er iblandt dem ingen anden Forskjel end en Forskjel i Henseende til Embede. Det kommer alt deraf, at vi have een Daab, eet Evangelium, een Tro og ere ligegode Christne (Ephes. 4, 5). Thi det er alene Daaben, Evangeliet og Troen, der frembringer et aandeligt Folk og et Christenfolk*). Naar den romerske Kirke har tillagt denne Præstevielse eller Ordination en overordenlig Kraft og en Evne til at meddele den Viede et udelukkende aandeligt Fortrin fremfor alle Ikke-Viede —, saa kalder Luther derimod i dette Skrift den hidindtil saa høit agtede biskoppelige Ordination en Ting, som vel kan frembringe en salvet Afgud, men aldrig en Christen eller et aandeligt Menneske," og han paastaaer tvertimod, at alle Døbte allerede ved Daaben ere indviede til Præster (med Beraabelse paa Stederne (1 Ped. 2, 9; Aabenb. 5, 10). Præsten er i Luthers Øine en blot kirkelig Embedsmand, idet der „blandt Hoben af dem der alle have lige Magt, udtages Een, til hvem denne Magt bliver overdraget." De Christne have alle samme aandelige Værd, og den geistlige Embedsmand forholder sig til de øvrige Christne ikke anderledes end som en Konge til sine ti Brødre, alle Kongebørn, ligeberettigede Rigsarvinger, ved hvis Valg

*) Hos Walch, Bd. X, S. 303.

Digitized by Google

eller Samtykke han har besteget Thronen; „de vare jo alle Konger og af lige Magt, omendskjøndt det kun blev paalagt Een at regjere." „Dersom, siger Luther for at gjøre sin Anskuelse om alle Christnes aandelige Ligeret endnu tydeligere, en lille Hob af fromme christne Lægfolk var bleven taget tilfange, og denne Hob da, i Mangel af en ordineret Præst, havde udvalgt Een af sin Midte, gift eller ikke, og betroet ham Embedet at døbe, holde Messe, absolvere og prædike, saa vilde denne saaledes Udvalgte i hans Øine være en ligesaa god Præst, som om alle Biskopper og Paver havde viet ham." Prædikenens og Sacramentets Besørgelse er, efter Luthers Grundanskuelse, egenlig en aandelig Grundrettighed for enhver Christen. Eftersom denne Rettighed er fælleds for Alle, saa kan den ogsaa af Alle overdrages til een af deres Midte. „Hvad der er Fælledseiendom, det kan Ingen uden Menighedens Villie og Befaling tilegne sig." I Henseende til Væsenet, til Sagens Natur gives der følgelig slet ingen geistlig Rangforskjel. Den Forestilling, at der gives en med særegne Forrettigheder udstyret geistlig Stand, er en grundfalsk, kunstigt frembragt Forestilling Denne Forestilling maa fremstilles i sin Falskhed, tilintetgjøres i de Christnes Bevidsthed; alle Døbtes Ligeberettigelse for Gud maa hævdes igjen. — Dette er Luthers Grundtanke i dette Skrift.

Luther har angivet tre Mure, som maatte erobres, nedstyrtes. Imidlertid, naar den første Muur — Hierarchiets Forrettighed — er styrtet, saa falde de to andre bagefter af sig selv. Som den anden Muur, der skal styrtes, nævner Luther den, af Paven udelukkende for sig selv forbeholdte, Ret til at udlægge Skriften. Denne Ret var bleven udøvet af Hierarchiet som ligefrem Følge af den Sætning, at det alene var i Besiddelse af Aandens Salvelse. Imod denne Paastand om et aandeligt Monopol erklærede Luther sig, med Paaberaabelse

Digitized by Google

af 1 Kor. 14, 30 og Joh. 6, 45, og opstillede derimod den bibelsk begrundede Paastand, at alle Christne ere lærte af Gud (jvf. Jes. 54, 13). Paven og hans Præster kunne muligviis være onde, slette Christne, uden den rette Forstand paa Skriften og uden den sande Gudserkjendelse, paastaaer Luther, medens derimod en ringe Lægmand kan være udrustet med Guds Aand og Naadegaver. „Hvo skulde, udraaber han, hjælpe Christenheden, naar Paven tager Feil, dersom man ikke maatte troe en Anden, der havde Skriften for sig, mere end ham? Tænk blot hos dig selv: de maae dog tilstaae, at der iblandt os er fromme Christne, som have Christi rette Tro, Aand, Forstand, Ord og Mening; hvorfor skulde man da forkaste disse Ord og denne Forstand, og følge Paven, som hverken har Tro eller Aand? vilde dette ikke være en Fornægtelse af Troen og den christne Kirke?" Det er unægteligt, at enhver Christens Ret til selv at fortolke Skriften af Guds Aand staaer i nøieste Sammenhæng med Ideen af det almindelige Præstedømme, saaledes som den i dette Skrift er bleven udviklet af Luther. Dette føler han selv, naar han siger: „efterdi Enhver er Præst, saa har ogsaa Enhver Ret til at prøve og dømme om, hvad der er ret og uret i Troen." (1 Kor. 2, 15; 2 Kor. 4, 13). For enhver Christen, bemærker han, sømmer det sig vel, at antage sig Troen, at forstaae den og forsvare den og fordømme alle Vildfarelser, og, naar det i den gamle Pagt tilstededes en Æselinde, at corrigere Propheten, saa maa det vel ogsaa i den nye Pagt være tilladt en from Mand, at sige et Ord imod Paven.

Ogsaa her maae vi vistnok tilbageviise den abstracte, vidtudbredte Anskuelse, at Luther skulde have givet Skriftens Fortolkning ubetinget fri, saa at nu Enhver skulde være beføiet til at udlægge den efter sit Hoved. Luther seer paa dette Standpunkt i Paven Ødelæggeren og Fornægteren af Evangeliet,

Digitized by Google

af den rene Skriftlære; og derfor, mener han, er det nu Pligt for enhver from Skrifttroende, at forsvare Skriftens Sandhed imod Hierarchiets Angreb og Forvanskninger. „Naar Paven, siger han, handler imod Skriften, saa ere vi pligtige til at staae Skriften bi, straffe og tvinge ham (efter Matth. 18, 5); naarsomhelst Nødvendigheden fordrer det og Paven giver Christenheden Forargelse, saa skal Enhver modsætte sig dette jo før jo heller. Her minder Luther, med tydeligt Hensyn til det skriftstridige Pavedomme, „om Antichristens og Djævelens Magt," hvilken man maa modstaae.

Saaledes træder nu i Luther den evangeliske Sandhed om den enkelte troende Christens indre aandelige Liv med dristigt Mod og sikker Kraft op imod det romerske Hofs Verdslighed, imod det herskende Hierarchie. Aldrig før vare Pavedommets Synder saa hensynsløst blevne blottede, aldrig før var den Modsigelse, som bestaaer imellem det jordiske Hierarchie og det himmelske Gudsrige, bleven paaviist saa slaaende. „Seer blot, udraaber han, hvorledes Den, som tillægger sig Aandens Indvielse i høieste Maal og paa udelukkende Maade, da egentlig tjener Livet i Aanden!" Nu skildres det, hvor forfærdeligt og grueligt det er, at den Øverste i Christenheden, som kalder sig St. Peders Efterfølger, viser sig offenligt i en verdslig Pragt og Glands som ingen Konge eller Keiser, og lade sig kalde den Allerhelligste og Aandeligste, medens han i sit hele Væsen er mere verdslig end Verden selv, og istedetfor en enkelt Krone har paasat sig den tredobbelte. „Burde dog hans Embede, siger Luther, ikke bestaae i Andet end i, daglig at græde og bede for Christenheden og give et Exempel paa al Ydmyghed." Han forlanger, at Paven øieblikkeligt skulde aflægge denne forargelige Pragt — hvilket han for sin Sjels Saligheds er forpligtet til (1 Thess. 5, 23) — og lade sig nøie med en simpel Bispehue. Han skulde ihukomme Joh. 18,

Digitized by Google

36, og at han ikke er Statholder for den ophøiede, men for den korsfæstede Christus. Men ikke Pavedømmet alene, det hele i verdslig Luxus nedsunkne Hierarchie angriber han med ligesaa skarpe Vaaben. Ikke blot træder Luthers tidligere Anskuelse om Pavedømmet, hvorefter dette burde æres og agtes som verdslig Øvrighed, paa dette Standpunkt tilbage, men det er netop Pavedømmets Verdsliggjørelse, som her dadles paa det Heftigste, og Paven opfordres til atter at vie sit oprindelige Embede og Tjeneste Liv og Kræfter. Fyrsterne skulle reise sig imod det pavelige Verdenherredømmes Uvæsen, Adelen staae op, Keiseren drage sine gamle Rettigheder til sig igjen, de hidtidige Indgreb af Rom i Udøvelsen af den verdslige Magt skulde tage en Ende: „Pavens Embede skal bestaae deri, at han, som den Allerlærdeste i Skriften, og som den i Sandhed, ikke af Navn, Allerhelligste, regerer de Sager, som angaae de Christnes Tro og hellige Levnet." De pavelige Officialer skulle kunne befatte sig med Troen og de gode Sæder. „Den aandelige Magt skal regere det aandelige Gods; men aandeligt Gods er ikke Penge eller legemlige Ting, men Tro og gode Gjerninger." Af nogen Nødvendighed, eller endog Retmæssighed og Hensigtsmæssighed af den verdslige Pavemagt vil altsaa Luther her ikke vide det mindste mere.

Dette er nu ogsaa consequent, og det bliver heraf saa meget mere indlysende, at Luther i Begyndelsen af sin reformatoriske Virksomhed endnu er vegen tilbage for Consequentserne af sit eget Princip. Vi have allerede mindet om, at Luther førte sin Grundsætning om Samvittighedsfriheden tilbage til Christus, og fremstillede Troen paa Christus som Kilden til den sædelige Frihed, idet samme ikke kan være noget Fremtvunget, men maa fremgaae af en frivillig Hjertets Bevægelse. Men nu herster, efter den lutherske Christologie, Christus efter sin

Digitized by Google

Guddom — thi Christi Menneskelighed i Himlen forsvinder i de guddommelige Attributer, der tillægges Christus — allestedsnærværende, og det er af denne Grund, at der ikke behøves nogen Statholder. En Statholder er kun fornoden der, hvor Herren ikke kan naae hen med sin Magt og Virksomhed, men „den ophøiede Christus seer, leder, gjør, formaaer alle Ting." Derimod behøver Christus — ikke i Henseende til hans Væren i Himlen, ifølge hvilken han er allestedsnærværende — men i Henseende til hans fordums Tilværelse paa Jorden, en Stedtræder „i den Tjenerskikkelse hvori han gik paa Jorden, i Henseende til Arbeiden, Prædiken, Liv og Død." Dette er et Bevis paa, at Luther endnu ikke formaaede at fatte Ideen af Gudmenneskeligheden paa reen og luttret Maade. Det var ikke muligt at holde Guddommelighed og Menneskelighed i een og den samme Person stærkere ud fra hinanden, at nedsætte Menneskeligheden deri dybere end ved at tænke sig Menneskeligheden saa aldeles forsvunden i den ophøiede Christus, at den for sin Deel behøvede en Statholder paa Jorden, medens Guddommeligheden paa levende virksom Maade gjennemtrænger og behersker Alt. Velbegrundet er derimod Luthers Indvending imod de Pavelige, at de tage den himmelske Regering fra Christus og give den til Paven. Men ubegribeligt bliver det dog, hvorfor Christus, naar han dog skal have en Stedtræder paa Jorden, ikkun skal repræsenteres for den ene Side af sit Væsen og ikke ogsaa for den anden, hvorfor Stedtræderen ikke skal fremstille Væsenet af den hele Christus. I Grunden troer Luther slet ikke længere paa Nødvendigheden af nogen Stedtræder for Christus paa Jorden, og kun den Omstændighed, at hans christologiske Forestillinger endnu lede af Uklarhed, forhindrede ham fra aldeles at forkaste Ideen af en Stedtræden.

Digitized by Google

En virkelig Berettigelse for Pavedømmet og Hierarchiet kunde der nu i ingen Betydning gives for Luther. Christus og Paven stode lige overfor hinanden som twende hinanden gjensidigt udelukkende Principer. Dersom Herredømmet i Kirken tilhørte Christus, var det en antichristelig Anmasselse af Paven at ville tilegne sig det. Tilhørte det derimod Paven, saa var Christus udelukket derfra. Men da nu Hierarchiet i Theorien maatte indrømme, at Herredømmet tilhørte Christus, men ikke destomindre in praxi havde stødt den egenlige Herre fra Thronen og indsat Paven til Herster over Kirken, saa var den Slutning uundgaaelig, hvormed Luther i sit Skrift mod Eck*) afbryder den sidste Bro til Mægling og Forsoning: „Vil Paven ikke gjenkalde og fordømme denne Bulle, saa bør Ingen tvivle derom, at Paven er Guds Fiende, Christi Forfølger, Christenhedens Forstyrrer og den rette Antichrist. Thi aldrig før er det hørt, at Nogen aabenlyst og offentligt har fordømt den christne Tro, saaledes som denne djævelske forbandede Bulle gjør det."

Her — til denne Yderlighed var Luther allerede dreven — kommer Alt an paa, hvo der vil holde med den regerende Christus, og hvo med den regerende Pave. Den Sidstes Autoritet maa, som antichristelig, knækkes, den Forstes Autoritet, som Kirkens sande Hoved, for enhver Pris gjenoprettes og hævdes. Pavens Autoritet er en udvortes; Christi Autoritet er indvortes. Christus i os, i Samvittigheden, i Troen, i den bedre Erkjendelse af Skriften strider imod Paven udenfor os, i hans Cardinaler, Erkebiskopper og Biskopper, i den traditionelle Kirkes hele Autoritet. Heraf udspringer den Ret, som den enkelte Christen, saasnart han veed sig Eet med Christus, maa tage sig til at gjøre Indsigelse, ja Modstand

*) Hos Walch, Bd. XV, S. 1752.

Digitized by Google

imod den kirkelige Autoritet, saasnart han veed denne splidagtig med Christus. At Christendommen ikke har nødig at støtte sig paa udvortes, kirkelige og lærde Autoriteter, men alene for sin Rod i den levende Troesbevidstheds indre Autoritet, det vil og kan nu engang Paven ikke begribe, „han som uden Tro og Guds Ord vil være ikke alene Christen, men alle Christnes Gud, og fordomme alle dem, der ikke tilbede ham, om de end saa godt som Nogen troe paa Evangeliet.“

Det evangeliske Princips Væsen i Modsætning til det hierarchiske er her skarpt og træffende betegnet. Protestantismen fordrer Lydighed under Christus, og knytter til denne den Andeel, som den Enkelte har i Kirken; den romerske Katholicisme fordrer derimod Lydighed under Hierarchiet, og gjør af denne Lydighed den Andeel afhængig, som den Enkelte har i Christi Velsignelser. Derfor er, naar det evangeliske Princip er levende, Hierarchiets Vedbliven i hvilkensomhelst Form uforeneligt med hiint Princip.

Betydningen af Hierarchiet bestaaer deri, at det stiller sig hen imellem Gud og den Enkeltes Samvittighed, som mæglende, den synd ige Sjels Forsoning med Gud betingende. Samvittighedsmagt. Derved bliver det et, for den enkelte Menneskesjæls evige Frelse uundværligt, Organ. Følgelig er den Enkeltes religiøse Selvbefrielse umulig, saalænge som Hierarchiet bliver ham Veien til Gud; deraf udsprang denne Luthers heftige, alvorlige Kamp paa Liv og Død med Hierarchiet. Han har derved banet Veien for Menneskeslægten til religiøs Selvbefrielse. Da der ikke behøves nogen anden Mellemkomst imellem Mennesket og Gud, end den som skeer ved Troen som Organ, og da Tróen er af aldeles subjectiv Natur: saa falder det af Hierarchiet tiltagne Mæglerembede sammen til Intet. Ethvert Menneske kan selv „mægle“, og behøver dertil ingen Præst. „Er jo dog Christus alene, og ellers Ingen, alle Christnes

Digitized by Google

Midler og Lærer? (1. Tim. 2, 5 og 6). Og vi selv træde jo til, lærte af Gud, og kunne altsaa som Midlere belære dem, der ikke ere Præster, d. v. s. Christne. Heraf sees, at efter det N. T. er Præstedommet paa eengang i alle Christne, uden Hensyn til nogensomhelst Person eller Rolle (Gal. 3, 28)."*)

Men det troende Subjects Personlighed erholder herved uendeligt Værd, og man tør vel sige, at det først er Protestantismen, som har anerkjendt dette den menneskelige Personligheds uendelige Værd. Naar alle Christne ere lærte af Gud, saa have „de visselig alle Guds Aand og Ord. Derfor er ikke alene Lægmand, men selv Paven Den undergiven, som er lært af Gud. — Hvo som er lært af Gud, ham maa og skulle Englene, ja alle Creaturer i Himlen og paa Jorden troe og vige for. Thi det er ikke et Menneske, men Gud selv, som lærer hain, der her viges for eller stræbes imod." Baaret af denne Følelse af det indre Værd i en aand- og gudopfyldt Personlighed, saaer den Kamp, som Luther havde aabnet imod Hierarchiet, Betydningen af en Forløber for den Kamp, som især bevæger og opflammer vor Tid: Kampen mellem den udvortes Autoritet af den paa slavisk Lydighed sig støttende Magt og den indvortes Autoritet af den i Guddommens Dybder hvilende og efter fri Selvudfoldning og Selvbevægelse kæmpende subjective Aand. Derfor er denne, i den christelige Troesoverbeviisning rodfæstede, Selvfølelse hos Luther af verdenshistorisk Betydning. Det er den, der giver ham Mod til, i Modsigelse med hans tidligere fredelige og næsten ængstelige Yttringer, under 10. Juli 1520 at skrive til Spalatin: „Tærningerne ere nu kastede, Roms Raserie og Undest foragter jeg ligemeget; og jeg er nu fast besluttet paa,

*) Hos Walch, Bd. XIX, S. 1811 ff.

Digitized by Google

at lade det komme an paa den yderste Kamp. I denne fulde Følelse af en gudopfyldt, af Troen paa det guddommelige Ord baaret Personlighed, udæsker Luther saa at sige Helvede selv, og gaaer i sin Troesdristighed saa vidt, at han, som bekjendt, allerede den 10. Dec. 1520 brænder den mod ham udstedte pavelige Bulle og den kanoniske Ret. Naar man i den nyeste Tid har feiret denne Act som Høidepunktet af den protestantiske Bevidsthed og hiin Opbrændelsesact som det egentlige Fødselsmoment for den protestantiske Kirke, saa er dette ensidigt og usandt; men det er dog forsaavidt rigtigt, som det er unægteligt, at det er denne Act, hvorved det religiøse Subjects Selvbefrielse fra den ydre Autoritets Autoritet har fuldbyrdet sig med den største Energie; og det er ogsaa dette, der har foranlediget den engang anonyme Forfatter af „en kortfattet Historie om, hvorlunde de antichristelige Decretaler bleve brændte af Dr. M. L.“ til den Bemærkning, „at ingen sand Christen længere kan tvivle om, at jo Dr. Luther er en levende Guds Engel (Mal. 2, 7)“*)

Uagtet alt Dette, kunne vi ikke overse, at det protestantiske Princip om Individets Samvittighedsret stod hos Luther selv i Begreb med at løbe ud i en farlig Yderlighed, og her at slaae om fra objectiv Autoritet i subjectiv Vilkaarlighed. Man læse blot Luthers Skrift: „Hvorfor ere Pavens og hans Svendes Bøger blevne brændte af Dr. M. Luther“, for at gjøre sig et Begreb om den Fare, hvori Luther dengang svævede. Her hedder det strax i Begyndelsen: „Jeg, Martin Luther kaldet, Dr. i den h. Skrift, Augustiner i Wittenberg, gjør Alle vitterligt, at ifølge min Villie, Beslutning og Modvirkning ere den romerske Paves og nogle af hans Svendes Bøger blevne brændte Mandagen efter St.

*) Hos Walch, Bd. XV, S. 1827.

Digitized by Google

Nicolai 1520." Hans Berettigelse til dette Skridt grunder han paa sin Egenskab som døbt Christen, hvortil han endvidere føier sine øvrige Egenskaber som „eedfæstet Doctor i Skriften, daglig Prædiker o. s. v.". Under saadanne Omstændigheder anseer han det for sin Pligt at tilintetgjøre alle falske, forførerske og uchristelige Lærdomme. Men, naar han fra dette Øieblik af optræder bestandig heftigere, mere truende og uforsonlig imod Rom, saa lader det sig ikke nægte, at personlig Krænkelse og Opæggelse, især fremkaldt ved den af Eck ubesindigviis udbredte Bulle, har en stærk Andeel deri. Rom kaldes nu „den purpurklædte Hore, Moder til al Jordens Horerie og Vederstyggelighed, det aandelige Babel, som er drukken af de Helliges Blod og af Jesu Martyrers Blod, Horen som bæres af det skarlagenrøde Dyr, som er fuld af Bespottelsens Navne."*) En Attilas og Tamerlans Tyrannie betragtes som blot Børneleg i Sammenligning med det romerske Hofs nærværende Tyrannie. Overbeviisningen om, at det snart vilde være fuldkommen ude med Pavedømmet, overhovedet at de sidste Tider stode nær for Døren, bemægtigede sig mere og mere Luther i hans nedtrykte, dybt krænkede Stemning. Under saadanne Indtryk er det da ogsaa, at Luthers bekjendte Skrift om „det babyloniske Fangenskab" imod Henrik VIII. af England er opstaaet. Pavedømmet fremstilles heri heeltigjennem som „Babel og Nimrods Rige".**) Det saarende Sprog, som Luther i dette Skrift betjener sig af, finder sin Forklaring og sin Undskyldning alene i hans Persons Opfyldthed af christelig troende Selvfølelse, der gjorde, at enhver menneskelig Storhed — den hedde Pave, Keiser eller Konge — forsvandt i Intet. Den Tankegang, der knytter sig til denne Grundanskuelse, træder

*) Hos Walch, Bd. XVIII, S. 250.
**) Walch, Bd. XIX, S. 6.

Digitized by Google

især tydeligt frem i hans Sermon „om den christelige Frihed.“ „Et Christenmenneske, siger han heri, bliver ved Troen hævet saa høit over alle Ting, at han bliver, aandeligt taget, en Herre over alle Ting.“ Det aandelige Præstedømme, hvori enhver Christen har Andeel, staaer meget høiere end det verdslige Kongedømme, thi det gjør os værdigt til at træde frem for Gud og bede for hinanden. Luther kan ikke finde Ord nok, til værdigen at skildre denne et christent Menneskes overordenlige Præsteværdighed. „Hvo kan vel udgrunde et Christenmenneskes Ære og Høihed? Ifølge sit Kongedømme er han mægtig over alle Ting, ifølge sit Præstedømme er han mægtig over Gud. Thi Gud gjør hvad han (Christenmenneskет) beder om og vil (Ps. 145, 11).“*) Derfor er enhver Christen saa at sige en personlig Aabenbarelse af den sande Kirke, og det er Antichristendom, naar et enkelt Menneske, som Paven, hvorom det desuden er et stort Spørgsmaal om han overhovedet staaer i den christne Tro, vil gjøre sig gjældende som udelukkende christelig Aabenbaringsautoritet.

Ingen fordomsfri Protestant vil miskjende, hvilken Fare der var forbunden med denne Retning. Luther blev fra nu af ofte fristet til at forveksle sin egen Sag, selv hvor den var menneskelig ureen, med Guds Sag og til at betragte dem, der havde Overbeviisninger, afvigende fra hans egen, som Djævelens Redskaber. Denne Tro var ham en uudtømmelig Kilde til aandeligt Mod; men den samme Tro kunde ogsaa blive en Snare for hans kjødelige Hovmod. At Luthers Subjectivitet i denne Dømmen og Fordømmen undertiden hverken kjendte Maal eller Grændse længere, det lader sig ikke retfærdiggjøre. Et Exempel herpaa leverer, endnu mod Slutningen af Aaret 1521, hans Formaning til Erkebiskoppen af Maintz

*) Bd., XIX, S. 1218 ff.

Digitized by Google

(Albrecht), som vistnok paa Grund af Fornyelse af Aflasshandelen i Halle fortjente alvorlig Daddel, men som heri blev dadlet af Luther i en Tone, hvori der indtil da neppe nogensinde var blevet talt til en høi Prælat og Cardinalbiskop: „E. Chf. Naade, skriver han under 25. November 1521, skal vide, at jeg vil gjøre, hvad christelig Kjærlighed fordrer, uanseet Helvedes Porte, endsige de Ulærde, Paver Cardinaler, Biskopper. Jeg vil hverken tale eller tie dertil, naar Biskoppen af Mainz foregiver, at han forstaaer ikke eller at det tilkommer ham ikke, at give Underviisning, naar et stakkels Menneske begjærer det af ham. — E. Chf. Naade tænke blot ikke, at Luther er død! Han vil saa frit og lystigt trodse paa den Gud, som har ydmyget Paven, og begynde en Leg med Cardinalen af Mainz, som det skal have Klem med;" dersom Cardinalen ikke øieblikkeligt vil falde tilfreie for ham, og nedbryde „Afgrunden i Halle", vil han gaae ham tillivs til det Yderste, „om saa end hele Verden, endsige da et stakkels Menneske, en Cardinal, derved skulde blive til Skamme."

Denne skarpt og uden Maadehold fremtrædende Subjectivitet var unægteligt, saalænge som den var baaret af en dyb Troesfølelse, i sig selv berettiget, ja endog nødvendig, for at give Reformationen en gjennemgribende Charakteer. Men der ikke ringe Forvildelser vare uadskilleligt forbundne dermed. Hvor blev vel Grændsen at finde, hvor der skulde begynde at gives en Autoritet for Subjectet, naar dette turde tiltage sig, uden at anerkjende nogensomhelst ydre Lov, støttet blot paa et indre Troesinstinct, at dømme og nedrive alle Autoriteter? den ubegrændsede individuelle Frihed var vel herved garanteret, men hvilken Garantie var der hermed givet for Orden, for Maadehold, for indre Overeensstemmelse i Troesoverbevisningerne? Luthers gudopfyldte Genialitet holdt ham tilbage fra større Udskeielser; men kunne vi undre os over, at der senere af saadanne Stem-

Digitized by Google

ninger, ikke sjeldent med Paaberaabelse af Luthers Exempel, er paa Protestantismens egen Grund fremvoxet og endnu daglig fremvoxer frygtelige Fjender af den?

III.

Under den videre Fremgang af Luthers reformatoriske Virksomhed fæstner hans religiøse Subjectivitet sig bestandig mere udelukkende i den Paastand, at Skriftens Forstaaelse kun er tilgængelig for den ved Troen med Christus forbundne Aand, hvilken Paastand nødvendigviis maatte foranledige ham til Fordømmelsesdomme over alle Saadannes Skriftfortolkning, hvem han ikke tilskrev nogen Troesforbindelse med Christus. Imidlertid var han allerede paa sin egen Troesretnings Omraade bleven dreven til at tage Ordet efter Bogstaven, d. e. den objective Opfattelse af Skriften, i Beskyttelse imod Aanden, d. e. den subjectiv-troende Fortolkning, og Spor af et efterhaanden indtrædende Omslag af det eensidig subjective Princip til et ligesaa eensidig objectivt ere allerede kjendelige i hans Strid med Sværmeraanderne, uagtet der atter senere findes Tilbagevirkninger af det oprindelige Princip.

Luther havde, som vi ovenfor have oplyst, stillet Christus imod den hierarchiske Tradition, og navnlig den i Skriften aabenbarede Christus, havde henviist til ham som den levende og eneste Kilde til al Kirkemagt, i Modsætning til den romerske Pavés selvtagne Magt. Men netop angaaende Skriftens Fortolkning var der udbrudt en heftig Strid imellem Luther og hans Modstandere, og dersom der skulde være at tænke paa en alvorlig Forening i dogmatisk Henseende, maatte der fremfor alt opstilles almeengyldige Grundsætninger angaaende Skriftens Fortolkning. Men saadanne kunde

Digitized by Google

der hos Luther ikke være Tale om. Den samme gudopfyldte Subjectivitet, som havde begeistret ham og givet ham Mod til at byde Pave og Keiser Trods og til i den dybeste Grund at ryste Hierarchiets som urokkelig anseete Bygning, forekom ham ogsaa at være tilstrækkelig til Skriftens Fortolkning og en anden Fortolkning end den, der udsprang af denne subjective Troesaand, lod han slet ikke gjælde. I Striden med Henrik VIII forkastede han aldeles „Overleveringens" eller „Sædvanens" Autoritet (1522)*). „At kjende og domme i Læren, det er Noget der tilkommer alle Christne; og forbandet er Den, som vil berøve dem endog blot et Haarsbred af denne Ret." Det er den christelige Aands Sag, at erkjende og bedømme Guds Lov og Ord, at prøve det og adskille det fra alle andre Love og Ord." Det er altsaa ikke efter nedarvede Grundsætninger, Sædvaner, Anviisninger, at der her maa fældes Kjendelse; det er den religiøse Beaandelsel, Troens Inderlighed og Fylde alene, som gjør Udslaget, d. v. s. det er alene den christelig troende Personlighed.

Luther forbolger imidlertid ikke for sig selv Vægten af de Indvendinger, der kunne gjøres imod den subjective, christelig troende Personligheds Eneret i Skriftfortolkningsanliggender. „Dersom Enhver har Magt til at domme og prøve, siger han, hvorledes vil man da rede sig ud af Sagen, naar Dommerne ikke ere enige, men Enhver dømmer efter sit eget Hoved? Saa skulde man troe, at der nødvendigviis maatte være Een, ved hvis Dom de andre skulde lade det beroe og som de maatte lade gjælde, for at der kan vedligeholdes Enighed i Kirken." Men i Troessager, svarer Luther til denne Indvending, kommer det an paa den indre Visshed, og en saadan kan ikke tilveiebringes ved Pavens Afgjørelse som sidste Instants; derved

*) Bd. XIX, S. 390.

Digitized by Google

bliver Sagen kun paadømt ved et ydre Forum. Derfor maa man betræde den af Christus selv (Joh. 6) betegnede Vei. „De skulle alle være lærte af Gud. Enhver, som hører min Faders Stemme, kommer til mig. Den indre Aand, siger jeg, er alene den, som gjør, at man boer eendrægtelig tilsammen i Huset, som lærer at troe eens, domme eens, erkjende eens, prove eens, lære eens, bekjende eens og vandre eens. Hvor den ikke er tilstede, der er det umuligt, at der kan være Enighed, der er der kun en udvortes og falsk Enighed"*). Ogsaa i den paa samme Tid udkomne lille Bog „om at skye Menneskelærdom" fordrer Luther som Betingelse for Troen, at man maa fornemme i sit Indre, at det er Sandhed, selv i det Tilfælde, „at en Engel fra Himelen og hele Verden prædikede derimod"**). Men overalt er det — det maa aldrig glemmes — ikke den menneskelige, men den saa at sige overmenneskelige, d. e. den med Christus ved Troen forbundne Personlighed hos Luther, som i Tillæd til sin indre Sandhedsfølelse vover at optage Kampen med Englene, ja med den hele Verden. Naar Luther paa denne Tid stedse kalder sig „Apostel af Guds Naade," og troer at kunne gjøre langt mere grundet Krav paa denne Titel end nogen romersk-katholsk Biskop, saa begrunder han sin Fordring med følgende Ord: „Jeg er vis paa, at Christus kalder mig saaledes og anseer mig derfor, han som er Mester for min Lære, og vil vidne for mig paa den sidste Dag, at den er ikke min, men hans eget rene Evangelium. „I den samme Mening bør vi vist ogsaa opfatte det stærke Udtryk i hans Skrift: „imod den falske Benævnelse at kalde Paven og Biskopperne den aan-

*) Bd. XIX, S. 429 ff.
**) Sammesteds, S. 736.

Digitized by Google

delige Stand," naar han siger: „hvo som ikke antager min Lære, han kan ikke blive salig"*).

Det er ingen Tvivl underkastet, at Luther kun forsaavidt opkaster sig til Dommer over Pave, Kirke, Dogme, Overlevering o. s. v., som han føler sig paa det Inderligste forbunden med Christus, som Kilden til al aandelig Magt. Men kunde denne Følelse ikke undertiden skuffe? kunde han ikke undertiden blive fristet til at antage en Inspiration af Christi Aand i hans Indre selv i Tilfælde, hvori det var hans eget Kjød og Blod, der var i uidenskabelig Bevægelse, eller hvor krænket Selvfølelse var med i Spillet? Og var Luther ikke kommen ind paa en farlig Bane, naar han aldeles fraskjendte Anderledestroende Ret til at dømme over hans Person og Lære, medens han holdt sig selv berettiget til at dømme og fordømme alle Andre? Men, ligesom han i sin Lære saae en reen og fuldkommen Gudsaabenbaring, saaledes forekom den modsatte Lære ham at være en Djævelsaabenbaring, og han kalder de romerst-katholske Biskopper fra dette Standpunkt af: „Djævelens Sendebud og Statholdere"**)

Denne farlige Paastand af Luther, at den rette Skriftfortolkning alene findes hos ham og hans Venner, møder os ogsaa i dette lille Skrift fra hiin Tid: „Dr. M. L., Grund og Aarsag af Skriften, til at en christelig Forsamling eller Menighed har Ret og Magt til at bedømme enhver Lære og til at kalde Lærerne, ind- og afsætte dem." „Derfor, siger han i dette Skrift, lade vi Biskopper og Concilier beslutte og bestemme hvad de ville; men, saafremt vi have Guds Ord for os, da skal det tilkomme os og ikke dem, at afgjøre hvad der er ret og hvad uret, og de skulle vige for os og adlyde vort

*) Sammesteds, S. 837.
**) Sammesteds, S. 877.

Digitized by Google

Ord.“*) Med denne Anskuelse forbinder sig hos Luther en dyb Modbydelighed imod den overleverede theologiske Viden, imod den lærde Theologie, i Henseende til hvilken han bemærker, at den rigtige Dom om Skriften er taget fra de Lærde og givet i deres Sted til de fromme Christne. Ja, han kalder de paa traditionel Maade oplærte Theologer „Ulve, Tyve og Mordere,“ fordi de toge al Autoritet i Exegesen til sig. Enhver Christen, d. e. Enhver, som lever i Troen, har ikke blot Ret, men ogsaa Pligt, til at lære Guds Ord. I hans Skrivelse af Aar 1523 til Menigheden i Prag anseer Luther ogsaa Forvaltningen af de hellige Sacramenter for at være Noget, der tilkommer enhver Christen; imidlertid paastaaer han dog kun dette i Henseende til Ideen, idet han her som paa andre Steder indrømmer, at i Virkeligheden er det nødvendigt, at denne Ret overføres paa Enkelte.

Hvortil denne Grundsætning om det christelig troende Subjects udelukkende Beføielse til at fortolke Skriften maatte føre, seer man tydeligt af den Tvist, som udbrød imellem Luther og Carlstadt. Carlstadt vilde ikke længere anerkjende Luthers udelukkende Beføielse, og paastod, i Anledning af de Münzerske Uroligheder i Jena, at Luther havde prædiket Evangeliet urigtigt. Personlig Anseelse traadte her op imod personlig Anseelse, Samvittighedsautoritet imod Samvittighedsautoritet. Hvo skulde paa gyldig Maade afgjøre denne Strid, der var opstaaet mellem tvende, oprindeligt paa samme Troesgrund staaende, christelig troende Mænd? Luther beraabte sig paa Sandheden, d. e. paa Overeensstemmelsen af hans Lære med det guddommelige Ord, og paa den yderste Dag, som skulde bringe Alt for Lyset; Carlstadt gjorde det Samme. Men

*) Bd. X, S. 1798.

Digitized by Google

desuden beklagede Carlstadt sig over, at Luther havde staaet hans Aand i Veien, hæmmet hans frie Virksomhed og undertrykt hans Bøger. „Havde jeg, kunde han sige, turdet skrive og prædike frit, I skulde forsandt have erfaret, hvad min Aand havde kunnet udrette. „Og, da Beraabelsen paa Aanden skeer fra begge Sider med lige Eftertryk og lige Ret, saa bliver Luther tilsidst nødsaget til at spørge Carlstadt om, hvori hans udvortes Kald bestaaer; men herved gjør han den indre Berettigelse, som han selv altid havde sat saa høit overfor den romerske Kirke, væsenligt Afbræk til Fordeel for den udvortes menneskelige. Luthers Autoritet, forsaavidtsom var grundet paa hans Subjectivitet, begyndte man alvorligt at betvivle. Menigheden i Orlamünde erklærede, at Luthers Beviser imod dens Aand vare tagne af „hans egen Hjerne", og manglede en sikker Begrundelse af Skriften. De forekastede ham hans heftige Sprog, og at han, til Trods for sin Beraabelse paa Guds Ord, overtraadte Christi Bud Matth. 18, 15, hvorefter han først burde have straffet broderligt. Naar han fornærmede med Skjældsord, truede med Landsforvisning, da var det menneskelig Lidenskab, ikke guddommelig Oplysning. Paa sin Side gjorde Luther imod Orlamünderne den hele Vægt af sin reformatoriske Personlighed gjældende. De toge det ilde nok op, at han, medens han gav dem Belæring, beholdt Huen paa Hovedet, og ikke gav dem synderlig gode Ord.

Luther havde ved denne Anledning Leilighed til at erfare, hvorledes en, paa den subjective Troesfølelse udelukkende støttet Exegese staaer i Fare for at tabe al Holdning. Det var ham sikkert intet mindre end behageligt, at maatte indlade sig i Strid med en Skomager, som stivt og fast paastod, at i det andet Bud vare ikke blot afgudiske men alle Billeder forbudte*).

*) Bd. XV, S. 2139 ff.

Digitized by Google

Skomageren beraabte sig paa den ham opfyldende og gjennemtrængende Guddomsaand, og al Luthers Skjelden overbeviste ham ikke om Ufuldkommenheden af denne Aand. Paa sin Side havde nu Luther heller ingen Sands for det mulige Gode og Sande, der kunde findes selv i saadanne Folks Aandsretning. De bitreste Fordommelsesdomme rettes imod dem. Om Carlstadt siger han i en Skrivelse til Grebellius af 22de Oct. 1524, at Denne allerede længe havde været et Djævelens Barn, og alle hans Bestræbelser udledes af en utæmmelig Æresyge;*) ja, i en Skrivelse til de Christne i Straßburg af 15 Dec. 1524 bliver Carlstadt betragtet som en „Judas" mod Reformationens Sag**).

Jo mere hans Modstandere betjene sig af hans eget Princip og vende den ubetingede Subjectivitets Vaaben imod ham, desto mere begynder han at gjøre Indskrænkninger i sit Princip, desto mindre vil han lade det gjælde, at den christelige Bevidsthed, Beraabelsen paa Opfyldthed af Aanden, skulde være tilstrækkelig til at afsige Kjendelse i Sager, som angaae den christelige Lære og det christelige Liv. Det var netop fordi Thomas Münzer optraadte med Fordring paa udelukkende at være begavet med Aanden, at Luther fordømte ham. Han vil kjende den falske Aand i ham allerede derpaa, at han praler og roser sig saa meget af sin Aand, og dog endnu ikke har gjort saameget som en eneste „lille Gjerning". En mærkværdig Ytring! Den samme Luther, som ellers kun vilde respectere Troesautoriteter, fordrer her en Godtgjørelse ved Gjerninger, ved Livet! Efterdi Münzer endnu ikke havde udrettet noget Retskaffent, saa forekommer han Luther kun at kunne gjælde som kaldet ved sig selv, ikke ved Guds Arm. Hvad Luther før

*) Luthers Breve, hos de Wette, Bd. 11, S. 555 ff.
**) Sammesteds, S. 576.

Digitized by Google

havde anseet for Bisag: den ved Mennesker skete Overdragelse af Embedet, anseer han nu for at være en uomgængelig Betingelse. „Jeg, siger han i Modsætning til Münzer om sig selv, har endnu aldrig prædiket eller villet prædike, hvor jeg ikke af Mennesker er bleven bedet derom eller kaldet dertil; thi jeg kan ikke rose mig af, at Gud har kaldet mig umiddelbart fra Himlen, saaledes som de gjøre“*. Naar Luther foreholder Münzer og hans Tilhængere sin Ydmyghed, sin Forsigtighed i Begyndelsen, sit Maadehold og Besindighed i at reformere som et Exempel, saa har han i Almindelighed god Ret hertil. Vistnok lader det sig ikke nægte, at Luther ofte forsætligt satte sig ud over Grændserne for det Tilladelige og tilstedte sin geniale Personlighed Overgreb, der maatte være trykkende for andre Personligheder; men selv der, hvor han subjectivt feilede, losrev han sig dog aldrig fra den bevidste Sammenhæng med Christi og hans Aands Autoritet; og naar han undertiden havde været i Fare for at forvexle sin egen Aand med den objective Christendoms Aand, saa var det netop de smertelige Erfaringer, som han gjorde med Sværmeraanderne, der førte ham tilbage til den Erkjendelse, at den christelige Frihed kun kan opnaae sin Udvikling ved selvfornægtende Lydighed under Christi Sandhed og ved ydmyg Forskning i samme. Det er dette, han mener, naar han, overfor den sin egen Aand lovprisende Münzer, formaner til, at man efter 1 Joh. 4, 1 skal prøve Aanderne, om de ere af Gud. „Jeg for min Deel, siger han, kan ikke rose mig eller trodse med saadanne høie Ord; jeg er et skrøbelig elendigt Menneske, og har ikke begyndt mit Sag paa en saa glimrende Maade, men med stor Frygt og Bæven, som jo endog St. Paulus bekjender det Samme om sig selv 1 Kor. 3, 6 han

*) Luthers Breve, Bd. II, S. 536 ff.

Digitized by Google

som dog vistnok kunde tale med, naar det gjaldt om at rose sig af himmelske Stemmer. Hvor ydmygelig angreb jeg ikke Paven, hvor bad, hvor bønfaldt jeg ikke! Det udvise mine første Skrifter. Desuagtet har jeg i saadan ringe og fattig Aand udrettet Det, som denne Verdenssæderaand (Weltfressergeist) endnu ikke har forsøgt paa, men indtil nu heel ridderligt og mandigt har undgaaet og flyet, og som han for fuldt Alvor roser sig af at have flyet, som om han derved havde bedrevet en høi og ridderlig Aandsdaad."

Medens Luther i saadanne Yttringer fordømmer Sværmeraandernes Optræden fra det sædelige Standpunkt og betragter det münzerske Parties høffærdige, og dog i Grunden feige, Aandsretning som et Tegn paa dets sædelige Afmagt, — see vi ham rigtignok ogsaa paa den anden Side at indtage et modsat Standpunkt, at erklære den sædelige Betydning af en Lære eller et System for ligegyldig, og, idet han stiller sig paa Grundvolden af en ny protestantisk Orthodoxie, at forkaste den afvigende Lærenorm, ene og alene fordi den afviger fra hiin. At den Aand, der bekæmpes, er saa gold i Henseende til de sædelige Frugter, det bekymrer ikke Luther stort; men at han gaaer saa vidt, at han vil opreise en anden Lære, det maa findes utilgiveligt. „Ogsaa med Papisterne, siger han, vilde jeg have lidet at gjøre, naar de blot lærte ret; deres letfærdige Levnet vilde ikke gjøre stor Skade." At Sværmerne underkastede Kirkens Mangler og Brøst en skarp Kritik, tyge Forargelse af dens Sygdom, som Luther udtrykker sig, og „saaledes frakt fordømte Læren for Livets Skyld," det er netop det, som han alvorligen dadler dem for. Læren begynder saaledes for ham at blive noget objectivt Givet, noget absolut Ufeilbart som den enkelte Christen ikke er berettiget til at indvirke dannende og formende paa. Jo mere Modstanderen pukker paa sin subjective Berettigelse, og ifølge samme forsøger

Digitized by Google

paa at ombanne Lære og Liv, desto mere søger Luther at gjenoprette en ny kirkelig Autoritet idetmindste i Læren, for dog idetmindste derved at modvirke den ubegrændsede aandelige Søndersplittelse, som Overdrivelsen af hans egen oprindelige Grundsætning truede med at hidføre. Saaledes vender Luther pludseligt Spidsen af sit eget Princip imod sig selv, og træder forskrækket tilbage for den mægtige Bevægelse af den alt Bestaaende rystende Aand, som han havde været med at fremmane.

Vistnok er han endnu ikke paa det Rene med sig selv angaaende de Skranker, der bør sættes for Subjectiviteten, og i hans Indre kæmper den subjective Friheds Aand med Trangen til at skaffe en Lærenorm tilveie, som kan bringe Kirkelæren til objectiv Afslutning. Paa samme Tid som han betjente sig af de ovenanførte Udtryk, yttrer han sig i en ganske modsat Aand: „Man lade dem trøstigen og roligt prædike hvad de kunne og imod hvem de ville; thi, som jeg har sagt, der maa være Secter (1 Kor. 11, 19), og Guds Ord maa ligge tilfelts og kæmpe; hvisaarsag ogsaa Evangelisterne kaldes Herskere (Ps. 68, 12), og Christus en Hærkonning hos Propheterne. Er deres Aand den rette, saa vil den ikke frygte for vores, men vil holde Stand. Er vor den rette, saa vil den ikke frygte for dem eller for Nogensomhelst. Man lade Aanderne tørne og støde sammen! Blive ogsaa Nogle imidlertid forførte, velan, det er Krigens sædvanlige Gang; hvor der er Krig og Slag, der maa der være Nogle, som falde eller blive saarede; men Den, som kæmper redeligt, skal blive kronet. — Ikkun da, naar de ville bruge andre Vaaben end Ordet, naar de ogsaa ville angribe og slaae til med Næven, ikkun da bør man forbyde dem det*).

Men i Grunden var dog Luther bleven rokket i Troen

*) Bd. II, S. 546.

Digitized by Google

paa sit eget Princip, ved bittre Erfaringer bleven usikker deri, i Kampen med sig selv og ved udvortes Omstændigheder dreven hen mod en Overbeviisning, modsat hans forrige, og vi see ham saaledes bestandig mere at forlade Grundsætningen om den ubetingede Subjectivitet i Almindelighed og om den kirkelige Frihed i Særdeleshed, og at nærme sig de af ham fra først af bekæmpede hierarchiske Grundsætninger. Et slaaende Beviis herpaa er hans Fremgangsmaade mod Kapitelet i Wittenberg. Dette befaler han ufortøvet efter forudgaaet Formaning at uddele Nadverens Sacrament under begge Skikkelser, forsikrende, at han ikke længer vilde taale deres „djævelske Afguderie;" Messer, Vigilier, Alt hvad der strider imod det hellige Evangelium, skal øieblikkelig afskaffes, og saa liden Respect for den subjective Overbeviisning viser Luther i Forhold til Capitularerne, at han udleder deres Modstand „af idel Trods og Uvillie ved Djævelens Indskydelse"*). Og mærkværdigt nok: den Heftighed, hvormed han driver paa et øieblikkeligt afgjørende Svar, undskylder han med „sin Samvittighed," som maa handle saaledes for at kunne bestaae for Gud og Verden, medens han paa samme Tid ikke tager det ringeste Hensyn til deres Samvittighed, til hvem han retter de kategoriske Fordringer.

IV.

I den senere Tid af sin reformatoriske Virken føler Luther sig, ligesaa meget ved Overspændingen af hans eget Subjectivitets-Princip, som ved indvirkende Omstændigheder, bestandig mere fristet til, istedetfor Samvittighedsfrihed at tale Ordet for den kirkelige Læretvang, i hvilken Henseende han gaaer saavidt, at han kun troer at

*) Bd. II, S. 565.

Digitized by Google

kunne forklare sig Modstandernes Modsigelse i Lærens Anliggender af Djævelens Indflydelse. Dette Omslag hos Luther fra ubegrændset Subjectivitet til Antagelsen af en ubetinget og udelukkende gjældende Læretypus har senere i den lutherske Kirke efter Luthers eget Exempel gjort sig gjældende, og i den gammelkirkelige Orthodoxie fundet sit fuldstændige Udtryk.

Naar Luther lidt efter lidt drives til Anerkjendelse af nye Autoritetsskranker i Henseende til Lære og Liv indenfor Protestantismen, saa skeer dette vistnok paa en ganske anden Vei, end det var skeet i den romerske Kirke. Her havde den ubetingede Lydighed under det Nedarvede, den indtil den yderste Passivitet gaaende aandelige Slappelse efterhaanden lammet al egen Forskervirksomhed og Aandens Selvbevægelse i det kirkelige Samfund, og gjort Kirken til et villieløst Redskab for den pavelige Magtfuldkommenhed; hist derimod forhøiede den aandskraftige Selvbefrielse fra Overleveringens Lænker, den indtil den yderste Activitet gaaende aandelige Anspændelse Luthers fromme Selvfølelse og energiske Selvvirksomhed i den Grad, at han, betragtende sig som en Inspireret af Gud og ubetinget overbeviist om den gjennemgribende Ufeilbarhed af hans fra Guds Ord hentede Lære, anvendte sin egen Overbeviisning som Maalestok for enhver fremmed Overbeviisning, og ikke lod noget gjælde, som stod i Modsigelse til Det, som han erkjendte for sandt. Det var fra dette Standpunkt af, at han fordømte den romerske Kirke, Sværmeraanderne, Secterne, ja endog de fra hans egen Exegese afvigende Fortolkere. Da han selv var bleven en Orthodox, saae han udenfor sig intet uden Kjætikere, og blev saaledes, mod Vidende og Villie, men dreven af en indre Nødvendighed, Grunder af en ny, luthersk kirkelig Orthodoxie.

Digitized by Google

Dette Luthers nye Standpunkt er allerede tydeligt fremtrædende i hans Feide med Erasmus. Strax i Begyndelsen af Skriftet „de servo arbitrio“ bliver Erasmus skildret som et Menneske, „hvem Gud ikke har aabnet Øinene paa“, hvem han ikke har tildeelt sin Aands Naade til at fatte Luthers Lære. „Thi det er vistnok intet Under, siger han, at de, som ikke have Guds Aand, og som hidindtil kun have optaget Evangeliet i Ørerne og ikke i Hjertet, ved enhver Lærdoms Vind bringes til at svaie hid og did som et Rør.“ Med nedladende Velvillie bliver Erasmus betragtet som en saadan, der endnu nogenlunde er forbederlig, medens det tillige betydes ham, at Luther er den rette Mand til at bringe hans Forbedring i Stand. Egentlig, siger Luther, skulde man mene, at al Læren og Formanen er forgjæves, hvor ikke den Hellige Aand lærer og oplyser indvortes i Hjertet. Men dog kan man ikke vide, hvad den Hellige Aand endnu kan have for selv med et forhærdet Hjerte. Muligt bliver det altid, at selv et saadant endnu kan faae Aanden, endnu komme til at erkjende Naaden. „Og hvo veed, min allerkjæreste Ven og Broder Erasme, om ikke Gud Herren ved mig stakkels ringe Menneske nu til en salig god Time vil besøge dig med rig Naade.“*) Den Indvending af Erasmus, at Skriften tilstæder forskjellige Fortolkninger, at Striden udstrækker sig til selve Arten og Maaden, hvorpaa Skriften skal forstaaes, nedslaaer Luther ene og alene fra Standpunktet af hans nye Lærdomsautoritet og hans egen Læres Selvbekræftelse. „Fordømt og forbandet“ kalder han fra dette Standpunkt af Den, der roser sig af at være en Christen, uden at være vis i sin Sag, som ikke forstaaer og ikke med sin Forstand kan begribe, hvad det er som Skriften vil eller ikke vil. Deri bestaaer netop den Hellige Aands Natur,

*) Hos Walch, Bd. XVIII, S. 2054, 56.

Digitized by Google

at den præger en stor Vished i Hjertet. Men den Hellige Aand tillagde Luther sig selv i dens Fylde, medens han fuldkommen fralsendte Modstanderen den.

Og desuagtet maatte Luther, belært ved sin Strid med Sværmeraanderne, selv tilstaae, at Beraabelsen paa Aanden var noget Tvetydigt. Men i Striden med Erasmus gik han saa vidt, at han ikke vidste at hjælpe sig paa anden Maade, end ved at paastaae en ufeilbar høiere Oplysning for sig selv og sin Aand. Overfor denne Modstander paastaaer han, at der gives en dobbelt Maade, hvorpaa man kan erkjende, om en Lære er af Gud eller ikke. I Spidsen staaer, som Kriterium, det „indre Omdømme", „da enhver Christen ved den Hellige Aand i Guds Naade er saaledes oplyst for sit eget og sin Samvittigheds Vedkommende, at han med største Vished kan slutte og dømme om alle Lærdomme (1. Kor. 2, 15)." Denne Vished regner Luther med til Troens uundværlige Requisiter; enhver christen Præst eller Lægmand, Embedsmand eller Privatmand, bør besidde denne. Et andet Kriterium, der vedkommer Lærerembedet som saadant, lægger han vienſynligt ikke saa stor Vægt paa. Hiint Første, det som udspringer af Aandens Oplysning, vender han idelig og altid tilbage til; hvo som betragter Skriften med de rette, af Aanden oplyste Øine, for ham er den et Lys klarere end Solen (efter Ps. 119, 105 og 2 Ped. 1, 19) i alle Ting, som det for en Christen er nødvendigt at vide til Saligbed.

Denne Selvvished og urokkelige Overbeviisning om en høiere Oplysning i Henseende til Skriftens Forstaaelse er det, der giver Luther Mod til den kristige Paastand imod Erasmus, at i Skriftet er der intet dunkelt, men at dens Betydning er opladt for enhver Christen. Gjør man ham opmærksom paa den faktiske Forvirring i Exegesen, paa de hinanden ofte modsigende, fra hinanden afvigende Meninger hos Bibel-

Digitized by Google

fortolkerne, paa Vanskeligheden af, angaaende enkelte Steder at komme til afgjørende Klarhed i Opfattelsen, saa hjælper han sig derved, at han udleder disse Misligheder fra „Djævelens Indflydelse." Luthers Djævel er vistnok en væsenlig Anden end den senere hjerte- og sjelløse Orthodoxies Djævel. Han er iblandt andet meget bibelkyndig, men han benytter kun sin Bibelkyndighed til at forblende de af ham vildledte Aander. „Naar du stoler paa din egen Kunst og Klogt, siger Luther i sin Lection imod Partieaanderne og om hvorledes den verdslige Øvrighed skal forholde sig (1525), og bringer Bibelen med, saa blæser Djævelen det bort, thi han forstaaer ogsaa Bibelen *)." Afvigende Meninger i Læren, sectériske Bestræbelser udleder Luther allerede paa denne Tid fra den „lede Djævels" Intriger, som i de Ugudelige nu paany raser og buldrer ud med mangehaande Vildskab i Udtydning, Tro og Lære. Det samme Argument anvender Luther i Nadverstriden mod de saa heftigt bekæmpede Sacramenterere. I hans Skrift „imod de himmelske Propheter" bliver Djævelens exegetiske Klogt og Snildhed ikke lidet berømmet **). Men, jo mere Luther i sine Feider hidtil havde maattet lære at indsee, at Paaberaabelsen af en udelukkende Aandsoplysning ikke kunde holde Stik og ikke kunde vente at blive anerkjendt af hans Modstandere, desto mere søger han nu at forskandse sig bag en objectiv Autoritet, og at tage ikke blot Aanden, men ogsaa Ordet og Bogstavet selv i sin Tjeneste. „Der hører Du deres Theologie, siger han om sine Modstandere; Andre skulle paa udvortes Maade nemme og lære det ved deres Ord, men de selv ere bedre og høiere end Apostlene

*) Hos Walch, Bd. IX, S. 570.

**) Hos Walch, Bd. XX, S. 225.

Digitized by Google

og ville uden udvortes Ord og paa umiddelbar Maade lære det indvortes i Aanden". Dette er for ham tilstrækkelig Beføielse til den Slutning, at disse Propheter ere af Djævelen.

Intet er mærkværdigere end det Omslag, som nu foregaaer hos Luther i Henseende til hans Subjectivitetsprincip. Idet det nemlig ligeoverfor Carlstadt og Schweitzerne er ham fremfor Alt magtpaaliggende at gjennemføre sin Lære om Christi legemlige Nærværelse i Nadveren, siger han, med Hensyn til den stive Fastholden ved sin eengang opstillede Paastand, „at han gjør ikke denne af sit eget Hoved, af sin egen Evne eller ifølge nogen meddeelt Naade." Der kunde findes Tusinde, som havde modtaget langt bedre stikkede Øine og Øren af Gud, end han, som vare i Stand til langt grundigere at fatte Guds Ord, og opdage Guds Mening, selv der hvor han ikke kunde finde den. Vel havde det været hans Hensigt og Villie at give en guddommelig stadfæstet Lære, men dette var ham kun muligt, forsaavidtsom han tilstrækkeligt havde gjennemforsket og gjennemdrøftet Skriften. Naar dette ikke tages i Betragtning, fortjener hans Lære ikke at agtes for bedre end en Mening og et Tykke. Men, medens han paa den ene Side udtaler sin Beklagelse over, at mange Mennesker agtede Skriften ringe og derimod støttede sig paa Personer, og ikke havde anden Grund at opvise for deres Tro, end den Grund af Sand:- „Den eller Hiin har skrevet dette, lærer saaledes, jeg holder med ham", — saa erklærer han paa denne anden Side al menneskelig Viisdom for satanisk, for et Fjendskab imod Gud, og Den for en forbandet Mand, som forlader sig paa Mennesker. „Deraf, slutter han videre, skulde I allesammen indsee og begribe, at det ikke kan være godt og guddommeligt, hvad Carlstadts Kjød og Blod opfinder,

Digitized by Google

forstaaer, forebringer og lærer." Han, der paa andre Steder forkaster de gamle Kirkefædres Autoritet som ugyldig, der beraaber sig paa sin egen Oplysning, paa sin egen Troesforvisning, beraaber sig nu paa de „gamle Lærere og Fædre" imod Carlstadt, minder om de mange Martyrer og Hellige, som ere døde i den gamle Tro, og om de mange Høilærde, som have levet i samme. „Hvo har vel været lærdere end Augustinus, og hvo har mere Anseelse end Cyprianus, Hieronymus, Ambrosius og Bernhardus"*)?

Alle de Tilstaaelser, som han gjør i Sacramentstriden, hvortil ogsaa hører, at han indrømmer, at han „af Uvidenhed" har kunnet misforstaae Skriften, i hvilket Tilfælde hans Lære ikke vilde være god og guddommelig men forkastelig, have iøvrigt alene til Formaal, ved Hjælp af en udvortes Autoritet at afvæbne hans Overbeviisnings Modstandere og slaae dem af Marken. Gjælder Personen intet, saa gjælder Dogmet desto mere. Har den subjective Følelse intet Værd, saa har det objective Ord, ja selv det udvortes Bogstav et desto større. Kommer det ikke an paa Overbeviisningen, saa kommer det desto mere an paa Overleveringen. Om Anerkjendelsen af en Berettigelse til levende Prøvelse og fri Forskning for den Troende er der slet ikke længer Tale. Det troende Subject har intet andet at gjøre end at bøie sig for det udvortes Ord og tie. „Om der blev raft En et Halmstraa i Nadveren, saafremt Ordet stod derhos, saa skulde man troe det." — „Derfor, vedbliver han, maa man lukke Øinene, Munden og alle Sandser og sige: Herre, Du forstaaer det bedre end jeg". Som eneste og usvigelig Regel gjentages idelig og altid: „See blot til, at du har Agt paa

*) Hos Walch, Bd. XX, S. 410 ff.

Digitized by Google

Guds Ord og bliver deri som et Barn i Vuggen *).« „Guds Ord, siger han, er Guds Ord. Hvo som gjør Gud til Løgner i eet Ord, han bespotter Gud i det Hele«. Det er Udsagnet, det udvortes Udsagn, der gjør Sagen klar, hvilket Udsagn efter Luthers Mening stikker som en Naal dybt i Hjertet paa Modstanderne af hans Nadverlære. Men denne udvortes, aandløse Skriftfortolkning, som han selv gjør gjældende med Hensyn til Matth. 26, 26, formaaer han imidlertid ikke at hævde der, hvor der handles om Begrebet af Christi Sæde ved Guds Høire; og han spotter kun Modstanderne for det Selvsamme, som han i den førstnævnte Sag selv gjør sig skyldig i. Det var dengang en Overgangens Tid og derfor en Tid af svær indre Sjelekamp for Luther.. Anfægtelser bestorme, trætte hans Sjæl og frembringe i den (i Aaret 1527) Følelsen af en nær forestaaende Død. Til Justus Jonas siger han dengang i vemodig Smerte: Mange vilde efter hans Død sige, at han havde tilbagekaldt sin Lære. At han ofte havde været heftig i Kampen med Modstanderne, indrømmede han, uden just at tilkjendegive Anger derover. Med størst Bitterhed beklagede han sig over „Sacramentsværmerne«, og han lod sig ikke utydeligt mærke med, at Kampen med disse allerede gik ham mere til Hjertet, end Kampen med Pavedømmet **).

Men alle disse Anfægtelser bestyrkede ham kun i den Overbeviisning, at der behovedes en ny kirkelig Autoritet, og gjorde, at Frihedsfølelsen fra hans første reformatoriske Virksomhed bestandig mindre kom op hos ham, bestandig mere veg tilbage for Omstændighederne. I hans Svar og Gjendrivelse af adskillige falske Argumenter o. s. v. fra Aaret 1528

*) Hos Walch, Bd. XX, S. 930 ff.

**) Hos Walch, Bd. XXI, S. 162.

Digitized by Google

imod Carlstadt see vi ham derfor, om muligt, endnu fastere indgroet i sin Autoritetstro. „Her staae vi — det er hans første Argument — og sige, at man eenfoldigen skal hænge ved Guds Ord, saaledes som de lyde". Skriftfortolkningens Frihed, som han i saa uindskrænket Omfang havde benyttet sig af til Bekæmpelse af Pavedømmet, erklærer han sig uden Omsvøb imod i dette Skrift. Den grammatisk-historiske Methodes Grundsætninger forkaster han nu. „Dersom hvert Stykke af Skriften skal forklares eller udlægges med eller ved et andet Stykke af Skriften: naar vil det da faae en Ende med, saaledes at sammenholde og sammenligne alle Skriftens Sprog og Steder med hinanden indbyrdes?" Det er ikkun ved „dunkle" Steder, at den exegetiske Grundsætning, at man bør sammenligne dem med „klare", og søge at gjøre dem tydelige ved Hjælp af disse, har sin Berettigelse. Men, vilde man udlægge alle Skriftens Steder ved Sammenligning med andre, saa vilde dette ikke være Andet, „end at støde og røre hele Skriften sammen i en uformelig og ubestemt Klump og Masse". Det vil sige: Luther vil bestride sine Modstanderes Frihed til at belyse det af dem for dunkelt ansete Sted Matth. 26, 26 ved andre Skriftsteder, og til at understøtte deres Fortolkning af hiint ved disse. Heraf udsprang hans ubøielige, tilbagevisende Fremfærd i Marburg, og hans strenge Fasthold ved den bogstavelige Udtydning af det stridige Sted. Ikke vil jeg dermed sige, at det var blot og bar Bogstavtjeneste, som gjorde, at Luther holdt fast ved sin Forklaring; det var tvertimod den Overbevisning, at der maatte sættes en Grændse for den af ham selv tidligere saa stærkt anvendte Subjectivitet i Lære og Fortolkning, at der saa meget som muligt burde gaaes tilbage til det endnu Bestaaende, at der saa lidet som muligt burde rokkes ved den Autoritet, som endnu var bleven tilbage. Dette fremgaaer med Bestemthed af en Skrivelse af

Digitized by Google

Luther til Landgreven af Hessen af 20de Mai 1530, som han advarer imod den reformeerte Nadverlære, ikke blot fordi samme strider mod den aabenbare Text og Christi klare Ord", men ogsaa og især, fordi det er „farligt at lade saadan gammel Tro, som hidtil fra Begyndelsen af har været antaget i Christenheden, fare for saadanne intetsigende Grundes og Tankers Skyld, som man indtil nu fra Modstandernes Side har forebragt derimod." „Ak Gud, siger han mod Slutningen af Skrivelsen, det er ikke Spøg at lære noget Nyt; det er forsandt ikke Tykke eller eget Skjøn eller uvisse Skriftsprog, som her maae gjøre Udslaget; der maa foreligge klare, mægtige Texter, hvilke Hine hidindtil ikke ere fremkomne med"*). Hvem springer det ikke i Øinene, at Luther allerede er betaget af Frygt for, at den sidste Levning af de gamle Autoriteter skulde bestandig mere styrte sammen under hans Fødder, at han er bleven forfærdet for den Aand, som han selv først havde manet frem?

Frygten for en bestandig mægtigere Overgriben af Subjectiviteten, forbundet med Trangen til en ny Lære- og Samvittighedsautoritet, forleder nu ogsaa den ædle og høisindede Mand til at tilraade smaalige Forholdsregler imod Sacramenterne, og at fordre Sønderrivelse af alle den christelige Kjærligheds Baand med Hensyn til Talsmændene for afvigende Overbeviisninger. I Aaret 1532 skriver han til Hertug Albrecht af Preussen: med Sacramenterne skal han ikke indlade sig i nogensomhelst videre Forhandlinger; med Disputeren og Passiaren kommer det dog aldrig til Ende hos dem. Han raader — og dette Raad kommer ikke fra ham selv, men fra den Hellige Aand — at gaae frem efter Tit. 3, 10 f., og skye de Forvendte. „Saadant Raad af den Hellige Aand,

*) Luthers Breve, hos de Wette, Bd. IV, S. 24.

Digitized by Google

siger han, maae vi ikke foragte, ei heller bryde os om deres Selvroes, men lade dem fare og skye dem. Han som har raadet os dette, han vil nok finde dem og gjøre deres Roes tilskamme, som han da ogsaa allerede i Gjerningen har begyndt at bevise og bekræfte Saadant. „Der mindes ikke blot om Münzers Exempel, hvorledes han er blevet sat alle Sværmere og Sectaander til et „forfærdeligt Exempel", men ogsaa Carlstadt, ja selv Zwingli stilles paa lige Linie med Münzer. Carlstadts ulykkelige Skjebne, der aldrig lod ham finde et blivende Sted, fremstilles som guddommelig Straffedom for hans ugudelige Meninger i Læren; han betegnes af Luther som en „rigtig Kain, der af Gud blev plaget med Frygt og Bæven." Zwingli fremstilles som En, der ligeledes er hjemfalden til den guddommelige Straffedom (condemnatus) (Joh. 3, 11), sammenlignes med en offenlig Misdæder, og regnes iblandt de „Ugudelige". Hos Katholikerne efter deres Seir i Kappeler Krigen veed Luther intet Andet at dadle, end at de „lode den Zwingliske Tro blive staaende og slet ikke fordømte den, men lode den gaae ved Siden af deres egen, saa at Sacramentererne nu atter kunde trøste og styrke sig." Altsaa, af de af ham selv saa ofte fordømte Papister havde han nu gjerne seet den zwingliske Vildfarelse fordømt! Den utvivlsomme guddommelige Straffedom ansees i det Hele som et Vink af Gud til, „at det nu er Tid til at ophøre med al Tvivlen og Disputeren."

Men i samme Forhold som det troende Individs Frihed bestandig mere stilles tilbage, krænkes og indskrænkes, i samme Forhold bliver Gyldigheden af Traditionen, den nedarvede Autoritet, det skrevne Bogstav stillet frem, paagtet, holdt i Ære. Den lutherske Nadverlære støtter sig fornemmelig derpaa, „at den af hele Verden indtil denne Stund har været eendrægtelig troet og antaget"; hvilket forresten er en aldeles

Digitized by Google

urigtig Paastand. „De kjære Fædres Bøger og Skrifter, baade af græsk og latinsk Tungemaal, dertil den daglige Skik og Erfaringens Vidnesbyrd indtil denne Stund" lægges med Flid som et tungt Lod i Afgjørelsens Vægtskaal imod de nyhedssyge Reformeerte. Man troer neppe sine egne Øine, naar man læser følgende Sted: „Hvilket Vidnesbyrd af den hele hellige, christelige Kirke (selv om vi ikke havde Andet derfor) bør alene være os nok til at blive ved denne Artikel, og derom ikke at høre eller taale nogen Sectaand, thi det er meget farligt og forfærdeligt, at høre eller at troe noget imod hele den hellige christelige Kirkes eendrægtige Vidnesbyrd, Tro og Lære, som den fra Begyndelsen af, nu over femtenhundrede Aar, i den ganske Verden eendrægtigen haver holdt ved." Hvo der nægter en saadan, af den christne Kirke almindelig antaget Læresætning sin Tro, han er i Luthers Øine ikke bedre end Den, som slet ikke troer paa nogen christelig Kirke. Ikke at troe paa en Læresætning af den christelige Kirke, det er saa meget som at behandle den hele christne Kirke som en fordømt Kjætterske, og endnu ovenikjøbet fordømme Christus tilligemed alle Apostle og Propheter, saasom det jo er dem, der have fastsat Artiklen om Kirken. Den orthodoxe Iver river Luther i denne mærkværdige Skrivelse tilsidst saa vidt hen, at han ikke blot fordrer af Hertugen, at Denne skal afbryde det udvortes Samqvem med de Reformeerte, men endog, at han reent skal jage dem ud af Landet, for ikke at betynge sin Samvittighed! Og en saadan Fremfærd er Hertugen, efter Luthers daværende Mening, ikke blot de forførte Sjele eller dem, der muligviis kunde blive forførte, men hele den hellige Kirke skyldig, imod hvis uomtvivlede Tro de fra Luthers Læresætninger Afvigende forsynde sig. Hvor vidt det allerede var kommet med Luther i Henseende til Tilbagegangen til den gamle hierarchiske Grund-

Digitized by Google

anskuelse med Hensyn til Samvittigheds- og Undersøgelses-Frihed, overhovedet om subjectiv Troes- og Lærefrihed, det viser endelig paa det Klareste hans Slutningssætning: „Jeg vilde hellere lade ikke alene alle Sectaanders, men alle Keiseres, Kongers og Fyrsters Visdom vidne imod mig, end høre eller see et Jota eller en Tøddel af den hele hellige christelige Kirke imod mig.“*)

Ogsaa i en anden Retning ivrer Luther fra denne Tid af ligesaa voldsigt imod Lærefriheden, som han før havde stridt derfor, og han seer nu i den en Fordærvelsens Snare, medens han før i den havde seet et Værn for den christelige Tro. Den senere ufrie orthodoxe Retning i Lutherdommen har saaledes sin Rod i Luther selv, men, vel at mærke, ikke i den oprindelige, af den reformatoriske Aand grebne Luther, men af den senere, om sine egne reformatoriske Ideer tildeels selv fortvivlende Luther. Det var denne Luther, som lod udgaae et særligt Sendebrev til Frankfurterne angaaende den zwingliske Lære, hvori han udtrykkelig forlangte, „at hvo som gjorde den Opdagelse om sin Sjelesørger, at han lærte zwinglisk, han skulde øieblikkelig afbryde alt Samqvem med ham, og heller for hele sit Liv undvære Sacramentet, end modtage det af en Zwinglianer**)“. Ved Erfaringen bestandig mere overbeviist om Farligheden af hans Læresætning om alle Christnes almindelige Præstedomme, klager han i et til Markgreve Georg af Brandenburg stilet Skrift angaaende den private Messe (die Winkelmesse) over, at, naar man under Paven ikke kunde finde sig i Tvangen og Mangelen af Guds Ord, saa kunde man nu ikke finde sig i Friheden og den evangeliske Skats overflødige Rigdom***).

*) Hos de Wette, IV S. 348—355.
**) Hos Walch, Bd. XVII, S. 2440.
***) Sammesteds, Bd. XIX, S. 1485.

Digitized by Google

Denne Tænkemaade træder uforbulgt frem i Luthers Skrift om „Concilierne og Kirkerne“ (1539). „Hvad kan, siger han her, et Concilium gjøre, eller hvad er dets Gjerning? Anathematizamus: saaledes hedder dets Embede. Vi fordømme. — Et Concilium er intet Andet end et Consistorium, en Overret, en Høiesteret. Altsaa fordømmer et Concilium end ikke en Kjætter efter sit eget Tykke, men efter Rigets Ret, d. e. efter den hellige Skrift, hvilken er den h. Kirkes Lovbog. Saadan Lov, Rige og Dommer bør visselig frygtes og agtes under Fare for evig Fortabelse. Thi saadan Lov er Guds Ord. Riget er Guds Kirke. Dommeren er begges Embedsmand eller Tjener. — Sognepræst og Skolelærer ere de underordnede, men daglige, bestandig vedblivende Dommere, som uden Ophør anathematisere, som forhindre Djævelen og hans Raseri“. Herefter bliver Opgaven for det evangeliske Concilium og den evangeliske Geistlighed af juridisk-conservativ Art. Klerus træder i det almindelige Præstedømmes Sted, og over skarp Kritik imod enhver Opstræben af subjectiv Skriftbehandling. Thi de skulle efter Luther „imod de nye Troesartikler bekjende og forsvare den gamle Tro, men ikke sætte nye Troesartikler imod den gamle Tro, og heller ikke nye gode Gjerninger imod de gamle gode Gjerninger, men forsvare de gamle gode Gjerninger imod de nye gode Gjerninger“ *). I denne steile, stive Autoritetstro løber Luther sig bestandig mere fast, jo ældre han bliver, jo mere de Reformeertes Haardnakkethed forbitrer ham, jo vanskeligere det bliver for ham, at forebringe slaaende Grunde imod overlegne Modstandere. Det stærkeste Udtryk i denne Henseende findes maaskee i hans Skrivelse til Bogtrykker Froschauer i Zürich (31te Aug. 1542), som havde tilsendt ham Leo Judas Bibelover-

*) Hos Walch, Bd. XVI, S. 2752 ff.

Digitized by Google

sættelse. „Saasom det er et Arbeide af eders Prædikanter, siger han i denne Skrivelse, med hvilke jeg og Guds Kirke intet Samfund kan have, saa gjør det mig ondt, at de arbeide forgjeves og desuden ovenikjøbet ere fortabte. De ere nokſom advarede, at de skulle afstaae fra deres Vildfarelse og ikke saa ynkeligt drage det stakkels Folk med sig til Helvede." Altsaa, hvor Luther staaer, der er Guds Kirke; hvor de Reformeerte staae, der er Helvede! Luther gaaer i sin glødende orthodoxe Iver saa vidt, at han frabeder sig alle Tilsendelser for Fremtiden fra reformeert Side, for ikke at blive deelagtig i deres Fordømmelse og bespottelige Lære, og til Slutning henvender en brændende Bøn til Gud om, at han dog snart maatte befrie sin Kirke fra disse falske, forførerske Prædikanter*).

Medens Luther saaledes fortrød sit tidligere, paa storartet Viis omfattende og frisindede, Standpunkt som et vildfarende, og især beklagede, ikke i Begyndelsen af sin reformatoriske Virken at have indseet, at Paven nødvendigviis maatte være af Djævelen; „efterdi hvo som ikke er af Gud, visselig er af Djævelen," forsikkrede han i sit 1544 udgivne Skrift: „Bekjendelse om Nadveren", at han vilde heller hundrede Gange lade sig sønderrive eller brænde, end være af samme Tænkemaade som Schwenkfeld, Zwingli, Carlstadt, Oekolampad, disse lede Sværmere, eller samtykke i deres Lære**). Enhver hedder i nu hans Mund Sværmer, som udlægger Bibelen anderledes end han eller hans Venner; hvo som ikke er med ham, er heller ikke med Christus, og den billigst Tænkende maa føle sig saaret, naar Mænd som Zwingli og Oekolampad udskjældes for „Christi Fjender og Bespottere", naar Luther med ubegribelig Bitterhed siger, at han vil rive deres Breve, Bøger, Hilsener, Skrift,

*) Hos Walch, Bd. XIV, S. 457.
**) Bd. XX, S. 2199.

Digitized by Google

Navn, Minde ud af sit Hjerte, og hverken høre eller see mere fra dem. „Hvilket Christenhjerte kan eller vil troe, siger han med Hensyn til dem, at det er den Hellige Aand, og ikke meget snarere den lede Djævel, som er i dem?“ Og han føier til: „Hvo som er saa dristig, at han tør nægte Gud eller gjøre ham til Løgner i eet Punkt (d. e. fortolke et Bibelsted anderledes end Luther), han tør ogsaa gjøre Gud til Løgner i alle hans Ord. Derfor: enten troe Alt rundt, reent og heelt, eller slet Intet troe.“ *)

Hvor meget havde dog ikke Luthers Grundoverbeviisning om det troende Sinds subjective Berettigelse forandret sig siden den Tid, da han skrev til Churfyrst Johannes angaaende Afskaffelsen af de pavelige Ceremonier i Stiftet Altenburg: „Præsterne i Altenburg, naar det i Disputationen viser sig, at de ikke komme overeens med Skriften, bør man vel paalægge Taushed, men ikke saaledes, at man skulde ville tvinge dem til at troe, men kun for at hindre dem i at give offenlig Forargelse; derimod skal man lade dem beholde Liv og Gods, Beskyttelse og Ære i Landet, og det skal staae dem frit for i deres Lønkamre at tilbede og tjene hvem de ville; kun offenligt maae de ikke bespotte Gud, med mindre de bevise af Skriften, at de have Ret og Befoielse til hvad de sige“ **). Ligesom Luther i Aaret 1526 havde skrevet paa denne Viis til Churfyrsten, saaledes havde han endnu 1529 angaaende et Samvittighedsspørgsmaal skrevet saaledes til den Samme: „Efterdi saadanne Sager angaae Gud og Samvittigheden, saa har man Guds Ord og Skriften for sig, som lærer os hvad Enhver skal gjøre og lade, ikke blot i Form af Raad, men ogsaa i Form af Bud. Derfor maa Ingen spørge mig, om han skal gjøre Dette eller Hiint, men han see selv til, prøve

*) Hos Walch, Bd. XX, S. 2216.

**) Hos de Wette, Luthers Breve, Bd. III, S. 90.

Digitized by Google

selv sin Samvittighed, hvad han kan eller vil tro og gjøre! Jeg kan ikke raade ham, eller hjælpe ham videre, og han vilde dog under alle Omstændigheder blive usikker i sin Sag og handle i Tvivl og Vankelmod; saaledes vilde jeg gjøre mig medlagtig i, ja blive den egentlige Aarsag til saadan Synd imod Gud"*).

Det var imidlertid allerede en Overgang til Luthers senere Anskuelse, naar han vel vil tillade, at Enhver for sig selv troer, hvad han vil, men derimod tilraader Øvrigheden, ikke at taale Splidagtighed i Læren, for at undgaae det Uvæsen, som udspringer deraf. Og han gjør sig skyldig i et fuldkomment Frafald fra Grundsætningen om Samvittighedsfrihed, naar han foreslaaer, at tvinge de Vantroe til at høre Prædiken, for derved at indprente dem de ti Bud, paa det at de idetmindste kunde lære Lydighedens udvortes Gjerninger. Princippet om Vedligeholdelse af „Lendrægtigheden i Læren", hvilket han dog selv saa afgjort havde fremsat ligeoverfor den romerske Kirke, skal fremfor Alt lede Landsøvrigheden i dens Fremgangsmaade mod Talsmændene for afvigende Læremeninger; dette Princip forkynder Luther den ene Gang for Kong Christian den Tredie af Danmark, den anden Gang for Geistligheden i Nürnberg!**). Der tør ikke indrømmes den ringeste Afvigelse fra den Augsburgske Confession og dens Apologie. Saaledes er det kommet dertil, at Luther — skjøndt i Modsigelse med hans bedre Selv — er bleven Stifter af den senere lutherske Orthodoxie, og det lader sig ikke nægte, at de fordømmelsessyge Zionsvægtere for den rene Lære i det syttende Aarhundrede ere traadte i den fra sit Princip affaldne Luthers Fodspor. Men ligesom Luther ind-

*) Hos de Wette, Luthers Breve, Bd. III, S. 457.

**) Hos de Wette, Bd. V, S. 122.

Digitized by Google

ankede sin Sag fra den slet underrettede Pave til den bedre underrettede Pave, saaledes har den protestantiske Kirke ikke blot Ret men ogsaa Pligt til at indanke fra den mod sit eget Princip utro Luther til den Luther, som, for at vinde Troens og Samvittighedens Frihed i Kamp med den gamle Kirkes Autoritetsmagt og Læretvang, har viist sig beredt til at hengive Gods og Blod, Hustru og Barn, Legem og Liv.

V.

Medens Luther, efter sin oprindelige Overbeviisning, i sin Optræden mod de traditionelle Autoriteter gaaer ud fra den enkelte Christens subjective Frihed og individuelle Berettigelse, og stiller Betydningen af det troende Subject i Spidsen, gjør Zwingli omvendt den objective, i Gud selv værende Sandhed gjældende. I Besiddelsen af denne Sandhed er det troende Subject vel fri for de traditionelle Autoriteter, men forsvinder paa samme Tid i Henseende til sin subjective Betydning for det absolute Troesobject, Gud. Som det hos Luther er den enkelte Christen, forsaavidt han er i Gud, der er Bæreren af den kirkelige Aand, saaledes er det hos Zwingli Gud, forsaavidt han er i den enkelte Christen; hist mere Tilbøielighed til at guddommeliggjøre Individet, her mere Tilbøielighed til at individualisere det Guddommelige. Hos Luther gaaer Alt ud fra Individet, som er i Gud, hos Zwingli Alt fra Gud, som er i Individet.

Det er en afgjort Vildfarelse, naar man tænker sig den reformeerte Kirke i dens første Begyndelse opfyldt af en stærkere Subjectivisme og en mere bestemt Frihedsdrift, end den

Digitized by Google

lutherske. Medens hos Luther Frihedsdriften Slag i Slag sprængte Overleveringens Lænker, og henrev hans Person til de dristigste subjective Paastande og Foretagender, viser Zwingli sig som en rolig overveiende, med philosophisk Tankeskarphed og philologisk Klarhed udrustet Aand, der tager sit Standpunkt hinsides den subjective Overbeviisning i en objectiv Grundanskuelse. Om han end i sit Skrift „von der Freiheit der Speisen", lader det komme an paa Aanden i Enhvers Tro, hvad han vil spise og om han vil holde Fasterne eller ikke*), saa roser han dog allerede i dette Skrift tydeligt nok sin inderste Mening, naar han betegner den Troende som Den, der ikke mere lever sig selv, men i hvem Christus lever og Gud hersker. Den Troende har hengivet, hvad der er subjectivt hos ham, til det objective Gudsliv; han har forsaget sig selv.

At det ikke var den subjectivt saarede Troesfølelse, men den objective Sandhedsdrift, der betingede Zwinglis Optræden imod den gamle Kirke, fremgaaer især af hans, ved de Uregelmæssigheder, som i Henseende til Jagttagelsen af Fastebudene vare indtraadte i Zürich, fremkaldte Skrift mod Biskoppen af Costnitz, overhovedet af hele den Fremgangsmaade, som Zwingli betjente sig af i denne Stridssag. Allerede i en foregaaende Skrivelse til Erasmus Fabricius og i en Tale for Raadet udtaler han det som sin Grundoverbeviisning, at det ikke længere er tidsvarende, at lede Folket ved en udvortes Ceremoniallov, men at denne Ledelse nu maa udgaae fra den Hellige Aand, afflatus divinus. Kirken som Troes- og Samvittighedsmagt maa heri intet befale, men lade Fasten vedblive at bestaae som en priselig Øvelse, overladt til enhver Christens frie Villie. Skinnet af Subjectivitet, Mangelen paa

*) Zwingli's Werke. Bd. I, S. 13.

Digitized by Google

en sand objectiv Autoritet bliver, ikke uden stor Fiinhed og Klogt, dreiet om netop imod den romerske Kirke. Om dennes Tilhængere gjælder det, at de stotte sig kun paa sig selv, tilsidesætte doctrina coelestis for den menneskelige Tradition, modstaae den i Skriften nedlagte alenegyldige Troeslov. Medens de Romerske satte deres Tillid til Kjod og Blod, sætter Zwingli sin Tillid til den himmelske Sandhed og til dens usvigelige Reenhed.

Det er især ligeoverfor Luther, at Zwingli hævder sit reen objective Standpunkt. „Har Luther drukket der, hvor vi have drukket, saa har han med os tilsælleds den evangeliske Lære. Efter vor Evne drikke vi den evangeliske Lære af den sande Brond, uden hvilken Ingen kan blive salig, for at tilbyde den til de hungrige Sjele blandt vore Landsmand, og dermed at troste og befæste de raadvilde Samvittigheder.“ Derimod protesterer han imod den subjective Autoritet, som Luther allerede paa hiin Tid gjorde gjældende i Anliggender vedkommende Læren*). Denne evangeliske Lære anseer Zwingli for at være noget i sig selv saa Sandt, i sig selv saa Afsluttet, at han ogsaa holder Øvrigheden i og for sig for at være forpligtet til at lade samme nyde sin Beskyttelse og til at befrie de Evangeliske fra Pavedommets Aag**).

Individet som saadant træder hos Zwingli, i Henseende til dets subjectiv-personlige Betydning, i den Grad tilbage, at der frakjendes samme al egenlig Andeel i Omvendelsen, hvilken tilskrives Gud alene. I Anledning af den Prædiken, som Zwingli havde holdt for at reformere de mod Reformationen ugunstige Klosterqvinder i Oetenbach i Zürich, paastaaer han,

*) Bd. I, 28.

**) Bd. S. 50.

Digitized by Google

at hvo som bliver omvendt, bliver det ikke ved Prædikenen, ved det af menneskelig Mund fremgaaende Ord, men indvortes ved den guddommelige Naade. Hvo som drages ved Guds Naade, bliver et aandeligt Menneske; hvo som paa denne Maade ved Gud er bleven aandelig, har ogsaa en rigtig aandelig Dom om alle Ting. Men denne Dom tilhører egentlig ikke Individet; det er Gud i Individet, som dømmer. Mennesket er og bliver, som saadant, en Løgner. Dette er den samme Dualisme som den, der paa det theologiske Omraade træder frem hos Zwingli, en Dualisme, som hindrer ham i, uagtet al Anerkjendelse af Forskjellen imellem det Guddommelige og det Menneskelige, at fatte dem i deres høiere Eenhed, en Dualisme som ligger til Grund for hans hele System, og som ogsaa i kirkelig Henseende fra Begyndelsen af har hindret den reformeerte Kirke i at bygge sig op af et eneste Livsprincips Consequentser. Mennesket og Gud staae ligeoverfor hinanden som absolute Forskjelligheder; Guds Ord kommer vel i Menneskene, men bliver ikke egentlig Kjød og Blod i den menneskelige Personlighed, saa at det heelt og fuldeligt kan gjennemtrænge denne og gjøre den til en ny Skabning. Zwingli skatter ikke Menneskenaturen, Fornuften og Samvittigheden i den, tilstrækkelig høit. Han antager en total Nyskabelse i Mennesket ved den h. Aand, som om der iforveien slet ikke var Noget i Mennesket, der kunde kaldes beslægtet med Aanden. Derfor anerkjender Zwingli heller ikke den christelige Personligheds Betydning tilstrækkeligt; det troende Individs Frihed forsvinder i hans Øine for Guds skaberiske Kraft i hans Aand og hans Ord.

Men ved dette absolut-objective Standpunkt, som nedslaaer al subjectiv Berettigelse for den Troende, seer nu Zwingli sig dreven hen mod det samme Extrem som Luther, idet han endog bestrider Muligheden af at fortolke Skriften

Digitized by Google

paa forskjellige Maader. Vel har han, overfor den vilkaarlige Behandling, hvorved de Pavelige voldtage Skriften efter deres egen Dogmatik, fuldkommen Ret, naar han sammenligner deres Fremgangsmaade med en Gartners, der med Blomster, som vare afbrudte af Stengelen, vilde plante en Blomsterhave. Men hvad Betydning har det, naar han fremdeles siger: „naar man blot laber Guds Ord beholde sin egen Natur, saa skaffer det af sig selv den rette Mening frem"? Hvad hans Tanke hermed har været, tydeliggjør han idetmindste ikke for sine Modstandere. I sit Svar paa det Spørgsmaal, hvor man da skal finde Gud, som gjør Alt klart, har han vel negativt Ret, naar han siger: „ikke hos Paverne og ikke hos Concilierne, hvilke saa tidt have feilet"; men positivt er han ikke i Stand til at tilfredsstille Modstanderen. Naar han siger: „søg Gud i dit Lønkammer, bed til ham der i Lønbom, han seer dig nok, han vil nok give dig Forstand paa sin Sandhed o. s. v.", saa er dette idetmindste et farligt Raad, saaledes som Mangen kan mene, at have fundet Gud i sit Lønkammer, uden at dette virkelig er Tilfældet. Zwingli miskjender ligesaa meget Overleveringens Betydning, som han med Uret mistvivler om Tilstedeværelsen af den menneskelige Sandhedssands. Som om Menneskeligt og Guddommeligt vare to uforenelige Væsenheder, afviser han bestemt enhver Indblanding af Menneskeaanden ved Udgrundelsen af den guddommelige Sandhed med de Ord: „Vi kunne ikke lære Meningen af Guds Ord bedre at kjende af Nogen end af Ham selv, fra hvem disse Ord ere komne, og som alene er Sandheden" *).

Det er derfor en uundgaaelig Consequents af det zwing-

*) Bd. I. S. 77.

Digitized by Google

liske Princip, at man aldeles maa opgive, ja ligesom tilintetgjøre sin Aand og sin Subjectivitet. Beklager En sig over, at han har bedet Gud om den rette Forstand paa Skriften, uden at være bleven værdiget en saadan, saa søger Zwingli Skylden herfor i Bønnens Ufuldkommenhed, og især i den Omstændighed, „at han ikke iforveien har ladet sin Forstand blive hjemme." Endog det Sted, der dannet Udgangspunktet for den evangeliske Grundsætning om den enkelte Christens subjective Berettigelse (1 Ped. 2, 9), bliver forklaret i objectiv Retning, saaledes, at man ikke mere behøver nogen Offer bringende Præst, men Enhver er selv Præst, forsaavidt han offrer aandelige Goder, d. e. „giver Gud sit Hjerte." Zwingli, langtfra at finde en Berettigelse heri for det troende Subject, finder omvendt deri kun en Forpligtelse til, i selvfornægtende Andagt at hengive Tanke og Sind til Gud, for atter at modtage Guds Tanke og Aand, paa det at al egen Menen maa have Ende og Guds Mening istedetfor gaae ind i Hjertet. Nødvendigheden af en objectivt, fra Gud udgaaende, Menneskets egen Forstand tilsideſættende, høiere Oplysning forudsætter Zwingli med en saadan Bestemthed, at han erklærer Enhver for mistænkelig, som i Spørgsmaal om Skriften tillader sig „en egen Dom eller Erkjendelse." En Saadan hengiver sig efter Zwinglis Mening ikke fuldelig nok til Gud, han har endnu ikke den faste Tro, at Gud (efter Matth. 21, 22; Mark. 11, 24; Jak. 1, 5 og 6) hører enhver Bøn om Oplysning. Zwingli roser sig i denne Anledning af, at han bestandig mere gjør Afkald paa al menneskelig Viden i guddommelige Ting, og nøies med at bede Gud om hans Lys, og at nu først begynder Skriften at blive ham virkelig klar. Der hvor han med sin svage Forstand aldrig vilde have været i Stand til at naae hen, dertil var han nu virkelig bragt ved den guddommelige Naades Lys: en tydelig

Digitized by Google

Tilsjendegivelse af hvad han mener med, at vi ikke ved os selv, men kun ved høiere Oplysning føres ind i den sande Forstaaelse af Skriften.

Det kan ikke undgaae noget skarpere Øie, hvilken Fare Zwingli paa denne tilsyneladende fareløse Vei var udsat for. Naar nemlig engang en Christen, saaledes som Zwingli, er overbeviist om, at han besidder Guds Aand i dens Fylde, og at enhver Menneskeanseelse forsvinder for denne Opfyldthed med den guddommelige Aand som et Intet, saa er Individet paa bedste Vei til at ansee sine individuelle Fornemmelser og Tilstande for Aabenbaringer af Gud, og at tilskrive sig en individuel Ufeilbarhed, der i Grunden kan drage endnu betænkeligere Følger efter sig end den formeentlige Ufeilbarhed af et Samfund. Det aandelige Menneske, saa paastaaer Zwingli, udmaaler alle Ting og er ikke Nogens Dom underkastet; „han kan strax smage", om en Lære stammer fra Gud og om den i alle sine Dele er reen *). At underkaste sig andre Mennesker, er, paastaaer Zwingli, Noget, som kun bør finde Sted i hverdaglige Ting; i aandelig Henseende derimod kan der ikke gives menneskelige Autoriteter. Der er Oplysningen ved Guds Aand den eneste gyldige Autoritet. Imod den Indvending, at det jo slet ikke er saa afgjort, at Gud vil oplyse alle Mennesker, stiller Zwingli den Sætning, at den Gud, som oplyste en Paulus, ogsaa vil oplyse de andre Mennesker. Ja, Zwingli gaaer, i sin glødende Iver for at bortskaffe al menneskelig Autoritet i guddommelige Ting, saa vidt, at han paastaaer, at Ordet egentlig ikke engang kan læres, men at det lærer sig

*) Bd. I. S. 80.

Digitized by Google

selv. I Slutningen af sit mærkværdige Skrift giver Zwingli endnu en „kort Beretning“ om den Art og Maade, hvorpaa en Sjel kan fornemme, om den er belært af Gud, og hvorledes den kan opdage, om en Prædikant prædiker Guds Ords rene Sandhed eller ikke. Men hvor usikre ere ikke, og hvor uden objectiv Gyldighed have ikke de Momenter, som Zwingli netop i sidstnævnte Henseende anfører som de afgjørende! Naar i en Prædiken, siger han, de Mægtige fornedres, de Ydmyge ophøies, de Fattige hæves frem, saa er det et Kjendetegn paa, at Prædikanten forkynder det rene Guds Ord. Og naar Tilhøreren forneminer i sig selv, at han ved Prædikenen forvisses om Guds Naade og om den evige Salighed, saa er ogsaa Prædikenen tilvisse af Gud*).

Stridspørgsmaalet bliver derfor egenlig altid det: paa hvilken Maade tilegner Mennesket sig det absolut Guddommelige, den usvigelige Sandhed, og hvorledes kan han komme i uomtvistet Besiddelse af samme? Afgjørelsen af hvad der var Sandhed havde hidindtil været i Hænderne paa den repræsentative Kirke, et Samfund af Mennesker, som erklæredes for ufeilbare. Imod al kirkelig Autoritet i Troessager, imod enhver udelukkende Fortolkningsret for Kirken i Henseende til Bibelfortolkningen erklærer Zwingli sig fra sit Standpunkt ligesaa bestemt, som Luther fra sit. Kun seer Zwingli sig i denne Henseende dreven til at gjøre endnu langt skarpere Følgeslutninger. Al menneskelig Lærdom er i hans Øine saa ubetinget mistænkelig, at han ikke skyer det Paradox, at, jo ulærdere En er, desto større Modtagelighed har han for den guddommelige Sandhed, og at den blotte Fromhed er aldeles tilstrækkelig til paa bedste Maade at udfinde Skriftens Mening**). Ifølge den af Zwingli opstillede Grundsætning

*) Bd. I, S. 82.
**) III, S. 72.

Digitized by Google

skulde der i Henseende til Skriftens Fortolkning egenlig slet ikke gives afvigende Meninger; han bliver derfor nødt til at forklare Forskjelligheden i Fortolkningen af den Omstændighed, at endnu ikke enhver Fortolker hengiver sig fuldelig til Guds Aand. Som en blot Inconsequents maa det derhos betragtes, naar Zwingli mener, at Retten til at afgjøre, hvad der er Skriftens sande Mening, ikke tilkommer enhver enkelt Troende, men alene Totaliteten af disse, aldenstund jo enhver Troende for sig, ifølge Zwinglis Grundanskuelse, naar han engang er oplyst af Aanden, ogsaa bærer Aandens Fylde i sig.

Naar Zwingli stemmer overeens med Luther deri, at han træder skarpt op imod Pavekirkens traditionelle Autoritet og alt kirkeligt mormeret Hierarchie, og vil befrie Individet fra det klerikalske Tryk, saa adskiller han sig dog fuldkommen fra Luthers oprindelige Anskuelse i Henseende til Læren om det almindelige Præstedømme derved, at medens Luther vel ikke tillægger Subjectet nogen kirkelig Autoritet, før end det er blevet troende, men dog, efterat det er blevet troende, erklærer det for kirkelig myndigt —, tilsteder Zwingli, selv efterat Subjectet er blevet troende, Subjectiviteten som saadan end ikke det ringeste Raaderum, tillægger Subjectet ikke det ringeste Værd i og for sig. Det objective Standpunkt, hvorefter Gud i Subjectet gjør Alt og er Alt, fastholder han ligesaa urokkelig fast, som Luther det subjective, at Subjectet maa gjøre Alt i Gud og være Alt i Gud.

VI.

Den Modsigelse, som Zwingli fra sit eget Princips Side maatte erfare af Gjendøberne, yttrede ogsaa paa ham sin praktiske Virkning saaledes, at han i den

Digitized by Google

senere Periode af sin reformatoriske Virksomhed, forladende den absolut indvortes Objectivitet, af den guddommelige Aand, tager sin Tilflugt til den empirisk ydre Objectivitet, given i den kirkelige Bevidsthed.

Naar Zwingli i sine tidligere Skrifter havde fældet meget ringeagtende Domme over den theologiske Lærdoms Værd, og havde gjort Troeslivet ene og alene afhængigt af den guddommelige Aands umiddelbare Indvirkning paa den menneskelige Sjel, saa formaaede han ikke længere at holde dette Standpunkt imod Gjendøberne. I hans „elenchus in catabaptistarum strophas" gjør han allerede igjen den „pia disciplina og eruditio" med Eftertryk gjældende, som har saa meget tiltalende for Menneskene. Gjendøberne bebrejder han, paafaldende nok, for Ignorants, og med skarpe Ord dadler han deres impia indoctaque audacia. Naar Zwingli i tidligere Tid bestandig havde beraabt sig paa „Aanden" og sat Skriften efter Aandsoplysningen, saa anklager han nu omvendt Gjendøberne for, at de altid kun prise Aanden og ikke ville vide noget af Skriften*). Naar Zwingli i Reformationens Begyndelse havde lagt en ikke ubetydelig Vægt paa „Folkestemmen", med Anvendelse af det bekjendte Sted hos Joel, at Aanden skal udgydes over Tjenere og Tjenestepiger, saa synes han senere ogsaa i denne Henseende at have forandret sin Anskuelse; thi der er nu Tale om „indocta plebs", som giver efter for enhver Nyheds Vindstød, og, jo mindre den kjender til en Sag, desto hurtigere henrives af den. Endskjøndt Gjendøberne ikke gjorde andet imod Zwingli, end hvad han selv havde tilladt sig imod Paven og de bestaaende kirkelige Autoriteter, idet de paastode at have Skriftens sande

*) T. III, p. 859.

Digitized by Google

Forstaaelse, det ægte Evangelium, den usvigelige Guddomsaand paa deres Side, saa finder Zwingli nu disse Grundsætninger ubetinget forførerske og fordømmelige, og erklærer ikke at ville lade noget Vaaben uforsøgt for at fælde disse fordærvelige Modstandere. Vistnok har Zwingli Ret imod Gjendøberne; de havde skjendigt misbrugt hans eget Princip; Farligheden ved samme var ved dem først bleven stillet i det praktiske Kirkelivs rette Lys. Men netop heraf see vi, i hvor høi Grad det reformerte Princip om det almindelige Præstedømme endnu trængte til Luttring og Renselse, hvor langt det var fra, at det fra Begyndelsen af var optraadt i klar umistydelig Form, til hvilke skrækkelige Consequentser det kunde misbruges.

Zwingli følte dette kun altfor vel. Han kunde ikke dølge for sig selv, at han ved sit, i Grunden objective Princip havde aabnet den subjective Vilkaarlighed et ubegrændset Spillerum. Imod hine farefulde Consequentser forvarer han sig derfor ogsaa i Slutningen af sit Skrift. Naar han efter sin Overbeviisning paastaaer, at man skal udlægge Skriften ved Hjælp af Aanden, saa mener han dermed ikke den stridsyge og dumdristige, men den „sande fredsommelige med sig selv overeensstemmende Aand.“ Som om han vilde frakjende Guds Aand Ret til at føre Strid imod Løgnen og til energisk at udvise det Urene, Usunde, Fremmede af det kirkelige Samfund.

Om end Zwingli endnu gjorde nogle enkelte Forsøg paa at redde sin Anskuelse i Theorien, — i det protestantiske Kirkeliv opgav han at gjøre den videre gjældende. I Behandlingen af Gjendøberne fraveg man allerede derved Zwinglis Grundsætninger, at man indrømmede ikke blot Mennesker, men navnlig Flertallet Ret til at tage Afgjørelse om Skriften og dens Fortolkning. Efter en Skrivelse af Grebel til Vadian gik man tilværks med Gjen-

Digitized by Google

doberne paa følgende Maade. Regeringen lod Gjendoberne formane til at bringe deres Børn til Daaben. Gjendoberne beraabte sig herimod paa Skriften. Nu paalagde man dem at føre Beviis for deres Læresætninger. De erklærede Barnedaaben for en pavelig Opfindelse, og nægtede, at den var befalet i noget Skriftsted af Gud. Naar Zwingli overfor de Pavelige havde beraabt sig paa Skriftens Udsagn, saa gjorde nu Gjendoberne det Samme overfor Zwingli. Hvo skulde fælde Dom i denne Strid, i hvilken begge Parter hver tilskrev sig selv Oplysningen ved den Hellige Aand, den fuldkomne Indsigt i Skriften, Samfundet med Christus? Det maatte Mennesker gjøre. Statsmagten, under Medvirkning af de Geistlige, som afgave en Betænkning, afgjorde Sagen. Flere Gjendøbere bleve belagte med Fængselstraf, fordi de ikke havde kunnet givet bedre Grunde for deres Meninger. Istedetfor at beraabe sig paa „Aanden", beraabte man sig paa Nødvendigheden af udvortes kirkelig Lenhed og Orden, „aldenstund man ikke kunde tilskede saadan skadelig Sondring og Adskillelse".*). Raadet havde, efter at have prøvet de af begge Partier forebragte Grunde, bestemt sig for Zwingli. Den af Zwingli tidligere opstillede Regel, at, jo mindre en Geistlig studerer, desto snarere formaaer Guds Aand at oplyse og regere ham, havde baaret saa bittre Frugter, at Raadet fandt sig bevæget til at lade udgaae en Formaning til Præsterne, hvori disse opfordredes til fremtidigen at studere den h. Skrift grundigere, og til ved vanskelige Steder at søge Belæring hos dygtige Lærde, fornemmelig Zwingli, og derhos at undgaae alle unyttige Stridsspørgsmaal**). Efterat en anden Religionssamtale ogsaa var

*) Füßli, Beiträge zur Historie der Kirchenreformation, Bd. I, S. 200.

**) Hottinger, Geschichte der Eidgenossen während der Zeit der Kirchentrennung, Abth. 2, S. 19.

Digitized by Google

faldet ud til Skade for Gjendøberne, blev der sat Straf paa Overgang til den gjendøberske Bekjendelse. Da mildere Straffebestemmelser forbleve uden tilstrækkelig Virkning, saa skred man frem lige indtil Dødsstraf; Gjendøberen Manz blev druknet. Medens det efter Zwinglis Mening var Guds Aand alene, som kunde afgjøre noget i Troessager, havde nu Mennesker allerede taget Afgjørelsen med det blodige Sværd i deres Haand.

Medens den øverste Statsmagt, under Zwinglis deels stillende Samtykke deels aabenlyse Billigelse og Medvirkning, afskaffede Grundsætningen om Aandens Oplysning, og vendte tilbage til den kirkelige Bevidstheds empiriske udvortes Autoritet, saa undlod Zwingli i sine Skrifter heller ikke enten ligefrem at tage sine tidligere Meninger tilbage eller dog at indskrænke dem saa meget, at Spidsen var brudt af hans oprindelige Princip. Zwingli nærmer sig uformærket igjen til den Kirkes Grundsætninger, som han havde forladt, naar han fordrer, at enhver Kirke bør i saadanne Ting handle i Fælledskab, og ikke nogen enkelt Mand for sig (Matth. 18, 17; 1 Kor. 14, 29; Phil. 3, 6). Forstrækket og forbittret ved Gjendøbernes ofte uforsnuftige, ofte ondskabsfulde Angreb, begyndte han overhovedet at frygte den frie individuelle Meningsyttring i religiøse Ting.

Visnok grebe Gjendøberne, for at forstærke deres Parti, til de uværdigste og forkasteligste Midler af fanatisk Proselytmagerie. Men det er dog paa den anden Side meget forlangt, naar Zwingli vil gjøre Tilstedelsen af en gjendøberst Lærer i en Menighed afhængig ikke blot af Sognepræstens Tilladelse, som vist var vanskelig nok at erholde, men ogsaa desuden af en eenstemmig Beslutning af den hele Kirkemenighed, der under ingen Omstændighed vilde være at erholde. Hvor høit havde ikke Zwingli nu igjen, ved at betragte den gjendøberske

Digitized by Google

Uvidenhed, lært at skatte og agte Lærdommen, som han tilforn nogle Gange havde kastet uvenlige Sideblikke til! Han minder Døberne om en Barnabas, en Lucius fra Cyrene, en Paulus og flere Andre, for at vise dem, hvormeget De, som ville lære Menigheden, fremfor Alt behøve grundig Lærdom. Ikkun grundig Lærdom kan forhindre, at der opstaaer Misforstaaelse af Skriften. Det er ikke for intet, at Paulus i 1 Kor. 14, 5 skildrer Sproggaven som overordenlig nyttig for de Christne; thi til at fortolke Skriften kan denne Gave aldeles ikke undværes. Intet er mere bagvendt end at sige: det er Aanden, som gjør det og ikke Kunsten. Det er ikke nok, at man dråges af Gud, men den lærde Drøftelse af Skriften maa træde til. Dersom der ikke ved de „Eenfoldige", af hvilke Zwingli tidligere ventede saameget for Skriftfortolkningen, skal øves stor Vold mod Skriften, saa maa Sprogenes Gave nødvendigviis virke med; og da det er den menige Mand umuligt, at bemægtige sig disse, saa er det nu engang nødvendigt, at der er Mænd, som særligen ere dannede hertil. Saadanne, som egenmægtigt opkaste sig til Lærere i Menigheden, vil Zwingli nu aldeles ikke vide noget af at sige; ja, enhver egenmægtig Optræden forekommer ham endog at være et Tegn paa Antichristendom, hvori han ustridigen gaaer meget fot vidt. Vel vil han ikke paastaae, at man, for at være Lærer i Menigheden, maa have modtaget den udvortes Vielse; men i Grunden maa dog Consequentsen af hans Anskuelse føre ham til dette Resultat, dersom det kun skal være Een forundt at optræde som Lærer i det Tilfælde, at en ordenlig Kaldelse er gaaet forud.*).

Intet Under, at Zwingli, efter en saa sienspnlig Forandring i hans tidligere Overbeviisning, kom i Splid med sin Ven

*) Bd. II, Abth. 1, S. 327 ff.

Digitized by Google

B. Hubmaier, og indviklede sig i bitter Strid med ham. Han bebreidede Hubmaier ifærdeleshed, at han havde stottet sig paa sig selv, var falden fra Kirken og havde dannet en Sect, en Bande. Ham truer han nu ogsaa med Magthaverne i Zürich, med det ærværdige store Raad, som foretager alle Ting i Kirkens Navn, og ikke længere rolig kan see paa, at Enkelte tiltage sig selv denne Magt, uden at agte paa Kirkens Dom*). Hovmodet hos den utæmmede Subjectivitet, som i Gjendøberne brød alle Ordenens og Tugtens Dæmninger, begyndte at blive Zwingli utaaleligere end selv det pavelige Tyrannies Overmod. Derfor har han ogsaa fra dette Tidspunkt af fuldkommen brudt med Subjectiviteten i kirkelige Anliggender**).

Men, ligesom Zwinglis oprindelige Theorie ikke kunde haandhæves i Striden med Gjendøberne, ligesaa lidet kunde den anvendes i Nadverstriden. Intetsteds viste det sig klarere end her, hvor lidet der i exegetiske og dogmatiske Spørgsmaal er noget at udrette ved Hjælp af overjordisk Aandsoplysning, og i hvor høi Grad Alt kommer an paa en sund, i videnskabelige Principer rodfæstet, lidenskabsfri Fortolkning. Zwingli tager ikke i Betænkning, at føre de gamle Lærere indtil det sjette Aarhundrede efter Christi Fødsel i Marken som Vidner for sin Overbevisning, og hans Ven Oekolampad gjør i sit Skrift „de genuina verborum domini o. s. v.“ den meest udstrakte Brug af det samme Hjælpemiddel***). Jo mere Zwingli drev paa, at Skriften ikke blot maa udlægges efter ethvert enkelt Steds Ordbetydning, men at Fortolkningen for at blive rigtig kræver en Sammenligning imellem forskjellige Steder, og at hertil

*) Ueber Doctor Balthazars Taufbüchlein, Bd. II, Abth. 1, S. 345.
**) Wer ursach gebe zu ufrüren u. s. w. Bd. II, Abth. 1, S. 391.
***) Bd. II, Abth. 1, S. 462 ff.

Digitized by Google

behøves forstandig Indsigt, et lærd Apparat, Dygtighed i Sproget, et omfattende Blik, destomere maatte han føle sig bortstødt fra sin tidligere Anskuelse, hvorefter et vist Maal af umiddelbar Indgivelse var tilstrækkeligt. Jo mere Luther, me den til Egensind grændsende Standhaftighed, stod fast paa sin engang udtalte Mening, jo kjækkere han paastod, at den modsatte Anskuelse var vildfarende og fordømmelig, jo mere han tilskrev sig selv en udelukkende ufeilbar Indsigt i Guds Ord, desto mere maatte Zwingli lære at indsee, hvortil det førte, naar Afgjørelsen af saa vigtige exegetiske og dogmatiske Spørgsmaal skulde gjøres afhængig af den blot subjective Oplysning. Derfor udtaler han sig i sit Gjensvar til Luther med Bestemthed derhen, at, dersom Luther farer fort paa denne Vei, dersom det er nok, blot at hæve et ret „grusommeligt Skrig" over Modstanderens Vranglære, naar man vil nedtrykke Modstanderen med vældige Ord som „kjætterst Sværmerie, Slyngelfærd, oprørsk, secterist, o. s. v.": saa er dette kun et Kunstgreb, „for i kort Tid at gjøre Lærernes Tyrannie igjen ligesaa trykkende, som det havde været under Pavedømmet." Imod saadan Anmasselse, siger Zwingli, er det nødvendigt at optræde med Fasthed og at sætte sig imod, at enkelte Lærde ville betage det christne Folk dets eget Omdømme og bringe det under deres eget. Luther er i sit Skrift: „At disse Ord: dette er mit Legeme, endnu staae fast imod Sværmeraanderne", paa bedste Vei med at holde Guds Ord i Fængsel efter sin egen vildfarende Forstand, ligesaa fuldt som Paverne forhen havde gjort det*). Idet iøvrigt Zwingli drager sig tilbage til sin Grundregel, at man ved Fortolkning af Skriften skal give Gud, og ikke sig selv Æren, appellerer han ogsaa her fra den subjective Følelse til den kirkelige Bevidstheds afgjørende Dom. Det er

*) Bd. II, Abth. 2, S. 17.

Digitized by Google

altsaa ikke længere Samvittigheden hos de enkelte gudoplyste Christne, men hos det gudoplyste Samfund, der for Zwingli er traadt i Stedet for det almindelige Præstedomme. Det er kun ikke rigtig klart, hvad Zwingli har forstaaet ved dette gudoplyste Samfund. I sit Skrift: „über Luthers Bekenntniß, antwurt H. Z." dadler han Luther ligefrem, fordi han havde bragt dette Anliggende for Folket og derved gjort det til et almindeligt, medens det havde forekommet ham meget mere passende, at underkaste det en venskabelig Drøftelse i de Lærdes snevrere Kreds*), hvorhos han desuden udtrykkeligt erindrer om de første Christnes Skik og de ældste Læreres Opfattelse af Sagen.

Det er i ethvert Tilfælde i det Hele umiskjendeligt, at der i den anden Periode af Zwinglis reformatoriske Virksomhed er foregaaet en væsenlig Forandring med hans tidligere Anskuelse om de enkelte Christnes Forhold til det almindelige Præstedomme. Den enkelte Christen repræsenterer ikke længere Ideen af det almindelige Præstedomme i sin Personlighed, selv om denne tænkes som en aandopfyldt og gudoplyst Personlighed. Istedetfor den enkelte Samvittighed træder Samfundssamvittigheden, i Stedet for Individet det christelige Samfund. Det Fremskridt, eller, efter som man tager det, det Tilbageskridt, som det reformeerte Princip i sin tidligste Repræsentant, drevet af Omstændighederne, her har gjort paa Samvittigheds- og Troesfrihedens Omraade, ligger klart for Dagen.

*) Bd. II, S. 97.

Digitized by Google

VII.

Omvendt fremstiller den gjendøberske Retning Bestræbelsen efter, ved skarp fortsat Udvikling af den oprindelige zwingliske Grundsætning, med fuldkommen Miskjendelse og Forkastelse af alle historiske Betingelser at hæve den subjective Aands Autonomie til eneste og udelukkende Norm for kirkelig Tro og Liv, og i Kraft af dette Princip aldeles fra ny af at omdanne saavel Staten som det menneskelige Samfund, medens Sebastian Franks og hans Meningsfællers pantheistiske Skole gjør den enkelte Christens Deelagtighed i det almindelige Præstedømme afhængig, ikke specielt af den christelige Tro, men af den menneskelige Naturs Væsen overhovedet, og istedetfor revolutionaire Verdensomvæltningsplaner fremkalder og nærer idealistisk-phantastiske Drømmebilleder.

Som vi have seet, er det første Stød til denne tilbagegaaende Bevægelse hos Zwingli udgaaet fra Gjendøberne. At Zwingli stod paa een og samme principielle Grund som Gjendøberne, er allerede ovenfor blevet anerkjendt. Ogsaa hos Oekolampad finde vi de Grundtanker, af hvilke den gjendøberske Lære om Kirken senere udviklede sig, tydeligt udtalte. Ogsaa han gjør Deelagtigheden i den sande Kirke, i de Troendes almindelige Præstedømme, i Eet og Alt afhængig af den indre, umiddelbare Guds- og Aandsoplysning. Hvad der imidlertid hos ham, Zwingli og de ikke gjendøbersk sindede Forere for den reformeerte Protestantisme senere luttrede og omdannede sig, det blev af Gjendøberne opfattet i den meest frastødende, hensynsløseste Form, forvanskет, drevet til den yderste Yderlighed. Der er noget Sandt i den Paastand af Bullinger, at Gjendøberiet er opstaaet af »Paastaaelighed, Stolthed og

aandeligt Hovmod" *). Doberne gaae ud fra Aandens absolute Autonomie; Aanden er ikke bestemt ved noget udenfor den selv, men ene og alene ved sig selv. Den hele historiske Anskuelse af Christendommen gaaer derved til Grunde. Gjendoberiet viser sig som den meest afgjorte Modsætning til den romerske Katholicisme i den Maade, hvorpaa det gjør Ideen af det almindelige Præstedomme gjældende. Medens den romerske Kirke kun optræder som en historisk afsluttet Kirke, optræder den gjendoberske Kirke som en Kirke, der endnu aldrig har været til i Historien. Medens den romerske Kirke støtter sin Autoritet paa sin Ælde, saa støtter den gjendoberske Kirke sin Autoritet paa sin fuldkomne Nyhed. Derfor bemærker ogsaa Bullinger imod Doberne: „havde de læst Historierne og lært de ældgamle Ting at kjende, saa vilde de upaatvivleligt være mere ydmyge og mindre dristige". Fordi de ere saa uerfarne og uvidende og begjerede at være Lærere, uden selv at have lært noget, deraf kommer det, at de hærsjede og forvirrede Alt og formelig fordreiede Skriften.

I Virkeligheden stræbte ogsaa Doberne med Hensyn til dem, som de ønskede at vinde, først og fremmest efter at rive dem løs fra enhver udvortes Autoritet, og at bringe dem til ligesom at staae ved sig selv. Først vækkes og næres der paa systematisk Maade Mistro og Had, mod den bestaaende Kirkemagt, mod de foresatte Geistlige, mod Landets Øvrighed, mod de paahvilende Forpligtelser. Fra det religiøse Omraade gaaes der da over til det politiske. Fra Afskaffelsen af Barnedaaben gaaer man videre til Afskaffelse af Tienden, til Indførelse af Eiendomsfælledskab. Bullinger har sine gode Grunde til at han saa alvorligen formaner Doberne til at give sig af „med Grammatika, Rhetorika, Dialektika, Arith-

*) Von den unverschampten Fräfel. Vorrede.

Digitized by Google

metik, Geographie, Astronomie, Physika, Historika og allehaande Stykker i Praktika, hvilke ere høist fornødne for en Evangelist"; ja, den reformeerte Josada seer sig i Løbet af Disputationen med den gjendøberske Simon endog nødsaget til at antage sig de skjønne Udsagn, som findes hos Hedningene, hvis Studium der rigtignok ikke laae Døberne megen Magt paa, idet Simon uden al Blu udtaler, at „ved Sprog, Kunster og Historier bliver man blot bestandig mere forvendt." Den reformeerte Josada taler om „et skjønt Pallads i Lærdommens frydefulde Paradiis", og kalder Modstanderens Paastand, som kaster Feidehandsken til al historisk Tilværelse, en „daarlig Indbildning"; priser som det Ydmygste og Fortræffeligste, der gives paa Jorden de „ret vidende (lærde) Mennesker".

„Egenmægtighed", som Bullinger kalder det*), eller absolut Aandsautonomie, der vil ombygge og fra ny af grunde Kirken aldeles efter blot subjectiv Indgivelse, og paa dette Grundlag ogsaa vil opføre en ny Stat og et nyt Samfund, — er det theanthropologiske Princip ligesaavel for de daværende Døbere som for de nuværende socialistiske og communistiske Sværmere, hvilke, med Miskjendelse og Forkastelse af alle historiske Betingelser, ville forvandle Verden til Kirke, fra Grunden af fornye og forandre Stat og Samfund. Reformationen forekom Døberne at være kun en halv Forholdsregel, hvorved man standsede midt paa den Vei, som skal føre Menneskeslægten til Maalet, til Saliggjørelse. Alt er dem for ringe, ikke aandrigt, høit, fuldkomment nok. Aanden, paastode de, driver til at handle med langt større Alvor. Hvo som har Aanden uden Maal, den udelukkende sande Aand, bør derfor forlade den gudforladte, aandstomme Kirke. „Derfor er det nu paa Tide, at man afsondrer sig fra Andre, og

*) Der Wiedertäuffern Ursprung, S. 8.

Digitized by Google

i deres Sted samler en reen Kirke og Menighed af Guds rette Børn, som have Guds Aand og regeres og føres af den." Saasom, ifølge gjendøberst Forudsætning, ethvert gjendøberst Individ besidder denne Aand i fuldt Maal, saa besidder ogsaa ethvert saadant Individ fuld aandelig Autonomie og er uafhængig af enhversomhelst Autoritet.

Med dette Døbernes Samvittigheds- og Troesprincip stemmer den Skildring fortræffeligt overeens, som Bullinger giver af enkelte Personligheder, der tilhørte denne Retning. Han skriver, at disse vare vredagtige, at man ikke hørte andet af deres Mund end Fordømmelsesdomme over andre Mennesker, at de i Almindelighed opførte sig gjenstridigt, viste sig ulydige imod Øvrighedens Befalinger, vare altid strax beredte til at overgive deres Modstandere til Djævelen, i Henseende til Andre at gjøre Alt til en Samvittighedssag, men derimod, hvad det Onde angik, som klæbede ved dem selv, „at overstryge og forskjønne dette med den guddommelige Aands og det guddommelige Ords Farver." Medens Døberne forkastede Luther, Zwingli o. s. v., fordi de vilde opkaste dem til nye Paver, vare de selv mere fordømmelsessyge end de meest fordømmelsessyge Paver, og, dersom Bälth. Hubmaiers Forslag var gaaet igjennem, hvorefter tre til fire Mænd skulde vælges af den aandsoplyste Menighed, for at træffe Afgjørelse om „hvo der kommer Guds Ord nærmest", da vilde der ved en saadan Indretning være blevet stiftet en Kjetterdomstol i den nye Kirke, som sikkert ikke havde givet de pavelige Kjetterdomstole noget efter i nogen Henseende*).

*) Jvnf. Hubmaiers Skrift (nutildags sjeldent): Axiomata, quæ Baldazar Pacimontanus, musca, Huldrychi Zwinglii in Christo frater, Joanni Eckio Ingolstadiensi Elephanto magistraliter examinanda exposuit. In controversia fidei, ubi duo dissentiunt, quis debeat esse judex. Veritas est immortalis.

Digitized by Google

Aldeles i Aanden af en saadan, al historisk Overlevering haanende og forsmaaende, Subjectivitets-Autonomie see vi en Münzer optræde og handle. Han begynder ikke for intet sin „intimatio" med et vældigt ego, og protesterer derpaa imod Alt, hvad der ikke behager ham, som en Pave, der svinger Bandstraalen i Haanden. En særegen Aabenbaring er bleven ham tildeel, og i Kraft af denne lader han sit Ord lyde til Christenheden. Der gives, efter Münzers Paastand, ingen sand Præst i Christi Kirke uden en særegen subjectiv revelatio. De rette udvalgte Hjerter ligne Tavler, paa hvilke Gud med sin Finger har indskrevet det levende Ords Hemmeligheder. Ogsaa han lægger alt Eftertryk derpaa, at Guds Ord maa høres indvortes fra, ligesom de Vise i Østerlandet fornam det, førend Noget udenfra var kommet til Nogens Kundskab *).

Münzer hører nu særligen til dem, som ikke vilde indskrænke Samvittigheds- og Troesautonomiens Princip til de kirkelige Forhold, men vilde udstrække det ogsaa til de politiske og sociale. Enhver nedarvet, historisk overleveret Autoritet maa vige for ham og brydes. Han ivrer ligesaa meget imod Fyrsterne og Herrerne som imod Præsterne, og de Forstnævnte fremstiller han som „Aagerens, Tyveriets og Roveriets Pol", fordi de „tage den hele Skabning til Eiendom; slaae og opæde den fattige Haandværksmand og Agerdyrker". I sin uindskrænkede Subjectivisme teer Münzer sig som en „Guds Apostel", og det som en Apostel, ikke med Ordet i Munden, men med Sværdet i Næven, i hvilken formeentlige Egenskab han skriver til Grev Ernst af Mansfeld: „Jeg Johannes Münzer, Sognepræst til Allstedt, formaner dig til, at du for den levende Guds Navns Skyld

*) Jvnf. Strobel Leben o. s. v. Thom. Münzers, S. 19 ff.

Digitized by Google

sætter Grændse for dit tyranniske Raserie, og ikke længere opflammer Guds Vrede over Dig". — „Paa det at du ogsaa skal vide, vedbliver han, at vi have Befaling ovenfra, saa siger jeg, at den evige, levende Gud har befalet det, og overdraget os at støde dig fra Thronen. Vi ville have dit Svar endnu idag, eller ogsaa hjemsøge dig i Navn af Hærskarernes Gud; hvorefter du kan vide at rette dig. Vi ville fortsvet gjøre, hvad Gud har befalet os; gjør ogsaa du dit Bedste."*) For det ulykkelige Slag ved Frankenhausen erklærede Münzer for Folket, at Gud mundtligen havde befalet ham at drage i Kampen, og det er fra en umiddelbar Iboen af Gud i ham, af en i Christi Menneskeforbelse grundet Guddommeliggjørelse af ham selv, at han udleder den afgjorte indre Forvisning, som i hans egne Øine gjorde ham ubekymret angaaende udvortes Autoritet og Andres Omdømme, til Dommer over og Ordner af hele Verden**). Hvad han gjør, det gjør han, som han udtrykker sig, fordi det usvigeligen er skrevet i hans Hjerte. Ideen af det almindelige Præstedømme optræder følgelig her i Formen af fuldkommen ubundet Subjectivitet, d. e. af kirkelig og politisk revolutionair Vilkaarlighed.

I den samme Form, som Revolutionering af alle Livsforhold og Tilintetgjørelse af alle Sædvaner, see vi hiin Idee i Münster at henvise Gemytterne indtil subjectiv Affindighed. Man behøver kun at kaste et Øie paa de 21 Artikler af Gjendøberne i Münster, af hvilke, som bekjendt, Cochlæus skrev en Gjendrivelse, for at overbevise sig om de Consequentser, som denne Form af den meest ubundne Subjectivitet medfører, og for at finde det forklarligt, at den saa

*) Strobel, S. 100.

**) Strobel, S. 159.

Digitized by Google

skjønne og sande Idee af det almindelige Præstedømme hos Protestanterne selv snart kom i ondt Rygte, og intetsteds til fuld Anerkjendelse, endsige da til praktisk Gyldighed. I hine Artikler hedder det iblandt Andet, at Døberne ikke mere skulde handle med de „Ugudelige", d. e. Ikke-Døberne, intet kjøbe af eller sælge til dem, ikke hilse dem eller vise dem Ærbødighed, ikke være nogen Øvrighed underdanig, ophæve Ægteskabet, ikke længere betale Renter eller Tiende. Vistnok bliver Ideen af det almindelige Præstedømme, her hvor den drives til sin yderste usande Spids, med det Samme ophævet derved, at ikke længere hver enkelt Christen har fuld Andeel i hiint, idet det forbeholdes særlige udvalgte Propheter, altsaa visse enkelte Personligheder i Modsætning til Andre. Rothmann siger i sin Indbydelsesskrivelse til udlændiske Folk af gjendøbersk Retning, ved hvilken han indbyder dem til at komme til Münster istedetfor de derfra udvandrede Borgere, udtrykkelig, at Gud havde sendt en overordenlig, from og hellig Prophet, som forkyndte Guds Ord reent og uden alle menneskelige Tilsætninger med utrolig Kraft og Ynde, til Münster. Man seer heraf, at der tillægges endog de Gjendøbersk-Sindede, forsaavidt som de ikke besidde den prophetiske Gave, kun en underordnet Andeel i den udgydte Aands Fylde, og udenfor den snevre gjendøberske Kreds er hele Verden hjemfalden til Djævelen og hans Rige. Derfor — det er den frygtelige Consequents af dette System, en Consequents, som i vore Dage tildeels gjentager sig i nogle rasende communistiske Systemer — maa Alt, hvad der ikke er gjendøbersk, tilintetgjøres med Ild og Sværd. Dette kaldes, efter Propheten Matthiesens Udtryk, „at rense Herrens Lade, Faderens Huus, det nye Jerusalem fra al Ureenhed" *). Verden

*) Jvnf. Jochmus, Geschichte der Wiedertäufer in Münster, S. 120.

Digitized by Google

skal i Ret og Alt blive saaledes, som de foregivne Guddinspireredes subjective Vanvid vil have den. Hvad der er historisk blevet til og berettiget, bliver indviet til Undergangen. Ikkun den døberske Villie har Ret til at ville, kun den døberske Samvittighed Ret til at være fri. Alle skriftlige Handlinger, Bitterlighedspapirer, Brevskaber, det paa værdifulde Documenter saa rige Stads-Archiv i Münster bleve tilintetgjorte, det store Stads-Segl, hvorpaa Apostelen Paulus's Billede var indgravet, sønderslaaet, og de gamle Vaaben traadte i Skarnet. Ogsaa Ægteskabets Institution bliver — som en nedarvet, paa gjensidige, den subjective Vilkaarlighed indskrænkende, Rettigheder og Pligter beroende, Indretning — givet til Priis, og Kong Johans ynkelige Rige soler sig tilsidst i Myrderie og Vellyst, saaledes som den subjective Lystenhed efter Øieblikkets Drift og Indskydelse medfører.

Denne subjective, til Vanvid udartede Vilkaarlighed, har ved David Joris fundet sin ideale Personlighed i „Christus David". Denne Christus David, om hvem alle Propheter have spaaet, paa hvem alle Guds Foranstaltninger og Forelser baade i Fortiden og i Nutiden havde henviist, og som er meget herligere end Jesus Christus, er den fuldendte Typus paa den subjective religiose Antonomie, der har sprængt og sønderrevet alle nedarvede lovlige Autoriteters Baand*).

I en anden, mere eiendommelig Form optræder Ideen af det almindelige Præstedomme hos Sebastian Frank og hans Meningsfæller. Frank gaaer ud fra Forudsætningen af en almindelig Lighed af alle Mennesker, og adskiller sig deri saavel fra den reformatoriske som fra den døberske Anskuelse. Efter

*) Corrodi, krit. Geschichte des Chiliasmus, Bd. III. Th. 2, S. 301 ff.

Digitized by Google

den reformatoriske Anskuelse skal ethvert Menneske vorde en Præst; efter Frank er ethvert Menneske af Naturen en Guds Præst, og behøver ingen overnaturlig høiere Indvielse til dette Præstedømme. Forskjellen imellem Tingene i Verden er i Franks Øine kun et Skin. Det Sande i dem alle er overalt det Samme. Vi ere Alle Skabninger af en upartisk Gud, som væsenligen og naturligen leder os Alle i lige Maal. Gud har stillet Alle i det samme Liv, Væsen, Eiendom og Gode. Vi ere, som Frank meget betegnende udtrykker sig, alene „i Skin og Indbildning forskjellige", men ikke i Gemyttet og ikke i Livet og det Gode selv; thi Gud er Alles Liv paa samme Maade*). Hvorledes skulde man da ville vorde Noget, som man allerede er af Naturen? Til hvad Ende gjøre sig megen Møie, hvor al Møie er spildt?

Paa dette Standpunkt, hvor eensidig pantheistisk det endogsaa er, kan Frank idetmindste ingen Fristelse føle til at fremkalde voldsomme Rystelser for at overgive Verdensherredømmet til et lidet Antal af Inspirerede. Derimod har han tilegnet sig den tidligere zwingliske Anskuelse om den fuldkomne Selvforvisning hos det enkelte Menneske, som i sig selv veed Alt, har Alt, og ikke trænger til Andet, ikkun med den Forskjel, at, medens hos Zwingli Selvforvisningen er betinget ved den specifisk-christelige Aabenbaring, er hos Frank det indre Menneske sig selv nok, og behøver ikke nogen udenfra til ham kommende Aabenbaringsmeddelelse. I Henseende til det Indre er derfor enhver menneskelig Personlighed religiøs fri, aandelig forvisset i sig selv, ikke trængende til nogen anden Autoritet. Det er kun saalænge som det indre Menneske endnu ikke er blevet sig selv bevidst, men fænges og fastholdes af det udvortes Menneske, at Mennesket endnu ikke er i Be-

*) Paradoxa, 93: „Alle Menschen ein Mensch."

siddelse af Samvittighedens og Troens Frihed; Mennesket behøver altsaa kun at blive sig sin Frihed bevidst, og da er han virkelig vorden det, som han efter sit Væsen bør være. Det er ganske vore Dages pantheistiske Anskuelse, hvorefter Subjectets sædelige Frigjørelse tilsidst løber ud paa en blot Proces af Selvbevidstheden og Verdensbevidstheden. Til en Overvindelse af Synden, til en virkelig Forening og Forsoning med Gud, til et sandt Hjertets Præstedømme kommer man ikke ad denne Vei. Det Subject, som paa denne Maade frigjør sig, omstyrter vel ikke de udvortes Autoriteter paa voldsom Maade, men det river sig i Bevidstheden løs fra alle Autoriteter, og tænker sig selv, i sin naturlig-menneskelige Tilværelse, som fri, ja endog, saaledes som Frank gjorde, som syndfri, uden dog virkelig at have opnaaet en høiere gudmenneskelig, for Synd renset Tilværelse.

Dette Resultat søger Schwenkfeld at undgaae, idet han gjør Gjenfødelsen som en af Gud bevirket Fornyelse af Hjertet til Betingelse for Deelagtigheden i det almindelige Præstedømme. Men denne Gjenfødelse opfatter han saa subjectivt, saa uafhængigt af alle ydre Indvirkninger, at han aldrig kommer ud af den feilagtige Opfattelse, der var egen for Reformationen i dens Begyndelse, men forvilder sig ind i en phantastisk Idealisme. Derfor er Luther ham ogsaa for realistisk, for massiv, for udvortes i hans Opfattelse af det almindelige Præstedømmes Idee. Naar Luther forkynder den h. Aands høie Hemmeligheder og Embede, saa tager han ofte feil, falder fra det Aandelige ned til det Legemlige, fra det Indvortes til det Udvortes, fra den h. Aands eller Christi Virksomhed til Prædikerens Tjeneste, Altsammen af Mangel paa aandelig Skjønsomhed *). Deelagtigheden i det almin-

*) Epistolar. S. 59 ff.

Digitized by Google

lige Præstedomme begrundes, ifølge Schwenkfeld, ved en heeltgjennem indvortes Virksomhed af den h. Aand, som paa ingen Maade er afhængig af udvortes Betingelser. Derfor finde vi ogsaa hos Schwenkfeld den samme Ringeagt for al Lærdom, som fra først af ogsaa kiæbede ved Zwingli. Lærd og forstruet ere for ham eenstydige Ord. Fordi der staaer skrevet hos Propheterne, at Alle skulle være lærte af Gud, derfor bør man heller ikke forpligte sig paa Menneskelærdomme, og det er kun Hjertets indre Tilbøielighed og Retning, der bestemmer den enkelte Christens Forhold til hans Herre*). Men denne Tilbøielighed og Retning er paa den anden Side heller ikke afhængig af den Enkeltes Selvbestemmelse, men et Product af guddommelig Oplysning, og saaledes see vi Schwenkfeld at fastholde Ideen af det almindelige Præstedomme i den enkelte Christen i den utilbørlige Yderlighed, der af Zwingli som en praktisk kirkelig Mand saa snart igjen blev forladt. „Det følger heraf uimodsigeligt, siger han i denne Henseende, at Menneskets Iverken af egne Kræfter, Flid eller Øvelse eller ved nogensomhelst Skolekunst kan fatte Aandens inderste Mening i Skriften, men at saadanne Gaver og den rette Forstand paa Skriften af Naade gives og nedbedes overfra, og aabenbares ogsaa de ulærde, eenfoldige og indskrænkede Mennesker ligesaa snart, ja ofte før end de høivise og lærde“**).

Som man seer — mellem revolutionaire Verdensomvæltningsplaner og idealistisk-phantastiske Drømmebilleder vakler det paa sig selv støttede, for enhver Autoritet udenfor og ovenover det blottede, Subject hid og did. Fra regelløs Selvbefrielse drives det fremad til despotisk Undertrykkelse af Andres

*) Epistolar. S. 559.

**) Epistolar. S. 1001.

Digitized by Google

Samvittighed og til Plyndring af Andres Gods, fra Bestræbelsen efter at gjøre alle Mennesker lige til en udelukkende Privilegering af visse enkelte Gudinspirerede, uden fast Holdning, uden varig Ro, uden indre Fred, uden aandelig Klarhed.

VIII.

Ogsaa Calvin gaaer, i Modsætning til det romerske Hierarchie, ud fra Ideen af det almindelige Præstedømme; Deelagtigheden heri formidles ved den i Ordet aabenbarede Aand, en Anskuelse, som lider af indre Modsigelser. Men, idet han nu fremdeles indskrænker Deelagtigheden i det almindelige Præstedømme ved sin Udvælgelsestheorie, og gjør det ene og alene afhængigt af Gud, hvem han vil optage iblandt Sine, stiller han den enkelte Christen aldeles udenfor Subjectivitetens Omraade, og sætter tillige istedetfor det almindelige Præstedømme Begrebet af et særligt Præstedømme. Efter Luther er enhver Troende, efter Calvin derimod alene den til Tro udvalgte enkelte Christen et sandt Medlem af det sande christelige Samfund. Derved er Protestantismens subjective Princip fuldkommen opgivet paa det kirkelige Samfunds Omraade.

Calvin gaaer i sin Polemik imod Pavedømmets Autoritetskirke ud fra den samme Grundvold som de øvrige Reformatorer, idet han frakjender denne Kirke den sande Autoritet, og aldeles nægter den Myndighed til at dømme over Skriften. Ikkun Sandhedens Aand, som har talt gjennem Propheternes Mund (Jes. 51, 16), formaaer at udruste sine Redskaber med slig en Autoritet, og hvo som ikke har denne Aand, kan heller ikke gjøre Fordring paa nogen kirkelig Magtfuldkommenhed. Calvin beraaber sig altsaa ligeledes paa et indre Princip, hvorved den enkelte Christens Forhold til det kirkelige Samfund er betinget.

Digitized by Google

Det kommer i sidste Instants an paa Troens Selvforvisning. Skriften maa beseglés og stadfæstes i vore Hjerter ved Aanden; der maa i vore Hjerter have dannet sig et overmenneskeligt Omdømme (judicium suprahumanum); vi maae være os bevidste (conscii), at Sandheden er i os*). Vel lukker Calvin ikke Øinene for den nær liggende Indvending, at der med vildfarende Overbeviisninger ligeledes er en aandelig Bevidsthed forbunden, men han trøster sig dog snart igjen med den Bemærkning, at denne Bevidsthed i saa Tilfælde er en svag, ingen Selvforvisning i Aanden medførende Bevidsthed, hvorimod den sande Christens Bevidsthed indgyder en over Tvivl ophøiet Guddomskraft, som den Paagjældende ganske tydeligt føler som en saadan. Til denne Guddomskraft hengiver man sig frivillig og med en langt større Afgjorthed, end om man blot bestemtes af menneskelig Villiekraft. Grunde behøves ikke længer der, hvor Følelsen saa tydeligt træder i Stedet for og erstatter alle mulige Grunde. Men hvad Calvin paa eet Sted kalder Følelse, det kalder han paa et andet Sted Erfaring, og forsikrer gjentagende, at Sligt ikke vel lader sig fatte i Ord og Begreber. Denne Følelse eller denne Erfaring bliver vistnok kun Faa til Deel; saadanne indre Livserfaringer udgjøre et fromt Privilegium, hvorom den ufromme Masse af Mennesker ingen Anelse har. Over det ringe Antal af saadanne Privilegerede maa man heller ikke undre sig. Guds Hemmeligheder kunne jo kun forstaaes af dem, for hvem Gud selv har aabenbaret det. Herved har Calvin unægtelig fuldstændigt brudt med den romerske Kirkes Princip. Det kommer aldeles ikke an enten paa udvortes Fortrin, eller paa nogen Indvielse til Embedet. Det er Aandens hemmelighedsfulde Salvelse, Indvielsen fra oven, hvilken Gud tildeler Den, hvem han vil tildele den, som

*) Inst. I, 7, 2.

Digitized by Google

gjør og bevirker Alt. Men mon ikke Calvin derved kommer en ny Fare nær? nærmer han sig ikke til gjendøberske Vildfarelser? ligger der ikke i denne Anskuelse Spirer til phantastisk Sværmerie?

Calvin selv — dette Vidnesbyrd skylde vi ham — forvarer sig paa det Bestemteste herimod. Allerede i den første Bog af hans institutio drager han med Kraft tilfelts imod „Sværmerne (Fanaticos)", som bestræbte sig for at undergrave al ægte Fromheds Grundvold, og, ved Tilsidesættelse af Skriften, beraabte sig paa Indgivelser*). Han betegner denne Retning ikke blot som vildfarende, men som affindig. Forsætligen vil han ikke vide Noget af særlige Aandsmeddelelser ved Siden af Skriften, og vi kunne heraf slutte os til, hvorledes han maa have dømt om Zwinglis og Oecolampads „indre Ord" og „indre Lærer", endskjøndt der ikke er opbevaret os nogen Ytring af ham i saa Henseende.

Calvin kom i det Tilfælde, at maatte forsvare sig imod den Bebreidelse for Inconsequents, som man her kunde gjøre ham. Dersom Aanden kun igjennem og formedelst Skriften indvirker paa os, sagde Modstanderne, dersom der altsaa ikke tilkommer den nogen egen selvstændig Indvirkning, saa gjøres jo Aanden, det indvortes Princip, afhængig af Ordet, det udvortes Princip, og Aandens Anseelse og Virksomhed i Kirken, hvorpaa Calvin lægger saa megen Vægt, bliver derved svækket, ja paa en vis Maade tilintetgjort. For at undvige denne Bebreidelse, søger Calvin en Udvei. Idet han gaaer ud fra den rigtignok intetsteds beviste Forudsætning, at Aand og Ord ifølge en guddommelig Undervirkning ere saaledes forbundne med hinanden, at det Ene ikke kan stilles fra det Andet, saa slutter han heraf, at i Aandens Indvirkning tillige er indbe-

*) Inst. I, 9, 1

Digitized by Google

sattet Ordets Indvirkning, og omvendt i Ordets Indvirkning tillige Aandens Indvirkning. Saaledes er Aanden, ved hvis Kraft Ordet er opstaaet, paa en Maade bleven underkastet Ordet, nemlig forsaavidtsom den, for at virke, nu trænger til Ordets medvirkende Kraft. Enhver Oplysning, som udgaaer fra Aanden, maa altsaa være formidlet ved Ordet, og kun en Aandsoplysning, som har Skriftens Ord til sit Organ, tør man tillægge en høiere guddommelig Oprindelse. Herved troer Calvin at have afskaaret alt Slægtskab med den doberske Retning fra Grunden af. Mennesket kan saaledes aldrig forfalde til den Indbildning, at der skulde være tilflydt ham en særlig, overordenlig Aandsmeddelelse; han har bestandig at betragte sig selv kun som Organ for den allerede givne og i Ordet virkeliggjorte Aabenbaring; noget virkelig Nyt kan aldrig komme ind i ham ved Aandens umiddelbare Virksomhed. Den enkelte Christen staaer derfor heller ikke i nogen umiddelbar Sammenhæng med Gud; han øser ikke Forvisningen om sin Salighed af nogen salig subjectiv Fornemmelse, men han maa altid i Ordet og gjennem Ordet søge Forvisningen om sin Salighed.

Men der reiser sig ikke uvæsenlige Betænkeligheder imod denne, al Subjectivitet i Grunden ophævende, Anskuelse. Naar Ordet paa en saadan uforklarlig, underfuld Maade er forbundet med Aanden, hvilket Zwingli og Oekolampad i deres første Periode paa det Bestemteste bestrede og forkastede som papistisk, hvorfor virker da Ordet Omvendelse i et Menneske, og ikke i et andet? Og naar Aanden i dens Skilsmisse fra Ordet slet intet virker, hvor kan da Calvin paa et andet Sted indrømme, at Menneskets Aand efter dens naturlige Beskaffenhed er udrustet med overordenlige Gaver af den guddommelige Aand, og at ingen Gave hos den menneskelige Aand lader sig hidlede fra nogen anden Kilde, end fra den guddommelige Aand? Med spidsfindige Adskillelser, som den mellem „Spiritus Dei“

Digitized by Google

og »Spiritus sanctificationis«*), kommer man ingen Vei, og naar Calvin lader endog blot en exiguum veritatis gustum, en veritatis guttulam komme umiddelbart fra Aanden uden Ordet som Betingelse, saa er derved Spidsen brudt af hans Sætning, og en Virksomhed af den Hellige Aand indrømmet, der ikke ubetinget er bundet til Skriften som Organ. Ja, Calvin tilstaaer egentlig uforbeholdent, at Aanden gjør Hjerterne modtagelige for Ordets Paavirkning, saa at det dog i Grunden er Aanden, hvorved den Christnes indre Forhold til Gud bevirkes. Men er det Aanden og ikke Skriftordet i og for sig, hvorved Mennesket føres til Gud og opnaaer Forvisningen om sin Deelagtighed i det almindelige Præstedømme, saa er der ikke længere indre Consequents i den calvinske Anskuelse, men en uovervindelig Modsigelse er bragt ind i den. Ligesom Calvin med sin bedste Villie i Theologien ikke bringer det til Begrebet af en virkelig gudmenneskelig Christus og i Anthropologien ikke til Begrebet af en virkelig gudmenneskelig Tro, saaledes bringer han det paa det kirkelige Samfundslivs Omraade heller ikke til Begrebet af et virkelig gudmenneskeligt Christenliv.

Af denne Modsigelse fører kun Theorien om den absolute Udvælgelse ud, en Lære som imidlertid fuldstændigt ikkjendegjør Menneskets Væsen for at hævde Guds Væsen. Eftersom Calvin fraskjender det naturlige Menneske al Modtagelighed for det guddommelige Ord, efterdi det Guddommelige for perspicacia humana er et penitus absconditum; esterdi det først er per solam spiritus revelationem, som Calvin udtrykker sig, at der tildeles Menneskene Evne til at tilegne sig samme, saa er egentlig Alt afhængigt af, om magister interior, d. e. Aanden, gjør

*) Inst. II, 2, 16.

Digitized by Google

et Hjerte modtageligt, eller ikke. Det er paa en Villiesag af den h. Aand, at den enkelte Christens Deelagtighed i det almindelige Præstedomme tilsidst kommer til at beroe, og Den, hvem den h. Aand vil sikre denne Deelagtighed ved Indvirkningen af sin forberedende Naade, han opnaaer den ligesaa vist, som det er vist, at Den ikke opnaaer den, hvem disse forberedende Indvirkninger ikke ere blevne til Deel. Naar Calvin tilskriver Aanden en særegen Maade at indvirke paa, og ligeledes Ordet en særegen Maade at indvirke paa, forskjellig fra Aandens, saa ændrer han derved ikke noget i det Væsenlige af sin Anskuelse. Hvorledes kan man overhovedet tale om en dobbeltartet Virkning af Aanden og Ordet, naar begge skulle tænkes at virke i og med hinanden, saaledes som Calvin egentlig synes at mene. Paa denne Maade erholde vi to forskjelligartede Virkninger, hvoraf dog kun den ene virker afgjørende. Naar Aanden ikke virker, da er Ordets Virkning ingen; hvor Aanden virker, der kan Ordets Virkning ikke udeblive. Men følger ikke heraf med Sikkerhed, at det i Grunden kun kommer an paa, om Aanden virker eller ikke*). Derfor kommer det, med andre Ord, an paa Gud, om han vil udvælge et Subject til Medlem af sit Riges Samfund eller ikke. Subjectet maa i den Henseende forsage fuldstændigt paa al Selvvirksomhed. Der er foregaaet noget med Subjectet, hvori det er fuldkommen uskyldigt, som i ingen Betydning kan tilregnes det. Vel har den Troende indre Forvisning om sin himmelske Kaldelse; men denne er ene og alene et Product af den h. Aand, som derved besegler Hjerterne**).

Calvin søger at tydeliggjøre denne Anskuelse fornemmelig derved, at han imod den af ham fuldstændigt forkastede men-

*) II, 2, 20.
**) III, 2, 36.

Digitized by Google

have den guddommelige Naades Udvælgelse at takke for, at de ikke med tusinde Andre opsluges af Fordærvelsens Afgrund. Den Enkeltes Selvfølelse gaaer saaledes under i den ydmyge Følelse, at han selv er Intet og af Naturen ligesom alle Andre kun et Fordærvelsens Barn, som alene har en overordentlig og ufortjent Naadesact af Gud at takke for sin Frelse. Subjectiviteten har her ingen Ret og ingen Plads mere paa det mre kirkelige Samfunds Jordbund. Det er, som vi have udtalt det: Protestantismens subjective Principer fuldstændigt opgivet.

IX.

Melanchthon fremstiller den mæglende Bestræbelse efter at forsone Subjectet med den objective Autoritet, d. e. den enkelte Christens Aand med Guds aabenbarede Sandheds Ord, uden at lade hiin gaae tilgrunde i dette, eller dette i hiin. I denne Bestræbelse ere ogsaa de fleste Bekjendelsesskrifter baade af luthersk og af reformeert Retning, skjøndt fra forskjellige Standpunkter af, enige med Melanchthon. Det maa indrømmes, at en virkelig Forsoning endnu ikke er tilveiebragt ved disse Bestræbelser; men det maa betragtes som en fortsat Opgave for Protestantismen, paa den ene Side at bringe Subjectets individuelle Frihed og Selvstændighed til Anerkjendelse, men paa den anden Side kun at anerkjende denne Frihed og Selvstændighed, forsaavidt som den staaer paa Grundvolden af den objectiv-christelige Sandhed, hvoraf følger, at efter ægte protestantiske Principer kun en christelig troende Individualitet kan betragtes som deelagtig i det almindelige Præstedomme,

Digitized by Google

og at der kun forsaavidt kan være Tale om et almindeligt Præstedømme, som det virkeliggjør sig i frie selvstændige Individer.

Efter sin oprindelige Anskuelse gaaer Melanchthon ud fra den Troendes ubetingede Selvforvisning, som maa være saaledes beskaffen, at den Enkelte end ikke føler den ringeste Tvivl angaaende sin Frelse. Enhver, som troer, maa føle, at han staaer i Guds Naade. Christendommen lader sig overhovedet betegne som en saadan Livsfølelse, der giver den fuldeste Forvisning om Guds Naade*). Men en saadan Forvisning kan ikke komme fra Menneskets, saaledes som han er af Naturen, men ene og alene af Menneskets, saaledes som han vorder ved den Aand, der kommer fra Gud; thi Aanden er ingen pars naturæ, men en agitatio divina**). Da Aanden kommer fra Gud, men den Christnes Selvforvisning fra Aanden, saa kommer Selvforvisningen fra Gud. Den er efter sit Væsen det Samme som Samvittigheden (conscientia). Hvad der er imod Samvittigheden, det er ogsaa imod Gud, og derfor fordømmeligt. Det er saaledes, at Ideen af Samvittigheden havde udannet sig hos Melanchthon i den første Tid af hans reformatoriske Virksomhed. Men en i senere Tid manglede det ikke paa Foranledninger, som ogsaa stemte Melanchthon mildere imod den historiske Overlevering, og bevægede ham til at drive paa Gjenoprettelsen af en objectiv Troes- og Samvittighedsautoritet. I Foraaret 1530 skriver han til Myconius: „Omendskjøndt Troen ikke er afhængig af menneskelig Anseelse, men alene af Guds Ord, saa er det dog godt og nyttigt ogsaa at have Kirkens Vidnesbyrd for sig.“ Her indtager allerede Guds Ord — som en given objectiv Magt — Aandens Plads, og, som om denne

*) Loci theol. ed. Aug. p. 118.

**) Sammesteds S. 139.

Digitized by Google

Autoritet endnu trængte til en ny Understøttelse, tager Melanchthon endog Kirkens, tidligere af ham selv ringeagtede eller endog forkastede, Vidnesbyrd tilhjælp. Ja, Melanchthon vover endog nu at erindre om, at det synes voveligt, at afvige fra den fælleds kirkelige Overbevisning*).

Dog vilde man tage feil, om man heraf vilde slutte, at Melanchthon i en senere Tid skulde have opgivet Grundsætningen om Troens og Samvittighedens Frihed. Tvertimod træder der bestandig tydeligere en Bestræbelse frem hos ham efter at forsone den subjective Troesfrihed med den objective Troesautoritet, og hans Stilling midt imellem de modsigende Anstuelser og stridende Partier er vienspnlig ikke uden Betydning.

Da der nemlig handledes om det Spørgsmaal, om Fyrsterne og Øvrighederne vare berettigede, trods den fra Biskopperne udgaaende Protest, til at indføre Reformationen i deres Lande, saa erklærede Melanchthon sig med Bestemthed for, at der ikke skulde tages noget Hensyn til slige Indsigelser. Han grunder sit benægtende Votum derpaa, at Afgjørelsen af hvad der er guddommelig sandt ingenlunde er afhængig af Biskopernes Stemme, men af den guddommelige Aands Stemme**). Ligesaalidt som Petrus søgte Afgjørelse af det Spørgsmaal, hvo Christus var, hos de ypperste Præster, ligesaalidt skal man nu søge en saadan hos de nuværende Biskopper; saavist som det dengang var Faderen i Himlen, og ikke Kjød og Blod, som havde aabenbaret Sandheden, saavist var det Samme Tilfældet nu. Vistnok mener Melanchthon den i Ordet sig aabenbarende Aand; thi hvo som har denne, siger han, behøver ikke at vente paa Kirkens Afgjørelse. Medens Melanchthon slet ikke venter noget af Kirken og dens Repræsentanter, venter han

---

* Corp. Ref. II, p. 20

**) Corp. Ref. III. p. 252.

Digitized by Google

desto mere af de af Aanden opfyldte, paa Ordet stolende enkelte Christne, hvem mandatum Dei er betroet, og som bære et høiere Kald i sig selv. De fromme Christne, de Troende ere ham de sande Dommere i Troes- og Samvittighedsanliggender, de ægte Præster, de egentlige Kirkerepræsentanter, og deres Stemme maa derfor fremfor Alt paaagtes*).

Indenfor Evangeliets Grændse ere alle Christne frie og uhindrede i at domme og høve deres Stemme, menige Lægfolk ligesaa vel som Præster og Øvrighedspersoner**). Naar Biskopperne fare vild, saa ere de Læge kaldede (habeat mandatum) til at træde op imod dem med deres egen Overbevisning, og overbevise de falske Profeter om deres Vildfarelser. At fordre af de Læge, at de uden videre skulle underkaste sig Biskoppernes Decreter i Henseende til Liv og Lære, det forekommer Melanchthon at være det største Samvittighedstyrannie.

Det maa indrømmes, at Melanchthon hermed ikke tilsigtede, men tvertimod alvorlig advarede imod en ubetinget Ligeret for alle christelige Individer, et uordnet Demokratie af Massen. Ligeoverfor den Sætning, at ogsaa Lægfolk have en Ret, grundet i Samvittighedsfriheden, til Indsigelse og Modsigelse, stiller han paa samme Tid en anden Sætning, nemlig at Præsterne og Fyrsterne have Afgjørelsesret i Sager, som angaae Læren***). Imod den Paastand, at Enhver er dygtig til at have en Mening i religiøse Ting, optræder en anden Paastand indskrænkende, nemlig at der behøves en vis Sum af Lærdom for at kunne afgive en gyldig Stemme. Naar han gjentagne Gange erklærer, at, naar Lærdommen aftog, saa vilde Mørke og Barbarie tage til i Kirken; naar han klager over,

*) Corp. Ref. III p. 258.
**) Corp. Ref. III, p. 468.
***) Corp, Ref. III, p. 469.

Digitized by Google

at, medens Folk ikke finde noget Offer for stort, for at kunne forskaffe sig Nydelser og Fornøielser, saa finde de ethvert Offer for stort for at fremmes i Kundskab om de guddommelige Ting: saa fordrer han derved mere end blot et fromt troende Hjerte for at kunne indtage en selvstændig Stilling indenfor det christne Samfund. Ogsaa hos Melanchthon havde fanatici spiritus, Døberne og deres Tilhængere, frembragt en dyb Uvillie imod enhver Videnskaben hadende og foragtende Retning, og igjen opvakt og levendegjort Følelsen af Trang til en fast, klar Autoritet, hvortil Samvittighederne kunde støtte sig.

Denne Autoritet er og bliver for ham Guds Ord efter dets objectiv-givne Indhold som evig, af Gud aabenbaret Sandhed. Hans Valgsprog er: den h. Aand er virksom gjennem og formedelst Ordet. Derfor advarer han imod blotte „Forestillinger" om Gud, for hvilke der ikke ligger noget klart Ord til Grund, og fordrer, at Enhver bestandig skal stræbe efter at blive mere befæstet med sin Tro i Ordet*). Det er ikke fordi Paven lægger Baand paa Samvittighederne, men fordi han med sine egne selvgjorte Baand forhindrer dem fra at erkjende det rene og sande Guds Ord, at Samvittighederne ere forpligtede til at falde fra Paven, til at frigjøre sig fra det pavelige Aag. Dersom Paven havde den rette Lære, d. e. den guddommelige Sandheds Autoritet, for sig, saa kunde man ret vel underkaste sig hans Dom; men fordi han forfalsker Ordet, forvirrer Samvittighederne, forfører Anderne, derfor er det, at der maa erklæres ham Krig. Der handles om Eet af To, enten den frie Besiddelse af den guddommelige Sandhed, eller Underkuelse under Menneske- og Afgudstjeneste**).

---

*) Corp. Ref. III, S. 985.

**) Wormser Protestation III, 1146.

Digitized by Google

Den guddommelige Sandhed er vel givet og fastsat i Ordet, men den maa desuagtet tilegnes og gjennemtrænges med Frihed af ethvert Individ: det er den betydningsfulde Idee, som overhovedet ligger til Grund for den protestantiske Lære om det almindelige Præstedomme, som af alle Reformatorer blev mere eller mindre tydeligt anet eller følt, og til hvis sande Forstaaelse Melanchthon forsaavidt har nærmet sig meest, som han mere end nogen af hans Aandsbeslægtede vogtede sig for Afveiene til begge Sider, noget som havde sin Grund i hans Charakteers hele Retning.

Ifølge denne Idee er, paa den ene Side, Sandheden nedlagt i Bekjendelsen, og, hvad denne Bekjendelse angaaer, da erklærer Melanchthon, at det ikke ligger i hans Hensigt eller Villie (saalidt som i Protestantismens overhovedet), at lære noget Nyt eller Andet, end „den ene og sande Lære, som ved Guds Naade prædikes i Landets Kirker af de Forstandige og Gudfrygtige og er lagt for Dagen i begge Universiteters (Leipzigs og Wittenbergs) Skrifter, om hvilken man veed, at den i den evige katholske Guds Kirke fra Begyndelsen af indtil denne Dag har været Lære og Regel" *). Men Bekjendelsen selv skal ikke være en udvortes trykkende Samvittighedslov, der som et Aag paalægges af den kirkelige Øvrighed; jfr. i hans Betænkning (Nr. 4) de libro interim ønsker han, „at Enhver paa egen Fare skulde svare for sin egen Bekjendelse". En udelukkende Ret for enkelte Personer eller Stænder til at fortolke Skriften forkaster Melanchthon i den femte Betænkning aldeles, idet han henviser til det Gamle og det Nye Testament, hvoraf det viser sig, at donum interpretationis ofte har manglet saadanne Personer, som vare in ordinaria potestate, og derimod har været tildeelt Andre, hvem den h. Aand

*) Corp. Reform. VI, p. 94.

Digitized by Google

havde meddeelt den umiddelbart af Guddommens Fylde. Vel indrømmer Melanchthon videre frem, at en vis dommerlig Anseelse er nødvendig i Lærens Anliggender, men han forkaster dog enhver regia eller prætoria potestas, d. e. enhver Samvittigheds- og Troesautoritet, der skulde have Gyldighed blot paa Grund af den Anseelse, Standen nyder som saadan (propter autoritatem ordinis). Ret til Afgjørelse i Troessager grunder sig paa en indre Aandsgave, hvilken dog i de Enkelte betinges ved videnskabelig Indsigt og Øvelse. Jo mere frit et Sind er for videnskabelig Oplysnings Indgivelser, jo bedre underrettet en Aand er, jo mere aaben og modtagelig en Sjel er for den objectivt givne Sandhed: desto større Sandsynlighed er der ogsaa for, at Sandheden vil blive grebet og tilegnet*). Den guddommelige Sandhed fra den ene Side, den frigjorte Menneskeaand fra den anden Side, virke tilsammen, og frembringe det ægte præstelige Individ, som ikke mere anerkjender nogen udvortes Dommer i Christenheden, men har Forvisning i sig selv i Henseende til alle Troens og Lærens Anliggender. Som et Forbillede paa en saadan præstelig Christen og Exeget foresvæver Luther Melanchthons Aand. Medens Luther paa den ene Side var oplyst og grebet af Gud og havde i sig fornummet et umiddelbart guddommeligt Kald til at gjenføde den rene Lære, saa besad han paa den anden Side alle nødvendige menneskelige Egenskaber og Grundbetingelser for en fuldendt Skriftfortolker. De fornødne Sprogkundskaber stode ham til Raadighed, de Gamles Fortolkninger kjendte han som ingen Anden, summa doctrinæ havde han med sikker Tact forstaaet at udfinde, paa exercitiis fidei et invocationis havde han aldrig ladet det mangle, i

*) Corp. Ref. VII, p. 396.

Digitized by Google

Kampen med Verden havde hans Sjel renset og hærdet sig. Saaledes forenede sig hos ham Menneskeligt og Guddommeligt, for at gjøre ham til et individuelt Organ, til et frit Redskab for den guddommelige Sandhed*). Denne Forening af det Menneskelige og det Guddommelige, af den subjective Frihed og den objective Sandhed i eet Individ er i Virkeligheden ogsaa Basis for al evangelisk Kirkedannelse.

Vi ville ikke sige, at denne Sætning er kommen til klar Bevidsthed hos Melanchthon og af ham bleven udtalt med tydelig Bestemthed, men den ligger til Grund for Ideen af det almindelige Præstedomme, saaledes som denne oprindeligt har dannet sig i Protestantismen, og Melanchthon er Den, som ivrigst har stræbt efter dens Virkeliggjørelse.

Den enkelte Christens Ret til Samvittighedsfrihed i denne Mening er ivrigt allerede bleven anerkjendt af den augsburgske Confession. Naar Biskopperne lære imod Evangeliet, saa er der et mandatum Dei tilstede, som forbyder at lyde dem (Matth. 7, 15; Gal. 1, 18; 2 Cor. 13, 8, 10)**). I variata tilskrives der vel Kirken „donum interpretationis"; men Meningen heraf er dog ikke, at der skulde tilkomme en Biskop eller en Magistratsperson i og for sig en Afgjørelsesret i Henseende til det guddommelige Ords Læreindhold, men en saadan tilkommer alene eruditis in verbo Dei et renatis Spiritus sancti, hvilke alene — den Ene i høiere Maal end den Anden — forstaae Skriften***). Protestationsretten imod

*) Corp. Ref. VII, 398.
**) Libri symbolici ed Hase, p. 39.
***) Smstds. p. LXI.

Digitized by Google

Paven og Pavekirken fremhæves især stærkt i de Schmalkaldiske Artikler, hvori Paven beskrives som et „Djævelens Redskab", medens Christus alene betegnes som Kirkens sande Hoved, hvorfra alle Samvittighedsrettigheder have deres Oprindelse*).

Fra det samme Standpunkt af Samvittighedsfrihed gaae ogsaa Forfatterne af de reformeerte Bekjendelsesskrifter ud. Den anden Baselske Confession beraaber sig ligeledes paa, at Christus er Kirkens eneste Hoved**), og i „confessio fidei gallicana" grunde Overgiverne deres Samvittighedsfrihed paa, at de med deres Samvittighed alene ere ansvarlige for Christus***). Naar den „skotske Confession" kalder den Paastand, at man, naar man blot lever ret, kan blive salig under enhver Religion, en afskyelig og gudsbespottelig Paastand†), saa bliver dog den Enkeltes Frelse ikke mindre gjort afhængig alene af hans Forhold til Christus, hvem Faderen har overgivet Alt. Derimod vil Confessionen ikke indrømme, at den Enkelte er duelig og berettiget til at fortolke Skriften, idet efter Confessionens Anskuelse Skriftens Fortolkning hverken tilkommer nogen privata eller nogen publica persona, men alene den h. Aand, som har udelukkende Privilegium (jus et autoritas) derpaa. Her afviger Confessionen unægteligt fra en Melanchthons og hans Ligesindedes Middelvei, og optager den tidligere, af Erfaringen gjendrevne, Anskuelse hos Zwingli og Oekolampad, at det er ved umiddelbar Oplysning formedelst en objectiv Aabenbaringsact, at de Enkelte blive til sande Medlemmer af Menigheden, (som ægte Præster)††). Selv den

*) Libri symbolici ad Hase, pr. 313.
**) Hos Niemeyer, S. 110.
***) Niemeyer, S. 313.
†) Niemeyer, S. 348.
††) S. 350.

Digitized by Google

helvetiske Confession formaaer saa lidt at hæve sig til Ideen af Gudmenneskeligheden paa det kirkelige Samfunds Omraade, at den, i Tilfælde af Controverser (controversiis religionis), ingen anden Udvei veed end at beraabe sig paa Gud selv, som dog iblandt Mennesker vil have og virkelig har Organer for sin Sandhed*). Det Utilfredsstillende, som ligger i en saadan Henvisning, bliver dog noget formildet derved, at Confessionen ogsaa vil lade aandsoplyste Menneskers (hominum spiritualium) Omdømme gjælde, forsaavidtsom disse med deres Aand ere rodfæstede i Guds Ord, medens den aldeles forkaster deres Omdømme, som kun følge deres egne Tanker.

Naar vi overskue den foranstaaende Udvikling, saa viser det sig som et umiskjendeligt Resultat af samme, at Ideen af det almindelige Præstedømme nærmest søger at virkeliggjøre sig i det enkelte Subject, og bringer dette Forsøg til Udførelse paa forskjellige Maader. Naar den lutherske Anskuelse er mere tilbøielig til at gjøre Subjectet til væsenligt Organ for Ideen, saaledes at Subjectet bliver det Punkt, hvorfra der gaaes ud i Henseende til Samfundets Opbyggelse, saa er den reformeerte Anskuelse mere tilbøielig til at gjøre Subjectet til uvæsenlig Modtager af Ideen, saaledes at Subjectet kun bliver et Gjennemgangspunkt for Ideen, der ligesom i objectiv Kraft og Umiddelbarhed selv danner og opbygger sig Samfundet. Med Hensyn til de extreme Retninger, see vi Nogle at bryde alle Autoritetens Baand, og under vild Gjæring og Tummel at opløse Kirken, Andre at sammensnøre disse Baand ligesaa stramt, om ikke strammere

*) S. 469.

Digitized by Google

end i Pavehierredømmets Tider, og derved at dræbe det subjective Liv. Men midt under den vilde Kamp, hvorunder det Nye vil arbeide sig frem, bryder dog Sandhedens Idee sig en Bane, om end ikke med gjennemgribende Kraft og Bestemthed. Paa den ene Side har Subjectet ingen Betydning i det kirkelige Samfund, uden Gud og hans Ord, uden et evigt og uforgængeligt Sandhedens Gode til Saligheds, hvilket Subjectet med fri Kjærlighed maa bemægtige sig, førend det kan bygge og fremme Samfundet. Paa den anden Side har Objectet intet Værd i det kirkelige Samfund uden levende Personligheder, som optage samme i deres aandelige Væsen, forarbeide det til levende Indsigt og uddanne det til kraftig Individualitet. Kirken fordrer paa eengang frie og troende Aander; Friheden er et Skin og et fordærveligt Vaaben uden Sandheden; men Sandheden er et forborgent Gode, en nedgravet Skat, uden Friheden. I det individuelle Christenliv, som det leves af enkelte, af Sandheden grebne og den aandelig giennemtrængende Personligheder, er Løsningen af det store Problem, som Ideen af det almindelige Præstedomme frembyder, given, forsaavidtsom denne Idee nærmest afhænger af enkelte Personligheder.

Men derved bliver det enkelte Subject af sig selv drevet ud over sin individuelle Særegenheds Skranker. Ingen Enkelt kan i sin Person virkeliggjøre Ideen af det almindelige Præstedomme. Ikkun ved Sammentræden og Samvirken af frie troende Individer er det muligt, idetmindste tilnærmelsesviis at realisere Protestantismens kirkelige Ideal.

Digitized by Google

Den praktiske Theologie
efter
den evangeliske Kirkes Grundsætninger.

Af
Dr. F. Schleiermacher.
1850.

Af dette vigtige, indholdsrige og tankefyldige, Værk har tidligere (1850. S. 608—714) været meddeelt et Afsnit af den første Deel »om Kirketjenesten«. Her meddeles et Hovedafsnit af Værkets anden Deel »om Kirkeregimentet«.

Gjenstand for Kirkeregimentet.
Indledning.

Der spørges: hvad er der blevet bevirket og hvad skal der i Henseende til Christendommen bevirkes ved Forbindelsen i Samfund? Vi maae først betragte Constitutionen af den christelige Menighed, forsaavidtsom den beroer paa Modsætningen imellem Klerus og Lægfolk i de gudstjenstlige Functioner. Det gjælder om at holde denne Modsætning i en saadan Spænding, at paa den ene Side Gudstjenestens Hensigt ikke lider derunder, medens dog paa den anden Side det eiendommelige evangeliske Princip ikke gaaer tabt, saa at den Geistliges Embedstjeneste ikke udarter til et Herredomme i religiøs Henseende. Den gavnligste Form vil her være den, som giver den største Sikkerhed for, at disse Grændser ikke overskrides. Den anden

Digitized by Google

Gjenstand for Betragtningen er Forholdet af Menigheden, som saadan, til de Enkelte. Der maa gives en fælleds Typus for Livet, og der maa være Selvbevidsthed om, hvad der stemmer med denne Typus, og hvad der modsiger den, og altsaa eo ipso udelukker af Samfundet. Men denne Selvbevidsthed er ikke alene tilstede i de Enkelte, og enhver Enkelt har Ret til at udvikle den i sig; det kommer altsaa an paa at sætte denne personlige Frihed i Ligevægt med den fælleds Interesse. Men her er der ogsaa Grændser, og den rigtigste Form er den, som giver den største Sikkerhed for de Enkeltes personlige Frihed, saaledes at dog Sammenhængen imellem Alle ikke forstyrres. Vi kunne ikke tænke os Christendommen under anden Form end Samfundsformen; den Hellige Aand fremstilles overalt i Skriften som Fælledsgode, ikke som et Gode for de Enkelte, men som fordeelt og virksom i det Hele. Samfundet er aabenbart betinget ved en fælleds Bevidsthed. Naar en saadan ikke gives, er der intet Samfund til. Den christelige Aand kunde vel være i hver Enkelt for sig, men den fælleds Bevidsthed er Kirkens Fundament fra denne Side af. Den fælleds Bevidsthed er fixeret i Lærebegrebet, i det Indbegreb af christelige Forestillinger, hvorom man er enig. Her fremstille twende Synspunkter sig. For det Første, naar vi betragte Lærebegrebet i og for sig, saa er det et vordende, et efterhaanden udviklet; dette ligger for os i den christelige Kirkes Historie. Denne Udvikling er underkastet den samme Oscillation, som alle menneskelige Ting. Der er blevet gjort Fremskridt og imellemstunder ogsaa Tilbageskridt. Lærebegrebet befinder sig altsaa endnu bestandig i denne Udvikling, og dette er en væsenlig Anskuelse i den evangeliske Kirke. Aldrig er det hos os blevet paastaaet, at Totaliteten af de christelige Forestillinger skulde være fuldstændigt afsluttet, saa at den christelige Sandheds Indre skulde være givet i een bestemt Fremstilling.

Digitized by Google

Lærebegrebet er altsaa endnu i Udviklingsgang. Denne foregaaer paa den ene Side formedelst den naturlige Livsbevægelse i Kirken; vi see overalt i Historien, at den første Begyndelse af nye Forestillinger kun fremkommer ved den naturlige Livsbevægelse i Ytringer af Christendommen og uden at noget Vist tilsigtes; at der var opstaaet noget Nyt, fandt man kun ved at sammenligne det med det allerede Tilstedeværende. Dette er det Ubestemte, deri have Alle Deel. De christelige Forestillingers Masse udvikler sig paa dobbelt Maade, efter Modsætningen af det Videnskabelige og det Uvidenskabelige. Meget er fremkommet igjennem den videnskabelige Jagttagelse og gjennem Brugen af religiøse Forestillinger i det offentlige Samqvem. Men hvormeget er der ikke, der har dannet sig umiddelbart ved og gjennem Folket, Godt og Slet imellem hinanden; dette er, paa Grund af dets bevidstløse Dannelse, vanskeligere at behandle. Vi see, at, naar der engang har dannet sig en saadan Modsætning og der gives en Ledelse, saa maa denne nødvendigt være rettet paa dette Punkt, og dette er den tredie Gjenstand for Kirkeregimentet: Ledelsen af det Hele i Henseende til Lærebegrebets Udvikling. Et andet Punkt er følgende: den fælleds Bevidsthed, som er nedlagt i Totaliteten af christelige Forestillinger, er i bestandigt Omløb; denne udgjør Samfundets Liv; i den har Enhver Deel. Men der gives ogsaa et organisk ordnet Omløb af denne Bevidsthed, og det er den, som bestaaer i den christelige Gudstjeneste og Cultus. Her er det Sted, hvorfra Bevidsthedens Kraft skal ledes hen over hele Livet, hvorfra den største Styrke og Klarhed fra de lyseste Punkter af skal udbrede sig over de øvrige. Dette skeer i Kirketjenesten. Men dersom denne organiske Circulation i den fælleds Bevidsthed var noget indenfor den enkelte Menighed Indesluttet, saa vilde der ikke bestaae nogen Kirke, men kun et Aggregat af enkelte Menigheder. Skal der gives en Kirke, saa

Digitized by Google

maa der ogsaa gives et Forhold af de enkelte Organisationer til hinanden, en indbyrdes Sammenhæng mellem alle og en Indvirkning af alle paa alle. Dette kan kun udgaae fra Kirkemagten, og dennes Hverv er det, at lede den offentlige Cultus i de enkelte Menigheder, for at frembringe et saadant almindeligt Omløb.

Nu ville vi betragte Kirken fra en anden Side. I Christus selv var Christendommen tilstede i absolut Fuldkommenhed. Men, idet den fra ham af udbredte sig til Andre, blev den til noget Ufuldkomment, og anderledes er den heller ikke nu paa noget Sted. Denne Ufuldkommenhed opstod paa den ene Side af Synden, paa den anden Side af Beskaffenheden af den Art af Fromhed, som Christendommen forefandt overalt, hvor den kom hen. Om end Christendommen overalt, hvor den blev antaget, blev antaget som en eiendommelig Lære, saa følger dog ikke deraf, at alle Differentser i det Enkelte strax bleve erkjendte. Det sees tvertimod af Skriften, at de Christne af Jøderne ansaae noget Jødisk og de Christne af Hedningerne noget Hedensk for christeligt. Alt det Polemiske i de nytestamentlige Skrifter, forsaavidtsom det er rettet til Kirkens Medlemmer, har Hensyn hertil; og saaledes er det da gaaet naturligt til, at vi paa den christne Kirkes Enemærker finde det Christelige blandet med det Uchristelige. Her er altsaa Vedligeholdelsen af det Hele afhængig af alle Livsbevægelser, som gaae ud paa at holde det Fremmede borte. I Almindelighed er dette en Livsvirksomhed, hvori Alle have Andeel. Er nu det Hele tilstede i den bestemte Form af hiin ovennævnte Modsætning, saa vil der ogsaa udfordres en Ledelse af disse Livsvirksomheder, og dette er en Virksomhed af Kirkeregimentet, som har at gjøre med Kirkens Renselse.

Den christne Kirke har noget ved Siden af sig: ikke blot det menneskelige Samfund, i hvilket Christendommen skal indføres; der finder en Samværen Sted af den christne Kirke,

Digitized by Google

som enkelt Samfund, med andre Samfund, hvis Medlemmer ogsaa ere Medlemmer af den christne Kirke, men med forskjellig Retning, og dernæst en Samværen af Kirken med Staten. See vi paa det Første: Kirkernes Adskilthed, saa er det Sammenhængen imellem hver særskilt Kirke med alle de øvrige, hvorom det gjælder. Heraf maa der udvikle sig en Mangfoldighed af Forhold, og nu at vedligeholde den christelige Kirke under disse Forhold og at vende dem til dens Fordeel, det er naturlige Livsbevægelser, som udvikle sig af Selvopholdelsesdriften hos det Hele, hvori Alle have Deel, men især De, som behøve at ledes ved og formedelst en Organisation af det Hele, og heri bestaaer Kirkemagtens Function i Henseende til Kirkens udvortes Forhold, hvilken i Forening med det Førstnævnte udfylder det hele Omfang af Kirkeregimentet.

I. Kirkens indre Forhold.

1. Kirkeregimentets Indflydelse og Andeel i Dannelsen og Opretholdelsen af Modsætningen imellem Klerus og Lægfolk.

I den katholske Kirke er det egenlig Klerus i sin Totalitet, der udgjør Kirken, medens Lægfolkene betragtes som den ydre Omgivelse, paa hvilken Kirkens Velgjerning gaaer over fra den førstnævnte, som Saadanne, der, uden selv at have det Heles Princip i sig, bestandig maa forblive i Afhængighed af Klerus. Dette ligger i den Maade, hvorpaa i den katholske Kirke den præstelige Værdighed betragtes, og det var afgjørende for den evangeliske Kirkes Charakteer, da den Grundsætning blev opstillet, at den præstelige Værdighed er en almeen christelig Værdighed, ligesom Skriften selv jo kalder de Christne i Almindelighed et præsteligt Folk (1 Ped. 2, 9.). Idet i den christelige Kirke en for alle fælleds Aand skal være det levendegjørende Princip, og idet denne Aand ligesaavel skal give Er-

Digitized by Google

kjendelsen et vist Sving som ogsaa indvirke paa Villien, maa den levende Circulation af dette Aandsliv frembringe en almindelig indbyrdes Tilnærmelse. At gjøre Enhver selvstændigere i hans Tilværelses hele Omfang, er den evangeliske Kirkes Tendents. Vi maae altsaa i Formelsen af den evangeliske Kirke gaae ud fra denne Lighed, hvorimod man i den katholske Kirke bestandig gaaer ud fra hiin væsenlige Ulighed. Hos os vise Uligheberne sig kun som en Følge af Organisationen af det Hele og af det dermed forbundne Arbeide af de enkelte Dele; men der fremkommer noget, som modstrider den evangeliske Kirke, dersom alt Arbeide lægges i Geistlighedens Hænder. Idet den evangeliske Kirke har udviklet sig af den katholske, hvor denne Modsætning er udtalt paa det Bestemteste, er denne Deel af Christenheden, som gav sig en evangelisk Form, endnu ikke bleven ganske frigjort for hiin Modsætning, og vi maae altid forudsætte en Tilbøielighed, der optræder snart hist, snart her, til hiin Ulighed, hvilken, uagtet Lighedens Princip overalt er bestemt udtalt, dog stedse er bevidstløs tilstede. Hovedregelen er i denne Henseende, at Uligheden aldrig maa gaae udenfor Grændserne af hiin evangeliske Kanon. I den katholske Kirke forholder det sig reent modsat; den hviler væsenligt paa denne Ulighed, og selv om det christelige Liv udvikler sig hos Lægfolk i den største Fuldkommenhed, saa er og bliver dog Skillevæggen imellem dem og Klerus den selvsamme, og den ufuldkomneste Klerk har en Stilling over den fuldkomneste Lægmand, som denne aldrig kan gjøre ham stridig. Vedligeholdelsen af den katholske Kirke beroer derpaa, at denne Ulighed altid fastholdes. Men nu staaer ikke blot den evangeliske Kirke ved Siden af den katholske, men der ligger i den almindelige menneskelige Stræben, ogsaa forsaavidtsom den udbreder sig over de kirkelige Omraade, en Retning, som gaaer ud paa at frembringe Lighed, og denne almindelige menneskelige Tilbøielighed maa den katholske

Digitized by Google

Kirke betragte som det farligste Princip, og den gjør Alt for at vedligeholde hiin Ulighed og den levende Bevidsthed derom. Her gaae Principerne for Kirkeregimentet hver til sin ganske forskjellige Side.

Som oprindelig Modsætning fremtræder Modsætningen imellem de overveiende Productive og de overveiende Receptive; af denne Modsætning er det, at Modsætningen imellem Klerus og Lægfolk har dannet sig. Heraf følger, at det, overalt, hvor der gives en vis kirkelig Forbindelse, ogsaa tilkommer Kirkeregimentet at have Deel i Formelsen og Opretholdelsen af denne Modsætning. Der spørges nu, hvad der hører hertil, og hvilken Indflydelse Kirkeregimentet bør have? Vi maae her nærmest gaae ud fra denne Ulighed. Altsaa, Kirkeregimentet bør sørge for, at Menighedens Organisation overalt gaaer for sig paa en saadan Maade, at der ikke i Klerus optages Saadanne, som burde forblive iblandt Lægfolkene, og at iblandt Lægfolkene altid De, som ifølge deres indre Beskaffenhed dertil ere de meest skikkede, finde deres Plads i Klerus. Men naar Kirkeregimentet, det være i hvilken Form det være vil, har Eneret til at kalde de Geistlige, saa ophæves derved Menighedens Selvstændighed, idet dens Liv da alene befinder i Centrumet. Paa den anden Side, dersom der skal gives et kirkeligt Baand, saa gaaer det paa iugen Maade an, at Udførelsen af denne Modsætning ene og alene udgaaer fra den enkelte Menighed; thi i saa Fald vilde Kirkeregimentet slet ikke kunne løse een Deel af sin Opgave, nemlig at ophæve Uligheden og bevirke det Heles Fremskriden. Her er der altsaa et Sammenstød af modsatte Fordringer, og naar dette ikke bliver ført tilbage paa en bestemt Grundsætning, saa indeslutter det i sig Muligheden af Collisioner, og naar disse ikke fjernes, vil det Heles Liv blive udsat for Fare. Der opstaaer altsaa det Spørgsmaal: hvorledes kunne de tvende forskjellige

Digitized by Google

Hiemed, om hvilke det her gjælder, bringes i Samklang med hinanden?

Paa hvad Maade har Kirkeregimentet at sørge for, at Kirketjenesten bliver vel forvaltet? Dette Spørgsmaal deler sig i tvende andre: hvo skal bestemme, hvilke Subjecter der skulle stedes til at udføre Kirketjenesten, og hvad der maa fordres af disse, hvorledes maa deres Qvalification bestemmes i Lovgivningen?

Hvad det første Punkt angaaer, maae vi forudskikke nogle historiske Bemærkninger. I Begyndelsen bleve i den christne Kirke Lærerne indsatte af Apostlene og deres Fuldmægtige. Her have vi en afgjort Indflydelse af Kirkeregimentet. Er nu dette at betragte som almindelig Regel for den christelige Kirke? det ville vi vanskeligt kunne bejae. Dengang bestod alle Menigheder af Neophyter; disse kunde umulig selv vælge deres Lærere, saasom deres Ufuldkommenhed i Christendommen gjorde, at Maalestokken derfor endnu manglede dem; her var altsaa en udelukkende Indflydelse af Kirkeregimentet givet ved selve Omstændighederne. Men naar vi nu maae sige: i Begyndelsen var Bestikkelsen til Kirketjenesten paa Grund af Menighedernes Ufuldkommenhed i Kirkeregimentets Haand, kunne vi da slutte deraf og antage, at, naar man tænker sig Menighederne i den største Fuldkommenhed, saa maa ogsaa Bestikkelsen til Kirketjenesten være aldeles i Menighedens Hænder og Kirkeregimentets Indflydelse Nul? Dette Spørgsmaal ville vi ikke kunne besvare bekræftende; gaae vi ud derfra, at Kirketjenesten maa besørges af videnskabelig dannede Medlemmer af Kirken, saa hører der til en rigtig Dom om den paagjældende Gjenstand ogsaa, at man har en rigtig Dom om den videnskabelige Dannelse, og selv under den forudsatte Fuldkommenhed hos Menigheden vil der dog fattes denne Evne til at dømme om den videnskabelige Qvalification. Vistnok, dersom man kunde for-

Digitized by Google

udsætte, at der i hver christelig Menighed gaves enkelte videnskabelig dannede Mænd, og at der bestod en organisk Forbindelse mellem disse og de øvrige, da kunde Menigheden overlade Dommen om den videnskabelige Qvalification til disse, og da vilde det være muligt, at Beskikkelsen til Kirketjenesten kunde udgaae udelukkende fra Menigheden. Men hvorledes er den virkelige Tilstand i saa Henseende i Kirken? den er ikke saaledes, at der i alle christelige Menigheder gives videnskabelig dannede Mænd; den videnskabelige Dannelse har ikke gjennemtrængt Massen; overalt altsaa, hvor vi møde Massen, mangler dette Element, og der er ingen Vedkommende tilstede, som kunne domme. Og hvad angaaer den organiske Forbindelse af Menigheden med videnskabelig dannede Mænd, saa er denne vel overalt tilstede, men dog kun igjennem Menighedens Sammenhæng med Kirkeregimentet, hvori det er nødvendigt, at videnskabelig dannede Mænd have Sæde, og det vilde være besynderligt, om Menigheden vilde søge anden Sammenhæng med videnskabelig dannede Mænd end denne. Altsaa vil det overalt være naturligt, at Kirkeregimentet har Andeel i Beskikkelsen til Kirketjenesten, men paa den anden Side er det ogsaa naturligt, at Menigheden gjør Fordring paa en Andeel deri. Bestræbelsen efter at tilveiebringe en anden Forbindelse med videnskabelig dannede Mænd vil ikke indtræde, hvor der finder et naturligt Forhold af Tillid til Kirkeregimentet Sted fra Menighedens Side; derimod vil den yttre sig der, hvor en saadan Tillid ikke er tilstede. Her viser Presbyterialforfatningen sig atter som den fuldkommeste; naar Kirkeregimentet udgaaer fra Menighederne, saa ville disse have størst Tillid til det; naar det derimod paa udvortes Maade organiseres af Staten, vil Tilliden heller ikke kunne være saa stor.

Det første Spørgsmaal stiller sig nu saaledes: kan der finde Ulighed Sted i Menighedernes Andeel i Beskikkelsen

Digitized by Google

til Kirketjenesten, og hvor finde vi Regelen for denne Ulighed? At der tilkommer Menigheberne en desto større Andeel, jo fuldkommnere de ere, er klart; men hvorledes skal det udfindes, hvad der tilkommer enhver, og hvor er Regelen for Uligheden at søge? det kan kun være Kirkeregimentet selv, der kan give nogen Afgjørelse angaaende Menighedens Værdighed til at tage Deel i Bestikkelse til Kirketjenesten. Ligesom dette fremgaaer af Theorien, saaledes stemme de historiske Forhold aldeles overeens dermed. Saaledes blev der i de første apostoliske Menigheder givet Menigheden Andeel i Bestikkelsen til den udvortes Kirketjeneste, af Diakoner o. s. v. Vi kunne ikke tænke os et rigtigt organiseret Kirkeregimente, som ikke skulde være betænkt paa at give Menigheden i Forhold til dens Værdighed en Andeel i Bestikkelse til Kirketjenesten.

Her finde vi nu i Kirken historisk et ganske andet Element, hvorom vi paa ingen Maade kunne indsee, hvorledes vi skulde kunne construere det ved Theorien, nemlig Begrebet af **Kirkepatroner**. Disse staae i en relativ Modsætning til Menigheden, men udgjøre ikke nogen Deel af Kirkeregimentet. Overalt finde vi, at der er givet disse en stor Andeel i Bestikkelsen til Kirketjenesten, ja ofte er det Tilfældet, at Kirkeregimentet kun igjennem Patronerne udøver sin Andeel deri. Dette historiske Element er vanskeligt at forstaae. Vi kunne kun forklare dette af Forholdet imellem den personlige Frihed og Besiddelsen; det hidrører derfra, at i de ældste Tider var der i mange Egne kun en eneste isandhed fri Mand; de andre vare hans Undergivne. Denne Mand var nu i Henseende til alt Udvortes den eneste Disponent, og derfor maatte der ogsaa tilkomme ham en egen Ret. Forholdene have forandret sig, men Resultatet er vedblevet. I Alt, hvad der angaaer Statsbestyrelsen, stræbe vi at ophæve saadanne forældede Resultater paa den Maade, som foraarsager den mindst mulige

Digitized by Google

Omvæltning. Hvor der er et Patronat, der er denne Ret parallel med de Rettigheder, som Staten har, og der er det Statens Tendents at stræbe efter Afløsning af saadanne Rettigheder. Her vilde det være naturligt, at ogsaa Patronatet blev erklæret for at kunne afløses, og det maatte være Menigheden tilladt at erhverve sig det; hvilket dog kun kan ske, forsaavidtsom Kirkeregimentet erkjender Menigheden for værdig til at tage en saadan Andeel i Det, hvorom Talen er. Naar Kirkebestyrelsen er blevet tilbage for den politiske Udvikling, saa beroer dette derpaa, at Kirkeregimentet ikke har havt nogen Anledning til at tillægge Menigheden denne Værdighed. Dette er altsaa et Element, som vil forsvinde med Tiden. I de Menigheder paa Landet, hvor Patronatet retlig finder Sted, hører Patronen sædvanlig til en høiere dannet Klasse og vilde i de fleste Tilfælde være den Eneste, som var istand til at overtage Menighedens Andeel i Bedømmelsen over den videnskabelige Qvalification; ihvorvel Patronerne heller ikke altid besidde den Dannelse, som de burde have. Derved bliver altsaa det omhandlede Element fastholdt, og vi nødsages derfor til alene at tage Hensyn til det bestaaende Forhold.

Hvori maa altsaa Kirkeregimentets, hvori Patronens og hvori Menighedens Andeel bestaae? Det Naturligste var, om vi kun havde at tale om Kirkeregimentet og Menigheden. Heraf følger noget med Hensyn til Patronens Andeel. Fra Kirkeregimentets Synspunkt hører han til Menigheden, og bliver betragtet som et i Menigheden særlig berettiget Medlem. Fra dette Standpunkt viser Menighedens Interesse og dens Andeel sig som Noget, der maa deles imellem Patronen og Menigheden. Hvad er det nu i denne Forretning, som Kirkeregimentet maa forbeholde sig? Hvad er det som Patronen og Menigheden maa forbeholde dem? Og hvorledes maae de dele det indbyrdes, indtil Differentsen forsvinder?

Digitized by Google

Hvad det første Spørgsmaal angaaer, saa kan den Tid komme, da Menighederne kunne domme om den religiøse Qvalification hos dem, der skulle besørge Kirketjenesten; men der kan aldrig komme en Tid, da de skulde kunne domme om den videnskabelige Qvalification. Denne Bedømmelse maa Kirkeregimentet forbeholde sig selv, og sørge for, først at der ogsaa bliver taget Hensyn til den Ulighed, der finder Sted i Menighedens Mangel paa Syne i saa Henseende, og dernæst for, at den udfører denne Opgave saaledes, at der ikke i Menigheden opstaaer nogen Attraa efter at see Bedømmelsen af den videnskabelige Qvalification i Andres Hænder end i deres, som forvalte Kirkeregimentet. Der vil altid gives et Antal christne Menigheder, som have den Bevidsthed, at der er Medlemmer iblandt dem, som kunne domme om den videnskabelige Qvalification i Almindelighed. Altsaa maa hiin Kirkeregimentet forbeholdte Kjendelse skee saaledes, at Menigheden faaer den Overbeviisning, at dens Interesse ogsaa er bleven varetaget, at dens eget Omdomme er indeholdt i Kirkeregimentets Omdomme. Aldrig ville de dannede Menigheder kunne sige, at de have Medlemmer, som skulde kunne domme om den theologiske Qvalification; det kan kun være om den almindelige; og det bliver derfor en Maxime, at betroe Kirketjenesten til Saadanne, som have en almindelig videnskabelig Dannelse, saa at Menigheden kan give sit Bifald til Kirkeregimentets Valg. I Udøvelsen bliver dette ofte indskrænket ved Patronens Andeel, og her kommer det da an paa den rette Deling, forudsat forresten, at Kirkeregimentet er Herre over Forholdet og ikke er bundet ved garanterede Rettigheder. Det første Princip er, at Dommen om den videnskabelige Qvalification kun kan være hos Kirkeregimentet; dette er en Grundbetingelse, og deraf følger, at, om end forresten Retten til at beskikke Subjecterne til Kirketjenesten antages at være hos Patronerne og Menigheden,

Digitized by Google

saa kunne disse dog ikke vælge noget Subject, som ikke iforveien havde denne Qvalification; Kirkeregimentet maa afgjøre de Enkeltes Valgbarhed til Kirketjenesten. Det andet Princip er det, som vindicerer Menigheden sin Andeel. Der skal bestaae et inderligt, personligt Forhold mellem Menigheden og dens Sjeleſørger. Naar vi tænke os Menighederne saaledes, at der findes en almindelig christelig Opvakthed i dem, og nu den christelige Sands bestandig mere skal udvikles, saa kan det nævnte Forhold kun opstaae ved Kirketjenerens Selvvirksomhed og ved Menighedens af ham opvakte og bevægede Modtagelighed. Naar vi forestille os Menighederne videre udviklede, saa maae vi tænke dem i Besiddelse af en vis Skjønsomhed, og det en individuel Skjønsomhed for, hvad der passer for dem og hvad ikke; og Kirketjenesten vil være udsat for Ulempe, dersom der ikke tages noget Hensyn til dette Menighedens Skjøn. Dette kan nu skee paa dobbelt Maade: enten kan man spørge Menigheden om, hvo der passer for den? eller ogsaa man kan spørge den, om Denne eller Hiin ikke passer for den? Hvilket er det Rigtige? For en høiere Tilstand af Menigheden kan det Første være det Rette; for den Tilstand derimod, som grændser nærmest til den, hvori Ansættelsen alene maatte udøves af Kirkeregimentet, vil det Andet være det Rigtige. Det er aabenbart, at man tilstaaer Menigheden en større Andeel, naar man spørger den om, hvo der er den rette Mand for den. Der opstaaer ogsaa en større Fare, naar Menigheden faaer En, som er den imod, end naar den iblandt Flere ikke faaer den, som den helst vilde have. Naar en Indblanding i det negative Omdømme finder Sted, saa er dette ikke af nogen Betydning, saasom intet Positivt bliver bestemt derved. Det kommer an paa, hvorledes man vurderer Menighedens Tilstand. For største Delen vurderes denne endnu saaledes, at der er tillagt Menigheden det negative Votum, og for den nær-

Digitized by Google

værende Tilstand er dette ogsaa det Rigtigste. Nu see vi, at der imellem Det, som Kirkeregimentet maa overtage, og Det, som kan overlades til Menigheden, ligger et Tredie. Hvor der er en relativ Modsætning imellem Menighed og Patron, vil dette Mellemliggende tilfalde ham, og Organisationen kommer til at see saaledes ud: Kirkeregimentet bestemmer at Disse eller Hine ere skikkede til at anvendes i Kirketjenesten; Patronen foreslaaer Menigheden Nogle af disse, og spørger, om den imod nogen af dem har noget at indvende; og har den ikke det, saa vælger Patronen hvilke han vil.

Vi komme nu til det andet Spørgsmaal: hvilke ere de Fordringer, som kunne og maa stilles til en Kirkelærer? Angaaende denne Qvalification til det geistlige Embede have Meningerne altid været meget forskjellige. Her maa der overalt herske en vis Vidde. Man kan spænde Fordringerne høiere, og man kan give noget efter deri; det vil være skjønt, om man kan spænde dem høiere, uden at nogen Ulempe opstaaer deraf, men dette forudsætter en usædvanlig Tilstand af Fuldkommenhed. Det kommer, foruden paa Maalestokken, som kan være forskjellig, ogsaa an paa Beskaffenheden af Fordringerne, og paa det Spørgsmaal: hvad hører væsenligt til en god Geistlig?

Først og fremmest maa vi gaae ud fra Noget, som er almindelig indrømmet, men dette angaaer netop det Punkt, som det er allervanskeligst at faae nogen Mening om. Det er aabenbart, at den christelige Fromhed hos den Geistlige maa være tilstede i udmærket Grad, ellers kan han ikke rettelig indtage sin Plads i Menigheden. Denne Fordring kan Ingen fravige, undtagen der hvor Gudstjenesten fornemmelig bestaaer i blot udvortes Ting. Men overalt, hvor disse ere Opbyggeligheden underordnede, kan kun Den opbygge, som er religios og som er anerkjendt derfor. Hvorledes skal nu dette erkjen-

Digitized by Google

des? Det er Noget, som afhænger af det personlige Indtryk eller af lang Jagttagelse. Den sidste er det vanskeligt at erhverve sig, det første har noget Misligt ved sig. Hvad der her hjælper noget, er, at Tilbøieligheden til at hellige sig til Kirketjenesten forudsætter en Interesse derfor; og det kommer an paa, at Sagen er saaledes organiseret, at det ikke let lader sig gjøre at tillyve sig denne Interesse. En falsk Interesse kan kun opstaae ved udvortes Fordele; hvor disse ere meget store, vil hiin aldrig kunne undgaaes; Erfaringen lærer, at, hvor der bestaaer en rigt doteret Geistlighed, der yttrer sig en Interesse, som ikke er nogen reen Interesse for Sagen, og det er derfor, med Hensyn til at kjende den kirkelige Geistligheds Tænkemaade, bedre, at Saadant ikke er Tilfældet. Det er fra Arilds Tid blevet anerkjendt, at det ikke sommer sig for den geistlige Stand at være tillagt et stort Maal af udvortes Goder. Det Princip, som maa være det raadende ved denne Bedømmelse, er, at den saa meget som muligt maa være en fælleds Bedømmelse. Jo mere den beroer paa Jagttagelse og gaaer igjennem de forskjellige Trin af det kirkelige Samfund, desto mere Sandsynlighed vil der være for Dommens Rigtighed. Jo mere denne er overgivet til det øieblikkelige Indtryk, desto mere Personlighed vil der komme med i Spillet. Efter det, som vi have sagt om Maaden at bestikke til Kirketjenesten paa, er det aabenbart, at, naar det tilkommer Kirkeregimentet at betegne Subjecterne dertil, saa maa Dommen angaaende den religiøse Qvalification ogsaa udgaae fra Kirkeregimentet. Naar nu de, som udføre denne Forretning i Kirkeregimentets Navn, ville grunde deres Dom derover paa et kort Bekjendtskab, saa kan deraf kun opstaae Ulempe for Kirken. En saadan Dom har ingen ret Basis, og der kan derved altfor let indsnige sig et Slags Hyklerie. Denne Feil fandt Sted, dengang 1789 Religionsedictet blev givet, og en Commission

Digitized by Google

blev ubnævnt til at prøve de tilkommende Geistliges religiøse Qvalification. Man havde forudsat, at den religiøse Aand var blevet nedbragt til Nul, og det hidtil bestaaende Opsyn ved Superintendenterne var draget ind med i denne Mistro, saa at man ikke tillagde deres Vidnesbyrd nogen Vægt. Nu kom Alt an paa det Indtryk, som en Candidat gjorde paa Commissionen; og da der her uddannede sig en vis Typus, hvoreefter Bedømmelsen skete, saa var det naturligt, at man søgte til en vis Grad at tilegne sig denne Typus.

Tage vi Hensyn til det andet Element, til Dannelsen og det Videnskabelige, saa er Dommen over den Enkelte lettere, men Spørgsmaalet selv er vanskeligere. Det er til alle Tider ofte blevet sagt, at Meget af den videnskabelige Dannelse er for de fleste Geistlige fuldkommen overflødigt; det er paa den anden Side blevet sagt, at det medfører den geistlige Stands Fordærvelse, naar man nedstemmer de videnskabelige Fordringer. Vi maae betragte Spørgsmaalet fra tvende Sider, og det paa en dobbelt Maade. For det Første har den videnskabelige Fordring selv en dobbelt Side, en materiel og en formel. Der er Noget, som ved den videnskabelige Dannelse bliver fixeret som en bestemt Viden, og der er en almindelig Retning, som gives ved den videnskabelige Dannelse. Dette er to forskjellige Ting. Og fra en anden Side: den tilkommende Geistlige staaer paa den ene Side i et bestemt Forhold til sin Menighed, men paa den anden Side er han Medlem af den Corporation, som danner den geistlige Stand, og det Ene fører andre Fordringer med sig end det Andet. Man har ofte sagt, at de tilkommende Geistlige maae lære meget, som de begynde at glemme, saasnart Examen er forbi, og som ogsaa uden Skade kan forglemmes. Naar man blot tager Hensyn til den Geistlige i hans Forhold til sin Menighed, som ikke har noget videnskabeligt Element i sig, saa kan han uden Skade glemme

Digitized by Google

Meget af det, som han har lært. Naar det blot gjælder om at benytte Skriften for den katechetiske Undervisning og Prædikestolen, saa ere exegetiske Undersøgelser overflødige, og der er ingen Leilighed her til at gjøre Brug af en Mængde historiske Kundskaber. Dette kan man uden Betænkelighed tilstaae. Men mon denne materielle Viden ogsaa er overflødig for den Geistlige, forsaavidsom han er Medlem af den geistlige Stand? Her maa man staae ligesaa fast paa Negationen. Det er vist, at for den geistlige Stand er den videnskabelige Dannelse en Nødvendighed, og denne kan kun opretholdes i Standen ved Samfundet, hvori de Geistlige staae med hverandre. Af den geistlige Stand tages De, som repræsentere det videnskabelige Element i Kirkeregimentet, og naar den videnskabelige Erkjendelse forringes i disse, maa ogsaa Kirkeregimentets Dygtighed forringes. Man har sagt: ja, men hvormange findes der da iblandt Præsterne, som due til at være Consistorialraader? Var det ikke bedre at indskrænke de videnskabelige Fordringer til nogle Faa? Dette vilde medføre en betydelig Spaltning i Kirketjenesten; den største Deel vilde bestaae af Empirikere; det videnskabelige Element vilde kun være tilstede hos Faa, og disse Faa vilde være forud bestemte til de høiere Værdigheder. Vilde man indrette Sagen saaledes, at man eftergav Fordringen med Hensyn til Saadanne, som have ikke-videnskabelige Menigheder, saa vilde de Andre af Nødvendighed altid komme til at indtage de høiere Stillinger, selv om de ikke havde de andre Qvalificationer, og dette vilde ogsaa føre til et vrangt og udygtigt Kirkeregimente. Det vilde være noget Mechaniserende, dersom den største Deel af de Geistlige indenfor et vist Rum vare glebæ adscripti. Der ligger deri en Nedværdigelse; Enhver maa vorde Alt, hvad han paa dette Omraade kan vorde; ikkun derved kan det rette Liv opstaae, og det Mechaniske forsvinde altid mere og mere. I den ene Henseende er altsaa

Digitized by Google

den materielle Viden overflødig, i den anden nødvendig; og dersom man vilde sætte sig ud over denne Nødvendighed, saa vilde man hidføre den geistlige Stands og Kirkeregimentets Corruption. Over det Overflødige kunne vi trøste os ved at tage Hensyn til den videnskabelige Dannelse overhovedet. Denne er aldeles nødvendig for den Geistlige; om han end kan undvære det Materiale i Videnskaben, saa maa han dog staae paa Videnskabens Standpunkt. Om vi end ville eftergive ham selvstændig Viden indtil et vist Punkt, saa kan han dog ikke undgaae at maatte bruge fremmed Viden, og heri kan han ikke gaae frem med Sikkerhed, naar han ikke kan adskille det Rigtige fra det Urigtige. Denne Evne kan kun erhverves ved den videnskabelige Beskæftigelse, og denne kan ikke finde Sted uden at man erhverver sig en Viden. Altsaa kan den Geistlige dog ikke paa nogen Maade være uden Viden. Ikke blot for at kunne have en Dom over Det, som han maa anvende, maa han staae paa et videnskabeligt Standpunkt, men ogsaa, fordi han lever i en Praxis, som ikke er mulig uden Theorie og Besindighed, og disse Egenskaber lade sig ikke erhverve uden paa det videnskabelige Standpunkt. Dette gjælder ikke blot om hans eiendommelige Arbeide med Hensyn til den offentlige Undervisning og Opbyggelse, men ogsaa om hans Virksomhed som Sjeleſorger i Betragtning af den dertil fornødne Menneskekundskab. Denne Virksomhed bestaaer i en Ledelse af Sjelen, denne forudsætter Kundskab om Sjelen; uden videnskabelig Sjelelære og Menneskekundskab er en samvittighedsfuld Embedsførelse ikke mulig; saalidet som det uden en øvet Sprogsands og en øvet Skjønhedsands er muligt at udrette noget Dygtigt i den offentlige Tale.

Hos os fordres det, at en Geistlig skal kunne læse de hellige Skrifter med Lethed i Grundsprogene; i disse skal han altid leve personligen. I den katholske Kirke spørges ikke

Digitized by Google

derom, men den Geistlige kan i sin Embedsforelse holde sig alene til Vulgata. Der gives nu vistnok en Mængde Hjælpemidler, Commentarer i de nyere Sprog, og den offenlige Stemme opstiller Autoriteter i den Henseende. Hvorledes, kunde den Geistlige sige, kan man forlange af mig, om jeg ogsaa kunde det, at jeg skulde overgaae disse Autoriteter? Nu beraaber da den Ene sig paa Peer, den Anden paa Poul, og begge virke dog maaskee med megen Velsignelse. Alligevel vilde det være en Tilbagegang mod Barbariet, om vi vilde bære os saaledes ad. Det vilde deraf blive Følgen, at langt Færre lagde sig efter disse videnskabelige Kundskaber, og De, som gjorde det, vilde ikke længer faae synderlig Indflydelse. Den Tilstand, hvori Fortolkningen af det N. T. for Øieblikket befinder sig, vilde blive et non plus ultra af Viisdom, thi der vilde kun blive Faa, som fremdeles vilde studere det N. T. for Alvor. Saalænge som der gaves et andet Folk, hos hvem de Geistliges Videnskabelighed stod høiere, saa længe kunde det maaskee endnu gaae; men naar vi forestille os, at dette Studium ophørte i Tydskland, hvor skulde det da kunne pleies? I Frankerig og England er det forbi dermed, og hvad de have deraf, indsuge de meest fra Tydskland. Den bispoppelige Kirke holder vel endnu Hævd over Videnskaben; men, da den saa haardnakket holder fast paa Identitet i Læren, kan der ikke fremstaae nogen ægte og selvstændig Forskning. Disse Betragtninger ere tilstrækkelige, for at nedslaae alle overfladiske Anskuelser og til at bringe os paa det Rene med, hvori den Geistliges videnskabelige Qvalification bestaaer; og der staaer nu kun tilbage at spørge: gives der foruden de tvende Punkter, fremragende Religiositet hos den Geistlige og et sig for Dagen liggende videnskabeligt Standpunkt, endnu andre Fordringer, til hvilke der maa tages Hensyn?

Det kan ikke nægtes, at der foruden den videnskabelige Dan-

Digitized by Google

nelse ogsaa gives en anden Art af Dannelse, nemlig den almindelige selskabelige Dannelse. Denne er nødvendig for den Geistlige; han skal jo virke i og ved Livet. Dersom han blot skulde vise sig paa Prædikestolen eller som Katechet, saa kunde man see bort fra hans almindelige sædelig-selskabelige Forhold. Men saaledes er det ikke og bør det ikke være; hos os er den geistlige Stand mindre adskilt fra de øvrige, og han maa derfor heller ikke i udvortes Henseende være udsat for at blive ringeagtet. En vis Grad af Mangel paa selskabelig Dannelse, af Raahed i Sæder vilde gjøre ham uskikket til at udrette det, han som Geistlig bør udrette.

Foruden Dette gives der endnu andre Hensyn, som gaae ud paa det Legemlige; her forfalder man let til den Feil, at man forlanger for Meget, lægger for meget Værd paa det Udvortes. Der er tvende Ting, der komme i Betragtning: paa den ene Side sund Dygtighed, paa den anden Side Tækkelighed i Væsen. Begge Dele har Værd for Den, der fører et saa offenligt Liv som den Geistlige. Han maa besidde legemlig Sundhed og Dygtighed, paa den anden Side maa der ikke være noget i legemlig Henseende Forstyrrende, som hindrer det Indtryk, han skal gjøre. Hvor meget Hensyn bør man nu tage til disse Punkter? Naar man giver en Menighed en Geistlig, som ikke har det tilbørlige Maal af legemlige Kræfter til at besørge Embedet, saa bedrager man sig selv og skader Menigheden. De, som qvalificere sig til det geistlige Embede og ere komne til det Punkt, at de ville indtræde deri, ere myndige Personer, hos hvilke man derfor maa forudsætte Selvkundskab, og naar de tillige ere religiøse, ville de ikke tragte efter Noget, som de ikke ere vorne. I den Henseende burde der altsaa ikke forekomme noget Misforhold. Endvidere, ved en Forretning, hvor Alt afhænger af Lysten og Nidkjærheden, maa man regne paa en betydelig Villieskraft, og man kan da ikke bedømme, i hvilken

Digitized by Google

Grad denne vil være i Stand til at overvinde legemlige Svagheder. Hvad angaaer Tækkeligheden i den legemlige Fremtrædelse, da er denne ønskelig, men ikke nogen absolut Betingelse; thi for det Første maa det religiøse Indtryk saa lidt som muligt modificeres derved, og en betydelig Hensyntagen dertil vidner om Ufuldkommenhed hos en christelig Menighed; og for det Andet maa man altid regne paa, at det sandselige Indtryk formildes ved Vanen. Det sidste Punkt kan derfor saa at sige slet ikke komme i Betragtning. Naar blot det aandelige Indhold, som nærmest forbinder sig dermed, og som hører med til selskabelig Dannelse, staaer paa sin rette Høide, vil ogsaa alt Hæmmende, som opstaaer af det Udvortes, let lade sig formilde.

Vi maae nu vende tilbage til det Spørgsmaal: hvorvidt maa Qvalificationen hos dem, der ere bestemte til Kirketjenesten, være lige stor hos Alle, eller ikke lige stor? En vis Ulighed er uundgaaelig og vil altid finde Sted; man vil altid kun kunne opstille et Minimum, som maa fordres af Enhver; men dette maa ikke tillige være et Maximum. Der finder atter en lignende Ulighed Sted i Hensende til selve Kirketjenesten; her er det heller ikke muligt, at Uligheden skulde kunne hæves. Hverken i Hensende til Forretningerne eller i Hensende til Lønnen, til Indtægten, er det muligt at gjøre de forskjellige Embeder lige; der kan end ikke uden stor Uretfærdighed overalt udfindes et fuldkommen lige Forhold mellem Forretning og Indtægt. Dette har en altfor historisk Basis til at Vilkaarligheden skulde kunne fare hen derover, for at frembringe en Lighed, som vistnok i sig selv vilde være ønskelig. Skal Regelen være den: de Slettere skulle have de mindste Embeder, de Bedre de anseeligere? Hvor let dette kan overdrives, see vi af Følgende. Der har før givets og gives endnu aakaldte Poenitentsembeder, saadanne, hvori man ansatte

Geistlige, som i en eller anden Henseende havde forseet sig. Dette var de fletteste, og her var altsaa den Maxime sanctioneret: denne Post kan En faae, som staaer under Minimum af Qvalification. Dette er en Uretfærdighed imod en saadan Menighed, og derfor bør man indslutte den Opgave, hvorom der handles, inden visse Grændser, saaledes at man sætter Minimum for Qvalificationen høiere, og, saavidt som det uden Retskrænkelse er muligt, bringer de Embeder, der have altfor ringe Indtægt, nærmere til de andre. Nogle Menigheder staae i intellectuel Henseende høiere end andre, andre i moralsk Henseende; og til disse forskjellige Formationer maa den Geistlige passe. Kan man ogsaa classificere Aspiranterne, ligesom Menighederne? Dette er en vanskelig Sag; thi strengt taget bør der imellem dem, der færdes i det videnskabelige Liv, ikke gives nogen stor Differents i Dannelse, men i Virkeligheden bestaaer dog Forskjellen imellem proficere in litteris og in moribus. Der vil altid gives Saadanne, som have Forkjærlighed for at leve med Folket, og Saadanne, som heller leve med de Dannede, uden at dog derfor de Første ikke tillige skulde kunne det Sidste. Ikkun da staaer Sagen som den skal. Men at gjøre Classificationer er betænkeligt. Siger man: der gives mange Geistlige, som ikke ere i Stand til at repræsentere denne Stand iblandt Dannede, saa maa man vistnok gjøre Forskjel og bruge Saadanne paa lavere Poster, hvilket ogsaa meget vel lader sig gjøre. Men fører man dette tilbage paa en Forskjel i Dannelsestrin: saa opstiller man derved idetmindste i Folkemeningen Ideen af en høiere og en lavere Geistlighed. Kirkeregimentet bliver for største Delen ogsaa forvaltet af Geistlige, som staae i Embede; skal nu En udelukkes herfra, fordi han mangler denne udvortes Dannelse og slebne Anstand? Nei, det kommer der an paa Charakteren og Modenhed i Omdømme. En saadan Forskjel gjøres ikke, naar der vælges

Digitized by Google

nedenfra opad; snarere derimod, hvor Valget skeer ovenfra nedad. Altsaa er det under Synodalforfatningen mindre farligt at gjøre en saadan Classification, og tillige mindre nødvendigt, end under Consistorialforfatningen. Hvad nu Forskjelligheden imellem Menighederne angaaer, saa hører dette til det Individuelle, og man kan ikke sige, at Enhver er lige god for enhver Menighed i Henseende til Charakteer og selskabeligt Talent. Der gives en bestemt Forskjel i den evangeliske Kirke mellem Egne, hvor der hersker Strenghed i de udvortes Sæder, og saadanne, hvor dette ikke er Tilfældet. Iligemaade er Forskjellen i Lære ofte temmelig stærk imellem Menighederne. I Overensstemmelse med disse Differentser opstaaer der nødvendigviis et individuelt Forhold. Saalænge som dette bestaaer, kunne de geistlige Embeder ikke besættes godt uden Kjendskab til Personernes og Menighedernes Individualitet. Derfor maa man her have en Formel, som giver Sikkerhed, saa at idetmindste det aabenbart Bagvendte undgaaes; ellers bliver Kirkeregimentet ikke i Stand til at holde Forholdet imellem de Geistlige og Menighederne i den rette Orden. Faaer en noget fri Menighed en meget rigoristisk Geistlig, som vil forbyde al Dands og Spil, saa er der her Opposition tilstede, og det gode Forhold er forstyrret. Der behøves meget lang Tid for at gjøre det godt igjen. Vistnok skal den Geistlige selv opdrage sig sin Menighed, og han kan derved maaskee faae det bedre i den næste Generation, men dette kan ikke opveie den Skade, som den tidligere Generation har lidt. Ligesaa slemt er det, naar en Geistlig af en friere Tænkemaade kommer til en rigoristisk Menighed; Menigheden vil domme ilde om ham, og hans Indflydelse vil for en stor Deel blive tilintetgjort.

Der udtales modsatte Principer angaaende det Spørgsmaal, hvorlænge en Geistlig bør blive ved den samme Menighed. Paa den ene Side siger man: Billigheden fordrer, at der er givet en

Digitized by Google

Muligheb til at ſtride frem fra det Slettere til det Bedre, og man maa lade en Geiſtlig, ſom har et ringe Embede, Udſigt til at komme i et bedre. Paa den anden Side ſiger man: den Geiſtliges Forhold til ſin Menighed indſlutter en vis Helligbed og Uopløſelighed i ſig, og man bør ikke antage, at en Geiſtlig ſtiller ſig fra ſin Menighed for udvortes Fordeles Skyld; Kirketjeneſten ſelv lider, naar Forholdet ofte verler. Naar man alene gjør det første Punkt gjældende, ſaa kan en Geiſtlig hver andet Aar vandre til en ny Menighed, naar det lønner ſig at flytte. Paa den anden Side ſynes det ubilligt, at det første Træf ſkulde være afgjørende for hans hele Liv. Det er ſandt, at Menigheden lider ved en for hyppig Forflyttelſe af de Geiſtlige, og at det er uværdigt, at forandre dette Forhold for en udvortes Fordeels Skyld. Dette Princip, hvor ſkjønt det endogſaa er, maa dog begrændſes ved en Indſtrænkning, ſom ſtaaer i Samklang med dets egen Aand. Med Overgangen fra een Poſt til en anden er der ogſaa forbunden en Udvidelſe og Forhøielſe af Forretningskredſen. Her have vi altſaa ikke noget Udvortes; det er det ſamme Princip, ſom ligger til Grund for den Geiſtliges første Udnævnelſe, og han modtager Befordringen med den ſamme Ret, hvormed han begyndte ſin første Function. Naar de indbringende Poſter ogſaa ere forbundne med en ſaadan ſtørre Forretningskreds, ſaa vil Forflytningen være uden Dadel. Jo mere de udvortes og indvortes Differentſer holde Skridt med hinanden, deſto lettere er det at behandle Sagen. Her kommer det da an paa, ſaa godt ſom muligt at bringe de Betingelſer, ſom udfordres for at man kan handle rigtigt, ind i en kirkelig organiſk Sammenhæng, og dette vil bedſt være muligt under Presbyterialforfatningen. Under denne Forfatning vil der letteſt kunne tilveiebringes en Udjevnelſe mellem den enkelte Kirketjeneſte og det fælleds Kirkegods.

Digitized by Google

2) Kirkeregimentets Indflydelse paa Menighedens Organisation.

Den anordnende Virksomhed i Menigheden skal paa den ene Side besørge de udvortes Forretninger, men paa den anden Side ogsaa bestemme, hvad der efter dens Indsigt i selve Menighedens Art og Beskaffenhed bør bestaae som god ordenlig christelig Skik i denne. Udvortes Ret til Sanction maae vi overhovedet fralsende Kirkeregimentet, og herom kan der altsaa heller ikke her være Tale. Forudsat at der i en Menighed var betydelige Differentser, og de Ældste vilde fastsætte Noget som Skik, der ikke havde Flertallets Bifald, saa vilde de egenlig ikke være Repræsentanter for Menigheden. Men nu har den offentlige Cultus en lignende Retning, og derved opstaaer Muligheden af en Spaltning. Den Geistlige kan i sit offentlige Foredrag opstille Begreber og Regler angaaende Det, som hører til christelig Orden og Skik; dersom nu Det, som de lovlige Repræsentanter opstille som christelig tilladeligt, var noget ganske Andet, og stod i Strid med den Geistliges Sætning, saa var der her en Tvedragt, der allerede i sig indbefattede en indvortes Opløsning. Naar man betænker, at de Ældste ere udgangne af Menighedens Skjød, men at dette sjeldent er Tilfældet med den Geistlige, saa synes det, som om det her stedse maatte være den Geistlige, der havde Uret. Men dog er det Modsatte ogsaa muligt, og under denne Forudsætning er den Geistlige for svag til at drage Menigheden efter sig. Naar vi forestille os en saadan Tvedragt, saa er det en Tilstand, som ikke kan vare ved, og der opstaaer det Spørgsmaal, om Kirkeregimentet her har noget Middel, og hvilket dette Middel er, til at bringe de tvende Parter i Overeensstemmelse eller til at vedligeholde denne. Hver af dem skal jo dog være et Udtryk af Menighedens fromme Sind; den Geistliges skal vistnok tillige stræbe at føre Menigheden op paa et høiere Standpunkt,

Digitized by Google

men Repræsentanterne skulle dog idetmindste organisere Tilnærmelsen til dette Standpunkt og forberede Overbevisningen, saa at de maae betragtes som de, der staae den Geistlige nærmest. Men naar de nu staae imod ham, saa er derved det naturlige Forhold opløst. Saalænge nu dette Forhold kun rører sig i den Geistliges Foredrag paa Prædikestolen, saa opstaaer der ingen Spaltning; men naar det trænger sig ind i Sjeleforgen, saa ligger deri Spiren til en Spaltning. Paaligger der nu i dette Tilfælde Kirkeregimentet nogen Pligt at træde til? Dette vil Ingen kunne nægte; saameget er idetmindste vist, at man, naar man nægter det, ikke kan indestaae for den nærmeste Fremtid. Det er naturligt, at, hvor der bestaaer et saadant Forhold som i Nordamerika, hvor Baandet imellem den Geistlige og Menigheden ikke er synderlig fast, der er Kirkeregimentets Indblandelse heller ikke saa nødvendig; men hvor dette Baand er fastere og aldrig kan løses paa vilkaarlig Maade, fordi det er blevet knyttet af Kirkeregimentet, der maa dette ogsaa sørge for, at Tvedragten enten holdes inden visse Grændser eller at den udjevnes. I den evangeliske Kirke er der opstaaet en vis tilsyneladende Opløsning af det kirkelige Baand derved, at den kirkelige Lovgivning har taget en aldeles udelukkende Retning mod den personlige Frihed, saa at den Grundsætning er bleven udtalt, „at den Geistlige ikke har at bekymre sig om sine Sognefolks moralske Tilstand, undtagen naar disse selv forlange det.“ Her er da Anledningen til Spaltning hævet, men paa Bekostning af den Indflydelse, som den Geistlige bør udøve. Man seer let, at dette er en Operation, som ikke er at vente af Episkopalforfatningen, men den maa nærmest forklares af en Tilstand, hvor Menigheden ikke er organiseret, hvor den Geistlige staaer overfor Massen uden noget Mellemled. Denne Tilintetgjørelse af hans Indflydelse gjennem Sjeleforgen, denne Lammelse af hans Virksomhed derved,

Digitized by Google

at han ikke maa knytte noget Forhold af Sjelesorg, udstrækker sine Følger ogsaa til hans Forhold paa Prædikestolen. Den evangeliske Kirkes Princip tillægger anerkjendt den Geistlige Ret til at straffe. Men naar man nu gaaer ud fra hiin Indskrænkningsmaxime, saa kan det let komme dertil, at, selv om den Geistlige afholder sig fra al personlig Hentydning, saa kan dog let Noget af hvad han siger ansees for at være en Personlighed, og det hænder sig da undertiden, at Kirkeregimentet berøver den Geistlige al Frihed og stiller sig paa deres Side, som ansee almindelige Formaninger for Personligheder og klage over Krænkelse af deres gode Navn og Rygte. Her er en Gjenstand for den kirkelige Lovgivning. Der aabenbarer sig imidlertid strax en Forskjel imellem Consistorial- og Synodalforfatning. Naar man forudsætter en organiseret Menighed, saa har den Geistlige langt mindre Foranledning til paa Prædikestolen at gaae ind paa saadanne Enkeltheder, saasom Sligt lader sig afgjøre ved de Ældste. Under Consistorialforfatningen er det naturligt, at alle saadanne Gjenstande betragtes altfor meget fra det juridiske Standpunkt, fordi det Kirkelige og det Borgerlige er for meget sammenblandet. Naar man betragter Sagen i dens videre Fremgang, da vil den, naar en saadan Tvist er opstaaet, komme til Omtale mellem Repræsentanterne paa det nærmeste Trin, og det er da aabenbart, at den vil blive afgjort i Overensstemmelse med det Resultat, hvortil Samvittigheden i Repræsentanternes Forsamling er kommet. Men i Consistorialforfatningen faaer det strax et Anstrøg af det Borgerlige. Hvad der tilkommer den kirkelige Lovgivning, er egenlig kun at bortskaffe Tvedragten. Men naar man forsøger at iværksætte dette ved almindelige Forskrifter, saa kan det ikke feile, at saadanne i Praxis altid ville vise sig at være et dødt Bogstav. Paa den ene Side ville de tjene dem til Paaskud, som ere tilbøielige til en slap Forvaltning af Disciplinen; paa den anden Side ville

Digitized by Google

de kunne omgaaes af dem, som ville gjennemføre en stor Strenghed. Naar man heraf vilde drage den Slutning, at, jo hyppigere en saadan Tvedragt udviklede sig, desto gavnligere vilde det være, at Baandet imellem Geistlige og Menighed ikke gjordes fast, saa vilde dette aabenbart være at slutte meget for meget. Vist er det, at der maa tilkomme Kirkeregimentet Ret til at stride ind for at skille Geistlig og Menighed ad; men dette er ogsaa et Tegn paa, at Menigheden og den Geistlige ikke passe sammen. En saadan Spaltning kan komme enten deraf, at den Geistlige fra først af slet ikke passer til Menigheden, og da er der intet Andet at gjøre, end at Forholdet opløses ved Kirkeregimentet; eller ogsaa kan den komme af, at noget Fremmed har blandet sig ind og forstyrret Forholdene. Her kunde man nu tænke sig den Maxime, at holde alt Fremmed borte fra Menigheden. Men dette er ikke den rigtige Maxime, men den rene, skære Mageligbed. Naar den Geistlige stræber at tilfredsstille sin Menighed, vil det Fremmede saameget mindre faae Indflydelse; jo mindre han tilfredsstiller den, desto mere vil der i den opstaae en Bevidsthed om Mangelfuldhed, og den vil da blive aabnet for fremmed Indflydelse. Man seer heraf, hvor nødvendigt det er, at enhver Geistlig, om han endogsaa vilde indskrænke sig udelukkende til Kirketjenesten, dog har Øiet henvendt paa Kirkens almindelige Tilstand. Den nævnte blotte udvortes Bogstaveligbed hænger naturligen sammen med den Tendents, at ville hjælpe sig gjennem alle Vanskeligheder ved det udvortes Bogstav, og saa gaaer man da til Kirkeregimentet og forlanger Hjælp af det. Naar vi altsaa forestille os, at Sagen er kommen til et saadant Punkt, og een af Parterne staaer i en saadan Opposition, saa er da, forudsat at den Geistlige ikke tager sin Tilflugt til Kirkeregimentet, dette selv naturligviis forpligtet til at blande sig i Tingen.

Digitized by Google

Det kan nu let være, naar vi tænke os en organiseret Menighed, at Ondet der er endnu større, at der finder en Spaltning Sted i selve Organismen, og da staaer den Geistlige med een Deel af Menigheden imod en anden. Naar vi nu spørge, hvad Kirkeregimentet har at gjøre i Tilfælde af en saadan Spaltning, da kan det ovennævnte Middel her ikke slaae til, nemlig at fjerne den Geistlige; thi Tvedragten er i Menigheden selv, og til at vente, at den skulde kunne hæves ved en ny mellemtrædende Personlighed, er der visselig kun svag Grund. Sandt er det, at, naar der foreligger en Differents i Læren enten i praktisk eller i theoretisk Henseende indenfor den evangeliske Kirke, saa maa der ogsaa ligge Noget imellem de modsatte Meninger, som er tilbøieligt til at optage begge i sig og derved hæve Spaltningen. Forudsætter man, at der findes nøie Kjendskab til Personlighederne, saa vil der ogsaa være Mulighed til at virke ad denne Vei. Men naar dette ikke er Tilfældet, saa er der intet Andet tilbage, end at den kirkelige Øvrighed søger at holde Tvedragten indenfor en vis Grændse, og denne er da ingen anden end den, at den kirkelige Enhed ikke bliver forstyrret, og at Differentsen imellem Menigheden og den Geistlige ikke gaaer saa vidt, at den første trækker sig tilbage fra Gudstjenesten. Dette er nemlig et Onde, som snart pleier at indsnige sig. Men hertil kan man da ikke vælge noget andet Middel, end at søge at virke paa Menighedens Sind, og det vil derfor altid være det Gavnligste, at den kirkelige Øvrighed benytter sig af andre Kræfter; da den selv ikke kan indlade sig paa at disputere, saa er det bedre, at den overdrager dette til Saadanne, som lettere kunne paatage sig det. Hvad det altid kommer an paa, er, at Det, som er Grunden til Spaltningen, bliver erkjendt og anerkjendt i sin rette Betydning og sit rette Værd, og dernæst, at Enheden bliver bragt til

Anerkjendelse som det Høiere. Det maa indrømmes, at den Geistlige selv havde kunnet bevirke dette, og det maa altid tilregnes en Forsømmelse fra hans Side, naar han trænger til fremmed Hjælp.

Forestille vi os nu det Tilfælde, at Tvedragten ikke kan hæves ved Kirkeregimentet, saa komme vi til det Spørgsmaal: hvorvidt bør der finde Kirketugt eller Kirkeband Sted? Den rigtige Bestemmelse af Kirkens udvortes Grændser, med Hensyn paa det Indre, giver Begrebet af Kirketugt; Omhuen for, at Intet udvortes kommer til at høre til Kirken, som ikke tillige tilhører den indvortes. Det kan nu hændes, at noget Fremmedartet sniger sig ind i Kirken, og vinder Skinnet af at høre til den; det kan ogsaa være, at Noget indenfra sjerner sig fra Kirken og desuagtet vedblivende synes at tilhøre den. Der maa altsaa herske Aarvaagenhed med Hensyn til disse fordærvelige Retninger i Kirken. Oprindeligt er Disciplinen kun den enkelte Menigheds Sag. Naar vi tænke os en Menighed som christelig sund, vil ved enhver Udskeielse fra det indre Princip den sygelige Tilstand blive bemærket, og den nødvendige Modvirkning vil indtræde. Opstaaer der en Afvigelse, saa er den en Sygdomstilstand, hvori det Hele befinder sig, og de samme naturlige Reactioner maae indtræde, som vise sig ved Sygdomme i enhver organisk Heelhed.

At Kirkedisciplinen ansees som Gjenstand for Kirkeregimentet, har en dobbelt Grund: 1) I Henseende til Læren kan den enkelte Menighed ikke have en saa bestemt Følelse af, om den befinder sig i Identitet eller ikke med den almindelige Lære, og de Enkeltes Afhængighed i Menigheden af deres Lærer er for stor, til at der skulde kunne organisere sig en levende Reaction. 2) Hvad der af Menigheden kan blive foretaget, for at udjevne slige Afvigelser og udelukke en Enkelt, indtil man er bleven overbeviist om, at han igjen indvortes tilhører Kirken,

Digitized by Google

kan ikke adskilles fra borgerlige Forhold; da nu disse ere grundede i Staten som Heelhed, saa maa man gaae tilbage til Kirkeregimentet som Heelhed, for at det virkelig kan blive Kirken, der kommer til at staae lige over for Staten. Der kommer endnu et tredje Punkt til: ved enhver Splid imellem en Enkelt og Menighedsbevidstheden staaer den Første som Part ligeoverfor Menigheden, paa Grund af den aandelige Frihed og Selvstændighed, som hersker i den evangeliske Kirke; der maa altsaa gives et Tredie, som afgjør Differentserne. Derfor er det aldeles nødvendigt, at Kirketugt og Kirkeregimente ere forbundne. Der er imidlertid ingen Gjenstand, hvorom Anskuelserne ere saa forskjellige som om denne. Differentserne gaae saa vidt, at man paa den ene Side har paastaaet, ikke blot at Kirken har Ret til at udelukke den Enkelte, men endog at denne Udelukkelse bør have Indflydelse paa hans borgerlige Existents. Paa den modsatte Side paastaaer man: Kirken har slet ingen Ret til at gjøre Nogensomhelst Afbræk i hans kirkelige Rettigheder, esterdi disse ere uadskillelige fra hans borgerlige Existents. Den første Anskuelse er grundet i den Tendents, at lægge de borgerlige Forbindelser saaledes under den kirkelige Magt, at Kirkeregimentets Indflydelse kommer til at udstrække sig ogsaa til det borgerlige Omraade; den anden Anskuelse derimod i en Tendents efter at lægge Kirken paa dens eget Omraade under det borgerlige Regimente. Enhver af disse Anskuelser har Noget for sig. Den af dem, som er meest ugunstig for Kirkens uafhængige Liv, siger: det er ikke muligt, at Kirkesamfundet kan fælde nogen Kjendelse over den Enkelte, uden at hans borgerlige Egenskaber lide derunder, og det af to Grunde. For det Første bestaaer Kirkesamfundet ikke blot som noget Indre, men det har ogsaa en udvortes Existents, udvortes og fælleds Goder og Rettigheder; disse taber den Enkelte ved Udelukkelsen, men de staae under Statens Beskyttelse, og

Digitized by Google

Kirken tager altsaa Bestemmelse over den Enkeltes politiske Besiddelsesret. En anden Sag er det, naar Afskedet er frivilligt; da har Staten vistnok intet at indvende. For det Andet, naar Kirkesamfundet udelukker En, saa er dette en offenlig Erklæring af et ugunstigt Omdomme, og altsaa en Forringelse af hans gode Navn og Rygte, og det desto mere, jo christeligere det borgerlige Samfund er. Det gode Navn og Rygte er paa eengang et indvortes og et udvortes Gode, og det er et uundværligt Gode. Men Staten vil ikke tilstede Kirken Ret til at antaste de Enkeltes gode Navn og Rygte. For den modsatte Mening anføres det Samme, men i omvendt Retning: Kirkesamfundet har erkjendt, at en Enkelt ikke har det christelige Livs Princip i sig, og har Ret til at udsondre ham fra det kirkelige Liv, indtil det faaer en modsat Mening om ham. Vore Stater ere christelige, og det gode Forhold imellem Borgerne indbyrdes beroer fornemmelig paa, at de tiltroe hinanden christelig Tænkemaade; Den som ikke er Christen, nyder ikke disse Rettigheder. Naar Kirken har erkjendt om En, at det christelige Sind ikke boer i ham, saa har han ogsaa forbrudt sin christelige Ret, og den fortrinsvise Tillid, som beroer paa Forudsætningen om et christeligt Sind, maa nægtes ham; af den Grund er det umuligt, at undgaae Kirketugtens Indflydelse paa de borgerlige Egenskaber.

Dette er de tvende modsatte Anskuelser, tilligemed deres Grunde. Der spørges nu, om vi skulle bestemme os for een af begge, eller om maaskee begge indeholde noget Urigtigt? Sammenligne vi Charakteren af de borgerlige Forhold med Charakteren af de kirkelige Forhold, saa finde vi, at disse tvende forskjellige Arter af Forhold umulig kunne være underlagte een Lov. Det borgerlige Samfund hviler paa et uomtvisteligt Bogstav; er dette endnu ikke tilstede, saa er Samfundet heller ikke fast grundet. Det kirkelige Samfund har langt

Digitized by Google

Mindre af denne Charakteer, efterdi enhver Afgjørelse efter et Bogstav altid mere eller mindre er en Afgjørelse i Henseende til det Udvortes. Den kirkelige Afgjørelse maa holde sig til det Indre, medens den borgerlige fremhæver det Ydre. Deraf følger, at de anførte Begrundelser af begge de modsatte Anskuelser ere falske.

Hidindtil have vi forudsat, at der i Kirken som i ethvert Samfund maa være Disciplin. At den er uundværlig i Borgersamfundet, bestrides ikke; at end ikke det mindste Samfund kan bestaae uden den, har man ogsaa indseet, og at Enhver er forpligtet til at finde sig i den conventionelle Straf, følger af Begrebet af indgaaet Fordrag. Kirken staaer midt imellem disse tvende Arter af Samfund, imellem Borgersamfundet og Samfund med bestemte Formaal, og derfor har man villet nægte den al Ret til Disciplin. I det borgerlige Samfund kan Disciplinen aldrig gaae ud paa Sindelaget, thi paa dette kan man kun virke ved psychologiske, ved udvortes Midler; det kommer for Borgersamfundet altid kun an paa udvortes Handlinger, aldrig paa Sindelaget, omendskjøndt dette er meget ønskeligt. Disciplinen kan derfor ikke undværes i Staten. I Kirken, siger man, forholder det sig ganske anderledes; Handlingerne have der ikkun Værd formedelst Sindelaget; Handlingerne kan man vel afvinge En, ikke derimod Sindelaget; Den som mangler dette, hører egentlig ikke til Kirken; anstiller han sig desuagtet som Medlem af Kirken, saa indseer man ikke, hvad dette kan skade Andre. Ifølge heraf synes da Begrebet af Kirkedisciplin at være et huult og tomt Begreb. Betragter man Historien, synes meget at tale herfor; de fleste kirkelige Straffe bleve indførte paa en Tid, da den borgerlige Disciplin var i meget forsømt Tilstand; i Kirkens første Tider var det kirkelige Samfund indvortes meget tæt sammensluttet; Enhver, som indtraadte deri, gjorde dette med fuld Bevidsthed, underkastede

Digitized by Google

sig ved Indtrædelsen dets Indretning, og kunde, naar han vilde, igjen træde ud deraf. Nuomstunder er det ganske anderledes. Staten trænger ikke til saadan Støtte, Kirken selv er heller ikke længer et sluttet Samfund; thi, omendskjøndt man først ved Confirmationen optages tilfulde deri, saa er man dog allerede født deri, og vil den Enkelte ikke indtræde, saa er dette noget ganske Andet, end en Ikke-Indtræden i gamle Dage; han træder ind, fordi han ikke kan andet, og forpligter sig til saa lidet som muligt. Staten fordrer jo, at enhver Undersaat skal høre til en Kirke; dette er altsaa en politisk Nødvendighed, og Enhver maa indtræde i den Kirke, som han er født i eller som han har mindst at indvende imod; heller ikke stiller man ham ved Indtrædelsen nogen Betingelse; Kirkedisciplinen er jo heller ikke nogetsteds bestemt, men vilkaarlig, og kan heller ikke udgjøre nogen Deel af Kirkeregimentet. At Kirkedisciplinen ikke er organiseret, er kun sandt med Hensyn til den evangeliske Kirke; thi i den katholske Kirke er den tilstrækkelig organiseret og har altsaa der Realitet. Reformationen selv har ladet det ubestemt, hvad der skulde beholdes af den bestemte Kirkedisciplin, og hvad ikke; men aldrig har Kirken ydtalt, at det skulde være de Geistlige forbudt i visse Tilfælde at nægte Sacramentet, som dog er det, hvorom Alt i Kirkedisciplinen dreier sig. Man kan altsaa ikke sige, at Kirkedisciplinen er afskaffet i den evangeliske Kirke; tvertimod viser Historien, at den i enkelte Kirker mere eller mindre er kommen til Anvendelse; naar den mangler hos os, saa er det ikke, fordi den er ophævet, men den er kun kommen af Brug, og det fornemmelig, fordi man frygtede for, at den borgerlige Censur skulde lide derved. Naar nu altsaa Sagen, ogsaa i historisk Henseende, er underkastet saamegen Strid og Tvivl, naar der gives Lande, hvori den er fuldkommen ophævet, og i hvilke den Geistlige, som nægter Sacramentet, maa befrygte Afsættelse: saa kan Spørgsmaalet i Virkelig-

Digitized by Google

heden ikke stilles anderledes, end: hvorledes har Kirkeregimentet her at handle? For det Første spørges der da: hvortil behøver den evangeliske Kirke en Kirkedisciplin? Religionens Væsen er vistnok Sindelaget og næst dette den naturlige Fremstilling deraf. Paa Sindelaget, selv kan ingen Disciplin beregnes, hverken for at forandre det eller for at vogte sig selv for Samfund med et forvendt Sindelag. Og dog har Kirkedisciplinen begge disse Punkter for Øie, og aldeles umuligt er det heller ikke at virke paa Sindelaget. Den Enkeltes Følelse kan vækkes ved Disciplinen, idet denne er en Udtalelse af de Andres Almeenfølelse. Uden at udtale Følelserne kan man ikke lægge dem for Dagen, og som en saadan Udtalelse kan Disciplinen virke paa Sindelaget. Enhver Yttring af Almeenfølelsen, hvorved man vil virke paa den Enkelte, er allerede en Kirkedisciplin, saasnart den udgaaer fra Almeenheden paa repræsentativ Maade. For saavidt er Virkningen ikke blot mulig, men nødvendig.

Det andet Punkt i Disciplinen er, at Samfundet stiller sig fra En, som ikke har det samme Sindelag. Den christelige Kirke bestaaer kun af dem, som troe, og Den, som ikke troer, hører egenlig ikke til det kirkelige Samfund, kan ikke have nogen Interesse derfor, saasom det alene hviler paa Troen; naar nu En af andre Grunde desuagtet strømter Deeltagelse for Kirken, saa synes Friheden at fordre, at den siger sig løs fra hans Deeltagelse. Paa Sindelaget i og for sig kan dette heller ikke gaae; det maa have yttret sig ved ukirkelige Handlinger. Naar nu det uchristelige Sindelag træder udvortes frem, saa spørges: hvad kan være det kirkelige Samfunds Hensigt i den ene eller den anden Henseende med Udøvelsen af en Disciplin? Man indvender derimod: naar det kirkelige Samfund kan regne paa sine Medlemmers Iver, saa maa det ogsaa kunne regne paa, at de ukirkelige Mennesker irettesættes og bearbeides af de

Digitized by Google

Enkelte, og behøver da ikke nogen udvortes Disciplin; kan den derimod ikke forlade sig paa denne Iver, saa kan heller ikke Disciplinen hjælpe den noget, det kirkelige Sind er da blevet koldt, og Disciplinen burde da netop gaae ud over alle dem, der ikke som enkelte Medlemmer bestræbe sig for at virke paa Andres Sindelag. Denne Indvending er udsprunget af den evangeliske Kirkes Aand; thi i den katholske Kirke hører Disciplinen til Satisfactionen, og ingen Fornyelse af Forholdet til Menigheden er mulig, naar denne ikke er ydet. Dette Synspunkt kan aldrig komme til at gjælde hos os. Indvendingen er imidlertid et Dilemma, som dreier sig om to Yderpunkter, paa hvilke Disciplinen ikke vilde være nødvendig. Men det virkelige Tilfælde, som foreligger, er, at det kirkelige Samfund vel forudsætter en vis Grad af Iver, men dog ikke ved, hvorvidt det kan forlade sig derpaa, og derfor mere eller mindre maa stræbe efter at supplere sin naturlige Virksomhed. Kirkedisciplinen skal altsaa i organisk Form frembringe det, som i Grunden paaligger enhver Enkelt, men hvorom man ikke er sikker paa, at den Enkelte vil opfylde denne Forpligtelse. Denne Art Kirkedisciplin kan man ikke bortdemonstrere. Der gives Forhold, hvor Almeenfølelsen rører sig saaledes i Enhver, at han ønsker en bestemt Optræden imod uchristelige Yttringer og Handlinger. Den Enkelte ønsker heller, end selv at handle, at kunne overlade dette til et constitueret Organ. Men dette maa kun supplere de Enkeltes Virksomhed, og bør kun sætte sig i Bevægelse, naar det er vitterligt, at den Enkelte ikke har gjort Sit. Kun under denne Betingelse er Disciplinen mulig, og den vil derfor efter Omstændighederne snart træde mere frem, snart aldeles forsvinde.

Idet vi beholde denne Betingelse for Øie, at der bør gaas en Virksomhed af de Enkelte forud, gjøre vi vel i, ogsaa at undersøge det andet Spørgsmaal: hvorvidt den kirkelige

Digitized by Google

Disciplin bør stride ind, for at ophæve Samfundet med Den, der staaer imod den christelige Aand? Det kirkelige Samfund indbefatter paa den ene Side Deeltagelse i Gudstjenesten i dens forskjellige Momenter, paa den anden Side Deeltagelse i Samfundsrettighederne; thi hvad der iøvrigt hører til det christelige Liv, er af fri Natur og vedkommer ikke den organiserede Existents. Hvad Gudstjenesten angaaer, da maa den gamle Adskillelse mærkes af Forbindelsen af de sande Evangeliske og Hoben af dem, der endnu ikke have nogen ret Kundskab om Kirkens Væsen. Denne Charakteerforskjel har Kirken end ikke nutildags aldeles mistet. Kirkerne staae ubetinget aabne for Enhver; det kan aldrig være i Kirkens Interesse, at formene En, som har fjernet sig fra dens Aand, Adgang til Kirken; en saadan Ophævelse af Samfundet lader sig ikke tænke. Men paa den anden Side staae de saakaldte mysteriose Dele af Gudstjenesten og navnlig Sacramenterne; og her er paa dette Omraade det omtvistede Punkt. Hvad der strides om, er det: om de Christnes Samfund er berettiget, eller ikke, til at udelukke et hidtilværende Medlem af Kirken fra Sacramentets Nydelse? I den romerske Kirke herster herom ingen Tvivl; og Afgjørelsen er altid overladt til den Geistliges Omdømme, hvilket meget lettes ved det hemmelige Skriftemaal. I vor Kirke siger man paa den ene Side: Sacramentet er kun bestemt for dem, som allerede befinde sig i et levende Samfund med Christus; Andre bør ikke nyde det, det bliver for dem til Synd og geraader dem til Dom; naar nu en vitterlig Uværdig med Samfundets Samtykke nyder Nadveren, saa tager dette Deel i hans Synd; men det maa have Ret til ikke at synde, og altsaa til at nægte ham sit Samtykke. Nu kunde man vistnok tænke sig, at han nød det imod dets Samtykke; men, naar Noget kunde skee mod

Digitized by Google

Samfundets Villie, skjøndt med dets Vidende, saa vilde dette derved kun faae en Følelse af sin Afmagt, og dette virker forstyrrende paa Nydelsen af Sacramentet; Hiins Deeltagelse vilde forstyrre de Andre, og Enhver maa dog indenfor sine egne Vægge have Ret til at værge sig imod saadanne Forstyrrelser, altsaa ogsaa Kirken i sin inderste Helligdom; den udøver derved egentlig kun Huusretten. Herimod bliver indvendt Følgende: for det Første nægter man, at en Uværdigs Deeltagelse i Sacramentet bør kunne forstyrre de Andres Andagt; de bør sætte sig ud derover; og dersom det bevirker Forstyrrelse hos dem, saa røber dette en Svaghed, som gjør det umuligt for dem, at være Dommer over Andre, og beviser, at de netop selv trænge til at styrke deres Svaghed ved Nadverens Nydelse. Hertil kommer, at Kirken ikke er ufeilbar og kan have faret vild i sin Dom. Det er i Sandhed vanskeligt at afgjøre noget herom, og i den evangeliske Kirke lader sig saavel det Ene som det Andet tænke. **En absolut Udelukkelse fra Kirken er utænkelig, en Udelukkelse fra Sacramentet er tænkelig, men ikke nødvendig.**

Der er da nu kun det andet Hovedpunkt tilbage, nemlig **Deeltagelsen i Menighedsmedlemmernes udøvende Rettigheder**, hvilken Deeltagelse har Befordringen af Menighedens Vel til Formaal. For at opnaae dette Formaal, kan kun Den tage Deel i hine Rettigheder, hvem Menighedens Vel virkelig ligger paa Hjertet. Saasnart altsaa En faaer Deel i denne Virksomhed, som griber forstyrrende ind i de paa fælleds Indsigt beroende Beraadslagninger, saa bliver det Heles Interesse sat i Fare. Naar Menighedens Form ikke er noget absolut Demokratie, saa beroer de Enkeltes Deeltagelse i den administrative Virksomhed altid paa et forudgaaende Omdomme af de Andre, og det vilde være en Feil af Menigheden, at tilstede En Deeltagelse i denne Virksomhed, som kunde gjøre sig uværdig

Digitized by Google

dertil. Enten maa man postulere en saadan Forfatning for Samfundet, at en gjort Feil igjen lader sig rette, idet so Personalet kan forandres; eller, dersom der er Embeder paa Livstid, da er det Menighedens egen Skyld ved Valget, naar den har gjort et slet Valg, og den maa da lide derunder. Er Forfatningen aldeles demokratisk, saa er de Enkeltes Indflydelse i den Grad bragt ned til et Minimum, at Den, som har gjort sig skyldig i en ukirkelig Handling, derfor dog gjerne kan blive ved at deeltage i Forretningerne.

Der er dog endnu en Mellemvei mulig, nemlig at man stræber at indføie Sagen selv i Formen, saaledes at det ved selve Organisationen er fastsat, i hvilke Tilfælde en fortsat Deeltagelse i de administrative Forretninger bliver umulig. Dette vil da være en organisk disciplinair Forholdsregel.

En Sammenligning af den evangeliske Kirkes Princip med den katholske Kirkes viser, at hiint medfører en fremskridende Formindskelse af Kirkeregimentets Betydning og Virksomhed; det skal paa den ene Side tabe sig i de Enkeltes Virksomhed, og paa den anden Side opløse sig i organiske Statuter, og kun skride ind, hvor det Ene eller det Andet er utilstrækkeligt. At dette er det Rigtige, sees saameget klarere, naar man betænker, at Kirkesamfundets Fuldkommenhed bestaaer deri, at der ikke existerer nogen Kirkedisciplin, og at den, hvor den existerer, ikke behøver at skride ind. Hertil er det ikke nødvendigt at tænke sig en ideal Fuldkommenheds-Tilstand, men kun, at den Uværdige af egen Drift skiller sig fra Samfundet, og dette er slet ikke noget vanskeligt Punkt; thi Den, som ikke længer har Deel i den christelige Aand, kan heller ingen Interesse have for det kirkelige Samfund. Har han alligevel en saadan Interesse, saa kommer denne af fremmede Motiver, der ere lette at kjende; disse Motiver kunne udspringe enten af den sædelige Interesse eller af den reen selskabelige Interesse,

Digitized by Google

eller ogsaa af reen personlige egennyttige Interesser; andre Motiver ere ikke tænkelige her. Lad os nu antage: han kan, hvad Religionen angaaer, være uchristelig, men mener, at der i Religionen ligger en sædelig Kraft, og at Sædeligheden kræver, at man ikke rober nogen Ringeagt for den. Men dette kan kun retfærdiggjøre hans Deeltagelse i Gudstjenesten; thi Deeltagelsen i Bestyrelsen udkræver en særlig Interesse; og, hvad Sacramentet angaaer, saa kan der slet intet folge af denne Betragtning hverken med Hensyn til Nydelsen eller Ikke-Nydelsen deraf. Hvad den reen selskabelige Interesse angaaer, da er det paa Grund af Christendommens Almindelighed Tilfældet, at det betragtes som en Mangel, der skader det gode Navn og Rygte, naar det bliver bekjendt om En, at han ikke deeltager i Gudstjenesten, og dette kan da bevæge ham til at tee sig som Christen. Kirken som saadan kan ikke billige dette; thi det indeslutter et ureent Motiv i sig; Ingen maa anse det for en Ære at høre til Kirken eller for en Skam ikke at høre dertil. For den sande Christen er det et nødvendigt Element af Livet at høre til Kirken, men i udvortes Henseende burde det egentlig betragtes som noget fuldkommen Ligegyldigt. Men saaledes er det ikke i Virkeligheden; men der gaaer Dommen om et Menneskes religiøse Værd og Dommen om hans aandelige Værd overhovedet over i hinanden. Forfølge vi dette indtil de sidste Consequentser, saa see vi, at ogsaa dette af sig selv falder indenfor Kirkedisciplinens Omraade; thi med den verdslige Ære staaer det i slet ingen Forbindelse, om Kirkesamfundet gjør En til Repræsentant eller ikke.

Vi see altsaa, at Kirkedisciplinen for den protestantiske Kirke er noget Problematisk; at den ikke strider imod dens Idee, men heller ikke nødvendigt fremgaaer af den, og at den kun har Gyldighed som et Supplement til noget Andet; og hvad Sa-

Digitized by Google

cramentet angaaer, da kan der i den Henseende siges meget baade for og imod, som gjør Sagen endnu mere problematisk. Naar vi betragte Sagen fra dette Synspunkt, saa komme vi til det Resultat, at Kirkedisciplinen altid maa betragtes som den enkelte Menigheds Sag; det tilkommer den at afgjøre, om den anseer det for nødvendigt og gavnligt at beskytte Andagten ved Gudstjenesten imod Scandale, og i det Øiemed at indstifte en Disciplin. Fra Kirkeregimentets Side vilde det altid være urigtigt, om den vilde være de enkelte Menigheder hinderlig i at indrette en Kirketugt, eller om den vilde paatvinge alle uden Forskjel een Kirketugt.

Med Hensyn til de sygelige Tilstande i Kirken kommer det fornemmelig an paa tvende Ting, først paa den forskjellige Beskaffenhed og dernæst paa den forskjellige Farlighed af Det, der maa ansees som noget Sygeligt i Kirken. Det er aabenbart, at ogsaa Kirkeregimentets Virksomhed maa i Forhold hertil være forskjellig. Vi maae altsaa søge at oplyse Differentsen. Men der er noget, som vi iforveien først maae have bragt paa det Rene.

Vi spørge: hvor er det, at det Sygelige og Forkastelige forekommer? Det er egenlig kun i de Enkelte, det forekommer; thi til et særskilt Heelt kan det ikke organisere sig i Kirken, idetmindste ikke førend det har været i de Enkelte; derfor maa den første Modvirkning gaae paa de Enkelte, og bliver denne rigtigt ledet, saa er ingen anden nødvendig. Naar der i Kirken opstaaer Secter, som have en Tendents til at skille sig fra det Hele og danne en egen Heelhed for sig, saa er dette noget Sygeligt, der vil organisere sig. Da maa der i mange Enkelte være eet og samme Sygdomsstof tilstede, hvorved de blive forbundne. Er der allerede opstaaet en saadan Partidannelse, saa maa Kirkeregimentets Virksomhed være en anden,

Digitized by Google

end Virksomheden paa den Enkelte, førend Partiet dannede sig. Nu synes Virksomheden paa de Enkelte at falde indenfor Kirketjenestens Omraade; den hører til Sjeleforgen. Hvorledes adskiller nu det, der hører til Kirketjenesten, sig fra det, der hører til Kirkeregimentet? Naar vi tænke os Tilfældet in concreto, seende bort fra Beskaffenheden af det Sygelige, om det er en vildfarende, mod den evangeliske Religions Principer stridende Anskuelse eller en forvendt Maade at føre Livet paa: saa er det naturligt, at forud gaaer Kirketjenestens Virksomhed i Sjeleforgen; og opnaaer denne sin Hensigt, saa vil ingen Virksomhed af Kirkeregimentet være nødvendig. Denne vil derimod indtræde, hvor Kirketjenestens Virksomhed møder Hindring, eller hvor den ikke har opnaaet sin Hensigt. Dette er de Punkter, hvorpaa det egenlig kommer an i Hensende til Kirkeregimentets Virksomhed.

Det Første var, at Kirketjenestens Virksomhed i denne Hensende var hæmmet. Dette kan komme 1) af Ufuldkommenhed og Skjødesløshed hos dem, der besørge Kirketjenesten; eller 2) af Modstræben hos dem, paa hvem Virksomheden gaaer ud; 3) kan den være hæmmet udenfra derved, at Kirken savner den tilbørlige Frihed. Dette Tilfælde hører ikke herhid. Her kan der kun være Spørgsmaal om, hvor stor den Frihed er og maa være, som Kirken maa tilegne sig i denne Hensende? Paaligger det i Virkeligheden Kirkeregimentet at haandhæve Kirketjenestens tilbørlige Frihed, eller er dette noget, som ikke vedkommer det? Kirken overhovedet er en Forening til et fælleds religiøst Liv; dette Fællesskab forudsætter nødvendig en Circulation; Livet maa meddele sig. Den specielle Sjeleforg er kun Organisationen af denne Circulation paa en bestemt Maade; kan denne Cirkulation hæmmes, saa er Kirken selv deelviis ophævet. Paa den anden Side er det reli-

Digitized by Google

giese Liv det absolut frie Liv, og kan kun tilegnes ved en fri Modtagelighed. Naar nu en Deel af det Hele lukker sig for Meddelelsen, saa kan Magt her ikke hjælpe til noget; thi Magt kan ikke frembringe nogen fri Modtagelighed. Det Spørgsmaal, som her interesserer os, er det: naar Sjeleſørgeren vil henvende sin corrective Virksomhed paa En, i hvem der har udviklet sig noget, som kan blive farligt for Kirken, og denne ikke vil lade Virksomheden faae Indflydelse, kan og bør der da fra Kirkeregimentets Side gjøres noget for at hæve denne Gjenstridighed? Tendentsen dertil har altid været i Kirken. Den, som ikke vil hengive sig til Sjeleſorgen, vil heller ikke være i det kirkelige Samfund, og man har Ret til at udelukke ham, indtil han igjen vil hengive sig til den almindelige Livsmeddelelse. Her har der altid været modsatte Anskuelser i den evangeliske Kirke, og overalt finde vi en Modsætning i Praxis. Paa den ene Side finde vi en Tilnærmelse til den katholske Praxis, paa den anden Side en Oplosning af det kirkelige Baand, og imellem disse tvende Yderpunkter er det, at vi maae styre. Forudsat, at et Medlem af en Menighed ikke vil hengive sig til den ham beskikkede Sjeleſørgers Ledelse, følger da deraf, at der virkelig er indtraadt en Oplosning af den Enkeltes Forhold til det Hele, som maa hæves? Naar vi her gaae ud fra den reen evangeliske Grundsætning, hvorefter det guddommelige Ord skal være tilgængeligt for Enhver, og føie dertil, at alle Berigtigelser af det Fordærvelige, det Sygelige alene bør hentes af det guddommelige Ord, saa maae vi sige: den evangeliske Kirke paalægger Enhver Omsorgen for sig selv, og giver Enhver Ret til at have denne Omsorg for sig selv. Enhver Enkelt kan sige: jeg troer til min Forbedring og Helbredelse, dersom der er noget Sygeligt i mig, at have fuldkommen Nok i det offenlige Ord og i den Adgang, som jeg i

Digitized by Google

Gudstjenesten har dertil, og behøver ikke nogen særlig Virksomhed af Sjeleforgeren. Her er da ingen Grund til at lade nogen anden Virksomhed indtræde. Enhver Anskuelse maa overlades til sig selv. Men at det Sygelige ikke udbreder sig videre, derfor kan der kun sørges ved en hensigtsmæssig Anvendelse af Sjeleforgen paa dem, som ville modtage den; og naar de ikke ville modtage den, er det et Tegn paa, at Virksomheden ikke hører hjemme paa Kirkens Omraade, og man maa da forlade sig paa hvad der paa almindelig Maade skeer for at vedligeholde denne.

Skriftens Anvisning Matth. 18, 15—18 lyder noget anderledes om denne Gjenstand. Det forudsættes der, at Tilbøieligheden til at indvirke paa det Sygelige er almindelig udbredt, at en saadan Virksomhed er Enhvers Pligt, som bemærker det. Men naar den Enkeltes Virksomhed paa den Enkelte ikke frugter, skal Den, som har bemærket noget Sygeligt, henvende sig til det organiserede Hele, til Menighedens Forstandere. Nar En heller ikke vil høre disse, skal han agtes som en Hedning. Her have vi da virkelig en Udelukkelse; og Retten til at foretage den er givet Menighedeu ved denne Skriftens egen Anvisning. „En Saadan skal agtes som en Hedning", vil det sige saa meget som: Adgangen til Menigheden formenes ham? Nei, for Hedningen selv stod jo Adgangen aaben. En saadan Udelukkelse er aldrig bleven befalet i Kirken, ligger heller ikke i dette Sted. Den Handling, hvorved En kommer i det christelige Samfund, er en sacramentlig Handling, og det kunde derfor kun være ved en anden sacramentlig Handling, at En skulde kunne igjen udelukkes af Kirken; men en saadan existerer ikke.

Naar det religiøse Liv er kraftigt, saa ville de organiske Former træde frem; hvis ikke, ville de organiske Former

Digitized by Google

ikke kunne holde sig. Der maa gives efter for Bevægelser, som have deres Grund i den historiske Udvikling, og heri skal Kirkeregimentets Visdom lægge sig for Dagen. At ville vedligeholde Formerne uforandrede saaledes, som de engang bestaae, er imod den evangeliske Aand. Naar det forenende Baand er i Begreb med at opløses, kan man kun modvirke dette ved en indre Impuls, hvorved Livet styrkes.

3) Kirkeregimentets Indflydelse paa den offenlige Gudstieneste.

Ustridigen er dette den vigtigste Deel af Kirkeregimentet; thi den offenlige Gudstjeneste er Grundpillen for det fælleds religiøse Liv, og det er ved den, at de personlige religiøse Forhold vedligeholdes, i den at de finde deres Næring. Den offenlige Gudstjeneste har overalt udviklet sig historisk, og vi maae atter her gaae tilbage til den evangeliske Kirkes første Oprindelse. Vi finde strax i Reformationens Begyndelse tvende modsatte Principer i Lovgivningen angaaende Cultus, det ene det revolutionaire Princip, det andet holdende fast ved det Gamle, og den oprindelige Forskjellighed i Henseende til Cultus i den evangeliske Kirke er udgaaet fra disse Principer. Alle Fordærvelser i Kirken, som Reformationen vilde ophæve, havde fundet deres Repræsentation i Cultus, og, dersom de skulde udryddes, maatte ogsaa Cultus forandres. Men nu indtraadte de modsatte Principer. Det ene blev udtrykt saaledes: man bør af Cultus forjage hvad der paa nogensomhelst Maade hænger sammen med Fordærvelsen; dette blev consequent gjennemført i Schweitz, og dannede sig som en Tilbagegang til den første Kirkes Cultus; deraf den simple Form for Gudstjenesten. Det andet Extrem var: i Gudstjenesten kun at ville forandre det, som stod i fuldkommen Modsigelse

Digitized by Google

mod Reformationens Principer, men derimod at lade alt Andet uanfægtet. Dette Princip er blevet fulgt i mange Provindser af Tydskland og i England, og vi finde i mange Egne af den evangeliske Kirke en Gudstjeneste, der i meget ligner den katholske, saasom Messedragter, flere Altere i een Kirke o. s. v. Disse Principer have hver for sig noget Godt, men hvile paa forskjellige Anskuelser. Det sidste vilde være rigtigt, naar man kunde forudsætte, at saadanne lette Forandringer ogsaa for Fremtiden bestandig vilde kunne fortsættes, uden at foraarsage nogen Forstyrring, ligesom Tilfældet var i Begyndelsen. Det første vilde der heller ikke kunne indvendes noget imod, naar man blot gik ud fra den Forudsætning: have vi blot først gjenoprettet den oprindelige Reenhed i Cultus, saa vil det ogsaa være muligt efterhaanden i kort Tid at drage alt det ind i Cultus, som i Sandhed er gavnligt. Men naar man ikke gik ud fra disse Forudsætninger, vare Principerne mangelfulde. En simpel Tilbageskruen til en forlængesiden forgangen Tid, med Udslettelse af alle Spor af den imidlertid gjennemlevede Historie, er noget, som ikke kan roses. Der ligger heri et Misforhold. Livet danner sig anderledes ved de verlende Forhold, og Cultus, denne væsenlige Bestanddeel af Livet, skulde ene føres tilbage til Analogien af en Tid, hvor der slet ikke var en saadan aandelig Livsudvikling i Forholdene! Det kan heller ikke feile, at der derved indsniger sig Fordærvelser af anden Art; f. Ex. i den fransk-evangeliske Kirke, hvor dette Princip blev haandhævet med stor Strenghed, den declamatoriske Svulst i den religiøse Tale. Denne er en Fordærvelse, som gjør Gudstjenesten tom. Dersom man havde ladet den kirkelige Cultus Frihed til at udvikle sig paa naturlig Maade, vilde det rette Maal have indfundet sig, og der vilde have været liden Foranledning til at nære hiin Forfængelighed. Grundsætningen, at forandre Livet ved det Bestaaende, er god,

Digitized by Google

naar man kan være sikker paa, at den reformatoriske Aand virker fremdeles; men den bliver slet, naar Udviklingen bliver staaende i Momentet. Der, hvor man alene er gaaet frem efter dette Princip, har den evangeliske Aand ikke kunnet uddanne sig frit.

Herefter ville vi let kunne bestemme, hvilke Principer den kirkelige Lovgivning for Cultus har at følge. Nemlig saadanne, som med Hensyn paa den forefundne Tilstand stræbe efter en Udsevnelse af hine Eensidigheder og ere skikkede til at hidføre den. Dette kunne vi gjøre os klart baade i Almindelighed og i det Specielle. Vor Grundforudsætning i den evangeliske Kirke var, at der havde trængt sig Fordærvelser ind i Christendommen, som havde faaet Indflydelse paa Gudstjenestens Indretning. Disse have begyndt paa et eller andet Tidspunkt, og hvad der har indsneget sig af denne Art, maa atter søges udviist; men dog ikke saaledes, at Alt afskaffes, hvad der i dette Tidsrum er fremkommet som reen historisk Udvikling uden at have Deel i den foregaaende Fordærvelse. Det Princip, som opstilledes i Reformationens Begyndelse, at ændre saa lidt som muligt ved det Bestaaende, forudsætter en fortsat Fremskriden i Ændringerne; men naar dette kunde gaae, saa vilde det naturlige Resultat være, at Alt, hvad der var reen historisk Udvikling fra en tidligere Periode, blev bevaret. Uden at Lovgivningen virker med, vil dette ikke kunne skee; man vilde blive staaende langt bagved dette Punkt. Det modsatte Princip, at afskaffe Alt, hvad der stammer fra Fordærvelsens Tid, gjør i sin strengeste Udøvelse ingen Forskjel imellem det, der har Fordærvelsen i sig, og det, der har udviklet sig i samme Tidsrum, uden at have sin Grund i Fordærvelsen. Medens det første Princip stiller sig en altfor lille Opgave, saa sætter det andet sig en altfor stor; det har opgivet Benyttelsen af den sande historiske Udvikling i den forgangne Tid, og herpaa er det, at Lovgivningen maa henvende sine Bestræbelser. Begge

Digitized by Google

Principer tilsammen maae herske og give den evangeliske Cultus dens Fuldkommenhed; det kommer kun an paa, hvad det er for et Princip, hvorfra Reformationen i et givet kirkeligt Samfund er gaaet ud, og paa hvilket Udviklingspunkt det staaer; da vil man ogsaa kunne bestemme Maalet for den kirkelige Lovgivnings Bestræbelse.

Det er egenlig disse modsatte Principer, som i Henseende til Cultus stille de tvende Hovedgrene af den evangeliske Kirke, den lutherske og den reformeerte, fra hinanden. Forholdsviis er man ved alle Punkter, som i den lutherske Kirke ere undergaaede Forandring, gaaet ud fra Princippet af den mindst mulige Forandring; i den reformeerte Kirke derimod fra Princippet af den hurtigst mulige Afskaffelse af Corruptionerne, ihvorvel ikke eens paa alle Steder. Hvad maatte der nu skee, naar vi tænke os en hensigtsvarende Lovgivning i begge Kirker i Henseende til Cultuslovgivningen? Aaabenbart en saadan Assimilation, at de ikke længer vilde blive forskjellige i Henseende til Cultus. Dette vilde være det naturlige, men det kan først indtræde i en senere Tid. Vistnok er det ogsaa muligt, at Hindringer af en anden Art kunde møde, saasom naar Ukaldede blandede sig i Sagen; da kunde det hændes, at i een Deel af Kirken Noget blev optaget, som tilhørte Fordærvelsens Tid, medens i en anden Deel Noget blev fortrængt, som var grundet i den reen historiske Udvikling. Men en saadan Praxis vilde kun være at tilskrive en falsk Anvendelse af det forresten rigtige Princip.

Der er endnu et Spørgsmaal tilbage, som gaaer ud fra en historisk Betragtning: kan man ikke antage, at den kirkelige Cultus bestandig mere vil fuldkommengjøre sig selv, uden at der behøves en udtrykkelig lovgivende Virksomhed? Vi finde vistnok slige fremskridende Udviklinger uden nogen egenlig lovgivende Virksomhed. Naar vi betragte, hvad der i mange Egne har

Digitized by Google

forandret sig i den lutherske Kirkes Cultus i de sidste hundrede Aar, saa finde vi, at her meget Ureent er forsvundet uden bestemte Lovgivnings-Acter, og det lader sig tænke, at Sligt kan udvikle sig reent indenfra. Det kan være et reent Produkt af den evangeliske Aands frie Udvikling i Kirken, idet det Antievangeliske bliver Fleertallet imod og taber sig. Det kan udgaae enten mere fra Menigheden eller mere fra den Geistlige; men det kan altid kun skee, naar begge stemme overeens. Men naar der slet ikke er nogen lovgivende Virksomhed, som henvender sig paa denne Gjenstand, saa kan det kun være noget, der skeer i enkelte Menigheder, og man maa da altid befrygte, at der fremkommer stor Forskjellighed i den kirkelige Praxis. Det Eensidige og Mangelfulde i den reformeerte Kirke lader sig langtfra saa godt afhjælpe uden lovgivende Acter, eftersom der her ikke er Tale om, at noget skal forsvinde, men om, at noget skal igjen optages; og det Sidste er ikke saa let som det Første. Lad os antage f. Ex., at Korsets Betegnelse er antievangelisk. Denne Skik har varet ved i den lutherske Kirke, men er dog paa mange Steder kommet af Brug, fordi man følte den som katholsk, og fordi den vilde være tom, naar man ikke søgte noget Magisk bagved. Denne Afskaffelse kunde være foregaaet paa en af to Maader, enten derved, at Medlemmerne havde frabedet sig denne Act i de gudstjenstlige Handlinger, som have en privat Charakteer, eller derved, at Geistlige af egen Drift havde undladt den, uden at Menigheden havde Noget at indvende derimod. Hvad angaaer Instrumentalmusik og Billeder i Kirken, da havde dette ikke nogen Sammenhæng med den foregaaende Udartning, men er kommet ind i Kirken ved Culturens Udvikling. I den reformeerte Kirke ere begge Dele fra Begyndelsen af blevet afskaffede; man fandt i Musiken en altfor sandselig Tillokkelse, og i Billederne en Mindelse om en tidligere Dogmatik og Praxis, som man vilde opgive. Men

Digitized by Google

disse Elementer kunne ikke saa let igjen optages i Kirken, og det staaer ikke til at nægte, at der i den lutherske Kirke uden lovgivende Virksomhed er skeet mere for en Tilnærmelse til det opstillede Maal. Det er da vist, at der kan skee noget uden Hjælp af den lovgivende Virksomhed; men paa den ene Side maa man dog altid derved befrygte Ueensformighed i den kirkelige Praxis, og paa den anden Side mangler det, som ikke udgaaer fra nogen lovgivende Virksomhed, altid den rette Sikkerhed. Naar Forbedringer udgaae fra det locale Kirkeregimente, saa har dette dog ingen ret sikker Virkning med Hensyn til det almindelige kirkelige Samfund. Fra denne Side vil det dog altid blive nødvendigt, at der fra Tid til anden træder en lovgivende Virksomhed til, for at sanctionere det, som har udviklet sig paa fri Maade.

Hvad Ueensformigheden i den kirkelige Cultus angaaer, bliver Spørgsmaalet: hvad skulle vi domme derom? Er Eensformigheden ønskelig, ja endog nødvendig, eller ikke? Dersom vi kunde paastaae, at der slet ingen Magt laae paa Eensformigheden, saa behøvede Lovgivningen ikke at gjøre andet end at sanctionere, hvad der af sig selv havde udviklet sig. Men naar vi ikke tør paastaae det, naar vi maae indrømme, at en Eensformighed er nødvendig, saa vil den kirkelige Lovgivning være af saameget større Betydning. Jo mere den Geistlige og Menigheden stemmer overeens i alle Ting, desto naturligere er det, at Cultus i de forskjellige Menigheder ogsaa indeholder en Repræsentation af hver enkelt Menigheds Differents fra andre. Vi kunne i den Henseende tænke os en dobbelt Retning: Cultus kan have en Retning mod at formindske eller en Retning mod at formere Differentserne. Det Sidste er Eensidighed og kan bringe Kirkens Eenhed i Fare. Men man kan heller ikke nægte, at, naar det religiøse Liv skal næres ved Cultus, saa kan dette ikke skee, uden at enkelte Dele

Digitized by Google

af denne, alt i Overeensstemmelse med Menighedens Individualitet, træde mere frem. Formindskelsen af Differentserne mellem Menighederne kan blive Døden for deres Eiendommelighed. Altsaa maa baade den første og den anden Retning have sine Grændser. Hvad er det nu, som her tilfalder Kirkeregimentets Virksomhed? Alt, hvad der skeer til Formindskelse af Differentserne, virker tillige Formindskelse i Eiendommeligheden. Det er naturligt, at den enkelte Menighed ikke kan gjøre dette, men det maa udgaae fra Kirkeregimentet. Naar Kirkeregimentet maa gjøre ooget, for at bevirke Formindskelse i Differentserne, saa maa allerede det religiøse Liv være kommet i Forfald, og det kan dog ikke gjøre andet, end at holde Differentsen selv indenfor visse Skranker. Hvad bør der da gjøres, for at vedligeholde Kirkens Eenhed under vedvarende og stigende Eiendommeligheds-Differentser? Vi maae gaaetilbage paa de væsenlige Elementer af den kirkelige Cultus. Liturgien repræsenterer Kirkens Eenhed, den Geistliges frie Production derimod den enkelte Menigheds Eiendommelighed. Det er kun et Skin, naar man troer at have tilstrækkeligt betrygget Kirkens Eenhed, fordi Kirkeregimentet sørger for, at Liturgien vedligeholdes overalt i den samme Form og i det samme Indhold, eller endog forøger det sidste. Der maa ogsaa sørges for, at den Geistliges frie Fremstilling er i Overeensstemmelse med Liturgien; thi, staaer det Første i Modsigelse mod det Sidste, saa viser dette netop ret klart Kirkens Sønderrevethed, idet det derved bliver tydeligt, at Kirkens Eenhed er i Modsigelse mod den enkelte Menigheds Eiendommelighed. Kirkeregimentet maa her stræbe at bevare Ligevægten, men det maa ikke gjøre mere; thi ved Fornyelsen af et gammelt Bogstav kan Kirkens Eenhed ikke fremmes, naar Menigheden ikke tilegner sig det. Kirkeregimentet maa see paa, at Ligevægten ikke forstyrres, eller at det Liturgiske saaledes forener sig med Menighedens Eien-

Digitized by Google

dommelighed, at den levende kan tilegne sig det. Det forstaaer sig vel af sig selv, at en blot quantitativ Vedligeholdelse af det, der engang bestaaer, ikke er nødvendig, men blot en forholdsviis Vedligeholdelse deraf.

Der er endnu nogle Cauteler nødvendige. Naar der f. Ex. ved Daaben ganske afviges fra Formlerne, saa maa dette dadles, eftersom Daaben har en almindelig Gyldighed for hele den christne Kirke, der bør vedligeholdes. Der hører vistnok megen Frivolitet til, for at afvige derfra; naar det ikkedestomindre skeer, saa maa der træffes faste Forholdsregler. Det Samme gjælder, naar ved Nadveren alle kirkelige Former sættes tilside, og vilkaarlige Ting bringes ind. Nadveren er en Handling, hvis hele Betydning og Virksomhed staaer i uopløselig Forbindelse med dens Indstiftelse, og derfor maa den Geistliges Personlighed her ganske træde tilbage. Hvor vidt maa det ikke allerede være kommet, naar noget Saadant kan skee i en Menighed, uden at der fores Klage derover! Her bevæge vi os under Forudsætninger, som slet ikke burde finde Sted, og enhver Geistlig maa, under Forudsætning af en bedre Tilstand, afstrækkes fra slige Forsøg ved den sikkre Udsigt til Dadel, som vilde træffe ham. Altsaa, særegne Forholdsregler ere i saa Henseende ikke nødvendige. Naar En indtræder i det geistlige Embede, saa bør man vistnok forehalde ham, at dette er Ting, hvor hans Personlighed ikke har noget at gjøre. Naar man nu er betrygget fra denne Side, hvad andet er der da, hvori den Geistliges Vilkaarlighed kan stifte Skade? Det Nærmeste er de andre symbolske Elementer i Liturgien; her kan Vilkaarligheden ogsaa ofte være fordærvelig. Der er f. Ex. Brudevielsen; den har det Væsenlige, at der afordres dem, som skulle forenes, et Løfte; kan nu nogen Geistlig ønske, at dette ikke bestemt var foreskrevet? Ingen vover at afvige heri; thi man kunde senere søge at undskylde en Skils-

Digitized by Google

misse ved at sige: vi ere jo ikke engang blevne rigtigt viede! I Henseende til de øvrige liturgiske Elementer maa der lades den Geistlige en vis Frihed, ellers vilde han blive til et mechanisk Organ. Her er altsaa Kirkeregimentets Magt overalt meget ringe, og den Geistliges Frihed bør hævdes, selv med Fare for mulige Feilgreb. Ved Indskrænkninger kan man ikke forebygge saadanne, men vel ved aarvaagent Tilsyn. Store Excentriciteter paa den ene Side fremkalde lignende paa den anden Side; saaledes ogsaa her. De Enkeltes Bevægelser i Reformationstiden bevirkede meget Godt; men de have ogsaa ført til overdreven Frihed; men en Tilbagevirkning fra Kirkeregimentets Side kan her ikke hjælpe til noget. Den evangeliske Kirke kan ikke udvikle sig gjennem saadanne lidenskabelige Bevægelser; den bør tvertimod bestandig mere komme til Rolighed, vinde større Orden og Harmonie.

Hensigten af al Forbedring i den evangeliske Cultus er paa den ene Side, at udtrænge Alt, hvad der modstræber den evangeliske Aand, paa den anden Side at fastholde Alt, hvad der har sin Grund i den forgangne Tids historiske Udvikling. Denne historiske Udvikling gaaer ud fra den almindelige Dannelse. I den apostoliske Kirke gaves der sikkert ingen Instrumentalmusik ved den offenlige Gudstjeneste; i den følgende Tid har denne fundet sin Plads i Gudstjenesten, sienlig fordi den indtog en bestemt Plads i den almindelige Dannelse, fordi man i Almindelighed elskede den som Udtryk for Følelsen og Fornemmelsen; og hvorfor skulde ikke den religiose Følelse glæde sig derved, hvorfor ikke lade Udtrykket forstærkes ved Klangen? Dette har imidlertid ikke kunnet udvikle sig ligeligt i de forskjellige Lande. Hos de germaniske Folkefærd har Musiken først senere faaet en national Charakteer; hos de romanske havde den allerede tidligere en saadan. Paa samme Maade forholder det sig med mange Enkeltheder. Formerelsen af Ele-

Digitized by Google

menterne i Cultus og Omdannelsen af dem har ikke sin Grund i Kirkens absolute Eenhed. Naar vi betragte Kirken, som den er, adspredt i mange Lande, saa maae vi sige, at, hvad der paa eet Sted er en Ufuldkommenhed ved den kirkelige Cultus, ikke er det paa et andet Sted, alt efter som Noget har Indfødsret i den almindelige Dannelse eller ikke. En fuldstændig Lighed i den hele evangeliske Kirke kan ikke være ønskelig, førend alle Nationaliteter ere fuldkomment assimilerede. Nu siger man: i denne Betydning have vi ingen kirkelig Lovgivning; denne angaaer kun et enkelt Land, og derved faaer da Spørgsmaalet en anden Stilling. Indenfor et enkelt Lands Grændser, er ikke der Eensformigbed i Cultus noget Naturligt, og vilde ikke Uligbed der være skadelig? Betragte vi Sagen historisk, saa finde vi, at det politiske Begreb af et Land oprindeligt ikke har noget at gjøre med de kirkelige Forhold. Enhver Forandring, hvorved enkelte Dele af en Stat blive Dele af en anden Stat, er noget, som ikke afficerer Kirken. Paa Reformationens Tid gaves der en Mængde Stater, som ikke længer existere; i hver af disse har Cultus dannet sig paa en egen Maade. Disse Stater bleve siden Dele af andre Stater; er det nu en naturlig Fordring, at saadanne kirkelige Samfund skulle opgive deres eiendommelige Form af Gudstjenesten, for at der kan opstaae Lighed mellem dem og de øvrige Landsdele? Dette vilde være at lægge tilfældige Principer til Grund for Gudstjenestens Dannelse, og Erfaringen lærer, at dette ogsaa er den almindelige Mening, idet de reformatoriske Bestræbelser, som gaae ud paa at frembringe en fuldkommen Eensformighed, finde temmelig betydelig Modstand, eller, hvis ikke, vidne om og forøge Ligegyldigheden mod den kirkelige Cultus. For Eensformighed i Cultus kan der ikke findes noget bestemt Princip. Af Kirken som Totalitet kan den ikke paa nogen naturlig Maade udledes, og, hvad dens Sammenhæng med det Politiske angaaer, da bliver

Digitized by Google

Resultatet et reen tilfældigt Resultat, hvorfor der ikke lader sig opstille noget Princip. Det synes saaledes at staae sig misligt med denne Opgave; Eensformigheden kan ikke udvikle sig af sig selv paa organisk Maade, og den lader sig heller ikke frembringe ved en lovgivende Virksomhed, som kan retfærdiggjøres. Der spørges nu: skal da, fordi vi ikke kunne opstille Regler for Eensformighed i Cultus, alle reformatoriske Tendentser overlades til sig selv, saa at Kirkeregimentet kun skulde have tilbage at give sin Sanction, og altsaa ogsaa maatte komme til at sanctionere Uligheden? Her maae vi svare: om det ogsaa er sandt, at man ikke kan opstille noget bestemt Princip og Regel for Eensformigheden, saa lader det sig dog ikke retfærdiggjøre, at sanctionere Ueensformigheden ved Lov; thi derved vilde man fixere et forbigaaende Moment. Den almindelige Dannelse er stedet i en stor Assimilationsproces af historiske Differentser og bliver bestandig mere identisk overalt; naar man nu vilde sanctionere, hvad der ved en fri Handlen har udviklet sig saaledes eller anderledes, saa vilde man standse den naturlige Assimilationsproces, og dermed tillige Bestræbelsen efter at fremstille Kirkens Eenhed i Cultus. Dette kan kun gjøres godt igjen derved, at en saadan Sanction fremtræder som reen provisorisk, uden at ville hæmme den videre Udvikling, eller ogsaa ved at lade en oprindelig lovgivende Virksomhed gaae forud for den historiske Udvikling, for at lette Assimilationsprocessen. Begge disse Maader ville med Hensyn til Resultatet være lige; men det er nemmere og lettere, at lade de reformatoriske Tendenser deres Frihed og sanctionere dem provisorisk, end med lovgivende Acter at gaae ud over den nærværende Tilstand, for at frembringe en Eensformighed, som ikke er historisk forberedt. Det kan være, at der gives Omstændigheder, under hvilke man maa beslutte sig hertil; men betænkeligt bliver det altid, og det er heldigere, om man kan lade den evangeliske Udvikling

Digitized by Google

frit Raaderum, og fra Kirkeregimentets Side alene holder Die med den.

Dette er det Formelle ved Sagen. Men vi kunne her ikke undgaae ogsaa at betragte det Materielle. Vi spørge da: hvad er der i den protestantiske Cultus, som ikke staaer i Overeensstemmelse med den evangeliske Aand, og som derfor bør udvises, og er der Noget, som ikke burde være udviist, fordi det var grundet i den rene historiske Udvikling, og som derfor bør igjen optages? Her staae Anskuelserne altfor brat imod hinanden, saa at det ikke er at vente, at man skulde komme til almeen anerkjendte Resultater. Vi befinde os her paa et Omraade, hvor det alene gaaer ud paa et Mere eller Mindre, og deri kan der ikke søges noget Fundament for Forening. I den Tid, da Katholicismen udviklede sig, var den christelige Cultus en uendelig Organisation af Skikke og udvortes Anordninger. Reformationens Opgave bestod fra denne Side i at formindske disses Antal, og der maatte da opstaae saadanne Modsætninger, at, hvad den Ene mener at være for Lidet, det betragter den Anden ikke saaledes. For Ex.: i een Deel af den evangeliske Kirke bestaaer Exorcismen, i en anden er den afskaffet; nu kan man sige: den maa afskaffes, hvor den bestaaer, fordi den hører til de Skikke, som bør ophæves; medens Andre sige, at den bør indføres, hvor den er afskaffet, fordi den hører til det, som paa tumultuarisk Maade er blevet fortrængt. Der spørges nu, om vi ikke kunne afvinde Sagen et andet Synspunkt, saa at der ikke blot bliver Tale om et Mere eller Mindre, eller om det ikke skulde være muligt, at fremtvinge en Overbeviisning, saa at man kunde komme til en Eenhed i Theorien? Her er der en evangelisk Grundsætning, som bør bringes i Anvendelse, nemlig at der er intetsomhelst Element af Cultus, i snevrere eller videre Forstand, som ved den blotte udvortes Handling har noget religiøst Værd. Dette

Digitized by Google

er vor Modsætning mod en Theorie, som vi tilskrive Katholikerne, men som disse ikke ret ville vedkjende sig, nemlig Theorien om et opus operatum.

Til denne Sætning, som en blot negativ, svarer der en positiv, og denne maa vi søge at udtale bestemt med Hensyn til Cultus i snevrere Forstand. Hvad er det da, som skal udgjøre den væsentlige Egenskab ved den offentlige Cultus? Her have vi et almindeligt Udtryk, som imidlertid er underkastet saa forskjellige Anvendelser, at det ikke i og for sig kan hjælpe os stort. Ethvert Element af Cultus maa, for ikke at blive et opus operatum, være opbyggeligt. Man kan opkaste tvende Spørgsmaal: først: hvorved er Noget opbyggeligt?, og dernæst: hvad er opbyggeligt og hvad ikke? Det sidste synes kun at kunne besvares af Erfaringen, men paa den Maade komme vi ikke til nogen almeengyldig Afgjørelse. Kunde vi derimod besvare det Spørgsmaal: hvorved er noget opbyggeligt?, saa have vi fundet et fast Princip; men herom er man ikke enig i den evangeliske Kirke. Overalt træder der Vanskeligheder iveien for at bringe en almeengyldig Theorie istand. Først ville vi spørge Erfaringen tilraads, og see, om vi ikke ved dens Veiledning kunne finde en Regel for Kirkeregimentet, som maatte vinde almindelig Anerkjendelse. Opbyggelsen er noget reen Subjectivt; hvad det er, der opbygger En, er noget, som kun han selv kan vide og bestemme. Det er aabenbart, at en fælleds Opbyggelse kun er mulig, forsaavidtsom der er Flere, der stemme overeens i Henseende til hvad der opbygger dem. En fuldkommen Overeensstemmelse er ikke at vente mellem et saa stort Antal, som en Kirkemenighed omfatter; den fælleds Opbyggelse er da betinget ved en Underordnelse af det enkelte Subjective under det Almene. Enhver kunde ellers faae ifinde at træde ud af Menigheden, fordi der forekom Dette eller Hiint, som ikke opbyggede ham, eller fordi han savnede noget,

Digitized by Google

som kunde opbygge ham endnu mere. En Underordnelse under det Fælleds maa der være. Saasom det nu almindelig maa anerkjendes, at man ikke kan forudsætte en absolut Tilfredsstillelse ved den offenlige Cultus af alle Enkeltes Opbyggelsestrang, saa synes det naturligt, først, at Cultus selv indenfor den evangeliske Kirkes Eenhed former sig forskjelligt, ikke overalt er den samme, og dernæst, i Betragtning af denne Forskjellighed, at Enhver har den størst mulige Frihed til at søge det Sted, hvor han finder den største Opbyggelse. En absolut Uniformitet vilde være et Onde, thi, da de Enkelte ere saa forskjellige, vilde det kun forringe det Heles Virksomhed. Den som sætter megen Priis paa Uniformitet i Cultus, maa have noget Andet i Sigte end Opbyggelse. Om der imellem denne og opus operatum gives et Tredie, ville vi lade uafgjort; det maatte da være noget, som ikke stod i Sammenhæng med nogen af Delene, men var noget reent Udvortes. Hvad angaaer Friheden, som enhver Enkelt maa have til at søge Opbyggelse hvor han vil, da er det stemmende med den evangeliske Charakteer, at den anerkjendes; men det er ingen Opgave for Kirken, at frembringe den eller at skaffe den tilveie. I den katholske Kirke, under dens høieste Blomstring, finde vi, ved Siden af en stor Eensformighed af Gudstjenesten i dens væsenlige Elementer og i dens offenlige Udøvelse, en Mængde Anstalter til private Opbyggelsesacter, hvilket kun kan betragtes som en stor Eftergivenhed mod den individuelle Differents. Der var fuldstændigt sørget for Tilfredsstillelsen af enhver Enkelts Smag i Henseende til Cultus, og den Maade, hvorpaa den katholske Kirke havde udviklet sig, gav mange Midler hertil. Her var det strenge Princip paa den ene Side mildnet ved den absolute Eftergivenhed paa den anden Side, og, saasnart der udviklede sig et eller andet Lysthaveri, blev det ogsaa strax tilfredsstillet af Kirken. Dette kunne vi

Digitized by Google

ikke anseе for stemmende med den evangeliske Kirkes Aand. For os er der stillet en ganske anden Opgave; paa den ene Side bør vi ikke opstille det strenge Princip af absolut Eensformighed i Gudstjenestens væsenlige Stykker; men ligesaalidt bør vi give efter for en saa aldeles individuel Forskjellighed i den religiøse Smag. Vi bør holde en Middelvei. En Eftergiven mod den individuelle Smag som den, der finder Sted i den katholske Kirke, forudsætter en Mængde udvortes Midler og mere Tid til at anvende paa Cultus; thi den almindelige Cultus kan dog ikke forsømmes over den individuelle. Desuden begunstiger den en Opløsning af Cultus i smaae Forsamlinger, hvorved ingen Eenhed, naar den ikke er ligesaa udvortes fast som den er i den katholske Kirke, vilde kunne bestaae. Hos os vilde Eenheden opløse sig i lutter saadanne smaae Foreninger. Den Stilling, hvori den evangeliske Kirke har sat sig til Staten, gjør, at den mangler udvortes Midler til at tilveiebringe en saaledes organiseret Cultus. Vi maae hjælpe os uden Uniformitet, for at det Subjectives Underordning under det Fælleds ikke skal blive for trykkende; paa den anden Side tør vi ikke tilstede en saadan Opløsning i underordnede Cultushandlinger, efterdi den Maade, hvorpaa Kirkens Eenhed hos os er construeret, ikke kan taale dette. Dette er blotte Cauteler; men hvorledes man nu skal undgaae, hvad der her advares imod, og hvilken Organisation der hertil er den bedste, det er noget, som vistnok ikke derved bliver klart. Den Frihed, som, i Betragtning af Gudstjenestens Mangfoldighed, kan tilstaaes enhver Enkelt, maa ikke være underkastet nogen Tvang, som hæmmer den; den kan kun hæmmes ved de Indskrænkninger, under hvilke hele Kirken eller enhver Enkelt befinder sig. Derfor, hvor der indenfor Omfanget af en borgerlig Commune er en Mangfoldighed af Cultusinstitutioner, der maa der ifølge det reenprotestantiske

Digitized by Google

Princip i Henseende til Alt, hvad der hører til Cultus, herske en absolut Frihed, og der maa ingen Tvang finde Sted.

Naar vi nu ville opsøge de indvortes Kjendemærker, istedetfor at holde os til Betragtningen af det Mere eller Mindre, for at afgjøre det Spørgsmaal: hvorved er det, at noget bliver opbyggeligt?, saa maae vi sige, at Opbyggelse i Almindelighed ikke er Andet end forhøiet religiøs Stemning, religiøs Bevægelse i Sindet. Alt hvad der forhøier den religiøse Stemning, er opbyggeligt. For den Christne nu er Forløserens Billede og historiske Tilværelse det faste Udgangspunkt for den religiøse Stemning. Hvor Christendom forudsættes, der maa Alt hvad der minder om hiint Billede og hiin Tilværelse forhøie den religiøse Stemming. Men dette Princip kan anvendes paa forskjellig Maade. I den evangeliske Kirke kan Legendevæsenet og Helgendyrkelse ikke ansees for at være noget Opbyggeligt, men der er andre Spørgsmaal, som vi ikke saa lige kunne afgjøre. Naar den Ene siger: for mig har Korsets Tegn noget Opbyggeligt, den Anden derimod: for mig ikke; saa kunne vi ikke afgjøre noget herom umiddelbart efter hiint Princip. Den Ene siger: Korsets Tegn anskueliggjør mig Christi Død; den Anden: det seer ud for mig, som om den udvortes Handling i og for sig skulde bevirke noget. Naar En siger: Korsets Tegn er opbyggeligt, fordi det anskueliggjør Christi Død, saa maa man spørge ham: tænker du paa Christi Død, førend du gjør Tegnet, eller gjør du det mechanisk, og er det dette, som bringer dig til at tænke paa Christi Død? Besaer han det Første, saa er Korsets Betegnelse overflødig. Dersom han besaer det sidste Spørgsmaal, saa kan man sige til ham: altsaa er Korsets Betegnelse kun opbyggeligt for dig, fordi det er blevet til noget Mechanisk for dig; du kan ikke bringes til at tænke paa Christi Død, førend du har gjort Korsets Tegn. Gjør du det, fordi det er noget Foreskrevet,

Digitized by Google

hvis Hensigt er at vænne Folk til at tænke paa Christi Død, saa henfalder du til opus operatum, eller ogsaa er det et Bevis for, at det mangler dig paa virksommere, mere af Sagens Indre fremgaaende Midler til at bringe dig de religiøse Gjenstande nær, og dette er en Tilstand, hvori du ikke burde være. Hvad der kun faaer opbyggelig Kraft ved Tilfældigheder, det kunne vi ikke betragte som organisk Led af Cultus, men vi maae paastaae, at det med Uret er blevet optaget deri, og vi maa altsaa regne det til de Ting, som burde været bortviste. Men førend man forbyder En det, maa man først have overbeviist ham; og at befale det, endskjøndt det for Vedkommende ingen opbyggelig Kraft har, er at forstyrre Opbyggelsens Væsen, for engang i Tiden, naar det er blevet til Vane, at opnaae et tvetydigt Øiemed. Jo mere mechanisk noget er, desto mindre kan man med Sikkerhed regne paa en indre Virkning. Men saadanne Ting maae først blive mechaniske, før have de ingen Virkning; og naar de blive mechaniske, tabe de deres Virkning, udgjøre altsaa intet væsenligt Element af Cultus. Nu kunne vi altsaa give et Svar paa det opkastede Spørgsmaal. **Det, hvorved Noget bliver opbyggeligt, er en indre Sammenhæng med det indre Fundament for den christelige Tro og Tænkemaade.** Dette Svar kan vistnok modtage forskjellige Bestemmelser i den nærmere Anvendelse. Men Princippet maa staae fast, at Opbyggeligheden maa søges i det, som staaer i en indre Sammenhæng med den christelige Troes Fundament og frembringer en forhøiet religiøs Stemning.

Hvorledes maa det nu forholde sig med Lovgivningen angaaende den evangeliske Cultus? Af de Exempler i det Enkelte, som vi leilighedsviis have betragtet ovenfor, lader sig udlede et Princip, nemlig at intet maa bibeholdes i den evangeliske Cultus, som ikke kan eftervise sin legitime Oprindelse. Men

Digitized by Google

det Legitime maa være det, som er fremgaaet naturligen af Bestræbelsen efter det Opbyggelige og af den christelig historiske Udvikling. Det er imidlertid let at indsee, hvormange forskjellige Anvendelser dette Princip er underkastet, og vi ville neppe kunne komme til andet Resultat, end at en vis Omskiftning af Fremgangsmaader er det naturligste i den protestantiske Kirke. Det Ønskeligste er, at denne Omskiftning ikke frembringer nogen heftig Bevægelse i Kirken og ikke faaer Skin af Anarchie. Dette kan kun sikkres ved den størst mulige Frihed i Læren og i Undersøgelsen af det, hvorpaa Principerne for disse Gjenstande beroe. Jo større Frihed der herskr heri, desto constantere blive Bevægelserne og desto mere maadeholdende; jo mere Friheden er indskrænket, desto langsommere er Bevægelsen, men desto heftigere er ogsaa dens Udbrud, og desto mindre gavnlig for Kirken. Den evangeliske Kirke vil derfor altid have Uret mod den katholske, naar den ikke i Gjennemførelsen af sit Princip er fuldkommen consequent, og Principet er Friheden. Den katholske Kirke roser sig af, alene at have den tilbørlige Stabilitet. Dersom vi taale, at noget bliver anseet for uangribeligt og lammer Friheden, for at intet Modsat skal kunne komme op mod det Bestaaende, saa begaae vi en Inconsequents; men, lade vi Frihed herske i Livet og i Discussionen, saa have vi ogsaa en Stabilitet, og det er Friheden indenfor de Grændser, som svare til den evangeliske Charakteer. Dette er den bedste Indledning til det fjerde Stykke af dette Afsnit.

4) Kirkeregimentets Indflydelse paa Bestemmelsen af Lærebegrebet.

Vi komme nu til et meget vigtigt og vanskeligt Punkt i Kirkeregimentet, nemlig til Spørgsmaalet om dets Indflydelse paa Bestemmelsen af Lærebegrebet. Jeg troer, at vi ikke paa

Digitized by Google

anden Maade ville kunne gaae rigtigt tilværks, end ved at forfølge den historiske Gang og betragte det Forhold, hvori Kirkeregimentet er traadt til Lærebegrebet. Her kommer det unægteligt først an paa Begrebet. For at gribe Sagen rigtigt an, er det nødvendigt at gaae tilbage til Tiden før den evangeliske Kirke. Dersom vi vilde blive staaende ved Reformationstiden, vilde vi ikke faae nogen sand Anskuelse af Forholdet.

Naar vi altsaa gaae tilbage til Christendommens Begyndelse og spørge: **hvad er det, vi kunne kalde Lærebegreb? eller, fra hvilken Tid af finde vi noget saadant?**, saa støde vi paa tvende Elementer, først paa en jevnt fremskridende **Udvikling** af en Troesoverlevering, der havde sin Kilde deels i Evangeliets Forkyndelse udadtil, deels i Cultus indenfor Kirken; dernæst paa Resultater af Stridigheder, som opstode indenfor de første Elementer. Man seer imidlertid, at vi her overalt kun have at gjøre med enkelte Elementer, uden at møde noget egentligt, sammenfattet Heelt. I Christendommens Forkyndelse udadtil maatte der snart fremtræde en Forskjel imellem den første Begyndelse og det, som sluttede sig til den videre Udvikling. I den første Begyndelse kunde der ikke være Tale om andet, end simpelthen at vende sig til Christendommen, Forestillingen om Christus og Guds Rige. Men, idet der under Udviklingen føiede sig nye Elementer til det christelige Samfund, saa opstod det andet Moment, Omløbet i den religiøse Bevægelse indenfor Kirken. Dette kunde nærmest ikke have noget andet Formaal, end at fremhæve Modsætningen imellem det Gamle og det Nye, og at indføre en fælleds Hovedsum i den forstjellige Lærevirksomhed. Men da dette kun kunde skee ved enkeltstaaende Bestræbelser gjennem Talen, saa kunde der paa denne Maade kun opstaae enkelte Brudstykker, og en Sammenføining af disse til eet Lærebegreb kunde ikke blive Følgen deraf. Nu have vi imidlertid en gammel Formel, den apo-

Digitized by Google

stolisk Troesbekjendelse, som er opstaaet meget tidligt, og er det Første, man kan betragte som et egenligt Lærebegreb. Naar vi sammenholde denne Formel med vor nuværende Fornødenhed, saa kunne vi ikke andet end finde den meget ufyldestgjørende. Gaae vi tilbage i Tiden og spørge: hvorledes er denne Formel opstaaet, saa kan man kun sige lidet mere derom end at det var naturligt, at Den, som traadte over til Christendommen, maatte aflægge et Vidnesbyrd om, at han havde en bestemt Bevidsthed om Modsætningen. Dette er den eiensynlige og bestemte Hensigt med denne Formel. Naar vi ved den blotte Phantasies Hjælp vilde sætte os ind i den daværende Tid, saa maatte vi sige, paa den ene Side, at det var det Naturligste, at enhver Enkelt selv gjorde sin egen Bekjendelsesformel, men paa den anden Side var det dog ligesaa naturligt, at man søgte at undgaae en altfor stor Differents i Erklæringerne, og at den Enkelte, som vilde optages, kunde have en vis Mistro til sit eget Udtryk og Frygt for, at det ikke skulde blive opfattet saaledes som han meente det; saaledes var det da naturligt, at en bestemt Formel dannede sig. Naar man betragter denne Formel med Hensyn paa, at den skulde være en Bekjendelse af dem, der gik over til Christendommen, saa er det mærkeligt, at det individuelle og personlige Moment er aldeles forbigaaet deri; ellers maatte Begrebet μετανοεῖν have udgjort et Hovedpunkt, som nu egenlig slet ikke forekommer deri, men kun ligger skjult i ἄφεσις ἁμαρτίων; og i denne Objectiveren ligger allerede den første Retning mod et Lærebegreb. Naar vi betragte denne Formels Historie, saavidt som vi kjende til den, da finde vi, at den fra først af var forskjellig paa de forskjellige Steder og først ved Udjevnelse er bleven identisk. I dette Factum af en ved en Nærmelse af Differentserne til hinanden frembragt Identitet af den christelige Tro have vi det, som vi ville betegne med Udtrykket Lærebegreb,

Digitized by Google

og der spørges nu: kunne vi fra dette Tidspunkt af finde en constant Virksomhed til, igjennem de Centralpunkter, som repræsenterede en mere eller mindre udbredt Autoritet, at udbringe en Identitet af Differentserne. Blot en Tanke paa Sproget vil minde os om, at denne Identitet maatte finde sine bestemte Grændser allerede formedelst Sproget. Det er bekjendt, at allerede ved de første Forhandlinger angaaende omtvistede Lærdomme Grækerne og Latinerne ikke kunde komme overeens, fordi de ikke fandt Midler til at gjengive det ene Sprogs Udtryk i det andet. Naar vi betænke, at den christelige Lære siden har udviklet sig bestandig videre, saa maae vi sige, at en almindelig Tendents til at frembringe en Identitet ikke har viist sig i Kirken som en Heelhed, men at alle Arbeider, som stræbte at fremstille Identiteten, kun skyldtes Private; derimod see vi paa den anden Side, at der, naar der udbrød Stridigheder, blev forsøgt ved Autoriteter at frembringe en Identitet. Naar vi spørge, hvorledes dette gik for sig, finde vi, at det altid fremstiller sig som en Overvindelse af den ene Deel ved den anden, ikke som en virkelig Afgjørelse af Stridigheden; det Ene blev fastsat, det Andet blev forkastet. Dette gaaer gjennem alle Kirkeforsamlinger lige fra den, hvorpaa den nicænske Bekjendelse blev opstillet. Naar denne Fremgangsmaade altid var bleven fulgt, saa vilde bestandig Mere være blevet udstødt som uchristeligt; og naar vi betænke, hvor tilfældig Afgjørelsen under saadanne Omstændigheder altid maa være, saa kan man med langt mindre Sikkerhed skjønne, om Afgjørelsen har været den rigtige, end man om Methoden kan paastaae, at den er falsk. Det Factum, som hele Historien af Lærebegrebet vidner om, er, at den kirkelige Autoritet altid er bleven kaldet til Hjælp, hvor det kom an paa at afgjøre en Stridighed, at denne Methode ikke giver nogen Borgen for en rigtig Afgjørelse, og at Lærebegre-

Digitized by Google

bet i egenlig Forstand kun har været en Frugt af Enkeltes Virksomhed.

Naar vi lægge dette til Grund og nu kaste vort Øie paa den evangeliske Kirkes Begyndelse, saa maae vi sige, at der indtil da netop var gaaet frem paa den angivne Maade. Efterat de almindelige Kirkeforsamlinger vare ophørte og ifølge Tingenes hele Stilling ikke mere kunde finde Sted, var i deres Sted traadt de romerske Biskoppers Autoritet; men denne Autoritet havde ikke til Formaal at opstille et Lærebegreb, men kun at inddrage alle Stridigheder for den romerske Biskops Thing. Dette blev Anledningen til den evangeliske Kirkes Fremkomst, idet Luther blev excommuniceret. I den evangeliske Kirke blev det Princip opstillet, at Ingen selv maatte opstille og paatvinge Kirken Troesartikler, men at det alene var det guddommelige Ord, som havde Ret til at opstille Troesartikler. Men det guddommelige Ord opstiller ingen Troesartikler; og naar man vil fastholde dette Princip, saa er det ikke muligt at opstille noget Lærebegreb, førend man er kommen overeens om Skriftens Fortolkning. Heraf følger, at ethvert ærligt Forsøg i Skriftfortolkningen maa betragtes som et Bidrag til at frembringe et saadant Lærebegreb. Det synes at fremgaae heraf, at det omhandlede Princip i den evangeliske Kirke ikke kan realiseres uden ved den største Frihed i Skriftens Fortolkning og den sig dertil knyttende dogmatiske Virksomhed; men alle saadanne Forsøg kunne kun udføres ved Enkelte. Dette maa vi betragte som en naturlig Slutning; men herved vilde det jo være muligt, at der paa denne Maade fremkom Skriftfortolkninger og dogmatiske Resultater, som førte tilbage til det Katholske. Den evangeliske Kirkes Bevarelse fordrer altsaa idetmindste, at man er enig angaaende denne Modsætning, saa at man i givet Tilfælde kan sige: dette er ikke længer nogen evangelisk Skriftfortolkning! Saafremt den evangeliske Kirke vil blive

Digitized by Google

ved at bestaae, maa den altid vise slige Skriftfortolkninger fra sig, og vise dem tilbage til den katholske Kirke, hvor de have deres egenlige Hjem. Hvad følger nu heraf for Kirkeregimentet? Øiensynlig Følgende: først, at det bør værne om Skriftfortolkningens og den dogmatiske Bestræbelses Frihed, for at det kan blive muligt med Tiden at tilveiebringe et Lærebegreb; men for det Andet, at det holder fast ved Modsætningen imellem den evangeliske og den katholske Kirke, saa at der saavidt muligt ingen Tvivl kommer til at herske angaaende denne. Her støde vi nu paa tvende Spørgsmaal; først det: kan man betragte Modsætningen imellem den katholske og den evangeliske Kirke som for alle Tider fastslaaende og urokkelig, eller maa man ogsaa anseе denne Modsætning selv for at være underkastet Udvikling?, og for det Andet, naar man fastholder Friheden i den dogmatiske Udvikling, men dog bestemt udelukker det Katholske, gives der da ikke andre Modsætninger, som den evangeliske Kirke ligesaa bestemt maa sikre sig imod? Naar man betragter Historien efter Reformationen, finde vi, at en Mængde Differentser ere opkomne, og at der er gjort mange Forsøg paa at hæve disse. Man har nu opkastet Spørgsmaal om, hvorledes Opkomsten af slige Differentser og Tendentsen til at hæve dem egenlig forholder sig til Kirkeregimentet. Her er der tvende Punkter, som vi tilsammen maae gaae ud fra, og som dog ere vanskelige at forene. For det Første har man lige fra Begyndelsen af opstillet den Grundsætning, at det ikke tilkommer Nogen at fastsætte Troessætninger, men at disse alene maa tages af den hellige Skrift. Men paa den anden Side er det aabenbart, at et Samfund kun kan udgjøre en Eenhed, forsaavidtsom det udgjør et Fælledskab; jo mindre Fælledskab der er imellem dets Medlemmer, desto nærmere er det sin Opløsning. Gaae vi nu ud fra det første Punkt, saa komme vi til følgende Resultat: Den som tager de

Digitized by Google

Læresætninger, han opstiller, af Skriften, er i sin gode Ret; men en Anden, som opstiller modstridende Sætninger, men ligeledes udleder dem af Skriften, er ligesaa fuldt i sin gode Ret. Naar vi nu forestille os, at denne Strid kunde udstrække sig til alle Punkter i Læren, saa vilde alt Fælledskab i Læren være ophævet, og det bliver da et Spørgsmaal, om man kunde sige, at den evangeliske Kirke endnu bestod? Skal Kirken være en Eenhed, saa maa der herske Fælledskab i alt Væsenligt. Nu regne vi en Circulation af den religiøse Bevidsthed med til det Væsenlige; men naar denne Bevidsthed er forskjellig i hver Enkelt, saa er Forholdet imellem den ene og den anden Bevidsthed ikke en Circulation af den samme Bevidsthed, men en Forestilling af en fremmed Bevidsthed. Man kan nu sige: det, hvormed det forholder sig saaledes, maa lades udenfor den offentlige Omgang; der maa gives en fælleds religiøs Bevidsthed; jo mere der er fælleds, desto fuldstændigere vil et Samfund kunne blive, og saaledes synes det at maatte blive Opgaven, at see det Stridige udjevnet. Saa vil man da opstille Troesætninger; men de, som ved deres Skriftfortolkning ere komne til et modsat Resultat, kunne kun ansee disse Troesætninger som ubefoiede Bestemmelser, fordi de efter deres Mening ikke ere øste af Skriften. Dette er det tilsyneladende Dilemmma, hvori den evangeliske Kirke befinder sig. Den katholske Kirke paastaaer derfor, at den evangeliske Kirke ikke er nogen Kirke. I den evangeliske Kirke paastaaes der, at man, naar man vilde fastsætte en fælleds Lære som Betingelse for at høre til den evangeliske Kirke, vilde ophæve denne Kirkes Charakteer; paa den anden Side paastaaer man, at hvad der er nødvendigt, maa ogsaa være muligt, og derfor maa man fastsætte et saadant Lærebegreb. Saaledes staaer Stridsspørgsmaalet, og det er vistnok meget naturligt, at man paa denne Maade ikke kommer til noget Resultat, men at snarere Alt bli-

Digitized by Google

ver tvivlsomt, endog det Spørgsmaal, om og hvorledes hele denne Strid kan afgjøres? Det Punkt, hvorpaa det egenlig kommer an, bliver det: om det for den religiøse Bevidsthed er nødvendigt, at Medlemmerne af et Samfund ere enige om en fælleds Lære? Naar vi da nu betragte dette Spørgsmaal som det egenlige Middelpunkt, hvorfra hele Sagen maa construeres, og gaae tilbage til det Historiske paa den anden Side af den evangeliske Kirke, og tage et eller andet af de Punkter for os, hvorom man var kommen overeens, saa see vi, at det dog først er efter stor og langvarig Strid, at man er kommen overeens. Under Striden bestod altsaa intet Fælledskab i Læren, men alligevel bestod der Eenhed i Samfundet. En saadan Stridstilstand maa altsaa betragtes som et Punkt, hvilket Reflexionen, naar den engang er bleven sat i Bevægelse angaaende en eller anden Form af den religiøse Bevidsthed, maa gaae igjennem for at opnaae Fuldendelse. Naar vi nu finde dette at være Tilfældet heeltigjennem, saa slutte vi deraf, at dette er den i Sagens Natur grundede Maade, hvorpaa en uddannet Bevidsthed angaaende et bestemt Punkt maa komme i Stand, og at der, naar der er en Strid i Kirken, altid er en fælleds Lære i Begreb med at blive til. Heraf følge to Ting. Enten kunde man, for at forebygge Strid, aldeles lade være at meddele sig angaaende saadanne religiøse Gjenstande, som ikke allerede vare afgjorte. Dette vilde aabenbart være Døden. Og derved vilde ogsaa det engang Afgjorte blive til et dødt Bogstav, eftersom den levende Proces, hvorved det var opstaaet, var bleven hæmmet. Eller ogsaa kunde man vel lade Forhandlingen begynde, men, saasnart den antog Charakteren af Strid, maatte den igjen afbrydes. Et andet Middel vilde være, at man, saasnart der opstod Strid, strax afgjorde den; men hertil vilde man altid mangle tilstrækkelig Beføielse, eftersom denne ikke kunde grundes paa andet end paa en fælles Skrift-

Digitized by Google

fortolkning. Vi maae altsaa sige: dette er nu engang den Form, under hvilken Læren bliver til; man maa da vel lade den raade og sige: Striden betrygger netop Fælledskabet, saasom den betrygger Læren, derved nemlig, at fælleds Kræfter blive satte i Bevægelse. Og denne vor første Grundsætning maa modificere den anden: Kirkens Fælledskab bekræfter sig derved, at alle dens Medlemmer bidrage til fortsat at udvikle Læren paa Grundlag af Skriftens Fortolkning.

Her maa jeg nu pege hen paa et tilbageslaaende Punkt, nemlig paa den Art af Kirkeregimente, som ikke er formelig organiseret, men kun bestaaer i en fri, til ingen bestemte Regler bundet Indflydelse. Enhver, som indvirker paa Læren, udøver en saadan Indflydelse, og det Kirkeregimente, som er bundet i en bestemt Form, har med denne Virksomhed til Lærens fortsatte Uddannelse intet Videre at gjøre, end at betegne enhver Bestræbelse for Lærens Udvikling som uevangelisk, der vil opstille Lærdomme uden at gaae tilbage paa Skriften; thi da maa Kirkeregimentet sige: her er der ikke længer en fra den evangeliske Kirke udgaaende Indflydelse paa Samfundet. Men nu er det aabenbart, at, ligesom det er ved Striden, at Læren frembringes, saaledes vil det være ved den samme Virksomhed, at Læren bliver udtalt, og det organiserede Kirkeregimente vil da ikke have nødigt at gjøre dette endnu engang; men vel vil det have den Forpligtelse, overalt at beskytte den frie Virksomhed af hiin Indflydelse indenfor Kirken i Overeensstemmelse med Kirkens Grundsætninger.

Idet vi nu igjen gaae tilbage til Begyndelsen af den evangeliske Kirke og til dens første almindelige Bekjendelser, saa sige vi altsaa: Modsætningen til den katholske Kirke staaer fast, og hiin Grundsætning om Lærens udelukkende Afhængighed af Skriften er det væsenlige Punkt i denne Modsætning. Læ-

Digitized by Google

rens Uddannelse, idet man underkaster de overleverede Bestanddele Kritik, og opsøger og benytter de endnu ikke paaagtede Lærdomsspirer i Skriften, er det væsenlige Element, som bestandig maa vedligeholdes og fremmes i Kirken. Men saalænge som en Lære endnu er underkastet Strid, saa længe er den i Begreb med at blive til, og naar det organiserede Kirkeregimente griber ind i Striden, erklærer sig for den ene eller den anden Mening, saa overskrider det sin Besøielse og hæmmer Kirkens Liv istedetfor at fremme det. Naar vi betragte Sagen nøie i dens historiske Forhold, saa maa man sige, at alle de mange tilsyneladende Inconsequentser ere opkomne deraf, at Kirkeregimentet har overskredet sin Besøielse.

Forholder det sig nu virkelig saaledes, at man kan sige: vi have en positiv fastslaaende Lære, som udtaler Modsætningen til den katholske Kirke i visse bestemte Elementer, over hvilke der ikke mere kan opstaae nogen Strid? Vi ville gjøre os Sagens Stilling tydelig ved at tage et enkelt Exempel. Vi have i den evangeliske Kirke opgivet Læren om Transsubstantiationen. Naar man betragter den Gang, som Striden egenlig har taget, saa var det mindre det reen dogmatiske Element, der fremkaldte Oppositionen, end snarere den af Dogmet fremgaaende Slutning, at Christi Legeme var indesluttet i den materielle synlige Hostie. Heraf sluttede man, at Hostien var en Gjenstand for Tilbedelse; og paa denne Grundvold sluttede man nu videre, at der her var noget andet helligt end selve Nydelsen, og paa dette Standpunkt stod Theorien af Messen. Den dogmatiske Opposition var langt stærkere paa den franske og schweitzerske Reformations Side end paa den sachsiske Reformations, og det var en meget fiin Modification, som man maatte give Lutheranernes Lære, for at den ikke skulde føre lige til Messen. Hvad er der nu her egenlig blevet afgjort ved Skriftfortolkning? Exegetisk staaer intet fast; idet et enkelt

Digitized by Google

Punkt blev benægtet, blev alt Positivt overladt til den videre Udvikling. Saaledes er det muligt, at der kan gives Modsætninger, der staae fast som Negation af den katholske Lære, paa samme Tid som de, som positiv Lære, ere Gjenstande for videre Udvikling. I Henseende til Grundvolden staaer Modsætningen imellem den evangeliske og den katholske Kirke fast; og dersom En vilde bevise katholske Sætninger af Skriften, maatte han vende sig til den katholske Kirke.

Her møder nu et andet Spørgsmaal: er det, naar Læren endnu er i sin Vorden, tilladt at gjøre Brug af enhver sig dannende Formel i Kirketjenesten? Man kan tænke sig Undersøgelsens Frihed fuldkommen sikret paa det theologiske Omraade, og dog tænke sig Grændser dragne for Prædikestolens Sphære. Her maa man opkaste det Spørgsmaal: hvilke Grændser bør der sættes med Hensyn til en Lære, som endnu er i Udvikling? F. Ex. det skal engang i Genf være bleven forbudt, at prædike om Christi Guddom. Spørger man om Grunden, da er den let at paavise: der kunde idag komme det Ene paa Prædikestolen, imorgen det Modsatte. Man seer, dette var een Maxime, som man kunde vælge for alle slige Tilfælde, og den kunde i Almindelighed udtrykkes saaledes: Alt, hvad der endnu er stedet i Udvikling, bør holdes borte fra Kirketjenesten. Nu er det aabenbart, at Kirkeregimentet ikke har nogen Ret til at indskrænke Opbyggelsen, og den vil kun gjøre dette, naar Striden antager en vis Skarphed, som mere nærer Partivæsenet, end befordrer Opbyggelsen. Men der lader sig sige ligesaa Meget imod som for Maximen. Det vil ikke let skee, at Sagen bliver bragt paa Prædikestolen, naar ikke Menigheden allerede selv tager Deel i Striden. Er dette Tilfældet, saa er der Trang til at behandle Gjenstanden, og der maatte opstaae et væsenligt Savn, dersom denne Behandling blev umulig. Fra den modsatte Betragtningsmaade af Sagen kunde

Digitized by Google

man spørge: skal man da ganske rolig finde sig i, at modsatte Lærdomme foredrages saa godt som i samme Øieblik? Herpaa maae vi svare: dersom det er sandt, at Læren endnu er i sin Vorden, saa er der heller ingen Grund, hvorfor Menigheden ikke skulde erfare denne Kjendsgjerning, og ved den modsatte Fremgangsmaade opnaaes intet andet, end at Kjendsgjerningen netop bliver bekjendt. Det kommer kun an derpaa, at Sagen foredrages saaledes, som den bør foredrages for Folket; dette hører til Læreviisdommen. Naar Kirkeregimentet har Tillid til de Geistliges Læreviisdom, saa vil den ikke behøve at give Forskrifter i saa Henseende; har den ikke denne Tillid, saa ville alle Forskrifter ikke hjælpe til noget.

Den Stilling, hvori Lovgivningen med Hensyn til Lærebegrebets Udvikling befinder sig, er følgende: Reformationen begyndte med en Kamp nærmest imod en bestaaende Praxis, som imidlertid hvilede paa faste Læresætninger; disse tvende Momenter kunne jo ikke være uden Vexelvirkning til hinanden. Jo mere Striden voxede, til desto flere Punkter udstrakte den sig, og saaledes kom da efterhaanden en Mængde Stridspunkter frem. Der spørges nu: har dette ophørt? ere vi paa det Rene med, hvori vort Lærebegreb afviger fra den katholske Kirkes, og hvori det stemmer overeens dermed? Nogle sige: ja, det staaer fast; Andre sige: nei, det staaer endnu ikke fast; denne Operation varer endnu ved, og Ingen kan sige, naar den vil være endt. Holder man sig til det første Svar og spørger: naar er da det evangeliske Lærebegreb blevet fast?, saa er det sædvanlige Svar: dette er skeet ved de symbolske Bøger, og den som angriber disse angriber den evangeliske Kirke selv. Men dette Svar er utilfredsstillende; de symbolske Bøger fremstille intet Lærebegreb; de fremhæve kun enkelte Punkter. For at Svaret skulde være fuldstændigt, maatte man tilføie: hvad der ikke omhandles i de symbolske Bøger, det maae vi

Digitized by Google

hente fra den katholske Kirke. Men dette er urigtigt, saafom det intetsteds i de symbolske Bøger er udtalt, at man af Det, som udtrykkeligt er givet i dem, ogsaa skulde kunne udlede Bestemmelser med Hensyn til de øvrige Punkter. Tvertimod er det Modsatte udtalt, forsaavidtsom disse Bøger overalt skjelne imellem Lærdomme, som alt ere fastsatte, og Lærdomme, som det forbeholdes Fremtiden at fastsætte. Men kan man ikke give et andet Svar, støttet paa en senere Tingenes Tilstand? Den evangeliske Dogmatik har først udviklet sig efter de symbolske Bøgers Tid; men alle de Fremstillinger af Lærebegrebet, som saaledes ere fremkomne, have aldrig stemmet overens med hinanden; nogen Afslutning har aldrig fundet Sted, som skulde kunne gjøre en senere Fremstilling overflødig eller umulig; der er ingen Foranstaltning truffet i Kirken, for at forhindre paafølgende Fremstillinger, og der er heller ikke af nogen af disse Fremstillinger optaget Noget som symbolsk. Paa denne Maade kommer man altsaa heller ikke til noget Resultat. Hvorfor vil man ikke lade det andet Alternativ gjælde og sige: det evangeliske Lærebegreb er endnu i sin Udvikling? Dette Svar medfører endeel Bryderie med Hensyn til den evangeliske Kirkes Forhold til den katholske. Det er et Princip, som tilhører vort Lærebegreb og bestemmer vor Praxis, at Lærebegrebets Udvikling maa grundes paa Skriften, og at intet kan ansees for fuldkommen fast i Lærebegrebet, som ikke med Bestemthed kan efterviises i Skriften. Nu er Forstaaelsen af Skriften noget, som udvikler sig historisk, og det er ligeledes grundet i vor Læretypus, at vi ikke kunne anerkjende nogen authentisk Skriftfortolkning. Hvorledes skulde vi da nogensinde kunne paastaae, at Udviklingen af Lærebegrebet var færdig, aldenstund Skriftens Fortolkning uafladeligt gaaer fremad? Der synes derfor ikke at være andet for, end at sige: vort Lærebegreb befinder sig endnu i Udvikling. Hvorfor er man bange for at tilstaae dette?

Digitized by Google

Fordi man siger: uden Eenhed i Læren er der ingen Eenhed i Kirken. Er Lærebegrebet ikke fastsat, saa udgjør Kirken ingen Eenhed hverken i Henseende til Øieblikket eller i Henseende til Successionen. Dette har noget for sig; imidlertid, en fuldstændig Eenhed i Læren har aldrig fundet Sted, end ikke i den katholske Kirke, og Spørgsmaalet bliver kun: kan man opstille bestemte Grændser for Differentserne? Kan man det, da er Eenheden reddet. Men, naar man ikke kan anse Skriftens Fortolkning for nogensinde at være afsluttet, saa synes det ikke, at man vil være i Stand til at opstille saadanne Grændser; og da der nu uden saadanne Grændser ikke kan tænkes nogen Eenhed af Kirken, saa vil man af den Grund gjerne betragte Lærebegrebet som afsluttet. Kan Lovgivningen her gjøre noget? Kan den intet gjøre, saa maa den sørge for at afgjøre Striden imellem Differentserne; men kan den gjøre noget andet, hvorved Striden kan blive overladt til sig selv, saa er dette bedre; thi hiin Afgjørelse kunde dog kun bevirkes ved et Statut.

Naar vi adspørge Historien, finde vi mange Tider, i hvilke der har herskет en overeensstemmende Opfattelse af Lærebegrebet; men der kom dog igjen en Tid, hvori Enigheden blev til Uenighed. Det hører til den evangeliske Kirkes Væsen, at det, som i en tidligere Tid har staaet fast, kan gjøres til Gjenstand for Tvivl i en senere Tid. Overeensstemmelsen kan jo være opstaaet paa en ufuldkommen Maade; man kan jo nemlig være gaaet ud fra meget ufuldkomne Principer for Skriftfortolkningen; naar man gjør Fremskridt heri, kan Striden reise sig paa ny. Sikkerhed for, at det, som til en vis Tid kan ansees for at være fastsat, ogsaa vil vedblive at staae fast, er noget, som vi i den evangeliske Kirke ikke kunne gjøre Fordring paa. Dette fører os endnu engang tilbage til Sagens Udgangspunkt, nemlig den Attraa, som ofte viser sig i vor Kirke,

Digitized by Google

efter at bringe de allerede fastslaaende Lærdomme til Anskuelse som saadanne, og dette er netop Attraaen efter et Symbol. Man indrømmer almindeligt, at vi ikke maae lade os nogen Troesfætning paatrænge af Nogen, og, saa ofte som et Punkt opstilles som Gjenstand for Strid, interessere vi os for Undersøgelsens Frihed, og der ytrer sig ogsaa et Ønske om, at Striden snart maa ophøre. Her, siger man, var det nu engang den rette Tid til at opstille et nyt Symbol, for at Enhver kunde see, hvad der var opnaaet ved Striden. Jeg paastaaer, at dette slet ikke vilde hjælpe til noget, men at det kun vilde skade. Er der Overeensstemmelse tilstede, saa behøves intet Symbol. Den er der og vil da ogsaa vise sig overalt, selv under de forskjelligste Skikkelser, og man vil glæde sig langt mere over den, end om den stod prentet i Bogstaver. Vi maae lade vore Efterkommere Frihed til at faae en anden Mening; men naar vi opstille et Symbol, saa faaer Striden derimod altid Udseende af at være et Oprør imod det Fastsatte. Sagen er den: et Symbol er enten skadeligt eller overflødigt. Naar der kommer en Tid, da man kan gjøre Brug af Symbolet, saa bliver det skadeligt; og i den Tid, da et Symbol kan være til uden at gjøre Skade, er det unødvendigt og overflødigt, og herimellem gives der i den evangeliske Kirke intet Tredie. Det Samme kunde jeg ogsaa have Lyst til at anvende paa Betryggelsen af Modsætningen til den katholske Kirke; thi, findes der en Kryptokatholicisme i den evangeliske Kirke, saa kan denne ikke forhindres ved Symbolet; dertil kan Symbolet heller ikke hjælpe. At Modsætningen til den katholske Kirke bestandig paa ny frembringer sig selv, er det egenlige Bevis for, at Kirken vedbliver at være den samme; men Symbolet er slet ikke noget Bevis herfor; thi, fordi man har en saadan fast Bestemmelse, derfor veed man slet ikke, hvorledes den Enkelte forholder sig dertil; men naar Enhver har sin Frihed, vil det

Digitized by Google

kunne sees, hvorledes det virkelig staaer sig; naar da altid og igjen det samme Princip bliver udtalt, saa har man en sikker Borgen, og dette er den evangeliske Kirkes Liv og Aand.

Naar vi da nu spørge: hvad er Kirkeregimentets Opgave og Kald i denne Henseende?, saa kan jeg ikke angive dette anderledes, end som saa: det bestaaer deri, at hæve Kirken bestandig mere til det Standpunkt, at den ikke behøver faststaaende Forskrifter for Læren. Saalænge som der er Trang til saadanne, maa der ogsaa være Feil, der maae afhjælpes. Det vil da ogsaa indsees, at det, at give Forskrifter for Læren, kun kan være noget Interimistisk og at det derfor bedre undlades, og at Kirkeregimentet kun har at gribe ind, naar den kirkelige Fred trues, men da altid kun i Forhold til enkelte Tilfælde og uden almindelige Forskrifter. Derimod er det paa den anden Side dets Pligt, at beskytte Undersøgelsens Frihed paa Theologiens Omraade, og ikke at give Anledning til, at der, under Paaskud af at ville fremme Eenhed i Læren, lægges Hindringer i Veien for den frie Undersøgelse, hvoraf alene Læren kan fremgaae. Heri bestaaer den egenlig positive Opgave. I denne Uddannelse af Læren skulle alle Geistlige mere eller mindre tage Deel. Ligesom Modsætningen imellem Klerus og Lægfolk hos os er en ganske anden end i den katholske Kirke, saaledes anerkjende vi heller ingen bestemt Forskjel imellem de akademiske Lærere, der som saadanne alene skulde have Ret til fri Undersøgelse og Droftelse af Læren, og de Geistlige, som kun skulde have at anvende den i Kirketjenesten; men begge Stillinger danne et sammenhængende Heelt, og Enhver har samme Ret til at tage Deel i Undersøgelsens Frihed, og ikke alene enhver Geistlig, men enhver Lægmand. Jo mere dette holdes i Hævd, desto snarere ville Tingene af sig selv komme i det rette Forhold, og Enigheden i Kirken bevares, idet Enhver kun søger at holde de fælleds Anliggender

Digitized by Google

paa det Standpunkt, at den fælleds frie Undersøgelse kan have sin Fremgang. Men denne Tilstand forstyrres ved enhver virkelig Spaltning, ved enhver voldsom Indskriden, og fremfor Alt derved, at Striden antager en lidenskabelig Charakteer. Heraf see vi, at det netop er Interessen for Striden, i Forbindelse med Ønsket om i det Væsenlige at bevare Foreningen med Modstanderen, som maa beskytte imod Lidenskabeligheden. Der er derfor ikke saa vanskeligt at regere Kirken, naar man blot ikke vil regere formeget, naar man kun er kommen til klar fælleds Bevidsthed om, hvad der er det rette Maal for den evangeliske Kirkes Eenhed og Frihed, og hvorledes dette staaer i Overeensstemmelse med Kirkens Velfærd i det Hele.

Hvorledes staae nu Sagerne i denne Henseende i Virkeligheden? Der gives jo dog dogmatiske Bestemmelser, der gives jo dog symbolske Bøger. Dette lader sig ikke forene med de ovenfor udviklede Grundsætninger, uden ved at sige: de offenlige Skrifter ere Vidnesbyrd om den evangeliske Kirkes Tro og Dogme paa en bestemt Tid, da det netop kom an paa at fremlægge disse. Vilde man tillægge disse Skrifter en større Gyldighed, saa maatte man anerkjende en Autoritet i den evangeliske Kirke, som havde Ret til at constituere Troen. Naar man gjør sig dette klart, faaer man en bestemtere Anelse om, at dette ikke kan være stemmende med den evangeliske Kirkes Aand. Vi kunne altsaa ikke antage, at nogen udvortes Eenhed har Ret til at bestemme Troen og Dogmet. Deraf følger, enten: 1) da den mindre Eenhed har den samme Ret som den større, saa kan der i hele den evangeliske Kirke ikke gives nogen enkelt Person, altsaa heller ikke nogen moralsk, som skulde have Myndighed til at fastsætte Troen for Fremtiden. Eller, naar man ikke vil lade denne Anskuelse gjælde, saa maa man 2) antage, at der kan herske en retsgyldig Forskjellighed i Troesanskuelserne i de forskjellige Dele af den evange-

Digitized by Google

liske Kirke, uden at derved den indre Eenhed ophæves. Disse tvende Slutninger kunne ikke forliges med hinanden, det seer man allerede af dette Enten — Eller. Siger man: i et enkelt Omraade af den evangeliske Kirke lader det sig gjøre at bestemme Troen ved den udvortes Autoritet, saa maa man dog indrømme, at denne Bestemmelse ikke vil blive eens overalt, og heraf vil da Forskjelligheden fremgaae. Det angivne Resultat følger da med Nødvendighed, naar man ikke antager den første Slutning. Vel at mærke, der er her ikke Tale om factisk bestaaende, men om ved Autoritet bestemte Forskjelligheder; thi de factisk bestaaende kunne bedre forliges med en Tilstand, hvori der slet ingen Autoritet er. Lad os nu nærmere undersøge disse Slutninger. Imod den første indvendes der, at enhver Kirke maa have en paa organisk bestemt Maade fastsat Tro; uden Dogme ingen Kirke. Jeg anseer dette for at være en mechanisk og slavisk Klæben ved det givne Phænomen. Naar vi spørge, hvori bestaaer det Værd, som Dogmet har for Kirken, saa maae vi sige: dets utvivlsomme Værd er af theologisk Art. Naar vi gaae tilbage til den allerførste Bestemmelse af Dogmet, saaledes som Kirken frembyder det, nemlig det apostoliske Symbolum, hvormeget Dogme er der vel deri? Man maa sige: et Minimum. Saare vist! Dets væsenlige Bestanddele ere christelige Grundlærdomme, udtalte paa en i dogmatisk Henseende ganske ubestemt Maade; alt Øvrigt er Kjendsgjerninger. Der gives ingen simplere Fremstilling af den nedarvede Tro, end den, at Gud er Skaberen, thi selv pantheistiske Forestillinger om Gud lade sig indbefatte deri. Nu kan der ikke være christelig Tro uden Tro paa en guddommelig Meddelelse, og denne er givet først i Christus og dernæst i den christelige Kirke. Men kan der tænkes en mere ubestemt Udtryksmaade herom, end den reen bibelske om Christus som Guds eenbaarne Søn og den Hellige Aand, uden al nærmere Bestemmelse?

Digitized by Google

Symbolet havde nu heller intet andet Øiemed end at tjene Den, der vilde træde over til Christendommen, som et Udtryk for hans christelige Overbeviisning. Alt andet deri er kun Facta, hvorved der ikke er at tænke paa noget Dogme. Med dette Symbol alene har dog Kirken bestaaet en rum Tid. De andre Symboler opstode paa en saadan Maade, at man ved Reformationen ikke kunde undlade at optage dem med efter deres Indhold, medens man dog ikke kunde retfærdiggjøre deres Genesis. Hine Slægter havde ikke Ret til at opstille dem, og naar vi antage dem, saa skeer dette med Frihed. Naar vi nu spørge: hvorved ere disse Symboler blevet foranledigede? saa maae vi svare: ved Differentser, som i Henseende til Dogmet kom til Omtale, og ved en Stræben efter Eenhed i Dogmet. Denne Stræben blev understøttet ved Mangel paa historisk Forudseenhed og paa aandelig Forstand. Sikkert har der været Mange paa den Tid, som vel vidste, at dette ikke vilde nytte til noget; men i den store Masse af Klerus skal man ikke søge historisk Forstand. Spørge vi om Resultatet, da er der ingen Eenhed opstaaet deraf, men kun en Hæretiseren, d. e. en Spaltning af Eenheden. Naar Ingen har Ret til at bestemme Dogmet, men Enhver har Lov til at prøve det, der foreholdes ham som Dogme, efter Skriften, saa maa enten Dogmet, i Henseende til dets Værd, vedblive at være bevægeligt i Kirken, eller ogsaa maa der gives en authentisk Skriftfortolkning. Men ere vi ikke blevne fuldstændig katholske, naar vi indrømme en authentisk Skriftfortolkning? Have vi først indrømmet det, saa er der ikke længer nogen Dæmning; saa maa der ogsaa være en authentisk Oversættelse, og denne maa for dem, der betjene sig af den, have mere Anseelse end Grundskriftet selv; thi dette er jo det, der skal forklares; hermed følger da ogsaa en authentisk Vurdering af Begivenhederne, altsaa en symbolsk Historie; vi vilde saaledes finde os staaende

Digitized by Google

ved en forstenet Theologie. Naar jeg seer slige Paastande udgaae fra Kirkeregimentet, saa fortvivler jeg. — Saasandt som den Christne ikke anerkjender nogen udvortes Autoritet med Hensyn til Troen og Dogmet, men prøver Alt efter Skriften, saa sandt bliver der intet andet for end at vedkjende sig Dogmets Bevægelighed.

Nu ville vi undersøge, om en Kirke ikke kan bestaae under denne Forudsætning. En Kirke er et Samfund, og et Samfund maa have noget Fælleds; naar nu Kirken er et Samfund i det religiøse Liv, saa kan der ikke være nogen Kirke, hvor der ikke er et Fælledskab i religiøse Forestillinger. Naar jeg nu siger: i den evangeliske Kirke maa Dogmet retsgyldigen være bevægeligt, dog ikke paa rationalistisk Maade ved Indflydelse af et philosophisk System, men under Indflydelse af Skriftfortolkningen, følger saa deraf, at der intet Fælledskab skal eller vil gives i Henseende til den religiøse Tankegang? Dette kan man kun paastaae, naar man antager, at Identiteten af Forestillingerne er af udvortes Natur; men dette er det Katholske. Er der blot Identitet i Aanden, saa vil der ogsaa fremgaae identiske Forestillinger deraf. Magten og Myndigheden ligger kun i Aandens Eenhed; er denne først opløst i sig selv, saa ville alle symbolske Bøger og alle Bestemmelser af Dogmerne ikke hjælpe til noget; det er noget, hvorom idetmindste Erfaringen i den evangeliske Kirke maa overbevise os. Der er i den evangeliske Kirke, saa at sige i dens yderste Omkreds, opstaaet en Mængde Productioner, som ikke ere udgaaede fra Aandens Identitet (at de under al mulig Frihed og Beskyttelse dog ikke ere i Stand til at ophæve Aandens Identitet, det er et Punkt, som vi her lade uberørt); hvori er det nu, at Vilkaarligheden har viist sig? hvori vel, uden i Bibelens Fortolkning? Vilde man nu give en authentisk Interpretation af Bibelen, saa maatte man ogsaa give en authentisk Interpreta-

Digitized by Google

tion af de symbolske Bøger, og naar dette skal skee med Ord, saa er der igjen intet udrettet derved. Det er reen bagvendt, naar man troer ved Bogstaven at kunne skabe noget i den evangeliske Kirke; saasnart jeg bemærker noget af den Art, saa troer jeg at befinde mig i den katholske Kirke, hvor Folk sige: jeg troer Alt, hvad den hellige Kirke befaler; Forskjellen bliver kun den, at det authentiske Dogme er noget anderledes bestemt; den egenlige evangeliske Aand er borte, og den evangeliske Kirke ligesaa forstenet som den katholske. Det er nylig i England blevet sagt om den tydske Kirke: alle Differentser og Udskeielser i Læren i Tydskland have deres Grund i, at det rette Tilsyn med Symbolernes Haandhævdelse mangler. Det er sandt, at, naar vi holdt saa strengt derover, som man i England holder over de 39 Artikler, saa vilde denne Ulempe bortfalde; i England er den umulig; men vi vilde meget betakke os derfor; der er saa meget Dødt i den engelske Kirke, at den ikke kan være noget Mønster til Efterligning. Den evangeliske Kirke er opstaaet ved Bortkastelsen af al menneskelig Autoritet og Beraabelse paa Bibelen; er nu alt det Symbolske, som var opstaaet i 1600 Aar, noie blevet prøvet efter Skriften i Reformationens Tid? Visselig ikke. Det almindelige Princip og den særlige Maxime, at anerkjende disse Symboler, kunne altsaa ikke bestaae tilsammen, og de symbolske Bøger bør derfor ikke have nogen Autoritet. Vi tage de symbolske Bøger som et Udtryk af Kirkens Tro, saa længe indtil dette Udtryk forandrer sig ved fortsat Bibelforskning. Man siger: uden Symbol maa Alt falde fra hinanden. Ingenlunde; thi Eenheden bestaaer i Aandens Eenhed; denne vil altid omfatte Hovedsandhederne, Differentserne ville altid angaae Biting. Man har fremdeles sagt: den politiske Anerkjendelse af den evangeliske Kirke er knyttet til de symbolske Bøger. Dette er aldeles falsk, thi den evangeliske Kirke har i alle Overeenskom-

Digitized by Google

ster forbeholdt sig at foretage Forandringer efter Fornødenhed. Den Augsburgske Confession er kun en Fremstilling af hvad der paa den Tid lærtes og skulde læres, for at gjendrive Rygtets Overdrivelser. At betragte den som bindende for alle Tider, er en Taabelighed, som man ikke kan tænke sig større. Netop for en Regering af et levende Heelt, saaledes som den evangeliske Kirke er, er det meget farligt, naar der rører sig stridige Elementer i Grunden, uden at turde blive lydelige. Dette fører nødvendigen til Udbrud, som kun kunne forebygges derved, at Kirkeregimentet holder sig fuldstændigt tilbage.

Den evangeliske Kirke vedbliver kun da at være en evangelisk Kirke, naar den vedkjender sig Dogmets Bevægelighed under Afhængighed af Skriftens Fortolkning; den vil ikke derfor opløses i sit Indre, men være Eet i og ved Aanden. Hvor man har et ubevægeligt Bogstav, der er der ikke længer nogen levende Forestilling, men kun Ord, som gjentages og gjentages. Hvorledes stiller nu Sagen sig, naar vi forudsætte den anden Sætning, at en underordnet Eenhed indenfor den evangeliske Kirke skal have Ret til at bestemme Troen i sin Kreds? Følgen deraf vil jo blive, at Troen ikke vilde blive eens overalt. Kan der under denne Forudsætning tænkes nogen Eenhed af den evangeliske Kirke? Naar en Kirke ikke kan bestaae uden et faststaaende Dogme, saa vil der være andre Kirker, hvori der er et andet Dogme. Naar vi holde os til det Factum, at denne Eenhed er politisk begrændset, og at denne politiske Eenhed omskiftes fra Tid til anden, hvad følger da deraf? Saaledes var det fra Begyndelsen af i den evangeliske Kirke: den første Bestemmelse var den augsburgske Confession, uafhængig af den var den schweitzerske; ganske forskjellige vare den franske og nederlandske, og uafhængige af dem vare igjen den engelske og skotske. De stemte tilfældigen overeens og havde deres Forskjelligheder. Differentserne traadte

Digitized by Google

mere og mere frem, Lighederne flode over i hinanden, og der dannede sig to Hovedpartier, den evangelisk-lutherske og den evangelisk-reformeerte. Disse udviklede sig imidlertid kun under Indflydelse af politiske Begivenheder. Om den engelske Kirke kan man ikke engang sige, om den er lutherst eller reformeert; den biskoppelig engelske Kirke er bleven halvt stikkende i Katholicisme; Opstillingen af de 39 Artikler har giort, at Reformationen ikke er bleven ret gjennemført. Ved Dogmet kom der altsaa ingen Enhed i Stand. Den engelske Kirke helder med Hensyn til Biskopperne mere til den lutherske, med Hensyn til den dogmatiske Anskuelse mere til den reformeerte Kirke. Herved er der sat en Foranderlighed af Dogmet, og vel at mærke en tilfældig. Vor kirkelige Enhed er ikke saa vaklende, eftersom den er grundet i Aandens Enhed, og dens Skriftfortolkning ikke er vilkaarlig.

Naar nu et Kirkeregimente var autoriseret til at fastsætte Lærebegrebet og til at holde paa gjennemgribende Overensstemmelse deri, hvad vilde vel følge deraf? Man kan tænke sig Opsynet indskrænket til den egenlige Lærerstand eller udvidet til Alle. For strax at afgjøre dette Punkt, ville vi bemærke, at, naar vi antage det Første, saa falde vi i det Katholske; der vilde opstaae en Modsætning mellem Klerikere og Lægfolk, større end den evangeliske Kirke kan tilstede; og deri vilde ligge, at der fra Lægfolk aldrig kunde udgaae en kraftig Virksomhed med Hensyn til Troens Anliggender. Hvad vilde følge deraf? Dersom man vilde bringe Grundsætningen: minima non curat prætor i Anvendelse, saa maatte vi bemærke: Samtaler mellem Lægfolk indbyrdes ville vel aldrig blive ret offenlige; men en anden Sag er det, naar der udgives Skrifter, saa bliver det dog offenligt. De Lægfolk, som vilde virke paa denne Maade, maatte altsaa først lade sig indlemme i Klerus, eller ogsaa maatte Kirkeregimentet have Fuldmagt til, i For-

Digitized by Google

hold til om Productionerne stemme overeens med dets Troesnorm eller ikke, enten at udbrede eller undertrykke dem; men dette fører os igjen til det Katholske. Det bliver da nødvendigt, at Autoriteten udøves ligeligt over Alle; men da bliver det uundgaaeligt, at Den, som tillader sig en Afvigelse fra Lærebegrebet, maa udelukkes fra den evangeliske Kirke. Det lod sig tænke, at man forud vilde lade gaae et Forsøg paa at overbevise ham om det Rette; men, naar dette ikke hjalp, maatte han udelukkes. Men derved vilde Lærebegrebet blive et dødt Bogstav, og Sammenhængen ophæves imellem Tanke og Ord. Altsaa, skal der gives et autoriseret Lærebegreb, saa maa Enhver, der tænker anderledes, udelukkes af den evangeliske Kirke. Hvad vilde opstaae deraf? Dieusynligt en bestandig gjentaget Spaltning; thi det er sikkert den mindste Deel i Menighederne, der vilde antage Lærebegrebet ganske saaledes, som det fremstilles i de symbolske Bøger. Man tænke f. Ex., hvad Indholdet angaaer, paa Helvedstraffenes Evighed, hvilken alle Symboler antage, og, hvad Formen angaaer, paa det Udtryk: damnamus aliter sentientes. Ethvert afvigende Parti maatte altsaa danne sig sit eget Lærebegreb, og holde ligesaa strengt derover; deraf vilde Følgen blive, at den ikke-katholske Deel af Christenheden, saalænge til der kom en Tid, da al dogmatisk Interesse var udslukt, maatte befinde sig i en stedsevarende Bevægelse; Kirker vilde danne sig og Kirker vilde forsvinde; enhver Forening vilde kun være tilfældig og forbigaaende. Princippet vilde altsaa lede enten til Samfundets Opløsning eller til dets Død under Bogstavets Trældom. Der er endnu en anden Side, hvorfra man kan betragte Sagen: hvorledes forholder dette Princip sig til Christendommens Fordring, at man skal belære og tilrettevise den Vildfarende? Udelukker jeg den Vildfarende af Kirkesamfundet, saa er der ingen Mulighed for Tilretteviisning; ved Stridsskrifter at be-

Digitized by Google

rigtige hans Anskuelse, er noget ganske andet end det, som Christendommen fordrer; den fordrer, at Belæringen skal skee ved personlig Indvirkning. Princippet strider altsaa ogsaa ifølge sin Natur med den christelige Belærings Formaal, saaledes det gjør en meget væsentlig Ytring af den umulig.

Man kan indrømme alt dette, og desuagtet tage i Betænkning at underskrive den Sætning, at der i den evangeliske Kirke ikke kan være Tale om at fremtvinge nogen bestemt Overensstemmelse i Troen, men at Eenheden der beroer udelukkende paa den aandelige Overlevering og Eenhed. Hvori har denne Betænkelighed sin Grund? Enten i en Mistvivl om at kunne vedligeholde Aandens Eenhed, eller i en Mistro mod de Skrifter, der udgaae fra Kirken og have Indvirkning paa Lærebegrebets Bestemmelse. Hvad det Første angaaer, saa ville Mange sige: det er en uretfærdig Mistro; hvor der er et frit Samfund, ikke fremkaldt ved nogen udvortes Autoritet, der vil det ogsaa blive ved at bestaae, som det er opstaaet. Det levende Princip vil altid herske der, hvor Aanden yttrer sig frit og finder Tilhængere. Nu kan man sige: men Erfaringen er dog aldeles derimod; thi, medens man lod denne Autoritet sove, er der opstaaet en Mængde afvigende Meninger, som disharmonere med den evangeliske Kirkes Væsen. Hvor det gjælder om at vurdere en Erfaring, maae vi raadspørge Historien. Vi spørge: hvoraf ere slige uchristelige Afvigelser opstaaede? Det er historisk, at de første Bevægelser ere komne fra England og Frankerig; det individuelt Tydske bestaaer deri, at hvad der hist blot var en Gjenstand for Raisonnement og vittig Polemik, fik hos den tydske Stamme en mere kritisk Skikkelse. De engelske Fritænkere vare Raisonneurs af den Youngske Skole, de franske Fritænkere Vittighedsjægere, som kæmpede imod den katholske Kirkes Mangler og Svagheder; de kjendte ingen anden Christendom end den daværende Katholicisme. Havde de en-

Digitized by Google

gelske Fritænkere været i Besiddelse af Kritik, saa havde de ikke troet at kunne udrette noget ved det blotte Raisonnement; i Frankerig udviklede det sig paa katholsk Grundvold. I England er Lærebegrebet fast bestemt, men ved Siden deraf herster en saadan Grad af borgerlig Frihed, at der med faa Undtagelser aldrig spørges, om En hører eller ikke hører til en vis kirkelig Bekjendelse. Anderledes er det hos os; her beroe de fleste Qvalificationer paa den kirkelige Bekjendelse; her har altsaa Udelukkelsen af det kirkelige Samfund langt større Følger. Den biskoppelige Kirke kan tillade sig slige Udelukkelser; men hos os vilde en slig Fremfærd sætte Alt i Forvirring, og, da det dog ikke kunde gaae an at sætte Alt i Forvirring, nødvendig fremkalde Hyklerie. Vi spørge: have disse Productioner rokket den evangeliske Kirke i Tydskland? Nei, den bestaaer nu som før; man kan altsaa anse det for en Epidemie, som Kirken ved sin indre Livskraft lykkeligt har overstaaet; og saa lader det sig ikke nægte, at en dygtig kritisk og hermeneutisk Udvikling er fremgaaet deraf. Seer man sig blot tilbørlig om i Historien, saa vil man finde, at der fra denne Side ikke truer den evangeliske Kirke saa stor Fare, at vi strax skulde begynde at excommunicere; naar blot den levende Aand i Kirken optræder med en dygtig Modvirkning, vil Faren snart forsvinde.

Den katholske og den biskoppelig engelske Kirke har et bestemt Lærebegreb, og Enhver vil indrømme, at dette er for Mange noget aldeles dødt, og ikke udøver nogen Indflydelse paa det indre Liv. Lad os nu herimod stille den Tilstand, som til visse Tider har herskет i den evangeliske Kirke, at der gaves en Mangfoldighed af ganske modsatte Meninger; er dette noget Slet? Nei, denne Tilstand er mig idetmindste langt kjærere; thi der er dog Liv deri. Det er altsaa kun Livskraften i Samfundet, hvorpaa det kommer an, og denne er størst,

Digitized by Google

hvor Samfundet er grundet paa Aanden. Men hvad skulle vi nu domme om de symbolske Bøger? Med et saadant Princip, som det, vi have opstillet, kunde man let føres til det Resultat, at der lige i Begyndelsen yttrede sig en falsk Tendents i den evangeliske Kirke. Sagen er den: den reformatoriske Aand yttrede sig paa en Mangfoldighed af Punkter; der maatte da gjøres noget for at fastsætte det Enkelte; hertil kom, at der samtidigen fremtraadte en anden revolutionair og fanatisk Aand paa andre Punkter; det blev altsaa nødvendigt at samle de sunde Lærdomme under Eet. De symbolske Bøger skulde fremstille de enkelte Menigheder som sammenhørende i Retningen mod den katholske Kirke, og paa samme Tid som saadanne, der intet vilde have at gjøre med det Revolutionaire. Denne dobbelte Optræden udefter var deres Tendents, men ingenlunde var det deres Hensigt at lænkebinde det Indre; tvertimod yttre de sig bestemt derimod. Derfor, naar vi frakjende de symbolske Bøger Tendents efter at bestemme Troen, saa ere vi netop i Overensstemmelse med den Tendents, hvori de bleve givne. De Kjendsgjerninger, hvorpaa det her især kommer an for at opfatte den oprindelige Tendents af de symbolske Bøger, ere følgende: for det Første er der opstaaet en Mængde af saadanne i forskjellige Egne, hvilke vel stemmede overeens i det Hele, men dog saaledes, at der i mange af dem fattedes, hvad der indeholdtes i andre; man tænkte ikke paa at udjevne dette, men i Tidens Løb skete det ganske af sig selv, uden at nogen Forsætlighed var med i Spillet, at der blev tillagt nogle af dem en større Autoritet, andre derimod kom i Forglemmelse. Der var altsaa intet indre Forhold imellem dem og Menigheden; ellers maatte Menighederne, idet de forbandt sig til en Kirke, have antaget et bestemt Bekjendelsesskrift. Det var altsaa kun en imod den rettet Act. Endnu mere afgjø-

Digitized by Google

rende i saa Henseende ere Forhandlingerne ved Religionsfreden, hvori det blev udtrykkeligt udtalt, at Protestanterne, som ved den Augsburgske Confession vare forbundne, ikke ved den vilde være bundne i Lærdomme og Skikke. I denne aldeles officielle og statsretlige Yttring ligger det ganske bestemt, at den protestantiske Kirke ikke betragter det som væsenligt for sig, at have et fast, uforanderligt Lærebegreb. I senere Tider finde vi rigtignok en anden Fremgangsmaade anvendt, men heller ikke da kunne vi betragte denne som almindelig anerkjendt. Der er tvende Hovedfacta, som her maae mærkes: for den reformeerte Kirke Opkomsten af en indre Spaltning (Remonstranterne) paa den Dortrechtske Synode 1618, hvor de Anderledestænkende virkelig bleve udstødte af Kirken, i den lutherske Kirke Affattelsen af Concordieformelen, som skulde forhindre en Tilnærmelse til den reformeerte Kirke. Den sidstnævnte forfattedes af en Forening af Theologer, som ved deres Underskrift erklærede, at det var deres Mening, som de havde nedlagt i Skriftet, men de havde ikke til Hensigt at ville repræsentere Kirken. Concordieformelen er heller aldrig bleven almindelig anerkjendt som symbolsk Bog. Hvad det førstnævnte Factum angaaer, saa maa Enhver betragte det som en sørgelig Begivenhed, at denne Spaltning er opstaaet, et Exempel, der kan benyttes som Hjemmel for, naar der skulde vise sig hvilkensomhelst anden Afvigelse i Læren, da at gjøre en ny Spaltning, og for at antage en Majoritet berettiget til at bestemme Læren. I den hollandske Kirke, som antager denne Synode, er det dogmatiske Liv ogsaa udøset, og Skriftfortolkningen har antaget en anden Form, saaledes at Exegesen har tabt sin theologiske Charakteer, og har henvendt sig mere paa Sproget end paa Forstaaelsen af de hellige Bøger; hos det remonstrantiske Partie derimod har Exegesen beholdt sin theologiske Charakteer. Men de reformeerte Kirker, som ikke antage denne Synodes Beslutninger,

Digitized by Google

have ikke tillagt dem nogen symbolsk Gyldighed, og betragte hele Sagen som en partiel Begivenhed i en enkelt Stat. Saaledes see vi da ogsaa her, hvorledes Bekjendelsesskrifternes inderste Impuls altid havde en Retning udefter.

Naar vi nu betragte Historien af de første Bekjendelsesskrifter indtil Concordieformelen, saa seer man ingen Retning til at uddanne Lærebegrebet videre, men Retningen udefter er den fremherskende; den samler sig i Spørgsmaalet om, hvad det er for Punkter, som paa et Concilium bestemt maatte bringes til Forhandling. I denne Retning udefter har ethvert af disse Skrifter sin egen Betydning. **Det har altsaa aldrig været den evangeliske Kirkes Grundsætning, at Lærebegrebet skulde af den selv fastsættes for alle følgende Tider; men den har tvertimod forbeholdt sig selv enhver Udvikling i det Indre.** Dersom man derfor vilde gjøre nye Forsøg paa at fixere Læren ved Bekjendelsesskrifter, saa vilde der kun opstaae nye Spaltninger, og Bestræbelsen vilde ikke lykkes. Et saadant Tilfælde foreligger i den **Gjenforening af de twende Dele af den tydsk-evangeliske Kirke**, som nu er i Begreb med at danne sig. Denne Tendents efter at forene sig og ophæve den udvortes Differents er, ligesom Reformationen selv, opstaaet samtidigt og uafhængigt af hinanden paa forskjellige Steder (Preussen, Baiern og Baden). Hos os har man lige fra Begyndelsen af stillet Sagen saaledes: det gjælder ikke om at udjevne den dogmatiske Differents, men der skal blot erklæres, at denne Differents ikke er tilstrækkelig til at begrunde en Adskillelse i Kirkesamfundet. Fra den preussisk-evangeliske Kirkes Side vilde det altsaa være en Modsigelse, dersom man vilde stemme for en Udjevnelse af Forskjelligheberne i de symbolske Boger. I **Baiern** er den sidste Consequents blevet udtalt; man har fastsat, at de symbolske Boger ikke skulle have nogen bestemmende Kraft med Hensyn til Taoeslæren. I den Ba-

Digitized by Google

denske Unionsact er der blot en let Bestræbelse efter at erklære sig, positivt og negativt, angaaende den bestaaende Differents; men denne Bestræbelse stimtes dog kun i selve Acten, uden udtrykkeligt at gaae ud paa at ville bestemme Læren; det er heller ikke af Landskirken fordret, at Theologerne skulle antage denne Bekjendelse; den indeholder næsten det Samme, som er blevet udtalt hos os. I den nyeste Tid er der i Preussen fra Øvrighedens Side gjort adskillige Bevægelser, som slutte sig til de symbolske Bøger; dette er saaledes Tilfældet med den nylig foreskrevne Ordinationseed, der dog endnu intetsteds er bleven indført. Naar der i den er Tale om Forpligtelsen paa de i Preussen gjældende symbolske Bøger, er dette noget ganske nyt. Den ubetingede Ed er allerede i længere Tid slet ikke bleven bragt i Anvendelse. Nu er der i denne Ed Tale baade om Concordieformelen og om den Dortrechske Synode. Heri ligger en Modsigelse, og denne har man bemærket. Det var vel muligt, at man kom paa Tanke om, ved en ny symbolsk Bog at udjevne Differentsen. Men dette Forsøg vilde ikke lede til noget; der vilde da bestaae tre Kirkesamfund i den tydsk-evangeliske Kirke; En vilde ikke antage den ene af disse symbolske Bøger, fordi han var reformeert; en Anden ikke, fordi han var lutherst; en Tredie vil sige: jeg har vel tiltraadt Unionen, men under den Betingelse, at der ikke mere skulde være Tale om dogmatiske Forskjelligheder. Ulykken herved vilde ikke saa meget være Følgen, som snarere Principet; thi der forudsættes herved en absolut Berettigelse til at danne Kirkesamfund paa Grund af Forskjelligheder i det meest Enkelte. I negativ Sætningsform kunne vi altsaa opstille: Kirkesamfundet maa være hvilket det være vil, det har aldrig Ret til at fastsætte Læren i indre Henseende; Overeensstemmelsen maa frembgaae af Ligheden i Tænkemaade og den fortløbende Tradition. Men netop derfor maa der antages en vis Bidde i denne Overeensstemmelse

Digitized by Google

Her paatrænger sig nu et andet Spørgsmaal: er et saa stort og betydende Element, som Concilierne var i den gamle Kirke, nu aldeles forsvundet? og er dette skeet med Rette? Siden det Tridentinske Concilium, som befæstede Adskillelsen imellem de tvende Kirker, er der heller ikke blevet afholdt noget i den romerske Kirke, og idet den evangeliske Kirke tog sin Beraabelse paa et almindeligt Concilium tilbage, og heller ikke tog Deel i det nævnte Concilium, saa kan denne Form ikke længer ansees for at være hjemlig i denne Kirke. Da vi endnu ikke spore nogen bestemt Tendents i vor Kirke til at fremtræde som en udvortes Eenhed, saa kan et oekumenisk Concilium i den gamle Betydning slet ikke tænkes i den. I den katholske Kirke synes Trangen dertil at være indsovet, og betydende Differentser i Læren ere udsevnede uden Concilier. **Hvad kunde et almindeligt evangelisk Concilium udrette?** Naar et Concilium forsamlede sig i den evangeliske Kirke, saa vilde dog under alle Omstændigheder det Grundprincip blive fastholdt, at en Majoritet af Stemmer kunde afgjøre Lærens Sandhed; **men aldrig kan Noget ved Stemmefleerhed fastsættes i Kirken.** I andre Punkter, saasom Indretningen af den offentlige Gudstjeneste, vilde det være ganske imod den evangeliske Kirkes Praxis, at paastaae, at en saadan Overensstemmelse burde finde Sted; et Concilium kunde ikke gjøre andet end anerkjende og begrændse Mangfoldigheden. Det Første er overflødigt, det skeer ved Gjerningen; det Andet kan udrettes ved det literaire Samqvem i hvert enkelt evangelisk Land, idet man tager Hensyn til det andetsteds Bestaaende. Hvad Disciplinen angaaer, da turde ganske det Samme gjælde herom; hvad der her gives at tage Bestemmelse om, beroer paa den eiendommelige Almeenfølelse og er i den Grad underkastet Nationalcharakteren og andre Forhold, som danne sig forskjelligt hist og her, at Principer i Henseende til Disciplinen, som skulde have almindelig Gyldig-

Digitized by Google

hed, ogsaa maatte have et ganske almindeligt Indhold; men dette vilde være uden Nytte. Endnu vienspynligere gjælder det Samme om Bestyrelsen af Kirkens udvortes Rettigheder og dens Gods. De gamle Synoder havde slet ikke at gjøre med den regelmæssige Forvaltning, men der var paa dem kun Tale de lege ferenda. De gamle Synoder bestode alene af Klerikere; de Lægfolk, som vare tilstede, skulde enten repræsentere Landsherrens Rettigheder, eller vare tilfældigen der. Saalænge som Klerus blev valgt af Lægfolkene selv, kunde den i en vis Forstand anses som Repræsentant for de Læge, kun ikke i Fastsættelsen af Forholdet mellem Klerikere og Læge. Men nutildags bør ingen saadan Forsamling bestaae udelukkende af Klerus; den vilde da ikke kunne betragtes som en repræsentativ Forsamling. Indtil den Tid kom, da de Geistlige kunde betragtes som repræsenterende Menigheden, maatte disse Forsamlinger nødvendigen bestaae af Geistlige og Læge i Forening, og der kunde i dem kun være Tale de lege ferenda. Vilde nu dette være af nogen betydelig Nytte for den evangeliske Kirke? Kunde Forandringer udgaae fra saadanne Forsamlinger, saa udgik de fra selve Kirken. Landsherrens Ret behøvede slet ikke derved at lide noget Skaar; naar Landsherren fandt Forandringer nødvendige, saa kunde han bringe sine Forslag derom for Synoden, og blev der af Medlemmerne stillet Forslag, saa kunde de være underkastede Landsherrens Stadfæstelse. For saavidt vilde der da ikke opstaae nogen Ulempe for den evangeliske Kirke, nogen Fare for at blive afhængig af Enkelte. Men man kan ikke paastaae, at saadanne Forsamlinger vilde saae nogen synderlig nyttig Indflydelse overfor Landsherren. Noget ganske andet vilde det være, at udskille dem, som skulle have Die med Forandringen, fra de Styrende, hvilke sidste altid have Interesse i at vedligeholde det Bestaaende. Her i dette Tilfælde kunde man snarere have Grund til at befrygte det Modsatte; det vilde

Digitized by Google

nemlig være vanskeligt, at fastsætte en bestemt Tid til Forsamlingernes Afholdelse. Dagene kunde falde enten for eller efter det Tidspunkt, da det egenlig var nødvendigt. Men vilde man antage, at disse Synoder kun skulde sammenkaldes, naar det gjordes nødigt, saa kunde denne Sammenkaldelse jo kun udgaae fra Bestyrelsen. Men denne vilde søge at skyde Tiden saa langt ud som muligt, og da vilde Hensigten heller ikke opnaaes. Den evangeliske Kirke kan altsaa i sin nærværende Tilstand slet ikke gjøre Brug af Concilier.

Der spørges nu, hvilke Principer vi kunne opstille for Lovgivningen med Hensyn til Lærebegrebet? Vi kunne forestille os den lovgivende Virksomhed som Nul og spørge, hvad Følgen vilde blive deraf? Det sædvanlige Svar er, at den naturlige Følge vilde blive en fuldkommen Opløsning af den evangeliske Kirke; paa ethvert Punkt vilde forskjellige Sætninger blive opstillede. Herpaa beroer Nødvendigheden af en Lovgivning for denne Gjenstand. Imidlertid, naar man vil antage dette, saa maa man iforveien have sat den evangeliske Kirke selv som Nul. Kirken er aldrig noget blot ved de udvortes Former, men kun forsaavidtsom der for dem ligger noget Indre til Grund, hvilket Indre overalt maa være identisk med dem. Gives der en evangelisk Sindsretning, hvorfra Lærebegrebets Udvikling udgaaer, saa er et saadant Resultat ikke at befrygte; det Identiske vil ogsaa frembringe identiske Producter; Resultaterne kunne være forskjellige, Aanden bliver den Samme; sætter man denne som Nul, saa er ogsaa Kirken iforveien Nul; thi naar der ikke gives nogen Eenhed i Aanden, er Kirken Intet. Under den Forudsætning altsaa, at der gives en herskende Aand i Kirken, vil ogsaa den frie Udvikling af Lærebegrebet aldrig faae et Resultat, som kunde forstyrre Kirken. Men deraf følger ikke, at slet ingen lovgivende Virksomhed skulde gribe ind, men blot, at den maa hvile paa denne Grund-

Digitized by Google

vold. En Stat er heller intet ved den blotte Constitution, naar der ikke er en levende Aand i den; følger vel deraf, at der i Staten ikke skulde være nogen Lovgivning, fordi man kunde stole paa, at Borgerne, besjelede af den samme Aand, ogsaa altid vilde handle efter den? Det er paa vore Enemærker aldeles nødvendigt, at man overbeviser sig om, at der slet ikke er nogen Fare for Opløsning; ikkun da kan man betragte Gjenstanden med den behørige Rolighed. Nu er den lovgivende Virksomhed i den omhandlede Henseende noget Problematisk; der spørges, hvad kan den udrette? af hvad Grund vil den være ønskelig? Vi maae her sætte os paa det Punkt, hvori Kirken allerede paa Reformationstiden stod, nemlig at der har dannet sig en Modsætning imellem Theologerne og de andre Christne; kan denne Modsætning tænkes uden bestemte Former? Dette er ikke muligt. Disse Former laae allerede i Universitetsindretningen, og maae i deres videre Udvikling staae i Sammenhæng dermed. Er nu Lærebegrebets Udvikling betinget ved denne Modsætning eller ikke? Dienlynligt det Første. Den evangeliske Kirke knytter Muligheden af Lærebegrebets Udvikling til Forudsætningen af en stadig Udvikling i Henseende til Skriftens Forstaaelse. Denne er fra den ene Side bundet til den videnskabelige Dannelse. Vi ville ikke paastaae, at kun Theologer kunne forstaae Skriften, ja end ikke, at de alene kunne forstaae den saaledes, at de derved blive i Stand til at bidrage til Lærebegrebets Berigtigelse. Men desuagtet er det sandt, at den videnskabelige Sprogkundskab maa være Grundvolden for hele denne Proces, og, gik hiin tabt, saa vilde en absolut Vilkaarlighed indtræde i dette Fag. Saalænge nu som de Institutioner bestaae, hvorpaa hiin Modsætning i Kirken beroer og hvorved den vedligeholdes, saa er Sprogstudiets Indflydelse paa Lærebegrebets Udvikling sikret. Naar disse Institutioner staae fast, saa kunne de kun dette ved det Værd, som

Digitized by Google

Kirken lægger derpaa, og derfor maa der i Almeenaanden ligge en Følelse af, at Betryggelsen af hiin Proces beroer paa Uddannelsen af denne Modsætning. Saalænge som disse Institutioner bestaae, er Videnskabens Indflydelse paa Lærebegrebets Uddannelse sikkret. Nu er dette Omraade et Stridens Omraade; Striden er en dobbelt, deels en philologisk, en Strid om Udlæggelsen; deels en philosophisk, en Strid om Begrebsdannelsen. Saalænge Striden varer, vil der ogsaa gives modsatte Elementer i Lærebegrebets Udviklingsproces. Men naar blot den evangeliske Aand opererer i dem, der operere i Lærebegrebet, saa vil den væsenlige Eenhed ogsaa holde sig. Vor første Sætning bliver da den: **forsaavidtsom den lovgivende Virksomhed ogsaa udstrækker sig til Vedligeholdelsen, maa Lovgivningen i Kirken sætte sig Vedligeholdelsen af disse Institutioner til Formaal, maa vedligeholde de theologiske Faculteter og udøve en beskyttende, til det Bedre ledende Indvirkning paa dem.** Naar dette iagttages, vil Lærebegrebets Udvikling komme i sine rette Gænger. Dette hindrer dog ikke, at der jo i det Enkelte kan forekomme Udskeielser. Den evangeliske Kirke er kun noget, forsaavidtsom der er en Aand i den, og denne Aand er een og den samme; men det hindrer ikke, at der jo kan være Enkelte, som have en ikke-evangelisk Aand og søge at indsmugle deres egen Aand. Hvilke Midler bør anvendes for at forringe Indflydelsen af saadanne Undtagelser? Her komme vi tilbage paa et tidligere Punkt. Den første Grund til Ondet ligger da i en sygelig religiøs Tilstand. Det er aabenbart, at, naar Lovgivning og Bestyrelse i Kirken kun er vel organiseret med Hensyn til sygelige Tilstande, saa vil ogsaa denne Indflydelse paa Lærebegrebet blive holdt i Skranke. Men naar desuagtet uevangeliske Lærdomme vinde Indgang, og Lærebegrebet staaer i Fare for at forvanskes, hvad er da at gjøre? Det vilde være overilet, om vi vilde give os til at besvare dette Spørgsmaal, nemlig: hvo skal af-

Digitized by Google

gjøre, om der er en Forvanskning af Lærebegrebet, eller ikke? Naar først dette Spørgsmaal er besvaret, vil det Øvrige finde sig af sig selv. Vi ville anticipere og tænke os, at der gaves en Maade, hvorpaa dette kunde afgjøres, og spørge, hvad skal der da foretages, naar der har viist sig en Forvanskning? Naar det kan afgjøres, at en saadan har fundet Sted, saa kan det ogsaa gjøres tydeligt for Andre, og naar det saaledes ved Meddelelse kan gjøres tydeligt for Andre, vil allerede derved al Fare forsvinde; den virkelige Forvanskning maa ogsaa fremtræde som saadan, og da vil dens Indflydelse aftage. Men gives der nu en Maade, hvorpaa det kan erkjendes, hvad der er Forvanskning paa Lærebegrebets Omraade? Efter den evangeliske Kirkes Principer maae vi benægte dette i den Forstand, at der skulde gives et Middel dertil, som havde en saadan Authentie, at Lovgivningen uden Videre kunde rette sig derefter. Et saadant gives der ikke. I den evangeliske Kirke kan der kun tilstedes Forandringer i Lærebegrebet, forsaavidtsom der foregaaer Forandringer i Skriftfortolkningen; Princippet er Tilknytningen til Skriften. Den, som nægter dette og paastaaer, at Skriften ingen afgjørende Indflydelse har for Udviklingen af vore Begreber, han staaer udenfor Udviklingen af den evangeliske Læreproces. Hvor Gjenstande for Lærebegrebet behandles theologisk, der er det muligt, at slige Sætninger opstilles. Der er blevet stridt meget om, hvorvidt Skriften har en saadan Autoritet eller ikke; men denne Strid kan uden Skade forblive uafgjort, saalænge man derhos altid beraaber sig paa Skriften. Naar nu altsaa Processen gaaer fremad, og Skriftens Autoritet ikke nægtes, hvorledes skal man da afgjøre, om Forvanskning finder Sted eller ikke? Enhver, fra hvem en saadan Afgjørelse kunde udgaae, er selv Parti; Ingen kan afgjøre noget for det Hele. En saadan Afgjørelse er da reen umulig og kan kun komme i Stand derved, at Spaltningen ophører, og dette er

Digitized by Google

kun et Product af den frie Udvikling. Naar Sagen forholder sig saaledes, hvilken Virksomhed kan der da udøves med Hensyn paa Lærebegrebets Udvikling? Et Punkt have vi allerede angivet, nemlig at der maa sikres de videnskabelig kirkelige Institutioner deres Bestaaen og deres Frihed. Ved dem er det, at den evangeliske Kirke fra først af er bleven mulig, og den vil ogsaa altid holde fast ved dem. Saasnart den akademiske Lærefrihed ophæves, er ogsaa Lærebegrebets Udvikling hemmet, og vi ere lænkebundne til Bogstavet. Men, naar paa den ene Side disse Institutioner staae fast, og der paa den anden Side finder et almindeligt Samqvem Sted, saa er der sørget tilstrækkeligt for, at, hvad der af een Deel af de videnskabelig Dannede er blevet erkjendt for Forvanskning, ogsaa bliver meddeelt de Øvrige, saa at de kunne advares mod Faren. Naar disse tvende Palladier for den evangeliske Kirke forudsættes, bliver kun det Spørgsmaal tilbage, om der gives enkelte Tilfælde, hvori Kirkeregimentet i denne Henseende kunde føle sig opfordret til at tage Bestemmelser. Her kommer det an paa, hvorvidt det er raadeligt og muligt, at lægge Hindring i Veien for deres Virksomhed, som i Lærebegrebets Udvikling afvige fra det Overleverede, Sædvanlige, fra det, som gjælder i den største Deel af Kirken. Her kan der kun være Tale om Saadanne, som have bestemte Functioner i Kirken, og Spørgsmaalet bliver, om Kirkeregimentet bør tage Forholdsregler for at udelukke Saadanne, som foredrage afvigende Meninger, fra Læreembedet. Derpaa gaaer tilsidst Alting ud. Naar vi forestille os, at private Mænd nære Meninger, som Flertheden anser for uevangeliske, da vil Ingen udelukke dem af Kirken, saalænge de selv ville tage Deel i det kirkelige Liv; der maa forsøges at virke paa dem ved Belæring; dette er noget, som Kirkeregimentet slet ikke har at bekymre sig om. Naar nu en Saadan gjør sine afvigende Meninger offentlig

Digitized by Google

bekjendt, saa vedbliver han for Kirken dog kun at være en Privatmand, og man maa forudsætte, at han kun vil have en indstrænket Indflydelse. Men naar det nu er Geistlige, som foredrage saadanne afvigende Meninger? Her maa der altid skjelnes imellem Ens Function som Geistlig og som Theolog. Den evangeliske Almeenaand vil tale for, saalænge som disse Functioner ikke sammenblandes, at en saadan Virksomhed af en Geistlig ikke tør behandles anderledes, end den samme Virksomhed af en Læg. Nu siger man: en saadan Adskillelse lader sig ikke gjennemføre; de Meninger, En har som Theolog, ville have Indflydelse paa hans kirkelige Functioner; dersom de ingen Indflydelse skulle have, maa han være en Anden i de kirkelige Functioner end i de theologiske. Men det Sidste kan et Kirkeregimente aldrig taale; det Fremhyklede maa altid regnes for Nul; hvad der ikke kommer fra Hjertet, kan heller ikke gaae til Hjertet, og der maa ikke være Nul der, hvor der skulde være Noget. Men dette er et Tilfælde, der maa behandles med megen Finhed, og det Første maatte være, at bringe Vedkommende til at tilstaae, at han er en Hykler; hvad Lovgivningen med Hensyn til dette Tilfælde har at gjøre, kan ikke være tvivlsomt. Men naar En ikke hykler, saa have hans theologiske Meninger Indflydelse paa hans klerikalske Virksomhed. Imidlertid, naar vi forudsætte en evangelisk Aand i Menigheden, vil der ikke opstaae nogen Fare for en skadelig Indflydelse, og da vil Sagen blive af en mere bestemt Charakteer; den vil da reducere sig til det Tilfælde, at den Geistlige har tabt sin Menigheds Tillid. Her maa Lovgivningen gribe ind. Men det gjælder ogsaa her, at dette er en sygelig Tilstand, at der finder et Forhold Sted, som ikke bør finde Sted.

Resultatet af vore Betragtninger vil være dette, at ingen anden Virksomhed af Kirkeregimentet gjøres fornoden end en saadan, hvorved der sikkres de akademiske Lærereiningers Frihed, og

Digitized by Google

hvorved Friheden i offentlige theologiske Forhandlinger bestrygges; og dernæst, at alle deraf udspringende Misbrug og alle skadelige Virkninger af det tilsynekommende Ufuldkomne og Uevangeliske kun maae søges modvirkede ved Sjeleſorgen. Man vil vistnok finde, at De, som have levende Interesse for Kirken, gjøre Fordring paa mere indgribende Forholdsregler, og ikke finde de angivne tilstrækkelige. Dette kommer deraf, at der i den evangeliske Kirke endnu ikke er noget organiseret Samfund, og derfor vil unægtelig den Sikkerhed, som de angivne Midler medføre, kun være ufuldkommen. Vi have sagt: naar der bestaaer Frihed for Lærebegrebets Udvikling, kan det ikke undgaaes, at der jo ogsaa kommer falske Anskuelser frem, og at de vinde Tilhængere. Naar nu Tilhængerne af saadanne falske Anskuelser komme i det offentlige Læreembede, kunne de fordærve hele Menigheden, og det er den første Grund, hvorfor man antager, at der maa gribes til andre Midler. Kirkeregimentet har jo altid en Andeel i Bestikkelsen til det geistlige Læreembede, og derfor Leilighed til at udelukke Saadanne, som det anseer for farlige; men dette er en Sag, som kun angaaer Bestyrelsen, og hvorledes der handles heri, vil beroe paa, om Aanden i Kirkeregimentet er sneverhjertet eller frisindet. Naar der skulde bestaae en Lovgivning herfor, maatte Grændserne for Embedsqualificationen være bestemte; men dette vilde hæmme Lærebegrebet i dets Udvikling. Dette maa altsaa alene være en Bestyrelsessag. Under hvilke Betingelser vil nu Ulempen i saa Henseende være større eller ringere? Jo mere vi tænke os Kirkeregimentet som en Frembringelse af et frit Samfund, desto mere vil Kirkens Aand være concentreret i Kirkeregimentet, og desto snarere vil et Maximum af Religiositet og Visdom findes i det. Det Fuldkomneste i saa Henseende er Presbyterialforfatningen. I Episkopalforfatningen er jo Samfundet ikke organisk gjennemgribende i det Hele, og her vil der

Digitized by Google

derfor i hver enkelt Kreds være Fare for Eensidighed. Under Consistorialforfatningen maae vi befrygte den største Ustadighed ved Indflydelsen af de skiftende politiske Personligheder; her vil Kirkeregimentet snart gaae ind i den ene, snart i den anden Eensidighed. Lad os gjenkalde os Kirkeregimentet under Frederik den anden; der var her en Tilbøielighed til den største Slaphed, som har stiftet megen Skade; den var betinget ved den politiske Personlighed; Kongen blandede sig vel ikke selv deri, men, da han vilde en absolut Frihed og overhovedet var imod alt Kirkeregimente, saa fik Personer Sæde deri, som havde den samme Aand. Under den følgende Konge fik Kirkeregimentet en modsat Retning. At dette ikke har skadet saa meget, som det havde kunnet skade, kom deraf, at Kirkeregimentet endnu ikke var kommet til Kræfter efter dets Svækkelse under Frederik den Anden.

Naar en af uevangeliske Anskuelser gjennemtrængt Mand kommer i det evangeliske Læreembede, kan han fordærve Menigheden. Hvoraf kommer det? Fordi den Geistlige med sin Menighed staaer isoleret. Derfor kan han ved Ungdommens Religionsunderviisning bringe sine Anskuelser ind i Menigheden, og al Aarvaagenhed fra Kirkeregimentets Side vil aldrig kunne forhindre dette. Tænke vi os et levende Samfund imellem de ved Localiteten forbundne Menigheder, saaledes som det finder Sted under Synodalforfatningen, saa gives der her en umiddelbar Indvirkning af hver Enkelt paa Alle og af Alle paa hver Enkelt; i et saadant Samfund vil der danne sig et vist Jevnmaal, og Eensidighed paa et vist Punkt vil ikke kunne holde sig længe. I Samfundet ligger det bedste Lægemiddel, og jo bedre hiint er construeret, desto mindre vil der behøves andre Forholdsregler. Men at der paa denne Vei, kan udrettes langt mere, saafremt der blot er en levende Aand i det Hele, end ved positiv Indvirkning af den kirkelige Lovgiv-

Digitized by Google

ning, derpaa kunne vi give et iøinefaldende Beviis. I Begyndelsen af Frederik Vilhelm den Andens Regjering udkom der et Religionsedict, hvis Hensigt fornemmelig var at underkaste de Enkeltes Rettroenhed en bestemt Control. Dette Skridt har aldeles intet virket; den daværende almindelige Retning blev den samme som før; uagtet man føiede et særligt Opsyn med den literaire Virksomhed til, saa lykkedes det dog ikke at forandre hiin. Hvor der er en levende Aand, og en saadan var der endnu dengang, kan Eensidigheden kun gaae til et vist Punkt; da foregaaer der en Vending, og denne er ogsaa foregaaet siden, men ganske af sig selv, uden Indvirkning af den lovgivende Virksomhed. Naar man blot lader Aanden bevæge sig frit, saa har den sit Correctiv i sig selv, og det kommer kun an paa at holde den levende, hvilket kun kan skee ved Samfundet. Kirkens Tarv kræver intet andet, end at denne Frihed for Lærebegrebets Udvikling hævdes; skeer dette, saa kan man rolig overlade det til den religiøse Aand at holde Eensidigheden indenfor visse Grændser.

Men hvad kan Lovgivningen gjøre for at betrygge og vedligeholde den akademiske Lærefrihed og den theologiske Forhandlingsfrihed? Det er eiensynligt, at den i saa Henseende ikke har fuldkommen frie Hænder. Det angaaer her Gjenstande, som hænge sammen med den videnskabelige og politiske Organisation, og ere afhængige deraf. Universiteterne ere ikke reen kirkelige Indretninger, men høre oprindeligt hen under den videnskabelige Organisation. Vilde man sige: for desto bedre at kunne vaage over Friheden deri, var det raadeligere at adskille de theologiske Faculteter fra Universiteterne, saa er dette den katholske Fremgangsmaade, hvilken vi maae vogte os for. Det er aabenbart, at den almindelige Dannelses Indvirkning paa den theologiske Viden let kan bringes til Nul i saadanne Specialanstalter. Den Vanskelighed, som ligger i dette complicerede

Forhold, bliver altsaa staaende. Det Samme gjælder om det andet Punkt: den literaire Forhandlingsfrihed. Naar der i en Stat findes andre Kirker end den evangeliske, da har Staten i denne Henseende en anden Interesseend Kirken, og den kan sige: hvad I anse for gavnligt, kan jeg ikke anse saaledes med Hensyn til de andre Kirkesamfund. Dette Punkt kan altsaa heller ikke tilfalde udelukkende den kirkelige Lovgivning og Bestyrelse. Her tilskyndes vi nu atter til at spørge: hvilken er i denne Henseende den gunstigste, og hvilken den ugunstigste Forfatning? Størst vil i saa Henseende Enheden kunne være, og mindst Leilighed til at træde frem vil Modsigelsen have under Consistorialforfatningen; her lægger nemlig Staten sin egen Interesse i Hænderne paa de samme Øvrigheder, som bestyre det Kirkelige. Men, om Anliggenderne da ville blive saaledes bestyrede, at Kirkens Interesse derved varetages, det er et andet Spørgsmaal. I denne Forfatning ligger der en Tilbøielighed til at stille det kirkelige Synspunkt i Baggrunden. Bestyrelsen af de kirkelige Anliggender vil blive afhængig af den politiske Bestyrelses Maximer. Vil Staten begunstige en uindskrænket Frihed, saa ville de kirkelige Myndigheder ikke have Kraft til at foranledige saadanne Modificationer, som kunne forhindre den Ulempe, der maatte opstaae af den ubundne Frihed. Det er ønskeligt, at Friheden i videnskabelige Undersøgelser er ubegrændset, men det Samme gjælder ikke om den populaire Fremstilling af falske Anskuelser. Middelet herimod maa vistnok søges i Sjeleforgen; men dette forudsætter en stor Fuldkommenhed af denne; hvor en saadan ikke finder Sted, er det bedre at afvende Faren, end bagefter at søge at corrigere det Falske. Men det vil ikke kunne skee, hvor Staten begunstiger en ubegrændset Frihed, og omvendt, hvor Staten følger en bestemt Maxime, ville de kirkelige Myndigheder ikke være i Stand til at opretholde den kirkelige Frihed. I Presbyterialforfatnin-

Digitized by Google

gen er Fælledskabet imellem den kirkelige og den politiske Forvaltning det mindst mulige; Indflydelsen af den politiske Forvaltning paa den kirkelige er kun af negativ Art, skal blot sørge for, at Staten ikke trædes for nær ved de kirkelige Anordninger. Nu har Staten ogsaa en positiv Indflydelse paa den videnskabelige Organisation. Hvorledes skal da Kirkeregimentet kunne varetage den omhandlede Betryggelse, da begge Dele, baade den akademiske Frihed og Pressens Frihed, hænger sammen med den videnskabelige Organisation og med Statens Indflydelse paa den? Hiin Betryggelse er ikke mulig, naar der ikke gives paalidelige Institutioner, som ere garanterede af Staten. Naar de videnskabelige Anstalter ere uafhængige Corporationer, vil Kirkeregimentet let komme overeens med den videnskabelige Organisation angaaende sin Andeel i Bestyrelsen; det vil nemlig da være naturligt, at Kirkeregimentet har en Andeel heri; hvor derimod hiint ikke finder Sted, vil det være umuligt for Kirkeregimentet at virke noget til den omtalte Betryggelse; denne vil da være afhængig af den almindelige Tænkemaade, saaledes som den udtaler sig i Enkelte og ved Enkelte. Naar man bringer det dertil, at Friheden følés som et almindeligt Gode, vil der ogsaa være Sikkerhed for Friheden; men den vil ikke kunne frembringes ved Lovgivningen. Her ere vi ved et af de vanskeligste Punkter, og vi maae sige: saalænge som Kirkens Forhold ikke er bragt i en fuldkommen betryggende Stilling, og saalænge som der ikke gives offenligt anerkjendte Institutioner, hvis Rettigheder ere ukrænkelige, vil der altid kunne opstaae Farer i denne Henseende, som kun kunne modvirkes ved den til ingen Form bundne Virksomhed af de Enkelte paa det Hele, en Virksomhed, som atter kun kan corrigeres ved en stor Reenhed af den religiøse Aand i Menighederne. Vi kunne her kun angive, hvilken Retning det er, som den kirkelige Lovgivning og Bestyrelse bør tage, og det er den, at den overalt, saavidt det staaer

Digitized by Google

til den, maa søge at modarbeide Eensidigheder. Imidlertid, af de to modsatte Extremer, som her foreligge, den uindskrænkede Frihed i den literaire Forhandling, selv paa det populaire Omraade og den ængstelige Indskrænkning baade paa det populaire og det videnskabelige Omraade, vil den sidste Eensidighed, den indskrænkende, altid være den farligste for den evangelisk Kirke, og den, som meest maa undgaaes. Den førstnævnte kan Kirken modarbeide ved sin egen indre Kraft, og hvad der mangler den i udvortes Magt, vil den kunne erstatte ved den overveiende Indflydelse, som de Bedre have paa det Hele. Men den indskrænkende Eensidighed lammer Aanden umiddelbart. Naar vi nu spørge: hvad kan der under de forskjellige Former og Forhold, hvori Kirken træder til Staten, gjøres, for at modarbeide denne Eensidighed? saa kommer det for meget an paa de individuelle Forhold og Omstændigheder. Man kan give et Omrids af de forskjellige Forhold i Almindelighed, intet Videre. Naar Staten antager en for stor Indskrænkning i sine Maximer, saa kan intet gjøres, saafremt det ikke lykkes Kirken, indtil et vist Punkt at løse sig fra Staten eller at vinde nogen Indflydelse paa Udøvelsen af disse Maximer. Det Første er det Sikkreste, men kan kun opnaaes ad Underhandlingens og Overbeviisningens Vei. Naar Staten holder mod en for stor Slaphed, vilde det neppe være hensigtsmæssigt, om Kirken vilde søge at virke noget til det Bedre ved at løse sig fra Staten. Naar Staten antager Princippet af den uindskrænkede Frihed, skal da Kirken bevirke, at der indrettes en Censur for Bøger af religiøst Indhold? Dette vilde kun med Indskrænkning lade sig sætte igjennem. Man kunde indrette en consultativ Censur, hvorved Medlemmerne kunde lære at kjende, hvad der fandt Bifald eller Misbilligelse hos Kirkeregimentet; men dette vilde dog være en overflødig Forholdsregel, og vilde kun hjælpe noget, naar Kirkeregimentet havde Autoritet. Er dette ikke Tilfæl-

Digitized by Google

det, vil Faren kunne forebygges ved Forvaltningen, ved de Geistliges Formaning til Menighederne. Jo mere man vil oplyse denne Gjenstand i det Enkelte, desto mere maa man sætte sig ind i de individuelle Forhold, og der har Theorien Ende, og man kan kun angive det Formaal, som de, der forvalte Kirkeregimentet, bør sætte sig.

II. Kirkens udvortes Forhold.

Først maae vi undersøge, hvad herunder er at indbefatte. Under Omstændigheder, som de, hvorunder vi for Tiden befinde os, da den christelige Kirke ikke udgjør et Heelt, bestaaer der visse Forhold imellem eet Kirkesamfund og de øvrige, hvorved vi da i Almindelighed tænke paa Forholdet imellem den evangeliske Kirke og den katholske. Ikkun dette Forhold har historisk Betydning for os. Vistnok har den evangeliske Kirke paa en vis Maade faaet Borgerret i Rusland; og der har den ikke at gjøre med den katholske Kirke, men med den græske. Men i denne Henseende er Forskjellen imellem de tvende Kirker ikke af den Betydning, at den afgiver noget bestemt Resultat, og vi kunne derfor see bort derfra. Dernæst gives der et Forhold af Kirken til Staten. Fremdeles gives der et Forhold af Kirken til det almindelige selskabelige Liv. Det selskabelige Liv adskiller sig fra Statslivet derved, at det ikke har en saa bestemt Organisationsform. Derfor bliver det et Spørgsmaal, hvorledes Kirken som organiseret Heelhed har at forholde sig til dette absolut frie Samqvem. Et lignende Forhold til Selskabslivet bestaaer ogsaa fra Statens Side, og det er derfor en vigtig Gjenstand at bestemme, hvorvidt Staten har Ret til at gribe ind i den almindelige Selskabelighed eller ikke. Unægteligt har Kirken ogsaa her en Opgave, og den indeholdes i det Spørgsmaal: hvorvidt har Kir-

Digitized by Google

ken Ret til at forbyde sine Medlemmer visse Handlinger? Naar vi forestille os, at der i den Henseende slet intet Forhold bestod, saa at Kirken slet ikke udtalte sig herom, vilde det Uchristelige kunne udvikle sig i det selskabelige Liv og true Kirken. Men paa den anden Side føler Enhver det som et Tyranni, naar Kirken blander sig i denne Sphære, uden at dens egen Selvopholdelse nødvendigen kræver det. Det er tydeligt, at alle Forholdsregler i denne Henseende henhøre under Kirkeregimentet. Endelig gives der et Forhold af Kirken til den videnskabelige Organisation, som ligger midt imellem Statens faste Organisation og Selskabslivets absolute Frihed. Fremskridt paa Videnskabens Bane lade sig ikke tænke i et vist Omfang uden Forening, uden Corporationssystem. Et saadant omfatter alle Mennesker, som ere komne til en vis Grad af Dannelse, og det udvikler sig ogsaa i Kirken, som har en Interesse deri, eftersom den selv i sig indbefatter en Erkjendelseskreds, som den ikke kan undvære, og formedelst hvilken den staaer i et Forhold til den almindelige Erkjendelse. At der i denne Henseende maa søges et vist Maal, er klart. Historien viser, hvor ofte Kirken i dette Punkt har forsøgt at gjøre Indskrænkninger, og hvorledes der ofte er opstaaet Skade for Kirken ved Forsømmelse af dette Forhold. Alle de angivne Forhold ere udvortes Forhold for Kirken. Vi ville kun kunne opstille almindelige Regler for Bedømmelsen af disse Forhold; den Maade, hvorpaa de i det Enkelte maae ledes, er af altfor individuel Natur, til at der skulde kunne opstilles bestemte Regler derfor.

1) Kirkens Forhold til Staten.

Dette Forhold kunne vi her kun betragte fra den evangeliske Kirkes Standpunkt, og vi have ogsaa kun med Forholdet at gjøre, saaledes som det nuomstunder i Almindelighed

Digitized by Google

finder Sted, hvorhos vi dog maae blive os bevidst, at dette er noget Temporairt, ikke noget Nødvendigt og Væsenligt. Den evangeliske Kirke er nuomstunder ved selve Statsforholdet adskilt i sig selv, idet der kun finder kirkeligt Samqvem Sted indenfor Grændserne af samme Stat. Den evangeliske Kirke staaer ikke, som den katholske, i Forhold til et Compler af Stater overhovedet, men kun til den Stat, hvori den er. Men dette er ikke nogen nødvendig Tilstand, hvilket rigtignok forudsættes af Mange, naar de paastaae, at Samqvemmet i den evangeliske Kirke ikke kun gaae udenfor hver enkelt Stats Enemærke. Dette er vistnok sandt med Hensyn til Consistorialforfatningen, idet dennes Centrum falder sammen med Statens, saavelsom med Hensyn til Episkopalsystemet, idet Kirkens Constitution er forbunden med dettes Constitution. Men, naar vi tænke os den evangeliske Kirke under Presbyterialforfatningens Form, saa vil det ikke være muligt, at den skulde nødvendigviis være indskrænket til en enkelt Stats Enemærker. Det ligger i Presbyterialforfatningen, at de enkelte Provindser ved Deputationer forene sig til Udøvelsen af Kirkeregimentet; paa samme Maade lod det sig tænke, at de forskjellige Landes Kirker kunde forene sig ved Deputationer. Umuligheden deraf lader sig ikke indsee. Vanskeligheden i Udførelsen kan kun ligge deri, at den evangeliske Kirke selv indrømmer Staten Opsynsret over sig, og anerkjender dens Befoielse til at bifalde eller ikke bifalde, hvad Kirken beslutter. Det kan hændes, at der af en enkelt Stat nedlægges Protest imod en saadan Forsamlings Beslutninger, og ikke af andre Stater. Men et saadant Tilfælde vilde have sin Grund i Lovgivningens Ufuldkommenhed. De Deputerede, som maaatte tages af det høieste kirkelige Collegium i hver Stat, maatte noie kjende Kirkens Forhold til deres egen Stat, og strax gjøre opmærksom paa, naar Anordningerne vilde antage en for Staten fornærmende Charakteer. Muligheden af

Digitized by Google

en saadan Samfunds-Eenhed kan ikke nægtes; men, for at den skulde komme i Stand, maatte der først i alle evangeliske Lande existere en fuldkommen Presbyterialforfatning. Det er kun med Hensyn til den nærværende Tilstand, at vi her indskrænke Opgaven og sige: Kirkeregimentet har overalt kun at gjøre med de enkelte Stater; dets Formaal er at vedligeholde det rette Forhold til disse.

Det er ikke let muligt at give Bestemmelser angaaende Kirkens rette Forhold til Staten, som skulde kunne gjøre Regning paa almindelig Anerkjendelse, endog blot indenfor den evangeliske Kirkes Grændser. Ogsaa her vil det, for at kunne bestemme det Forhold, hvorfra der maa gaaes ud, være nødvendigt at forudskikke en historisk Betragtning. I Reformationens Begyndelse befandt Menighederne sig i en isoleret Tilstand, uden indbyrdes Sammenhæng; der maatte altsaa organiseres et Kirkeregimente. Dette burde have været opbygget nedenfra opad, hvilket vistnok havde været muligt overalt, hvor Grundlaget dertil ikke manglede. Naar der først var en Organisation af Menigheden, saa kunde Befuldmægtigede derfra træde sammen og organisere et Kirkeregimente. Men til en saadan Tingenes Orden var der i den foregaaende katholske Tid intet virket. Paa denne Vei kunde der derfor ikke komme nogen Organisation i Stand. Men, da det dog maatte forhindres, at Kirken opløste sig i en Mangfoldighed af Skikkelser, som slet ikke fremstillede nogen Eenhed ligeoverfor den katholske Kirke, saa blev det nødvendigt at danne et Kirkeregimente. Nu have vi heraf tvende Former. I de helvetiske Republiker var det Øvrigheden i Byerne, som ordnede Kirkeregimentet og tog det i sin Haand. I Sachsen vilde Churfyrsten, uagtet han var Reformationen gunstig, dog ikke selv skride ind, og det var kun paa Reformatorernes Bøn, hvilke dog ikke havde noget særligt Hverv dertil af Menigheden, altsaa strengt taget ved en revo-

Digitized by Google

lutionair Fremgangsmaade, at han overtog Kirkeregimentet saavidt, at han udnævnte opsynshavende Geistlige i de gamle Bisloppers Sted. Det er af en saadan Begyndelse, at Consistorial-Forfatningen overalt mere eller mindre har udviklet sig. I de nordiske Riger blev Consistorialforfatningen deels bibeholdt fra Begyndelsen af, deels igien bragt i Gang efter flere revolutionaire Bevægelser, men altid saaledes, at Kongen var Spidsen af Kirkeregimentet, og at de underordnede Episkopalmagter udgik fra ham. Men det er paa den anden Side tydeligt, at, hvor den høieste borgerlige Autoritet ikke anerkjendte Reformationen, der kunde en saadan Overdragelse af Kirkeregimentet heller ikke falde Nogen ind, og det er en Opfindelse af en senere Tid, at en Konge af en fremmed Confession skulde kunne være summus episcopus; hvor hiint fandt Sted, der organiserede Presbyterialforfatningen sig med fuldkommen Uafhængighed af den borgerlige Magt. Vi have altsaa fra første Færd at gjøre med disse tvende historiske Former: et uafhængigt Kirkeregimente, som dannede sig nedenfra opad, og en Overdragelse af Kirkegimentet til en øverste borgerlig Øvrighed. Naar vi nu betænke, at begge disse Former oprindeligt ere opstaaede af forskjellige Forhold, saa maae vi ogsaa indrømme Muligheden af, at den ene kan forvandle sig til den anden. Vi have i Sachsen denne casus in terminis, at det regerende Huus traadte over til Katholicismen. Hvad blev Følgen deraf? Nationens borgerlige Repræsentanter traadte op, for at sikre de geistlige Anliggender en protestantisk Bestyrelse. Forfatningen led ingen Forandring, hvad dens Form angik; der blev blot seet paa, at Kirkeregimentets Anliggender bleve besørgede af en den evangeliske Kirke hengiven Statsautoritet; Kirkeregimentet forblev altsaa i Kirkens Hænder; Statens Overhoved havde givet Afkald paa enhver personlig Indblanding. Den eneste personlige Act, som virkelig udøvedes af

Digitized by Google

det borgerlige Regimente, var Udnævnelsen af Personalet. Det er unægteligt, at man dengang kunde være gaaet et Skridt videre endnu og have organiseret et reen kirkeligt Regimente, men man vilde ikke gjerne afvige fra Formen. Her see vi altsaa Muligheden af Mellemtrin imellem disse tvende Grundformer og af en Overgang, alt efter Omstændighederne, af den ene i den anden.

Den borgerlige Regering kan opstille den Maxime: det er mig ligemeget, om der findes Fromhed eller ikke; eller ogsaa den Maxime: Fromheden er et væsenligt Gode, den maa nu været formet saaledes eller anderledes; men den kan ogsaa have den Maxime: Fromheden kan blive et for Staten skadeligt Princip. Naar den borgerlige Regering siger: der gives saa mange Motiver, som vi kunne sætte i Bevægelse, for at drive Folket til Det som vi ville, at det kan være os temmelig ligegyldigt, om Fromheden ogsaa indeholder et Motiv til det Samme, saa have vi den første Anskuelse. Den anden Anskuelse beroer paa, at man siger: Fromheden er i ethvert Tilfælde en intelligent Magt; den driver paa Underordning af de sandselige Motiver og giver Menneskene Kraft til at modstaae disse, og dette er i hvert Tilfælde et Gode for Staten. Men, jo mere Staten staaer paa Egennyttens Standpunkt og kun er en Organisation af Selvkjærligheden, desto mere maa den netop sætte sin Styrke i sandselige Motiver, og da maa den vistnok paastaae, at i visse Tilfælde kan Fromheden gjøre den Skade.

Jeg vil her strax gjøre opmærksom paa et Punkt, som vi senere komme til at handle om: den christelige Kirke i Almindelighed og den evangeliske Kirke i Særdeleshed behøver en vis Grad af aandelig Udvikling. Vi have Alle den Overbevisning, at, naar denne forsvandt, vilde det Ædleste og Bedste af den evangeliske Charakteer gaae tabt; altsaa, en vis Grad

Digitized by Google

af aandelig Svingkraft er nødvendig. Men dette er noget, som kun kan udvikle sig paa en Basis af udvortes Velstand, Frihed for Næringssorger, et Punkt, som altsaa særligen hænger sammen med Spørgsmaalet om Subsistentsmidlerne. Man seer, hvor let den Maxime kan opstaae, heller at begive sig i en vis Afhængighed af Staten, som for Øieblikket ikke synes at have noget Betænkeligt ved sig, for derved at opnaae Raadighed over tilstrækkelige Subsistentsmidler. Kirkens fuldkomne Uafhængighed af Staten er vistnok i og for sig det ønskeligste Forhold; men det forudsætter, at det ikke fattes Kirken paa udvortes Midler. Naar vi forestille os et fuldkommen frit Kirkeregimente, som udgaaer fra Kirken selv og ikke staaer i nogensomhelst Forvikling med Staten, saa ville vi under visse Omstændigheder kunne tænke os, at der i det borgerlige Regimente opstaaer en Tilbøielighed til at sætte sig i et vist Forhold til Kirken, for at bruge den til sine Formaal; eller ogsaa, at der i den borgerlige Regering kan opstaae en Opposition imod Kirken, nemlig under saadanne Forhold, da Kirkens reen aandelige Forhold kan indgyde den borgerlige Regering Frygt. Naar nu Kirken paa sin Side i sin Uafhængighed ikke nærer Motiver, som kunde drage den hen til den borgerlige Regering, og naar den er sig bevidst at have de for dens Uafhængighed nødvendige udvortes Midler, saa vil intet være den kjærere end Statens fuldkomne Ligegyldighed. Vi ville et Øieblik sætte os paa det borgerlige Regimentes Standpunkt og spørge: er det ogsaa for den borgerlige Regering den fuldkomneste Tilstand, naar den har Bevidstheden om at kunne undvære Fromheden? Naar dette beroer derpaa, at Staten troer sig sikkret ved sandselige Motiver, saa er det intet Tegn paa Fuldkommenhed i Staten; men naar den troer at være fuldkommen sikkret ved intellektuelle Motivers herskende Kraft, saaledes, at Fromheden kan undvæ-

Digitized by Google

res, saa er dette ogsaa den fuldkomneste Tilstand for Staten; den kan da sige: vi ere sikre paa den rene Sædelighеds Herredomme i Folket, og med denne gaae vi vor Gang. Det er sandt, at Staten ikke bør hvile paa andet end Almeenaanden, og paa denne alene, paa dens Agtelse for Lov og Sædelighed bør den forlade sig. Men Erfaringen viser, at paa denne Vei gaaer Sædeligheden kun langsomt fremad, og at Forbrydelser ikke udeblive. Almeenaanden er et selskabeligt og aandeligt Princip; derfor vil man styrke den ved Forbindelse med andre aandelige Elementer. Dette er Grunden til den Interesse, som Staten har i Kirken og Religionen; thi denne er ogsaa et selskabeligt og aandeligt Princip, og der er i Virkeligheden intet, der styrker Staten saaledes som Religionen. Derfor er det et af Staterne almindelig antaget Princip: Enhver, som vil leve i Staten, skal høre til et eller andet religiøst Samfund. Dette er paa eengang et Intolerantsens og et Indifferentismens Princip; thi det er ligemeget, hvilken Religion En har. Deraf opstaaer en Tvangs-Tilstand, som træffer alle Kirkesamfund, men meest det, som er det herskende. Kom der et aldeles irreligiøst Menneske ind i vor Stat, saa blev han naturligviis en Christen og det en tvungen Christen, og efter al Sandsynlighed en tvungen evangelisk Christen, men dette er en Uting. Saasnart den Enkelte kommer til Skjelsaar og Alder, maa han paavise et kirkeligt Samfund, hvortil han hører, og han maa altsaa bestemme sig meget tidligt. Saaledes er der en Nødvendighed tilstede, som enten bringer til at overile den religiøse Udvikling og Afgjørelse, eller har til Folge, at den Enkelte udelukkes fra mange Goder i Staten. Allerede dette Princip medfører en tjenende Stilling for Kirken; den er vistnok ærefuld formedelst den Tillid, den forudsætter; men denne Tillid er meget paatrængende.

Naar vi nu alene tage Hensyn til Kirkens Interesse og

Digitized by Google

betragte den fra det høieste Synspunkt og sige: det er den allerhøieste Opgave for Kirken, paa alle Maader at virke med til, at Staten kan hæves til den intellectuelle Udviklings Høide, saa kunne vi fra dette Standpunkt af ikke opstille nogen anden Formel end den, at Kirken maa see at styre sin Vei imellem den kraftløse Uafhængighed og det tjenende Forhold, som vel skjenker Kraft, men ogsaa hindrer Udviklingen. Jo mere den selv besidder tilstrækkelige Midler, desto lettere vil den opnaae den rette Stilling under Formen af et uafhængigt Kirkeregimente; men hvor dette ikke er Tilfældet, kan det lettelig blive det Klogeste for Kirken, en Tidlang at finde sig i en afhængig Stilling til Staten og i dens Herredømme i alle Forhold af den nævnte Art, saalænge indtil den bliver i Stand til at staae paa sine egne Been, og den maa blot sørge for, at andre Punkter saa lidet som muligt blive dragne ind med i dette Forhold. De, som haandhæve Kirkeregimentet under Landsherren, bør ikke taale hans personlige Indblanding; de bør heller nedlægge deres Embeder end finde sig deri. Men dertil udfræves, at der i Landskirken herster Eenhed i Tænkemaaden; da vil Fyrsten ikke saa let vove derpaa; lader man ham handle vilkaarligt, saa er dette et Tegn paa en svag Almeenaand.

Den evangeliske Kirke har udviklet sig af den katholske; i denne Kirke var der en Tendents til at lægge Staten under sig. Den evangeliske Kirkes Væsen medfører just ikke lige den modsatte Tendents; altsaa er hiin Tendents ogsaa mulig i den evangeliske Kirke, kun at den vil antage en anden Form. Omvendt, naar vi betragte den evangeliske Historie, saa see vi, at der under dens Udvikling har dannet sig en Tendents hos Staterne til at underlægge sig den. Denne Tendents har antaget tre forskjellige Former: 1) fjendtlig mod den evangeliske Kirke, saaledes, at Staten har forfulgt den somNoget, der forstyrre Sta-

Digitized by Google

tens Væsen; 2) saaledes, at Staten som Stat har villet regere den evangeliske Kirke, som Statens Medlemmers Religion; 3) saaledes at, efterat Forfølgelsen var ophørt, Regeringer, som stode udenfor den evangeliske Kirke, dog have villet tage Deel i dens Regering. Begge disse modsatte Tendentser forstyrre Kirkens Liv: først enhver af dem ved sig selv, men dernæst ogsaa derved, at enhver af dem fremkalder den modsatte. Naar Kirken vil blande sig i det borgerlige Regimente, saa bliver Kirkeregimentets Opmærksomhed bortledet fra sin Gjenstand, Princippet bliver forfalsket; en stor Deel af Forvanskningerne i Katholicismen er opstaaet deraf. Naar Kirken hengiver sig til Staten, lader sig regere af den, da sætter den sine egne Livsbevægelsers Frihed i Fare, og der kan deraf kun følge en større Svækkelse af det kirkelige Liv. Men enhver af disse Tendentser er ogsaa skadelig derved, at den fremkalder den modsatte. Kirken kan ikke let ved udvortes Magt underlægge sig Staten; for at gjøre dette, maatte den selv være bleven til Stat. Naar nu Kirken ikke ad den lovformelige Vei kan opretholde sit Forhold til Staten, men bliver bragt under Statens Herredømme, saa opstaaer der naturligen en Tendents til ved andre Midler end organiske Indretninger og ved en anden Magt end den reen indvortes at frembringe en Modsætning til en saadan Tingenes Tilstand. Men derved kommer den forstnævnte skjæve Tendents ind i Kirken, og vi see her det ene Onde opstaae af det modsatte. Omvendt, naar Kirken søger at underlægge sig Staten, saa fremkalder den derved en Reaction, og da Staten har den udvortes Magt, vil det ikke feile, at det jo ender med, at Staten underlægger sig Kirken. Opgaven er den, at Kirken skal søge at vedligeholde det naturlige Forhold til Staten, hvor det finder Sted, og søge at frembringe det, hvor det ikke finder Sted, uden at fremkalde Modsætningen imellem de omtalte tvende Tendentser. Den evangeliske Kirkes nuværende

Digitized by Google

Stilling er overalt den, at den er forulempet af Staten i sin frie Existents. Hvor det offentligt kan udtales, at Kirken er en borgerlig Institution, der maa der allerede være indtraadt en Forrykning af det naturlige Forhold, og der kan der ikke være Tale om den Opgave, at gjenoprette det naturlige Forhold. Dette kan ikke forsøges, uden at vække Mistanke om, at Kirken vil gjenoprette Forholdet paa saadan Maade, at den ganske unddrager Staten sin Lydighed. Hvor let en saadan Mistanke opstaaer, see vi af Historien; Bestræbelsen for at oprette Presbyterialforfatningen er af ængstelige Politikere bleven betegnet som en hierarchisk Bestræbelse. Men den er netop det Modsatte, idet den ikke lægger Kirkeregimentet udelukkende i Klerus's Hænder og gjør det umuligt, at Staten kan blive underordnet Kirken. Og dog opstaaer Mistanken saa let, at man deraf seer, med hvilken Forsigtighed Bestræbelserne i Kirken for at fremkalde det naturlige Forhold maae ledes.

Af det, vi her have sagt, følger, at, jo længere en evangelisk Kirkeforfatning er fjernet fra den for denne Kirkes Aand eiendommelige Forfatning, desto mere staaer der tilbage at gjøre i denne Henseende; jo nærmere den er, desto mindre. Letheden eller Vanskeligheden af Behandlingen lader sig ikke underkaste nogen bestemt Maalestok. Hvad der gjælder i Almindelighed, er, at de sidste Skridt her ofte ere de vanskeligste. Der gives en dobbelt Form, hvorunder der her kan handles; den første er den reen personlige Indvirkning af de Enkelte paa det Hele; herfor gives der ingen anden Bane end den offenlige Menings; den anden er den functionaire Virksomhed af dem, der udgjøre Kirkeregimentet. Det Første er for ubestemt; der lader sig intet Videre sige derom. I Henseende til det Andet, da gives der paa ethvert Trin af Kirkeregimentet en Virksomhed opadtil, forsaavidtsom Landsherren paa den ene Side staaer udenfor Kirkeregimentet, paa den anden

Digitized by Google

Side er dets egenlige Spidse, og en Virksomhed nedadtil, forsaavidtsom de høiere Trin have lavere under sig, og de lavere have at gjøre med et System af enkelte Menigheder. Hvad det Første angaaer, da kan der ikke gives noget andet Middel end Remonstration, saasnart man troer, at en Anordning standser den naturlige Fremskridning. Denne Remonstration vil kun være virksom, naar det bliver gjort ret indlysende, at hvad der er det Bedste for Kirken ogsaa er det Bedste for Staten. Derimod vil Staten lægge Vanskelighed i Veien, naar disse to Ting ikke ansees for identiske, og det, som tjener Kirken bedst, vil da let blive opoffret for det, som tjener Staten bedst. Her opstaaer da unægteligt en meget vanskelig Opgave, og man maa vise megen Overbærelse i at bedømme dem; hvis Stilling her paalægger dem at handle. Hvad det Andet angaaer, saa er enhver Handling af Kirkeregimentet nedadtil bundet til de Anviisninger, som gives af de høiere Autoriteter. Dette maa dog ikke forstaaes altfor strengt; enhver administrativ Enhed har i sin Virken nedadtil en stor Vidde, eftersom dens Foreskrivninger om de underordnede Forhold kun kunne være ubestemte, maae holde sig indenfor visse almindelige Grændser; og naar vi stille os paa det nederste Trin, vil det være os indlysende, hvormeget der her kan gjøres for at forberede den Form, som er den passende for Kirken. Naar begge disse Retninger mødes, vil der kunne gjøres Fremskridt og Forbedringer i Kirken, og det er paa disse Forhold, at Kirkens heldige eller uheldige Skjebner i de enkelte Egne beroe. Man seer ogsaa her, hvorledes de tvende Endepunkter berøre hinanden. Thi naar vi spørge: hvo er det i Kirken, der udøver den bestemteste Indflydelse paa Statens Overhoved og paa hans Handlinger med Hensyn til Kirkens Organisation? saa maae vi svare: det er dem, der have at gjøre med ham som enkelt Person, altsaa de Geistlige, til hvis Me-

Digitized by Google

nighed Statens Overhoved hører. Disse have da det Kald, at lægge ham Kirkens Vel paa Samvittigheden.

Man har betragtet det som en meget rig Kilde til den Magt, som den katholske Kirke har anmasset sig over det verdslige Regimente, netop dennie Indflydelse af de Geistlige som Skriftefædre paa Regenten. Det er sandt, at der kan opstaae Misbrug deraf, men dog kun da, naar disse Indflydelser udøves efter et bestemt System paa flere Punkter paa eengang, saaledes som i den jesuitiske Praxis. Saasnart den Geistlige faaer Leilighed til at handle som Samvittighedsraad, kan han gjøre sig til Herre over Regentens hele Politik, og deraf er der altid opstaaet megen Skade. Idet Kirkens Magt over Staten blev brudt i den evangeliske Kirke, kunde det let blive Tilfældet, at man gik over til det modsatte Extrem og sagde: der bør slet ikke finde nogen saadan Indflydelse af de Geistlige paa Regenten Sted; Regenten, som Enkeltmand i Kirken, staaer i samme Forhold som enhver Anden, og derfor har man meent, at det maatte være stridende mod den evangeliske Kirkes Charakteer, at den Geistlige skulde optræde som Raadgiver for Samvittigheden. Dette er en stor Overdrivelse. Det er allerede en Overdrivelse, naar man siger, at han maa ikke gjøre det uopfordret. Det kan jo være en Samvittighedssag, at advare en Ven uopfordret, og naar vi betragte den Geistliges Forhold til sin Menighed som et Venskabsforhold, seer man, hvor urigtig hiin Indskrænkning er. Det Samme finder Anvendelse paa Regenten. Der kan ikke opstilles nogen anden Maxime herfor i den evangeliske Kirke end i den katholske; ikkun Aanden i Udførelsen maa være en anden. Den Geistlige maa gaae ud derfra, at han i Politiken ikke er sagkyndig, saasom han aldrig kan have Kald til at gjøre nogen politisk Act til en Samvittighedssag. Men paa Kirkens Anliggender skal den Geistlige forstaae sig; der er det hans Pligt at fraraade, naar han troer,

Digitized by Google

at det, som Landsherren foretager sig med Hensyn til Kirkeforfatningen, maa falde ud til Kirkens Skade. Ilde var det, om den evangeliske Kirkes Aand medførte, at det maatte fattes den evangeliske Geistlige paa det Mod, som ofte har lagt sig for Dagen i den katholske Kirke, ved at optræde irretesættende, selv med Hensyn til Gjenstande, som ligge udenfor den Geistliges Bedømmelse.

Det er aabenbart, at, hvor der engang bestaaer en saadan Complication mellem Stat og Kirke, der kunne vi ikke sætte os et lavere Formaal end det høieste, at Kirken bliver ganske uafhængig af Staten; det er fremdeles aabenbart, at, naar vi sammenligne de tvende Tilfælde, at Landsherren er evangelisk eller katholsk, saa er der i sidste Tilfælde langt mere paatrængende Opfordring til at løse Complicationen; men det bliver da ogsaa vanskeligere; thi en evangelisk Landsherre vil man lettere kunne bevæge til at handle af reen Interesse for den evangeliske Kirke, end en katholsk. Nu maae vi ogsaa undersøge det allerbetænkeligste Punkt, nemlig det, at det borgerlige Regimente kan komme i det Tilfælde, at det befrygter Fare fra Kirkens Side. Dette Tilfælde kan vistnok langt lettere indtræde, hvor Landsherren er katholsk, og kræver da en hurtigere Løsning, fordi man da maa forudsætte ugunstige og falske Forestillinger om den evangeliske Kirkes Væsen. En ivrig katholsk Landsherre vil kun af Nødvendighed finde sig i at have evangeliske Undersaatter; og, ligesom den katholske Kirke kun betragter vor Kirke som opstaaet ved Rebellion, saaledes har den katholske Stat altid Mistro mod sine evangeliske Undersaatter. Derfor er det ogsaa her en Nødvendighed, at komme ud af denne Complication, og det er heller ikke at vente, at en Stat skulde sørge godt for en Kirke, som den har en bestandig Mistro til. Men ogsaa under Complicationen med en evangelisk Stat kan, skjøndt man ikke skulde vente det,

Digitized by Google

det Samme blive Tilfældet paa Grund af Forskjelligheden i de Anskuelser, som ere mulige i den evangeliske Kirke. Saasnart der er et Partivæsen, og Landsherren blander sig i dette Partivæsen, vil det ligge meget nær, at han undertrykker det ene Parti som farligt for Stat og Kirke; og det er unægtelig den værste Tilstand, hvori den evangeliske Kirke kan befinde sig; thi man berøver den da, i den Tanke, at man netop derved fremmer dens Vel, eet af dens største Goder, nemlig Friheden i Behandlingen af de kirkelige Troesspørgsmål, og deraf følger da, at Undersøgelsesfriheden i Henseende til Skriftfortolkningen bliver hæmmet. Under saadanne Omstændigheder see vi, hvorledes Kirkens Afhængighed af Staten, som ellers kan synes at være uden Fare, kan bringe Kirken i haard Trængsel. Dette kan vistnok kun være en forbigaaende Tilstand; men hvilke Forvirringer i Samvittighederne og Tilbageskridt i Henseende til den kirkelige Lovgivning der kan opstaae deraf, lader sig ikke beregne, og Ønsket om at opnaae en fuldkommen Uafhængigheds-Tilstand, hvorved Landsherren kun bliver et enkelt Medlem af Kirken, maa være saa meget mere levende, jo nærmere Muligheden af et saadant Tilfælde ligger. Men ved Siden deraf bliver det altid sandt, at Bestræbelsen efter at løse en saadan Complication paa voldsom Maade, om det ogsaa var muligt uden Fare for det borgerlige Regimente, vilde være farligt for selve Kirken i Mellemtilstandstiden, indtil det rette Forhold dannede sig. Det er tydeligt, at, idet vi her udelukkende have Kirkens Interesse for Øie, komme vi til at opstille saadanne Sætninger om hvad der er det Bedste, som man sædvanlig fra en systematisk Betragtning af det borgerlige Regimente erklærer for falske i deres Anvendelse paa Staten, fordi man gaaer ud fra, at Alt, ogsaa i Staten, maa afgjøres efter religiøse Principer. Men det ligger netop i Naturen af al Praxis, at Saadant ikke altid gaaer an, og den

Digitized by Google

theoretiske Retfærdiggjørelse heraf beroer derpaa, at Collisionerne, som kun træde lidet frem i den reen theoretiske Sphære, ikke kunne løses efter blotte Principer. Det er ingen Kunst at sige: saadanne Complicationer burde slet ikke finde Sted; de finde nu engang Sted; og man kan ikke behandle dem efter blotte theoretiske Principer. Der hører praktisk Viisdom til, for at bringe Kirkens Forhold til Staten i den rette Stilling, uden at føre Kirken tilbage i en anarchisk Tilstand; dog vil man ikke være i Stand til, paa eengang at opnaae den størst mulige Tilnærmelse til Maalet; thi denne Tilnærmelse kan kun skee snart med en større snart med en mindre Exponent, og det er allerede en Lykke, naar der blot ikke skeer nogen Tilbagegang. Grundskaden er den, at i vore Stater enhver Borger er tvungen til at holde sig til et eller andet Kirkesamfund. Dette fører i lige Grad til de tvende Onder, Afhængighed og Tvang; navnlig er Kirkens tjenende Stilling grundet deri, idet Staten paabyrder Kirken Meget, som hører til dens egen Sphære. Vil nu Staten opgive denne Grundsætning? Kirken kan intet gjøre dertil. Maximen har sin Grund i, at Staten søger en Støtte deri, at den kan betragte den hele Kraft af den Enkeltes aandelige Liv som sin Eiendom, og ikke vil være indskrænket til Belønning og Straf. Vistnok bør den ikke forlade sig alene paa det Sidstnævnte, men kan da ogsaa Kirken sige til Staten: du har ikke nødig at forlade dig paa Religionen? I det Høieste kan man sige til Staten: selv uden Tvang vil Antallet af dem, der ikke høre til noget Samfund, altid være meget lidet. Men skal dette blive Tilfældet, saa maae ogsaa alle Kirkesamfund ved Liv og Aand være i Stand til at drage Folk til sig. Først naar Staten seer, at det religiøse Princip er i Fremvæxt, kan man indgyde den Tillid til, at der selv uden Tvang ikke vil være Nogen, som jo tilhører et Kirkesamfund. Er derimod det religiøse

Digitized by Google

Princip i Aftagen, saa er det naturligt, at Staten stræber at tage Kirkens Tøiler saameget fastere i Haanden. Det er en saadan Tilstand, som for det Meste har bragt Kirken i den borgerlige Magts Haand. Saa troer da ogsaa Staten at maatte foreskrive Kirken, hvad der er det Rette i Læren. Dette er en Tilstand af fuldkommen Trældom og Mechanisme, og derved forstyrrer Staten netop hvad den vil holde paa. Hovedvirksomheden maa udgaae fra den offenlige Stemme, fra de aandelige Autoriteter i Folket og fra deres Repræsentanter, som anerkjendt bære det religiøse Princip i sig. Ved Kirkeregimentet kan der altsaa her aldeles ikke udrettes Noget. Derfor maa man søge at danne et Kirkeregimente nedenfra opad, skjøndt det vistnok maa staae under den høieste Statsautoritet, og dernæst maa den offenlige Stemme frembringe den Overbeviisning hos Staten, at det religiøse Princip kun kan trives i Friheden, og at et religiøst Samfund ikke maa have tvungne Medlemmer. Hertil maa komme, at Staten ikke længer forlanger, at enhver af dens Borgere skal høre til et religiøst Samfund. Mere Uafhængighed bør vi ikke ønske, ellers synke vi i Trang og Fattigdom. Intet maa overiles, og man maa ikke søge at virke paa det Hele paa eengang, men paa enkelte Punkter.

Naar vi nu sammenligne de tvende forskjellige Former af Kirkeregimentet og gaae tilbage til vor Kirkes Begyndelsespunkt, saa maa man vel sige: ligesom det dengang havde været muligt, at frembringe et Kirkeregimente ved Kirkens egen indre Kraft, naar blot det nødvendige Grundlag havde været tilstede, saa maa vistnok til alle Tider enhver Forandring begynde med, at et saadant Grundlag kommer tilstede; og en Betragtning, anstillet med historisk Sands, vil udentvivl lære, at den evangelisk-tydske Kirke i det Hele endnu ikke er moden til en Presbyterialforfatning. Men fra det Trin, hvorpaa vi staae,

Digitized by Google

ville vi kunne skride bestandig videre frem, indtil begge Parter have overbeviist sig, Staten om, at Kirken kan regere sig selv, og Kirken om, at Staten ikke trænger til den og intet Indgreb vil gjøre i dens Raaderum.

Kirkens Forhold til Videnskaben.

Den hele Anskuelse af dette Forhold bliver vanskeliggjort ved en Modsigelse, som finder Sted imellem det historisk Givne og Theorien: I de nuværende christelige Lande er al offenlig Undervisning og al Videnskab oprindeligt udgaaet fra Kirken og kirkelige Indretninger, med Undtagelse af hvad der angaaer ganske specielle Fag, saasom Retsskoler og deslige. Men Theorien paastaaer og maa paastaae, at den hele Organisation af Erkjendelsen danner et eget afsluttet Heelt for sig, som har sin egen Rod, og ikke behøver at hidrøre fra den christelige Kirke, eftersom den kan være den selvsamme ogsaa udenfor Christendommen. Heri ligger Modsigelsen. Gaaer man ud fra den historiske Stilling, saa tør Kirken ikke lade sig betage sin Indflydelse paa Det, der er fremgaaet af den; gaae vi ud fra den speculative Position, kan der ikke tilkomme Kirken nogen Indflydelse herpaa, og hiin Organisation af Erkjendelsen maa søge at sætte sig i Uafhængighed af Kirken. Begge Dele vilde give falske Resultater. Men hvorledes lader da Modsigelsen sig løse, for at vi kunne opnaae et Grundlag, hvorpaa der ikke skal kunne bygges saa modsatte Resultater? Det Historiske skal ikke bestrides, men det maa bringes i Overeensstemmelse med det, der følger af den rene Theorie. Theorien maa ikke afvises, men den kan kun have Sandhed, forsaavidt som den kan eftervises i det Historiske eller i det i Virkeligheden Givne. Altsaa gjør selve Sagens Natur, uden Hensyn til alt Andet, det til en Opgave, at løse Modsigelsen. I alt Historisk finde vi tvende Momenter, en successiv Vorden og en successiv Forsvinden;

Digitized by Google

Virkeligheden bestaaer af begge tilsammen, og saaledes kunne vi da ubetænkeligt indrømme: begyndt har den videnskabelige Organisation i Afhængighed af den christelige Kirke, men denne Afhængighed maa i Historien sættes som forsvindende, for at det, der i Theorien maa sættes som selvstændigt, ogsaa i Historien kan vise sig som saadant. Heri ligger Muligheden af Modsigelsens Opløsning, og det kommer kun an paa at undersøge, først: skal denne Sammenhæng anseés for fuldkommen at ville forsvinde? og dernæst: bliver Kirkens Forhold det samme eller et forskjelligt, alt efter som man tænker sig den successive Forsvinden af denne Sammenhæng paa det ene eller det andet Trin?

Hvad det Første angaaer, da kan man kun sige: dersom det har sin Rigtighed, at der maa gives en for sig bestaaende Organisme af Videnskaben, skulle vi da betragte det, at denne Organisme er oprundet i Kirken, som noget tilfældigt? Det Virksomme derved maa have været Driften til at frembringe en saadan Organisme. Kaste vi Øiet paa den Tid, da saadanne Anstalter dannede sig i den christelige Kirke, saa har det enten været en falsk Tendents fra den christelige Kirkes Side at danne saadanne, eller ogsaa maa denne Tendents vare ved i den christelige Kirke. Idet denne udvikler sig til et historisk Heelt, opstaaer Modsætningen imellem Kletus og Lægfolk, saaledes at de Første ere de, som have en Erkjendelse af den christelige Kirke, de Sidste de, som ikke have en saadan. Denne Modsætning udvikler sig nu med alt Andet, og den christelige Kirkes historiske Tilværelse beroer paa den. Overalt hvor den forsvinder, forsvinder ogsaa Deeltagelsen for Kirkens historiske Tilværelse. Denne Modsætning kan kun vedligeholdes derved, at den historiske Viden vedligeholdes, og derfor maa denne Tendents altid vare ved i den christelige Kirke. Det Samme maae vi paastaae i forsøget Grad, naar vi see hen til den evan-

Digitized by Google

geliske Kirke. Den hviler paa det Princip, at det strevne guddommelige Ord bør være alle evangeliske Christne tilgængeligt. Dette er ikke muligt uden en vis Grad af aandelig Udvikling og uden Undervisning. Den evangeliske Kirke behøver altsaa til sin Bestaaen endnu et andet Organ end Klerus. Heraf see vi, at hiin Tendents ikke har været en falsk Tendents, at den altid vil gjøre sig uimodstaalig gjældende, og at der altid maa gives en fra den christelige Kirke udgaaende og til den tilbagegaaende Organisation af Viden. Men deraf følger ikke, at Theoriens Forudsætning skulde være falsk; **Videnskaben er noget almindelig Menneskeligt, som har sin Rod, ikke i en saadan afsluttet Kreds, som den christelige Kirke, men i den menneskelige Natur, og derfor maa denne Tendents udvikle sig som en reen menneskelig Tendents.** Der gives derfor en almindelig menneskelig Organisation af Videnskaben. Resultatet synes at være, at der maa være en dobbelt Organisation, en almindelig menneskelig og en fra den christelige Kirke udgaaende, og at det kommer an paa at holde dem ud fra hinanden. Men naar vi tænke os den christelige Kirke at have optaget alle Nationer i Masse, saa er en saadan Dobbelthed ikke mulig. Saalænge som den christelige Kirke endnu stod i sin første Udviklingsperiode, førend den blev herskende i det romerske Rige, gaves der en saadan Organisation af Erkjendelsen, en Folkeunderviisning, en høiere Dannelse og en egenlig videnskabelig. De christelige Menigheder havde deres Underviisningsanstalter for sig selv. Naar den christelige Kirke bliver national, forsvinder denne Dobbelthed. Den uafhængige Organisation af Erkjendelsen beroer paa Sproget og har derfor ingen Rødder udenfor Folket, og naar nu dette Folk er christeligt, saa ville de tvende Interesser ikke være forskjellige. Heraf see vi, hvorledes Vanskeligheden lader sig løse. Hos et christeligt Folk som saadant kan der kun gives **een** Organisa-

Digitized by Google

tion af Erkjendelsen, alligevel bestaaer denne af to Elementer, et almindelig menneskeligt og et eiendommelig christeligt, og vi kunne heraf slutte, at der vil gives forskjellige Dele af denne ene Organisation, i hvilke enten det ene eller det andet Element er forherskende. Dette er naturligviis en kunstigt sammensat Organisation, og Spørgsmaalet, hvorledes Kirken har at forholde sig i denne Henseende, deler sig igjen i to. For det Første maa der forudsættes en vis Tilstand, og spørges: hvorledes har Kirken at handle med Hensyn til den? Dernæst maa Tilstanden betragtes som en bevægelig, og der maa spørges: hvad har Kirken at gjøre i Forhold til denne Bevægelighed? Naar vi stille os for Øie, hvor indviklet Sagen er, saa ville vi finde det naturligt, at der ikke herskr Overeensstemmelse i Besvarelsen af disse Spørgsmaal eller i Kirkens Praxis. Imidlertid, en almindelig Formel kunne vi opstille for det Tilfælde, at i et eller andet Fag det almindelig Menneskelige har stillt sig fra det Kirkelige og fixeret sig for sig selv. At forhindre Saadant, kan Kirken ikke have nogen Interesse i, og det desto mindre, jo mere den er sig bevidst at leve i Folkets Masse. F. Ex. saadanne Organisationer, som have at gjøre med Videnskabens Totalitet, saasom de lærde Akademier, kunne ikke udgaae fra Kirken. Kirken som saadan forholder sig ikke indifferent mod de forskjellige Regioner af Videnskaben; dens dannende Virksomhed kan kun udgaae fra dens egen Interesse. Bør den christelige Kirke taale, at Organisationen af Erkjendelsen gaaer ubegrændset fremad, saa at Alt drages ind med i den selvstændige Organisation? Vi kunne ikke have nogen Grund til at benægte dette, saafremt Kirken har den oven omtalte Vished; thi da vil det Christelige ikke udslettes, om ogsaa Alt blev draget ind med i den selvstændige Organisation, og kun dersom denne Vished manglede kunde der være Grund til at besvare Spørgsmaalet benægtende. Vi

Digitized by Google

ville nu gaae ud fra den evangeliske Kirkes Synspunkt. Dersom den evangeliske Kirke var folkelig i fuldeste Forstand, saa at det var den eneste Kirke, som et heelt Folk var hengivent, da kunde den uden Bekymring lade den selvstændige Organisation af Videnskaben skride fremad, ja endog stille Undervisningsvæsenet under den, sikker paa, at det vilde blive forvaltet i dens egen Aand. Men dette har næsten aldrig nogetsteds været Tilfældet, og er nutildags intetsteds Tilfældet. Saa udstykket som navnlig Tydskland er, kunne vi ikke anse nogen Stat deri for at indbefatte en fuldstændig Organisation af Videnskaben, og heller ikke nogen enkelt Stat for at være fuldkommen evangelisk, eftersom alle Religionspartier nyde samme Rettigheder. Altsaa er dette ikke en Tilstand, hvorfra vi kunne gaae ud. Jo mindre den evangeliske Kirke paa et givet Sted er smeltet sammen med den hele Folkelighed, desto mindre kan den i sig indbefatte den hele Organisation af Erkjendelsen, og det kommer da an paa at bestemme de Grændser, som den bør sætte for Undervisningsvæseneks Fremskridning. Herved maae vi tage Hensyn til 1) den fælleds christelige Trang til den historiske Viden om den christelige Kirke, som bør findes i den geistlige Stand; 2) til den for den evangeliske Kirke eiendommelige Trang til at gjøre en vis Grad af Erkjendelse almindelig udbredt, eller til Folkeundervisningsvæsenet.

Den Deel altsaa af den videnskabelige Organisme, som Kirken væsenligt tager Deel i, indbefatter tvende paa en vis Maade modsatte Punkter: paa den ene Side den almindelige Underviisning for hele Folket, Trivialskolerne, og paa den anden Side den, som gaaer ud paa den klerikalske Dannelse, de theologiske Faculteter. Hvorledes ere nu Kirkens Fordringer at udjevne med den selvstændige Organisation af Videnskaben? Her er der den Misligbed, at Spørgsmaalet med Hensyn til den nærværende Tilstand ikke kan stilles saa simpelt.

Digitized by Google

Organisationen af Videnskaben, omendskjøndt dens Selvstændighed er anerkjendt, er dog altid afhængig af Staten, og Spørgsmaalet maa derfor besvares efter de forskjellige Forhold imellem denne Organisation og Staten. Jo mere vi kunne reducere Kirkens Interesse til noget aldeles Bestemt, desto lettere kunne vi finde Svaret og sige: det kan være Kirken ligegyldigt, Alt hvad der forekommer i Videnskabens Organisation, forsaavidt som det angaaer dennes Forhold til Staten, naar blot Kirkens egen Interesse derved fyldestgjøres.

See vi hen til Tilstanden i de evangeliske Egne, synes Spørgsmaalet at være løst. Vore Folkeskoler staae i en vis Forbindelse med Kirkeregimentet. Man har undertiden stræbt at løsrive dem aldeles derfra, men det er intetsteds lykkedes. Saalænge som Folkeskolevæsenet staaer under Opsyn af Kirkeregimentet, er den omtalte Forbindelse betrygget. Paa samme Maade ere de theologiske Faculteter organiske Dele af en Indretning, som har sin Rod i den selvstændige Organisation af Erkjendelsen; men der finder den samme Forbindelse Sted som ved Folkeskolevæsenet; de Autoriteter, der forvalte Kirkeregimentet, ere tildeels eller heelt de samme som de, der have med den høiere Undervisning at gjøre, og saaledes kunde da ogsaa her Kirkens Interesse synes at være sikret. Men alt dette er dog i Grunden kun et Skin, der beroer paa den Forfatning af Kirken, som vi have erkjendt for at være den ufuldkomneste af alle, nemlig Consistorialforfatningen. At Kirkens Betryggelse under denne Forfatningsform kun er et Skin, seer man af følgende Betragtning. Dersom Betryggelsen skulde være en Sandhed, saa maatte det staae fast, at de, som udøve Kirkeregimentet og have Undervisningsanstalterne under sig, handlede i reen kirkelig Qvalitet; men da denne her er trængt tilbage for den politiske, saa er Betryggelsen af Kirken og den efter Selvstændighed stræbende Organisation af Videnskaben der-

Digitized by Google

ved negeret, idet begge Dele blive underordnede det Politiske. Ifølge Sagens Natur burde Videnskaben have sin eiendommelige Organisation hos ethvert Folk, og Staten burde kun føre et negativt Opsyn dermed, ved at sørge for, at Statens Interesse ikke led nogen Skade, og Kirken maatte see til at forbinde sin Interesse med Videnskabens uafhængige Interesse.

Kirkens Interesse i Folkeskolevæsenet bestaaer i, at Guds Ord bliver gjort tilgængeligt for den evangeliske Christen, saaledes som den evangeliske Kirkes Grundsætninger kræve det. Der spørges: kan denne Interesse varetages, uden ved en bestemt Medvirken af Kirken selv? Dette Spørgsmaal maae vi besvare saaledes: jo uafhængigere Videnskabens Organisation er af det Politiske, desto mindre behøves der en bestemt Medvirkning af Kirken; men jo mere hiin Organisation er afhængig af Staten, desto mere behøves der en saadan. Naar vi tænke os den paa Erkjendelsen og dens Meddelelse og Vedligeholdelse rettede Tendents i fuldkommen Afhængighed af Staten, saa vil den hele Retning faae en Tendents, som eensidig har Hensyn paa Statens umiddelbare Formaal, hvilket ikke er andet end den fremskridende Beherskelse af Naturen ved de i Staten forbundne aandelige Kræfter. At gjøre Naturkræfterne alle Statens Øiemed underdanige, er Statens Opgave, og det er derfor naturligt, at den giver Erkjendelsen overalt en Retning hen derimod, og hos Folket fornemmelig kun seer paa den mechaniske Færdighed. At det Aandelige uddannes, er vel ogsaa i Statens Interesse, men det er ingenlunde vist, at Regeringen vil indsee, at Uddannelsen af det Aandelige i Folkets Masse ogsaa ligger i Statens Interesse. Denne overveiende Retning i Folkeundervisningen paa det Oekonomiske og Technologiske lader sig ikke miskjende. Men derved kan det, som Kirken tilsigter med Folkeundervisningen, ikke opnaaes, og derfor maa

Digitized by Google

den da enten have sin særegne Folkeunderviisning eller ogsaa have Leilighed til en Virksomhed, hvorved denne Ensidighed ophæves. Det Første er uiværksætteligt; der bliver altsaa kun det Sidste tilbage. Denne Ensidighed finder ikke Sted i Forhold til den selvstændige Organisation af Videnskaben; thi Ideen af Videnskaben har ingen Ensidighed i sig, men udvikler en ligelig Interesse for det Aandelige og det Mechaniske. For Videnskaben vil Kirkens Interesse ikke være underordnet nogen anden.

Vi see, hvorledes Varetagelsen af de kirkelige Interesser indbefatter en dobbelt Opgave; paa den ene Side maa Kirken, i Forhold til Undervisningsvæsenets Afhængighed af Staten, sikre sig en Deeltagelse i Lovgivningen for og Bestyrelsen af Folkeunderviisningen, paa den anden Side har den den Opgave, at fægte med i Kampen for den videnskabelige Organisations Selvstændighed og at tage Deel i dens Fremskridt. Jo mere denne Selvstændighed skrider frem, desto mere er dens egen Interesse betrygget. Men dette kan kun skee gjennem almindelige Indflydelser, for hvilke der ingen Regler kan gives; det er Deelagtighed i den størst mulige Frihed for Videnskabens Omraade i Staten, som det kommer an paa; men dette kan kun opnaaes ved dens enkelte Medlemmer. Hvorvidt Kirken kan sikre sig Deeltagelse i Lovgivningen for og Bestyrelsen af Folkeunderviisningen, beroer paa, hvilken Forfatning den har. Vi kunne herom kun sige noget Bestemt under Forudsætning af Presbyterialforfatningen; naar vi forestille os en anden Forfatning, maae vi ogsaa antage en Bestræbelse for at udvikle Presbyterialforfatningen af den givne Forfatning. Folkeunderviisningen maa væsenligt betragtes som umiddelbar Opgave for de enkelte Menigheder; dens Gjenstand er Ungdommen af en saadan Befolkning, som kan sammensattes til en Eenhed. Alt beroer her paa Forholdet imellem den borgerlige

Digitized by Google

og den kirkelige Menighed. Falde disse to ganske sammen, ere Kirkens og den frie paa Videnskaben rettede Bestræbelses Kræfter forenede i den umiddelbare Udøvelse: saa kommer det an paa, at det, som disse forenede frembringe, ogsaa bliver bragt i Overeensstemmelse med de Fordringer, som Staten gjør til Undervisningsvæsenet. Jo mere positivt Staten indvirker paa Undervisningsvæsenet, desto mere vil den bestræbe sig for at give Regler for hvad der skal drives i Undervisningen, og det kommer da an paa, at derved ogsaa virkes for Det, som Kirkens Øiemed fordrer. Vi maae aldrig forudsætte, at en christelig Stat er irreligiøs, eller at den skulde være imod den aandelige Udvikling under religiøs Form. For at tage et Exempel: i den evangeliske Kirke er Enhver henviist til det skrevne Guds-Ord; deraf følger, at Enhver i denne Kirke maa læse Skriften og omgaaes med Skriften; dette maa Staten ogsaa ville. Da dens Lovgivning er nedlagt i Skrift, saa følger deraf, at den maa ville den Færdighed, som hører dertil, og selv om der ikke var Interesse for den religiøse Udvikling, vil denne Færdighed dog af sig selv finde sin Plads i Totaliteten af den hele Undervisning. Jo mere Kirken besidder udvortes Selvstændighed, desto mindre vil Staten have noget at indvende imod en Overeenskomst herom, eftersom den i een og samme Constitution behøver baade de fra Kirken udgaaende Kræfter og de i Samfundet liggende Midler til sine Øiemed.

Hvad den klerikalske Dannelse angaaer, da kan den evangeliske Kirke umulig undvære Videnskaben, og den befinder sig i saa Henseende i en ganske anden Stilling end den katholske Kirke; thi denne betragter Læren som fuldkommen afsluttet, og Skriftfortolkningen som givet i Fuldkommenhed, behøver derfor alene Traditionen. De høiere Dannelsesanstalter ere opstaaede paa en Tid, da den vesterlandske Kirke allerede havde antaget Katholicismens Charakteer, ere opstaaede indenfor Kirken, men

Digitized by Google

have siden antaget en fri Charakteer og ere traadte i Opposition til Kirken. Hvad der fremgik af Kirken selv, var væsentlig Philosophie, henvendt paa de høieste Gjenstande for Speculationen, ihvorvel den theologiske Form var den dominerende derved. Det Philologisk-Historiske, som den evangeliske Kirke i lige Grad behøver til Dannelsen af sin geistlige Stand, er først andetstedsfra blevet bragt ind i disse Anstalter. Betragte vi den nærværende Tilstand, saa finde vi de theologiske Faculteter som organiske Dele af en større Organisation, der i Henseende til sin Indretning er meget sammensat, hvilket netop hidrører fra det Forhold, hvori Staten er traadt ind med til den. **Den evangeliske Kirke har en væsentlig Interesse i at vedligeholde Sammenhængen imellem de theologiske Dannelsesanstalter og Videnskabens almindelige Udvikling**, for at de ikke skulle udarte til blotte Traditionsanstalter; thi, dersom de theologiske Faculteter bleve Specialskoler, saa vilde dette være yderst farligt for den evangeliske Kirke, som vil en Fremstriden i Læren, hvilken kun er mulig, naar der hos de Geistlige er speculativ Interesse og historisk Dannelse forenet; og at dette Formaal i sin Totalitet bedre kan opnaaes i almindelige Dannelsesanstalter end i Specialskoler, er aabenbart. Men hvorledes betrygges Kirkens umiddelbare Interesse i Henseende til de theologiske Discipliner? Disse maae udvikle sig i dens Aand, og derfor er deres selvstændige Udvikling aldeles nødvendig. Men da Universiteterne ere Anstalter, som underholdes og bestyres af Staten, saa er dette noget, som er vanskeligt at opnaae. Jo uafhængigere den videnskabelige Organisations Stilling er, desto mindre behøves der en særegen Indvirkning af Kirkeregimentet derpaa, under Forudsætning af, at den religiøse Interesse i Kirken selv er levende og stærk. Naar de theologiske Faculteter ere organiske Bestanddele af de almindelige Dannelsesanstalter, saa vil den totale Virk-

Digitized by Google

somhed i disse borge for, at den videnskabelige Aand ikke vil mangle i hine, og den religiøse Livskraft i Kirken vil borge for, at heller ikke den religiøse Interesse mangler, og naar begge Dele ere forenede, er den hele Opgave løst. Desuden maae vi tilstaae, at en særegen Virksomhed af Kirkeregimentet i denne Henseende er meget vanskelig at organisere. Ville indskrænkende Grundsætninger gjøre sig gjældende, saa er det den evangeliske Kirkes Interesse, ved sin egen Virksomhed at danne en Modvægt derimod. Enhver Ensidighed, enhver exclusiv Fremgangsmaade, idet en eller anden bestemt Methode eller Anskuelse bliver eneherskende, maa sætte den theologiske Videnskab tilbage og hæmme Fremgangen i den evangeliske Kirke i Henseende til Lærens Udvikling og Skriftens Fortolkning. Kirkens Interesse i at træde frem med en særlig Indvirkning indfinder sig overalt, hvor saadan Indskrænkning viser sig eller staaer at befrygte, men det kommer an paa, om Kirken befinder sig i en saadan Tilstand, at den kan udøve denne Virksomhed. Hvoraf opstaae slige Indskrænkninger? Af Videnskabens indre Liv kunne de ikke fremgaae, heller ikke af den evangeliske Kirkes rene Aand; alligevel udgaae de paa den ene Side af en religiøs Interesse, paa den anden Side behandle de en videnskabelig Gjenstand; de fremgaae altsaa af en sygelig Tilstand. Denne vil imidlertid ikke kunne frembringe nogen saadan Virkning — det skulde da være, at den i en overordentlig Grad havde taget Overhaand —, med mindre de Medlemmer af den borgerlige Administration, som have Indflydelse paa denne Sag, ere smittede af Sygdommen. Her er da det Punkt, hvor Modstanden maa anbringes, naar den skadelige Indflydelse skal hæmmes. Naar i den evangeliske Kirke den naturlige Forfatning udvikler sig, vil der ogsaa være sørget derfor; ellers kommer Alt til at beroe paa personlig

Digitized by Google

Indflydelse og Virksomhed; nogen varig Betryggelse er der ikke at tænke paa.

Foruden disse tvende Punkter, som høre til selve Kirkens Organisation, er der et andet Omraade, hvorved der maa opkastes Spørgsmaal, om nogen Indvirkning af Kirkeregimentet bør finde Sted derpaa. Det er det almindelige videnskabelige Samqvem ved Hjælp af Pressen. Her kan der komme meget frem, som truer Kirkens Interesse, og der spørges, om det sømmer sig den, at søge at faae nogen bestemmende Indflydelse herpaa? I alle katholske Lande, hvor den katholske Kirke nyder en uafhængig Tilværelse, gives der en kirkelig Censur over alle Skrifter, som slaae ind paa Kirkens Omraade. Der spørges, om det Samme ikke burde finde Sted i den evangeliske Kirke? Naar vi betragte Sagen historisk, saa forholder det sig med de tvende Kirker paa følgende Maade. Af den katholske Kirkes Skjød er der fremgaaet en Mængde uchristelige og antichristelige Skrifter; den fritænkerske Periode i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede har især udviklet sig i katholske Lande, fornemmelig i Frankrig. Men disse Skrifter maatte søge Tilflugt udenfor den katholske Kirkes Enemærker. De, som vare af fransk Oprindelse, bleve offenliggjorte udenlands i Holland og England. Fra den evangeliske Kirke er der i Tiden, som fulgte paa hiin Periode, udgaaet en Mængde Productioner, der, om de end ikke vare af den samme letsindige Slags, dog bragte Christendommens Interesse Fare ved en Hælden til det Naturalistiske. Disse ere udkomne uden Hindring, og den katholske Kirke kunde i Henseende til dem sige: vi ere uskyldige deri; hvor vor Kirke har hjemme, havde de ikke kunnet komme ud. Den evangeliske Kirke kan ikke sige dette. Der spørges: skal den undsee sig overfor den katholske Kirke ved, at den ingen Magt har og stræbe at afværge Skade for Kirken paa den samme Maade? Netop det anførte Exempel viser, hvor ringe

Digitized by Google

Virkning Magtens Anvendelse i Kirkeregimentet har, naar der herskr en almindelig Interesse for det, som Kirken forbyder. Imidlertid, her kommer Alt an paa Principerne. Der spørges: kan Kirken have en Interesse i, og lader der sig paa denne Interesse grunde en Ret til, paa en prohibitiv Maade at indvirke paa den offenlige Publication af Skrifter? Den evangeliske Kirke anerkjender det som en almindelig Tendents hos den christelige Kirke, at udbrede sig bestandig videre, at assimilere Alt med sig, hvad der ikke allerede er gjennemtrængt af den. Det er nu aabenbart, at denne Opgave ikke kan løses, naar det, som ikke er gjennemtrængt af Christendommen, er skjult, ikke ligger for Dagen, saa at det kan iagttages. Er det Kirkens Interesse, at dette forbliver skjult, eller at det bliver bekjendt? Naturligviis, at det bliver bekjendt; ikkun derved, at det bliver bekjendt, er det muligt, at Assimilationsprocessen kan blive indledet. Men hvoraf kommer det da, at det er en almindelig Anskuelse, at det er til Skade for den evangeliske Kirke, at den ikke er i en Stilling, som sætter den i Stand til at gjøre Fordring paa en prohibitiv Ret? Siger man: det er Frygten for at det Irreligiøse, naar det bliver offenliggjort, skal gribe om sig: saa har denne Frygt sin Grund i Vantro; thi Den, som har en ret fast Overbeviisning om Christendommens Sandhed, vil ikke kunne gaae ud fra den Forudsætning, at der ikke skulde kunne sættes Modstand imod hiin Indskydelse. Det kan imidlertid ogsaa være en Vantro paa deres Dueligbed, som interessere sig for Sagen. Men, naar en saadan Tilstand finder Sted, er det nødvendigt, at den hæves, og for at dette kan skee, maa den blive bekjendt. Man kan sige: forend saadanne Skrifter blive gjendrevne, have de slaaet Rod i mange Gemytter, som ikke ere i Stand til at domme om Sagen. Dette er sandt, og det var at ønske, at De, som ikke have Kraft til at modstaae slige Angreb, kunde beskyttes derimod og

Digitized by Google

undgaae at udsættes derfor. Dette ville vi foreløbig lade staae som vor Opgave, og spørge: gives der nogen anden Interesse, for hvis Skyld Kirken maa ønske en saadan Indflydelse? En saadan lader sig paa ingen Maade finde. Naar vi betænke, at Alt, hvad der kan gjøres gjældende imod Christendommen eller den evangeliske Udvikling af samme, altid maa støtte sig enten paa en speculativ Anskuelse af Christendommen, eller paa en rigtig historisk Vurdering af samme, saa indsee vi, at alle Angreb maae falde ud til Fuldkommengjørelsen af den theologiske Anskuelse. Angrebene maae udholdes, Kirken maa begive sig i Kampen og seire deri. Men hvad nu hiint Punkt angaaer om Indflydelsen paa Saadanne, som ikke kunne domme om Sagen, saa er det en Ting, der ganske henhører under Sjelesorgen, hvor der finder et personligt Forhold Sted imellem den Enkelte og den Geistlige. Her maa det da forudsættes, at Enhver, i hvem der rører sig Tvivl, henvender sig til den Geistlige, og denne maa da høve Indflydelsen. Naar Kirken i denne Henseende er sund, bør den kirkelige Censur opgives. Alligevel kunde det være ønskeligt, at Kirken havde en saadan, den maatte blot ikke være prohibitiv. Naar der var tilstedet den evangeliske Kirke en saadan Censur, at de, som udøve Kirkeregimentet, kunde erklære angaaende alle slige Skrifter: om det var med eller mod Kirkens Bifald, at de offentliggjordes, saa vilde en Mængde Christne kunne vogte sig for Skade, og dette vilde være et Complement til Kirkens ufuldkomne Tilstand og den specielle Sjeleſorg. Men kunde der ikke opstaae Misbrug deraf? Jo sikkert, under visse Omstændigheder, naar De, som udøve Kirkeregimentet, enten selv ikke besidde den tilbørlige Grad af Dømmekraft eller ere fængslede i et kirkeligt Parti. De vilde da af Mangel paa Sagkundskab erklære meget for farligt, som ikke var det, eller af Partiaand undertrykke meget, som ikke var antikirkeligt. Spørgsmaalet om, hvorvidt en saa-

Digitized by Google

dan Censur vilde være ønskelig for den evangeliske Kirke, maa man derfor lade in suspenso. Der vil gives Tider, hvori den er ønskelig, og Tider, hvori den vilde være betænkelig; men begge Dele vilde have sin Grund i en ufuldkommen Tilstand. I og for sig betragtet er den noget Ligegyldigt og derfor Overflødigt.

Man kan sætte tvende Tilfælde. Enten herskr der en uindskrænket Pressefrihed, der anvendes ingen forebyggende Forholdsregler; eller der herskr Indskrænkning, og den vaager Staten over ved den politiske Censur. Hvorledes bliver den evangeliske Kirkes Stilling i disse tvende Tilfælde, forsaavidt som der kunde være en Tendents i den til at udøve en saadan Indskrænkning? I en Stat, hvor Friheden herskr, vilde Kirken være det Eneste, hvorfra Indskrænkningen kunde udgaae. Dette kan den katholske Kirke vedkjende sig; men den evangeliske maatte sige: naar Staten har den Tillid til sine Borgeres sunde politiske Sands, at den ikke vil kunne fordærves ved Skrifter, og at den Skade, som opstaaer derved, at den samme Vei vil kunne gjøres god igjen, hvorledes kan da den evangeliske Kirke, som maa hvile paa den frie aandelige Udvikling, være det, hvorfra Indskrænkningen udgaaer; skulde den ikke have den samme Tillid til den religiøse Aand? Naar vi sætte det andet Tilfælde, at Staten udøver Censur, saa bliver derved Kirkens Interesse til en vis Grad ogsaa varetaget. Der gives ingen Censur, som ikke beroer paa den Formel: der maa Intet publiceres, som strider imod Staten, gode Sæder og Religionen. Naar altsaa Staten sørger derfor, kan Kirken være tilfreds. Dersom den har mindste Tillid til sig selv, maa den antage, at de, som udøve Censuren, ledes af den evangeliske Aand under Bedømmelsen. Herved kunne vi berolige os under den bestaaende Tilstand, og en saadan indskrænkende Myndighed maa ingenlunde betragtes som en væsenlig

Digitized by Google

Bestanddeel af Kirkeregimentet, naar dette tænkes i sin Fuldstændighed.

3) Kirkens Forhold til det selskabelige Liv.

At der i det frie selskabelige Liv ofte kan udvikle sig en Aand og en offenlig Mening, som er fiendtlig imod Kirkens Interesse, kunne vi forudsætte som en Kiendsgjerning, der ligger for os i Historien. Dette lader sig ogsaa meget vel begribe; thi Alt, hvad der som virkende Moment er indbefattet i et System af Kræfter, staaer overalt under Oscillationens Lov. Det kan da ved særegne Omstændigheder enten fremtrænges eller tilbagetrænges, i begge Retninger ud over det Punkt, hvortil det af sig selv vilde have udviklet sig. Naar det i Selskabet er irreligiøse, uchristelige Elementer, saa kunne disse under visse Omstændigheder faae Overvægt og indvirke forstyrrende paa Kirkens Enemærker. Der spørges, hvad har Kirken i dette Forhold at gjøre, og hvad kan den ifølge sin Stilling gjøre? Om Kirkens Handlen i sit eget Indre er Talen her ikke, men kun om det, der ligger frit og aabent for Kirkeregimentets Øine i det selskabelige Liv, forsaavidtsom dette maa ansees for at staae udenfor Kirken. Her kan der ikke være nogen anden Gjenstand for Virksomheden end selve det selskabelige Livs Form, og ingen anden Indvirkning end en Indvirkning paa denne. Spørgsmaalet er kun: er det muligt, at Kirkeregimentet kan udøve nogen Indflydelse paa det selskabelige Livs Form, for at forhindre Udviklingen af det Uchristelige? Det selskabelige Liv er Sædet for den personlige Frihed, og ethvert Indgreb, enhver Indskrænkning i det selskabelige Liv, der optræder som en Magthandling og ikke af sig selv opstaaer deri, føles som en Indskrænkning af den personlige Frihed, som et Tryk, man kun finder sig i, naar man indseer dets Nødvendighed. Der spørges: kan Kirken udøve nogen umiddelbar Indflydelse paa det

Digitized by Google

selskabelige Livs Form, kan den i denne Henseende optræde som en Magt? Det kan den vistnok, saafremt de Enkelte selv ville tilhøre Kirken; thi, naar Kirken siger: hvo som gjør dette eller hiint, ham ville vi ikke betragte som Medlem af Kirken, saa er dette en Magthandling, saafremt den Enkelte selv vil betragtes som Medlem, og han vil føle den som et Tryk, dersom den indskrænker Friheden imod hans Overbevisning. Saaledes er der ofte blevet givet kirkelige Love imod visse Forlystelser og Fornøielser; forsaavidt de udtaltes som Betingelser for at være i Kirken, udtrykte de en saadan Indskydelse af Kirken paa det selskabelige Livs Form. Naar Kirkelovene alene udgaae fra en vis Klasse, fra den geistlige Stand alene, er det naturligt, at saadanne Forordninger altid føles som et Tryk, og ansees for at være ikke mindre uretmæssige, end en Indblanding i Statens Magt. Den kirkelige Lovgivning i hele denne Retning kan aldrig opnaae sin rette Betydning, naar den alene er i Hænderne paa de Geistlige, og dette er et Punkt, hvorved den evangeliske Kirke adskiller sig paa det Bestemteste fra den katholske. Det er engang saa, at Klerus danner en egen Stand. Jo mere en Stand er afsluttet i sig, desto mere har den sine eiendommelige Sæder. Vistnok er intet forkasteligere end den Forestilling, at der skulde gives særegne geistlige Sæder, som vare forskjellige fra de almindelige; men, at de Geistlige ifølge deres Stilling i Selskabslivet ikke alene kunne repræsentere dettes Almeenaand og at de heller ikke i Almindelighed ansees derfor, er klart. En Lovgivning, som alene udgaaer fra Geistlige, kan i den evangeliske Kirke aldrig erhverve sig almindelig Tillid.

Anderledes vilde Sagen staae i en gjennemført Presbyterialforfatning; der have Alle Deel i selve Lovgivningen, og denne vilde aldrig vedvarende kunne være imod den i det Hele herskende Anskuelse, mindst imod deres, som have meest Interesse for Kirken. Eftersom Kirkeregimentet under Presbyte-

Digitized by Google

rialforfatningen er underkastet Omskiftninger, hyppigere eller sjeldnere, er det naturligt, at, naar enkelte Personer vilde gjøre en Anskuelse gjældende, som modsagde Kirken, saa vilde Kirkeregimentet snart fra deres Hænder gaae over i andre. Her ligger da Correctivet i Forfatningen selv; thi det er ligesaa klart, at, dersom Kirkeregimentet slet ikke bekymrede sig derom, vilde der danne sig en Følelse af, at Kirkeregimentet var i uværdige Hænder. Ogsaa her maa der kunne opstilles en Theorie af den rigtige Handlemaade. Den rigtige Handlemaade er den, hvoraf der under Kirkeregimentets Udvikling ikke vil kunne opstaae nogen Forandring, som ikke staaer i Samklang med Kirkens Almeenfølelse. Naar Følelsen hos dem, som bestyre Kirken, er den rigtige, saa klarer Sagen sig af sig selv. Vanskelighed opstaaer kun, forsaavidtsom der er en Opposition imellem deres Anordninger, som udøve Kirkeregimentet, og Det, der lader sig betragte som den i Menigheden herskende Anskuelse, eller naar de, i hvem Almeenfølelsen har udviklet sig, ikke udgjøre en tilstrækkelig stærk Majoritet. Dersom Almeenfølelsen var udpræget i sin Renhed, saa vilde saadanne uchristelige Former ikke kunne opstaae; det er altsaa kun fordi der er Ufuldkommenhed af den Art tilstede, at saadanne Acter af Kirkeregimentet blive nødvendige; der maa derfor her gaae en anden Virksomhed ved Siden af, og Hovedsagen maa være, at der fremkaldes en reen Udvikling af Almeenfølelsen. Men dette henhører under Kirkens indre Virksomhed; det Andet er kun et Supplement dertil, saalænge som det Første ikke opnaaer sit Øiemed.

Men hvorledes forholder det sig nu der, hvor Kirkens Forfatning er en anden? Naar vi tænke os i den evangeliske Kirke en Episkopalforfatning i strengeste Forstand, saa vilde en saadan Virkning ikke kunne udøves der, uden at fremkalde meget større Onder, og dette maa gjøre Overbevisningen om

Digitized by Google

det Ufyldestgjørende i denne Forfatning klar. Naar Biskopper vilde udstede Love angaaende det selskabelige Livs Form, og opstille Lydighed imod dem som Betingelse for at være i Kirken, saa vilde dette være reent hierarchisk, og der vilde nødvendigviis danne sig en Opposition i Kirken selv imod Kirkeregimentet; dette vilde være et langt større Onde, end det Gode, som muligen kunde opnaaes. Jo mere saadanne Indvirkninger ere nødvendige, desto mindre kan man ønske, at den evangeliske Kirke skulde have en slig Forfatning. See vi hen til Consistorialforfatningen, da maae vi anseе det for noget naturligt, at, hvor en saadan Forfatning bestaaer i sin Reenhed, der kan der slet ikke være Tale om nogen officiel Kjendelse i saadanne Sager, som henhøre under det egenlige Kirkeregimente; thi her staaer den Grundsætning altid fast, at Ingen maa forulempes i Henseende til hans Stilling i Kirken. Undtagelser finde Sted, men disse hidrøre fra den tidligere Episkopalforfatning. Dette hænger sammen dermed, at under denne Forfatning kunne de kirkelige Øvrigheder omtrent ligesaa godt betragtes som borgerlige Øvrigheder. Om ogsaa saadanne Love kunde gives, vilde de blive betragtede som Forordninger af en Autoritet, der ligesaa vel kunde betragtes som en borgerlig, og det vilde da synes at være et Indgreb af det borgerlige Regimente i en Kreds, hvori den personlige Frihed stedse søger sit Asyl, og der vilde da kun være Opposition at vente. Under denne Forfatning er det derfor, dersom ikke Autoriteterne fra tidligere Tid af betragtes som kirkelige, slet ikke raadeligt at forsøge en saadan Indflydelse. Naar vi forestille os den naturlige Forfatning, saa er det en Fordeel ved denne, at der ikke kan gives saadanne Forskrifter, hvorved Kirkeregimentet skulde formaae at udøve nogen Indflydelse paa den selskabelige Form, men at denne Indflydelse kun vil kunne finde Sted, forsaavidtsom Vedkommende selv ikke ville træde ud af Kirken, og forsaavidtsom

Digitized by Google

Majoriteten selv anseer Lovgivningen for hensigtsvarende. Det Modsatte kan man kun paastaae, naar man forudsætter en kirkelig Fuldkommenhedstilstand; men, da en saadan intetsteds existerer, saa maae vi fastholde vor Paastand i den personlige Friheds Interesse og fornedelst den Priis, som vi sætte paa at forblive i det christelige Samfund.

Heraf følger altsaa, at en Indflydelse af Kirkeregimentet paa de personlige Forhold er mulig, uden at man kan betragte den som en Krænkelse af den personlige Frihed. Det gjælder kun om, at vi gjøre os de Betingelser klare, under hvilke det er muligt. De selskabelige Forhold, forsaavidtsom de enten kunne begunstige det Religiose eller det Irreligiose, ere forskjellige efter de forskjellige borgerlige Situationer. Der hersker andre Sæder hos de lavere Stænder end hos de høiere. Jo mere disse Stænder ere blandede med hinanden, desto mindre er en for alle lige passende kirkelig Lovgivning tænkelig. Men heraf følger ikke, at den derfor skulde være fuldkommen upraktisk. Fordi man med Urette har troet dette, har der i vore Dage vist sig et beklageligt Phænomen i Udviklingen af de kirkelige Forhold. I Baiern er der af Kirkeregimentet blevet gjort Forslag om Presbyterialforfatninger i de enkelte Menigheder, hvorved der vilde være lagt en god Basis for den videre Udvikling. Herimod har der reist sig Modsigelse fra selve Menighederne, som ikke havde anden Grund end Frygten for, at denne Forfatning skulde anmasse sig Lovgivningsmyndighed over de selskabelige Forhold.

Bylivet danner en Modsætning til Landlivet; i hint forekommer der langt flere Differentser, idet de forskjellige Stænder der ere blandede. Det er klart, at den omhandlede Lovgivning med Lethed og Held vil kunne indføres paa Landet, hvor der hersker Lighed i Stand; thi forskjellige Stænder i Kirken er noget, som ophæver selve Kirkens Idee. I smaae Steder er

Digitized by Google

Forholdet ogsaa simplere end i store Stæder. Det vil altid blive næsten umuligt, ved kirkelig Lovgivning at vinde nogen Indflydelse paa de selskabelige Sæder i store Stæder. Heraf fremgaaer, at en saadan-Lovgivning kun er hensigtsmæssig, forsaavidtsom den har sit egenlige Sæde i de enkelte Menigheder eller i en ligeartet Forbindelse af flere Menigheder. Udgaae fra Kirkeregimentet og fra dettes Centrum kan den kun der, hvor den ikke fremkaldes ved Menighedernes egen Tænkemaade, men den vil dog aldrig kunne optræde som en fuldkommen almindelig Forholdsregel. Dersom den ikke finder Beskyttelse i de enkelte Menigheder, vil den være uvirksom; thi den kan ikke modtage nogen anden Sanction end den Prüs, som Enhver for sig sætter paa at være i Kirken, og paa hans Villie til i denne Henseende at finde sig i Indskrænkninger. Naar der hos Menighederne selv ikke er en Følelse af Nødvendigheden og Hensigtsmæssigheden af en saadan Lovgivning, vil den aldrig kunne gjennemføres. Den maa betragtes som en Side af Kirkeregimentet, der kan træde i Virksomhed, hvor Omstændighederne tilstede det, men tillige som noget, der ikke kan udføres som en aldeles almindelig Foranstaltning, udgaaende fra den øverste Myndighed.

Ligesom en kirkelig Lovgivning med Hensyn paa Sæderne kun er mulig under den Betingelse, at den finder Understøttelse i Almeenaanden, saaledes er den ogsaa kun mulig, naar den igjen understøtter Almeenaanden. Lad os til Exempel tage Lovgivningen om Søndagens Helligholdelse i England. Denne Lovgivning er en politisk, eftersom Kirkens hele Constitution er politisk. Hos os vilde en saadan Lov ikke blive understøttet af Almeenaanden, og den kunde derfor heller ikke være gavnlig. Søndagen betragtes hos os anderledes, og et strengt Forbud mod alle offentlige Forlystelser vilde ikke finde Understøttelse i den almindelige Tænkemaade. Nu gjælder det vel her som overalt,

Digitized by Google

at Lovgivningen, som ledende Princip, ikke ubetinget skal tjene den almindelige Tænkemaade, men den skal tillige berigtige den; men en Lovgivning, som den kirkelige, der ikke kan støtte sig paa nogen udvortes Sanction, kan kun knytte sig til noget Givet. Ved Hjælp af et saadant givet Tilknytningspunkt vilde man da kunne bestemme, hvilke Gjenstande den kirkelige Lovgivning kunde udstrække sig til. Her kan der nu, i den evangeliske Kirke, ikke tages Hensyn til noget andet Princip end Princippet om den evangeliske Frihed, det Princip, at der ikke kan tillægges noget Udvortes, blot som saadant, nogetsomhelst religiøst Værd, men at alt Udvortes kun kan have religiøst Værd, forsaavidt som det har Deel i noget Indvortes. Naar den kirkelige Lovgivning om visse Gjenstande fjerner sig fra dette Princip, er den ikke udsprunget af den reen evangeliske Aand. Det er altid lettere at give Love, naar man blot vil bestemme noget om det Udvortes, og da en Lovgivning altid finder meest Understøttelse i en saadan Almeentænkemaade, som holder meget paa det Udvortes, saa vil der let opstaae en Tilbøielighed til at henvende sig alene paa det Udvortes; men imod en saadan Tilbøielighed kan man ikke anvende nogen Modvægt, der skulde være for stærk. Det er overalt kun Sammenhængen af det Udvortes med det Indvortes, som Lovgivningen maa see paa. Dette er et Princip, som ikke lader sig gjennemføre i det Enkelte; dette vilde være et forgjeves Forsøg, efterdi Tilstanden i de forskjellige Egne af den evangeliske Kirke er saa forskjellig. Saaledes f. Ex. ved Kjønsforholdene. At Christendommen i denne Henseende har opstillet strengere Principer, end der gjaldt i Hedenskabet og i Jødedommen, er klart. Dersom der kan bestaae en kirkelig Lovgivning med Hensyn til de utilladelige Kjønsforbindelser, saa er det ønskeligt at vedligeholde denne, saasom Christendommens Aand udtaler sig deri; men, dersom man her vilde

Digitized by Google

behandle legemlig Omgang mellem Forlovede paa samme Maade som mellem Andre, saa vilde dette være at holde sig reent til det Udvortes; og dog see vi denne Feil saa ofte fremtræde.

4) Forholdet mellem de enkelte Landskirker indbyrdes.

Naar vi sige: det ligger ingenlunde i den evangeliske Kirkes Natur, at Kirkeregimentet maa være i Landsherrens Hænder, saa forsvinder ogsaa den Forestilling, at det skulde være nødvendigt for den evangeliske Kirke at være deelt i Landskirker, afsluttede hver for sig. Den evangeliske Kirke er i Aanden een eneste Kirke, og derfor have disse Sondringer ogsaa altid af sig selv fundet visse Grændser, derfor gives der et Samfund imellem de forskjellige Landskirker og en Indflydelse af den ene paa den anden. Herhid høre væsenlig følgende Punkter: først en almindelig Forbindelse, der har samme Formaal som i den gamle Kirke Forbindelsen imellem de forskjellige kirkelige Kredse indbyrdes, nemlig ved Vidnesbyrd fra den provindsielle kirkelige Øvrighed at godtgjøre, at Den eller Den er en Christen, hvem enhver anden kirkelig Øvrighed har at betragte som en ulastelig Christen og at stede til Deeltagelse i al offentlig Gudstjeneste. Med denne Deeltagelse forholdt det sig hidindtil i den tydsk-evangeliske Kirke saaledes, at der bestod et Samfund imellem de evangeliske Landskirker af luthersk Bekjendelse for sig og et Samfund imellem de reformeerte for sig. Herved er der nu i nogle tydske Lande foregaaet en Forandring, som imidlertid eo ipso maa strække sig ud over Grændserne for den tydsk-evangeliske Kirke; thi med et Vidnesbyrd fra vor unierede Kirke (man kan isvrigt protestere mod dette Udtryk, thi den unierede Kirke skal ikke være nogen særskilt Kirke) kan Enhver henvende sig enten til en reformeert eller til en luthersk Kirke, hvor denne Forbindelse endnu ikke er kommen i Stand, og hos vil intetsteds blive afvist. Her er der altsaa allerede

Digitized by Google

blevet nedbrudt en Skillevæg. For det Andet bestaaer der et Samfund med Hensyn til de Geistlige. Den, som i een Landskirke har et geistligt Embede, kaldes ved Leilighed til en anden Landskirke. Saadanne Tilfælde ere almindelige overalt i den tydske Kirke; her er der da en gjensidig Anerkjendelse. I denne Henseende maa jeg gjøre opmærksom paa en Inconsequents. Der gives Landskirker, hvori de symbolske Bøger maae underskrives, og andre, hvor dette aldeles ikke forlanges; desuagtet gives der Exempler nok paa, at Geistlige fra en Kirke, hvor der ikke aflægges Ed paa nogen symbolsk Bog, kaldes til en anden, hvori dette fordres, uden at det dog siden kræves af ham. Naar man spørger: vilde det ikke være gavnligt, om Landskirkerne kunde komme overeens og gjøre et Forsøg paa at ophæve Differentserne i denne Henseende? saa maa jeg svare: naar Landskirkerne regere sig selv, da vil et saadant Forsøg ikke have noget Betænkeligt ved sig; men, naar det er Staten, som fører Kirkeregimentet, og een Stat da vilde gjøre sin Indflydelse gjældende paa en anden Stats Kirkeregimente: saa vilde dette være betænkeligt; en saadan Stat vilde ved sin politiske Overvægt kunne udøve et Slags Universalherredømme. Hvor noget Saadant var at befrygte, der vilde det være meget bedre, om ethvert Kirkeregimente holdt sig indenfor sit eget Omraade. Det Maal, som Kirken maa stræbe efter, er, efterhaanden at opnaae en af Staten uafhængig Forfatning; naar dette Maal er opnaaet, vil der ingen Hindring være for at der kan finde Forbindelse Sted imellem de forskjellige Landskirker. Gaae vi videre og spørge: vilde det staae i Samklang med den evangeliske Kirkes Aand, at de forskjellige Kirkeregimenter sammensmeltede til eet, saa vred jeg intet at indvende herimod; thi Kirken er jo i og for sig slet ikke bunden til denne, tildeels paa en saa underlig Maade opstaaede, Deling af de tydske Lande. Det er vist, at dette ikke kunde finde

Digitized by Google

Sted paa anden Maade, end Tilfældet er i de katholske Lande, nemlig at enhver Beslutning af det fælleds Kirkeregimente maatte sanctioneres af Landsherren. Men heri ligger kun, at der ikke maa indeholdes noget i disse Beslutninger, som strider imod Statens Vel. Vi kunne gaae endnu videre og spørge: burde der paa denne Maade indrettes et Kirkeregimente for den hele evangeliske Kirke i alle Lande? Hertil vilde jeg svare: om endogsaa dette var muligt, vilde jeg ikke anse det for godt; det vilde blive en meget tung og besværlig Maskine. Vi kunne i den Henseende ikke angive nogen anden Tendents, end den: saamegen Forbindelse af Kirkeregimentet, som det er fungtbringende for Kirkens Vel. Jo mere det almindelige Samqvem tiltager, desto nødvendigere bliver Forbindelsen. Det første Grundlag maa nødvendigen omfatte hele den evangeliske Kirke. Forbindelse i Henseende til Underviisning og Dannelse er derimod noget, som er afhængigt af andre Betingelser, og den vil af sig selv være svag der, hvor Differentserne ere for store. Det er sandsynligt, at der i den Henseende kan finde en meget gavnlig Circulation Sted imellem de Kirker, som ere mere eller mindre uafhængige. Den uafhængige Kirke har maaskee mindre rigt udstyrede og paa et høit Dannelsestrin stillede Anstalter. Her maa der da paa begge Sider opfindes en Drift efter at søge Samqvem; og dette maa bevirke et Kredsløb imellem de forskjellige Kirker, som sandsynligt maa være til Fordeel. Ved dette Punkt maa jeg endnu dvæle et Øieblik. Naar vi tænke os flere Landskirker, hvor Kirkegodset er i Hænderne paa Regeringen, og altsaa ogsaa de høiere Dannelsesanstalter, saa ligger der heri en Mulighed til Ensidighed; dersom vi nu forestille os, at Forbindelsen i Studier blev afskaaret, d. e. at enhver Landskirke vilde have, at dens tilkommende Geistlige skulde erholde deres Dannelse paa dens egne Anstalter, saa vilde der findes væsentlige Midler til at modvirke Ensidigheden. Hvor

der engang bestaaer Eensidighed, som altsaa ikke strax kan ophæves, hvor den ene Landskirke er forfalden til een Slags Eensidighed, den anden til en anden Slags, der ville, naar der blot herster frit Samqvem i Henseende til de akademiske Studier, Eensidighederne udjevne sig; men naar dette ikke er Tilfældet, bliver Eensidigheden altid større. Nu kan man vistnok sige: men det vilde dog være meget farligt, om et Land, hvis Dannelsesanstalter vare meget fortrinlige, forfaldt til en saadan Eensidighed og nu kunde forplante den til andre Lande. Men hertil maae vi svare: naar blot de andre Landskirker have deres egne praktiske Forberedelsesanstalter, og der herster Frihed i Samqvem, saa vil dette ogsaa udjevne sig, og Frihed i Samqvemmet vil altid vise sig som det største Gode. Naar vi nu forestille os en Communication imellem forskjellige Landskirker, hvor Kirkeregimentet er i Besiddelse af den størst mulige Uafhængighed, saa opstaaer det Spørgsmaal: kan en saadan Forbindelse ogsaa finde Sted i Henseende til de forskjellige Kirkeregimenter, d. e. kan der gives fælleds Forholdsregler, som træffe dem i Forening, en Autoritet, som forbinder forskjellige Landskirker? Naar en saadan Autoritet er udgaaet fra Kirkerne selv, vil den ogsaa kunne forbinde dem, og Regelen maa være, at Fællesskabet udstrækkes saa vidt muligt i Forhold til Samfærdselen, og det kan heller aldrig mangle paa Gjenstande for saadanne fælleds Anordninger. Det vilde imidlertid være et stort Onde, om der, som Følge af en saadan Sammenhæng, udbredte sig indskrænkende Maximer over mange Landskirker. Imidlertid, her er et Tilfælde, hvor man kan sige, hvad jeg ellers i Almindelighed ikke vilde forsvare: at Enhver har selv forskyldt, hvad der møder ham. Netop fordi der i Kirken ikke gives nogen udvortes Sanction, kan der aldrig i den træffes falske Forholdsregler, naar den herskende Aand erklærer sig derimod. Jo mere derfor Kirken befinder sig i en naturlig

Digitized by Google

Tilstand og ikke er en blot Statsinstitution, desto mindre vil der opstaae skadelige Følger af Forbindelsen; tvertimod, jo mere Forbindelsen udbreder sig, desto bedre vil det være, uden at man dog kan tænke sig, at et fælleds Kirkeregimente for den hele Kirke skulde være mulig. Men dette Samqvemsforhold behøver dog ikke at være et formelig organiseret; thi under de givne Forudsætninger vil der danne sig en Indflydelse af den offenlige Mening. Selv der hvor Kirkeregimentet er i Hænderne paa Staten, viser der sig dog en Sky for at sætte Forholdsregler igjennem, som vilde have den øvrige Kirke imod sig, og dette er allerede en Indflydelse af stor Betydning, hvorved meget Ondt forhindres.

Digitized by Google

August Neander.

Et Bidrag til hans Livsbillede

af

Dr. C. K. Kling,
Præst i Ebersbach i Würtemberg.

1851.

(Af theol. Studien u. Kritiken. 1851. 1ste H.)

Neanders Familieforhold og tidligste Ungdomsliv, hans Overgang til Christendommen, Universitets- og Candidataar.

Det er almindelig bekjendt, at Neander var af jødisk Herkomst, og at han først blev Christen i sine Ungdomsaar. Han blev født i Göttingen den 16de Januar 1789. Hans Forældre vare Emanuel Mendel, Kjøbmand i Göttingen, og Esther, født Gottschalck. Ved Omskjærelsen fik han Navnet David. Han var den yngste af sine Søskende og havde to Brødre og tre Søstre. Faderen, der ifølge alle Beretninger var af en simpel jødisk Tænkemaade, gjorde i Göttingen mange Forretninger med Studenterne og udlaante Penge mod høie Renter. Da Sønnen senere blev berømt som christelig Theolog, skal han have gjort sig til af ham og med stor Fornøielse fremvüst enhver ny Bog, han udgav. En Ungdomsbekjendt af Sønnen, der engang traf Faderen hos Denne, beskriver ham som en „uhelbig, temmelig for, plump, ægte orientalsk Jødestikkelse, med et

Digitized by Google

stummelt og dog næsten fly Alt under de buskede Vienbryn; han sad taus i Lænestolen med Hovedet stottet til Haanden." Moderen, der efter een Angivelse var født i Frankfurt, efter en anden, nemlig nogle af Børnenes Dobesedler, i Hannover, og var beslægtet med Philosophen Moses Mendelsohn i Berlin, med Medicinalraad Stieglitz i Hannover og Kjøbmand Haller i Hamborg, drog med Børnene til Hamburg og levede der adskilt fra sin Mand. Hun skal have været en from og indtagende Kone, en kjærlig Moder for sine Børn. Den Formodning ligger nær, at Omsorgen for hendes Børn har været ideelmindste medvirkende til denne Skilsmisse. Den yngste Søn gik indtil sit 14de Aar i en Privatskole, og kom den 2den October 1803 ind i Johanneum, efter specielt at være forberedet af Leonhard Wächter, for hvem Moderen havde erklæret, at han aldeles ikke egnede sig for Kjøbmandsstanden, men at han paa Grund af sine øvrige udmærkede Anlæg var kaldet til at studere. Gurlitt satte ham i Latin og Græsk i 1ste Klasse, i hvilken den senere Syndikus Karl Sieveking, der blev en af hans fortroligste Venner, Dagen forud var bleven optaget. I Mathematik, Historie og Geographi kom han i anden Klasse. Hans Flid var saa stor, at han i kort Tid overgik selv de dygtigste blandt de ældre Meddisciple i de gamle Sprog. Alle erkjendte snart i ham en særdeles dygtig Discipel, der mere og mere udmærkede sig ved „aandelig Dybsindighed og dybt Gemyt, ved et barnligt Sind, ægte Oprigtighed og Enfoldhed og ved et reent og ædelt Væsen." „Kun sjeldent tog han Deel i sine Kammeraters Lege og Udflugter, hvormeget end hans Moder og Søstre opmuntrede ham dertil for hans Sundheds Skyld; ikkedestomindre havde de ham kjær og anerkjendte hans Fortrin, som han aldrig søgte at gjøre gjældende." „Men hvor-meget har end var agtet af Alle, blev dog hans Omgang langt mindre benyttet end man kunde

Digitized by Google

maatte det for deres egen Skyld. — Ynglingens Kortsynethed og feilede, forlegne Væsen, hans Uberørthed af alle Hensyn til Yderverdenen, og af dens Indtryk, og hans Mangel paa at finde sig tilrette i den udsatte ham ofte for de Raades Spot, der endog engang blev dreven saavidt, at flere Kammerater ved at træde ind i Klassen fandt ham med et Reb om Halsen, idet man for Spog havde forsøgt at hidse ham et Stykke op ad den Pille, som støttede Musikpulpetet." „En ældre og stærkere Kammerat (Noodt) tog ham ofte i Beskyttelse, ledsagede ham hjem og afhentede ham endog til Skolen. Blev han for haardt medtaget, saa blussede han op i Heftighed, og sine Kammerater havde Møie med at afholde ham fra at angribe hans Modstandere, som han ikke var voren." I Paasken 1805 afgik han fra Johanneum til det akademiske Gymnasium, efter at han først, ifølge Gurlitts Ønske og Paavirkning fra Dennes Side, havde holdt en Afskedstale i det latinske Sprog over det Thema: de Judæis optima conditione in civitatem recipiendis. Denne kraftige, friske Tale, skreven paa flydende, smukt Latin, viser os Ynglingen som greben og gjennemtrængt af Humanitetens Idee, saaledes som den var indplantet eller vakt hos ham af hans Troesfælle Moses Mendelsohn, og hans Lærer Gurlitt, hvilken Sidste berigede denne Tale med herhenhørende Betragtninger og lærde Udviklinger, og befordrede den i Trykken i denne Skikkelse. Jødernes Emancipation*), deres Adgang til Nydelse af de borgerlige Rettigheder var hans Thema, og det var ogsaa hans praktiske

*) Senere, som moden Mand og Christen skal Neander ikke have været ubetinget stemt for den fulde Emancipation, fordi han fandt den uforenelig med den christelige Stats Væsen. Dette Synspunkt var ham naturligviis dengang endnu fremmed. Jødemissionens Bestræbelser maa han dog endnu i senere Aar ikke have anseet for hensigtsmæssige, skjøndt han høilig agtede dygtige Jødemissionairer.

Digitized by Google

Maal, idet han, ved at henvise til den saa høit priste Kejser Alexander af Ruslands og andre Magters Fremgangsmaade, søgte at bevæge de tilstedeværende Styrere af den frie Stad til dette store Skridt, hvorved de vilde paa hæderlig Maade kundgjøre sig som et frit Samfunds ædle Øvrighed. Han dølger ingenlunde for sig selv de stærke Indvendinger, som vilde kunne reises derimod, hentede fra de talmudiske Bestemmelser og Jødernes lave moralske Standpunkt, der vilde synes at gjøre dem uværdige og udygtige til Friheden. Men han er overbeviist om, at hine hæmmende Skranker maatte falde af sig selv, og at den sædelige Udartelse, der havde sin Grund i den lange grusomme Undertrykkelse og Indskrænkning, alene kunde hæves ved den Kjærlighedens helbredende Magt, der skjenkede dem Frihed, men at den da ogsaa sikkert vilde hæves. Lad os høre, hvad en af hans Ungdomsvenner (Noodt) fortæller om denne Tale, og det Indtryk, den frembragte: „denne med klangfuld Stemme frit og kraftigt holdte Tale gjorde et mægtigt Indtryk paa den talrige Forsamling, og især deles vare den daværende Senior, Dr. Rambach og selv Gurlitt tilfredse med det elegante Latin. Ingen havde ventet noget Saadant af den ellers saa skye og tause og i sin ydre Optræden saa keitede Yngling.“ „Ved sin Tale havde han ogsaa tildraget sig to unge Mennesters Opmærksomhed, der dengang som Gjæster i Prima og (det akademiske) Gymnasium bivaanede Gurlitts Foredrag. Det var August Varnhagen von Ense og Wilhelm Neumann, der i Forbindelse mmed Chamisso udgave en Almanak. De hørte til den romantiske Skole og vare meget fortrolige Venner. De bare en Ring med en Stjerne i Midten, hvorpaa der stod skrevet τὸ τοῦ πόλου ἄστρον. Kort efter bar Neander ogsaa en saadan Ring. Han hjalp dem med Studiet af Plato og Sophokles, og de meddeelte ham Schlegels, Tiecks og Fichtes Skrifter; ogsaa erindrer jeg, at han dengang læste et Skrift af

Jakob Böhme.« Det var disse samme Venner, hvem han mere og mere sluttede sig til, som stode ved hans Side ved det store Skridt, som han foretog i Løbet af denne Vinter.

Herved komme vi til det vigtigste Skridt i hans Liv, nemlig hans Indtrædelse i det christelige Samfund.

At han var aldeles uhildet af det jødiske Lovbuds-Væsen, viser nok som hans Tale, i hvilken han imidlertid paa den anden Side med stor Frimodighed og Bestemthed forsvarer sine Landsmænds Sag. Men det var ikke en overfladisk Oplysning, der førte ham til Christendommen. En Yngling med dybt Gemyt og klar Aand behøvede kun at kaste et Blik ind i Christendommens, den fuldkomne Religions og Dannelses, Dyb, dette sande Endemaal for hele den ældre aandelig-sædelige og religiøse Bevægelse og Udvikling, for at blive vundet for samme. Hvorvidt ogsaa theosophiske, philosophiske og æsthetiske Værker fra den nyere Tid (Böhme, Fichte, Romantikerne) og personlig Omgang, f. Ex. med Karl Sieveking, der var en sjelden ædel Natur og allerede som ungt Menneske beskæftigede sig med Bibelen, har været medvirkende, derom savnes nærmere Oplysninger; men det er udenfor al Tvivl, at Platonismen har været ham et væsentligt Overgangstrin. I den første Vinter af hans Ophold i Hamburg læste han af og til hjemme Skrifter af Mendelsohn og Rousseau, men hans vigtigste Privatstudium paa den Tid var Plato, hvem man aldeles ikke lærte at kjende i Skolen. En af hans MedDisciple fortæller, at man fandt Udgaver og Commentarer til Plato liggende rundt omkring hos ham, paa Gulvet og paa Stolene. »Og, tilføier Denne, jeg forglemmer i Sandhed ikke de nydelsesrige Øieblikke, i hvilke han meddeelte mig noget af Platos Skrifter og dertil knyttede sine egne Tanker.« Men hvilken Indflydelse have disse Studier havt paa hans religiøse Overbeviisning? Ifølge en Meddelelse af Rautenberg kunde Gurlitt ikke sige andet herom, end at han havde studeret Plato

Digitized by Google

ivrigt og derved havde fundet Veien til Christendommen. „Men hvorledes, var forblevet ham ubekjendt, maaskee ogsaa uforstaaeligt.“ „Jeg veed kun for sikkert“, vedbliver Rautenberg, „af Neanders egen Mund, at et Sted i Plutarchs Pædagog har været det Punkt, fra hvilket hans Aand tog den forskjende Retning, der kun fandt Sandhed og Fred i Herren. Jeg erindrer endnu tydeligt, at jeg spurte ham, om det ikke havde været Plato, ved hvem han var bleven ført Christendommen nærmere. Han svarede venligt — og jeg forglemmer aldrig det himmelsk lysende, barnlige Udtryk i hans kjære Aasyn ved disse Ord, — „„snarere Plutarch, især i hans Pædagog.“ Derpaa anførte han det skjønne Sted, som jeg i dette Øieblik ikke kan gjengive, da jeg ikke har Bogen ved Haanden. Videre kom vi ikke ind paa denne Sag, da vi bleve afbrudte.“ Herimod strider ikke, men det kan tvertimod betragtes som Supplement hertil og som Moment i Udviklingen, hvad Baring i Berden anfører ifølge mundtlig Meddelelse af sin Svigerfader, af hvem Neander blev døbt: at nemlig den unge Mendel, efter at have læst Plato, var bleven ganske greben deraf og havde udtalt sin Glæde derover for en Ven. Denne havde været ganske enig med ham, men havde tilføiet, at det Samme kunde han finde hos Johannes, men med større Skjønhed og Sandhed. Saaledes havde Mendel fundet den første Vei til det Nye Testament.

Den 25de Februar 1806 blev han døbt i Pastor Bosfau's Huus, Præst ved Katharinakirken, hvilken Geistlig ogsaa forrettede den hellige Handling. Daabsvidnerne vare Johannes Gurlitt, Karl August Varnhagen og Wilhelm Neumann. Mendel antog ved Daaben Navnene Johan August Wilhelm Neander, eet af hver af de tre Daabsvidners Fornavne, og i Grunden ogsaa Slægtnavnet efter Neumann.

Før sin Daab overrakte han Pastor Bosfau en Afhand-

Digitized by Google

ling, skreven med hans egen Haand, sandsynligviis den samme, som Baring har fundet tilligemed nogle smaae trykte Skrifter, hvilke Neander senere har tilsendt hiin Geistlige. Paa Randen har Pastor Bossau tilføiet: „Af A. Neander i hans 16de Aar.“ Afhandlingen var „et Forsøg paa construere Religionen i dens Udviklingsstadier.“ Vi meddele det Udtog deraf, som Baring har givet: „Al Religion udgaaer fra Længselen efter det Uendelige. Den er selv Reflexen af det Uendelige, efter de forskjellige Standpunkter under forskjellige Former, af hvilke ingen enkelt fremstiller den aldeles, men alle tilsammen kun dens Totalitet. Oprindeligt den barnlige Tidsalders bevidstløse Identitet, da overhovedet endnu intet føles som individuelt. Dernæst, efterat den forbudte Frugt er smagt, det vil sige, Individualitetens Bevidsthed opnaaet, og Sløret, der skjulte alle Modsætninger, sønderrevet, — Frygt = Jødedommen. Frygten maa blive til sin absolute Modsætning, forat den guddommelige Gjenfødelse, Forsoneren, Kjærligheden, kan fremtræde. Men allerede forinden ane Religionens Virtuoser denne kommende Identitet, uden selv endnu at besidde Kraft til at formidle den, hvortil Tiden heller ikke er kommen endnu, fordi hiin Modsætning endnu ikke er bleven absolut. Men de forkynde den og ham (fremtrædende i Tiden som Subject, Messias). Saaledes Propheterne og endnu mere, om end ikke i personlig Anskuelse, den guddommelige Plato, nærmest i „Republiken“, det Værk, hvori han tydeligst udtaler sin hellige Kjærlighed til det Uendelige, sin veemodige Længsel, hvori han anelsesfuld favner den hellige Religion, der skulde gjenføde Kunsten og, ved at formæle sig med den, udvikle den til levende at fremstille det Uendelige. Det var den klareste Propheti om Christendommen, ikke Fiendskab mod Kunsten, som saa elskværdigt udtalte sig i Formælingen med hans Philosophi.“

„Menneskene skulde i Messias, Symbolet paa Forløseren

Digitized by Google

fra Splíden, saa tydeligt og klart see Identiteten i Reflexen, at de ligesom maatte tvinges til at anerkjende og tilbede den, og saaledes hæve sig fra dette, fra Symbolet, til det evige, i sig selv Værende. Eenheden af den guddommelige og menneskelige Natur tilligemed dens Aabenbaring = Underet. Ordet blev Kjød. Han var det eneste Indifferentspunkt, Identiteten havde kun udtalt sig gjennem ham; saaledes blev Saligheden o: Anerkjendelsen og den selvstændige Frembringelse af Identiteten afhængig af Anerkjendelsen af dette Indifferentspunkt, thi Fordømmelsen bliver sat lig med Splíden, den evige Frelse lig med Identiteten. Splid er Frygt, Identitet Kjærlighed. Frygt og Kjærlighed, Forsoning og Straf ere de almindeligste Former for Forskjellen imellem den christelige og jødiske Religion. Du, o evige Kjærlighed, viser dig som een og samme paa alle Trin, skjøndt iklædende dig mangfoldige Former, og er derfor det fuldkomneste Udtryk for Den, der selv kun er Eet og Alt i den Ene. Der vilde kun gives et uformeligt Chaos, naar du ikke førte de stridende Kræfters Tohed tilbage i eet Punkt. Med klarere Glands fremgaaer du af Modsætningen, for at tilintetgjøre netop det, hvoraf du er fremgaaet, og at udtale dig selv med Bevidsthed, saa at Grækernes guddommelige Mysterer kaldte Modsætningen Kjærlighedens Urkilde. — Jødedommen anskuede det Uendelige i det Endelige; Christendommen, henreven af Kjærlighedens besjelende Drift, anskuede det Uendelige i sig selv og omskaber derfor ogsaa de fremmede Elementer til Religion. Ligesom Jødedommen drager det Theoretiske ned til det Praktiske, saaledes potentserer Christendommen det Praktiske til Theorie; ligesom hiin stræber at gjøre Religionen til Moral, den religiøse Ritus til moralske Handlinger, saaledes hæver denne Moralen til Religion, de moralske Handlinger til en religiøs Ritus. Hiin individualiserer det Almindelige, denne potentserer det Individuelle til Almindelighed."

Digitized by Google

„Livet er Stræben efter at smelte sammen med det Uendelige, er Væren i Gud, Tilintetgjørelse af den begrændsende Individualitet. Ydmyghed, denne guddommelige Religions helligste Præg, den absolute Syntheſe af Frihed og Nødvendighed. Derfor ſtillede den ogſaa i Modſætning til den jordiſke Stat en aandelig, i Modſætning til den reelle en ideel, det fuldkommneſte Produkt af den evige Kjærlighed og Længſel, en Sjelenes Forening til fælleds Anſkuelſe af det Uendelige, — nemlig Kirken, der i Henſeende til dette Modſætningsforhold er aldeles eiendommelig for Chriſtendommen, og hvortil vi finde de første Spirer i Pythagoræernes Eenhedsforbund. — I Modſætning til den barnlige Periodes bevidſtløſe Identitet er Chriſtendommen den med Bevidſthed udvalte, Chriſtendommen anſkuer altſaa Spliden i ſelve Spliden, klager over, at den ideelle Reſler af det Uendelige har fjernet ſig fra den Eenhed, hvoraf den er udſtrømmet, og at den er gaaet tilgrunde i Spliden. Ja, den chriſtelige Religion anſkuer i Identiteten ſelv atter Spiren til Splid, ſom truer den netop tilveiebragte Identitet; og netop derved kundgjør dens Aand ſig ſom aldrig udvoxende, da det er dens Væſen, at potentſere ſig i beſtandig Virkſomhed, indtil den, arbeidende ſig frem til den høieſte Potents, har fundet den absolute Form, der ogſaa ſom Form betragtet er evig, uroſkelig, og ikke ſelv i Stand til at potentſeres.“

„Vi ſee her“, ſom den Mand, hvem vi ſkylde denne høiſt vigtige Meddelelſe, træffende udtrykker ſig, „denne ungdommelige Aand kæmpe med Havets Bølger, til hvilke han betroede ſit lille Skib. Form og Indhold viſer, hvorledes Tidens Hovver afſpeile ſig i ham, og med hvilken Begeiſtring han opfatter den hele Hiſtorie, med hvilken varm Kjærlighed han iſærdeleshed lever i den klaſſiſke Oldtid.“

Jeg vilde tilføie: han formidler ſig ſelv Erkjendelſen af Chriſtendommen ſom den fuldkomne Religion med den nyere

Digitized by Google

Tids væsenligste aandelige Livspotentser, der ere i Begreb med at arbeide sig frem i hans ungdommelige Aand til en selvstændig Tænkning og Anskuelse af Menneskehedens religiøse Udvikling. Vi gjenkjende hos ham, denne platoniserende, israelitiske Christi Discipel, bohmeske, romantiske, vel ogsaa fichtisk-schellingske og især schleiermacherske Elementer, der smelte sammen til et nyt levende Heelt, og, om end paa symbolsk-idealistisk Viis, lade ham erkjende Christendommen som den absolute Sandhed. Navnlig maa Schleiermachers „Reden über die Religion" have havt betydelig Indflydelse paa ham, hvad man allerede kan slutte af denne Afhandling, og hvilket desuden bestemt fremgaaer af en Mands Vidnesbyrd, der fra tidlige Aar af stod ham meget nær, nemlig Overconsistorialraad Dr. Fr. Strauß. Denne hans Ven og Collega siger nemlig i den Tale, han holdt ved den Afdødes Kiste, at den naturlige Modtagelighed, som Neander besad for det Høiere i Livet, kun har været ham en Forberedelse for det Høieste, „som blev ham tildeel, da han i hiint Øieblik, om hvilket han aldeig kunde tale uden med den dybeste Bevægelse, læste hine Taler om Religionen af den Mand, hvis Embedsbroder han senere blev, hvorefter Jesu Christi Erkjendelse snart opgik for ham." Kort efter dette afgjørende Skridt skulde han afgaae til Universitetet. I Paasken 1806 reiste han med hine to Venner først til Hannover, hvor hans Onkel, Overmedicinalraad Stieglitz, der havde lovet at understøtte ham til hans Studeringer, først vilde lære ham personlig at kjende. Han skulde studere Jura i Göttingen. Men han bad sin Onkel indstændigt om at maatte drage med sine Venner til Halle. Her hørte han da især Schleiermacher, og han skrev snart til sin Broder Lægen, at han havde ombyttet Jurisprudentsen med Theologien. Herom taler han ogsaa i et Brev til Bossau i Juli 1806. Han takker Denne for hans Deeltagelse i hans Stjebne, „omendskjøndt,

Digitized by Google

vedbliver han, jeg for det Høieste, jeg skylder Dem, nemlig Optagelsen i det høiere Livs hellige Samfund, hvilket De som et Organ for samme forkyndte mig, kun kan takke Dem derved, at det Tegn til det nye Liv, som De meddeelte mig, virkelig bliver mig Tegn til et nyt Liv, bliver mig det Led, hvortil Gjenfødelsen, som det skal forkynde, slutter sig for mig efter sin indre Betydning, hvad der ogsaa skal blive min eneste Stræben. Det sande Liv er jo sig selv nok som Liv og er Alt, har Alt ved sin egen Kraft og Betydning uden at trænge til nogen Impuls udenfra. Saaledes har De forkyndt mig Alt, hvad der kan blive et Menneske tildeel, idet De optog mig i Livets Samfund; thi Christendommen er et Samfund i det Liv, som med Magt bryder frem i Personlighedens snevrere Grændser af Syndens hendøende Skinliv, den indre Tvedragt og — hvad der er den fælleds Kilde til alt det Onde — den afsondrede intetbetydende Vegetation. Dog hvad betyde Ord! De, Organet for den ene Kirke, hvem Religionen som saadan aabenbarer det Indre, formaaer bedst at læse i Gemyttet." — Han meddeler derpaa sin Beslutning, „ikke blot at forblive et stumt Medlem af det hellige Samfund, men at træde ud af Kirkens Masse i Rækken af dem, deru dtale den med den klare Bevidsthedens Frihed og virke kraftigt i deres indre Liv, for paa ny at oplive den døde Masse, for hvilken Menneskeslægtens høieste Organer, Organer for alt Liv og Tilværelse, ere uddøde eller staae i Begreb dermed, — for at vække dem af Afmagten, som voldsomt have sønderrevet det høiere Baand, der bandt dem til den evige Eenheds Himmel, og derfor ere fortabte i jordisk Stræben og søge Livet der, hvor der kun er Død, — for atter, stræbende i Samfund med de Gode, som Deres skjønne Exempel lærer mig, at tilveiebringe Forsoning imellem Fornuften, der efter lange Kampe, i hvilke den forglemte sig selv, forvexler Religionen, som jo alene kommer

Digitized by Google

indenfra og boer i det Indre, med en udvortes fra sig paatrængende Autoritet, med Religionen, med hvilken den jo oprindeligt er Eet." — Han glæder sig dernæst over den nye Iver for Videnskab og Kunst, der synes at vaagne blandt de theologiske Studerende i Halle, og nævner især Schleiermacher som den, hvem dette skyldes, priser hans Forening af Aandrighed og Lærdom, og omtaler særligt et exegetisk Collegium, der skulde strække sig over hele det Nye Testament, og for hvilket Schleiermacher havde udtalt den Grundsætning, som han ogsaa fulgte: „ikke at lægge forudfattede Begreber ind deri, hverken af Dogmatiken eller af sit eget Standpunkt, men at fortolke Alt ud af det selv og først at skabe Anskuelsen af det Hele ud af det Hele."

Endnu længere dvæler han ved et Collegium af Schleiermacher over det kirkehistoriske Studiums Methode og Formaal, i hvilket Schleiermacher opstiller Theologiens rette Middelpunkt, nemlig den religiøse Spekulations Eenhed med det ydre Liv. Derved alene kunde der tilveiebringes Eenhed mellem Spekulation og Empiri, mellem Videnskaben og Livet, som nu forstørsteden var forstyrret i Theologien.

Med Rette bemærker vor Hjemmelsmand, „at vi atter her i høi Grad maae være Schleiermacher taknemmelige som den, der vistnok har vakt Neander til fortrinsviis at studere Kirkehistorie, og hvis Vink om dens Betydning og Vigtighed har hos Neander banet Veien for dette Studium i en Grad, som Schleiermacher selv maaskee ikke har meent og ventet." Jeg vil tilføie, at hvad Neander i Fortalen til første Bind af sin Kirkehistorie (første Udgave) yttrer om Kirkehistoriens Idee og Væsen, aldeles svarer til denne Schleiermachers Tanke, saa at ogsaa Grundtanken og Hovedformaalet for Neanders kirkehistoriske Fremstillinger maa føres tilbage til hiin Kilde. Og saaledes turde man vel ogsaa sige, at Alt hvad Neander i den

Digitized by Google

indledende Afhandling til det tydske Skrift ꝛc. har udtalt om Schleiermachers Betydning for den hele nyere Udvikling af Kirken og Theologien, godtgjor sin Sandhed navnlig ogsaa i Henseende til ham selv og hans hele omfattende Virksomhed. — Men allerede i Begyndelsen af det andet Semester blev han berovet Schleiermachers personlige Indflydelse. Efterat i November 1806 Universitetet var blevet ophævet af af de Franske, maatte de Studerende strax forlade Halle, og ogsaa Neander, hvem den franske Indqvartering i Halle havde behandlet haardt, vandrede, ledet af Neumann, blottet for Alt, mat og elendig, til det af ham tidligere forsmaaede Gottingen, hvorhen han ankom med en Hat i halv-opløst Tilstand. Et Anbefalingsbrev fra hans Moder til Struve var gaaet forud for ham. Indtil Juul forblev Neumann hos ham og tog sig af ham, men han maatte derpaa vende tilbage til Berlin. Derpaa tog Noodt ham til sig i sin Bolig, hvor han saagodtsom pleiede ham og holdt Huus for ham, og de forbleve Contubernaler indtil hans Afreise fra Gottingen i Paaske 1809. — I Gottingen samlede der sig snart en Kreds af Ynglinge omkring ham, nærmest de fordrevne Hallensere: Arndt, senere Rector i Ratzeburg, dernæst Superintendent; Töhl, Grimm, Tiarks fra Ostfriesland, Gabelin; fremdeles Hannoveranerne: Pape, Visbeck, Müller o. A., og han gjentog de hørte Collegier*) eller læste Plato og Schleiermachers Taler med dem, saa at der næsten var Samling hos ham hver Aften, og hans Contubernal havde Moie med at forhindre ham i at studere hele Natten igjennem

*) Omendskjondt han paa Forelæsningerne kun optegnede enkelte Ord for at lette sig Gjentagelsen, saa erindrede han dog Foredraget saa fuldstændigt, at han endnu efter et Aars Forløb efter Hukommelsen kunde diktere Schleiermachers offentlige Forelæsning over Kirkehistorien for nogle Theologer som havde hørt den tilsammen med ham.

Digitized by Google

for at indhente den forsømte Tid. Hans Indflydelse paa sine Medstuderende var saa stor, at han berøvede Professor Herbert, som dengang med stort Bifald læste over Philosophi, hans bedste Tilhørere. Paa et Collegieheste, som tilhørte Pape, der hørte Herbert, skrev han i ungdommelig Iver: „meget af Munden og lidt af Ulden, sagde Fanden, da han klippede Svinet.“

Strax efter de mange Hallenseres Ankomst til Gottingen blev der gjort Forsøg paa at faae Schleiermacher kaldet dertil. Neander var med iblandt dem, der henvendte sig til den gamle Heine, Svigerfader til den daværende Minister Bremer i Hannover.

I Paaske 1807 reiste Neander til Hamburg; Noodt ledsagede ham til Hannover. Her opholdt han sig omtrent otte Dage hos sin Onkel Stieglitz, hvor ogsaa hans Fader var taget hen paa sine gamle Dage. Han traf her sammen med en Professor Frick, der privatiserede i Hannover og var beskæftiget med at oversætte Dante. Denne ældre, meget erfarne og grundigt dannede Mand fandt sig saa tiltrukken af Neander, at han opsøgte ham og i hele Timer underholdt sig med ham og disputerede til det Yderste med denne begeistrede Discipel af Schleiermacher, hvis Opfattelse af Plato og Christendommen dog ikke kunde være ufeilbarlig, og han formaaede ham til endelig at studere Kilderne og at opsøge den eneste Herre og Mester, hos hvem alle Viisdommens Skatte vare skjulte. Neander følte sig truffen, og indvortes bevæget reiste han, ledsaget af en Slægtning, videre til Hamburg. Her traf han sammen med Matthias Claudius og den gamle Dr. med. Heise, og holdt i Wandsbeck sin første Prædiken over Joh. 1, 1 ff.

Efterat Neander var vendt tilbage fra Hamburg, bemærkede hans Venner en betydelig Forandring hos ham. Han var

Digitized by Google

i Sandhed ogsaa bleven et nyt Menneske, uagtet mangen tung Anfægtelse endnu forestod ham. Han kunde ikke nok som fortælle om hine dyrebare Mænds Venlighed og livsalige Væsen, hvilke han havde faaet saa kjær, og hvem han atter og atter besøgte, hvergang han reiste til Hamburg. Schleiermacher, som han hidtil havde sat saa stor Pris paa, og de Skrifter af Schelling og Fichte, som han besad, bleve lagte til side. Derimod læste han i det Nye Testament og de første Aarhundreders Kirkefædre, og udtalte sig ofte med veltalende Begeistring om dem. I de første Maaneder var han dog stille og indesluttet og udtalte sig kun lidet for sine Venner, som ogsaa vogtede sig for at trænge ind paa ham. Men derefter overgav ham dem en paa Latin affattet udførlig Troesbekjendelse, som de afskrive, og hvori han til Slutningen fremstillede Kirkehistoriens Studium som Maalet for hans theologiske Studium, og inderligt anraabte Herren, at han vilde lede ham og vogte ham for Vildfarelser. For at kunne læse det gamle Testament tog han tilligemed Noodt, der efter hans Tilskyndelse opgav Jurisprudentsen, hvortil hans Slægtninge i Hamburg havde bestemt ham, og kastede sig paa Theologien, Privattimer i Hebraisk hos den daværende Privatdocent Gesenius, og senere bragte de de første Collegier i Stand hos Orientalisten Tüchsen, fordi Neander ikke vilde høre noget Collegium hos Eichhorn. Meest Glæde havde han af Planck's, Heeren's og ogsaa Ståudlin's Forelæsninger. I Aaret 1808 kom ogsaa Karl Sieveking til Gottingen, og bragte nyt Liv i den Kreds af Venner, som mere og mere samlede sig om Neander, og til hvilken ogsaa en Pestalozzi fra Zürich og endnu en Gmelin fra Stuttgart sluttede sig. Paa denne Tid begyndte Neander ofte at klage over heftige Smerter i Hovedet, som forhindrede ham fra at arbeide vedholdende og anstrengt. Han følte i Baghovedet en Susen og Bruseu, som om et Mollehjul arbei-

Digitized by Google

bede derinde. Noodt bevægede ham til at henvende sig til Medicinalraad Himly, der strax forordnede en Medicin og paa det Alvorligste anbefalede Diæt i Henseende til Spise og Drikke og ligesaa til Arbeide, og paalagde Noodt at sørge for, at Neander ikke mere arbeidede hele Nætter igjennem, men derimod bevægede sig mere i fri Luft. Fra hans Moder og Søskende i Hamburg kom der de meest indtrængende Formaninger om at følge Lægens Raad og underkaste sig den nye Levemaade. Han holdt da nu en Time daglig Fægtesovelser, og slog med sin Klinge saa drabeligt løs paa Modstanderne, at de med deres kunstmæssige Pareren intet kunde udrette, men bleve jagede til alle Sider af ham, hvad der da vakte hjertelig Latter. Ogsaa gjorde Vennerne lange Fodture til de omliggende Landsbyer og besøgte Præsterne. Neander paatog sig gjerne at prædike, og udførte det til stor Opbyggelse for Bondemenigheberne. I Efteraaret 1808 var han atter fuldkommen helbredet, og arbeidede nu med stor Iver paa at fuldstændiggjøre sine Excerpter af de første Aarhundreders Kirkefædre. I Begyndelsen af Aaret 1809 gjorde Planck og Stäudlin, hos hvem ligesom ogsaa hos Tüchsen Vennerne ofte tilbragte Aftenen, Neander det Forslag at forblive i Gottingen som Repetent ved det theologiske Fakultet. Han gik ind derpaa; men, da han i Paasken gjorde sin sædvanlige Feriereise til Hamburg, følte han sig saa vel i Kredsen af sin Familie og de Venner, han der havde erhvervet sig, at han ikke kunde beslutte sig til at vende tilbage til Gottingen for at tiltræde hiint Embede. Han meldte sig i Hamburg til Examen, og bestod den Michaelis 1809 glimrende og til stor Glæde og Opbyggelse for Examinatorerne, Senior Rambach, Pastor Jänisch, Klefeker og Schäffer. Struve, der blev examineret tilligemed ham, men saa godt som slet ikke kom til Orde, fortæller følgende derom: „Neanders Fremtræden — og han var traadt aldeles rolig ind i Mi-

Digitized by Google

chaelis-Kirkesalen tilligemed mig, i hvem Hjertet ikke slog saa ganske roligt — var sikkerlig Examinatorerne et Phænomen af egen Art, om han ikke forekom dem som et aandeagtigt Væsen fra fremmede Regioner, og han satte meget snart samtlige Herrer i Forundring og Forbauselse. Saasnart de blot gave ham et Vink, fremgik der af ham en Strøm af dybe og lærde Bemærkninger og paa en Maade interessante Afhandlinger, der næsten syntes ikke at kunne faae nogen Ende." Neander blev nu optaget blandt Kandidaterne rev. ministerii. Han gav Undervisning i nogle Skoler men især i private Huse, blandt andre hos Oppenheim, i Altona hos Banquier Dehne, og han prædikede ofte og med Bifald saavel i Stadens som i Forstædernes Kirker.*) Ved Michaelistid 1809 vendte ogsaa Noodt tilbage og traf Neander ualmindelig vel og i fuld Virksomhed. I Sommeren 1810 gjorde Justinus Kerner, Gustav Schwab og (hvis min Hukommelse ikke bedrager mig, tilsvier Noodt) ogsaa Chamisso et Besøg i Hamborg. Noodt havde udenfor Byens Port en Sommerbolig, som Neander benyttede som sin egen, og her oplevede de kostelige Aftener med deres Gjæster. Ogsaa Dr. Julius og Asfing hørte til denne Kreds. Foruden Noodt var det fornemmelig Struve, der oftere besøgte ham, og ogsaa i hans Familie og stadig fandt ham fordybet i Beskæftigelse med sine Kirkefædre. De ældre Candidater skulle ikke have taget nogen Notits af ham, eller endog seet ham over Hovedet paa Grund af hans afstikkende Eiendommelighed.

Timeunderviisningen og de enkelte Prædikener for Andre

*) Saaledes beretter Noodt. Struve siger, at han kun har prædiket sjeldent. Engang hørte han ham i Forstaden St. Georg, men det var mere en Afhandling end en Prædiken. Under samme sloi et Conceptpapir i Folio ned fra Prædikestolen og udbredte sig over Tilhørerne, sandsynligvis uden at han selv bemærkede det, idetmindste lod han sig aldeles ikke forstyrre i sin Tales Strøm.

Digitized by Google

tilfredsstillede ham i Længden ikke. Han begyndte at klage over, at hans Tid og Kraft blev adsplittet, og at hans Yndlingsstudium Kirkehistorien næsten hvilede. For i sine faa Fritimer at udrette noget Sammenhængende, overfatte han noget af Aristoteles og paabegyndte flere Arbeider. „Da læste jeg, fortæller Nodt, i de Heidelbergske Aarbøger, at Marheineke og de Wette havde taget imod en Kaldelse til Berlin, og at de til Efteraaret vilde forlade Heidelberg. Göttingen havde Neander forsmaaet; i Heidelberg vilde han efter de to Professorers Afgang finde en tilfredsstillende Virksomhed; der var der aabnet ham en Dør af Herren. Men Ingen af os vidste, hvorledes vi skulde gribe Sagen an og sætte den igjennem. Planen maatte holdes hemmelig; thi hans Moder og Søstende vilde have havt altfor mange Betænkeligheder derved, og saaledes gik vi flere Uger raadvilde med dette Anliggende paa Hjertet. Da tænkte jeg paa Gurlitt, hvem det var en stor Glæde, naar hans Disciple bleve Universitetslærere; han maatte kunne finde paa Midler og drive Sagen. En Søndag Morgen gik jeg nu med Neander til Gurlitt og lod ham melde. Neander, der i lang Tid ikke havde besøgt Gurlitt, som Theolog stod ham aldeles fjernt, og heller aldrig havde indladt sig i nogen theologisk Samtale med ham efter sin Tilbagekomst fra Universitetet, følte det ubehagelige i at meddele ham et Forehavende, der endnu ikke var bleven ham selv ret klart. „„Hvad vil han sige, med hvilke Øine vil han betragte det, at jeg som Candidat herfra tænker at nedsætte mig i Heidelberg?““ Men Gurlitt hørte venligt paa ham, billigede hans Forehavende; her kunde han ikke finde blivende Sted, men hist vilde han finde sit Kald; imidlertid hastede det, og dersom det skulde lykkes at faae nogen Ansættelse i Heidelberg, maatte han reise derhen allerede til Mikkelsdag. Han vilde sørge for, at Neander blev promoveret i Wittenberg, og ved Stipendier herfra forelobig sik

Understøttelse til at nedsætte sig i Heidelberg. Tillige forelog han et Thema til Dissertationen, som han bad om, maatte blive hurtigt udarbeidet, samt et curriculum vitæ. Neander forlod trøstet og fuld af taknemmelig Glæde sin gamle Lærer, ilede hjem for at udarbeide Afhandlingen, sendte om Aftenen Bud efter mig og dikterede mig, da han havde skrevet hurtigt og ulæseligt, den hele Afhandling og curriculum vitæ, og næste Dag afleverede jeg begge Dele til Gurlitt. Om Efteraaret 1810 drog Neander, efter at have tilbragt 1½ Aar i Hamburg som Candidat, til Heidelberg trods alle Betænkeligheder fra hans Slægtninges Side, som frygtede for, at han ikke vilde holde Maade i sit Arbeide. Der indløb ogsaa snart Efterretninger derfra, at han studerede uafbrudt, og at der yttrede sig Spor af den tidligere lidende Tilstand. Da ilede den bekymrede Moder med sine Døtre til ham og forblev hos ham. I Aaret 1817 døde hun i Berlin; Præsterne Jänicke og Hermes ledsagede hende til Graven tilligemed os og Husvennerne, til hvilke Olshausen og Tholuck dengang hørte. — Hvor ofte har ikke Neander, da vi senere traf sammen i Berlin, mindet om, paa hvilken Maade han var kommen til Heidelberg, og hvorledes jeg havde været et ringe Redskab dertil i Herrens Haand! Heller ikke kan jeg lade det være uomtalt, hvorledes Neander i de første Aar af hans Ophold i Berlin udtalte for mig, at han ogsaa kunde ønske sig et Familieliv, og at han, om Herren vilde føie det saa, ikke var utilbøielig til at træde ind i den hellige Ægtestand. Han var tilstede ved mit Bryllup 1817, tog Deel i Maaltidet og underholdt sig med Gjæsterne, Herrer Damer, om end fortrinsviis med Præsten og Professor Spilleke og Direktor Bernhardi. Med min Kone og senere med mine Børn var han stedse venlig og spøgede med dem, og endnu 1841 maatte jeg under mit Ophold i Berlin spise til Middag hos ham med mine tre Døtre."

Digitized by Google

Saavidt Pastor Noodt (til St. Petri i Hamborg, tidligere i Berlin), af hvis indholdsrige Meddelelser en betydelig Deel af denne Fremstilling ordret er øst, og hvem saavelsom ogsaa de Herrer Præster Baring og Struve vi med vore Læsere ere megen Tak skyldige. Idet vi slutte denne lille Fremstilling, henvise vi endnu til den fortræffelige lille Samling: Til Minde om Neander (Indtægten til Fordeel for den Neanderske Sygeforening), indeholdende Beretningen om Neanders sidste Dage af Licent. Rauch, Talen, holden i Sørgehuset af Overkonsistorialraad Dr. Strauß, hvori Neander med Simpelhed og Sandhed skildres som en Efterfølger af den Discipel, hvem Herren elskede, og hans Forkyndelse som sammenfattet i de Ord: „Han er Herren!" Talen af Dr. Krummacher ved Graven og den af Dr. Nitzsch i Aulaen. Meget deri kan tjene til Bekræftelse, Andet til Fuldstændiggjørelse af vor Beretning.

I.

Den Mand, som jeg nu skal forsøge at skildre, har visselig staaet som en Christi Kirkes Pille i denne Tid, som en fortrinlig Bærer af det i Herrens Menighed nyopvakte Liv, der i vore Dage udfolder sig saameget mægtigere, som den antichristelige Magt ogsaa rører sig og griber om sig med større Energi. Han var ogsaa en af de freidigste og utrætteligste Forkyndere af den nye Skabelse, der reiser sig af Ruinerne af en udlevet Udviklingsperiodes sammenstyrtede Bygning; men langt fra at rose sig af sin personlige Betydning for denne Gjerning, af sin udmærkede Stilling som et udvalgt Redskab for Guds Aand til denne nye Bygning, forglemte han tvertimod i dyb Ydmyghed sig selv, kun betænkt paa at tjene sin Herre, at virke for Guds Rige, saalænge det var Dag for

Digitized by Google

ham, man tør vel sige, med barnlig Reenhed, høi Uskyldighed og Enfoldhed. Denne Ydmyghed og Enfoldhed, der var et Grundtræk i hans Charakteer, tog ikke nogen Skade ved den ham fra alle Sider imødekommende Ærbødighed, ved den Høiagtelse og Beundring for ham, som paa mange Maader lagde sig for Dagen, og som ikke blot tildeeltes ham af taknemmelige Lærlinge men ogsaa af jevnbyrdige Mestere og udbredte sig over vide Kredse, endogsaa ud over den evangeliske Christenhed. At ydre Glands ikke kunde bestikke ham, at han uagtet den gjentagne og stigende Anerkjendelse fra den høieste jordiske Øvrigheds Side forblev den samme inderlig beskedne Mand, maa være Enhver indlysende, der blot nogenlunde har forstaaet ham. Hans Konge fortænkte ham heller ikke i, at han, som var fremmed for alt Hoffets Væsen og ugunstigt stemt mod al Etiquette, ikke engang føiede sig efter, hvad Anstand og Ærefrygt pleier at fordre, idet han nemlig, istedetfor ifølge modtagen Indbydelse at møde personligt ved Ordensfesten, nøiedes med at udtale sin Tak skriftligt. Dette stod nu rigtignok i Forbindelse med et andet Træk, der var paafaldende hos ham som en Svaghed, nemlig hans fuldkomne **Ubehjælpsomhed og Umyndighed i verdslige Forhold.** Denne Mand, som i sit Væsens Inderste var saa barnlig og derved stod saa høit i Alles Øine, der dømme aandeligt, var i det udvortes Liv som et Barn, aldeles afhængigt og trængende til en Art Formynderskab. Dette har Gud aldrig heller ladet ham savne, og han har ogsaa idethele med stor Taalmodighed fundet sig i det Trykkende, der undertiden var forbundet dermed, men paa den anden Side med sin Instinkt eller Takt iagttaget Grændsen i denne Henseende; og naar han troede, at et indtrængende Raad eller en Anmodning i saa Henseende stred imod, hvad han anerkjendte for sin Kaldspligt, afviist den med en Strenghed, der grændsede til Egensindighed, og vistnok

Digitized by Google

ofte med Uret forekom den Uindviede som saadan. Men under denne Kaldspligt, som han med saa streng Samvittighedsfuldhed stræbte at opfylde, indbefattede han ikke blot, hvad hans Embede umiddelbart medførte, men ogsaa den hele litteraire Virksomhed med de dertil fornødne Studier, til hvilke han følte sig dreven ved Aandens Magt, og som han var villig til at opoffre alle sin Sjels og sit Legems Kræfter. Det var ogsaa denne Troskab i sit Kald, der bragte ham til at overvinde hans dybt rodfæstede Utilbøielighed til paa nogensomhelst Maade at pleie sig selv, og til at underkaste sig de aarlige Brønd- og Badekure, som bestandig paa ny opfriskede og styrkede ham. Dette faldt ham altid vanskeligt, og naar han ikke selv bestemt følte, hvor nødvendigt det var ham, gjorde han det undertiden kun af Lydighed mod Lægens bestemte Befaling, hvilken han anerkjendte som høiere guddommelig Villie. Men, ligesom han i denne Henseende kun fandt sig i det Nødvendigste, der udfordredes til at opholde og styrke hans legemlige Tilværelse, og hvorved hans aandelige Arbeide, hans Virksomhed for Guds Rige var betinget, saaledes var han overhovedet med Hensyn til enhver Nydelse for det ydre Menneske i den Grad streng mod sig selv, at han forekom os som en af de gamle Dages Asketer. Det vil da sige, som en af dem, hvilke han selv har skildret med fortriulig Kjærlighed, som en for al pharisæisk Selvretfærdigheds og Selvbehageligheds Legalitet og Indbildskhed fuldkommen fremmed men i evangelisk Reenhed og Enfoldhed straalende Asket, der i ægte Selvfornægtelse paa ingen Maade vilde skaffe sig selv gode Dage, og ikke blot var fri for ethvert Spor af at ville gjøre sig bemærket, hvilket overhovedet var ham aldeles fremmed, men ogsaa for al Prætension paa at stille lignende Fordringer til Andre eller bedømme dem efter sin individuelle Fremgangsmaade. Hans Strenghed i Henseende til sig selv gik saa vidt, at han f. Ex.

Digitized by Google

ikke engang vilde nyde en Smule ædlere Viin, som skulde styrke ham, saa at man blev nødsaget til at bibringe ham den ved List, som en af Lægen foreskreven Medicin. Ogsaa her fremtraadte det under den menneskelige Svagheds Klædebon, hvad der i Grunden var en høi Selvfornægtelse, og hvis anden Side var den meest ubegrændsede Kjærlighed, ifølge hvilken han saa gjerne og i saa rigt Maal anvendte Alt, hvad han fik tilovers fra sine nødvendige Udgifter i det daglige Liv og i Henseende til sit Embede, til enhver Trængende, der kom ham nær, og, hvad der allerede indlyser af det Foregaaende, i al Stilhed, saaledes at den venstre Haand ikke vidste, hvad den høire gjorde. Det er en bekjendt Sag, hvormeget han i denne Henseende har taget sig af de fattige Studerende, og at han navnlig ved Indtægten af en Samling af sine mindre Skrifter har grundlagt en Stiftelse for syge og nødlidende Studerende; men hvormeget han i Stilhed har meddeelt i velgjørende, om Kjærlighed, det vide vel forstørstedelen kun De, som have nydt godt deraf, meget vel ogsaa kun Den, som seer i Londom, og som til Englenes og Menneskenes Glæde ogsaa vil aabenbare dette Skjulte. Men Kjærligheden bestod hos ham ikke blot i Velvillie, der yttrede sig i Meddelelse af timelige Barmhjertigheds-Gaver; den var Sjelen i hans Liv som Venskab, hvor han fandt beslægtede Aander og Gemytter, og som Trang til aandelig og gemytlig Meddelelse. Denne Kjærlighed aabenbarede sig ogsaa med vidunderlig Magt i hans Øie og Aasyn. Naar den jomfruelig blye Mand med sænket Blik for første Gang traadte En imøde, kunde han rigtignok let gjøre Indtryk af Indesluttethed og Utilgængelighed; men, naar man ikke lod sig afskrække deraf, naar man kom ind paa en Samtale med ham, naar man kom ham imøde med et tillidsfuldt, aabent Hjerte og bibragte ham Indtrykket af en alvorlig Tænkemaade eller en reen Modtagelighed for det Sande og

Digitized by Google

Gode eller en Overeensstemmelse i Kjærlighed til det Hellige og Guddommelige, og naar han nu slog sit Øie op og betragtede En kjærligt, da forekom han En som et andet Menneske. Ja, da lyste et sjelfuldt, kjærlighedstraalende Øie En imøde. Trang til Venskab var fra tidlig Tid af mægtig hos ham. Vi have et talende Beviis derfor i de, for Opfattelsen af hans aandelige Udvikling saa høist betydningsfulde, Breve af ham som syttenaarig Yngling til Chamisso (Chamissos Værker, 6te B. S. 241 ff.), hvori han med ungdommelig Ild udtaler sine Venskabsfølelser, men ogsaa allerede aabenbarer sig som den rige og dybsindige Aand, der senere traadte op med fuld Modenhed. Vi ville høre, hvorledes han udtaler sig om sig selv og om Venskabet: „Jeg fandt ingen Ligesindede, med hvem jeg kunde forene mig i sjion Fortrolighed, og følte af naturlig Undseelse heller ikke Trang til at søge dem, da den naturlige Nødvendighed, der i Tidens Løb fører beslægtede Sjele til hverandre, gjorde mig bekjendt med vore brave Venner, Varnhagen og Neumann, der ogsaa optoge mig som Medlem i deres Forbund *). Fra den Tid af, kan jeg sige, blev meget, som jeg i min Eensomhed kun havde anet, mig klarere og indlysende, og jeg selv blev mig mere bevidst, som jo Enhver, der adskilt fra sine Lige neppe føler sig selv, i Eenheden med dem begynder at føle, hvad han vil. — Jeg ønsker ogsaa at see dig, endskjøndt den legemlige Nærværelse ikke udfordres til en sjion Forening; dog er det behageligt og herligt, at see sin Broder aabenbare sig ogsaa i de ydre og saa at sige de meest udvortes Former. Lad os da indtil videre lære hinanden mere og mere levende og universelt at kjende gjennem skriftlig Meddelelse.“ 1 Br. S. 242, 243). — Frem-

*) Foreningen „Nordstjernen“, hvoraf den symbolske Underskrift: τὸ τοῦ πόλου ἄστρον.

Digitized by Google

deles: „Ethvert Brev har kun Betydning og Værd, forsaavidtsom det er et, om end kun dunkelt, Afbillede af hiint Urbrev, som boer i vort inderste Væsens endnu udeelte Kraft og udgjør en egen Side af hiint og er stilet til det Væsen, som har grebet os. Til i de enkelte, paa hinanden følgende Aabenbaringer at erkjende Guddommens Tanke og Aand, dertil udfordres jo den samme Evne, som i Brevet forstaaer og erkjender Vennen. Dog, ligesaa lidt som vi i Naturens store og herlige Brev ville erkjende den Aand, hvoraf den er udstrømmet, naar vi ikke have Nøglen dertil i os selv, naar vi ikke have erkjendt Guddommen allerede af vort Væsens inderste Grund og ere og leve i og med den, saa at det, som i den ydre Aabenbaring kun synes at begynde, fortsættes i os og bliver til et langt Svar i vort eiendommelige Væsen, saaledes kunne vi heller ikke ane Vennen i Breve, naar vi ikke for længe siden have erkjendt ham; naar ikke hans kjødelige Jeg, men hans sande oprindelige Liv som en integrerende Deel af vort Liv er vort eget Liv, og Brevet derfor synes at være skrevet til os ud af os selv." — „Den der forstaaer sin Ven i Brevet, vil altsaa ogsaa sikkert forstaae Vennen, naar han fremtræder for ham udenfor denne Indklædning i Bogstaver, uden at være forbunklet og forvanskет ved det evige Stykkevise. Saa lad det da ikke være en blot Anelse, at vi erkjende hinanden som Beslægtede, og i Ideen elske hinanden og ere venskabeligt forbundne, da vi i det Stykkevise og Forvanskede, som vi have seet og fornummet af hinanden, have erkjendt den allerede forlængesiden skuede beslægtede Nærværelse. Den legemlige Nærværelse kan ikke tilintetgjøre, hvad der blev erkjendt før den, og hvad der alene kan erkjendes ved den, naar det forinden og uafhængigt af den er bleven erkjendt. Om vi end i ydre Optræden og Former skulde forekomme hinanden fremmede, saa gjør det, naar det blot er Former, intet til Sagen. Den legemlige Maske, der

Digitized by Google

ophidser Pøbelen til Kamp og Strid, skal ikke stuffe os. Vi skue det Indre, og dette er Nøglen, der aabner Alt." (3 Br. S. 245 ff.) — „At Du er mindre retfærdig mød din egen Dyd, kan kun gjøre Dig dyrebarerer for mig; dog have vi Alle, vi som kæmpende stræbe efter Freden, Aarsag til at anklage os selv; du skulde heller ikke overvurdere mig; det christelige Venskab erkjender Vennens Skrøbeligheder, som det jo overalt i det Gode skuer den endnu ikke betvungne Endeligheds evig spirende Onde, men gitter i det Onde det Gode som Naadens Straale." Efter en længere Udvikling af det Godes og det Ondes Kamp i Menneskет, en dæmoniſk Sygdom, der maa vige for Frelseren, og af Modsætningen imellem den gamle og den nye, den forchristelige og den christelige Livsanskuelse vedbliver han: „Det er kun de halve Toner, med hvilke jeg besvarer dit Brev; du maa fortsætte dem, hvis de tiltale dig, og lade mig høre dine besvarende Toner, for at vort usynlige Venskab kan udtale sig i en salig Harmoni, en uadskillelig Nærværelse i den rumlige Adskillelse, og gid den snart ogsaa maa blive til Nærværelse i Rummet! — — Tusindfold Held og Velsignelse over dig!" (5 Br.). — „Dyrebare, elskede Ven og Broder i Christus! Dit Brev, skrevet i hellig, kjærlighedsfuld Veemod, har inderligt grebet mig og er bleven mig en Vei til dit eget Element. Du elsker og føler og troer, det vil sige, du skammer dig ikke ved Evangeliet, vil gjerne være et Barn med det guddommelige Barn, som frelste Verden, og den barnlige Ydmyghed bringer dig til at forsvinde for dig selv; hvor levende føler jeg ikke, hvad du har sagt. Guddommen har dig kjær, siden den vil hærde Metallet i Ildens Glød, medens den endnu lader Andre hvile i Mørket og ikke fører dem i Fristelse." Han stiller i denne Henseende sig selv i Modsætning til Vennen, og udtaler sig derpaa vidtløftigt om den Kamp, hvori Frelserens Egne, og navnlig den fromme Krigs-

Digitized by Google

mand *), blive Ham lige, og dernæst vedbliver han: „Hvor fordum Ørnene forkyndte Kæmperne Seiren, der flyver nu den hellige Due over de Frommes Hoveder, og den Hellige Aand opliver deres trætte Lemmer med guddommelig Salvelse. Ogsaa dig, min Ven, vil den føre til Hjemmet, til herlig Glæde. Det siger den Hellige Aand mig; jeg vil opnaae, hvad Lykken hidtil nægtede mig, nemlig at skue ind i dit fromme Aasyn; hvad der adskiller os gamle Venner i Aanden, er kun en Luttringstid, i hvilken Gud vil rense Metallet, at det kan hærdes; som det sømmer sig for christelige Venner, maae vi mødes i een herlig Kirke, der ikke alene skuer ind i sig selv og afsondrer sig, men som mægtigt griber ind i Menneskehedens Liv. Lad os ikke hver for sig opfylde vor Mission men forenede i Venskab; i ethvert Forbund, og hvor herligt i det broderlige Forbund, bliver man Kirken vaer; da tilintetgjøres Modsætningen, og hvad der oprindeligt var Eet, og hvad den slette Tid kun adskiller, vender atter tilbage. Gid jeg kunde være hos dig, trykke din Haand ved Christi Kors, med dig beskue hans Herlighed, og sige: kan det Liv være slet, som han har skjenket os? Gid Rummet heller ikke adskilte os, det svage Rum, der ikke kan adskille os, da vi trods det have erkjendt hinanden. Maatte det ske dig, som jeg beder og ønsker; ja det vil times dig. Natten formaaer Intet mod Lysets Børn. Jeg trykker din Haand og befaler dig Guds og Christi Kjærlighed i Vold til timelig og evig Frelse. Guds Herlighed blive aabenbar i dig! Maatte jeg snart see Dig! *ὀυδὲν ἄελπτον.* Gid du maa leve, som du ønsker det, i Gud; Held og Velsignelse med Alt, hvad du foretager dig. Amen! Amen!“ (6 Br.) — Endelig i det sidste Brev — 1808 fra Gottingen — udtaler han sig med barnlig Hengivelse i Guds naadige

*) Chamisso var dengang en saaret Krigs.

Digitized by Google

Forelse, som tilsigtende en Frigjorelse fra alle menneskelige Forbindtligheds-Baand over at være-hensat i dette-for Aanden üskolde Land, hvor det af Kjærlighed brændende Bryst utilfredsstillet frastodes af en ukjærlig, død Omgivelse, og han vedbliver derefter: „Saaledes, du min inderlig kjære Ven, med hvem jeg saa gjerne vilde være forenet og i Fælledskab betræde Helligdommen, saaledes have maaskee de samme Storme og Anfægtelser, hos den Ene mere udenfra, hos den Anden mere indenfra, stedt os i en Trængsel, der peger paa eet og samme Maal, viser os Alle een Havn, der vil være ufortabelig og urokkelig for Enhver, der ikke trodser selv paa det Høieste, Evige og Herligste i Menneskет, men ydmygt hengiver sig og overlader Alt til den Guds Villie, der synes at forlade ham, men kun lader Jorden synke under os i dette Slægtens hensygnende Liv, for at Døden kan fortære Døden og Livet blusse op; ὅσον, ὅσον ὁ ἐρχόμενος ἥξει καὶ οὐ χρονιεῖ! — Gud forunde mig snart at see dig, om det saa er hans Villie; jeg ønsker og længes efter, hvad der saalænge har været mig nægtet. En inderlig broderlig Hilsen fra din, ganske din A. N.“ (7 Br.) — I et vedføiet Brev fra Gottingen til Neumann yttrer han sin Længsel efter en anden Atmosphære og sin Glæde over snart at blive befriet fra dette mørke Fængsel og vende tilbage til Halle. „Jeg seer mig allerede hos eder Elskede, skuende og hørende den herlige Schleiermacher, og med det bedre, lyksalige Klina vil ogsaa min hensygnende physiske Tilværelse, naar jeg er befriet fra denne beængstende Bjergluft, atter blive fornyet. Jeg har allerede vundet Flere, som ere ret hjertelig kjede af deres sygnende Liv og i Sandhed længes efter et bedre, nemlig at drage med os til den fornyede Gudsstad. — Det er snart Aarsdagen, da I som trofaste Stalbrødre ledsagede mig til Optagelsen i det christelige Samfund. Hvor den evige Kjærlighed uventet og fra det Fjerne af førte mig sammen med

Digitized by Google

eder den første Aften og efterlod i mit Væsen saa dybt et Indtryk! Lev vel for idag, min Dyrebare, og lad mig ret snart nyde noget af dig ἐν αἵματι καὶ σώματι. Jeg glæder mig inderlig over din Kjærlighed; skriv mig ret snart til, ikke efter saa lang Tids Forløb, saa gjør Du mig en stor Glæde. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς ἐν κυρίῳ. Philistropolis, den 3. Jan.«

Vi erkjende af disse kostelige Hjertesudgydelser det ungdommelige Gemyts dybe Trang til at meddele sig til beslægtede Sjele, til at betroe sig til dem med Alt, hvad der bevæger Aanden og Hjertet, i rig Udveksling med dem at potentsere Livet og udfolde sig rigere og rigere. Med hans Undseelse var det ham umuligt at komme Andre imøde og beile til et saadant Samfund, men han greb derfor med brændende Begjerlighed den Haand, der raktes ham af dem, hos hvem han troede at erkjende en beslægtet Stræben efter det Høieste, det Guddommelige, og uden nogetsomhelst ydre Bekjendtskab slutter han sig med grændseløs Tillid til den ædle Chamisso, og gaaer videre og videre med ham indtil Broderskabet i Christus. — Hvorvidt der heri har fundet fuld Gjensidighed Sted og dette Forbund har været af Varighed, derom kunne maaskee Andre give Oplysning. Det synes imidlertid, som om deres Veie senere have skilt sig ad, og saavidt vi kjende til Neanders senere Liv, viser der sig ikke tydelige Spor til hiint Venskab og Broderskab. Hvorvidt han muligviis i Henseende til egenlig christelig Livsretning har lagt noget af sig selv ind i Vennen, hvad en senere Tid maaskee turde godtgjøre, eller om en strengere, ja endog mere frastødende-Retning, som han selv senere tog, har medført en Fjernelse, maa en fremtidig nærmerestaaende Biograph oplyse. Man forstaaer imidlertid let, at det uerfarne, i sig indesluttede, for Verdensforholdene fremmede unge Menneske, der mere kjendte Mennesket end

Digitized by Google

Menneskene, og som i sin overstrømmende Kjærlighed saae Alt i det skjønneste Lys og var tilbøielig til at idealisere, af og til maatte være udsat for at skuffes i Venskab, og hans senere Aar kunde vel opvise mere end eet Exempel herpaa.

Men Trangen til Venskab har hans hele Levetid igjennem været levende hos ham. Det er faldet i disse Liniers Forfatters Lod at kaste endnu eet Blik ind i hans Ungdoms Venskabsforhold og at kunne give en Meddelelse deraf.

Da Neander 1810 levede i Hamburg som Candidat og gav Undervisning i flere Familier, indfandt der sig hos ham en ung Schwaber, der var bleven ham anbefalet af en tidligere Universitetsven fra Göttingen og af **Justinus Kerner**, nemlig **Karl Mayer**, der senere vandt Manges Kjærlighed og Beundring som begavet Naturdigter. Hurtigt sluttede de et Venskabsforbund med hinanden, der ogsaa vedligeholdtes i Fremtiden ved yderligere personlige Berøringer og skriftlige Meddelelser. I fortrolige Samtaler, under hvilke Neander forglemte den hele Yderverden, udstrømmede han Fylden af sit aandelige Liv og sin Stræben i Vennens Sjel, men gik ogsaa med Frihed og Kjærlighed ind paa, hvad der syntes at ligge hans Studier og hans Gemytsretning mindre nær. Hans Breve til Vennen røbe en om Deeltagelse for Alt, endogsaa det Udvortes, og navnlig udtaler der sig dere en rørende Omsorg for Vennens Sundhed, som var noget angreben. Det var ham en inderlig Glæde, da Denne længere hen anmodede ham om at staae Fadder til hans Førstefødte. Han skriver i den Anledning (19de Oktbr. 1819): „Jeg tager en hjertelig Deel i den Dig skjenkede Velsignelse og takker dig, at du paa særegen Maade har bragt mig din kjære Søn nær ved hans Indvielse i vor fælleds Herres hellige Menighed, og jeg vil mit hele Liv erindre det. Gid Den, til hvem han nu er indviet, maa hellige ham fra hans første Dage af, og ved sin

Digitized by Google

Naade overalt lede ham og bevare ham reen indtil Maalet for denne Verdens Kamp og Deeltagelsen i den fuldkomne, uforstyrrede Glæde." Ikke længe efter det første personlige Samliv skriver han til ham: „Jeg tænkte i hine Aftener ret ofte paa den Tid, da vi for første Gang i Samtaler aabenbarede hinanden vort beslægtede Væsen uden Slør, ligesom i den frie Luft omkring os. Ethvert sandt Venskab, der er mere end et tilfældigt Møde eller en Vane, er en gjensidig Berøring af Livet i Gud og næres af ham selv, i hvem vort Liv er forborgent, naar blot den første Gnist er tændt. Som dette Venskab har sin Oprindelse fra hiin hellige Følelse af eet Liv, der gjennemstrømmer Alt, hvad der lever, af een Gud, saaledes er det ikke blot til for denne Verden, men er her kun begyndt i et Billede og en mørk Tale, og fuldendes hist, hvor vi skulle føle og erkjende Alt i hiint ene Liv. — Ja, svar mig strax, hvorledes du har det; lad disse Linier kun være dig en Erindring om, at du ikke er mig fjern, hvad du vel heller ikke troer, og en Opfordring til snart at skrive mig til, thi jeg er ret oplagt til at skrive til dig ex pectore. Gud give, at du, naar du modtager dette Brev, allerede maa glæde dig ved et godt Helbred." — Nogen Tid efter skrev han fra Heidelberg: „Erindrer Du endnu, da vi sagde hinanden Farvel, og dengang ikke havde noget Haab om atter at træffe sammen og trykke hinandens Hænder i denne for Fødderne saa vide og for Hjertet saa snevre Verden, og jeg sagde til dig: idag om et Aar sees vi igjen i Heilbronn eller Heidelberg, og vi ikke vidste, hvad Dag i Aaret det var; men Værten sagde, at det var St. Hansdag" o. s. v.

Ligesaa inderligt og omt som de tidligere Aars broderlige Venskab, var det mere faderlige i en senere Periode. Den ægteskabelige Kjærlighed blev ham fremmed i hele hans Liv, ikke ved eget Valg eller som Følge af en vilkaarlig, med egen-

Digitized by Google

findig Paastaaelighed fastholdt Beslutning, men ved den guddommelige Forelse, som ikke lod det times ham, men som sørgede for ham efter hans særegne Trang lige til hans Død ved dem, der stode ham nærmest, først hans ømme og elskede Moder, senere hans uadskilleligt med ham forbundne Søster. Han kunde derfor, da der engang i den Studenterkreds, der hver Uge samledes hos ham, blev opkastet det indiscrete og plumpe Spørgsmaal, om det ikke var uchristeligt at forblive i ugift Stand, svare med elskværdig Ærbarhed: jo, naar man egenmægtigt beslutter det, men ikke naar det saaledes er Guds Forelse. — Men hans kjærlighedsfulde Sjæl vendte sig nu saameget mere udeelt til dem, der medbragte et modtageligt Sind, i Stand til at begeistres for den christelige Videnskab, den rette Hjertetheologi, som han bar den i sit Indre, og som han vidste sig kaldet til at meddele Andre den eller vække og nære den hos dem, og til dem, hos hvem han ved den i ham levende Christi Kraft, ved det ham besjelende Evangeliums Magt havde den Glæde at vække et nyt Liv eller, hvor der allerede var en Begyndelse dertil tilstede, at nære og styrke det. Med den Slags Ynglinge har han oplevet mange kostelige Faderglæder; rigtignok ikke uden mange og dybe Smerter og Sorger, naar de ikke gik saaledes fremad, som han ønskede og haabede, naar den indre Ild kjølnedes, naar Blomsten faldt af uden Frugt, naar de fængsledes af Vildfarelse og antichristelig Philosophie, naar de i sædelig Henseende ikke svarede til Forhaabningerne om dem, eller ogsaa naar de efter en glædelig Fremvæxt bleve tidligt bortrykkede, forinden de kunde bære den Frugt, som de med god Grund lode haabe. Hvem han engang troede at have erkjendt som en oprigtig, alvorligsindet, efter Sandhedserkjendelse og det guddommelige Liv stræbende Yngling, ham omfattede han med en næsten urokkelig Tillid. Meget kunde han overse hos ham, og han tvivlede ikke let om ham,

Digitized by Google

naar han ikke netop med Stivsind slog ind i en aldeles feilagtig Retning og tabte sig i Forsængelighed og Hovmod. Og han, der saa energisk ivrede mod al Menneskefrældom, mod al ufri Afhængighed af menneskelige Systemer, med al ubetinget Hengivelse til menneskelige Lærere og Mestere, og principmæssigt heller ikke undtog sig selv i denne Henseende, kunde dog hos sine Disciple og yngre Venner lade sig skuffe ligesom af andre Feil saaledes ogsaa af denne, og ansee Den for en aldeles selvstændig ung Mand, som hang ved ham med en til Slaviskhed grændsende Pietet. Men han har ogsaa, ved Siden af mange svage Disciple, der ikke opfyldte det af ham nærede og vakte Haab, udviklet flere, der have gjort ham Ære ved en senere dygtig Virksomhed.

II.

Vi have hidtil fortrinsvis forsøgt at skildre Neander som Menneske i Henseende til hans Gemyt og Forhold, saaledes som det staaer for os ifølge personlig Anskuelse og visse foreliggende Documenter, og saameget hellere dvælet noget længere derved, som dette maaskee vil træde mere tilbage i andre Fremstillinger. Men det paahviler os nu at betragte ham nærmere som Theolog eller hans theologiske Betydning. Begge Dele staae imidlertid her i den inderligste Sammenhæng. Theologen er her fremgaaet af Mennesket, af det christelige Gemyt, af Personlighedens Kjerne, saa det altid var hans Løsen: pectus est, quod theologum facit, et Løsen, hvorved han væsenligt stod paa samme Grundvold som Schleiermacher, og som han betonede desto eftertrykkeligere, jo mere den saakaldte Pectoraltheologie fra en anden Side blev betragtet med Haan og overmodigt nedsat. Der var en Dobbelthed hos ham, nemlig en dyb Inderlighed, Klarhed og Skarphed i Anskuelsen og Tænkningen og en høi Energi og vældig Villiesfasthed, men begge

Digitized by Google

Dele i fremskridende Forklarelse ved en guddommelig begeistret, urkraftig Kjærlighed, som opfyldte hans Væsens Inderste. Saaledes udrustet, var han den Mand, der formaaede at stige ned i den hellige Videnskabs Dybder og producere og reproducere dem ud af sig selv og Andre, men tillige ved mægtig Opvækkelse og kraftig Meddelen af denne Aand at gribe praktisk ind i Menighedens, Kirkens Liv. Det var denne Kjærlighed, Fuldkommenhedens Baand, hvorved den dybsindige Aand formaaede at erkjende det Beslægtede i alle Aarhundreders Gjerninger og drage det frem for Lyset paa en saadan Maade, at de Henfarnes Aander paa ny levede op for Nutiden; det var ved den, at han, hvad der allerede er indlysende af det Foregaaende, blev en saa udmærket Lærer og Veileder for den opvorende Ungdom; det var formedelst den, at han i enhver, selv i den forfeilede, den vildfarende Stræben opdagede Sandhedens Grund, Spiren til Sandheden, den der gjorde ham saa mild, saa overbærende, saa hengivende. Og denne samme Kjærlighed, der var saa ren og begrundet i Sandheden og i høi Eenfoldhed ustandseligt forfulgte den guddommelige Fuldkommenheds hellige Maal, har ogsaa ladet ham erkjende det afvigende Punkt, Grunden til Vildfarelserne, med skarpt Blik. Forudsætningerne vare altsaa tilstede hos ham til den store Kirkehistoriker og navnlig ogsaa til den fortræffelige Monograph, hvilket han godtgjorde fra Begyndelsen lige til den sidste Tid af sin litteraire Virksomhed ved større eller mindre Værker over beslægtede eller ham selv fjerntstaaende Aander. Ved denne Kjærlighed, der drog sin Næring af den evige Kjærligheds fuldkomne Selvaabenbaring i Christus, blev det Haarde i hans Natur, der havde Tilbøielighed til at indeslutte sig i en dyb Beskuelse, til at afsondre sig i en mægtig Trang til Uafhængighed, til en aristokratisk Foragt for det Lave eller Profane, fra Grunden af mere og mere formildet og overvundet; og det er bleven Betingelsen for

Digitized by Google

hans saa vidt om sig gribende og frugtbare Virksomhed baade som Skribent og i hans akademiske Kald. Der var hos ham, der i de første Ungdomsaar sværmede i platonisk Begeistring, en vis ædel Fornemhed, der nærmede ham til Romantikerne som en Aandsbeslægtet. Saaledes skriver Neumann om ham i Aaret 1806*): „Plato er hans Afgud og hans evige Feltraab; han sidder Dag og Nat over ham, og der gives vistnok kun Faa, der saa aldeles og saaledes i al Helligbed optage ham i sig. Det er vidunderligt, hvorledes han er kommen saa vidt aldeles uden fremmed Indflydelse, blot ved Selvbetragtning og et redeligt, reent Studium. Uden at kjende synderligt til den romantiske Philosophi har han construeret sig den selv og fundet Spiren dertil i Plato. Han har lært at betragte Verden omkring sig med dyb Foragt." — I Neanders Breve til Chamisso fremtræder paa en saare mærkværdig Maade saavel den kjække Aands dristige Frihedssands, der vil underkaste sig den hele Udvorteshed, og den stolte Følelse af Ophøiethed over den deraf afhængige Masse, som ogsaa Overgangen til christelig Ydmyghed og Kjærlighed. I hiin Aand skriver han: „Omstændighederne, der alene formaae at kue, fremme eller overhovedet modificere, hvad der ligger indenfor deres Omraade, synes, efterat vi have lært hinanden at kjende, at ville adskille os; men lad dem kun herske over Ting, der ere deres Produkter, eller over Mennesker, der lig deres Produkter tjene dem med slavisk Sind. Hvad den guddommelige Frihed har skabt, er evigt som Universet og strider roligt frem uden at agte paa det Udvortes, ubekymret, om Tiden vil fremme eller tilintetgjøre det." (Br. 1. S. 142 f.) Et Supplement hertil danner det andet Brev, hvori han paa en romantisk-aristokratisk Maade skjelner imellem den religiøse Virtuos og

*) S. Chamissos Værker. VI. S. 241. f.

Digitized by Google

Ikke-Virtuosen. Han betegner her enhver Handling som Bøn til den altstyrende Gud og Udfaldet som Svaret, der forkynder ham, at dette skal skee, at Guddommen vil det saaledes, et Svar, der kun kan være gunstigt for den Religiøse, thi det er jo kun det, han vil vide. Han vil blot samstemme med Strengene i Ἀνάγκη, ikke omstemme dem. Og saaledes er den sande Frihed en Udstrømning fra Nødvendigheden og absolut Eet med den, og Platos Udsagn, der forkynder Friheden, er forenelig med den absolute Fatalisme." (2 Br.). Sig selv skildrer han (3 Br.) som Den, hos hvem det Ydre endnu er i Strid og Spænding med det Indre, hvor indadtil Alt ret er varmt, men Glöden endnu ikke formaaer at gjennemtrænge den tætte raae Masse, en Kulde, der ikke opstaaer af indre Asthene som hos de raae Sandselige og de i død Reflexion Hildede, men udenfra. Som et tredie Trin, der bør eftertragtes, fremstiller han Barnlighed i Oldingsalderen, den faste, klare Barnlighed, en Kulde, fremgaaet af Sthenie, hvorved der er Noget i Menneskets Liv, der hverken er Kulde eller Varme, men det, hvori begge gaae op. Hoben, der kun kjender een af Delene hver for sig, kalder dette alt efter sit Standpunkt overdreven Kulde eller Overmaal af Varme, Sværmeri, eller ogsaa aner den begge og tier i stille Ydmyghed. Han søger ikke hiin blinde Harmoni, der mener, at det Gode er Middelveien, der ikke vil bryde med Nogen. „Indenfra-udad, ikke udenfra indad maa Livet danne sig; det Indre maa stræbe ved sin egen Tyngde at knuse Massen og at forme sig til ydre Liv og ikke slutte noget Skinforlig eller nogen Fred, hvorved vi ville komme til at forraade vor Gud og blive Afgudsdyrkere". Hidtil see vi i det ungdommelige Gemyts mystiske Dyb og høie Alvor Spiren til den store Theolog; men det inderlig fromme Sind skjulte sig endnu under en platonisk-romantisk Iklædning, og en vis ædel Frihedstrods i Forbindelse med en Slags sædelig Fornemhed hindrer

Digitized by Google

endnu hans eiendommelig-christelige Aand i at bryde heelt igjennem; dog erkjender man i Simpelheden og Sandheden af alle hans Livsyttringer den bestemt prægede Charakteer, som, naar den blev christeligt indviet og gjennemtrængt af Evangeliets Aand, maatte gjøre ham til en Theolog af en saa udpræget Retning, som vi kjende Neander i hans senere Aar. Begge Dele, endnu ikke gjensidigt forsonede, men saaledes at man bestemt tor haabe, at Alt endnu vil føie sig godt, at det christelige Princip tilsidst vil gaae af med Seiren, træde os imøde i det kostelige Brev, i hvilket han forkynder sin Ven, at han har besluttet at studere Theologie. Han udtaler sig energisk om den ham aldeles verdslige Verden, som mishager ham mere og mere, jo mere han bliver bekjendt med den, ligesom han selv mishager og maa mishage Enhver, der ikke er hans Ven; Andres Nærværelse gjør ham stum, han kan ikke hylde den almindelige Forstand, der har fjernet sig og bestandig mere fjerner sig fra det eneste Centrum for alle de Væsener, der indaande det Guddommelige, fra den inderlige, men ham ubekjendte og aldrig smagte Salighed i Guds Stat, hvis Grundsteen dog Venskabet evig og altid maa være. Derpaa vedbliver han med freidigt Mod: „Ja den og Alt, hvad der er den hellig, dens Afguder og dens Templer erklære vi Krig for evig! Enhver føre Krigen med de Vaaben, som Gud har forlenet ham, indtil Uhyret segner, naar der blot er Enighed og god Forstaaelse mellem dem, der stride for den sande Guds Sag og den sande Kirkes Fremvæxt; sørgeligt og beklageligt er det og sønderrivende, naar disse kives om tomme Former og mistjende det lige Sind hos de Lige. Dog, lader os stole paa Herren, hvem vi jo ville tjene, og intet Offer være os et Offer.“ Nu meddeler han sin Beslutning og tilføier: „Gud skjenke mig Kraft, som jeg ønsker og stræber, til at erkjende Ham, den Ene, saaledes som den simple Forstand aldrig formaaer

det og at forkynde ham for de Profane. Hellige Frelser, Du alene kan jo forsone os med denne profane Slægt, for hvilken Du, opfyldt af inderlig Kjærlighed, levede, leed og døde, uden at den fortjente det. Du elskede de Profane, vi formaae kun at hade, foragte dem."

Der kunde siges meget om Indholdet af hele dette Brev, og navnlig kunde det fremhæves, hvorledes hiin storartede Tolerance, formedelst hvilken han sit hele Liv igjennem beklagede og stræbte at hæve en Strid imellem beslægtede Aander alene paa Grund af uvæsenlige Former, allerede her fremtræder saa bestemt; men vi ville alene pege hen paa, hvor skarp Modsætningen optræder imellem den ædle fornemme Natur og den i Christus forsonende Kjærligheds nye Princip, der skal overvinde ogsaa hiin Skranke. Han bekjender for Frelseren, der med altomfattende Kjærlighed har baaret al Verdens Synd, hiin de hvitstræbende Menneskers stolte Foragt for den profane Mængde, og han længes efter at befries derfra ved den allforsonende Kjærlighed og derved at indvies til en ægte Herold for denne Kjærlighed. Hermed udtaler han det hellige Forsæt at blive en christelig Theolog i Ordets sande Betydning, og han giver Herren Æren, thi hans Aand alene kan danne ham dertil.

Fra nu af fremtræder den christelige Livsanskuelse bestandig klarere og fyldigere, hvad allerede de tidligere Meddelelser af hine Breve bevise, et dybt Indblik i Menneskelivets Forvanskning ved Synden, med fast Tillid til Forløserens frelsende Magt, og en klar Indsigt i Modsætningen imellem den hedenske Oldtid og Christendommen, dog ikke uden dristig Idealiseren og en vidt om sig gribende Tilbøielighed til Symboliseren. Saaledes, idet han opfatter Syndigheden som en Besættelse, en dæmonisk Sygdom, nedsætter han det Sataniske eller Dæmoniske til Hjernespind af Subjectiviteten, der forsvinder ved Troen: „Den Vilde søger Satan udenfor sig selv, i sig selv maa han

Digitized by Google

erkjende ham for at finde ham som et Intet. — — I Korsets Religion er Satan selv en Guds Tjener, han skal prøve de Gode, idet han snart tager Bolig i Kjødet, snart i Aanden, paa det at de ved ham kunne forherlige Guds Herlighed; de Gode, som ere med Gud, lee ad ham; for dem er han ikke til; han er kun til for at bringe Menneskene til at indsee, at han ikke er til;*) — ved Graaden skulle de lære at lee.« — Og nu Modsætningen hertil: „Fortællingen om Oldtidens to Vise, af hvilke den Ene loe ad Alt, og den Anden græd over Alt, udtaler ret Oldtidens tvende Poler. Dens Liv leer uophørligt i ubunden Spøg. Men den muntre Ungdom, der saa tvileløst vil omstyrte alle andre Former, tilintetgjør til Slutningen ogsaa sig selv; den stormende Alvor og den stormende Spøg, begge ere forgængelige. Ungdommens Latter, den friske Naturkrafts Produkt, svinder med Ungdommen. Oldtiden maatte græde, for at Han kunde komme, der afthrer Alles Taarer og bringer det hellige Sindelags evig søde Freidighed tilbage, ikke i stormende Spøg, heller ikke i mørk Alvor, men forsoner begge. — I Oldtiden: først Fatum som ydre Universalitet, i hvilken alt det Individuelle taber og opløser sig, Billedet deraf det mythiske Liv i Poesien, og det fælleds Liv i Republiken, Patriotisme, Alt kun i Massen og i det Hele; Individet bliver sig selv vær, og nu Splid og ethisk Kamp, det Individuelle sættende sig selv med Kæmpestyrke i Modsætning til Fatums bydende Universalitet, Tragoedierne — den stærke Stoa, den herskende Formel: Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni; — det Individuelles Forsoning med det Universelle i Christus, idet Individet sætter sig selv som evigt og omfavnende det Univer-

*) Det vilde være interessant hermed at sammenligne den modnede Mands Betragtningsmaade, nemlig hans »Jesu Christi Liv« 4de Udg. S. 237 ff. 213 ff., hvor ogsaa forskjellige og modsatte Anskuelser finde en Formidling.

Digitized by Google

selle forsoner sig med det i Himmelfarten. Denne Forsoning udtaler sig i Forspnet i Modsætning til Fatum, som ogsaa i i Triniteten. Samme Eet med Faderen, det Individuelle fra Evighed avlet af det Universelle og Eet med det; Aanden copula. Det Universelle, forsaavidt det er iboende det Individuelle, kalde vi Aand" (5 Br.).

Erkjende vi her hos den 17—18aarige Yngling den kraftige Spire til en aandfuld Theologie i dogmatisk og især i historisk Henseende, i storartet Overblik over Verdensepokerne og deres Modsætninger, saa træder derimod den ethiske Side os mere imøde i det 6te Brev. Det er jo ikke alene meditatio og oratio men ogsaa tentatio, der danner Theologen. Dybt gjennemtrængt af denne Sandhed, priser han det Kors, „som de Fromme bære ligesom Christus*) for Syndernes Mangfoldighed, og den glorværdige Seir, i hvilken det gamle usle Liv bliver forsfæstet, og Aanden, der sætter sig i sin Frihed, gjør den hele Natur til sit Organ, Forsoningen fuldkommes, og Frihed og Nødvendighed gaae Haand i Haand igjennem det nye Liv. I Stormen adskiller Gud Avnerne fra Sæden, kun gjennem Kamp og Lidelse danner Kirken sig; siden Christus er død, gives der ingen Lidelse mere; jo heftigere Veerne ere, desto herligere er Fødselen; vi skulle Alle dø, vi som troe paa Korsets Død, for ligesom at opstaae salige i ethvert Moment." Om sig selv siger han i smertelig Veemod, men i stille Forventning af Herrens Time: „Jeg er endnu ikke forsøgt. Hvor er jeg dog et Intet! Endnu bestandig kun Villie! Dog ingen Klage, Gud vil give Fremværten." Den høie Sædelighed i hans theologiske Stræben kundgjør sig endnu paa en anden Maade i det syvende Brev. Fornemmelig i Henseende til sam-

*) Uagtet han synes at stille begge lige, holder han dog paa, at „den af Gud Avlede beholder sin uopnaaelige Værdighed."

Digitized by Google

mes Formaal. Som Endemaalet og Summen af al hans Theologie, som Ledestjerne for hans Studier betegner han γνῶθι σεαυτόν," bestandig mere og mere at trænge ind i Aandens inderste, billedløse Grund, der at optage den eneste Guds Lys, som oplyser og varmer Alt, og atter at gribe efter Straalerne af dette Lys, at opfatte dem, saaledes som den samme Gud lader dem straale ud i Menneskehedens aandelige Liv, indvortes og udvortes at forstaae Bibelen og dens Fortolkninger." — Men til den theologiske Aands sande Sædelighed hører ogsaa en Selvstændighed, der afryster enhver menneskelig Autoritets Lænker.

I Halle erfarede Neander som saa mange Andre især Schleiermachers tryllende Magt til at begeistre Ungdommen, og han fandt i ham en Slags Midler imellem Religion og Videnskab. I Göttingen, hvorhen han tilligemed Flere flygtede efter den franske Invasion og Universitetets Opløsning, forefandt han saare megen frastødende, død Ukjærlighed og, han følte sig som landsforviist; men han erfjendte, at dette ogsaa var til hans Bedste, at han derved skulde føres til den rette Frihed i Christus. „Nu glæder det mig, og jeg finder det at være til mit Bedste og takker Guds Kjærlighed derfor, da mit Liv ellers ikke kunde have vundet Fremgang. Mennesket skal med sin Villie losrives fra enhver menneskelig Midler, fra enhver glædelig Omgivelse, for af han alene kan slutte og holde sig til den evige Midler, som er Gud og Menneske i een Person, og som ved sin Lidelse og Død har erhvervet sig og erhverver sig Menneskeheden og dermed ogsaa Mennesket til sin Eiendom, naar han troende i sit eget Inderste giver sig hen i hans Lidelse og Død. Hvad nytter det at høre en Lærers Ord? Har han Sandheden, saa har han faaet den derfra, hvorfra jeg ogsaa kan faae den og alene kan faae den, naar det ikke skal være blot tildannet Væsen, der kun synes at være vort

Digitized by Google

eget, men, seet med Sandhedens Øie, kun er Hykleri. Jeg kan jo dog kun see Lyset ved Lyset med mine egne Øine, og det straaler for mig, saaledes som mit Øie skal opfatte det. Men ville de noget Andet end den ene sande Gud, hvad det saa end er, Naturen eller Universet eller Menneskeheden eller Kunsten eller Djævelen, eller hvadsomhelst der ikke offres ham og først helliges ved ham, saa gid alle Væseners lydelige Røst og indre livfulde Kjærlighed maa stemple dem som Løgnere! Saa forunde han mig da, at jeg, skuende hans Lys i mit Indre, i det rette Moment, maa modtage og i Kjærlighed forstaae dets Straaler overalt, ogsaa brudte i den jordiske Atmosphære, og engang, naar Tidens Fylde er kommen, at lade det frembryde af Ætheren i dets egen Atmosphære og derfra til den almindelige og atter tilbage igjen til dets egen, eller ogsaa forunde han mig det ikke, hans Villie skee!" Kan man med faa Ord mere træffende betegne Theologens høie Kald? Og hvad han som moden Mand med Apostelen Paulus saa eftertrykkeligt indskærpede: „bliver ikke Menneskers Trælle", hvor smukt og kraftigt har ikke allerede den 19aarige Yngling udtalt det!

Hvor selvstændigt han har staaet overfor hiin Tids betydeligste historiske Theolog, sin Lærer Planck, hvem han hele sit Liv igjennem høiligt agtede, og hvorledes han allerede deingang, i Modsætning til vis Udvorteshed i Plancks Pragmatisme, har stillet den sande indadvendte, seer man af Brevet til Neumann, hvori det blandt Andet hedder: „Planck har nu udviklet Stridighederne mellem Augustinus og Pelagius og om Forholdet imellem de to Naturer i Christus; men disse, og især de sidste, ere vanskeligere end de foregaaende; her er saa meget, der bringer Folk til kun at see paa de ydre Grimacer og begræde det ulykkelige Spil, saa at man nødvendigviis maa bestue de Stridende selv. Jeg er fortiden især med at udkaste mig et ledende Grundrids af det førstnævnte Dogme

Digitized by Google

for ikke at lade mig forføre ved eensidige Fremstillinger. — — Det synes mig let at indsee, at den augustinske Theorie, der er opvoxet paa den religiøse Følelses Jordbund, ved at forplantes og gjennemføres paa Forstandens-Enemærke som et systematisk Heelt, maa blive udsat for Misfjendelse, medens den dog kan fattes med Lethed af Den, der vil beskue den med Troskab. Den Christne betragter jo ikke det Onde som noget for sig Bestaaende, men det Onde peger for ham tilbage til noget forsvundet Godt, ligesom vor Religion i evig Vexel skuer det Gode i det Onde og dette i hiint. Det er et frit Affald og en Bortfjernelse fra det Hele, og saasnart den aandelige Natur eengang med fri Villie har begyndt den, staaer det fra dette Øieblik af som en nødvendig Ulykke, iboende den endelige Natur, der nu engang ved den første frie Handling har forspildt den oprindelige Eenhed; dette Onde, der nu med Nødvendighed griber Alt og virker videre, kan kun standses af det Hele ved atter at drage den frafaldne Natur til sig og forene den med sig — Arvesynd og Naade. Overeensstemmende med sin Natur anskuende og objectiverende sig en historisk Totalitet i en Enkelt, fastholder det de to Sider af Menneskeheden, i Fjernelsen og den atter tilveiebragte Eenhed med Gud: i Adam og Christus; i disse Tvende kan man sige, er den hele Religion betegnet. Men, medens dette for Følelsen kun er en Totalitet, maa det, ved at overføres paa den beregnende Forstands Omraade, fremtræde som saadant, altsaa som et Forhold af en Enkelt til alle Enkelte, en Overføren af Brøde, Straf, en Tilregnelse o. s. v., en ydre Nødvendighed, for hvilken den Enkelte bukker under. Kun i Overeensstemmelse med Christendommen vil det Individuelle hævde sin Jegheid, ikke vige for en ydre bydende Nødvendighed, ikke vide Faldet sat som positivt, uimodstaaeligt; saasnart hiin Anskuelse vil gaae over i Forstanden, for Erkjendelsen vil fixere sig som Dogme, optræder paa dette Omraade

Digitized by Google

den frie Villies Theorie i Kamp med den. — Dog, dette er kun overfladiske Antydninger; forelobigt" o. s. v. Saaledes har den unge Mand med et sjeldent dybsindigt Blik gjennemskuet de vanskeligste Problemer, om hvilke der er bleven kæmpet saalænge og med Opbydelse af al Skarpsindighed fra begge Sider, og ført dem tilbage til deres sidste Grund.

I enhver Henseende erkjende vi altsaa hos den 17—19-aarige Yngling stamina til den store Theolog og især til den aandfulde Historiker, som formedelst sin Lærers utilfredsstillende Fremstilling allerede nu søger til Kilderne for at beskue de Stridende selv. Dreven af indre Trang, fordyber han sig saaledes i Videnskaben, at man i denne Begyndelse allerede kan ane den lærde, akademiske Theolog. Dette erkjendte han ogsaa snart bestemt at være hans Kald. Efter at have tilendebragt sine Universitetsaar, levede han nogen Tid som Candidat i Hamburg, gav Undervisning i forskjellige Familier, prædikede ogsaa fra Tid til anden, hvorved han skal have talt frit, som Aanden indgav ham det uden at standse. Men han synes snart at være bleven træt af dette Liv, og den gjennemtrængende Bevidsthed om at være kaldet til akademisk Virksomhed bestemte ham allerede i Slutningen af Aaret 1810 til at optræde som Privatdocent i Heidelberg, hvorved han især rettede sit Blik paa Kirkehistorien. Paa denne Tid skrev han Afhandlingen om Ideen af πίστις og γνῶσις i Clemens Alexandrinus's System (Aug. Neander de fidei gnoseosque idea secundum Clementem Alexandrinum. Heidelb. 1811. 8). — Han blev vel ført dertil ved de platoniske og neoplatoniske Studier, til hvilke han allerede som Student havde hengivet sig. Til samme Periode henhører ogsaa Forfattelsen af hans første kirkehistoriske Monographie om „Keiser Julian og hans Tidsalder", en historisk Skildring (1812) med de betydningsfulde Mottoer: Ἄνθρωπος παντόπορος ἄπορος og Σὺ δὲ κύριος, ἐπεὶ θεῖον ἐκ γένος βροτοῖς. Han

Digitized by Google

skriver desangaaende til sin Ven Mayer: „Jeg er forliden meget beskæftiget med et lille Skrift om Keiser Julian, hans religiøse Tænkemaade, hans Fremgangsmaade mod Christendommen, med Bemærkninger angaaende den christelige Religion i Forhold til Tidsalderen, i hvilken den optraadte, — og jeg haaber at fuldende mit Arbeide til Paaske. Ligheden imellem visse af Menneskehedens Gjæringsperioder, en Parallel imellem den Tidsalder, i hvilken Christendommens Udbredelse faldt, og den, i hvilken vi leve, er en Tanke, der længe har beskæftiget mig. En Mands Charakteer og Liv, som, mere end Andre fra Ungdommen af indesluttet af Verden, ikke lod sig hvile af den, men tvertimod med glødende Enthusiasme stræbte ud over Livets Skranker, men som derhos elskede det Overordentlige og Glimrende altfor meget til at erkjende det Guddommelige i Christendommens fordringsløse Ydmyghed, — har ofte været Gjenstand for min Interesse, og disse Tanker have foresvævet mig ved hiin Fremstilling." Da Bogen udkom, var han allerede udnævnt til overordentlig Professor, og det varede kun meget kort, inden han opnaaede ydertigere Forfremmelse.

Regeringen i Preussen, der var saa dybt ydmyget i politisk Henseende men var i Begreb med en aandelig Gjenfødelse, rettede paa alle Punkter sit Blik paa de Personligheder, der vare i Stand til at fremme denne Gjenfødelse. Ogsaa Neander blev anseet som en saadan, og den 23-aarige unge Mand fik et Tilbud, der aabnede ham Udsigt til Ansættelse som ordentlig Professor ved det opblomstrende Berlinske Universitet. Men ogsaa den badenske Regjering erkjendte hans Betydning, og søgte at holde ham fast ved de samme Udsigter og gunstigere Betingelser. Han vaklede en Tidlang; thi han havde faaet det fyldtydske Væsen og Liv kjært, og var vel ogsaa taknemmelig for den Imødekommen og Anerkjendelse, som hans første Forsøg her havde fundet. Han skriver derom til Mayer (30. Decbr.

Digitized by Google

1812): „Gid dette Aar maa have endt under ligesaa lykkelige Auspicier for dig som for mig. Saavel fra Berlin som fra Karlsruhe er man kommen mig imøde med velvillig Agtelse og Liberalitet. For det Første bliver jeg nu her, da jeg er udnævnt til Prof. ordin. med en Gage af 800 Gylden for dette første Aar og 1000 Gylden for det næste.“ Men kort efter: „Kun endnu Eet, hvad der forresten ikke er mig ukjært, og, som det er skeet, er styret af Guddommen selv — saa aldeles uventet som det mig — men i Henseende til vor fremtidige Adskillelse er mig ubehageligt: jeg drager dog til Berlin. Jeg var gaaet formeget ind derpaa, og det var altfor hurtigt kommet til Kongens Kundskab der, til at jeg paa en god Maade kunde trække mig aldeles tilbage. Jeg faaer en Gage af 800 Th. og 250 Th. i Reisepenge.“ — Det var et udmærket theologisk Fakultet, i hvilket han traadte ind: Schleiermacher, hvem han selv skyldte saameget, og som fra Kathedret og Prædikestolen, som Philosoph og Theolog og paa det politiske Livs Enemærker gav mægtige Impulser og udstrøede Spirerne til et nyt frisk Liv i den modtagelige Jordbund; de Wette, den aandfulde og dristige Kritiker, der ved Fries's Philosophi stræbte efter at udsone Troen og Videnskaben; endelig Marheineke, dengang begeistret af Schelling og med et aabent Blik for den gamle vesterlandske og den reformatoriske Theologies længe miskjendte Storhed og Dybde. Til dem sluttede nu den ungdommelige og dog vidunderligt modne Neander sig, som, næret af den klassiske Oldtids ædleste Frembringelser og mangesidigt paavirket af Samtidens mægtigste og rigeste Aander, men med kraftig Villie løsende sig fra al Menneskefrygtsom og brydende sig en selvstændig Bane, omfattende Christendommens Historie som sin Aandsvirksomheds sande Indhold, og, uden at blendes af al det nyplatoniske Hedenskabs Glands, under Evangeliets ydmyge Skikkelse erkjendte Guds fuldkomne Aabenbarelse og dermed

Digitized by Google

ogsaa den eneste sande Tilfredsstillelse for Menneskeaanden, der søger Gud i Kraft af sit oprindelige Slægtskab med Gud.

I Berlin var der meget, der maatte virke tiltrækkende paa ham, især den forsagede Virkekreds, men han savnede dog ikke lidet Synden, Pfalz's blomstrende Egne; ogsaa skriver han til Mayer (Jan. 1814), at han her ikke havde fundet Venner, der vare ham saa kjære og agtværdige som de i Heidelberg. De tunge Kampe, som Folket førte for sin Frihed, bevægede ogsaa hans Sind. Han klager over, at hans Moder og Søster, i ængstelig Bekymring for ham, ikke lode ham i Ro, forend han skaffede sig Fritagelse for den ved Loven alle Statsborgere paalagte Deeltagelse i Landstormen. Dernæst udtaler han sig paa følgende Maade om hiin Tid og sin Stilling i samme: „Man seer her mange smukke Træk hos Folket, mange tragiske ogsaa mange komiske Træk. I Sommer holdt jeg et Collegium, tilsidst for To, en Udlænding og en Skrantning; Alt var, som man kan tænke sig, opløst. Nu holder jeg ligeledes en Forelæsning for ganske Faa; thi den Sætning inter arma silent musæ kan vel ikke passe paa nogen Krig som paa denne. Gud give os en snarlig Ende paa denne Menneskenes ubeskrivelige Elendighed, som han allerede har hjulpet os saa vidt og herligt, og som til alle Tider, saa og nu har vist sig som Retfærdighedens Forsvarer med den stærke Arm. Ellers taber Tydskland sin Blomst; thi denne bestaaer dog i den opblomstrende Menneskeslægt, ikke i Land, Træer og Fæstninger. Nu er Alt vel meget uroligt og forandret hos eder. Størstedelen af Ungdommen griber vel til Vaaben."

Men midt under Urolighederne udarbeidede han sin anden større Monographi om den hellige Bernhard. I dette Værk saavelsom i Skriftet om Julian aabenbarer Kirkehistoriens ægte Aand sig paa lærerig Maade. Historieren er her ikke ubestemt og charakteerløs, lader sig ikke tiltvinge fuart i en

Digitized by Google

Retning snart i en anden, søger ikke heller en overfladisk Formidling, der kun afstumper de skarpe Kanter paa de forskjellige og modsatte Retninger. Men han har indtaget sit faste Standpunkt i den oprindelige, simple, rene Christendom og dermed ogsaa i den raae reformatoriske Reproduktion og Udvikling af samme, saaledes som den maatte vinde en ny Skikkelse hos denne Mand, der var gjennemtrængt af det begyndende Aarhundredes ædleste Kræfter. Men det er langt fra, at han behandler det Afvigende, Vildfarelserne fra Sandheden, med Modbydelighed eller overmodig Fordømmelse. Som en dyb og kjærlig Aand gaaer han ikke blot ind paa de mangeslags Retninger men ogsaa paa de mangfoldige Vildfarelser, saa at han stræber at erkjende, og i Regelen ogsaa ved Hjælp af sin Skarpsindighed erkjender, Spiren og den relative Berettigelse til hine og den Sandhed, der dog ogsaa ligger til Grund for disse, saavelsom det Punkt, hvor Vildfarelsen slutter sig til den, samt de subjective og objective Kilder hertil. Hvor skarpsindigt trænger han ikke i Julian ind i Grundene til hans Bortvendelse fra Christendommen, med hvilken Kjærlighed følger han ham ikke i hans nyplatoniske Anskuelser og i hans begeistrede Bestræbelser for at restaurere den gamle Religion; og dog opgiver han ikke en Tøddel af, hvad der tilkommer Sandheden, men fremstiller paa en slaaende Maade hiin Strøbens og hine det atter opblussende Hedenskabs glimrende Skikkelsers Tomhed og Forfængelighed, i Modsætning til Evangeliets Herlighed i dets af disse Platonikere foragtede Fornedrelse.

En anden Verden fremtræder i den hellige Bernhard og hans Tidsalder. Det er Middelalderens Liv med dens Munkevæsen, dens Mystik, Scholastik, dens pavelige Kirkedomme og dens i Modsætning dertil kæmpende frie Aander og Sekter. I alt dette fordybede Neander sig. Hvor mesterligt skildrer han ikke Tidens Helt, hvem han, upaavirket af en eensidig prote-

Digitized by Google

stantisk Fordom, ikke frygter for at fremstille som en Helgen, hvorledes han, trædende ind i Rækken af Munkevæsenets Reformatorer, stræber at gjøre dette til Kirkens Salt eller at bevare det denne Charakteer; hvorledes han forbereder en saadan Reform indenfra udad ved at give Anvisning til det indre Liv, ved ad den sædelige Renselses Vei at føre til Anskuelsen af det Aandelige og Guddommelige; hvorledes han repræsenterer den kirkelige Troes Ret imod en sophistiserende Scholastik, der maaler Alt med den forstandige Videnskabs Maal og saaledes, saavidt det staaer til den, opløser den positive Sandhed; hvorledes han griber energisk ind i det kirkelige Liv, idet han opflammer til Kamp imod de Vantroe, for den hellige Grav, for Christendommens Hjemstavn, dernæst med sit mægtige Ord understøtter den kirkelige Eenhed imod schismatisk Stræben, den kirkelige Autoritet imod en sværmerisk Frihedssvimmel, men ogsaa frimodigt straffer de Misbrug af Hierarchiet i dets øverste Spidse, som give Paaskud og Anledning til en saadan Modstand, og bestræber sig for at anvise det den rette Vei til et helligt Herredomme. Intetsteds forherliges den hellige Bernhard paa en panegyrisk Maade, men ogsaa det Eensidige, menneskeligt Svage og Feilagtige i hans Retning og Virksomhed fremhæves tilbørligt. — Den begeistrede Hengivelse til Gjenstanden fortrænger saaledes ikke den for Historien nødvendige Kritik, som overalt kommer til sin Ret.

Derpaa indtraadte der en længere Pause i hans literaire Virksomhed. Som en ædel, moden Frugt af længere, dybgaaende Studier udkom endelig 1818 det berømte Værk: Genetisk Udvikling af de vigtigste gnostiske Systemer*), som brød Isen for en høiere videnskabelig Erkjendelse af dette saa

*) Ifølge Fortalen „et Produkt af tidligt begyndte og under forandrede forhold fortsatte Studier".

Digitized by Google

vanskelige Punkt, og ved Siden af de betydelige nyere Arbeider dog endnu indtager en værdig Plads i denne Retning. Hans Standpunkt i Bedømmelsen af disse Phænomener er nok som antydet ved hans Motto: 1 Kor. 1, 21. Sin Dom udtaler han klart og fyndigt i Fortalen (V. VI): „Der er i Mennesket et indre vidunderligt Lys, der ligesom med magisk skuffende Virkning kaster sine Straaler ud i Yderverdenen, og som, naar det ikke oplyser og opvarmer Mennesket, ligesom foretryller ham ved blendende Billeder. At dette Lys virkede saaledes opvarmende og oplysende paa Mennesket, var paa ethvert Punkt en velsignende Virkning af den sande, simple Christendoms praktiske Aand, der førte Mennesket til den frelsende Bevidsthed af hans sædelige Natur. Netop i Berørelsen og Kampen imod den orientalske Gnosticisme aabenbarede Christendommens sande Charakteer sig med saameget større Anskuelighed. For ret at vise dette burde der til disse Afhandlinger være føiet en genetisk Udvikling af den christelige Dogmatiks forskjellige Hovedretninger, som udviklede sig i Kampen mod Gnosticismen. Dette var ogsaa min Hensigt, men jeg manglede imidlertid baade Tid og Lyst dertil.“ Tildeels har han senere — 1825 — udført det i sin „Antignosticus, Tertullians Aand samt Indledning til hans Skrifter“, hvori han har ladet denne Kirkelærers kraftige Aand vederfares en Retfærdighed, der i Almindelighed ikke blev ham til Deel. Paa en mere omfattende Maade har han gjennemført denne Tanke i Kirkehistorien.

Forøvrigt betragter han ikke de gnostiske Systemer som „et Product af raa Indbildningskraft og barnagtig Naturbetragtning, eller som Seneres Misforstaaelser af allegoriske Udviklinger af philosophiske Ideer“. Men hans Formaal var „uden selv at forklare meget, at fremstille de gnostiske Systemer saaledes, at de, som det forekom ham, besjælende Ideer af sig selv kunde skimtes“. Allerede gjør han Gnosticismens værdige

Phænomen, der for det første Blik fremtræder i forvirret Mangfoldighed, i høi Grad forstaaelig og anskuelig, idet han, efter skarpsindigt at paavise dens Elementer i Jødernes alexandrinske Religionsphilosophie (Philo), grupperer Hovedsystemerne paa en sindrig Maade, ved nemlig at skjelne mellem dem, der slutte sig til Jødedommen (Basilides og Valentinus og deres Skoler) og de antijødiske Gnostikere (Ophiterne, Saturninus, Marcion og hans Skole), hvorpaa der i et tredie Afsnit handles om de mindre, eklektiske gnostiske Sekter (Simonianerne, Karpokratianerne), og endelig i et Bilag Stedet gives til Undersøgelserne angaaende de senere saameget omhandlede Clementinere.

Neander har i dette Forsøg utvivlsomt ikke blot truffet det Rigtige, forsaavidtsom han betegnede den inderste sædelige Kjerne i Gnosticismen som et fint idealistisk Hovmod, der ikke kunde forsone sig med det Guddommeliges Fremtræden under Fornedrelsens Skikkelse, men ogsaa i Grupperingen af Systemerne, hvilken, om end mangelfuld, dog senere har gjort sig gjældende i Hovedsagen. Hans i Fortalen yttrede Ønske, at dette Arbeides Mangler maatte belyses af Andre, og at som Følge af disse Meddelelser de her behandlede Gjenstande paa ny maatte blive Gjenstand for de Lærdes Undersøgelser, er gaaet i Opfyldelse, og den bestedne Granskers har, uden at lade sig rokke i sin velbegrundede Grundanskuelse, med Glæde lært af Gieseler, Baur o. A., og af Andres dygtige Arbeide taget Anledning til fuldkomment at gjennemarbeide og fremstille dette historiske Stof, hvad der bliver klart af Kirkehistorien i begge Udgaver, især den anden. Her charakteriseres først nærmere Gnosticismens almindelige Væsen saavelsom de forskjellige Indflydelser, der komme i Betragtning ved Forklaringen af disse Phænomener (Parsismen, Buddhaismen), Eiendommeligheden ved og Gjenstanden for den gnostiske Forskning, dens Forhold til den simple

Tro, og de væsenligste Forskjelligheder ved Systemerne i det Hele; tillige er der taget Hensyn til andre Inddelingsforsøg, forsaavidtsom Forfatteren kunde tilegne sig dem eller gjøre Brug af dem. Men hans egen tidligere Inddeling er dog i det Væsenlige fastholdt, navnlig i Modsætning til Baur, med den Bevidsthed, at Forskjelligheden i denne Henseende staaer i Forbindelse med den forskjellige Opfatningsmaade af Gnosticismen i det Hele og denne igjen med det grundforskjellige theologiske Standpunkt; men den er dog forsaavidt modificeret, som der i den antijødiske Retning (den anden Hovedklasse) skjelnes imellem to Underafdelinger: brat Modsætning imellem Christendommen og Jødedommen, men en nærmere Forbindelse med Hedenskabet, idetmindste med Hellenismens speculative Element, og Christendommen, udreven af Sammenhæng med hele Fortiden for at lade den fremtræde i dens fulde Ophøiethed over samme, — paa den ene Side Miskjendelse af det theistiske Standpunkt selv, hvorunder det Christelige taber sin Charakteer; paa den anden Side en om end misforstaaet, saa dog reen christelig Interesse i Kamp mod Gnosticismens Aand. Forfatteren erkjender med Tak, at han ikke vilde være falden paa denne Modification af sin Inddeling uden Baurs Indvendinger imod samme (Kirkehist. 2 Udg. 1, 2. S. 682 f. Anm.). Nu findes ogsaa alle de gnostiske Systemer indordnede i Klasser. I den første Hovedklasse er Cerinthus kommen til (for Basilides); den første Afdeling af anden Klasse danne Ophiterne, Pseudobasilidianerne, niterne, Karpokratianerne og Lignende (Prodikianerne, Antitak-Kaiterne, Nikolaiterne, Simonianerne), denanden Afdeling Saturninus, Tatianus og Enkratiterne, Marcion og hans Skole.

Hvad Aanden og Behandlingsmaaden angaaer, saa gjælder ogsaa her, hvad der er sagt om hans tidligere Skrifter, og ligesom man af hans livlige Indtrængen i Stoffet bemærker, at han tidligere har drevet disse Studier med en den gnostiske

Digitized by Google

mere beslægtet Aandsretning, saaledes erkjender man ogsaa af den klare og skarpe Kritik, at han har overvundet hiint Standpunkt ved en kraftig Fremadstriden i evangelisk Alvorlighed.

Hvad der allerede tidligt førte ham til de gnostiske Studier, var udentvivl hans Platonisme og dermed i Forbindelse staaende mystisk-theosophiske Retning. Men allerede i hans unge Dage var der umiskjendeligt tilligt et andet Element i ham, nemlig en Stræben efter sædelig Frihed og aandelig Klarhed. I hans, indtil den sidste Stund energiske, Villie var der Anlæg til en christelig Stoicisme, i hans fra Verden bortvendte, eneboeragtige Sind det reneste Element af Munkevæsenet. Dertil kom en Stræben efter Klarhed, Simpelhed og Alvorlighed, fjern fra den blotte Dybsindigheds Phantasteri og Overspændthed. Dette maatte med en vis Fortrædelighed føre ham til den antiochenske Skole, og navnlig til den i praktisk-kirkelig Henseende mest udmærkede Repræsentant for samme, Johannes Chrysostomus. Vel udøvede ogsaa Augustins rige og dybe Aand en mægtig Tiltrækningskraft over ham, og vi have ovenfor seet, hvorledes han allerede som Planck's Tilhører paa en storartet og dristig Maade forsøgte at efterconstruere den augustinsk-pelagianske Strid. Men han vilde gjerne overlade denne Repræsentant for den mere paulinske Aand til „sin kjære Ven Twestens dygtigere Kunst", skjøndt Denne rigtignok aldrig udførte det, og han valgte derimod selv Repræsentanten for den mere johanneiske Aand (Fortalen til Chrysostomus III). Saaledes opstod hans Værk: „Den hellige Johannes Chrysostomus og Kirken, især den orientalske, i hans Tidsalder. 2 B. 1821. 1822." Der er deri nedlagt en stor Flyde, og han har, som han selv indrømmer, ladet sig henrive og bestemme af Gjenstandens Rigdom, saa at dette Arbeide i kunstnerisk Henseende maaskee kunde staae tilbage for hans øvrige Skrifter. Men hvo der ønsker at faae et klart Indblik i hiin i kirke-

Digitized by Google

historisk Henseende saa vigtige Tidsalder, i dens dogmatiske og ethiske Modsætninger og Kampe, i dens glædelige og oplostende, dens bedrøvelige og nedslaaende Tilstande, i Munkevæsenet i dets ædere og gavnlige Virksomhed saavelsom i dets Fordærvelse og Udartning, i Christenhedens Verdsliggjørelse baade blandt Høie og Lave i den romerske Statskirke, i Dogmatismen og Hykleriet, i den hist og her fremtrædende præstelige Herskesyge, der vel ogsaa af og til brød ud i Tyranni, i det dermed forbundne Despoti hos et fordærvet Hof, og vil lære at kjende en christelig ædel, tapper, bestemt, af Kjærlighed og sand Overbærenhed besjelet Personlighed, der kæmper modige og taalmodig for sand Frihed, der med ligesaa megen Klogskab som Dristighed træder i Skranken med sin Tidsalders Overtro, Hykleri, Letfærdighed og al dens aandelige og sædelige Fordærvelse, som med Kjærlighed og Opoffrelse fræder om det Gode i den, en rigt begavet Aand, et herligt Gemyt, en Mand med stor Veltalenhed og udmærket Levevisdom, energisk til at handle og stærk i at taale, han læse og læse atter Neanders Chrysostomus. Han vil ogsaa deraf lære at kjende og elske Forfatteren fra nye Sider, nemlig i hans ægte Frisindethed og Tolerance, hans sædelige Alvor og christelige Eenfoldhed, hans Mildhed og Inderlighed, kort sagt, i hans praktisk-christelige Fremadstriden, som det saa stukt og naturligt lægger sig for Dagen i hans Fremstilling og hans Domme.

Et Løfte, som han gav i Fortalen til første Bind, har han hverken opfyldt i andet Bind, som hans Bestemmelse oprindelig var, heller ikke senere i et særeget Skrift som tredie Bind af denne Monographi, nemlig at tilføie nogle Afhandlinger om det Eiendommelige i Chrysostomus's Bibelfortolkning, Dogmatik og Moral, om den antiochenske Skoles eiendommelige theologiske Aandsretning og Chrysostomus's ifærdeshed og dens Forhold til den theologiske Aands vigtigste

andre Retninger i hiin Tid. For en Deel har han imidlertid udført dette i sin Kirkehistorie.

Med den ham eiendommelige inderlige Fromhed og kraftige, luttrede Trang til, medens det var Tid at virke for Guds Rige med de ham forlenede Gaver, kunde Neander ikke vende sig med sin Lærdom bort fra Verden, arbeide udelukkende for de snevrere videnskabelige Kredse, ubekymret, om det, han bragte for Dagens Lys, fra den christelige Oldtids dybe Schachter, ogsaa kom den større christelige Menighed tilgode. Christendommen skal jo som en Suurdeig mere og mere gjennemtrænge Menneskehedens Masse, og dertil vilde han for sin Deel benytte Kirkehistorien. Det vil sige, ikke blot paa opbyggelig Viis og i dette Øiemed i snevrere Betydning, ikke blot til christelig Opvækkelse af Gemyttet og Villien ved en Fremstilling af den christelige Aands Vidnesbyrd i de Frommes Liv, men ogsaa for at fremme en dybere og fastere Overbeviisning om Christendommens Sandhed og Guddommelighed ved at paavise dens mangfoldige Rigdom paa Kraft til at fornye, opløse og helliggjøre Menneskeheden; altsaa ogsaa i et apologetisk Øiemed for at skaffe Christendommen Indgang i den høiere menneskelige Dannelses Kredse som det fuldkomne, alsidige Dannelsesprincip, der ad mangeslags Veie griber og omskaber Aanderne i den rige Mangfoldighed af deres Eiendommeligheder, og som til alle Tider, paa alle Dannelsestrin, under alle Forhold stemmer overeens med den menneskelige Naturs Fordringer og Trang. Med det positive opbyggelige og apologetiske Øiemed forbandt der sig tillige en, ved nærliggende Tidsphænomener fremkaldt, Polemik imod „en snevrhjertet Forkjettringssyge, bindende Formalisme og eensidig Methodisme, der vil sætte et Maal og en Grændse for Guds Aands Virkninger". Kirkehistorien skulde hæve den Christnes Aand herover, idet den lader saavel det Mangfoldige som det

Digitized by Google

Ene erkjendes igjennem Udviklingen af det christelige Liv under Menneskehedens forskjellige Eiendommeligheder og eiendommelige Retninger, hvilke alle finde deres Plads i den for den hele menneskelige Natur bestemte Christendom og forædles og forklares igjennem den ved at optage et guddommeligt Liv i sig, — idet den lader det Ene erkjendes igjennem det Mangfoldige, idet den fremstiller den uudtømmelig rige Fylde af Aandens Udgydelse, som forlener sine Gaver og gjennemfører sit Værk paa saa mangfoldig en Maade i de forskjellige Menneskenaturer. Hertil kommer endnu, at Kirkehistorien er det bedste Middel til at anskue Nutiden i den svundne Tid, til at benytte de svundne Tiders Erfaringer for Nutiden og til at erkjende og afværge de Farer, som formedelst de sig bestandig gjentagende Aarsager true den ægte Christendom og Guds Riges Udvikling saavel i det Enkelte som i det Hele". Dette er i det Væsenlige de Tanker, som ligge til Grund for det fortræffelige Skrift, der nærmest slutter sig til Monographien over Chrysostomus, nemlig: „Mindeværdige Begivenheder af Christendommens og det christelige Livs Historie*). (3. B. 1. Udg. 1823. 1824)." Det vilde føre os altfor vidt, af Indholdet og Behandlingsmaaden nærmere at godtgjøre, i hvor høi en Grad Udførelsen svarer til Hensigten. Desværre kom den oprindelige Plan, at fortsætte Værket til ud over Reformationen, ikke til Udførelse, idet det ikke naaer længere end til det niende Aarhundrede. I de to første Bind er forøvrigt det rige historiske og biographiske Stof bragt ind under visse Rubriker, som deels ere de samme, deels ifølge den foreliggende Udvikling forskjellige; i tredie Bind slutter det Meste sig derimod til de biogra-

*) Dette Arbeide var tillige en Kjærlighedsgjerning, idet Honoraret var bestemt til Understøttelse for trængende og værdige theologiske Studerende ved Universitetet i Berlin.

Digitized by Google

trøde og understøttede saavel modne Mænd som fremstræbende yngre Lærde til at udføre deres Livsopgave. Efter hinanden udkom nu i tre Afdelinger det første Bind, dernæst i lige saa mange Afdelinger det andet, som indeholder den gamle Kirkes Historie i de følgende Aarhundreder. Derpaa fulgte tredie Bind, som omfatter den tredie Periode af Kirkehistorien fra Gregor den Store til Karl den Stores Død; det fjerde Bind beskriver den fjerde Periode, der gaaer til Gregor VII; det femte i to Afdelinger den femte Periode, som afsluttes med Bonifacius VIII. Lige til den sidste Tid har han vistnok arbeidet paa sjette Bind, de sidste Aarhundreder før Reformationen. Hvorvidt der efter hans Papirer og nedskrevne Kollegier vil udkomme Noget, om end i mere ufuldkommen Skikkelse, vil man vel snart erfare. Gid Løsningen af denne vigtige Opgave maa tilfalde den af hans Disciple, over hvem Mesterens Aand mest hviler. — Her er ikke Stedet til udførligen at charakterisere dette foreliggende Arbeide*). Alle de eiendommelige Fortrin, som vi have glædet os over i hans hidtil omtalte Aandsprodukter, finde vi her forenede i fremstridende Modenhed og Gediegenhed, Frihed og Alsidighed. I forskel Fuldendthed, i Fyndighed og Anskuelighed, i Stilens Skjønhed og Præcision saavelsom i logisk Skarphed og Klarhed i Anordningen kunne Andre staae ved Siden af ham, ja overgaae ham. Men han søger sin Lige i reen Sandhedskjærlighed, historisk Eenfoldhed og Upartiskhed, i Foreningen af glødende Begeistring for Christendommen og dens Rige og kritisk Besindighed og Omsigt, i Hensende til omfattende Studium af alle Aarhundreders Kildeskrifter og samvittighedsfuld Benyttelse af og Hensyn til de vig-

*) Jeg henviser i denne Hensende til Ostanders fortræffelige Charakteristik i hans Afhandling: Neander som Kirkehistoriker, i det Tübingske Tidsskr. for Theol. 1830. 1. 2. 3.

Digitized by Google

tigste Bearbeidelser og Hjælpemidler, endelig i Henseende til en frisk og kjærlighedsfuld Indtrængen i alle Sider af Gjenstanden, nemlig: den kirkelige Lære og Videnskab i dens Udvikling gjennem alle Perioder, i Oldtiden, i Overgangen til Middelalderen og i denne selv, dernæst den christelige Cultus og Alt, hvad dermed staaer i Forbindelse, den kirkelige Forfatning og det kirkelige Liv. Ja, han er hjemme overalt, forskende, forstaaende og efterspørende de dybere Grunde, erkjendende og skjelnende mellem det Sande og Rette og det sig dertil knyttende Falske og Slette, Urene og Vrange. Og overalt kæmper han for den usynlige Kirke og dens Magt til at rense, fornye og ombanne det Bestaaende, for Aands- og Samvittighedsfrihed, for den almindelige Christendoms Sandhed og Reenhed i Modsætning til alt hyklersk og mechanisk Formvæsen, mod kirkeligt Despoti i Lære og Forfatning, men ogsaa for Orden og Besindighed i Modsætning til alslags Sværmeri. Og jo videre han kommer, desto mere tilfredsstillende bliver ogsaa Fremstillingen i formel Henseende. Det forekommer idetmindste os, som om de senere Bind fra det tredie af og den nye Bearbeidelse af de to første Perioder i denne Henseende bestode flere Fortrin fremfor de to første Bind af første Oplag, at de ere klarere, mere anskuelige, kortfattede og afrundede.

Værket fandt en saadan Afsætning, at man, uagtet det betydelige Oplag i en dobbelt, en smukkere og en simplere Udgave, stadigt med Forfatterens Samtykke maatte tage nye Aftryk, for at ikke Fremgangen skulde standses altfor meget ved at foranstalte nyt Oplag. Fra Aaret 1843 af udkom der en Omarbeidelse af de to første Bind; men det var ikke alene herved, at Fuldendelsen af det Hele blev forhalet. Tidens mægtige Bevægelse førte ham især efter **Schleiermachers** Død ind paa nye Baner. Han læste nemlig nu ogsaa over Dogmatik og Ethik, hvorved uden Tvivl hans egen theologiske Dannelse op-

Digitized by Google

naaede en høiere Fuldendelse. Men da først D. F. Strauss og dernæst Bauer og hans Skole begyndte at rokke ved Urchristendommens Fundamenter, var det for Kirkehistorikeren, der tillige var en fortræffelig Exeget og nøie bekjendt med den oldchristelige Historie, og som med sit hele indre Liv, sin Theologie og theologiske Virksomhed var rodfæstet i den oprindelige Christendoms Kjendsgjerninger, i Frelserens historiske Personlighed og det apostoliske Vidnesbyrd om ham, — for ham var det en uafviselig Trang og en hellig Opgave, for Alvor at undersøge denne Kritiks Berettigelse og Uret og at anvende alle sine Aands Kræfter paa at komme til Klarhed i denne Sag saavel for sin egen Skyld som for den ham betroede og til ham opadstuende videnskabelige Menighed, overhovedet for alle dem, der i dette vigtige Anliggende trængte til og længtes efter en Haandsrækning fra en virkelig grundig Kjender. Saaledes fremstod hans „Jesu Christi Liv, fremstillet i dets historiske Sammenhang og historiske Udvikling," først 1837, fjerde Oplag 1845. Allerede fem Aar tidligere (1832) udkom for første Gang hans Fremstilling af den christelige Religions og Kirkes Udviklingsgang i den apostoliske Tidsalder, „den christelige Kirkes Plantning og Styrelse ved Apostlene", som et selvstændigt Supplement til Kirkehistorien, fremkaldt ved Manges Anmodninger og Ønsker og ved det Haab, „i denne Krisis og Strid imellem de forskjellige theologiske Retninger ved en gjennemarbeidet og med hensynsløs Aabenhed udtalt Overbevisning om de heri behandlede Gjenstande at kunne give Mange, der ere ifærd med at søge, et Tilknytningspunkt til egen Forstaaelse."

Der er Mange, baade af Høire og Venstre, som ikke have fundet sig tilfredsstillede ved disse to Skrifter. For de stærke kritiske Aander, som mere og mere og mere satte sig fast en i Construction af den urchristelige Historie, der opløste

Digitized by Google

den hidtil gjældende Basis for Christendommen og den evangeliske Kirke, nemlig det ene apostoliske Fundament, og strede frem fra Negation til Negation, ifølge egen Indbildning og undertiden en plausibel Fremstilling af reen kritisk historiske Grunde, men egentlig som Følge af en philosophisk Betragtningsmaade af Historien, som er uforenelig med den i det Nye Testaments Skrifter som ægte apostoliske Vidnesbyrd givne historiske Gang. — for disse stærke kritiske Aander var Neander en ukritisk, i forældet Tænkemaade hildet Mand, der var forbleven uberørt af den moderne Videnskabs raske Fremskridt og forgjæves med al sin Autoritet og Lærdom søgte at standse sammes vældige Gang. De streng Conservative fandt derimod, at han gjorde utilbørlige Indrømmelser og dadlede ham for en sørgelig Halvhed og Vaklen, en med Sandhedens Sag uforenelig Formidlingssyge og Eftergivenhed mod den negerende Kritik.

Samtidens og Efterslægtens upartiske Prøvelse vil i disse Skrifter finde Meget, som ikke kan holde Stik og i en eller anden Henseende er utilfredsstillende, og han har selv paa sin aabenhjertige Maade tilstaaet, at navnlig „Jesu Liv" i temmelig høi Grad bærer Spor af en kritisk Overgangstid, og at andre, mere fuldendte og mere tilfredsstillende Fremstillinger vilde komme for Dagen, naar den nye Tid, i hvis Forberedelse og Fødselsveer vi nu befinde os, var frembrudt i sin Fylde. Men desuagtet maae disse, Neanders Aand aldeles værdige Arbeider, der heelt igjennem vidne om den moltne og gedigne Historiker og Exeget, finde deres fulde Anerkjendelse, og en upartist Dom vil ogsaa her i Forfatteren gjenkjende en virkelig Mand af een Støbning, der ikke vaklede usikkert frem og tilbage mellem modsatte Retninger, og ikke droges snart til den ene snart til den anden Side, uden at ville bryde med nogen af Parterne, men som, hvor han gav Kritiken Ret, og hvor han traadte op imod

Digitized by Google

den, kun vilde tjene Sandheden og kun efter den samvittighedsfuldeste Prøvelse bestemte sig eller ogsaa lod noget staae uafgjort; den maa tilstaae, at hans Formidling stedse bærer Præget af Grundighed og hellig Alvor, og at den, hvor den end hist og her er mindre lykkedes, dog altid er lærerig, vækkende og fører videre. Det tilkommer en speciel Charakteristik af disse Skrifter nærmere at paavise, hvilke Skatte af sunde, klare og fine Skriftfortolkninger og historiske Anskuelser, oplysende de dybere Berøringspunkter, den indre Sammenhæng i Stort og Smaat, der ere nedlagte i dem, ligesom ogsaa at godtgjøre, med hvilken Troskab og Omhu Forfatteren i de nye Oplag har fulgt den levende Forskning paa dette Enemærke, og hvorledes han gjerne har ladet sig vise tilrette af Andre og har ladet sit Arbeides stadige Forbedring være sig magtpaaliggende.

Kostelige Gaver af et ægte opbyggeligt og lærerigt Indhold, hvori hans fromme Gemyt og rige Aand har afspeilet sig, skjenkede Neander os ogsaa i de smaae Leilighedsskrifter af praktisk-christeligt, fornemmelig exegetisk og historisk Indhold (tredie meget forandrede og forøgede Udgave. 1829) og i „det Ene og det Mangfoldige i det christelige Liv, fremstillet i en Række af smaae Leilighedsskrifter, forstørstedelen af biographisk Indhold, 1840," begge udkomne i Berlin hos Lüderitz. I samme Boghandel udkom 1842 af ham en lille historisk Monographie: „Theobald Thamer, Repræsentant og Forgænger for den moderne Aandsretning i Reformationstiden." Det var et Biarbeide, fremgaaet af en Afhandling, som han havde forelæst i det kongl. Videnskabernes Akademi, og begrundet i hans „Interesse for den genetiske Historieforskning og for Studiet af enkeltstaaende Eiendommeligheder, der kunne betragtes som Repræsentanter for hele Aandsretninger."

I sine sidste Aar besluttede Neander sig ogsaa til Deeltagelse i kritiske Foretagender, fornemmelig i de „berlinske Aar-

Digitized by Google

bøger for videnskabelig Kritik", der bevægede sig i en ny, ham tiltalende Retning. Men hans Recensioner vare Smaaskrifter af blivende Værd og indre indbyrdes Sammenhæng. I flere engelske Levnetsbeskrivelser, som han recenserede, erkjendte han „de tre Grundretninger, som charakterisere vor Tid, nemlig den traditionelle, der holder fast ved det Gamle, den som anseer Oplysning for Fremskridt, og endelig den, som af den uforanderlige guddommelige Grund vil forberede en ny Skabelse, den midt imellem hine to Modsætninger liggende Sandhed." Man kan let forestille sig, med hvilken Kjærlighed han har skildret Thomas Arnold, hvem han betegnede som Repræsentanten for den sidste Retning i England, og i hvem han hilsede en Aandsbeslægtet. Men med inderlig Deeltagelse, der rigtignok stiger til smerteligt Veemod, fremstiller han os ogsaa en Mand, som, frafalden fra den strenge Katholicisme, var bleven en from Deist, men, efter i England at være ført tilbage til Christendommen, traadte ind i den anglikanske Kirke uden dog at finde Tilfredsstillelse i sammes Lærebegreb, og, bevæget af Strid mellem Tvivlesyge og Trang til at troe, og indeklemt imellem Forudsætningerne paa den ene Side af et strengt Inspirationsbegreb paa den anden Side af Christendommen som en bestemt Dogmatik, til Slutningen udtraadte af den biskoppelige Kirke og sluttede sig til den unitariske Menighed i Liverpol, og henfaldt til en, Christendommens eiendommelige Væsen miskjendende, Rationalisme. I denne korte men fortrinlige Charakteristik af Joseph Blanco White (Berlin hos Besser 1846) gjenfinde vi ganske Neanders Væsen, den Kjærlighed, der med inderlig Medfølelse følger ogsaa den Vildfarende, der udforsker Grundene til Vildfarelsen, drager det Gode og Sande, der findes hos den Vildfarende frem for Dagen, med stor Klarhed belyser de Conflicter, han bukker under for, og med stor Troskab udskiller og fordeler Ret og Uret.

Digitized by Google

Vi see, at den Mand, der tidligere mere bevægede sig i den svundne Fortid, efterhaanden med oplyst Aand og kjærlighedsfuldt Hjerte i sin Skribentvirksomhed gik ind paa Nutidens aandelige Kampe og Trængsler. Dette har han endnu i sit sidste Leveaar blandt Andet bevist ved at stille sig med i Spidsen for et journalistisk Foretagende, der skulde bidrage til i Sandhed at afhjælpe Nutidens store Trang. Vi sigte herved til det tydske Tidsskrift for christelig Videnskab og Theologie, som han har grundet tilligemed J. Müller og Nitzsch, og hvori han har nedlagt saa kostelige Gaver. Hvor fortræffelig er ikke fremfor Alt den Afhandling, der aabner Tidsskriftet, og hvori han med Mesterhaand skildrer det forløbne halve Aarhundrede i dets væsenlige Udviklingsgang, i dets Hovedretninger og Modsætninger og i dets betydeligste Repræsentanter, og træder op saavel imod alle de nedbrydende og revolutionaire som imod de plat conservative, vilkaarligt reactionaire Tendentser, med den Aands Kraft, som gjennem en fremadskridende, levende, fri Udvikling og rig Mangfoldighed af Former erkjender og bevarer det væsenlig Sande, den evige christelige Substants. Ligesom han her har charakteriseret den nærmeste, til Nutiden grændsende, Fortid med ædel Frimodighed og dyb Indsigt, saaledes viser han sig som en grundig og aandfuld Kjender af Oldtiden og af Christendommens Forhold til Menneskehedens forchristelige Bestræbelser paa Ethikens Enemærke i Afhandlingen om „Forholdet imellem den hellenistke og den christelige Ethik". Han har her med en fiin Kjærlighed erkjendt det Beslægtede og i Hovedsystemerne udfundet de Punkter, der gaae ud over det Hedenske og stræbe hen imod Christendommen, men tillige med Skarphed og Klarhed paaviist, hvorledes de kun finde deres Fuldkommelse og rette Plads indenfor den christelige Livsanskuelse og Menneskets christelige

Digitized by Google

Gjenfødelse. Det er λόγος μερικὸς og σπερματικός, der stræber henimod ὅλος λόγος og først mættes og fuldkommes her.

Det Sidste, han har meddeelt, er Afhandlingen om den urchristelige Søndag. Med Frihed og Dristighed hævder han her, i Modsætning til en vis Nomisme, der i denne Henseende hist og her griber om sig, den christelige Frihed for Loven, den væsenlige Lighed imellem alle Dage som Herrens Dage, paa hvilke den Troende døer og opstaaer med Christus o. s. v., men begrunder atter det Retmæssige i at udskille bestemte Dage, idet han henviser til den menneskelige Svaghed, der kræver saadant, og idet paa den ene Side den ydmyge Kjærlighed gjør det til Pligt, i Bevidstheden om den syndige Svagheds Almindelighed at gaae ind paa en saadan Bestemmelse, og stiller den Opgave for det evangeliske Sind, at overholde denne Bestemmelse saaledes, at derved uvilkaarligt hver Dag bliver helliget.

Herren har forundt ham at være virksom indtil hans sidste Øieblik. Endnu to Dage før sin Sygdom holdt han paa de Studerendes Anmodning hiin Missionstale, der i det Væsenlige findes i det nævnte Tidsskrift, hvori de af Skriften og Christendommens Væsen hentede Grunde for Missionen ere fremstillede klart og fyndigt, og især Vigtigheden og Betragtningen af den chinesiske Mission er gjort indlysende. Hvorledes han i den korte Sygdomstid, med Undtagelse af Forelæsningerne, der vare ham forbudte, levede paa vanlig Viis, i menneskelig Svaghed men ogsaa i Guds Kraft, hvorledes han slumrede hen uden at vide det, vel forberedet til Bortgangen som Den, der i Tro og Kjærlighed har sin Frelser i Hjertet, mandigt modnet og stærk i Herren og et Barn i Gemyttets Eenfoldhed, — det vide vi af de offentlige Beretninger.

Hvor meget han har udrettet i Guds Rige, det vil den Dag, der oplyser Alt, tilfulde aabenbare. Der ligger for os

Digitized by Google

en Række af Skrifter, af større og mindre Omfang, men alle Vidnesbyrd om en from, samvittighedsfuld, sanddru Mand, dybt indtrængende i sin Gjenstand og nedlægggende sit Livs Kraft, sit Hjertes Kjærlighed i sin Gjerning. Disse Skrifter have fundet Læsere og Tilhængere vidt ud over Jordens Kreds. Det er umuligt at sige, hvad de have udrettet og endnu udrette, ligesaa lidt som hvad den alvorlige, trofaste, kjærlige Mand i snevrere og videre Kredse, ved umiddelbar og middelbar Berøring har virket og endnu bestandig virker ved personlig Indflydelse som Ungdommens Lærer og Ven, som frimodig og viis Raadgiver, tilgængelig for de anfægtede og kæmpende Aander. Thi ogsaa i denne Henseende taler han endnu, efterat han er død. Evigheden saavelsom den timelige Udvikling i Fremtiden vil mere og mere aabenbare dette. Men saameget er klart og uimodsigeligt: han har elsket meget, fremfor Alt og i Alt sin Gud og Herre, i hvis milde Kjærlighed, Trofasthed og Barmhjertighed hans inderste Liv hvilede, hvem han erkjendte i Sønnen og omfattede med Troens faste Tillid. Men denne Kjærlighed, den menneskelige Gjenklang af den for det modtagelige Gemyt sig aabenbarende guddommelige Kjærlighed, hvor strømmede den ikke de beslægtede, af Gud skabte, Gud søgende og til Gud trængende Mennesker imøde, med hvilken Opoffrelse, Trofasthed og Taalmodighed, Ydmyghed og Blidhed lagde den sig ikke for Dagen i mangeslags Forhold, hvor var den ikke hjælpsom, mild og barmhjertig!

Dette rige, for disse Tiders Christenhed saa frugtbare Liv er kommet til os fra Israel, en ædel Qvist af det oprindelige Guds Folk. Med sin inderlig elskede Moder, en hjertetelig, kjærlig Kone, hvis Død han selv siger (Skrivelse til Mayer 12te October 1819), var hans største Sorg, et uerstatteligt Tab for dette Liv, og med en Deel af sine Sødskende traadte han ind i den christelige Menighed og erkjendte i Christus be-

Digitized by Google

standig Den, der er Løvens Fuldkommelse og Forkyndelsens Opfyldelse, og i hvem ogsaa de forvirrede Traade i den hedenske Verdens Udvikling eller Forvikling mødes. Fra en platoniserende Christen blev han efterhaanden en reen evangelisk Christen, og stødte nu vistnok med en vis Heftighed alt Det fra sig, som han erkjendte for at fjerne derfra og som fristende for hans Individualitet. Saaledes har han en Tidlang undgaaet Schleiermacher, for hvem han tidligere var begeistret, uagtet han, med al skarp Opposition imod hans philosophisk-theologiske Tænkemaade, aldrig miskjendte det indre christelige Liv i ham. Men allerede forinden og endnu mere efter Schleiermachers Død blev han atter igjen fri og uhildet i denne Henseende, hvad der fremgaaer af hans senere Skrifter og mange bestemte Ytringer. — Med sin Charakteers hele Energie, undertiden med en lidenskabelig Heftighed kæmpede han med den, imod ham med den udelukkende Videnskabs Hovmod optrædende, Hegelianisme. Denne forekom ham at tilintetgjøre alt sædeligt Liv og al levende Christendom, ja at fornægte den levende, personlige Gud, hvad enten den i tvetydigt Kunstleri tog Christendommen og dens orthodoxe Lære i Beskyttelse og amalgamerede sig med den, eller den bestræbte sig for at kuldkaste Kjendsgjerningen om hele det personlige gudmenneskelige Liv med Alt, hvad derpaa beroer. Mod denne antichristelige og antireligiøse Stræben reiste han sig med en Vrede, der vel i enkelte Ytringer var menneskelig lidenskabelig, men dog væsenlig var en hellig Uvillie. Men med hvilken Glæde vendte han sig ikke mod Schelling, der bestemt anerkjendte det Hinsidige og de guddommelige Kjendsgjerninger og stræbte efter at udsone Aabenbaringen med Philosophien; han skammede sig ikke ved at sidde som Discipel ved hans Fødder og modtage mangt et vækkende Ord af ham.

Uden oprindeligt at være bunden til nogen confessionel Form var han en troende evangelisk Christen, en Theolog,

Digitized by Google

som formede og levende dannede sin christelige Tænkning ud af Guds Ord, af Evangeliet, af det i sin væsenlige Harmoni med sig selv anerkjendte apostoliske Vidnesbyrd, og som saadan frigjorde han sig ogsaa aabent og frimodigt fra en forkjættrende Repristinationstheologie, der under modern Udstaffering atter vilde gjøre Orthodoxiens forsvundne Former levende, hvorvel han ogsaa med Agtelse anerkjendte en streng conservativ Retning som relativt berettiget Element i denne for det Nye kæmpende Tid. Men al pietistisk-methodistisk Sneverhjertethed og Strenghed var hans frie og sanddrue Tænkemaade aldeles imod, hvor inderligt han end ærede og elskede Mænd af denne Retning, som med oprigtigt Hjerte stræbte at følge Freiseren efter.

Saaledes staaer han for os, som en Mand af den rette Middelvei i Ordets bedste Forstand, en Mand af een Stobning uden Falskhed, en Gudsven paa enhver Viis. Velsignet være hans Minde!

Digitized by Google

Den evangeliske Kirkes Selvstændighed i Preussen.

1851.

Under den foranstaaende Titel er af sex Geistlige i Berlin og Potsdam: **Ehrester, Joas, Knrause, Lisko, Müller, Sydow** — udgivet en aktmæssig Fremstilling af den ministerielle Kirkebestyrelse i Preussen siden 1848, med Hensyn til den evangeliske Kirkes Selvstændighed. Den er indsendt som Bilag til en Begiering, henvendt til det andet Kammer i Rigsdagen, om at ville være Kirken behjælpelig til at komme i Besiddelse af den i Grundloven tilsagte Selvstændighed.

Det er endnu i frist Minde, hvorledes de første Forfatningsudkast fra Aaret 1848, der forsøgte at give et Udtryk for det constitutionelle Monarchies Principer, med Hensyn til Religionen kun udtalte den frie Bekjendelse og den frie Association, men ikke Religionssamfundenes Selvstændighed ligeoverfor Staten som Grundrettigheder, men at derimod ikke blot den preussiske Nationalforsamlings Forfatningsudkast, men ogsaa den af Ministeriet Brandenburg octroyerede Forfatning af 5te December 1848 fandt det nødvendigt at opstille en særegen Artikel, som sikrer Religionssamfundene deres Selvstændighed.

Det er endnu i frist Minde, at denne Artikel fornemmelig blev nødvendig ved den evangeliske Kirkes Stilling i Preussen, og at den fornemmelig blev vedtaget med Hensyn hertil, for nemlig at afbetale en ældgammel Gjeld til den, for at opfylde mange Gange gjentagne Fordringer og ligesaa ofte gjen-

Digitized by Google

tagne Løfter om en selvstændig, af dens eget Væsen fremgaaende Forfatning. Thi de saakaldte taalte Religionssamfund ordnede og styrede fra gammel Tid af deres Anliggender selvstændigt, og den romerske Kirke var dog kun bunden af saa faa statslige Indskrænkninger, at man i ethvert Tilfælde ikke kunde betegne den som uselvstændig, og at der kun udfordredes nogle faa underordnede Bestemmelser, for at den kunde bevæge sig med fuldkommen Frihed. Kun den evangeliske Kirke befandt sig i den Stilling, at være aldeles sammensmeltet med Staten, og med Undtagelse af den rhinsk-westphalske Kirke aldeles ingen særegne kirkelige Forfatningsorganer at besidde, men udelukkende Øvrigheder, der vare indsatte af Landsherren eller af Staten. Da Biskopperne i det 16de Aarhundrede modsatte sig Reformationen, havde de evangeliske Fyrster af Nødvendighed paataget sig Kirkebestyrelsen, men de forefandt aldrig senere den evangeliske Kirke i en saadan Tilstand og bragte den med al deres Omsorg for den aldrig i en saadan Tilstand, at det forekom dem muligt atter at overgive Bestyrelsen til Kirken selv. Kirkeretslærerne gjorde en Dyd af Nødvendighed, det vil sige, de paatoge sig at begrunde den utilfredsstillende Virkelighed ved allehaande Systemer og Constructioner. Dette kunde imidlertid ikke forhindre, at man endelig i vort Aarhundrede erkjendte det Utilfredsstillende i dette Forhold, og at den Fordring almindeligt blev udtalt, at Landsherrerne vilde indrømme Kirken dens naturlige Ret. Og naar Hans Majestæt, den nuregjerende Konge, allerede for mange Aar siden sagde, „at han vilde velsigne den Dag, da han atter kunde overdrage Kirkebestyrelsen i dens rette Hænder," og naar man dertil føier hans andet bekjendte Udsagn, „at han vilde, at Kirken skulde opbygge sig af sig selv," saa kunde Ingen forstaae dette anderledes, end at Hans Majestæt var sig tydeligt bevidst, at Statens Overhoveds Hænder ikke vare

Digitized by Google

de «rette» til at styre Jesu Christi Kirke, og at han længtes efter at kunne overdrage dette Regimente til Kirken selv. Saaledes fremtraadte Artiklen om den kirkelige Selvstændighed ret egenligt som en Opfyldelse af de kongelige Løfter, og Kjernen af dens Betydning for den evangeliske Kirke var, at Landsherrens Kirkeregimente skulde ophøre, og Kirken faae Frihed til at forme sin Forfatning overeensstemmende med sit Væsen.

Dengang vare Alle, saavel de der gave Artiklen som de der antoge den, enige om at Selvstændigheden maatte forstaaes saaledes.

Man følte almindeligt, at den rette Kjærlighed til Kongedømmet overalt maatte frembringe det levende Ønske, at Kronen blev hævet over enhver kirkelig Partistilling. Kongedømmet maa have sin Kraft i Folkets Tillid. Men der er intet, som i Tydskland mere har undergravet den nedarvede Tillid til Kongedømmet end Kronens Indblanding i religiøse og confessionelle Anliggender. Jo bestemtere og ivrigere en Konge gjør sin Krones Vægt gjældende til Fordeel for sin egen Kirke eller et Parti i samme, desto sikkrere fjerner han de andre Retninger og Confessioner fra sig, og faaer dertil sjelden Tak derfor af sin egen Confessions Medlemmer.

Man indsaae ganske almindeligt, at Kronen i en constitutionel Stat ikke bør være i Besiddelse af Kirkeregimentet, idetmindste ikke i de constitutionelle Stater, der i Forbindelse med Kronens Uforkrænkelighed og Ministeransvarligheden tillige proclamere Religionsfrihed og kirkelig Selvstændighed som Principer.

Den constitutionelle Stat, der principielt i Henseende til alle offentlige Handlinger af sit Overhoved troer at maatte sikkre sig ved Ministeransvarlighed, kan umulig tilstede, at det samme Statsoverhoved uden nogensomhelst Ansvarlighed indtager en

Digitized by Google

Stilling i et saa udbredt, saa mægtigt og indflydelsesrigt Samfund som den evangeliske Kirke, hvorved det bliver det muligt at organisere samme aldeles overeensstemmende med sine politiske Hensigter og at besætte Embederne i samme efter politiske Hensyn, og derved igjen middelbart uden Ansvarlighed at udøve en meget betydelig Indflydelse paa Statens Anliggender. Den kan ikke med roligt Blik see paa, at en religiøs Fraction, ved at have Statens Overhoved i sin Spidse, bliver til et politisk Parti.

Den constitutionelle Stat, der lærer Kronens Uforkrænkelighed og tænker sig den hævet over al Partistrid, tør ikke lade den komme i det Tilfælde, som Hovedet for en Corporation at træde i Skranken for denne imod Statsmagten og muligviis at blive draget til Regnskab af Kamrene eller endog af sine egne Ministre for at have krænket Statens Love. Den constitutionelle Stat, der proclamerer Religionsfrihed, vilde endelig modsige sig selv, naar den ved Udøvelsen af Kirkeregimentet vilde udsætte sit Overhoved for den Fristelse, eensidigt at benytte Statsmagten til Fordeel for eet Religionssamfund og derved factisk indskrænke Religionssamfundenes Ligeberettigelse.

Disse Punkter vare almindeligt anerkjendte, og Ingen opfattede Sætningen om den evangeliske Kirkes Selvstændighed paa anden Maade, end at den nærmest betegnede Ophøret af Landsherrens Kirkemagt.

Men var det den almindelige offenlige Mening, at den evangeliske Kirkes Selvstændighed nærmest betegnede Ophør af Landsherrens Kirkeregimente, saa syntes Statsregeringens Pligt og Ret i Henseende til den evangeliske Kirke at være nøiagtigt betegnet; hvad der af den almindelige Reflexion omtrent blev sammenfattet i følgende Sætninger:

1. Statens Regering har at træffe de nødvendige Forholdsregler, ved hvilke den evangeliske Kirke virkelig

Digitized by Google

kan komme i Besiddelse af sin Selvstændighed. Formaaede den evangeliske Kirke i sin nuværende Tilstand at gjennemføre sin forfatningsmæssige Berettigelse til Selvstændighed, saa burde den strax gjøre det, og i saa Fald udfordredes der ikke Forholdsregler fra Statens Side til at gjennemføre denne Artikel. Men den formaaer det ikke. Saasnart Landsherrens Kirkeregimente bortfaldt, var den forfatningsløs og maatte derfor først bringes ind under en Forfatning, inden den kunde gjøre sin Ret gjældende. Men det tør ikke overlades til en tilfældig Association af enkelte Medlemmer af den sin Forfatning og Eenhed berøvede Kirke, om de atter ville ordne sig til en Forfatning, en Eenhed. Allerede af den Grund, at Kirken ikke saameget ved egen som ved Statens Brøde er kommen i den Tilstand, ikke at besidde egne Forfatningsorganer, og det vilde være unaturligt at drive den undertrykkede Kirke, som om den var skyldig, ud i Isoleringens Ørk. Men især deleshed, fordi Staten har indrømmet den Selvstændighed som til en Heelhed og altsaa, for at kunne klare Forholdet med den, maa have den overfor sig som en Heelhed. Men kan den ikke af egen Kraft fremtræde som et Heelt, fordi den fattes alle retsgyldige Fælledsorganer, saa maa Staten sørge for, at det kan blive muligt; det vil sige: Staten maa træffe Foranstaltninger til at gjennemføre vedkommende Artikel. Men alle Forholdsregler, der ere nødvendige for at gjennemføre en Artikel i Forfatningen, bør tages af Statens Regering. Ere organiske Love nødvendige, saa fremgaae de af Foreningen af de tre lovgivende Statsmagter. Er det kun administrative Forholdsregler, der udfordres, saa anordner Statsministeriet dem, og det tilkommer Kamrene at prøve dem og holde Øie med dem. Det naturligste er da, at Statsministeriet overdrager Udførelsen af de nødvendige Forholdsregler til sine hidtilværende statskirkelige Autoriteter som de sagkyndigste, skjøndt der intet er til Hinder for, at det,

Digitized by Google

hvor disse maatte vise sig uskikkede eller utilbøielige dertil, selv fuldbyrdede dem eller lode dem fuldbyrde ved Andre.

2. Det er Statsregeringens Pligt at lade sine hidtilværende statskirkelige Autoriteter fuldbyrde Kirkebestyrelsen indtil det Tidspunkt, da den har gjort det muligt for Kirken at regere sig selv. Da Kirken naturligviis maa regeres indtil det betegnede Tidspunkt, tør Statsregeringen beholde Styrelsen i sine Hænder, og naar der ikke er nogen særegen Grund til Hinder derfor, overlader den indtil videre Styrelsen til de hidtilværende Organer, men heller ikke længere. Thi saasnart Kirken er i Stand til at tage Bestemmelser angaaende sig selv, bør den ogsaa raade over sin egen Bestyrelse og de vedkommende Organer. Samtidigt dermed hæves det hidtil bestaaende Kirkeregimentes Fuldmagt.

3. Statsregeringen tør ikke lade den provisoriske Kirkebestyrelses Organer optræde som lovgivende. Fra det Øieblik af, da den kirkelige Selvstændighed er retsgyldig Lov, maa enhver Lovgivning udgaae fra den selvstændige Kirke, ingen anden Autoritet har Myndighed dertil. Den provisoriske Kirkebestyrelse har kun Fuldmagt til at udstede saadanne Forordninger, som maatte være absolut nødvendige under den provisoriske Tilstand og paa Grund af samme, men bør forresten overgive Kirken i dens bestaaende Retstilstand til sig selv. Thi Kirken er selvstændig, det vil sige, den er af Landsherrens Kirkebestyrelse kjendt fri at være netop i den Tilstand, hvori den for Øieblikket er, ikke saaledes som man maatte ville danne den ved et Provisorium.

4. Statsregeringen er Kamrene ansvarlig for den provisoriske Kirkebestyrelse, saavel for Forvaltningen som for Alt, hvad den foretager sig eller lader foretage, undlader eller lader undlade med Hensyn til Kirkens Selvstændiggjørelse. Thi indtil det Tidspunkt, da Kirken kan regere sig selvstændigt ved

Digitized by Google

sine egne Organer, er hele den statskirkelige Øvrigheds Kirkeregering en Deel af Statsregeringen og underkastet den samme Ansvarlighed som Statsregeringen overhovedet.

5. Statsregeringen bør sammenkalde en constituerende Generalsynode for den evangeliske Landskirke, for at Kirken kan give sig en Forfatning og ordne Forholdet til Staten. Til Selvstændighed hører ogsaa selvstændig Raadighed med Hensyn til Forfatningen, og naar en ny Forfatning er bleven nødvendig, bør den tilveiebringes ved egen Kraft. Derfor siger ogsaa den herhenhørende Artikel: Kirken ordner og bestyrer sine Anliggender selvstændigt, for, som Forhandlingerne vise, at henvise alle dens Anliggender uden Undtagelse til dens frie Selvbestemmelse og at afvise enhversomhelst Tendents, der maatte ville indstrænke den til et bestemt Omraade eller til de indre Anliggender. Men bestaaer nu dens Selvstændighed nærmest deri, at dens hidtilværende statskirkelige Bestyrelse bortfalder, saa maa dens nye Forfatning, netop i Modsætning til den hidtilværende Bestyrelse, tilveiebringes ved den selv. Det vil sige: den hidtilværende Kirkebestyrelse har ikke Ret til at octroyere Kirken en ny Forfatning eller en hvilkensomhelst Deel af samme, eller til at tage provisoriske Bestemmelser med Hensyn til den, men den nye Forfatning og enhver af dens Dele og de provisoriske Forholdsregler, som i denne Henseende maatte være nødvendige, ordnes selvstændigt af Kirken i Modsætning til det hidtilværende Regimente. Men Kirken er ikke en enkelt Stand indenfor samme, heller ikke de enkelte Menigheder eller de enkelte Provindser, men Summen af dens Medlemmer som en Enhed, en Heelhed, det vil sige Fælledskirkens Repræsentation. En Repræsentation af Fælledskirken skal skabe den nye Forfatning og Alt hvad derunder indbefattes. Men har den evangeliske Landskirke ikke en saadan Repræsentation, saa maa den tilveiebringes. Det Samme viser sig som

Digitized by Google

nødvendigt med Hensyn til Ordningen af Statens Forhold til Kirken. Skal Kirken være selvstændig, det vil sige, frigjort fra det hidtilværende statskirkelige Regimente, saa maa Statsregeringen udlevere den Regimentet og den Formue, som den hidtil har besørget, men dette kan ikke skee til Kirkens enkelte Medlemmer, men kun til Kirken som en Heelhed, altsaa til en Fællesrepræsentation. Det kan heller ikke skee til den hidtilværende kirkelige Øvrighed, thi denne repræsenterer ikke Kirken men Statens Regering over Kirken, og det vilde i saa Fald kun blive en Forhandling imellem Statsregeringens forskjellige Autoriteter. Den maa altsaa, i Modsætning til det hidtil bestaaende Kirkeregimente, tilveiebringe en Fællesrepræsentation for Kirken for at ordne Forholdet. Statsregeringen overskrider ingenlunde derved sin Competents, thi den ordner ikke dermed en Forfatning for Kirken eller en Deel af Forfatningen, men gjør det kun muligt for den at tage Bestemmelse desangaaende. Den sammenkalder kun pligtmæssigt Kirken, som nødvendigvis maa sammenkaldes for Forfatningens Skyld og for at ordne Forholdet til Staten, medens den dog er aldeles udygtig til selv at iværksætte Sammenkaldelsen. Den foretager aldeles ikke dermed nogen kirkelig Handling, ligesaa lidt som det kunde kaldes en boghandleriſk Handling, om den sammenkaldte Boghandler-Corporationen i et organiserende Øiemed.

6. **Det er Statsregeringens Pligt og Ret at octroyere en Valglov for Generalsynoden, som skal sammenkaldes.** Det er nemlig dens Pligt at sørge for Virkeliggjørelsen af enhver forfatningsmæssig Rettighed, og dens Ret at anordne Alt, hvad der er retligt nødvendigt til Virkeliggjørelsen. Er den nu ved Forfatningen forpligtet til at sammenkalde en constituerende Generalsynode for den evangeliske Kirke, saa har den Ret til at anordne Alt, hvad der bliver nødvendigt med Hensyn til denne Synode, det vil sige, fremfor Alt give en

Digitized by Google

Valglov. Havde Kirken en Valglov, behøvede Statsregeringen kun at sammenkalde ifølge Loven. Men da Kirken ikke har den, saa maa Statsregeringen tilveiebringe den eller lade den tilveiebringe ved de hidtil bestaaende kirkelige Autoriteter, og den har derved kun det Hensyn at tage, at den i den uorganiserede Kirke idetmindste respecterer Spirerne til og Levningerne af den kirkelige Organisation, det vil sige, at den lægger de positive Bestemmelser til Grund for Valgloven, som ifølge Tradition og de forskjellige Deles Love have været Organer for Menighedernes Villie. En octroyeret Valglov paa denne Basis er paa ingen Maade noget Indgreb i den kirkelige Selvstændighed, men kun en nødvendig Bestanddeel af Statsregeringens uafviselige Forpligtelse, at tilveiebringe en Kirkerepræsentation.

7. **Det er Statsregeringens Pligt ufortøvet at sammenkalde denne Fælledsrepræsentation.** Thi fra det Øieblik af, at Selvstændigheden er en retsgyldig Lov, tør Staten ikke længere end absolut nødvendigt er forholde Kirken dens Regimente og dens Eiendom. Hvor Noget er Lov og Ret, er Regjeringen ikke berettiget til vilkaarligt at skyde dets Fuldbyrdelse hen i det Fjerne, efterhvi den selv er vel eller uvenligt sindet, nærer Haab eller Frygt desangaaende, men kun saalænge som Fuldbyrdelsen er en physisk eller rettig Umulighed. I modsat Tilfælde vilde enhver Rettighed blive en Illusion, da det i saa Fald beroede paa Regeringen, naar og om den overhovedet fandt for godt at lade vedkommende Rettighed blive til Virkelighed.

Saaledes argumenterede man dengang. Disse Punkter synes at være naturlige Consequentser, naar man har erkjendt den Forudsætning, at Kirkens Selvstændighed maa forstaaes som Ophævelse af Landsherrens Kirkeregimente.

Digitized by Google

Ganske i denne Aand behandlede ogsaa Haus Majestæts Regering dette Anliggende, allerede førend Artiklen om Selvstændigheden var formelig vedtaget.

Den opløste til den Ende det af Minister **Eichhorn**, med Paaberaabelse af Generalsynoden men imod dennes Ønske og navnlig imod alle Kirkens Forventninger, kort forinden oprettede Overconsistorium, og samtidigt dermed traf Regeringen de nødvendige indledende Foranstaltninger med Hensyn til Kirkens nye Forfatning.

Ministeren Grev **Schwerin** fandt for godt, den 27de Marts 1848 „at nedsætte en Commission til Udarbeidelse af et Udkast til en Presbyterial- og Synodalforfatning", og offentliggjorde paa følgende Maade i Aviserne Motiverne til denne Commissions Nedsættelse:

„Gjennemtrængt af den Overbeviisning, at den i den evangeliske Kirke i saa lang Tid med stor Iver førte Strid bedst kan bilægges og den forstyrrede Fred paa den simpleste Maade tilveiebringes, naar man med Hensyn til Kirkens Bestaaen og sunde Udvikling alene tyer hen til dens indre Sandheds Kraft og stoler paa Evangeliets levende og levendegjørende Aand, har Ministeriet for de geistlige Anliggender allerede truffet Foranstaltninger, for at den af de evangeliske Troesfæller i Monarchiets østlige Provindser i lang Tid attraaede Presbyterial- og Synodalforfatning snarest muligt kan træde i Kraft. Der er bleven udnævnt en Commission under nævnte Ministers Præsidium, bestaaende af Ministerialdirektor **Ladenberg**, Biskopperne **Neander** og **Roß**, Overconsistorialraad **Ribbek**, Overconsistorialraad **Nitzsch**, Superintendent **Schultz**, Professor **Richter** og Provsterne **Sydow** og **Jonas**, for at sammenstille det allerede i rigt Maal samlede Materiale og paa dets Grundvold at udarbeide et Udkast til en Forfatning, som dernæst skal offentliggjøres, for at der kan gives saavel Kirkens samtlige Lemmer

Digitized by Google

som ogsaa dens Organer Leilighed til at yttre sig desangaaende, forinden den definitivt vedtages."

Denne Kundgjørelse kunde rigtignok, ordret taget, misforstaaes saaledes, som om Kirkeministeriet var tilsinds uden videre at give den saalænge ønskede Forfatning. Men hvorlangt fjernet Grev Schwerin var derfra, og hvorledes han tvertimod kun havde tænkt paa at lade udarbeide et Udkast, bestemt til at forelægges den forestaaende Synode, beviste han selv i Commissionens Forhandlinger og dernæst offentligt i Gjerningen, idet han lod Commissionens Referent paa Basis af Forhandlingerne udfærdige et Udkast til en Valglov til en constituerende Landssynode, og under 11te April 1848 lod det offentliggjøre i Allg. Preuß. Staatsanzeiger og de øvrige Tidender. Udkastet begynder med følgende Ord:

„Vi Friedrich Wilhelm osv. have gjentagne Gange erklæret det for vor Overbeviisning, at Landets evangeliske Kirke ikke bør modtage sin Forfatning ved det bestaaende Regimentes Forholdsregler, men bør opbygge sig ud af sig selv. Tidspunktet for denne Opgaves Løsning er nu indtraadt, da en uforandret Bestaaen af Kirkens nuværende Organisation ikke vilde være forenelig med den indtrufne Forandring af Statsforfatningen. Vi forordne derfor osv. § 1. Til at raadslaae og tage Beslutning angaaende den evangeliske Kirkes fremtidige Forfatning skal en Landssynode sammenkaldes. osv." (derpaa følger et Udkast, som ved indirecte Valg ud af Menighederne gjennem Kreds- og Provindsialsynoder tilveiebringer en Generalsynode).

I Motiverne hedder det: „Som Følge af Statsforfatningens Forandring er det bleven nødvendigt at tage Kirkens Forfatningsforhold i det Hele under Overveielse og at opstille de Former, indenfor hvilke Kirken kan udfolde sig med Selvstændighed og Frihed. Skal der nu indføres en til disse For-

Digitized by Google

bringer svarende Forfatning, saa vilde det ikke være tilstrækkeligt, om den eensidigt blev given af Hans Majestæt; tvertimod, enhver Forfatning vil kun opnaae indre Fasthed, naar den er fremgaaet af Kirkens egen Virksomhed. Det bliver derfor det bestaaende Kirkeregimentes Opgave, at træffe de Foranstaltninger, ved hvilke Kirkens egen Beslutning kan komme for Dagen."

Disse Ministeriets Anskuelser deeltes dengang af Alverden. Navnlig var Enigheden stor angaaende det Punkt, at Landsherrens Kirkeregimente maatte bortfalde som en nødvendig Forudsætning for den kirkelige Selvregering, i den Grad endog, at Mange af dem, der nu paa det Ivrigste forsvare hiints Ukrænkelighed, foruden Dr. Richter blandt Andre ogsaa den berømte Kirkeretslærer Dr. Stahl*), med megen Skarpsindighed efterviste dets Umulighed. Ja, mange af de meest Loyale havde dengang snarere en modsat Tilbøielighed, nemlig til allerede at betragte Landsherrens Kirkeregimente som ophævet og at overdrage den kirkelige Myndighed til Consistorierne eller enkelte orthodoxe Pastoralconferentser og Kirkedage; iblandt andre love ogsaa de rhinske og de westphalske Provindsialsynoder, der nu saa ofte foreholdes os som Mønster, sig dengang forkede til at gjøre Fordring paa fuldstændig Autonomie.

Ligeledes var der stor Enighed angaaende Kirkens Forfatning ud af den selv og Sammenkaldelsen af en constituerende Synode. Saaledes siger Commissionens Referent**): „Denne Opfattelse, der fører til Sammenkaldelse af en Landssynode, er fastholdt i det langt overveiende Fleertal af de foreliggende Erklæringer." Ogsaa de undertegnede Ansøgere forsvarede dengang Ministeriets Grundsætninger, og de adskille sig fra deres

*) Ev. Kirchenzeitung 1848, Nr. 55.

**) Embedserklæringer, vedkommende den evangeliske Kirkes-Forfatning i Preussen, ved Dr. Richter. Berlin 1849. S. IV.

Digitized by Google

mange Kampfæller alene derved, at de allerede tidligere nærede disse Anskuelser og endnu holde fast ved dem. Navnlig have de, imod hvem man uafladelig gjentager den Bebyrdning, at det er deres Mening, at der skal octroyeres Kirken en Forfatning af Statsmagten, med særegen Bestemthed tilbageviist ethvert Overgreb af Staten paa den selvstændige Kirkes Omraade. Det var fornemmelig Dem, som i Commissionen erklærede Forelæggelsen af et Forfatningsudkast for en Indskrænkning af Kirkens Frihed. Fra deres Side fremkom der allerede i Begyndelsen af April 1848 følgende Yttringer*): „Kirkens Selvstændighed ligeoverfor Staten bestaaer væsenligt deri, at den maa have Frihed til at forme og bevæge sig aldeles overeensstemmende med sin Overbeviisning, paa samme Maade som dette tilkommer enhver enkelt Borger og enhver saakaldet moralsk Person i Staten. Hvorledes den vil organisere sig, efter Provindser og Kredse eller efter indre Sympathier i Henseende til Lære, Cultus og Skikke; hvad Forfatning den vil give sig, det være sig en presbyterial-synodal eller biskoppelig, demokratisk eller monarchisk Forfatning; hvilke Agender og hvilke Lærdomme der skulle være gjældende, og hvilke ikke; om Eensformighed eller Mangfoldighed skal hævdes; efter hvilke Grundsætninger den vil optage Medlemmer i sit Skjød og efter hvilke den vil udelukke; hvilke Embeder den vil anordne, og med hvilke Personer den vilde sætte dem o. s. v.: alt dette maa uden Forbehold overlades til dens egen Bestemmelse. Kirken maa fordre, at Staten ikke blander sig ind i dens Anliggender, hverken ved Befalinger, Ønsker eller Forslag." Fremdeles**): „Man har af det første Skridt fra vort nye geistlige Ministeriums Side dannet sig det Haab eller den Bekymring, at

*) Monatsschrift f. d. unirte ev. Kirche, von Eltester, Jonas u. A. 1848. S. 495.

**) Sammesteds S. 500.

Digitized by Google

det tilsigtedes at give den evangeliske Kirke en ny Forfatningsform, og navnlig en presbyterial Synodalforfatning. Var det virkelig Meningen, saa maatte man paa det Kraftigste protestere derimod, som imod en fuldkommen Miskjendelse af hvad der gjøres Behov. Vi vilde ved en saadan Fremgangsmaade forblive i den gamle forvirrede Tilstand, hvorefter Staten ordner eller ved En eller Anden lader Alt ordne for Kirkens Vedkommende, og denne idethøieste kun har Leilighed til at afgive sin Erklæring, en raadgivende Stemme. I saa Fald havde vi med det nye Kirkeregimente kun faaet nye Herrer over Kirken; det vilde blot være en anden kirkelig Retning, der var kommen til Roret, der saae Frelsen i en anden Side, en anden Form af det kirkelige Liv, der nu vilde lykfaliggjøre Kirken med en bestemt Forfatningsform, ligesom man ved andre Leiligheder har forsøgt det med Læren og Liturgien. Fra nu af vilde Forfatningen blive Feltraabet, ligesom tidligere Læren, Bekjendelsen, Agenden. Samvittighedstvangen vilde kun falde paa et andet Punkt o. s. v."

Den geistlige Minister Ladenberg tilegnede sig fuldstændigt de her betegnede Grundsætninger for Grev Schwerins Bestyrelse, hvad man da ogsaa maatte vente af den hidtilværende Ministerial-Direktor og Medlem af den nedsatte Commission. Han lod (endnu som midlertidig Ministerial-Forstander) under 13de Juli 1848 følgende Artikel indrykke i Preußischer Staatsanzeiger:

„Landets evangeliske Kirke er ved den stedfundne Forandring af den offenlige Retstilstand sat i den Nødvendighed, at maatte skride til Omformningen af sin Forfatning. Den nøie Forbindelse med Staten, i hvilken den hidtil hovedsagelig har fundet sit ydre Holdepunkt, gaaer sin Opløsning imøde; der

Digitized by Google

foreſtaaer Kirken den Opgave, at forme ſig ſelvſtændigt ud ved egen Kraft. For det beſtaaende Regimente frembød der ſig under diſſe Forhold en dobbelt Vei. Enten kunde den nemlig overlade Alt til den frie Aſſociation, eller den kunde række Kirken Haanden ved at ſammenkalde et conſtituerende Organ, for at lede den ind i den nye Retstilſtand. Begge Fremgangsmaader ere blevne underkaſtede den alvorligſte Prøvelſe, men omſider har man beſluttet ſig for den anden, fordi den alene ſyntes i Stand til at ſikkre Kirken mod den Fare at opløſes i Partier. Miniſteren for de geiſtlige Anliggender har nedſat en Commiſſion til at drøfte diſſe ligeſaa vanſkelige ſom vigtige Anliggender, og det af ſammes Referent forelagte Udkaſt til en Forordning angaaende Sammenkaldelſen af en evangeliſk Landsſynode er bleven overgivet til Offenlighedens Erklæring, endnu førend det var kommet under Behandling i Commiſſionen. Denne Forholdsregel har ogſaa fundet almindeligt Bifald. Det er bleven anerkjendt med Paaſkjønnelſe, at man ikke har villet indſkrænke Drøftelſen til den ſnevrere Kreds, og fra alle Sider af have bedømmende Stemmer ladet ſig høre. Ikke færre end 60 Indlæg fra Conſiſtorier og Synoder, Geiſtlige og Menigheder beroe hos Miniſteriet, og desuden har ogſaa Preſſen ivrigt beſkæftiget ſig med denne Gjenſtand. Reſultatet af denne Debat vil ſenere blive meddeelt Offenligheden. Imidlertid kan der allerede nu ſiges ſaameget, at, om end Nødvendigheden af en Synodes Sammenkaldelſe og Miniſteriets Beſtræbelſer idethele ere blevne anerkjendte, er der dog i det Enkelte ved Siden af mange Vildfarelſer og Misforſtaaelſer fremkommet ikke faa Betænkninger og Forſlag, ſom fortjene Opmærkſomhed og ſom nu ſkulle blive underkaſtede den alvorligſte Overveielſe. Det ligger i Sagens Natur, at Længſelen efter en Omformning af Forfatningen endnu i nogen Tid maa vente paa Tilfredsſtillelſe. Miniſteriet haaber imidlertid netop at opfylde ſin Pligt,

Digitized by Google

ved, istedetfor at kaste sig over dette, et af Nutidens betydningsfuldeste Spørgsmaal, snarere at fremkalde en besindig Løsning deraf, og det vilde have valgt denne Vei, selv om ikke mange velvillige og frisindede Mænds Ønsker vare komne det imøde i denne Henseende. Hertil kommer fremdeles den Omstændighed, at Ministeriet fortiden befinder sig under en interimistisk Bestyrelse, og endelig det Hensyn, at hidtil den nødvendige formelle Retsgrundvold endnu ikke er givet, forsaavidt som Betingelserne og Bestemmelserne for Kirkens Adskillelse fra Staten endnu ikke ere fastsatte. Først naar dette bliver Tilfældet, vil det være paa Tide at træde frem med yderligere Forholdsregler, medens Opgaven fortiden kun kan bestaae i at træffe de nødvendige Forberedelser, for at Undersøgelsen kan opnaae den Sikkerhed og Alsidighed, som man i Kirkens velforstaaede Interesse maa ønske den."

Næsten endnu tydeligere og fyndigere ere disse Grundsætninger udtalte i Dr. Richters „Beretning" til Ministeriet angaaende de indkomne Bedømmelser, som blev offenliggjort i September Maaned og, som man maa antage, med Ministerens Samtykke.

Vel havde Grev Schwerins Embedsførelse været for kortvarig og altfor meget taget i Beslag fra andre Sider, til at den omtalte Plan til den constituerende Synode kunde blive iværksat; vel lagde Minister Ladenberg ikke strax Haand paa Værket; vel blev Commissionen ikke atter sammenkaldt. Men den endnu ikke ordnede formelle Retsgrundvold og den overmægtige politiske Bevægelse indeholdt tilstrækkelig Grund til at finde sig i Opsættelsen med Taalmodighed, og at have Tillid til de aabent udtalte Grundsætninger og den erklærede Beslutning. Desuden optog Ministeriet selv Bestemmelsen om den kirkelige Selvstændighed som en særegen Artikel i den octroyerede

Digitized by Google

Statsforfatning af 5te December 1848. Artikel 12 lyder nemlig saaledes:

„Den evangeliske og den romersk-katholske Kirke saavelsom ethvert andet Religionssamfund ordner og bestyrer sine Anliggender selvstændigt, og forbliver i Besiddelsen og Nydelsen af de for dens Cultus-, Underviisnings- og Velgjørenhedsformaal bestemte Anstalter, Stiftelser og Fonds."

Ingen havde Ret til at tvivle om, at der med den kirkelige Selvstændighed jo her var meent det Samme, som hvad Enhver og ogsaa den medundertegnede Minister Ladenberg hidtil havde meent dermed.

Ministeren udgav derpaa den 15de December 1848 et særeget Erindringsskrift under den Titel: „Oplysninger, vedkommende Bestemmelserne i Forfatningsdocumentet af 5te December 1848 angaaende Religionen, Religionssamfundene og Underviisningsvæsenet." Heri hævder han under Artikel 12 Religionssamfundenes fulde Selvstændighed imod enhversomhelst Indskrænkning deri, og vedbliver dernæst:

„Den nærmere Regulering af Forholdene paa Grundvolden af det udtalte almindelige Princip vil ad ordnet Vei snarest muligt følge. Hvad specielt den evangeliske Kirke angaaer, saa er det ifølge den i Artikel 109*) indeholdte Bestemmelse en Selvfølge, at sammes historisk udviklede, til Staten sig støttende Forfatning, og altsaa ogsaa de nu bestaaende Autoriteters Virksomhed fremdeles maa blive staaende, indtil en anden Retstilstand bliver grundlagt. De indledende Arbeider til dennes Tilveiebringelse ere allerede for længe siden forberedede, og her vil blive stredet saa hurtigt tilværks dermed, som de foreliggende, høist vanskelige Forhold tillade det."

*) „Alle ved de bestaaende Love anordnede Autoriteter forblive i deres Virksomhed indtil Udstedelsen af de dem vedkommende organiske Love."

Digitized by Google

Man kunde vel i disse Oplysninger smerteligt savne, at der ikke mere blev talt om Sammenkaldelsen af en constituerende Synode og om Ophøret af Landsherrens Kirkeregimente, medens det ansaaes fornødent, udtrykkeligt at maatte forsikre om den saa lidet omtvivlede provisoriske Vedbliven af Landsherrens Øvrighed. Imidlertid behøver jo ikke Alt at siges hvergang, især naar den samme Minister allerede tidligere med tilstrækkelig Klarhed har indestaaet for hine Grundsætninger. Man kunde blive ubehageligt berørt derved, at det forventede Nye blev begrændset af et indtil og et saa snart som muligt, og ved at der her paa eengang skulde „foreligge høist vanskelige Forhold", medens Enhver hidtil havde anseet dem for særdeles simple, og endnu kun meget Faa udenfor Ministeriet begrebe deres Vanskelighed. Men der siges dog alligevel: „en anden Retstilstand — „Regulering" — vil „snareste muligt følge" — skal „saa hurtigt" iværksættes o. s. v.; og man maatte, naar man erindrede sig det Løfte, at der strax efter Forfatningens Vedtagelse skulde lægges Haand paa Værket, og naar man læste, at „de indledende Arbeider allerede i længere Tid havde været forberedede", uden Mistillid vente, at Ministeren nu ufortøvet vilde virkeliggjøre, hvad der saa længe var forberedet.

Men hvad skete? Ministeren forlangte under 15de Januar 1849 atter Erklæringer af Consistorierne og de Geistlige, som disse maatte tilkalde, af de evangeliske theologiske Faculteter og nogle berømte Kirkeretslærere. Dette maatte fremkalde mange Slags Betænkeligheder. Efter at man tidligere havde opfordret Alle til at afgive deres Erklæring, efterat Alle, som følte Trang dertil, havde afgivet deres Erklæring; og deriblandt ogsaa „Consistorier og Synoder"; efterat Ministeriet for længe siden havde erklæret sig for en bestemt Vei, tilmed i Overensstemmelse med alle Erklæringerne, hvortil nu atter forlange Erklæringer? Ville da den hidtilværende Kirkebestyrelses Or-

Digitized by Google

ganer, ville de kongelige Consistorier og nogle af dem tilkaldte Geistlige være fortrinsviis skikkede og tilbøielige til at gjøre Forslag til Kirkens Organisation efter et nyt System? Ligger ikke i en saadan Opfordring det Ønske skjult, nu at erholde andre Erklæringer end de tidligere, for under Besktyttelsen af betydelige Autoriteter at kunne afvige fra hine tidligere Beslutninger?

I Opfordringen lyde imidlertid Ordene endnu bestandig paa den gamle Viis. Ministeren siger deri, at „Grundsætningen om Religionssamfundenes Selvstændighed" nu er „sikkret" ved den 12te Artikel i Forfatningsdocumentet af 5te December 1848, og opfordrer Consistoriet N. N. o. s. v. til: „i en udførlig Erklæring at udtale sig angaaende de Forholdsregler, som efter dets Anskuelse udfordres for ad retlig Vei at forskaffe den evangeliske Kirke en Forfatning, der kan sikre den saavel en Repræsentation af dens Rettigheder og dens Interesser overfor Staten og de øvrige Religionssamfund, som en selvstændig Bestyrelse af dens Anliggender*)."

Og det Consistorierne og Andre ved samme Leilighed meddeelte Mindeskrift siger**): Ifølge Artikel 12 af Forfatningsdokumentet, kan den evangeliske Kirke ikke længere forblive i sit historiske Forhold til Statsregeringen, men Opgaven er, at den ud af sig selv kan frembringe en Forfatning" o. s. v. Og Sagen er „i den Grad paatrængende", at der kun kan gives de vedkommende Voterende 8 Ugers Frist til at afgive deres Kjendelse.

Hertil kom snart en anden Foranstaltning, som forøgede Opmærksomheden. Ved et kongeligt Reskript af 26de Januar 1849 blev nemlig den provisoriske Kirkebestyrelse overdraget til

*) Embedserklæringer osv. Forord S. 1.

**) Sammesteds S. 1.

Digitized by Google

en særegen „Afdeling for de indre evangeliske Kirkeanliggender," som man udskilte fra det geistlige Ministerium.

Det kongelige Reskript, stilet til Statsminister Ladenberg og offenliggjort i Lovforsamlingen*), siger: „I Henhold til Deres Indberetning af 14de Oktober f. A. og 7de Januar d. A. samtykker jeg i, at, som Følge af den indtraadte Forandring i Statsforfatningen, den øverste Bestyrelse af de indre evangeliske kirkelige Anliggender for Fremtiden overdrages til en af Ministeren for de geistlige Anliggender uafhængig Autoritet. Jeg forordner derfor, at indtil det Tidspunkt, da den evangeliske Kirke har vedtaget en selvstændig Forfatning, og altsaa Artikel 12 af Forfatningsdocumentet af 5te December 1848 vil være fuldbyrdet, de til Consistoriernes Ressort henhørende Anliggender i høiere Instants skulle bearbeides selvstændigt og collegialt af den evangeliske Afdeling af Deres Ministerium, under Forsæde af sammes Director."

Under 7de Februar 1949 bekjendtgjor Minister Ladenberg i Preußischer Anzeiger en Meddelelse til de kongelige Consistorier, som opstiller Forholdet imellem Ministeren og den nye Afdeling, og han udtaler tillige deri Motiverne til denne Anordning**): „Efter Artikel 12 af Forfatningsdocumentet skal den evangeliske og den romersk-katholske Kirke ordne og bestyre deres Anliggender selvstændigt. Som Følge heraf kan den evangeliske Kirke ikke forblive i den høiere Forbindelse, i hvilken den hidtil har staaet til Staten, men den maa nødvendigvis tilegne sig en Forfatningsform, som kan sikre den deels en tilfredsstillende Repræsentation af dens Rettigheder og Interesser udadtil, deels en selvstændig Bestyrelse af dens indre Anliggender.

*) Smlgn. Aktstykker, vedkommende Cultusministeriets Afdeling for de indre evangeliske kirkelige Anliggenders Bestyrelse. Berlin 1850. S. 1.

**) Aktstykker S. 6.

Digitized by Google

Denne Opgave er forbunden med saa store Vanskeligheder og saa betydningsfuld med Hensyn til Kirkens Fremtid, at der udfordres den omsigtigste og besindigste Overveielse, inden man skrider til dens Løsning. Naar imidlertid den Overbevisning paatrænger sig som uafviselig, at enhver Overilelse paa dette Enemærke er forbunden med stort Ansvar, saa er det paa den anden Side ligesaa klart, at for Fremtiden Statsministerens Bestyrelse af de indre kirkelige Forhold, der hidtil har været betroet ham, under de nuværende Forhold ikke kan være forenelig med Kirkens retfærdige Fordringer. Jeg er mig bevidst, i den nu forløbne Tid, som ogsaa paa det kirkelige Omraade har fremkaldt saamange hinanden modsigende og ophævende Ønsker og har beredet Bestyrelsen saa store, ikke overalt med Billighed vurderede Vanskeligheder, at have gjort, hvad der stod i min Magt. Jeg er imidlertid ikke blind for, at en Kirkes Styrelse ved en overfor en confessionelt blandet Folkerepræsentation ansvarlig Minister, uagtet hans pligtskyldige Bestræbelser for at skjelne mellem Statens og Kirkens Sphærer, vil faae et Udseende af Territorialisme, der let kan nære en vedvarende Mistillid og lamme enhver Foranstaltning, selv den meest berettigede, i dens Virkninger. Den evangeliske Kirke er berettiget til at vide, at den ikke er udsat for Fare for at blive styret efter politiske Grundsætninger. For nu at lade denne Fordring blive til Sandhed, er det paa mange Maader bleven paatænkt at oprette en definitiv og kirkelig Overøvrighed. Men at gaae ind herpaa, syntes dog, selv om der ikke havde existeret den Vanskelighed at tilveiebringe de fornødne materielle Midler, utilraadeligt allerede paa Grund af Retspunktet, som var underkastet en meget forskjellig Opfattelse. For Tiden kunde der ikke opstilles nogen anden Opgave, end at der maatte skabes et Organ, hvis Kald det var, uafhængigt at føre den kirkelige Bestyrelse indtil den definitive Omordning af Forfatningsfor-

Digitized by Google

holdet, og tillige at forberede de Forholdsregler, som udfordres for ad ordnet Vei at fuldbyrde den 12te Artikel af Forfatningsdocumentet. Til dette Øiemed egner fortrinsviis den evangeliske Afdeling af Ministeriet for de geistlige Anliggender sig, idet den forener den nødvendige Arbeidskraft, Sagkundskab og Erfaring i sin Midte, hvorfor ogsaa det paagjældende Hverv ved allerhøieste Ordre er bleven tildeelt den.

I Henseende til de Attributer, der maae tildeles den nu anordnede nye særegne Afdeling for de indre kirkelige Anliggender, har følgende Betragtning været den afgjørende. Omendskjøndt der maa indrømmes den evangeliske Kirke en ubestridelig Fordring paa en af de politiske Institutioner uafhængig Bestyrelse, vil Staten dog i mange ydre Henseender træde i Forhold til Kirken, indtil den retligt har opgjort Alt med den, en Akt, som finder sin Forudsætning i Udviklingen af en selvstændig Kirkeforfatning og følgelig en Repræsentation af Kirken. Behøvedes der altsaa en Udskillelse paa de kirkelige Anliggenders Enemærker, saa frembød en Tilslutning til de bestaaende Indretninger sig af sig selv som den naturligste Fremgangsmaade." O. s. v.

Under 13de Februar 1849 fremstiller denne „Afdeling" for de indre evangeliske kirkelige Anliggender sig for Consistorierne, og den erklærer i vedkommende Kundgjørelse*): „Vi overtage fra idag af denne Forpligtelse med fuld Bevidsthed om dens Byrde og den dermed forbundne Ansvarlighed. Den evangeliske Kirke er ved den indtraadte Forandring i Statsforfatningen bleven berørt paa det Dybeste. Dens historiske Forbindelse med Staten er opløst, og ved en bydende Nødvendighed seer den sig opfordret til, midt i Kampen mellem Modsætningerne at afgjøre de vanskeligste Spørgsmaal, der inde-

*) Aktstykker S. 8.

Digitized by Google

slutte deres Fremtid i sig, og hvis Løsning den endnu for kort Tid siden troede at kunne overlade til en successiv Udvikling."

Og dernæst*): „Vi ville endelig med al den Omhu, som vor Forpligtelse paalægger os, under Medvirkning af de lovmæssige Organer, søge den Vei, ad hvilken Kirken ved egen Handling kan indtræde i en selvstændig Tilstand."

Mærkeligt nok. Disse Kundgjørelser udtale det som utvivlsomt, at Artikel 12 endnu ikke er fuldbyrdet; at den evangeliske Kirke endnu ikke er selvstændig; at den endnu ikke har en selvstændig Forfatning; at en selvstændig Forfatning er en nødvendig Forudsætning for at klare dens Forhold til Staten; at Kirken bør blive enig med sig selv derom og tilveiebringe sin Forfatning ved egen Kraft; at „Afdelingen" udelukkende skal være en provisorisk øverste bestyrende Autoritet indtil hiint Tidspunkt, og at den tillige skal udfinde de passende Forholdsregler til Fuldbyrdelsen af Artikel 12. Hvortil tjener da denne særegne Afdeling? Vil da Afdelingen i dens deelvise Sondring fra Ministeren kunne præstere mere, end den samme af de samme af de samme Mænd bestaaende Afdeling i Forening med Ministeren? eller kan den, naar Kirken dog endnu ikke er selvstændig, men dens Bestyrelse endnu bestandig er i Statens Hænder, og Ministeren altsaa ogsaa er ansvarlig for denne provisoriske Kirkebestyrelse, befrie ham for noget af denne Ansvarlighed, og er han ikke snarere ansvarlig for Alt, hvad de af ham indsatte Organer foretage sig under deres provisoriske Bestyrelse, i hvor mange Underafdelinger han end ordner dem? Og bliver Bekymringen for at Kirken skal regeres efter politiske Maximer paa nogensomhelst Maade formindsket derved, at Kirken bliver regeret af et for den ansvarlige Minister ansvarligt Collegium? Eller skulle vi dog betragte alle

*) Aktstykker. S. 9.

Digitized by Google

disse klare Ord som intet Andet end Ord, der alene ere bestemte til at danne en Sammenhæng imellem de tidligere og de senere Forholdsregler; men i Modsætning til disse klare Ord snarere holde os til den Kjendsgjerning, at der existerer en Afdeling, og efterhaanden ved dens Existents vænne os til at anerkjende den? Skal alligevel denne Afdeling være den umærkelige Begyndelse til en Erstatning for den lovede Generalsynode, til Gjenoprettelsen af det opløste Overconsistorium og dermed til Gjenindførelsen af det gamle System? Der tales ikke mere om en Generalsynode; Forholdsreglerne med Hensyn til Fuldbyrdelsen af Artikel 12 skulle paa ny drøftes og under Medvirken af de „lovmæssige" Organer, der vel altsaa skulle give andre Raad; Afdelingen kaldes „uafhængig", og Retspunktet kaldes „tvivlsomt;" Vanskelighederne blive ogsaa bestandig større; Forandringen i Statsforfatningen og den dermed nødvendige nye Forfatning for Kirken omtales allerede med Beklagelse, og Kirkens store Grundspørgsmaal omtales, som om det var Afdelingens Opgave at løse dem. Udfaldet vil vise, om Ordene eller Kjendsgjerningerne gjælde.

De paa Grund af Sagens „paatrængende Beskaffenhed" til Midten af Marts forlangte Erklæringer fra de „lovmæssige Organer" indløbe i Midten af Juni, og offenliggjordes ved Trykken den 7de Juli. Selv disse de „lovmæssige" Organers Erklæring fastholdt dog for Størstedelen, at der til Fuldbyrdelse af Artikel 12 udkrævedes en ny Forfatning for Kirken, og at denne ikke retligt kunde tilveiebringes paa anden Maade end ved en constituerende Generalsynode. Men vistnok stemte Flertallet ikke for en øieblikkelig Indkaldelse af Synoden; man tilraadede nærmest en provisorisk Organisation af de lavere Trin, af hvilke da Generalsynoden skulde fremgaae som Slutstenen og definitivt tage Bestemmelse angaaende Kirkeforfatningen. Man tog skyldigst Raadet til langsom Fremskriden til Følge, lod det

Digitized by Google

staae hen med Generalsynoden, og senere beraabte man sig bristigt i enhver Kundgjørelse paa disse Embedserklæringer, der skulde have forkastet en constituerende Generalsynode. Ganske som i Ministeriet Eichhorns Tid: Generalsynoden af 1846 foreslaaer en Presbyterial-Synodalforfatning i Forbindelse med den bestaaende Consistorialforfatning, og Ministeriet opretter med Paaberaabelse af Generalsynoden — et Overconsistorium uden Synodalforfatning. Saaledes ansaae man sig nu tilstrækkeligt berettiget til intet at foretage i den hele Sag og endnu en Tidlang at bære Kirkeregimentets Byrde.

Baade disse Ministeriets Forholdsregler og dets Passivitet oprørte paa mange Steder alvorlige Bekymringer, og Mange følte sig tilskyndede til at udtrykke deres Bekymringer i Skrivelser til Ministeriet. Navnlig mindede Unionsforeningerne i et den 11te Juni 1849 indleveret Skrift „om Landsherrens Kirkeregimentes Berettigelse og Forpligtelse af Ältester, Jonas“ o. Fl. om Bestemmelserne i Artikel 12 og de af Ministeriet selv anerkjendte Grundsætninger. De modtoge den 24de Juli det Svar, at deres Skrift skulde blive underkastet en Prøvelse, og det det hedder deri videre: „Til den i Deres Indlæg af 11te f. M. antydede Frygt for, at det er tilsigtet at give Kirken en Forfatning, foreligger der ikke nogen Anledning i Kirkebestyrelsens hidtilværende Fremgangsmaade. Deres Høiærværdigheder og Deres Venner ville derfor berolige sig aldeles i den Henseende og med Tillid imødesee Kirkebestyrelsens videre Skridt, idet den er sig sin foreliggende Opgave i hele dens Omfang bevidst.“

Derved blev det.

Men imidlertid begyndte Afdelingen al lægge sin Tilværelse for Dagen ved en Række af positive Handlinger, idet den heelt igjennem optraadte, som om den allerede var den selvstændige

Digitized by Google

Kirkes uafhængige Bestyrelse. Den greb overalt ud over det administrative Omraade dybt ind i Lovgivningen ved en Række af Forordninger am Daab, Ægteskab, Edsaflæggelse, Union og Agende.

For Aaret 1849 ere i denne Henseende fornemmelig to Acter af Vigtighed, nemlig dens Omtyden af Unionen og dens Forandring af Disciplinairlovgivningen.

Unionens oprindelige, af Protestantismens religiose og videnskabelige Udvikling fremgaaede, Idee var, at der paa den selvsamme evangeliske Troes Grundvold kan bestaae en Mangfoldighed af religiose Forestillinger og dogmatiske Begreber, og at saadanne dogmatiske Forskjelle ikke bør være Grund til at ophæve det kirkelige Samfund imellem evangeliske Christne.

Faktisk og retligt havde denne Idee, som Unionshistoriens Acter bevise det, fuldbyrdet sig i Preussen i følgende Punkter. 1) De to tidligere adskilte Kirker (den reformeerte og den lutherske) ere forenede til eet Samfund, saa at de to Retssubjecter ere blevne til eet. 2) De have een, udeelt Kirkebestyrelse og fælleds Love, fælleds Institutioner, fælleds Eiendomme. 3) Deres Embedsmænd, saavel i Kirkebestyrelsen om i det geistlige Embede ansættes uden Hensyn til, hvilken Confession de oprindelig eller for Tiden henhøre til. 4) Alle deres Medlemmer bevare Kirkesamfundet, og Deeltagelse i kirkelige Handlinger og Rettigheder kan i dets hele Omfang ikke nægtes nogen af dets Medlemmer for hans Confessions Skyld. 5) Der gjælder næsten overalt en lovmæssig foreskreven Liturgie, og Afvigelser derfra kunne alene tilstedes som Undtagelse. 6) Der gjælder intetsteds en bogstavelig eller streng Forpligtelse paa Bekjendelsesskrifterne; men der gjælder faktisk en Lærefrihed, der gaaer langt ud over Confessionsforskjellene, og overalt er anerkjendt som berettiget af Kirkebestyrelsen. — Det følger af sig selv, at i denne retlige Forstand ere alle den evangeliske Landskirkes

Digitized by Google

Menigheder unerede, netop fordi de høre ind under den unerede Landskirkes Omkreds, thi man kan ikke som Medlem eller Embedsmand høre til et Samfund, hvis Bestemmelser man ikke anerkjender.

Disse Kjendsgjerningers Rigtighed- og Retsgyldighed betvivledes tidligere næsten ikke af Nogen, men for de senere confessionelle Bestræbelser var naturligviis dette Unionens Factum med dens Frihed en Gru. Ministeriet Eichhorn angreb den endnu kun indirecte, idet det efterhaanden besatte de vigtigste Embeder med »bekjendelsestroe« Mænd og saaledes satte snevre Grændser for Lærefriheden. Som den første Frugt af denne Bestræbelse fremtraadte i Aaret 1848 en Række af confessionel-lutherske Bestræbelser, som i Aaret 1849 for alle de østlige Provindser constituerede sig til en „evangelisk-lutherst Forening,“ med den erklærede Hensigt, indenfor den evangeliske Landskirke at gjenoprette den gamle lutherske Kirke i dens confessionelle Adskillelse. For disse Bestræbelser havde Professor Stahl udtænkt en fortræffelig Theorie, nemlig Confoederationens Theori. Den evangeliske Landskirke skulde behandles ikke som unieret men som confoedereret, det vil sige, den skulde bestaae af lutherske og reformeerte og unerede Menigheder, de første baserede paa de lutherske, de andre paa de reformeerte Symboler, de sidste paa Overeensstemmelsen imellem begge Parters Symboler, men alle forbundne ved en fælleds men ogsaa kun confoedereret Kirkebestyrelse. Denne Theorie frembød den dobbelte Fordeel, at man samtidigt kunde bringe alle Menigheder tilbage under de confessionelle Bestemmelsers Aag, eftersom man kun agtede at anse de Menigheder for unerede, ved hvilke Unionens Fuldbyrdelse lod sig eftervise ved Protokoller; og derhos dog bevare et Skin af Eenhed, medens man var vis paa, at, naar det lykkedes at bringe de enkelte Menigheder tilbage til den confessionelle Basis, vilde omsider den fuldstændige Adskillelse være uundgaaelig. Det var netop de

Digitized by Google

Confessionelles Ønske. Confoederation var fra nu af deres Feltraab, gjennem Confoederationens Kanal tænkte de at aflede Unionen. De Lutherske traadte dristigt frem; de bekjendte sig aabent til den retstridige Grundsætning, at i de østlige Provindser var Landskirken selv endnu bestandig retligt lutherst; de fordrede af Kirkebestyrelsen, som deres gode uforandrede Ret, Gjenoprettelsen af den lutherske Kirke i Henseende til Lære, Cultus og Kirkebestyrelse og begyndte at gaae tilværks efter disse Grundsætninger, begyndte hist og her at forpligte Menigheden til den lutherske Bekjendelse og at opsige de Reformeerte Kirkesamfundet. Kirkebestyrelsen var saa langt fra at lægge dem Hindringer i Veien, at den endog opmuntrede dem; Medlemmer af Consistorierne hørte til deres Kreds; det schlesiske Consistorium erklærede sig endog ligefrem med Kirkebestyrelsens Samtykke for confoedereret, sondrede sig i tre Afdelinger, og begyndte i sin Provinds at inddele Menighederne i unerede, lutherske og reformeerte.

At disse Bestræbelser vare aldeles i Afdelingens Aand, beviste denne ved en Kundgjørelse til det pomerske Consistorium under 28de August 1849*), hvori den for „at berolige" de Gemytter, „som føle sig bundne i Landskirken" og for „at bevare Gudsfred i Kirken," i Henhold til Lutheranernes indtrængende Forestillinger erklærer hele den pomerske Kirke for lutherst; den siger deri: „der udfordres ikke nogen særegen Udvikling for at vise, at ifølge de bestaaende Love den lutherske Bekjendelse ogsaa indenfor Unionen er forbleven Grundvolden for den pomerske Kirke og det Princip, hvorefter de kirkelige Livsyttringer skulle dømmes og formes."

Efterat den dernæst har tilladt de Menigheder, som ønske det, at vende tilbage til de gamle liturgiske Formularer, kommer

*) Aktstykker S. 79 o. f.

Digitized by Google

den Fordringen om en egen lutherſk Kirkebeſtyrelſe imøde, idet den erklærer den beſtaaende Beſtyrelſe for lutherſk. Der ſiges nemlig:

„Da den pomerſke Kirke paa faa Undtagelſer nær beſtaaer af Menigheder, i hvilke den lutherſke Bekjendelſe uimodſagt har lovmæssig Gyldighed.“ — —

„Men da det førſtnævnte (det beſtaaende Conſiſtorium) ligeledes ſtaaer paa den lutherſke Bekjendelſes Grundvold“ — —

„Der gives ikke nogen Aarſag, ſom kunde berøve de beſtaaende Autoriteter Evnen til at opfylde deres Forpligtelſe, at opretholde den lutherſke Bekjendelſe, ſom deres Medlemmer for ſtørſte Delen ſelv tilhøre; og ligeſom hidtil ſaaledes vil ogſaa for Fremtiden denne Pligt ubrødeligt blive opfyldt ſaavel af det kongelige Conſiſtorium ſom af os ſelv, ſaalænge vi beklæde vort Embede.“

Dette ſtaaer ligeoverfor den Kjendsgjerning, at Unionen af 1817 er i Pomern bleven fuldbyrdet aldeles paa ſamme Maade ſom i de andre Provindſer, og der har medført de ſelvſamme Forandringer i de kirkelige Tilſtande ſom andre Steder; at Embederne i Kirkebeſtyrelſen ere blevne beſatte uden Hensyn til Confeſſionen; at der for de Geiſtlige aldrig har fundet en ſtreng Forpligtelſe Sted paa de ſæregne Bekjendelſer, men at der faktiſk og med Kirkebeſtyrelſens Vidende og Villie har herſket en vid Lærefrihed paa Grundvolden af de evangeliſke Principer; og at der iblandt de Geiſtlige kun foreſindes et ringe Antal af aldeles erklæret lutherſk Confeſſion, hvad Biſkop Ritſchl paa Generalſynoden 1846 og en Stettiner Unionsconferents i November 1848 have bevidnet; at endelig de pomerſke Menigheder have Kirkeſamfund tilfælleds med alle Landskirkens andre Menigheder og optage ethvert Medlem af ſamme uden Hensyn til Confeſſionen i ſin Midte og i Almindelighed taget aldeles have tabt det confeſſionelle Præg og

Digitized by Google

den confessionelle Bevidsthed, ligesom selv nogle af de meest lutherskfindede Geistlige ere sig klart bevidste, at deres Menigheder ikke dele deres Anskuelser.

Og denne Kundgjørelse oversendes af Afdelingen under 27de Oktober 1819*) ogsaa til de øvrige Consistorier „til Underretning om det Standpunkt, fra hvilket den bedømmer dem (nemlig Bevægelserne imod Unionen).“ Og dermed giver den fra sin Side Unionen ogsaa i de øvrige østlige Provindser, der i Henseende til samme befinde sig i en aldeles lignende retlig Stilling som Pomern, den samme officielle Omtydning.

Et dristigere Angreb paa den evangeliske Kirkes Retstilstand lader sig neppe tænke; det absolute Ministerium Eichhorn vilde ikke have vovet det. Og dette foretager den Afdeling, som kun provisorisk skal bestyre Kirken, indtil denne er bleven enig med sig selv om en selvstændig Forfatning, efterat dens Selvstændighed allerede er bleven tilsikret ved Statsforfatningen.

For nærmere at charakterisere Planen til at omtyde Unionen tilføie vi her det Svar, Præsident Göschel, som Repræsentant og Ordfører for de lutherske Foreninger, i Foraaret 1850 modtog af Hans Majestæt Kongen og lod trykke i flere Tidskrifter, uden at der fra Kirkebestyrelsens Side blev gjort den mindste Bemærkning desangaaende. Den lyder saaledes:**) „Sig Deres Venner, at jeg ikke strax af egen Drift kan tage en definitiv Bestemmelse med Hensyn til de enkelte Andragender og Ønsker angaaende den lutherske Kirkes Restauration i Henseende til Kirkebestyrelse og Cultus, men at der skal ved de senere Forhandlinger blive taget Hensyn dertil. Det er mit Ønske at gjenopretie Consistorier, som staae uafhængige af

*) Aktstykker S. 83.
**) Zeitschr. f. d. evng. Kirche 1850. S. 854.

Digitized by Google

den territoriale Statsmagt, men i Forbindelse med Mig og under Bekjendelsen. I de østlige Provindser skal der være lutherske Consistorier med reformeerte Bisiddere, og efter samme Princip skal der ogsaa oprettes en kirkelig Overøvrighed. Til denne Øvrighed vil De da have at indgive de specielle Andragender og at gjentage, hvad De nu har udtalt i Andragender til Mig."

Den anden Sag er Forandringen af Disciplinairlovene. Forordningen af 11te Juli 1849 havde ophævet Disciplinairloven af 29de Marts 1844, der angaaer de offentlige Embedsmænd — med Undtagelse af de Geistlige og Kirkens Embedsmænd. Afdelingen finder sig, da „Erfaringen har viist, at den kirkelige Disciplin, til hvis Opretholdelse vi ere forpligtede ved Deres Kongelige Majestæts allerhøieste Ordre af 26de Januar d. A., ikke kan haandhæves med Eftertryk, saalænge §§ 10—12 af Loven af 29de Marts 1844 staae ved Magt" — foranlediget til, under 18de August 1849*) for Hans Majestæt at andrage paa Ophævelsen af disse Paragrapher med Hensyn til Kirken og paa Gjenindførelsen af de ældre Disciplinairforskrifter af 1805 og 1822. Dette Andragende bevilger Hans Majestæt med følgende Kabinetsordre:**)

„Ifølge Indberetning fra Ministeriet for de geistlige Anliggenders Afdeling for de indre evangeliske Kirkeanliggender af 18de Januar bestemmer jeg herved, at §§ 10—12 af Loven af 29de Marts 1844, vedkommende den retlige og disciplinaire Fremgangsmaade med Embedsmænd for Fremtiden heller ikke skal komme til Anvendelse med Hensyn til Geistlige og kirkelige Embedsmænd, men at der i dets Sted alene skal gaaes

*) Aktstykker S. 42.
**) Aktstykker S. 45.

Digitized by Google

frem efter de tidligere Bestemmelser i Reskripterne af 17de December 1805 og 12te April 1822.

Charlottenhof, den 24de August 1849.

Friedrich Wilhelm.

Med denne Forandring tilsigtedes der nærmest, at der til de Geistliges Afsættelse aldeles ikke mere skulde udfordres Domstolenes Afgjørelse, men alene den kirkelige Overøvrigheds Kjendelse. Dertil passer nu Ordren af 12te April 1822*) fortræffeligt. Thi den erklærer det selv for sit egenlige Øiemed ... „uden hæmmende Vidtløftigheder strax at kunne fjerne uværdige Subjecter fra det vigtigste Embede, at undervise i Religionen og danne Ungdommen" — og overdrager denne Afsættelse, med Forbigaaelse af al Mellemkomst af Domstolene, alene til den foresatte Øvrighed og overlader det endog til Ministerens „Pligtfølelse, hvorvidt han vil tage Hensyn til de refererende Raaders Erklæringer i den vedkommende Afdeling af sit Ministerium."

Men hvad det er for „uværdige Subjecter," der haves for Øie, blive fremdeles forklaret tydeligt nok:

„Den af Statsministeriet udtalte Anskuelse, at den nuværende bevægede Tid ikke giver nogen Anledning til at løse Disciplinens Baand og at svække den overordnede Autoritets Indvirkning paa dem, som ved Tale og Skrift udøve en mægtig Indflydelse paa Folket, men at det snarere er tilraadeligt at stramme hine Baand mere og at fordoble Øvertilsynet, billiger jeg. Jeg har i min Ordre af 11te Januar 1819 udførligt udtalt mine Anskuelser desangaaende for Statsministeriet. Om Rigtigheden af disse Yttringer er jeg bleven endnu mere overbeviist ved de Kjendsgjerninger, som ere komne for Dagens Lys ved Undersøgelserne angaaende det demagogiske Uvæsen.

*) Lovsamling 1822. S. 195.

Digitized by Google

Til min Bedrøvelse har det herved vist sig, at ogsaa i min Stat flere offentlige Lærere hylde Tidens Vildfarelser istedetfor at udbrede sand Intelligents, som udgjør Statens Grundvold og paa enhver Maade bør fremmes, at de begunstige sammes Udvæxter, vise en Oppositionsaand imod Mine Anordninger og navnlig anmasse sig en nærmere eller fjernere Indvirkning paa Statsforfatningens og Bestyrelsens Anliggender, som er uforenelig med den pligtmæssige Varetagelse af et Læreembede.

Jeg kan og vil ikke taale den videre Udbredelse af saadanne Vildfarelser, da jeg skylder de øvrige tydske Regeringer at forebygge og afhjælpe dem, og tillige føler det som en Pligt, at bevare de nuværende og kommende Generationer for Forførelse, og da ikke mindre Lærestandens og Læreinstituternes Ære fordrer, at uværdige Individer, der ikke svare til Mine landsfaderlige Hensigter og deres høie Kald, fjernes derfra.

Jeg paalægger derfor Dem, Statsminister Friherre von Altenstein, uden nogetsomhelst Hensyn at anvende den Dem ved denne Ordre tildeelte Fuldmagt mod slige Geistlige og Lærere og fornemmelig mod dem, imod hvem der formedelst formodet eller bevist Deeltagelse i demagogisk Uvæsen fra Statens Side er bleven taget Forholdsregler, saameget mere som for Tiden alle deslige efter Aaret 1819 indledede Undersøgelser ere tilendebragte." — —

Man gaaer altsaa tilbage til det nævnte Reskript, for med Lethed at kunne fjerne Alt, hvad der i politisk Henseende er ilde seet i Kirken. Thi, at man fremfor Alt har Politiken for Øie, beviser ogsaa den hele Holdning i Afdelingens Kundgjørelse af 18de August 1849 til Consistorierne. Det hedder nemlig deri, efterat i Almindelighed de Geistliges Holdning „i Henseende til deres Pligt mod Konge og Fædreland" er bleven rost:

„Naar derimod i nogle Egne Enkelte ere blevne deres Pligter utro og have ladet sig forlede til Handlinger, som lige-

Digitized by Google

saa meget stride mod deres besvorne Pligt mod Kongen og Fædrelandet som mod den hellige Skrifts Lære, at al Øvrighed er af Gud, og at ethvert Oprør og al Opsætsighed mod den er Synd, saa er det her Stedet, hvor den forordnede kirkelige Opsynsmagt bør træde op med Alvor og fordre Regnskab af de Skyldige.

I Henhold hertil opfordre vi det kongelige Consistorium til, i alle saadanne i Fremtiden indtrædende Tilfælde at varetage dets Embede med ubøielig Strenghed og at gjøre Brug af den det tilkommende disciplinaire Myndighed.

Forordningen af 11te Juli d. A. befaler Afskedigelsen af de Embedsmænd, der krænke deres Troskabspligt, eller ikke udvise det Mod, som deres Embede kræver af dem, eller gjøre sig skyldige i at tage fjendtligt Parti mod Statens Regjering. Denne Bestemmelse finder vel ikke en umiddelbar lovmæssig Anvendelse paa Geistlige og kirkelige Embedsmænd, derimod paahviler der de Geistlige og Kirkens Embedsmænd ifølge deres Embedes Natur ogsaa uden en saadan speciel Forskrift Pligten til Sandruhed og Troskab i den Grad, at en Geistlig eller kirkelig Embedsmand, som ved bestemte Handlinger og Kjendsgjerninger aabenbart gjør sig skyldig i Brud paa sin Embedseed og Affald fra den skriftmæssige Lære om Øvrigheden, ikke mere kan ansees værdig til som den evangeliske Kirkes Tjener at lære Folket, men bør fjernes fra sit kirkelige Embede." — —

I denne Aand har man da siden den Tid anvendt Disciplinen, fornemmelig for at rense de Geistliges Rækker for de meest erklærede Modstandere af den ministerielle Politik.

Denne Tingenes Tilstand, at Kjendsgjerningerne begyndte at fortolke Grundsætningen om Selvstændigheden gandske ander-

Digitized by Google

ledes end de ministerielle Ord, foranledigede ved Revisionen af Forfatningen af 5te Decbr. 1848 nogle Medlemmer af andet Kammer (Fubel og Meningsfæller) til ikke at slaae sig til Ro ved Artikel 12, men for at sikkre sig en tilsvarende Udførelse af samme at andrage paa følgende transitoriske Artikel dertil:

„Landsherrens Kirkebestyrelse har at sørge for, at den evangeliske Kirke sættes i Stand til at danne sig en selvstændig Forfatning, for at den kan overtage og udøve de den i Artikel 12 overdragne Rettigheder."

I det andet Kammers 53de Møde den 14de November 1849 blev Artikel 12 (nu Artikel 15 i Forfatningen af 31te Januar 1850) uforandret antaget og tilligemed den den tilføiede transitoriske Artikel. Denne sidste lod man dog ved Sammentrædelsen med første Kammer atter falde af formelle Hensyn, ikke for at opgive dens Indhold. Minister von Ladenberg erklærede sig endog udtrykkeligt for den. Da nemlig den Deputerede Eckstein i nævnte Møde til Forsvar for Fubels Artikel havde godtgjort, at Landsherrens Kirkeregimente ikke kunde vedblive, og heller ikke kunde octroyere Kirken en Forfatning, men at Kirkebestyrelsen var forpligtet til at sammenkalde Kirken selv og hurtigt at tage Foranstaltninger desangaaende, erklærede Herr von Ladenberg:

„Den ærede Taler har gjort opmærksom paa, at den endnu bestaaende kirkelige Statsøvrighed har en Forpligtelse til at sørge for, at der snarest muligt gjøres Skridt til at overdrage Bestyrelsen til Kirken selv. Mine Herrer! Jeg har at svare hertil, at de indledende Skridt, forsaavidt de overhovedet hidtil have kunnet foretages, ere paabegyndte. Med Sikkerhed lode disse indledende Skridt sig imidlertid først foretage, naar Forfatningsdocumentet havde gjennemgaaet Revisionen; thi de Grundsætninger, der først ville fremgaae af denne, ere Fundamenterne for de indledende Forholdsregler. Saasnart Revi-

Digitized by Google

sionen er fuldendt, vil det ikke mangle paa hurtig Fremadskriden; det er Regeringens Pligt at sørge derfor. Jeg har derfor ikke det mindste at indvende mod Antagelsen af det i denne Henseende indgivne Amendement; men idet jeg anerkjender det, som deri fordres, for Regeringens Pligt, anseer jeg det fra mit Standpunkt for unødvendigt."

Altsaa endnu bestandig, til Trods for de høit vidnende Kjendsgjerninger, Forsikkringer fra Ministerbænken, som efter den ovenanførte Tale at dømme, naar man dog ikke tør tiltroe Ministeren Mangel paa Ærlighed, aldeles ikke kunne forstaaes anderledes end i de tidligere Erklæringers Aand. Men det Mærkelige derved er det, at den samme Minister, som i Januar 1849 erklærede, at Forfatningen allerede fra den 5te December 1848 af var fast bestemt, og at de forelobige Forholdsregler nu ufortovet skulde tages, her atter erklærer, at de forelobige Forholdsregler ikke kunde tages, førend Forfatningens Revision var fuldendt. Ja, for at den dialektiske Proces kan vende fuldkommen tilbage i sig selv, gjentages kort efter ikke blot de oprindelige Ytringer, men de forklares endog derhen, at den evangeliske Kirke allerede fra den 5te December 1848 af har været selvstændig.

Lignende Erklæringer om den allerede fuldbyrdede Selvstændighed forekomme ogsaa i det Svar, som Afdelingen under 30te April 1850 gav Consistoriet, der tvivlede om Retsgyldigheden af den ved en blot Kabinetsordre indførte Disciplinairforskrift. Det hedder deri:*) „Men ved Forfatningsdocumentet af 5te December 1848 og 31te Januar 1850 ere Statens og Kirkens retlige Enemærker blevne udskilte, og Retsudviklingen

*) Aktstykker S. 46.

gaaer paa begge Enemærker hver sin Vei." — Fremdeles: „Den i den allerhøieste Kabinetsordre af 26de Januar 1849 paabudte Forelæggelse af Afdelingens Immediat-Indberetninger for Ministeren er snarere kun en Følge af Hans Majestæt Kongens personlige Tillid til Ministeriets nuværende Chef og en Meddelelse af Kirkeregeringens Virksomhed til den øverste Statsbestyrelse; men det er ikke Meningen dermed, at Ministeren for de geistlige Anliggender ved sin Contrafignatur kunde og skulde overtage Ansvarligheden for Kirkebestyrelsens Handlinger overfor Kamrene o. s. v." Dernæst godtgjøres der, at Landsherrens kirkelige Reskripter ikke længere behøvede at publiceres i Lovforsamlingen, da „Kirken ikke mere staaer i Afhængighedsforhold til Staten."

I disse mærkværdige Kundgjørelser indeholdes da ogsaa allerede den nye Theorie, som blev nødvendig for at fastholde den gamle Forfatning i den evangeliske Kirke. Saaledes stille de den evangeliske Kirkes Forhold paa een Linie med den romersk-katholskes.

Derhen høre Ytringerne i Reskriptet angaaende de kirkelige Embedsmænds Eedsaflæggelse*): „Den evangeliske Kirke befinder sig efter Forfatningsdocumentets Artikel 15 for Tiden overfor Staten ganske i de samme Retsforhold som den katholske Kirke." — Fremdeles: „Til de Øvrigheder og Organer, som efter den bestaaende kirkelige Forfatning styre den katholske Kirkes Anliggender, vil en saadan Fordring ikke blive stillet (nemlig at betragte deres Embedsmænd som Statsembedsmænd). En lignende Anerkjendelse af sin nuværende retsmæssig bestaaende Forfatning vil den evangeliske Kirke paa Grund af Artikel 15 af Forfatningsdokamentet ogsaa kunne tilegne sig."

*) Aktstykker. S. 15.

Digitized by Google

I samme Stil udvikle de ogsaa allerede den nye Lære om præcipuum membrum:*) „Vilde man indvende derimod, at Medlemmerne af disse Autoriteter ere udnævnte af Kongen, saa følger deraf alene endnu ikke deres Egenskab som Statsembedsmænd, da jo, ifølge den endnu retsmæssigt bestaaende Forfatning for den evangeliske Kirke, Kongen som Kirkens fornemste Medlem fører det øverste Kirkeregimente i samme, og i denne Egenskab udnævner Medlemmerne af den kirkelige Øvrighed.

Ligesaa Afdelingens Kundgjørelse af 30te April 1850 angaaende disciplinaire Anliggender:**) „Efter Kirkeforfatningens historiske Udviklingsgang befandt nu den lovgivende Magt i Kirken sig indtil Aaret 1848 uomtvistet i den evangeliske Landsherres Hænder, og den er ikke bleven ham berøvet ved nogen af de senere paafulgte Omvæltninger og Forandringer paa det politiske Enemærke."

Saaledes var Sagernes Stilling. Man afverlede endnu med de forskjellige Forklaringer; man stillede sig afventende saart paa det Punkt, at Alt var fuldbyrdet, saart paa det Punkt at Intet endnu var fuldbyrdet. Navnlig, naar der blev opstillet Fordringer især angaaende Kirkens nye Forfatning, Kirkens Forfatning ved den selv, da henvises man til indledende og overledende Skridt og Forberedelser og foreløbige Foranstaltninger og Formidlinger; da vise der sig betydelige Vanskeligheder, som hentyde paa en fjern Fremtid, da Kirken skulde blive sat i Stand til at tage denne sin forfatningsmæssige Rettighed i Besiddelse; og den rhinsk-westphalske Kirke kunde et heelt Aar igjennem ikke faae Svar paa sin Fordring paa Autonomi, — „fordi de Grundsætninger endnu ikke vare definitivt

*) Aktstykker. S. 16.
**) Aktstykker. S. 46.

Digitized by Google

fastsatte, efter hvilke den offentlige Statsmagt i Fremtiden vilde forholde sig overfor den evangeliske Kirke." Naar det derimod gjælder om at bringe Geistlige tilbage under Disciplinen af 1822, eller at forhindre de Geistliges og Kirkens Edsfæstelse paa Statsforfatningen, saa er Selvstændigheden allerede fuldbyrdet fra den 5te December 1848 af, saa er Afdelingen allerede en selvstændig uafhængig kirkelig Autoritet, saa behøve de kirkelige Udfærdigelser ikke mere at contrasigneres af Ministeren og at optages i Lovsamlingen o. s. v. Men paa hvilken Side man havde Sandheden med sig, synes efter det Anførte ikke længere tvivlsomt.

Forsaavidt var man vel enig med selv: at den kirkelige Selvstændighed allerede var fuldbyrdet, at den gamle Kirkeforfatning forblev gjældende for den selvstændige Kirke, og at Kongen nu som før førte Kirkeregimentet. Kun er det vanskeligt at fatte, hvori da de uhyre „Vanskeligheder" have bestaaet, som bevirkede, at de indledende Foranstaltninger til dette Maal skrede saa langsomt fremad, dersom de ikke have bestaaet i den offentlige Menings Beroligelse eller i Udviklingen af den tilsvarende Theorie og i Afdelingens Selvovervindelse. Dertil kommer Skjebnens eiendommelige Spil, at disse Aktstykker, som allerede i Begyndelsen af Aaret 1850 indeholde den senere Theorie, først overgives til Offentligheden ved Enden af dette Aar, efterat Theorien allerede var bleven til Virkelighed i Overkirkeraadet. Det vilde ogsaa have været en skrigende Dissonants og vilde altfor stærkt have krænket Lovene for en stadig Udvikling, om saadanne Dokumenter umiddelbart havde sluttet sig til Kammerforhandlingerne og de ved dem givne ministerielle Forsikringer.

Digitized by Google

For at fuldstændiggjøre vor Fremstilling, have vi endnu kun at tilføie eet Moment, det nemlig at Ministeren fralægger sig Ansvarligheden for Afdelingens Anordninger.

Imod den provisoriske Kirkebestyrelses Indgreb i den selvstændige Kirkes Rettigheder havde nemlig Central-Comitéen for Unionsforeningerne fundet sig foranlediget til under 13de December 1849 at føre Klage for Cultusministeren over:*) at under det nuværende kirkelige Provisorium flere af Kirkebestyrelsens Autoriteter og navnlig for nylig Deres Ministeriums Afdeling for de indre evangeliske kirkelige Anliggender have udstedt saadanne Anordninger og afgivet saadanne Erklæringer, at de efter vor Mening krænke den evangeliske Landskirkes Ret, angribe dens bestaaende Tilstand og undergrave dens Eenhed;" — og at bede ham om, „at han med Kraft vilde sætte sig imod Alt, hvad der kunde være vort Lands unerede evangeliske Kirke skadeligt og angribe dens retligt bestaaende Tilstand; og navnlig ved en ufortøvet Sammenkaldelse af en lovlig Generalsynode for Kirken gjøre det muligt, at den selv kan optræde overeensstemmende med sin Ret og sin Bevidsthed, og ved en velordnet Organisation beskytte sin Eenhed imod dens Fjender."

Herpaa erholdt de aldeles intet Svar af Ministeren, men derimod under 4de Februar 1850 en Skrivelse fra Afdelingen, hvori følgende Passus forekommer:*)

„Deres Protest, som i et, de inderste kirkelige Forhold vedkommende, Anliggende paakalder Statens Hjælp og Afgjørelse til Fordeel for Deres Anskuelse, er bleven os tilsendt af Herr Ministeren med Ønske om, at vi vilde give Dem det Svar, hvortil han ikke kunde betragte sig som competent; og dette betragte vi med Taknemmelighed som et nyt Bevis

*) Altstykker. S. 153.

Digitized by Google

paa Agtelse for den os af Hans kongelige Majestæt forlenede Stilling."

Begriber dog endelig — vilde man herved forklare — af vor Tilværelse, vor Fremgangsmaade, hvad vi ikke ligefrem kunne sige, alene af den Grund, at tidligere Ytringer desværre ikke ganske stemme dermed; begriber dog af vor Optræden, at det er os, som i Kongens Navn selvstændigt regere Kirken, og at Kirken ikke mere vedkommer Ministeren; at den Selvstændighed, som I endnu bestandig vente paa, allerede er traadt i Kraft i os, uden at I have mærket det. Thi, naar Ministeren fralægger sig Competencen, saa er aabenbart Statens Regimente i Kirken ophørt, og den selvstændige Kirkebestyrelse er traadt i Kraft. Vanskelighederne bestode kun i, ikke at overile sig og intet at forsømme, men i stille Forberedelse at vente, indtil man lydeligt og offentligt kunde sige: vi ere den selvstændige Kirkes, af Statsmagten i Eet og Alt uafhængige, Bestyrelse.

Udviklingen var paa alle Punkter moden, og det politiske Physiognomie af Aaret 1850 havde en Charakteer, der saa bestemt overvandt alle Vanskeligheder og opmuntrede til positive Bestemmelser, at man nu i Midten af Aaret kunde gaae raskt tilværks. Myndigheds-Erklæringens Akt blev nemlig fuldbyrdet derved, at den hidtilværende „Afdeling for de indre kirkelige Anliggender" lod sig tillægge Navn af „Evangelisk Overkirkeraad."

Rigtignok blev det i det Allerhøieste Reskript selv ikke med en Stavelse omtalt, at det „evangeliske Overkirkeraad" allerede skulde være den evangeliske Kirkes definitive Overøvrighed; ogsaa forandres næsten intet i Ressortreglementet; navnlig beholder Cultusministeren en medvirkende Magt i alle ydre Ting; ja, selv i Henseende til Indførelsen af en ny kirkelig Ordning

Digitized by Google

af Menighederne siger Reskriptet kun, at Overkirkeraadet i Forening med Ministeren „ufortsvet skal forberede den," og Ressortreglementet § 7 siger: „det evangeliske Overkirkeraad har i Forening med Ministeren at forberede Organisationen af de kirkelige Menigheder, og at andrage paa, hvad der forøvrigt maatte være fornødent med Hensyn til en selvstændig evangelisk Kirkeforfatning."

Desto tydeligere tale de vedfoiede Motiver: Med en constituerende Generalsynode er det definitivt forbi og Landsherrens Kirkebestyrelse staaer urokkeligt fast. De beraabe sig paa „Embedserklæringerne" og sige:

„Vi udtale os ligeledes med fuldeste Overbeviisning derhen, at Sammenkaldelsen af en constituerende Generalsynode hverken er hensigtsmæssig eller retlig nødvendig for at tilveiebringe Kirkens Selvstændighed i Overensstemmelse med Forfatningsdocumentet."

De eftervise med stor Vidtløftighed af kirkelige og politiske Grunde det i Sandhed Forfærdelige i et saadant „Experiment," hvad vi her ikke behøve at gaae videre ind paa, og de udtale derpaa i Henseende til Sagens retlige Side: „Den Anskuelse, at Kirkens Villie bør yttre sig i en constituerende Synode, gik ud fra den Forudsætning, at den bestaaende Bestyrelse af Kirken havde tabt sin Berettigelse. Da vi nu i Kirkens Indre forgjæves søge efter de Kjendsgjerninger, ved hvilke en Omformning af saa dybt indgribende Følger kunde være betinget, saa blive vi henviste til Statens Enemærke og trøstede med den almindelige Sætning, at ifølge den constitutionelle Theori kan Landsherrens Kirkeregimente ikke længere tilstedes. Nu da den politiske Forfatning er grundfæstet, er det imidlertid neppe nødvendigt at gaae ind paa denne Side af Betragtningen, fordi Afgjørelsen af det her foreliggende Spørgsmaal ikke mere alene skal søges i en Theorie, som Enhver vilde kunne fortolke paa sin Viis, men

Digitized by Google

udelukkende i Loven. Men denne har intetsteds udtalt Vanskeligheden af Landsherrens Kirkeregimente, men har indskrænket sig til at sikre Kirken dens Ret til selvstændigt at ordne sit Liv."

Efterat derpaa denne Institution endnu er bleven belyst fra forskjellige Sider, hedder det: „Med denne Fordring (nemlig „Bibeholdelsen af en med Kirkens Historie saa dybt sammenvoret Indretning") er det ikke alene let at forene den Indrømmelse, at det er nødvendigt, fra Forfatningen at fjerne alle af det territorialistiske Princip fremgaaede Tilsætninger og at føre Landsherrens Regimente tilbage til Reformationens Idee, ifølge hvilken det ikke er et Herskerembede, men en Tjeneste, som ved Beskyttelse og Omsorg for Kirken ydes af dens fornemste Medlem til Guds Ære; men det sættes endog netop som Maal for Forfatningsudviklingen og som Hjælp imod mulige Conflicter, der ved Foreningen af Statens og Kirkens Magt i Landsherrens Person, ligeoverfor den nuværende Form af Statsforfatningen, vistnok lettere end tidligere kunde opstaae. Landsherrens ovenfor betegnede Stilling i Kirken vil ikke være en Hindring men en Borgen for Kirkens Frihed."

Det udvikles da videre, at Kirkens Bestyrelse ved Ministeren ikke længere er mulig, og da en constituerende Generalsynode er utænkelig, og Kirken ikke kan undvære sin Øvrighed, „er det nødvendigt, at Kirkens Medlemmer atter med fuld Bevidsthed indsee Nødvendigheden af en Central-Autoritet, og dette vil paa simpleste Maade ske derved, at den Øvrighed, til hvilken for Tiden den øverste Bestyrelse af Kirken er betroet, ogsaa i ydre Henseende kommer til at indtage en Stilling, der svarer til dens indre Opgave. Hans Majestæt Kongens Ret til en saadan Forholdsregel kan og vil, efter hvad der ovenfor er bleven udviklet, ikke omtvivles."

Dernæst andrages der paa, at Afdelingen skal benævnes

Digitized by Google

„Evangelisk Overkirkeraad," for at man ikke skal betragte den nye kirkelige Centralautoritet som en Statsautoritet, og for at „det kan blive vienfyndigt, at det er Brødre og Venner, der række de hjælpende Hænder til det vanskelige Arbeide."

Theorien er færdig, og Centrum staaer urokkeligt fast i praktisk Virkelighed. Den evangeliske Kirkes Selvstændighed bestaaer deri, at Landsherren ordner og regerer den efter Godtbefindende.

Men for at Kirken ikke skal blive altfor forstrakket over sin Selvstændighed, er dens Myndighedserklæring heller ikke endnu dennegang aldeles fuldstændig. Endnu bestandig har Statsministeren noget at bestille med Externa, endnu bestandig har han at tale med angaaende Forberedelsen af de indledende Skridt til den selvstændige Kirkeforfatning; indtil Kirken, tilstrækkeligt vant til den Tieneste at blive beherskt af Overkirkeraadet, vil bede sine Tjenere om, dog endelig at lade enhver fra Aaret 1848 hidrørende Tanke om indledende Skridt til en selvstændig Kirkeforfatning fare. For at nu denne Act ogsaa kan erkiendes som et Udviklingsmoment af det samme Ministerium, tør endnu bestandig de gamle Formler ikke mangle; i Forbindelse med saadanne Sætninger og Kiendsgierninger kunne de jo ikke mere gjøre Skade. Saaledes hedder det, at med Hensyn til den ydre Forvaltning bør den hidtilværende Tilstand vedblive saalænge, „indtil Kirken er sat i Stand til ved sine egne Organer at overtage Bestyrelsen, og navnlig Staten befinder sig i den Stilling, at den kan overlevere de ifølge Artikel 15 i Forfatningsdocumentet Kirken tilkommende Fonds i fuldkommen legitimerede Hænder." Fremdeles: „Vi vilde ikke finde det foreneligt med vor Pligt mod den ophøiede Bærer af Kirkemagten, at tilraade ham Overtagelsen af det umaadelige Ansvar, som er forbundet med Udstedelsen af en Lov for Kirkeforfatningen." — „Kirkebestyrelsen skal ikke skabe For-

Digitized by Google

fatningen, men det er dens Pligt at vække og oplive de i Kirken forhaandenværende slumrende Kræfter, og under sin Varetægt og Bistand at forene dem til Forfatningens Opbyggelse." Selv Løftet gjentages deri: „Alligevel er det ikke vor Mening, at Kirken kan undvære en af den selv fremgaaet Fællesrepræsentation, meget mere anser vi Dannelsen af et Organ for Repræsentationen udadtil og indadtil ligefrem som en Betingelse for Kirkens Selvstændighed."

Hvilken ufattelig Tankegang! Landsherrens Regimente er ogsaa i den nye Statsforfatning den fuldberettigede Kirkemagt, som staaer uafhængig af Statsmagtens Indflydelse, og desuagtet er Kirken endnu ikke selvstændig, endnu bestandig fattes dens egne Organer, de legitimerede Hænder. For at løse Modsigelsen nødes man næsten til den Antagelse, at „de legitimerede Hænder", som man venter paa, tilsidst ikke ere andet end de bekjendte ikke-legitimerede, efter nogle yderligere rensende Selvforvandlinger og Selvfortolkninger; som „Organet for Kirkens Repræsentation" turde vel omsider, for at bilægge al Strid ved en ny Fortolkning, det saa nødvendige "Centralorgan" blive os foreslillet; og man kunde alene af den Grund ikke tilraade Kongen det „umaadelige Ansvar", at udstede en „Lov for Kirkeforfatningen", fordi man ansaae det for uforsvarligt overhovedet at tænke paa en Fornyelse af Kirkeforfatningen.

Skulde nu Nogen under saadanne Tvivl aldeles ikke kunne tilveiebringe Enhed mellem de modsigende Tankerækker i de høie Reskripter, og som samvittighedsfuld Kritiker dog heller ikke kunne beslutte sig til aldeles at lade den ene af de to Rækker falde; skulde Nogen endnu bestandig ikke formaae at opdage, om det evangeliske Kirkeraad skal forestille en provisorisk eller en definitiv Kirkebestyrelse, og skulde han derfor anstrenge sig for

Digitized by Google

at opfatte den som en Mellemting, det vil sige, som et provisorisk Definitivum eller et definitivt Provisorium, saa har Overkirkeraadet ikke tvivlet med at komme til Hjælp ved Handlinger, saafremt han forøvrigt maatte være modtagelig for Fakta.

Det evangeliske Overkirkeraad betegnede Momentet for sin sidste Omdannelse derved, at den samtidigt dermed den 29de Juni 1850, alene under Hans Majestæt Kongens Autoritet, udstedte en ny kirkelig Menighedsordning for de østlige Provindsers evangeliske Menigheder, hvilken, dersom den nogensinde kunde blive til Virkelighed, vilde være den betydeligste kirkelige Begivenhed i vort Aarhundrede; saa dybt griber dens Tanke ind i Kirkens Væsen, Bevidsthed og Ret.

Vi ville ikke her godtgjøre, hvorledes denne Menighedsordning i en heel Række af Paragrapher og Numere dog egentlig ikke indrømmer Menighederne en eneste af de dem tilkommende Rettigheder. Vi ville kun, ved at afskrive § 1 af den nye Menighedsordning, fremhæve den mageløse Dristighed i Fremgangsmaaden, der vilde være i Stand til at omstyrte Kirkens hele bestaaende Tilstand. Paragraphen lyder saaledes:

„Enhver evangelisk Menighed har den Opgave, under det i samme bestaaende geistlige Embedes Ledelse og efter dets Tilskyndelse, at forme sig til et Plantested for christelig Tænkemaade og christeligt Liv. Som Led af den evangeliske Kirke bekjender den sig til den Lære, som grunder sig paa Guds rene og klare Ord i det Gamle og Nye Testaments prophetiske og apostoliske Skrifter og er bleven bevidnet i de tre Hovedsymboler og Reformationens Bekjendelser, samt underkaster sig de almindelige kirkelige Love og Anordninger."

Vi begribe ikke, hvorledes Nogen har kunnet være saa naiv i Menighedsordningen med denne Paragraph kun at see en Valglov for den forsættede Generalsynode, der efterhaanden skulde opbygges fra neden af. Men det burde heller ikke være

Digitized by Google

skjult for Nogen, at denne Paragraph siger mere, end hvad der vedkommer en Menighedsordning, at den nemlig indeholder Bestemmelser angaaende det geistlige Embedes Væsen, om Kirkens Bekjendelse og Lære, om Menighedens Forhold til Embedet og Kirken. Kort sagt, Paragraphen tager Bestemmelser angaaende Kirkeordningens Principer, og tilmed Bestemmelser, der ligefrem stride saavel imod den kirkelige Retstilstand som den videnskabelige og populaire Bevidsthed.

1) Paragraphen giver det geistlige Embede en hierarchisk Betydning, der aldeles strider imod den evangeliske Kirkes Væsen.

Menighedens Tildannelse til et Plantested for christelig Tænkemaade efter det geistlige Embedes Tilskyndelse og under dets Ledelse bestemmes i Motiverne nærmere derhen: „Menigheden kommer alene til sit Begreb ved Embedet og har t Middelpunkt deri," — „der gives ingen Menigheds-Virksomhed, som jo bør modtage Stødet fra det geistlige Embede og bør udvikle sig under dets Ledelse," — og der hævdes det geistlige Embede som „Bærer af Ordet og Sakramenterne", hvilke ere betroede det „af Kirken og denne igjen af dens Stifter", „en objectiv Stilling". Føier man hertil, at Kirken overalt i Motiverne tænkes som en objectiv Institution over Menighederne, det vil sige, ikke blot over dem betragtede som enkelte, men ogsaa over dem som Heelhed betragtet, og at Alt, hvad der er af nogen Betydning, henvises til denne Kirkes Virksomhed, medens Menighederne kun ere modtagende, saa staae Grundtrækkene i den tilsigtede Kirkebygning klart for os. Foroven staaer Landsherren som Overbiskop, forneden det geistlige Embede i objectiv Værdighed. Fastholdes disse to Endepunkter, saa er det en let Sag at tilveiebringe Mellemledene i et velordnet Hierarchi. Og at dette er Meningen, derom vil

Digitized by Google

Ingen tvivle, der ikke aldeles har forglemt de kirkelige Bestræbelser fra 1840.

2) Paragraphen tilintetgjør Menighedernes Troesfrihed og de Geistliges Lærefrihed og Unionen, og giver en ganske ny Definition af Kirken.

Hidindtil gaves der i Kirken ikke nogen Forpligtelse paa Bekjendelsesskrifterne, undtagen for de Geistlige. Kirken havde efter Unionen ikke mere noget juridisk normerende Lærebegreb, men søgte at tilegne sig en fri evangelisk „Stilling" til Bekjendelsesskrifterne, hvilket blev udtalt af Kirkebestyrelsen selv paa Generalsynoden i Aaret 1846 og gjaldt som en Forudsætning for dens Arbeider. Ogsaa for de Geistlige var Forholdet efter Unionen saa frit, at de kun vare lidet hindrede i at udvikle deres Overbeviisning og at fremsætte samme; Forpligtelsen var nedlagt i en Ordinationsformular, som var saa mangetydig og saa fuld af Modsigelser, at en Ordinator offentligt forsikkrede, aldrig at have opfattet den som en Forpligtelse, men stedse kun som en „apostolisk Formaning", og desuagtet erkjendte Generalsynoden af 1846, at denne Formular med dens Forpligtelse, der ikke aldeles kunde bortforklares, var en Tvang for Samvittighederne, og det var dens Hovedbestræbelse at formulere den saaledes, at man vandt et friere Forhold. De øvrige Medlemmer af Menigheden bleve aldeles ikke adspurgte, og Ingen havde nogensomhelst juridisk Ret til at spørge dem om Beskaffenheden af deres religiøse Forestillinger og om Kilderne, hvoraf de øste dem. At binde Menighederne til Reformationens Bekjendelser, var indtil den Dag idag aldeles uhørt i den evangeliske Kirke, selv i det syttende Aarhundredes meest orthodoxe Tider.

Den nye Menighedsordning løser alle disse Vanskeligheder med eet Pennestrøg og bringer Kirken heel og holden ind under Bekjendelsen. Den definerer den evangeliske Kirke klart og

Digitized by Google

sikkert som den, der bekjender sig til Bekjendelsernes Lære. Den forpligter de Geistlige uden nogensomhelst Indskrænkning til Bekjendelserne. Den lader alle evangeliske Menigheder bekjende Bekjendelserne, som de hverken kjende eller forstaae. Og at dette er dens fulde Alvor, og at den ikke bag en tilsyneladende streng Formel vil skjule en mild Tanke, fremgaaer deraf, at den af den gamle Ordinationsformel for de Geistliges Forpligtelse, af hvilken den har taget det vedkommende Stykke: „bekjender sig til Læren" o.s.v., har udeladt de tre meest evangeliske Ord, der alene sikkrede en vis Lærefrihed, nemlig „efter vor enegjældende Troesnorm," som stode bagved de Ord: „apostoliske Skrifter". I en saadan hierarchisk Kirke er ogsaa en aldeles uforanderlig haandgribelig Lære nødvendig, samt en bogstavelig Norm, efter hvilken ogsaa Juristerkunne domme angaaende kjætterske Forbrydelser. Det trænger ikke til nærmere at udvikles, hvad der maa blive af Unionen, naar de gamle Bekjendelser fastholdes paa en saadan Maade.

3) Paragraphen giver den evangeliske Menighed og den evangeliske Kirke en fuldkommen ny Retsgrundvold.

Efter den hidtilgjældende Kirkeret var nemlig enhver Menighed et fuldberettiget Medlem af den evangeliske Landskirke, naar den anerkjendte Landsherrens Kirkebestyrelse og de bestaaende Kirkelove, og ikke formeligt og høitideligt for Retten erklærede sin Udtrædelse. Fra nu af skulle kun de Menigheder være Medlemmer af Kirken, som bekjende sig til de tre Hovedsymboler og Reformationens Bekjendelsesskrifter. Som Følge heraf vilde da de kirkelige Autoriteter være forpligtede til af Kirken at udstøde ethvert Individ og enhver Menighed, som tillod sig nogensomhelst Afvigelse fra hine Bekjendelser. Enhver som paa nogen Maade nærede afvigende Forestillinger, vilde derved tabe saavel de Rettigheder, som Kirken har i Staten, som sin Andeel i Kirkens Godser, ikke blot i de fælleds, men

Digitized by Google

fordetmeste ogsaa i Menighedens Kirkegodser. Thi hidindtil gjælder endnu Corporationsretten, ifølge hvilken der intet tilfalder de Udtrædende, om ogsaa kun en Eneste bliver tilbage; ikke at tale om, at mange Jurister, selv om der Ingen blev tilbage, dog endnu bestandig vilde erklære den tilbageblivende Kirke for den retmæssige Arving.

Man har altsaa derved fundet et Middel, hvorved man kan twinge Enhver, som ikke absolut vil føie sig, til at træde ud med Tabet af de kirkelige Rettigheder og Eiendomme, — et Middel, hvorved man ogsaa kan fratjende mulige Repræsentationer, dersom disse nogensinde skulde blive yndede, Competence angaaende Bekjendelsen og Læren og dermed angaaende alle Spørgsmaal af nogensomhelst Betydning, eftersom alle Medlemmer af alle Repræsentationer, som Medlemmer af „evangeliske Menigheder", selvfølgelig ere forpligtede paa Bekjendelsesskrifterne.

Vistnok skal denne Menighedsordning kun være provisorisk. Dens § 15 lyder nemlig saaledes: „Den ifølge ovenstaaende Grundsætninger fastsatte Ordning og den i Overensstemmelse dermed indsatte Menighedsøvrighed forbliver i Virksomhed, indtil Kirken ved sin Repræsentation faaer tilveiebragt en almindelig Menighedsordning."

Men da Ingen veed, naar og om Kirken overhovedet faaer en Repræsentation, og da det ifølge den nye Theorie om Landsherrens Regimente, som den uangribelige Kilde til al Kirkemagt, er mere end tvivlsomt, om Kirken nogensinde skulde faae en Repræsentation, som var i Stand til at tilveiebringe en almindelig Ordning af Menighederne, saa er dette et Provisorium, ligesom enhver historisk Kjendsgjerning er et Provisorium for den senere, der skal afløse den. Et Provisorium, som forelobig berøver Menighederne alle Friheder og Rettigheder og tilsjender de saaledes bundne Menigheders bundne Repræsen-

Digitized by Google

tanter at tage en definitiv Bestemmelse, er omtrent det Samme, som naar man provisorisk klærer Hænderne over paa En, indtil han udretter noget Godt med dem.

Saa store Ting foretager det kongelige Overkirkeraad sig uden at have Fuldmagt dertil fra den selvstændige Kirke. Hvo som af Overkirkeraadets Ord ikke formaaer at see, hvad det tilsigter, domme efter dets Handlinger!

Det kongelige Overkirkeraad har saaledes vakt en Kamp, som det ikke saa let vil kunne bilægge, en Kamp, hvis Flammer vilde blusse endnu langt høiere i Veiret, dersom man ikke med al mulig Kunst søgte at holde den under Asken, og som i ethvert Tilfælde ville brænde ret klart, naar Sagen virkelig kommer til de Menigheders Kundskab, som have en Anelse om Tingenes Tilstand. Fra forskjellige Sider have de adspurgte Geistlige og Patroner lagt deres levende Opposition for Dagen gjennem Protester, der vidne imod Krænkelsen af de evangeliske Principer og frakjende Overkirkeraadet Ret til de Skridt, som det har foretaget sig. Og disse Protester have naturligen atter fremkaldt en mægtig Storm af Adresser til Overkirkeraadet, som bruser gjennem hele Landet. Det kongelige Overkirkeraad har da ogsaa givet ikke faa Svar paa særdeles mange Protester og Forespørgsler. Disse Svar frembyde imidlertid intet væsenligt Nyt; de gjentage med Bestemthed, at Landsherrens Kirkeregimente er urokkeligt, at en constituerende Synode sikkerlig ikke tilsigtes; de nære Ønsket og Haabet om „synodale Organisationer“ til „Kirkeregimentets Understøttelse“; de tale med stor Ubestemthed overalt, hvor man forlanger en Anerkjendelse af de evangeliske Principer, og beskylde derhos dem, der søge Beskyttelse for Kirkens Ret hos Statsmagten, for at ville „forraade Kirken til Territorialismen“. Paa Grund af

Digitized by Google

denne deres Beskaffenhed og fordi vi endnu staae midt i Kampen, undlade vi her videre at fremdrage disse Documenter. Der er kun eet Actstykke, som vi ikke kunne nægte os at meddele, fordi det giver et interessant Bidrag til Ministeriet Ladenbergs Charakteristik.

Unionsforeningernes Comitee (Præsterne Jonas, Pischon, Sydow, Bellermann, Eltester, Lisco jun., Müller og Lic. Krause) havde nemlig fundet sig foranlediget til i nogle „Bemærkninger angaaende det Allerhøieste Reskript af 29de Juni 1850 o. s. v." (forfattede af Jonas) at fremstille det Uevangeliske og Uretmæssige i de nævnte Forholdsregler, og den 8de October 1850 at indlevere dem ikke blot til det kongelige Overkirkeraad, men ogsaa til Ministeren for de geistlige Anliggender, Herr von Ladenberg, med Bøn om:

„i Statens og Kirkens Navn omsider at træffe saadanne Foranstaltninger, at Artikel 15 af Forfatningsdocumentet kan fuldbyrdes og Kirken altsaa sættes i Stand til, for Fremtiden selvstændigt at ordne og styre sine Anliggender." Fremdeles hedder det deri: „Vi bede endvidere om at turde tilføie den oprigtige Forsikring, at intet kunde være os pinligere, end om vi for vor Samvittigheds Skyld nødsagedes til, hos den dertil forfatningsmæssigt indsatte Magt at anholde om en authentisk Fortolkning af Artikel 15 af Forfatningsdocumentet, saavelsom om en Kjendelse, om Deres Excellence har været i Deres Ret, da De under Deres Ansvarlighed lod det bestaaende statskirkelige Regimente tage Foranstaltninger, som forekomme ikke os alene at foregribe Kirkens frie og selvstændige Beslutning angaaende dens Anliggender."

Herpaa modtoge de under 17de November 1850 følgende Svar af Ministeren:*)

*) Smlgn. Zeitschr. f. d. un. ev. K. 1850. S. 393.

Digitized by Google

„Deres Høiærværdigheder have i de forbundne Unionsforeningers Navn under 8de f. M., i Henhold til en mig samtidigt dermed tilstillet Erklæring, andraget paa, at der omsider maatte blive taget saadanne Forholdsregler, at den evangeliske Kirke kunde blive sat i Stand til selvstændigt at ordne og styre sine Anliggender i Overensstemmelse med Artikel 15 af Forfatningsdocumentet. Men for det Tilfælde, at jeg ikke skulde kunne opfylde dette Forlangende, hentyde de paa en Besværing for Kamrene paa Grund af Forfatningens Krænkelse som en Beroligelse for Deres Samvittighed. Hertil maa jeg svare Dem, at saaledes som hint Andragende er stillet, gaaer det langt ud over Kredsen af min Fuldmagt. Efterat Artikel 15 af Forfatningsdocumentet havde garanteret den evangeliske Kirke selv at ordne og styre sine Anliggender og den vedvarende Besiddelse og Nydelse af de for dens Formaal bestemte Fonds, bestod Opgaven for Statsministeren for de geistlige Anliggender alene i at bane Veien for Kirkens Frigjørelse fra Statens Regimente, og i denne Henseende at virke til at skaffe Oplysninger om, hvilke Byrder Staten hidtil har baaret til Bedste for Kirken, og om hvormeget der tilkommer Kirken, for at dette kunde blive tillagt den med retlig Sikkerhed. Hertil sigte de Andragender, som i det Allerhoieste Reskript af 29de Juni d. A. have fundet Hans Majestæt Kongens Bifald, og naar jeg har tiltraadt dette, har jeg kun gjort, hvad min Pligt fordrede. Derimod fandt jeg mig ikke berettiget til at gaae videre og i Deres Andragendes Aand tilige at bevirke en Oplosning af Forholdet imellem Landsherren og den evangeliske Kirke. For mig gjælder det meget mere at overlade Losningen af dette Spørgsmaal, angaaende hvilket langtfra alle Kirkens Medlemmer dele Deres Anskuelse, udelukkende til den kirkelige Udvikling selv. Herom ville Deres Høiærværdigheder overbevise sig, naar De betænke,

Digitized by Google

at den modsatte Adfærd maatte bringe Staten i den Stilling, ogsaa at række en hjælpsom Haand til de Medlemmer af den katholske Kirke, der muligviis kunde finde den i Artikel 15 af Forfatningsdocumentet tilsikrede Autonomi indskrænket af denne Kirkes Regimente, en Fremgangsmaade, hvis Utilbørlighed ikke heller vil drages i Tvivl af Dem. Endelig ligger det udenfor min Pligt at føre Ordet for Grundtrækkene af Menighedsordningen, som ere blevne vedtagne ved det Allerhøieste Reskript af 29de Juni dette Aar, imod de af Dem indenfra reiste Anker, da Indførelsen af en Menighedsorganisation er en Ytring af Kirkebestyrelsen, som ikke strækker sig til min Ansvarlighed, og Sagen kun vedkommer mig, forsaavidt som den skal tjene til at forberede og formidle de videre Skridt til den definitive Ordning. Om der, ifølge de af Kirkebestyrelsen trufne indledende Skridt, som udelukke enhver Tvang, er bleven tilveiebragt en passende Legitimation for at kunne bevirke Ordningen af Forholdet imellem Stat og Kirke og med retlig Sikkerhed at kunne overbrage de denne sidste tilkommende Fonds til denne selv, derom maa Regeringen under Kamrenes Medvirkning tage en Bestemmelse. Herefter maa jeg overlade det Videre til Deres Høiærværdigheder, alene med den Bemærkning, at jeg vil indtage det samme Standpunkt overfor Kamrene, ifald der ved den af dem antydede Besværing skulde skulde blive givet mig Leilighed dertil."

Ministeren erkjender det i dette Svar som sin Pligt „at bane Veien for" (det vil naturligviis sige, at bevirke) „Kirkens Frigjørelse fra Statens Regimente." Men han benægter sin Competence til „at virke til Opløsningen af Forholdet imellem Landsherren og den evangeliske Kirke," og han minder om, hvor urimeligt det vilde være, om han vilde række en hjælpsom Haand til Medlemmer af den katholske Kirke, naar de af ham forlangte en Forandring af deres Kirkebestyrelse. Det er

Digitized by Google

altsaa hans Mening, at Forpligtelsen til at virke for den kirkelige Selvstændighed ikke medfører Competence til at gjøre Forandring ved Kirkens Forfatning. — Men hvorfor har Ministeren da foranlediget, at den kirkelige Bestyrelse for størstedelen blev henlagt fra det geistlige Ministerium til „Afdelingen", og hvorfor har han dernæst virket til, at denne Afdeling som „evangelisk Overkirkeraad" blev stillet næsten aldeles uafhængigt af Ministeriet? Ministeren anseer det aabenbart for nødvendigt med Hensyn til „Kirkens Frigjørelse fra Statens Regimente". Ministeren erkjender dermed factisk, at han desuagtet er baade competent og forpligtet til at foretage Forandringer ved Kirkens Forfatning, forsaavidt som dette nemlig er nødvendigt med Hensyn til Kirkens Frigjørelse fra Statens Regimente." Andet vilde Unionscomiteen heller ikke. Den forbrede ingenlunde af ham, at han skulde gribe ind i Kirkeforfatningen som saadan, tvertimod, den benægter aldeles hans Berettigelse dertil, den vil intet andet end Tilveiebringelsen af Selvstændighed. Men dette forekom Comiteen umuligt uden en Forandring af Forfatningen, og det var dens Mening, at det fremfor Alt kom an paa at afskaffe de Organer i det nuværende statskirkelige Regimente, som ere af en statslig Natur og netop ved deres Existents bevirke Kirkens Uselvstændighed. Navnlig begreb Comiteen ikke, i hvad Hiemed den ministerielle Kirkebestyrelse maatte bortfalde, medens Landsherrens Regimente skulde blive bestaaende; idet det forekom den, at dette sidste ingenlunde var af en mindre statslig Natur end den første, men at tvertimod Ministerens Kirkebestyrelse alene var statslig, fordi den bestod i Statsoverhovedets Navn. Den meente tillige, at, naar Statsoverhovedet skulde være i Stand til at føre Kirkebestyrelsen uden at være ansvarlig for Statsmagterne, saa var der intet til Hinder for, at ligeledes Ministeren, der med Hensyn til sin politiske Virksomhed var ansvarlig for Kamrene,

Digitized by Google

uafhængigt deraf kunde regere Kirken uden noget Ansvar. — Ligeledes havde Comiteen ikke forlangt nogen Bedømmelse af Ministeren af den indre Side af Menighedsordningen, men kun bestridt hans Ret til overhovedet at anordne eller at lade anordne en Menighedsorganisation, og navnlig en saadan som aldeles vendte op og ned paa Kirkens Ret. Den meente, at, naar Kirkens Selvstændighed ogsaa efter Ministerens Mening endnu ikke var fuldbyrdet, maatte han ogsaa være ansvarlig for alle Anordninger, som gives i den Hensigt at bane Veien til hiin Tilstand; ansvarlig for ethvert Formeget, for enhver Tøven og enhver Undladen, og ansvarlig for, at han ved at indsætte en uafhængig Autoritet søgte at befrie sig for en Deel af Ansvaret. Den maatte altsaa i dette Svar finde næsten alle de Modsigelser forenede, som overhovedet betegne dette Ministeriums Virksomhed.

See vi nemlig endnu engang tilbage paa Ministeriet Ladenbergs hele Løbebane, saa kunne vi i Korthed affatte vor Dom; thi dette Ministerium dømmer sig overalt selv.

1) Ministeriet Ladenberg begynder sin Løbebane med den Erklæring, at det ufortøvet bør og vil fuldbyrde den evangeliske Kirkes Selvstændighed, og at en ny Forfatning er Betingelse og Forudsætning for dens Selvstændighed, — og udretter dog i hele Aar intet andet end at gjentage denne samme Erklæring, bane Veien for indledende Skridt og indlede de forberedende Foranstaltninger.

2) Ministeriet Ladenberg erklærer indtil Slutningen af sin Løbebane, at den evangeliske Kirkes Selvstændighed endnu ikke er fuldbyrdet, og at det bestaaende Kirkeregimente kun har interimistisk Gyldighed, — og desuagtet ikke blot taaler det, men udtaler endog forstørstedelen sit Bifald med, at Kirkebe-

Digitized by Google

styrelsens Organer, endnu forinden der er gjort et Skridt til at grundlægge en ny Forfatning, ved flere Leiligheder erklære Kirken for allerede at være selvstændig, og heelt igjennem forholde sig, som om Kirken allerede var selvstændig, og erklære sig selv for den selvstændige Kirkes retmæssige Bestyrelse; medens Ministeriet styder Ansvarligheden for Kirkebestyrelsen bort fra sig.

3) Ministeriet Ladenberg gaaer ud fra den Grundsætning, at der til Fuldbyrdelsen af den evangeliske Kirkes Selvstændighed fremfor Alt udfordres Ophævelse af Landsherrens Kirkebestyrelse og Sammenkaldelse af en constituerende Synode, — og desuagtet erklærer det henimod Slutningen af sin Bestyrelse, at en constituerende Synode hverken svarer til den evangeliske Kirkes Væsen eller Ret, og at Landsherren endnu som før er den uanfægtede og uanfægtelige retmæssige Ihændehaver af Kirkemagten.

4) Ministeriet Ladenberg gaaer ud fra den Grundsætning, at ikke Kirkens hidtilværende Kirkebestyrelse men Kirken selv skal give sig en ny Forfatning, — og desuagtet bidrager det ikke det mindste til, at Kirken kan komme til at bestemme sig for en Forfatning eller endog kun yttre sig desangaaende, men lader tvertimod Alt, hvad der henhører til Forfatningsanliggendet, ene og alene udgaae fra Landsherrens hidtilværende Kirkebestyrelse, og lader den hele nye Forfatning bestaae deri, at denne Landherrens Kirkebestyrelse under de samme Personer og de samme Autoriteter flere Gange under nye Navne og nye Iklædninger sætter sig selv som urokkeligt Centrolorgan, uden paa nogen Maade at forsøge paa at organisere Menighederne til nogensomhelst Myndighed og Frihed, medens det ved Siden deraf ikke lader det mangle paa Ønsker og Løfter om alleslags mulige synodele Organisationer.

Ministeriet Ladenberg har saaledes i alle Henseender gjort det Modsatte af, hvad det selv ifølge den klare Betydning af

Digitized by Google

Artikel 15 i Forfatningen, har erklæret for sin ligefremme Pligt.

Ministeriet Ladenbergs Overgreb og dets Forsømmelse, havde bragt Sagen til det Punkt, at det Ministerium, som har „brudt aldeles med Revolutionen," nu ogsaa i Kirkespørgsmaalet kunde lade alle fra Aaret 1848 medslæbte Udtryksmaamaader falde og tale i Overeensstemmelse med de virkelige Kjendsgjerninger. Det gjorde ogsaa den nye Cultusminister von Raumer i det andet Kammers Møde den 8de Februar d. A., og den evangeliske Kirketidende siger, at saaledes har endnu ikke nogen Minister talt siden Marts 1848. Han siger:

„Da jeg anseer det for afgjort, at den simple Dagsorden vil blive antaget af det høie Kammer, saa antager jeg det for nødvendigt ogsaa at tilføie nogle Ord til hvad der allerede er sagt. Dette er min Pligt, for at Landet, som har Øiet henvendt paa vore Forhandlinger, kan erfare, at Kirkens Ret, dens sande Ret ogsaa bliver anerkjendt paa dette Sted. Artikel 15 i Forfatningen siger, at saavel den evangeliske som den katholske Kirke selvstændig skal ordne og styre sine Anliggender. Mine Herrer! dermed er efter min Mening det Udgangspunkt givet, fra hvilket Petitionen bør bedømmes. Jeg troer, at Commissionen ved sin Bedømmelse har stillet sig paa det aldeles rigtige Standpunkt. Saavel den evangeliske som den katholske Kirkes Anliggender skulle styres og ordnes selvstændigt af dem selv. Deraf følger simpelthen, at det høie Kammer, som er kaldet til Medvirksomhed i Landets Statsanliggender, ikke kan komme til den Beslutning, at gribe ind i den evangeliske Kirkes saalidt som i den katholske Kirkes indre Anliggender. Der er faldet Ytringer, som hentyde til Kamrenes Holdning lige overfor den evangeliske Kirkes finantsielle Fordringer.

Digitized by Google

Det er Tilfælde, i hvilke Kirkens indre Anliggender staae i et nær Forhold til Statens Rettigheder. Men et saadant Tilfælde foreligger ikke her. Jeg troer, at man bestemt bør constatere denne Forskjel for at kunne henvise dertil, at en Forveksling af de to Forhold fører til en urigtig Bedømmelse af de foreliggende Tilfælde.

Det er bleven bemærket, at ved det Spørgsmaal, om der bør indrømmes Landskirken visse Rettigheder, visse Indtægter, var Kirken i sin Ret, naar den spurgte, om da den evangeliske Kirke var retmæssigt constitueret, saa at der med retsgyldig Virkning kunde overdrages den, hvad der tilkommer den. Men et saadant Tilfælde er aldeles forskjelligt fra det foreliggende. Hist er det et af de mange Forhold, ved hvilke det kirkelige Enemærke træder i Berøring med det statslige, og det følger af sig selv, at Kammeret i et saadant Tilfælde gjør Ret i at gaae ind paa en Undersøgelse af Retsforholdet. Herved bemærker jeg dog forud, at Kammeret ogsaa i et saadant Tilfælde ikke vil indlade sig paa kirkeretlige Undersøgelser. Ogsaa i et saadant Tilfælde vil det, ligesom med Hensyn til den katholske Kirke, finde sig tilfredsstillet derved, at de retligt bestaaende, hidtil endnu uanfægtede, Organer for Kirken stille sig som saadanne lige overfor det og erklære: „Vi, den evangeliske Kirkes retmæssige Repræsentanter, fordre, hvad der tilkommer den.“

Ifølge min Overbevisning er Kammeret hverken forandlediget eller besøiet til at underkaste den evangeliske Kirkes Anliggender en Undersøgelse, saafremt det ikke gjælder om Forhold, i hvilke Kirkens Anliggender staae i en retlig Forbindelse med Statens. Men det er aldeles ikke Tilfældet med det foreliggende Spørgsmaal. Her er Sagen den, at nogle enkelte Medlemmer af den evangeliske Kirke paastaae, at der skeer denne Uret ved de kirkelige Autoriteter. Naar det høie Kam-

Digitized by Google

mer vilde tage slige Klager under Behandling, vilde det føre til, at det maatte gaae ind paa en nøiagtig Prøvelse af Kirkens indre Anliggender, paa en Bedømmelse af dogmatiske og kirkerettige Stridsspørgsmaal og afgive sin Dom derom. Men det kan ikke være det høie Kammers Mening. Saadanne Spørgsmaal som: „hvad er i den evangeliske Kirke retsbegrundet? hvorledes forholder det sig med Forfatningen, med Bekjendelsen?“ ere Kirkens Anliggender, og det er min Overbeviisning, at Kammeret ikke er tilsinds at opkaste sig til Dommer angaaende saadanne Forhold. Jeg er overbeviist om, at Kammeret aldrig vil indlade sig paa Bestemmelser af den Natur. Gjorde Kammeret et sligt Skridt, vilde det efter min Mening savne enhver retlig Begrundelse og følgelig efter almindelige Retsgrundsætninger enhver retlig Virkning. Jeg vilde kunne indskrænke mig til disse Bemærkninger, for at begrunde mit Andragende, at gaae over til den simple Dagsorden; men da der her angaaende den evangeliske Kirkes indre Anliggender er bleven udtalt Anskuelser, som jeg anseer for urigtige, saa tillader jeg mig endnu at tilføie nogle Ord til andre Taleres berigtigende Ytringer, for at Landet kan erfare, hvilke Anskuelser der gjøre sig gjældende paa dette Sted.

Artikel 16 i Forfatningsdocumentet siger, at den evangeliske Kirkes Anliggender skulle ordnes og styres selvstændigt af den. I denne Artikel forekommer intet Ord om Forfatningens Form, og der kunde intet af den Art forekomme. Det vilde være den selsomste og meest skærende Modsigelse, naar der i den samme Artikel, som proclamerer Kirkens Selvstændighed, blev paatrængt Kirken en Forfatning.

En saadan Modsigelse har Forfatningsdocumentet ikke gjort sig skyldig i. Deri findes intet om Forfatningens Form, hvad jeg udtrykkeligt maa fremhære i Anledning af modsatte Bemærkninger. Ligesaa lidt tales der i samme Artikel om Udførelsen

Digitized by Google

af samme som paahvilende Statens Øvrighed, hvortil andre Talere have hentydet. At virkeliggjøre Artikel 15 er ikke Statens Øvrigheds Sag.*) Kirken ordner sine Anliggender selvstændigt, Kirken, saavel den evangeliske som den katholske, ved sine egne Organer.

Den katholske Kirke vil ikke lade Nogen gribe ind i sine indre Anliggender; den vil sikkert ikke tilstede Regeringer paa Grund af Artikel 15 at tage den katholske Kirkes Anliggender i sin Haand og lede dem til en foregiven selvstændig Ordning og Bestyrelse. Jeg troer, mine Herrer! baade som Embedsmand og som Medlem af den evangeliske Landskirke at turde udtale den Overbeviisning, at den evangeliske Kirke kan gjøre Fordring paa en ligesaa god Behandling fra det høie Kammers og fra Statsregeringens Side. Der er sikkerlig Ingen, som mener, at den evangeliske Kirke kan stilles paa et lavere Trin, at man kan byde den mere end den katholske Kirke. Jeg troer, at man vil lade saavel den evangeliske som den katholske Kirke beholde dens velbegrundede Ret til, paa Basis af dens Forfatning selvstændigt at ordne og styre sine Anliggender. Der er vel fra denne Tribune bleven udtalt den mærkelige Anskuelse, at den evangeliske Kirke endnu ikke har nogen Forfatning, men jeg troer, at en saadan Anskuelse vanskeligt vil kunne gjælde for at være begrundet. Den evangeliske Kirke har sin Forfatning. Den er paa det Fuldstændigste eftervist og grundfæstet i Landets Love, i Kirkeanordningerne, i Reformationens Bekjendelsesskrifter og de i Retslærdes Skrifter. Den evangeliske Kirke har bestaaet i over 300 Aar med denne Forfatning, og fra en lille Begyndelse af udviklet sig til

*) Ministeren sagde i denne Sammenhæng i den mundtlige Tale: „Forfatningens Artikel 15 behøver aldeles ikke at blive til Virkelighed.“ De stenographiske Referater ere her ikke tro.

Digitized by Google

en stor Bygning. Ved denne Forfatning har den havt den største og meest indgribende Indflydelse paa Preussens Skjebne og Udvikling og dermed ogsaa paa Tydsklands Udvikling. Om den evangeliske Kirkeforfatnings Existents end ikke uden det laae klart for Dagen, saa vilde det af denne Kjendsgjerning, af denne levende Udvikling og Virksomhed fremgaae som utvivlsomt, at den evangeliske Kirke har en Forfatning og tilmed en fast begrundet Forfatning. Uden en Forfatning vilde den være et Phantom, et formløst Væsen og vilde aldrig have været i Stand til at tilveiebringe saadanne Resultater, at udfolde en saa rig Virksomhed. Efter den bestaaende Kirkeforfatning, saaledes som den i over 300 Aar har været anerkjendt i den evangeliske Landskirke uden at betvivles af Nogen med noget Resultat, er Kirkeregimentet i Landsherrens Haand. Dette Landsherrens Kirkeregimente er ogsaa for Øieblikket i uomtvistelig retlig Gyldighed og i fuld Virksomhed.

Ingen kan paastaae, at dette Landherrens Kirkeregimente kan sammenlignes med et udvortes Herredomme over Kirken. Landsherren tilhører selv Kirken og fører Regimentet i den som dens levende, dens fremragende Medlem. Han tjener Kirken; ligesom andre Lemmer tjene den med andre Kræfter og andre Gaver, saaledes tjener han den med sin Anseelse og sin Magt. Landherrens Kirkeregimente er den faste Støtte, til hvilken den evangeliske Kirke i Aarhundreder har støttet sig og endnu støtter sig, og ved hvilken den næst Guds Bistand ogsaa vil modstaae kommende Tiders Storme. Den evangeliske Kirke regeres af Landsherren men efter Kirkens bestemte Love ved ordnede Autoriteter. Disse Autoriteter, der af Kongen ere udnævnte til Bærere af Kirkemagten, ere ifølge anerkjendt Ret sande kirkelige Autoriteter. Superintendenterne, Consistorierne og Overkirkeraadet ere udnævnte af Kongen ifølge hans Kirkeembedes Befoielse; de ere Kirkens sande Organer, dens ret-

Digitized by Google

mæssige Repræsentanter. Hvilke yderligere Former der ville udvikle sig i Kirkens Liv, Menighedernes Organisation o. s. v., maae indordne sig under denne Kirkens bestaaende, retligt begrundede Forfatning.

Jeg har anseet det for min Pligt at udtale de Grundsætninger, som gjøre sig gjældende paa dette Sted. Det er de Grundsætninger, angaaende hvilke de levende Lemmer af den evangeliske Kirke, idetmindste den langt overveiende Deel af samme, stemme overeens til Trøst og Bestyrkelse for dem selv i vor Tids Vildfarelser.

Ved disse Grundsætninger vil der ogsaa her paa dette Sted blive holdt fast. Man vil aldrig stride til at sammenkalde en constituerende Forsamling for den evangeliske Kirke, og derved udsætte dens velbegrundede Retstilstand for Fare og endog give dens Existents til Priis for Tilfældighed.

Efter alle disse Betragtninger er det min faste Overbeviisning, at det høie Huus vil gjøre Ret i, ikke at give sig videre af med denne Petition og med Kirkevæsorgsmaalets indre Anliggender, og at gaae over til den simple Dagsorden."

I faa Ord er Meningen heraf: Gjennemførelsen af den evangeliske Kirkes Selvstændighed kræver aldeles ikke Oplivelsen af dens nuværende og Indførelsen af en ny Forfatning, ligesaa lidt som det er Tilfældet med den romersk-katholske Kirke. Thi dens Forfatning er kirkelig, Landsherrens Regimente er et virkeligt Kirkeregimente. Artikel 15 behøver derfor aldeles ikke at fuldbyrdes; Kirken er allerede selvstændig, og dens bestaaende Regimente uomtvistelig retmæssigt. Statsmagten har netop paa Grund af Artikel 15 ingen Beføielse til at rokke denne retskraftige Forfatning, hvad der vilde skee grundigst ved Sammenkaldelsen af en constituerende Synode.

Denne Opfattelse staaer vel i fuldkommen Modsætning til Ministeriet Schwerins Standpunkt og Ministeriet Ladenbergs

Digitized by Google

Forskrifninger, men den har dog en klar og consequent Mening, som ikke ophæver sig selv, og hvis Grunde vi derfor nærmere maae undersøge.

Det er fuldkommen rigtigt, at, dersom den evangeliske Kirke havde en fra Statens Regimente forskjellig, reen kirkelig Forfatning, som Tilfældet er med den katholske Kirke, saa befandt den sig i samme Stilling som denne, at nemlig Selvstændigheden ikke betingede en Forandring af dens Forfatning. Men denne Anskuelse har rigtignok en slem Præjudits imod sig allerede af den Grund, at man dog selv for den katholske Kirke har anseet det nødvendigt at fuldbyrde dens Selvstændighed, det vil sige, at løse nogle statslige Attributioner, der havde heftet sig til Kirken, som det kongelige Placet og andet Lignende. Eller var det maaskee de katholske Deputeredes Mening ved Forfatningsrevisionen, at disse Rettigheder maatte gaae over fra Kongen til Kirken alene af den Grund, at Kongen tilhører en anden Confession? Og i andre Lande, hvor Landsherren hører til den romersk-katholske Kirke, regnes disse Friheder der ikke med til Kirkens Selvstændighed? Saaledes bliver altsaa fra katholsk Side al kirkelig Myndighed, der er knyttet til Landsherren, betragtet som en Sammenblanding af det Kirkelige med Staten. Ifølge denne samme Anskuelse maa da den evangeliske Kirkes Forfatning, der er aldeles afhængig af Landsherren, erklæres for en fuldkommen Uselvstændighed og det evangeliske Kirkeregimente for et Regimente af fuldkommen statslig Natur og statslig Oprindelse, og det maa anseés som medhenhørende til den evangeliske Kirkes Selvstændighed at afskaffe alle til Landsherren knyttede kirkelige Attributioner, det vil sige, den fuldstændige Ophævelse af Landsherrens Kirkeregimente med alle dets Organer. Denne Anskuelse er den rette. Enhver kirkelig Magtfuldkommenhed, som er bunden til Landsherren, er af statslig Natur og statslig

Digitized by Google

Oprindelse og maa følgelig bortfalde med den kirkelige Selvstændighed.

Den modsatte Mening hviler derimod paa en særdeles svag Grundvold, nemlig paa den Sætning, at den evangeliske Landsherre er i Besiddelse af Kirkeregimentet, ikke som Landsherre, men som Kirkens præcipuum membrum.

Vi ville her forbigaae alle Argumentationer ud af den evangeliske Kirkes og dens Symbolers Væsen, som bestemt fordrer Adskillelsen af de to Sværd, det geistlige og det verdslige. Vi ville heller ikke her opholde os ved kirkeretlige Deductioner, ikke føre Beviis for, at Reformatorerne ikke have overdraget præcipuis membris Kirkens Regering men dens Beskjermelse og Beskyttelse, ikke nærmere gaae ind paa den bekjendte Sandhed, at den preussiske Ret, saaledes som den er fremstillet i den almindelige Landret, ene og alene betragter de kongelige Kirkeautoriteter som Statens Tilsynsøvrighed over Summen af de evangeliske Menigheder, og at indtil den Dag idag Kirkeregeringen og Kirkelovgivningen ved Landsherren ikke beroer paa nogensomhelst Retstitel, men udelukkende paa den factiske Magt.

Vi ville for et Øieblik antage, at den factiske Besiddelse er retlig, og at Fyrsterne besidde denne fulde Kirkemagt i deres Egenskab af Kirkees præcipua membra. Saa gjøre vi blot det eneste Spørgsmaal: hvorved ere da de evangeliske Fyrster Kirkens præcipua membra? Vilde Reformatorerne dermed betegne en kirkelig Egenskab ved dem? Vilde de dermed udsige, at Fyrsterne til enhver Tid ere de Ypperste i Henseende til Fromhed og Kjærlighed? Opstillede de maaskee det Dogme, at Christelighed og Kirkelighed stiger i Forhold til den borgerlige og politiske Stilling? De kaldte ogsaa Stædernes Øvrighed præcipua membra, og Kirkeregimentets nuværende Styrere,

Digitized by Google

som ved den nye Menighedsordning ville berøve Magistraterne og Byconsistorierne deres kirkelige Rettigheder, fordi de ere politiske Størrelser, maae see vel til, om de ikke ramme sig selv derved. Enhver, som kun nogenlunde kjender Sammenhængen, veed, at Fyrsterne og Magistraterne alene som Landets og Stædernes Øvrighed kaldtes præcipua membra, og at Kirkens Beskyttelse blev overdraget dem ene og alene for deres Stillings og Magts Skyld. Ere Landsherrerne altsaa i Besiddelse af Kirkeregimentet som præcipua membra, saa vil det ikke sige andet, end at de ere i Besiddelse af Kirkeregimentet som Landsherrer; men at være Landsherre er jo dog ikke en kirkelig Qualitet.

Saaledes forandres Sagen ikke i mindste Maade ved denne Theorie, ifølge hvilken ogsaa det nuværende Kirkeregimente er af statslig Natur; thi Landsherren besidder det som Landsherre, det vil sige, som Statens Overhoved. Men er det Tilfældet, saa følger alt det Øvrige af sig selv. Hvor Kirken skal udskilles fra Staten, det vil sige, blive selvstændig, der maa Landsherrens Kirkeregimente saavelsom alt statsligt Kirkeregimente ophøre. Men hvor Kirkeregimentet skal forblive forenet med Staten, det vil sige, hvor Kirken ikke skal være selvstændig, der er i det absolute Monarchie Monarchen ogsaa Kirkens absolute Regent, og i det constitutionelle Monarchie, hvor Statsmagten deles, maa den til Statsregimentet knyttede Kirkemagt underkastes den samme Deling, og al kirkelig Lovgivning tilveiebringes ved Overeenskomst imellem de lovgivende Statsmagter, hvad factisk er Tilfældet i England og andetsteds. Men i Preussen er fra den 5te December 1848 af den evangeliske Kirke i alle dens Anliggender juridisk selvstændig, det vil sige, befriet for Statsregimentet. Derved er i Kirken ethvert statsligt Regimente retligt til Ende, ikke blot Kamrenes

Digitized by Google

og Ministeriets, men ligesaa fuldt Kronens som Kilden til al Statsmagt hertillands; Kirken maa uafhængigt af dette Regimente skabe sig selv en ny Regjering. Heraf følger nu med Nødvendighed Alt, hvad vi ovenfor have udviklet, fornemmelig den ufortøvede Sammenkaldelse af en retsgyldig constituerende Generalsynode for den hele evangeliske Landskirke.

Ja, naar det nogensinde kunde falde Kirken ind, atter at ville overdrage det den selv tilfaldne Regimente til Landsherren ved en frivillig, selvbevidst Akt, uden at blive sit inderste Væsen utro, og naar den constitutionelle Stat nogensinde kunde tilstede, at Kronen førte et uansvarligt, det vil sige, et af Kamrene og ansvarlige Ministre uafhængigt Kirkeregimente paa eget Ansvar, hvad den dog aldrig kunde tilstede uden at fornægte alle constitutionelle Principer, — saa maatte dog fremfor Alt Landsherrens Kirkeregimente ophøre indtil hiint Tidspunkt, og Kirken gjenoprettes i sin Forskjellighed fra hiint, for at kunne foretage hiin Overdragelsesakt paa gyldig Maade, da jo Ingen vil kunne paastaae, at Landsherrens Kirkeregimente selv i Kirkens Navn kan fuldbyrde denne Overdragelse af Kirkeregimentet til Landsherren.

Det er altsaa en naturlig Følge af Landsherrens Magt, at dens Ophør er den nødvendige reelle Forudsætning for Kirkens Selvstændighed. Var dette end ikke indlysende af sig selv, hvad vi have eftervist, saa har dog Forfatningdocumentet opstillet Artikler om Kirkens Selvstændighed i denne og ikke i nogen anden Mening. Lad dem træde frem, som vove at benægte dette. Denne Basis er uovervindelig, hvilke Theorier der end opstaae og falde. Artiklen om Selvstændigheden er i denne ovenfor betegnede Mening og ikke i nogen anden en forfatningsmæssig Ret. Men saalænge der endnu skal være Ret til i Verden, maa den Grundsætning gjælde,

Digitized by Google

at enhver Lov bør fortolkes i den Aand, i hvilken den er given. Fortolkninger, som overse den historiske Sammenhæng eller vel endog føre til det Modsatte af den historiske Sammenhæng, ere paa alle Enemærker samvittighedsløs Vilkaarlighed; paa Lovens Enemærke ere de en Forbrydelse, som undergraver al Lovens og den lovgivende Magts Helligheid i Gemytterne, og derved det sikreste Middel til Samfundsvæsenets Opløsning.

Digitized by Google

Efterretning om Irvingismen.*)

Af
J. Stockmeyer,
Præst i Basel.

1850.

Det Punkt, hvorfra vi maae gaae ud, er Spørgsmaalet: hvorledes Irvingismen betragter de forskjellige christelige Søsterkirker. Den fælder nemlig en meget ugunstig Dom over dem alle tilsammen. „Ikke Rom alene er Aabenbaringens Babylon (Cap. 17), Rom er kun en af Gaderne i denne Forvirringens Stad, men Christenheden er denne store Stad Babylon" o. s. v. Vi overlade det til den romerske Kirke at svare for sig selv, men vi spørge med Forundring, hvorledes vor evangeliske Kirke med Rette kan kaldes et Babylon, da dog Guds Ord forkyndes reent og luttret i den, og de hellige Sacramenter forvaltes efter Skriften, og da den efter sin Tilblivelse trods alle de Mangler, den monne have, har aabenbaret saa megen Aand og Kraft og vundet saamange Sjele for det evige Liv i Christus Jesus. Alt dette benægter nu Irvingismen egentlig ikke, men den roser os ikke synderligt derfor. Den lægger mere Vægt paa andre Ting, nemlig paa de fire Embeders fuld-

*) Jvf. Hohl: Ed. Irving's Liv og Skrifter (i dette Tidsskr. 1840. S. 255—306.

Digitized by Google

stændige Organisme, bestaaende af 1) Apostle, 2) Propheter, 3) Evangelister, 4) Hyrder og Lærere — hvis Nødvendighed den ifølge en meget tvungen Forklaring finder udtalt allerede hos Apostelen Paulus (Eph. 4, 11) —, samt paa en, alene ved denne Organisme opnaaelig, udvortes gjennemført kirkelig Eenhed. Da den nu ikke i tilbørlig Grad finder disse Fordringer hos nogen af de bestaaende christelige Kirker, saa indrømmer den dem alene en „Rest af Sandheden," som „ofte er forbleven skjult og begravet under Massen af de jordiske Lærdomme og Overleveringer, ligesom det rene Guld i Jordens Indre." Brøden tilregnes de to Kirker, den katholske og den evangelske, paa følgende Maade: „Den katholske Kirke har kjøbt Eenheden paa Livets Bekostning, den evangelske har forskjertset Livet ved at foragte Kirken som Herrens Legeme, uden hvilket Livet under Aandelighedens Navn kun er en mystisk Drøm." Derpaa opkastes det Spørgsmaal: „hvilke Virkninger har Reformationen frembragt, naar vi alvorligt ville gaae ind paa Sagen?" og Svaret lyder: „istedetfor en Reformation er der tilveiebragt en Adskillelse. Og nu, efter 300 Aars Forløb, har denne Adskillelse paa den ene Side fremkaldt en kold, død, formel, selvbehagelig, forfølgelsessyg Eenhed, og paa den anden Side Fiendskhed, Had, Iversyge, Frækhed, uendelig Opløsning, Opgivelse af Former, Lærdomme, af den christelige Aabenbarings Grundsætninger, kort sagt, af Alt." „De protestantiske Reformatorer, hedder det endvidere, tilveiebragte ikke engang i deres Tid Eenhed, men forsøgte kun det bestaaende Babel med flere Secter. De nøiedes med at begrunde Systemer og søgte at opbygge Kirkerne paa Lærdomme og Troesbekjendelser istedetfor at vende sig til Gud, for at han kunde opbygge sit Tempel paa levende Mennesker, som beklæde hans Embeder." Fremdeles: „Ogsaa gaae hos dem (Protestanterne) aabenbart samme Misligheder i Svang som i den græske Kirke; Livet

Digitized by Google

er næsten udslukt, Guds Kirke er traadt under Fødder eller behandles kun som Statens Tjenerinde" o. s. v. Af det Ovenstaaende fremgaaer, at den forskjellige Slags Virksomhed i den protestantiske Kirke, hvori vi med Glæde see sienspynlige Livsyttringer af en levende Christendom, kun ville finde liden Naade for Irvingismen. Saaledes siges der i et af dens Skrifter, efter at der omstændeligt er bleven klaget over Protestantismens Sønderlemmelse: „Og de virkelige eller foregivne nyere Opvækkelser midt iblandt den politiske og videnskabelige Partisyge," hvori de protestantiske Kirker ere nedsunkne, forandre intet i vor Fremstilling. Selv Grundsætningen om de saakaldte evangeliske Opvækkelser er ikke Tilbageførelse af de Døbte til den saliggjørende Virkning af den hele Guds Kirke tilhørende Virksomhed, men en Erstatning for Kirken ved andre enkelte eller forbundne Hjælpemidler, — ved Mænd, som ikke ere kaldte af Gud, — ved religiøse Samfund, som fortrænge Kirken i Udøvelsen af de den endnu tilhørende Embeder og Gaver ved Surrogater, opfundne af Mennesker, — ved Missionairer, Mænd og endog Qvinder, som udsendes af egenmægtigt oprettede Foreninger, — ja selv ved Bibelen, som Gud har betroet til Kirken, for at den under sin Autoritet og sin Velsignelse skal overgive den til alle sine Børn, medens den nu forsendes som et dødt Bogstav og som en Vare, hvorved man factisk nægter, at Jesus Christus, hvem de overalt kalde den eneste Frelser, er kommen i Kjødet." Denne, i de sidste Ord udtalte, næsten blasphemiske Nedsættelse af Guds Ord i Sammenligning med den menneskelige Embedsvirksomhed viser, hvilken overdreven Vægt Irvingismen lægger paa denne sidste, og man indseer, hvorledes den kan gaae saavidt, at de forekaste Protestanterne, at de foragte mange af de vigtigste Øvelser og Naademidler. Dette henføres nemlig hovedsageligt til Kirkebestyrelsens Embeder, hvilke, efter den irvingske Lære, vel ere

Digitized by Google

tilstede i den katholske Kirke i forfalsket Skikkelse, idet der eet Menneske (nemlig Paven) anmasser sig den apostoliske Værdighed, der kun kan tilkomme et Collegium af tolv Mænd; men alligevel, saa forsikres der, er dette dog bedre end aldeles ikke at anerkjende noget synligt Overhoved over den hele Kirke, som Tilfældet er hos Protestanterne.

For alle disse Onder lover nu Irvingismen at helbrede Christenheden.*) Den forjætter: „ved Guds velsignende og gode Haand at bringe paa lige Maade Befrielse til Alle, Katholiker og Protestanter, Kirken i Øst og i Vest, at føre Kirken til en Eenhed, hvori den fulde Sandhed skal erkjendes, og hvorfra al Vildfarelse

---

) Meget characteristisk udtaler et Skrift, Narration of events affecting the position and prospects of the whole christian church, London, 1847. S. 24—25, sig om den Stilling, som Irvingismen paastaaer at indtage overfor den hele christelige Kirke, — tillige en Prøve paa irvingsk Textbehandling og irvingsk Prophetі: „Paa den Tid da Kirken blev oprettet i London, følte Apostelen sig dreven til at anordne Oplæsningen af det 2det og 3die Cap. af 1ste Samuels Bog; under denne Oplæsning blev der udtalt Spaadoms-Ord, som anvendte hine Capitler paa Præsteskabets nuværende Tilstand i Christenheden. Den gamle og blinde Eli fremstiller den nuværende Mangel paa kritisk Gave og Tugt i Kirken og den næsten fuldkomne Opgivelse af sand præstelig Værdighed og Autoritet. Elis to Sønner, som ventede paa Præstedømmet, betegne Adskillelsen imellem de biskoppelige og de presbyterianske Former i Kirkebestyrelsen; disse unge Mænds Opførsel gav et Billede af Misbrugen af den præstelige Anseelse, af de vanærede Kirker, der ikke behandles som Christi hellige Brud men som Bolerske, og af Præsterne, der anvende Herrens Offer til egen Fordeel, ikke til Guds Ære. Samuels Kaldelse anvendes paa Guds Værk (saaledes behager Irvingerne at kalde sig selv), idet han ad overordentlig Vei kaldte og betegnede dem, som erkjendte hans Stemme og vare villige til at tjene ham, til Præster i sit Huus, istedetfor at vælge de ansatte Præster til sin Tjeneste, hvilke, som Corporation betragtet, ikke havde villet erkjende ham og vare afvegne fra hans Vei."

Digitized by Google

skal fordrives, og Christi Brud smykkes med alle kostelige Klenodier og Gaver, og beredes ved Sandhed og Kjærlighed og Aandens Førstegrøde til Lammets Bryllupsfest." Og hvorved tiltroer Irvingismen sig at kunne udføre dette? Først og fremmest ved det firedobbelte Embedes Organisme, som den har indført. Det øverste Embede er det apostoliske. Dette Embede er vel ophørt med de tolv første Apostles Død og først nu igjen vakt til Live, men den hele Kirke har ogsaa efter den irvingske Lære i alle disse næsten samfulde 18 Aarhundreder fristet en sygelig Tilværelse. „Da Christenheden ofte har foragtet Apostlene og behandlet dem med Ringeagt, saa har Gud overladt den menneskelige Villie Seiren, og, men kun for en Tid, hævet den Autoritet, som man modsatte sig, det hellige Formynderskab og den Tugt, som de Vanhellige ikke formaaede at udholde." — Hvor paafaldende er det dog ikke, at der i de apostoliske Breve aldeles ingen Antydning findes til denne forfærdelige Straffedom, hvorved den christelige Kirke i hele 18 Aarhundreder skal være bleven berøvet sit fulde Liv og sin sande Udvikling! Ligesaa lidt forekommer der noget Forsøg paa at fastholde Apostolatet i den christelige Kirke, intet Ønske i denne Retning, ingen Klage, saafremt Straffedommen nu engang skulde betragtes som uafvendelig.

Apostolatets Gjenoprettelse er nu det væsenligste Fortrin, hvoraf Irvingismen roser sig. „Det er alene Apostle, som under Herrens Fraværelse have den Opgave og Fuldmagt af ham, at herske over Kirken. Deres Gjenindsættelse er den eneste Hjælp for Kirken; alt Andet vilde kun være et dybere Fald og en yderligere Forvildelse fra den rette Vei." „Apostlene, betragtede som en Corporation, et Collegium, en Eenhed, ere de Lovgivere og Herskere i Kirken, ved hvilke Herren bestyrer sit Embede." Forskjellen imellem den irvingske og den pavelige Lære saavelsom det nøie Slægtskab imellem begge be-

Digitized by Google

tegnes ved følgende Ord: „deri bestaaer den sande Eenhed af Regimentet og Læren, ikke at een Person mener at besidde Christi Aand eller anmasser sig at være Christi Statholder eller Repræsentant og Kirkens synlige Overhoved, thi denne Værdighed tilkommer intet Menneske her paa Jorden, men deri, at et Samfund af tolv Apostle ere kaldte af den Hellige Aand, udvalgte af Herren og bemyndigede af ham alene; de repræsentere Israels tolv aandelige Stammer og ere blevne til Eet overeensstemmende med Herrens Ord, Joh. 17, 11. 17: „hellige Fader, bevar i dit Navn dem, hvilke Du haver givet mig, at de maae blive til Eet, ligesom vi ere Eet. Hellige dem i Din Sandhed, Dit Ord er Sandhed." Og Kirkens Eenhed bestaaer deri, at den udgjør eet Samfund med Apostlene, underkaster sig dem, modtager Lærdomme, Love, Befalinger af dem og er bleven til Eet med og iblandt dem, i Overeensstemmelse med Herrens Ord: „jeg beder ikke alene for Disse, men ogsaa for dem, som ved disse Ord ville troe paa mig, at de maae blive til Eet i os." Og frembeles: „jeg i dem og Du i mig, at de kunne blive fuldkommen til Eet." Det smerter at see dette herlige Sted, saa fuldt af om Inderlighed, misbrugt til at begrunde en plump Hierarchisme, der istedetfor een Pave sætter et Collegium af tolv.

Hvor fuldstændigt Irvingismen vover at stille sine nulevende Apostles Værdighed paa samme Trin som Christi Apostles, fremgaaer endnu tydeligere af følgende Ord: „Det apostoliske Embede besidder denne Udmærkelse fremfor alle andre Embeder og Autoriteter i Kirken, at disse sidste kun middelbart hidrøre fra Herren, idet den behørige Fuldmagt og Gave kun er meddeelt ved Apostlenes Haandspaalæggelse. Apostelen derimod er begavet og bemyndiget umiddelbart af Herren selv, og maa kunne sige om sig, hvad Paulus siger: en Apostel, ikke af

Digitized by Google

Mennesker og ved Mennesker, men ved Jesus Christus og Gud Faderen."

Det andet Embede er det prophetiske. Propheterne skulle til Kirkens Bedste „yttre," hvad den Hellige Aand umiddelbart indgiver dem; og dette er væsenligt af tredobbelt Art: de forkynde det Tilkommende, de udpege de Personer, som af Apostlene skulle indvies til dette eller hiint Embede, og de meddele det rette Blik paa den hellige Skrifts Fortolkning. Forskjellen imellem den prophetiske og apostoliske Gave bestemmes nærmere paa følgende Maade: „Prophetens Naadegave bestaaer i en saadan Indvirkning af den Hellige Aand, at Mennesket bevæges ved en overnaturlig Drift, der virker paa hans Organer og Lemmed og bringer ham til at tale og handle formedelst en Magt, der ikke tilhører ham selv og ikke tilføres ham fra hans egen Villie, men hans Villie følger den aandelige Tilskyndelse, som han er sig bevidst. Enten kan man gjøre Modstand imod denne Magt, eller ogsaa kan Menneskets Villie bøie sig for det Ord eller den Handling, som Aanden indgiver. Den Apostoliske Gave bestaaer i en saadan Indvirkning af den Hellige Aand, at Mennesket er i den Grad hævet til Christus, at han taler og handler frit, saaledes som hans Pligter kræve det af ham; og derved følger han ikke en overnaturlig aandelig Tilskyndelse, men som et fornuftigt, tilregneligt, selvvillende Væsen handler han overeensstemmende med Christi Aand."

Det tredie Embede er Evangelisternes. Deres Antal er fastsat til 60, efter Antallet af de Støtter, som omgave det mosaiske Tabernakels Forgaard; thi de skulle ligesom danne Portene til den irvingske Kirke, ved overalt at søge at udbrede den og at indbyde „de Døbte" til at indtræde i den.

Medens disse tre Embeder staae i Forhold til den hele Kirke, er det fjerde, nemlig Styrde- og Lærer-Embedet, indstiftet til de enkelte Menigheders Tjeneste. Dette Embede beteg-

Digitized by Google

nes nu nærmere paa følgende Maade: Enhver Menighed har sin Engel (det vil sige, Biskop), som er kaldet ved Prophetiens Udsagn og ordineret ved apostolisk Haandspaalæggelse, og hvis Pligt det er at herske i Henseende til Ordet og Læren; at føre et almindeligt Overopsyn med Kirkens Embedsmænd og dem, der ere udrustede med Aandens Gaver; at iagttage og lede Evangelisterne i deres Gjerning; at have Tilsyn med Diakonatsanliggenderne og Alt, hvad der vedkommer Hjordens timelige Anliggender; at føre Forsædet ved den daglige høitidelige Gudstjeneste, ved Nadveren og ved Menighedens Raadsforsamlinger." Ved Siden af ham staae „6 Ældste (eller Præster), hvis Pligt det er at dele Engelens Ansvar i Henseende til Opsyn og Regering over Menigheden, dog ere de ikke stillede lige med Engelen, men handle under hans Autoritet; med og under Engelen deeltage de i hans Embedsvirksomhed; de trøste og tjene Hjorden i dens aandelige Trang, sørge for de Syge, og staae i vanskelige Tilfælde ved Engelens Side som et raadgivende Collegium." Dertil komme endnu:

„Sex Hjælpere, ligeledes ordinerede Ældste, hvis Pligt det er at staae de Ældste bi, i sammes Fraværelse at træde i deres Sted, og da at udføre alle de Ældstes Forretninger, ikke i eget men i de Ældstes Navn, hvis Suppleanter de ere." Fremdeles

„Een Høveddiakon og sex andre Diakoner, hvis Pligt det er at sørge for Hjordens timelige Anliggender; især deles-heb bør de gaae omkring blandt Hjorden og iagttage deres Opførsel i Ord og Vandel, om den stemmer med den sunde Lære (saaledes ere Hjælperne og Diakonen ligesom den Ældstes høire og venstre Haand); de hæve og modtage Tienderne og Menighedens frivillige Gaver, sørge for de Fattige og ere de Canaler, gjennem hvilke Menighedens Gaver tilflyde Herren; og hvad der saaledes er samlet, offret til Gud og helliget

Digitized by Google

af ham, have de at anvende til de Fattiges Lindring og Bestridelsen af alle øvrige Udgifter." Endelig

„Underdiakoner og Diakonisser, som skulle staae Diakonerne bi i deres Virksomhed.

Det maa endnu bemærkes, at ethvert af disse fire Hovedembeder ved almindelige Kirkesamlinger og andre Leiligheder repræsenteres ved En ud af Embedspersonalets Midte, der da kaldes dette Embedes „Pille" og er primus inter pares, saa at der gives en Apostlenes, en Propheternes, en Evangelisternes og en Englenes Pille.

Ved den store Færdighed i vilkaarlig Skriftfortolkning, som Irvingismen overalt lægger for Dagen, er det ganske i sin Orden, at den ogsaa veed at anføre mangfoldige Bibelsteder til Fordeel for denne complicerede Embedsmechanisme. Den finder denne antydet ikke blot i den syvarmede Lysestage med dens Knopper og Blomster; ikke blot i Tabernaklets Piller, Stave, Ringe og Tæpper o. s. v.; ikke blot i den prophetiske Visions Cherubskikkelser, Ezechiel Cap. 1,*) men ogsaa i

*) Hvor (see Narrative S. 71) den majestætiske Løve betegner Apostelembedet, den i Himmelens Skyer svævende, skarpsynede Ørn det prophetiske Embede, det med den lidende Menneskehed følende og sympathiserende Menneske Evangelist-Embedet, som forkynder Naade og Fred, og den taalmodige, arbeidsstærke, aagbærende, korntærskende Oxe Hyrde- og Læreembedet. — Som en Prøve paa, til hvilken Leg den irvingske Typik udarter, anføre vi her Forklaringen af de fire Tæpper over Tabernaklet og deres Længde og Brede! Breden af de enkelte Tæpper (4 Alen) svarer til den firedobbelte Fuldstændighed af den christelige Kirkes Bedækning ved hiint firedobbelte Embede i samme (her citeres Eph. 4, 11); medens sammes Længde (28 Alen) svarer til Anvendelsen af denne firedobbelte Bedækning paa den hele Kirke for alle Slægter, thi Tallet 28 er den syvfoldige Gjentagelse af disse fire, og syv er den kirkelige Fuldstændigheds Tal. Dog disse Tæpper vare paa hver Side en Alen for korte, ogsaa er 28 Maanens og ikke Solens Tal. Saaledes refererer hiin Kirkens Bedækning ved dette firedobbelte Em-

Digitized by Google

den johanneiske Vision, Aab. Cap. 21, hvor der i Beskrivelsen af den himmelske Stad findes et Forbillede paa et endnu tilkommende stort irvingsk Concilium. Forøvrigt viste denne Embedsmechanisme sig i sin hele Besværlighed ved et saadant Concilium, som virkelig blev holdt i Juli 1835. Dengang nemlig, 1835, blev Ordningen for en saadan Kirkeforsamling kundgjort ved Prophetiens Lys, svarende til de i de forskjellige Dele af Tabernaklet værende Forbilleder, og Apostlene ordnede Forsamlingen overeensstemmende med dette Lys. Denne Ordning er følgende: Naar der reises et eller andet Spørgsmaal, vedkommende Bestyrelsen eller Ledelsen af en af Menighederne, saa underkastes det Conciliets Afgjørelse; de ledende Grundsætninger for dets Afgjørelse udtales ved nogle af Apostlene, som ere bestikkede hertil; de Ældste fra de syv Kirker (nemlig fra dem i London, hvilke i deres Syvtal repræsentere den hele Kirke), der ere tilstede som Raadgivere, afgive deres Erklæringer, og de syv Engle samle og forarbeide det Væsenlige ud af disse de Ældstes Overveielser, idet de tilføie deres egne Anskuelser. Syv ordinerede Profeter, der indtage deres Plads ved Conciliet, erholde Leilighed til at tale et Ord med, som Herren indgiver dem det. Derpaa trække Apostlene sig tilbage, for at tage den hele Sag under Overveielse, hvorpaa den Ældste blandt Apostlene kundgjør deres Dom; tillige fremsætte nogle andre Apostle de Grunde, hvorpaa Dommen og de ledende Grundsætninger ere byggede, og gjøre de nødvendige Bemærkninger til det Raad, der er bleven meddeelt, og dermed er Sagen afgjort," Forfatteren af det oftnævnte Skrift, Nar-

---

bede sig til Kirkens nuværende Tilstand i Verden, men ikke til den fremtidige fuldkomne Tilstand under Retfærdighedens Sol o. s. v. See Skriftet „det mosaiske Tabernakel, dets Indretning og Cultus som Forbillede for den christelige Kirke." Frankf. 1847.

Digitized by Google

rative o.s.v., paastaaer om samtlige de christelige Kirkers Retroende, at de med al deres Moie intet udrette, fordi Kirken uden dette siredobbelte Embede maa drives frem og tilbage af enhver Lærdoms Vind." De kæmpe, raaber han, og kæmpe forgjeves, thi de kæmpe imod Goliath med Sauls uhensigtsmæssige Rustning." — Og naar man saa læser den ovenstaaende Beskrivelse af den Gang, som Forhandlingerne tage ved en saadan Kirkeforsamling, saa fristes man meget til, tvertimod ved dette siredobbelte Embede at tænke paa hiin Rustning, i hvilken den unge David ikke kunde bevæge sig frit.

Et andet Fortrin, hvoraf Irvingismen roser sig, er Cultus, Gudstjenestens Form, angaaende hvilken de irvingske Propheter have havt mange nye og virkelig overraskende Indskydelser, som alle gaae ud paa, at Gud i Tabernaklets mangfoldige Gjenstande og Indretninger nøiagtigt har betegnet de Christne, hvorledes de skulle indrette deres Gudstjeneste. At der i Tabernaklets Indretninger lige indtil dets enkelte Dele søges en dyb Betydning, er ikke noget Nyt, som først er bragt for Dagens Lys af Irvingismen; med slige Forskninger have ogsaa protestantiske Theologer forlængesiden beskæftiget sig. Men, medens vi forstaae det apostoliske Ord Hebr. 10, 1 ff.: „Loven er Skyggen af det Tilkommende o. s. v." saaledes, at de i det Gamle Testamentes Skikke og hellige Gjenstande typisk fremstillede Ideer, nemlig Verdens Forsoning med Gud, Guds Væren blandt og i Menneskene, Guds Folks Fremstilling for Herren o. s. v., væsenligt ere realiserede i den ved Christus fuldbragte Forløsning og i det Samfund, som vi nu have med Christus og ved ham med Faderen og atter igjen indbyrdes, saa er Irvingismen ikke tilfreds dermed, men vil, at alt dette endnu paa ganske særegen Maade skal fremstilles i en kunstig Cultus, og denne Cultus, der ikke er indstiftet for de Christnes Opbyggelses Skyld og beregnet derpaa, betragter Irvingismen

Digitized by Google

som den Christnes egentlige gudsdyrkende Liv. Forfatteren af hiint engelske Skrift, Narrative, yttrer sig billigere og mere frisindet desangaaende end det tydske Skrift „det mosaiske Tabernakel.“ Medens dette gjør Gudstjenesten efter irvingsk Tilsnit til en Pligt for alle Christne, erkjender hiin, at de (Apostlene) selv ikke vide, hvorvidt der i Henseende til disse Ting (Gudstjenestens Former) allerede i den nuværende Verdensorden kan gjennemføres en almeengyldig Regel, da herved saameget er afhængigt af Menneskenes legemlige og aandelige Eiendommelighed, ja endog af de klimatiske Forhold. Imidlertid prises dog det irvingske Cultussystem som en kostelig Gave af den Hellige Aand, der har aabenbaret det ved de nye Propheter. Dette System beroer nu som sagt paa en i det meest Enkelte gaaende Udtydning af det mosaiske Tabernakel, i hvilken Symbolik der, ved Siden af mangen sindrig Tanke, ogsaa findes megen Smaglosshed *) og saare meget Kunstleri og Vilkaarlighed.

I mange Henseender og især hvad de fungerende kirkelige Embedsmænds Klædning angaaer, tilstaaer Irvingismen selv

---

*) Som Retfærdiggjørelse af dette Udtryk tjener følgende Prøve paa hiin Symbolik (Smlgn. „det mosaiske Tabernakel, S. 17.) Gedehaarene d: det Klæde, som var vævet af Gedehaar, betyder Spaadomsaanden i Kirken, i ethvert af dens Medlemmer. Bukken, som gjerne opholder sig paa Bjergenes Høider, betegner dem, som leve i de himmelske Aabenbaringers Verden og i deres Tanker beskæftige sig med Tingenes overnaturlige Forhold. Haaret betyder det guddommelige Væv og de mangfoldige Udstrømninger af overnaturlig Trøst i Kirken. De rødfarvede Vædderskind betegne Menighedens Repræsentation ved Diakonerne. Væderen hører til samme Klasse som Faaret og er Faarenes Anfører under Hyrdens Tilsyn. Skindenes Farve tyder hen paa den høiere Stilling, som Diakonen indtager i Kirken. Den er ingenlunde en Egenskab, som følger med dens Natur, men den tilveiebringes ved dens ganske særegne Renselse ved Christi Blod.

Digitized by Google

at have optaget meget Godt af den romerske Cultus og derved at have reddet det fra Undergang.

Saaledes udrustet, træder Irvingismen frem og indbyder til sit Samfund. For en Christen, som er vant til at øse sin Belæring af det skrevne Guds Ords klare og tydelige Aabenbaring ifølge en sund Fortolknings Grundsætninger, og som, ledet af denne Aabenbaring, uden at foragte Formen dog overalt sætter Væsenet høiere end Formen, — for ham kan, hvad der her bydes, kun have liden Tillokkelse. Hvorledes skulde vel en Cultus tiltrække os, hvortil der i hele det Nye Testament ved utvungen Fortolkning ikke findes et eneste Spor antydet, saa at Irvingismen selv maa fremstille Sagen saaledes, „at den optager Værket der, hvor Paulus har sluppet det, og fører det til Ende;" — en Cultus, som Paulus vilde erklære for intet mindre end en Fortsættelse af sit Værk, men snarere straffe i samme Tone, i hvilken han straffer de galatiske og tildeels ogsaa de kolossiske Christne formedelst den sig atter indsnigende Ceremonietjeneste;*) en Cultus, som fører os fra

*) Man see f. Ex. Gal. 3, 3 og Col. 2, 16 f. og sammenligne dermed følgende Sted af Narrative (S. 48): „Det var anordnet, at den hellige Nadvere fremtidigt skulde fuldbyrdes i Londons 7 Kirker hver fjerde Søndag, og Apostlene kom afvexlende ind for denne Tjenestes Skyld (fra Albury, hvor de dengang vare forsamlede i et længere Møde). Denne Forordning blev fortolket som et Tegn paa, at Kirken endnu var i Mørket, thi Solen, Maanen og Stjernerne ere satte til Tegn og Tider og Dage og Aar (1 Mos. 1, 14). Saalænge derfor Kirken regnede efter Maanetiden, var den endnu i Natten, da det mindre Lys er sat til at herske om Natten; dog anvistes Menighederne til at længes efter den Tid, da de hver Søndag skulde deelagtiggjøres i denne himmelske Spise. Denne Regning efter Maaneder ophørte nøiagtigt 42 Maaneder efter Kirkens Oprettelse i London, til hvilken Tid, overensstemmende med Spaadommens Lys, Nadverens Uddeling hver Maaned var begyndt, og dengang var denne Dag, da den maanedlige Helligholdelse af Nadveren begyndte, bleven fremhævet med største Eftertryk som en

Digitized by Google

de lyse Himmelrum af en Guds Tilbedelse i Aand og Sandhed deels ind i det mosaiske Tabernakels Skyggeverden, deels endog tilbage til den romerske Kirkes Ceremonitjeneste, fra hvilken Reformatorerne, velsignet Ihukommelse, have udfriet os, og som vi ikke misunde dem, der trænge til den for Opbyggelses Skyld, medens vi holde os til Apostelens Ord (1 Kor. 13, 11): „da jeg blev en Mand, afskaffede jeg det Barnagtige." Hvorledes kunde vi for en saadan Cultus opgive vor egen, som rigtignok er meget simpel og fattig, vel ogsaa hist og her trænger til Forbedring, men som indeholder alle de væsenlige Opbyggelsesmidler, af hvilke de første Christne under de sande Apostles Ledelse betjente sig ved deres Gudstjeneste?

Hvad dernæst den kunstigt udtænkte Kirkeforfatning angaaer, som Irvingismen vil skjenke os, og hvorved den vil *tilveiebringe* Kirkens Eenhed, saa er Eenheden af den *i saa mange*, tildeels indbyrdes fjendtlige, Confessioner og Secter opløste Kirke vistnok en af de skjønneste Forhaabninger, der er given os med Hensyn til Fremtiden, et Haab, hvortil allerede Herrens Ord: „der skal blive een Hjord og een Hyrde," berettiger os. Men for det Første kunne vi ikke følge Irvingismen i dens groteske Miskjendelse og Forvanskning af den hele Kirkehistorie, kunne ikke, fordi hiin Eenhed fattes, betragte den hele christelge Kirke under Eet som Aabenbaringens Babylon; meget mere lærer en uhildet Betragtning af Kirkehistorien os, at denne Tid af ydre

---

mærkværdig Dag, hvilken Kirken skulde mærke sig og bevare i Erindringen. Den sidste maanedlige Fuldbyrdelse af Nadveren fandt Sted i Juni 1836, og da Conciliet traadte sammen den 14de i samme Maaned, erklæredes der, at de 42 Maaneder nu vare forløbne, og et Spaadommens Ord lod sig høre, at Dagene skulde tælles, 1260 Dage fra den Dag af, da Apostlene trak sig tilbage (til Albury); paa hvilken Tid, ifølge Spaadommens Lys, paa det Sted, hvor Apostlene vare forsamlede, den ugenlige Fuldbyrdelse af Nadveren var begyndt."

Digitized by Google

Adsplittelse er en nødvendig Udviklingsperiode, hvori Christendommens forskjellige Opfattelsesmaader maae udvikles, og de forskjellige Sider af Evangeliet uddannes i deres Anvendelse paa alle Forhold, for at de forskjellige Former snarere, naar Gjæringen er tilende, skulle slutte sig sammen til en fri Eenhed. Vi formaae heller ikke at indsee, at den forønskede Eenhed kan tilveiebringes derved, at et Collegium af tolv Mænd i England octroyerer en Forfatning og søger at bevise, at man alene kan vente Frelsen for Kirken af den. Her falder aabenbart den mod Reformatorerne reiste Bebreidelse trods alle Protester tilbage paa Irvingismen. Istedetfor at føre Kirken til Eenhed har den foroget de mange Secter med en ny, der tilmed tager sig ganske selsomt ud ved den skærende Modsætning imellem dens grændseløse Fordringer paa Catholicitet og det intetbetydende Omfang, som den nu snart i to Decennier har tilkæmpet sig. Man skal ikke begynde med Cultus og Forfatning, naar man vil arbeide hen til den urchristelige Kirkes Eenhed. Den ved den hellige Skrift saavelsom ved Historien betegnede Vei til dette forønskede Maal er en ganske anden. I alle Confessioner maae de sande Troende altid bestemtere blive sig det væsenlig Christelige, som de besidde, og Modsætningen til det Antichristelige bevidst. Ved en saadan Udskillelse vil da det specifisk Christelige allevegnefra mødes som beslægtet i gjensidig kjærlig Anerkjendelse, og uagtet mangen Forskjelligbed i Cultus og Forfatning maa der kunne fuldbyrdes en fri Hjerternes Forening i Kjærlighed, og først da vil der kunne være Tale om en udvortes Eenhed. Og til en saadan Hjerternes Forening kan en uhildet Betragtning for Tiden, ved Siden af mangt sørgeligt Tilbageskridt, dog ogsaa opdage mangt glædeligt Fremskridt.

Dog, den irvingske Kirkeforfatning har en endnu betænkeligere Skyggeside, som er aldeles uforenelig med den protestan-

Digitized by Google

tiske Bevidsthed. Hvor have vi Garantien for den uanfægtede og ufortabelige Besiddelse af det almindelige Præstedomme, denne kostelige Rettighed, som vore Fædre have tilkæmpet os i Reformationen, ifølge hvilken enhver Christen staaer i umiddelbart Forhold til sin Frelser, øser sit Troesliv ud af Skriften og former det efter Skriften, naar der paa ny fremstaae 12 Apostle, som, uden at staae i det særegne Forhold til Christus, i hvilket de første Apostle stode, og uden deres Gaver, alligevel gjøre Fordring paa lige Anseelse med hine, og ikke blot i Forbindelse med de nye Propheter have Skriftfortolkningen i deres Hænder, men endogsaa tillade sig „at optage Værket der, hvor Apostelen Paulus har sluppet det," og under Beskyttelse af denne besmykkende Phrase at føre det til Ende, som de finde det for godt? Her vender Irvingismen ret sin papistiske Side udad, og imod dens Indbydelser hæver den apostoliske Advarsel sig: „I ere dyrekjøbte, vorder ikke Menneskers Trælle!" (1 Kor. 7, 23).

Vi kunne altsaa ikke beslutte os til at gjøre Brug af Irvingismens Tilbud, men maae simpelthen afvise det med Tak for Ulejligheden. Men nu optræder Irvingismen med en Fordring, som med eet Slag skal hæve alle vore Betænkeligheder. Det er allerede ovenfor ved Fremstillingen af de fire Embeder bleven omtalt, at de irvingske Apostle og Propheter føre deres Kaldelse tilbage til en umiddelbar Aabenbarelse af den Hellige Aand. Følgelig maatte disse staae overfor os som en høiere Autoritet, hvilken vi aldeles ikke havde at prøve, men uden videre at underkaste os. I denne Aand lader ogsaa Irvingismen sine Opfordringer udgaae til os. Naar Herren paany sender Apostle og Propheter til sin Kirke, og de Døbte forkaste og forfølge dem, saa erklære de sig herved for Frafaldne. Og saaledes skal Lyset aabenbare Mørket. Herrens Komme i den

Digitized by Google

Hellige Aand til sin Kirke skal bringe for Lyset saavel dem, der frygte ham, som dem, der ikke frygte ham. Sandhedens aandelige Ord skal prøve, om de ere aandelige, der bekjende Sandheden og burde forstaae dem, og skal, ligesom det bittre Forbandelsesvand (4 Mos. 5, 18), domme dem som troløse, der ikke modtage det med Glæde." Det Skrift, der udtaler sig saaledes, og hvori rigtignok den Tiltale lyder: „ærværdige Fædre og Brødre i Christus, vor Herre," er bleven til derved, at de irvingske Propheter med altid større Bestemthed fordrede „Vidnesbyrdet, Vidnesbyrdet mod Babylon." Den Hellige Aand, hedder det i den saakaldte „Fremstilling af Kjendsgjerninger," har erklæret ved Propheterne, at Kirkerne i den hele Christenhed ere fordærvede, at Herskerne i Staten have forladt Gud, og at Dommens Dag staaer for Døren; at Ordene: „Mene Mene Tekel Upharsin" ere skrevne paa Christendommens Indstiftelser; at Herren forlanger, at man skal vidne derom for Herskerne i Stat og i Kirke, og at det paahviler Apostlene at udføre dette." Som Følge heraf forfattede Apostlene et saadant Vidnesbyrd, først for England, og dernæst det ovennævnte for Fastlandet. Europas hele Christenhed blev inddeelt i tolv Stammer, og hver Stamme anvistes en Apostel, som da, ledsaget af en anden, skulde afgive dette Vidnesbyrd. Disse tolv Stammer svare til hine det aandelige Israels tolv Stammer (Aab. 7, 3 f.); af dem skulde nu ved de irvingske Sendebud de Beseglede, 12000 af hver Stamme, samles, og disse skulde som Førstegrøden bringes Gud og Lammet som Offere. — Paa et andet Sted i hiin „Fremstilling af Kjendsgjerninger" forekommer denne Trusel: „Da Gud nu har begyndt at bruge Apostle og ved dem at uddele Ordinationen og at oprette Kirker, saa skal hans Aand mere og mere unddrages alle dem, der vægre sig ved at erkjende hans Ord og Gjerning" (o: Irvingismen).

Vi skulle dernæst vende os til det Spørgsmaal, hvorledes

Digitized by Google

det egentlig forholder sig med denne den Hellige Aands umiddelbare Aabenbaring i den irvingske Menighed. Dette Spørgsmaal fører os tilbage til Partiets Oprindelse og til den Mand, hvis Navn det bærer saavel imod hans som imod sin egen Villie.

Som Følge af de bevægede Verdensbegivenheder, der betegnede Slutningen af det forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede, var den Overbeviisning trængt igjennem hos mange alvorlige Christne i England og Skotland, at Christi Gjenkomst og Verdens Undergang var nærforestaaende. Da nu den christelige Kirke under denne Forudsætning inden en meget kort Frist endnu havde betydelige og omfattende Opgaver at løse, følte man Trang til at anraabe Gud om en ny og rigelig Udgydelse af den Hellige Aand. En vis Steward organiserede i dette Øiemed Bedeforeninger, som strakte sig over hele Storbrittanien. Midt i saadanne Foreninger og fornemmelig i Port Glasgow i det vestlige Skotland viste der sig snart ekstatiske Phænomener, som ansaaes for Opfyldelse af Bønnen om særegne rige Gaver af den Hellige Aand. Et Samfund af Mænd, som havde forenet sig i Albury i Nærheden af London for at studere Bibelen og især de endnu uopfyldte Prophetier i det Gamle og det Nye Testament, sendte Deputerede for at prøve hine Phænomener. Disse vendte tilbage med den Efterretning, at det var den i første Korintherbrev omtalte Naadegave, Propheti og Talen med Tunger, som Gud her paa ny havde meddeelt.

Eduard Irving*), et Medlem af denne bibelforskende Conferents og Præst ved den skotske Kirke i London, en Mand med særdeles udmærkede Evner, især for Aandelig Veltalenhed,

*) Nærmere Underretning om denne mærkværdige Mand indeholdes i følgende Skrift: »Brudstykker af Eduard Irvings Levnet og Skrifter af Michael Hohl. St. Gallen 1839.

Digitized by Google

men som havde sat sig aldeles fast i Forventningen af Verdens nærforestaaende Undergang og en dertil svarende Bibelfortolkning, skjenkede disse Phænomener sin fulde Tillid og forsamlede en Kreds af slige ekstatiske Personer om sig. I Begyndelsen*) forbød han dem vel at lade sig høre ved offenlig Gudstjeneste, og de turde kun i mindre Privatcirkler give deres „Yttringer" frit Løb. Men dermed vare disse Propheter og Prophetinder ikke tjente. I Begyndelsen tillode de sig ogsaa at yttre sig ved de daglige, offenlige Bedeforsamlinger; men Søndagen den 16de Oktober 1831 blev en af Prophetinderne, Miss Hall, midt under Morgengudstjenesten greben af en saadan Aandens Magt, at hun, som han udtrykker sig, ude af Stand til at holde dens Yttring tilbage og heller ikke tilsinds at afbryde Gudstjenesten, ilede ud af Kirkens Skib i Forhallen og der, saa høit, at Forsamlingen hørte det, udbrød i den Yttring: „hvorledes tør I undertrykke Herrens Røst?" hvorpaa hun vedblev at opstille den Paastand, at disse Yttringer vare Herrens Røst og burde tilstedes i Forsamlingen.

---

*) Vi benytte her det engelske Skrift af Robert Baxter: Irvingismen i dens Oprindelse, Udvikling og nuværende Tilstand. London. 1836." — Robert Baxter, en Retslærd, havde sluttet sig til Irving og hans Menighed og var en af dens første Propheter. Men den Omstændighed, at saare Meget, som blev propheteret med den største Bestemthed, ikke gik i Opfyldelse, bragte ham til Besindelse. Han traadte ikke blot ud af Secten, men skrev ovennævnte Fremstilling af Irvingismen til Advarsel imod den. Dog er hans Skrift aldeles lidenskabsløst, uden al Bitterhed; der aander os meget mere en velgjørende Kjærligheds, Barmhjertigheds, Veemods Aand imøde derfra, ligesom ogsaa det Brev, som han den 3die August 1835 skrev til Herr Armstrong, en af de irvingske Apostle, er et rørende Udtryk af den hjerteligste Velvillie. Vi kunne derfor anse hans Skrift, om han end er en Modstander, for en meget fortrinlig Kilde til Kundskab om Irvingismen og tilmed paa dens interessanteste Tid, dens Begyndelse nemlig, da den optraadte meest intensivt og egenlig stod i sin Blomstring.

Digitized by Google

Miss Emily Cardale, som havde fulgt hende, lod sig ogsaa forlyde med en Ytring, og sagde, at Aanden var bleven kuet og bedrøvet ved dette Forbud, og advarede imod, at man yderligere hindrede Herrens Røst fra at lade sig høre i Kirken. Samme Dag om Aftenen udtalte Hr. Caplin i Forsamlingen først i Tunger og dernæst paa Engelsk: „flygte I for Guds Stemme, naar han er midt iblandt eder, hvorhen ville I da flye paa Dommens Dag?“ Saaledes tiltvang denne Spaadom og Talen i Tunger sig lidt efter lidt Indgang i den skotske Kirkes offentlige Gudstjeneste. Engang gjorde Hr. Tudor et Forsøg paa at bringe et vist Maadehold ind i Sagen. Da nemlig disse Ytringer ofte fremførtes med overordentlig høi Røst*) og under de unaturligste Trækninger i Ansigtet, bad han om, at Talerne dog maatte forsøge, nogenlunde at dæmpe deres Røst. Men strax blev han viist tilrette med en Ytring af Miss Hall: „Vide I, hvad det vil sige, at have Guds Ord som en Ild i sine Been? Den stærke Røst lader sig ikke holde tilbage.“ Denne Ytring blev strax bekræftet ved en anden af Miss Cardale: „Saa er det, saa er det!“ Fra nu af blev der ikke mere gjort noget Forsøg vaa at dæmpe dem, men de

*) Man sammenligne dermed følgende Skildring af Øievidnet Hohl: „Under en af Irving istemt Bøn afbrød pludselig en af de Tilstedeværende den Bedende ved nogle aldeles forunderlige og i og for sig uforstaaelige Lyde, som bleve udstødte med en saa vældig Stemme og skarp Betoning, at Haarene reiste sig paa mit Hoved, og Gysen og Forfærdelse greb mig. Intet havde nogensinde saaledes angrebet mit Nervesystem, og jeg troer heller ikke, at det vilde have været mig muligt, trods alle Anstrengelser af en af Naturen aldeles sund Strube, at frembringe saa sønderrivende og skærende Toner. Paa disse Skrig fulgte nogle Ord paa Engelsk og blandt Andet det Udraab: „Det er en tro Sjelesørger, det er en geistligsindet Mand!“ hvorved der uden Tvivl henvistes til Irving. Irving takkede Gud for dette Beviis paa hans Nærværelse iblandt os, for denne Manifestation. Men jeg var ikke ret vel tilmode derved.“

Digitized by Google

vedbleve med fuld Frihed at øve deres Gaver og Kræfter i Søndagsforsamlingen.

Den herved opstaaede Uorden, rimeligviis endnu mere end den eiendommelige Lære „om Christi syndige Kjød," tvang endelig den skotske Kirkes Forstanderskab efter lang Overbærelse til at afsætte den i saamange Henseender udmærkede og agtværdige Irving. Han drog sig nu med den Deel af Menigheden, som sluttede sig til ham, tilbage til et eget Lokale i Newman Streat, og denne af Irving ledede Menighed, som i sine Grundtræk allerede aabenbarede alle de senere Udviklinger, er Begyndelsen til den Sect, der, som man nu seer, dog ikke uden Grund kaldes Irvingismen.

Allerede hvad der her er bleven meddeelt om hine Aandens Yttringer, viser os, at Talen er her om usunde, exalterede Tilstande, som de hist og her forekomme paa de religiøse Enemærker. Bringe de end meget Aandrigt og Opbyggeligt for Dagen, vil dog en klar og uhildet Bedømmelse ikke kunne betragte det som rene og tilforladelige Aabenbarelser af den Hellige Aand, men snarere føle sig forpligtet til at prøve og sigte det med dobbelt Forsigtighed. Og dog beroer det hele irvingske System netop paa disse Aandens Yttringer. Ved disse Propheter er Læren om det firedobbelte Embede bleven aabenbaret, ved den den mærkværdige Meddelelse, at Gud nu, ved den nuværende Verdensordens Slutning, vil foranstalte en ny Udgydelse af Aanden. og endelig atter efter næsten 1809 Aars Savn skjenke sin Kirke 12 Apostle; ved dem ere de Mænd blevne betegnede, hvem Gud har kaldet til denne høie Værdighed.

Hvor misligt det er at opfatte disse prophetiske Yttringer umiddelbart som den rene Sandhed, kan Ingen have følt bedre end Sectens Ledere selv. Forfatteren af Skriftet: „Fremstilling af Kjendsgjerninger" udtaler sig paa følgende Maade herom: „Det maa her bemærkes, at Propheliens Ord

Digitized by Google

i sig selv ikke ere tilstrækkelige: de bør prøves af dem, hvem denne Prøvelse tilkommer, inden deres sande Betydning og Mening kan bestemmes. Næsten alle Uordener i Kirkerne og sikkerlig de største blandt de Vanskeligheder, med hvilke Apostlene havde at kæmpe, ere opstaaede ved Profetiens Ord, hvilke man har antaget og fulgt, uden først at have prøvet dem. Profetiens Ord ere som Lyset, der ikke er til nogen Nytte for den Blinde. Spaadommens Gave er en Erkjendelsens Gave, som uden Viisdommens Control maa vildlede; den Hellige Aands Yttringer ved Profeterne uden Apostlenes Prøvelse ere som en Lignelse i en Aasindigs Mund, eller som den Halttendes ulige Been, med hvilke han ikke formaaer at gaae lige. Profeten er ikke sine egne Ords Fortolker, og uagtet alt det Spaadommens Lys, som Kirken har modtaget i de sidste 15 Aar, vilde der ikke være opstaaet andet end Uorden og Vildfarelse, dersom ikke det apostoliske Embede var bleven oprettet, for overeensstemmende med Christi Aand at prøve og benytte det saaledes givne Lys.« Saaledes udtaler en af de irvingske Apostle sig, uden at han synes at ane, i hvilken Modsigelse han herved indvikler sig. Thi dengang da Apostelembedets Fornyelse blev forkyndt ved Profeternes Mund, og den første Apostel blev betegnet paa denne Maade, hvor skulde man dengang søge hiin apostoliske Fuldmagt og Gave til at prøve, uden hvilken alt det prophetiske Lys kun kan frembringe Vildfarelse og Uorden? Det var vistnok meget naivt, men tillige i høi Grad hensigtsmæssigt, at de irvingske Menigheder allerede 1834 gjentagne Gange bleve advarede mod at ville bedømme Guds Værk (o: Irvingismen) med Forstanden*). Dette Forbud oplyser

*) Man fristes til at antage, at denne Advarsel er foranlediget ved Irvings Død, som indtraf netop dengang, den 3die December 1834. Rygtet om en formelig Gjenkaldelse fra Irvings Side er neppe grundet; men hvad hans tidlige Henvisnen af en smi-

Digitized by Google

kun saameget klarere det aldeles Vilkaarlige i denne Vexelvirkning mellem det prophetiske og det apostoliske Embede, og man kan ikke tilbageholde Tanken om et forsætligt Spil uden ved at antage et uhyre Selvbedrag, især naar man betragter Sagens oprindelige Sammenhæng ifølge de Beretninger, som Baxter meddeler i sit ovenanførte Skrift. „Der var (ved prophetiske Ytringer) forsættet os Apostle med fuldstændig apostolisk Udrustning af den Hellige Aands Undere og Tegn og Gaver. Hr. Irving og hans Venner vare fuldkommen enige med dette Spaadommens Vidnesbyrd: at forend denne Udrustning var indtraadt, Ingen kunde erkjendes som Apostel." Senere viser han, hvorledes denne Spaadom var slaaet aldeles feil; men ikke destomindre var der udnævnt Apostle. „Hr. Taplin har virkelig kaldet Hr. Cardale til Apostelembedet, og disse i Forening atter andre, indtil et Antal af 12, hvilke de tillagde Navnet „Apostle." Men disse Apostle have ikke modtaget nogensomhelst Naadegave, alene med Undtagelse af den Gave „at ytre sig" (Propheteren i den ovenfor angivne Mening) hos En eller To af dem. Hr. Irving, Propheterne og Menigheden ventede længe paa en Apostels Tegn. Men da disse efter mange Maaneders daglig Venten ikke indtraf, lode de sig virkelig forlede til at anerkjende Hr. Cardale for Apostel, alene ifølge den Kaldelse, som udgik fra Hr. Taplins Ytring. De anerkjendte

---

gende Feber angaaer, saa har det dog vistnok været en medvirkende Aarsag, at han var for ærlig til at vedblive med at undertrykke Forstandens Samvittighedsnag, saaledes som hiin Advarsel fordrede. Baxter siger i sit Brev til Apostelen Armstrong: „Jeg vil endnu kun minde om Noget, som bringer mit Hjerte til at bløde, saa ofte som jeg tænker derpaa; det er vor stakkels, dyrebare Broder Irvings Død. Jeg veed, af hvilke Tvivl om sin Gjerning han blev plint, medens jeg var blandt hans Omgivelser. Og jeg troer, at hans Død er bleven fremskyndet ved Modsigelserne og Hindringerne, ved Forvirringen og den tiltagende Tvivl angaaende hans Gjerning."

Digitized by Google

ham og boiede sig for hans Anseelse, medens de paa samme Tid formaaede Menigheden til at anraabe Herren om at ville besegle Tardales Apostelværdighed, og dette skulde ske ved den samme Begavelse, som de nogle Maaneder forinden eenstemmigt havde anseet og erklæret for den nødvendige Betingelse for dette Embedes Indførelse." Under saadanne Omstændigheder indseer man vel, at der ikke kunde advares indtrængende nok imod Brugen af den sunde Menneskeforstand. Denne farlige Fiende synes virkelig ogsaa længe efter, da den hele Sag var traadt ind i et langt videre Stadium, at have forsøgt en Reaction. Vi ose Fremstillingen deraf af det authentiske Skrift Narrative, og betjene os saameget som muligt af dets egne Ord. Henimod Slutningen af Aaret 1839 kaldte den Ældste af Apostlene sine Medapostle, der forstørstedelen vare beskæftigede udenlands, tildeels i de yderste Egne af Europa og i Amerika, tilbage til England. Denne Forholdsregel var bleven nødvendig ved vildfarende Meninger, som nogle Engle og andre ved Apostlenes Side stillede Embedsmænd nærede angaaende det første Capitel i Propheten Ezechiel og angaaende Apostlenes Stilling og Forhold til de tre andre Embedsklasser. Resultatet af denne Misforstaaelse vilde have været en bestemt Fornægtelse af den apostoliske Befuldmægtigelse til Kirkebestyrelsen, og have medført en Omstyrtelse af al Orden og Tugt. Apostlene vendte virkelig tilbage i 1840, og opfordrede Englene og Fælledskirkens Embedsmænd til at forebringe hvilkesomhelst Sager og Besværinger de ønskede, og paa den fuldstændigste og frimodigste Maade at yttre deres Anskuelser om Apostlenes Stilling og deres eget Forhold til Apostlene og Kirkerne. Efterat disse Meddelelser vare indløbne, overveiede Apostlene dem, og efter modent Overlæg og i den Hensigt eengang for alle at hæve al Tvivl og al Uvished angaaende deres sande Stilling, udkastede de en Regel for de apostoliske Pligter i deres

Digitized by Google

Forhold til de øvrige Embeder og til Kirkerne. Idet de overgave dette Document til deres sidestaaende Embedsmænd og Englene, erklærede de sig beredte til, enten at nedlægge Kirkeregimentet eller at fortsætte det med den dem af Herren forlenede Dygtighed, men de kunde ikke paatage sig Ansvaret for Omsorgen for Kirkerne og deres Styrelse under andre Betingelser og efter andre Grundsætninger end de i dette Document udtalte. Blandt de provisoriske Forholdsregler, som Apostlene meente at maatte tage paa dette kritiske Tidspunkt, var ogsaa et Forbud, nemlig: de ved Apostlenes Side stillede Embedsmænd maatte ikke gjøre Brug af noget Spaadomsord, som nu maatte blive sagt, fordi Apostlene ikke kunde have nogen fuldkommen Tillid til dem, forinden alle de vildfarende Anskuelser om den rette Bedømmelse og Fortolkning af de prophetiske Ytringer vare overvundne. Det var nemlig blevet Apostlene klart, at saavel hos Propheterne som hos de øvrige Embedsmænd Reenheden og Brugbarheden af deres Ord var afhængig af den indre Reenhed.*) Det lykkedes virkelig at befrie hine Engle og Embedsmænd fra deres Tvivl, „som nær havde fremkaldt et Brud paa det Værk, der var saa vidt fremmet under saameget Arbeide og Møie.“ Nu hjalp ogsaa Propheterne igjen til, og de efterviste Ligheden imellem Aarons Synd, som i Mose Fraværelse forfærdigede den gyldne Kalv, og deres, som havde villet hæve et underordnet Embede til Apostolatets Rang. „Men een Triumph, saaledes tilføier Meddeleren selv, opnaaede Djævelen dog.“ De Forholdsregler, som Apostlene havde taget, „vare den umiddelbare Aarsag til, at en af de kaldede Apostle traadte tilbage; her, hvor det gjaldt om, at den apostoliske Au-

*) Det synes saaledes, som om en irvingsk Embedsmand bliver i samme Grad ureen, som der opstaaer Tvivl om Apostlenes ubetingede Anseelse hos ham.

Digitized by Google

toritet skulde gjøre sig gjældende over alle andre Embedsmænd, hvad enten det var Propheter eller Engle, svigtede Troen ham; og efterat han havde givet sit Minde til de af Apostlene paa den Tid tagne Forholdsregler, vægrede han sig ved fremdeles at handle som Apostel og unddrog sig sine Brødres Raadsforsamlinger og Kirkens Samfund, idet han gav tilkjende, at onde Anelser og Tvivl opfyldte ham angaaende (de irvingske) Apostles Ret og Fuldmagt til paa nogen Maade at turde optræde som Apostle, selv ligeoverfor dem, der fuldkomment anerkjendte deres Kaldelse og Autoritet, forinden de havde modtaget en ny pinseagtig Udrustning med overnaturlig Kraft." — Ære være den Mand, som besad Redelighed og Reenhed nok, til idetmindste endnu paa det Punkt at gyse tilbage for Anmasselsen af apostolisk Værdighed, da det Betænkelige ved denne Anmasselse viste sig ret haandbegribeligt! Men vi indsee af alt dette, paa hvor svage Fødder i sidste Instants det irvingske Apostelembedes Autoritet staaer, og dermed staaer og falder den hele Irvingismen.

Digitized by Google

Propaganden i England.

Af

Dr. O. Mejer,

Prof. i Lovkyndighed ved Universitetet i Rostok.

1851.

Foruden de to her meddeelte Afsnit indeholder Skriftet et tredie: om den katholske Kirke i Irland, som her er udeladt. Kun endeel mindre Udeladelser er ogsaa den speciellere Fremstilling af Propaganda-Institutets indre Organisme forbigaaet.

I.

Propaganden.

1. Congregationen de Propaganda Fide

er som bekjendt en af de mange staaende Commissioner ved det romerske Hof, der — sammensatte af Cardinaler og Prælater — have faaet visse curiale Forretningskredse eengang for alle anviste. Ifølge den romerske Statskalender af 1845 bestod den i dette Aar af sex og tyve Cardinaler, af hvilke dog kun de sytten residerede i Rom og altsaa udgjorde det egentlige Collegium. De udnævnes af Paven efter hans Godtbefindende og altid paa Livstid. Et af Medlemmerne er, ligeledes ifølge Pavens Udnævelse, Congregationens Præfect; Secretairen derimod er ikke Cardinal, men en Prælat, sædvanligviis en Erkebiskop in partibus; og man betragter denne Post som en af de betydeligste, yngre Curialer kunne opnaae. Hertil kommer tredive sagkyndige og

Digitized by Google

med Localiteterne bekjendte Medhjælpere (Consultatorer), sex Concipienter (Minutanter), to Archivembedsmænd og en Regnskabsfører. Der gives desuden en særskilt Afdeling for Bestyrelsen af Congregationens Formue, hvilken staaer under en af Cardinal-Medlemmerne som Præfect for Oekonomien.

Congregationen er stiftet af Gregor XV. ved en Bulle af 21de Juni 1622, væsenligt i den samme Form, som den har den Dag i Dag. Ogsaa dens Bestemmelse og som en Følge deraf dens Forretningskreds ere nutildags de samme som forhen, og de kunne derfor paa authentisk Maade erkjendes af selve Stiftelsesbullen.

Paven betragter det, hedder det deri, som en af sine vigtigste Opgaver, at føre de i beklagelsesværdig Vildfarelse sig befindende Medlemmer af Hjorden til Christus „for at de maae erkjende Herren og Hyrden, og ved Guds Naade høre op med at gjennemstreife Vantroens og Kjætteriets sørgelige Hede og drikke det forpestede, dødbringende Vand, men istedet derfor vende sig mod den rette Troes Græsgange og til Livets Vande. Gud har elsket Verden saa, at han hengav sin eenbaarne Søn for dens Frelse. Dette, som allerede maa være enhver Christen, og i særegen Grad Biskopperne, til Exempel, maa dog allermeest anspore Paven, der er sat ikke alene over den hele Hjord, men ogsaa over Hyrderne. At prædike Evangeliet for den hele Skabning, er vel et Hverv, som Herren har givet til alle sine Apostle, men dog fremfor de andre til Peder, hvem han gav Principatet over Alle, og hvem han alene befalede at føde hans Faar. Hvisaarsag det ogsaa kun var Peder, for hvem det Syn viste sig, der bød ham at dræbe og spise alle Slags Dyr; thi dette var en Forbetydning paa hans og hans Efterfølgeres Embede, at de fra alle Verdens Egne skulde samle Menneskene, hvilke leve i Ugudelighed af forskjellig Art; skulle saa at sige dræbe dem, d. e. udfrie dem fra deres gamle Liv,

Digitized by Google

og derpaa forvære dem, d. e. ved Gjenfødelsen i Christus gjøre dem til Lemmer paa Christi Kirke, hvis synlige Hoved Paven er." — „Nu kan man ikke uden Taarer tænke paa, hvor stort i denne onde Tid Tallet er blevet paa de vildfarende og adspredte Faar, som enten aldrig have kjendt Guds hellige almindelige Kirke, eller som ved Satans List have igjen forladt den. Hvor mange Folkefærd har ikke Muhamedanismen bragt under Aaget! — og, om der end er nogle af dem, som endnu anraabe Christi Navn, saa ere de dog i den Grad smittede af gamle Kjetteriers Gift, at kun meget faa iblandt dem erkjende Sandheden. Og nu i Norden, hvor, til vore Synders Straf, den onde Fjende har udsaaet Kjetteriets Ukrud, der ere allerede utallige Sjele gaaede tilgrunde, og Lande og Riger mod al Ret frarevne Christus, for at overgives til Djævelens Herredomme." Hvisaarsag da Gregor, paa det at der ikke skal mangle Arbeidere til en saa stor Høst, men at denne hellige Sag (negotiatio), for hvilken der unægteligt er blevet gjort meget af hans Forgængere paa den hellige Stol, ikke skal blive forsømt, men ogsaa fra hans Side drives med desto større Aarvaagenhed, Omhu og Kraft, og for at det Samme kan blive gjort lettere for hans Efterfølgere, overgiver hele dette Anliggende til den specielle Bestyrelse af en egen Congregation. Denne skal i sine Møder „instruere og forhandle om alle hvilkesomhelst Sager (omnia et singula negotia), der have Hensyn til Troens Udbredelse i den hele Verden, og dernæst forelægge Paven de vanskelige Tilfælde til Afgjørelse, men i de øvrige tage Beslutning efter eget Skjøn. Den har det øverste Tilsyn med samtlige Missioner, saavelsom Ret til at ansætte og forflytte Embedsmænd derved." Til den Ende tildeler Paven den al fornøden Fuldmagt, selv saadan, som ellers kun kan gives ved speciel Tilladelse. Endelig, for at en saa vigtig Sag, som maa foranledige mange Omkostninger, ikke skal blive hindret

Digitized by Google

ved Mangel paa timelige Midler, anvises der den nye Congregation faste Indkomster, som selv fra Begyndelsen af ikke vare ubetydelige, men som i meget kort Tid forøgedes overordenligt. I Slutningen, efter de personlige Udnævnelser, findes de sædvanlige Clausuler, der charakterisere en Bulle som en for Alle og for bestandig gyldig Lov.

Ifølge Ovenstaaende har da Congregationen Besørgelsen af alle Curialforretninger, som angaae Ledelsen af Missionen; hvad enten nu saadanne Missioner ere rettede mod Hedenskabet, eller mod Muhamedanismen, eller mod Kjetteriet.

2. Den katholske Kirke og Ikke-Katholikerne.

At Propaganden, ved at sende sine Missionairer ud iblandt Hedningene, bringer disse uendelig megen Velsignelse, ere vi Alle villige til at erkjende med Taknemmelighed. Heller ikke vil Nogen dadle den for at den gjør lignende Omvendelsesforsøg med Jødedommen og Muhamedanismen, ihvorvel den netop i denne Retning virker næsten uden alt Held. Men det berører os Protestanter ubehageligt, at finde ogsaa os som Gjenstand for dens Missionsvirksomhed og ikke at være ansete synderlig bedre i saa Henseende end Hedninge og Tyrker. I Grunden blive vi endog behandlede ugunstigere. Thi, medens den katholske Kirke med Festlighed og Glæde uden videre optager den Ikke-Christne, som vender sig til den, i sit Skjød, fordrer den derimod af den omvendte Kjetter eller Schismatiker, at han med bodfærdig Anger skal bekjende og afsværge den syndige Vildfarelse, hvori han, om end maaskee uden egen Skyld, har levet, undertiden endog med Forbandelser over Ophavsmændene til Vildfarelsen.

Der kan spørges, om vi have Ret til at vredes herover. Og jeg troer, vi have ikke Ret dertil. Men vi maae da idetmindste hæve os til den Retfærdighed, at anse vore kirkelige Modstandere som ærlige Folk og ikke ligefrem tillægge dem lave Bevæggrunde for deres Bestræbelser. Denne Retfærdighed

Digitized by Google

vil det ikke falde os vanskeligt at vise, naar vi blot mene det ærligt og ikke under Navnet kirkelige Modsætninger have ganske andre Ting i Tanke. Vi maae fremdeles adskille saadanne enkelte Organer for den katholske Missionsvirksomhed, hvis Bestræbelse for at gjøre Proselyter til enhver Priis vistnok undertiden ikke kan andet end vække Ynk, fra Kirken selv og dens Repræsentation, Curien, som i disse Punkter tænker værdige.

For at vi skulle kunne blive i Stand til at bekæmpe vor Modstander med al den Alvor, som Sagen kræver, og med de rette Midler, hvilke kun kunne være ædle er det nødvendigt, at vi ikke ringeagte Modstanderen.

Den katholske Kirke paastaaer at være den eneste og væsentlige Form for Christi Kirke paa Jorden. Naar den virkelig er overbevist herom, naar den altsaa virkelig troer paa sin egen Troesartikel, at der udenfor den ingen Frelse er — noget, som vi jo ikke i mindste Maade ere berettigede til at betvivle — saa maa den betragte det som en Deel af sit guddommelige Kald i Verden, af sit Embede og altsaa af sin Pligt, at omvende alle Mennesker til sig selv, og saaledes at bidføre den Tid, da der kun skal være een Hyrde og een Hjord. Den maa derfor ogsaa, saavidt det staaer i dens Magt, stræbe at forhindre, at dens Medlemmer stille sig fra den, og den kan ikke betragte de allerede Frafaldne anderledes end som saadanne, man igjen maa søge at drage til sig. Alle, der ikke tilhøre den, maa den altsaa betragte som saadanne, der endnu ikke, eller endnu ikke igjen tilhøre den, og begge som saadanne, der ingenlunde ligge udenfor dens Virkekreds, men tvertimod som saadanne, der ifølge dens Embedes guddommelige Ret ere betroede til dens Forsorg.

Her have vi, overensstemmende med vor specielle Opgave, kun at gjøre med dem, der endnu ikke igjen tilhøre den, nemlig Kjætterne og Schismatikerne.

Digitized by Google

Det Medlem, der er tvivlende angaaende Troen, bliver af den katholske Kirke betragtet som sygt, og det overlades nærmest til Sjelesorgen at helbrede Sygdommen. Fuldkomment Frafald betragter Kirken som Forværrelse af Sygdommen, der følgelig kræver skærpere Midler, maaskee endog Excommunication; men selv denne betragter den ikke som en definitiv, men kun som en under Ulydigheden varende Fraskillelse, der skal føre til Helbredelse. Men det fulgte af Kirkens Tendents til at give sig Form af et juridisk Samfund, saavelsom af dens inderlige Overbevisning om at være i Enebesiddelse af den saliggjørende Sandhed, at der tidligt dannede sig den Anskuelse i dens Midte, at Kjætteri ved ethvert, ja endog ethvert verdsligt Tvangsmiddel burde bringes tilbage fra den sikre Fordærvelse, hvori deres vrange Sind maatte styrte dem; ja, at endog deres Død, saavel for deres egen Sjels Skyld som for deres Medchristnes Skyld, var at foretrække for den ved dem givne Forargelse. Saaledes udviklede sig først i Orienten, siden med ikke mindre Bestemthed i det germaniske Westen, den Anskuelse, at Kjætteriet var en borgerlig Forbrydelse; og der er kun een Mening hos alle Kirkefædre (consensus patrum) derom, at det paaligger den verdslige Magt, ved Tugt og Straf at bringe Kjættere tilbage til den alenesaliggjørende Kirke, og eventuelt at straffe dem paa Livet.

Imidlertid, allerede dengang da det saakaldte hellige Officium blev stiftet i Rom, viste det sig, at de oven antydede kirkelige Anskuelser og Fordringer factisk ikke længere kunde ganske gjennemføres. Thi saavel i Østen som i Norden af Europa gaves der allerede Stater, hvis Regeringer, omendskjøndt christelige, dog vare langt fra at ville indrømme saadanne Fordringer, eftersom de selv vare kjætterske og schismatiske. Og der fandtes endog Katholicismen troheugivne Regeringer, idetmindste i Tydskland, som indtil en vis Grad undtoge sig hine Fordringer, idet de først i den augsburgske, siden i den westphalske

Digitized by Google

Fred forpligtede sig til at undlade, idetmindste med fuld Consequents, at bringe det kirkelige System i Anvendelse mod hæretiske Undersaatter. Curien fandt sig deri og ignorerede det, saavidt som det var muligt; men hvad de protestantiske Lande i Norden og de schismatiske i Østen angaaer, saa kunde dette dog ikke være tilstrækkeligt. Retten til igjen at underkaste sig dem, saavelsom Bestræbelsen derefter, formaaede Kirken ikke at opgive, men det maatte betragte det som en guddommelig Ret og en hellig Pligt for dens Embede paa Jorden. Desuden blev der i hine Egne Katholiker tilbage, eller der indfandt sig efter nogen Tid igjen saadanne, for hvis kirkelige Fornødenheder der maatte sørges. Man fandt sig derfor, da den normale kirkelige Fremgangsmaade mod Kjettere og Schismatikere nu engang ikke var anvendelig, i det Tilfælde, at maatte virke nærmest ved Belæring og fredelig Omvendelse, ganske paa samme Maade som Hedninge-Missioner. Saaledes var man gaaet frem i de schismatiske Egne af den græske Kirke; de samme Former anvendte man nu i de protestantiske Lande i Norden, og paa begge Steder betragtede man de katholske Menigheder, som tilfældigvis havde vedligeholdt sig eller som dannede sig ved Indvandring og paa anden Maade, nærmest kun som Udgangspunkter for udvidede Omvendelsesforsøg. Disse Lande og hine Egne bleve Missionslande.

Vistnok fastholdt Kirken fremdeles ligeoverfor disse Kjettere og Schismatikere andre Retskrav, end den var sig bevidst at kunne gjøre gjældende imod Ikke-Christne, og den lod dette særegne Forhold fremtræde idetmindste i den ovenomtalte Form for Optagelsen eller rettere Gjenoptagelsen af saadanne Frafaldne, idet den derved behandler dem som staaende under deres Jurisdiction. De gjælde nemlig, efter dens egen strenge Lære, altid dog for døbte, og altsaa for Christne. Og da den uden for sig selv ikke erkjender nogen Menighed af

Digitized by Google

Christne, saa anseer den ogsaa disse dobte Cristne som Medlemmer af dens eget Samfund og som Undergivne af dens Kirkeregimente. Dette har i Henseende til Kjetterne allerede den hellige Augustinus udtalt, hvis Ord senere er optaget i Decretet og endnu den Dag idag hævder sin fulde theoretiske Gyldighed.

At nu denne Theorie navnlig ogsaa med Hensyn til Protestanterne og lige til den nyere og nyeste Tid er bleven fastholdt af Curien, det ville følgende Data vise. Benedict XIV siger, at han kjender nøie Forskjellen imellem Vantroe og Kjettere, og veed, at de førstnævnte ikke kunne tvinges til at antage den katholske Tro, saasom de ikke ved Daaben have forpligtet sig dertil. En Kjetter derimod kan man tvinge dertil, efterdi han allerede har modtaget Daaben. Den samme Anskuelse udtaler Pius VI næsten med de samme Ord, og det paa en Tid, da det Aarhundrede, som roste sig af sin philosophiske Tolerants, og som troede for bestandig at have knækket Curiens Mod tilligemed dens Magt, neppe havde ventet sig et saadant Ord af ham. Endnu udtrykkeligere har Pius VII reserveret sig sin Jurisdiction over Protestanterne. Han svarede allerede 1803, paa Spørgsmaalet om en Katholik kunde gifte sig med en Protestantinde, hvis Ægteskab var opløst af Retten: at der aldeles ikke kunde være Tale om et saadant Ægteskab, saasom efter Skriften, Concilierne og Traditionen Kjettere stedse vedblive at være den katholske Kirkes Love undergivne. Endnu interessantere er en Instruction, som han gav sin Nuntius i Wien, som det synes i Aaret 1805. Den angaaer i Almindelighed Tabet af seculariserede Kirkegodser i Tydskland, og siger iblandt Andet: „Kirken har ikke blot søgt at forhindre, at Kjetterne bemægtigede sig Kirkegodserne, men den har endog sat Gods-Confiscation som Straf paa Kjetteriets Forbrydelse: for Privat-Godser i c. 10, x. de haeret (5, 7.) af Innocents III; for Fyrstendømmer og Lehn i c. 16 eod. Sidstnævnte Lov

indeholder den Regel i den kanoniske Ret, at Undersaatterne af en kjetterſk Fyrſte ere løſte fra enhver Ed og fra Huldſkab og Troſkab imod ham; og Enhver ſom kun nogenſunde er bevandret i Hiſtorien, kan ikke være ubekjendt med de Affættelsesdecreter, ſom af Pave og Concilier ere blevne udſtedte mod haardnakkede kjetterſke Fyrſter. Vistnok befinde vi os for Øieblikket desværre i Tider af en ſaa ſtor Ulykke og en ſaadan Fornedrelſe for Chriſti Brud, at Kirken ikke blot ikke formaaer at anvende diſſe dens helligſte Maximer af retfærdig Strenghed imod Troens rebelſke Fjender, men at den ei engang kan minde om dem uden Skade for ſig ſelv. Men, kan den endog ikke udøve ſin Ret, at affætte Kjetterne fra deres Fyrſtendømmer og erklære dem for at have forbrudt deres Godſer, ſaa kan den dog naturligviis aldrig poſitivt indrømme den roverſke Berigelſe med dens eget Gods.“ At Efterfølgerne af de nævnte Paver ikke ere afvegne fra denne Tænkemaade, behøver vel intet Beviis; at Curien ſiden den 17de September 1824 officielt ikke længere taler om „proteſtantiſke Kjettere“ men kun om Akatholiker, det er noget, ſom vel fortjener Tak, men ſom ikke tilfjendegiver noget Syſtemſkifte.

Ved det Anførte er det nærmere betegnet, i hvilken Forſtand ogſaa de proteſtantiſke Stater ere Gjenſtand for Miſſion. At de ere dette endnu den Dag idag, er uden Spørgsmaal, og det bliver heller ſlet ikke benægtet af Curien. Kun Tydſkland og maaſkee Schweits gjør en Undtagelſe herfra. Men i hvor høi Grad forreſten diſſe Miſſioner paa Proteſtantismens Enemærker ſtilles paa lige Linie med Hedninge- og Tyrke-Miſſioner, derom findes der i det ſtore Værk af den portugiſiſke Exjeſuit Norvaes over Pavernes Hiſtorie en heel Række af Vidnesbyrd. I hver Paves Biographie pleier han ogſaa at berøre dennes Virkſomhed for Kirkens Udvidelſe, og han behandler derved Perſien og det preusſiſke Geſandtſkabscapel i Coln, Brunsvig

Digitized by Google

og Æthiopien, eller Hjælpen imod Tyrkerne paa Malta og i Polen, tydske protestantiske Fyrsters Omvendelse og Missionerne i Congo, Goa, Tunchin og China aldeles under Eet. Den bestandige Tilbagevenden af den samme Tankeforbindelse gjennem den lange Række af hans Levnetsbeskrivelser udtrykker den sædvanlige Anskuelsesmaade hos en Jesuit, og tør vistnok ansees for den officielle Anskuelse hos Propaganden.

Det er jo ogsaa aldeles consequent, naar der kun gives een Sandhed, naar denne er den romersk-katholske, og naar Anerkjendelsen af den altid nærmest maa vise sig som udvortes Lydighed, — naar endelig Bestræbelsen efter Omvendelse til denne Lydighed tragter efter at modvirke den ikke-christelige saavelsom den ikke-katholske Afvigelse med lige Midler og under lige Ledelse: at da ogsaa de charakteristiske Forskjelle mellem de forskjellige Former af hine Afvigelser netop i Henseende til Praxis maae synes at være temmelig ligegyldige.

3) Det katholske Missionsvæsen før Stiftelsen af Propaganden.

Af det Ovenstaaende fremgaaer det, at Missionen hverken kan være en Bisag eller en ny Forretning for den katholske Kirke, men at den allerede længe før 1622 maa være bleven drevet af den.

Paa den Tid da den katholske Kirkefortfatning havde udviklet sig fuldkomment og havde vundet den Stikkelse, som endnu i vore Dage af Curien erklæres for den væsenlige, nemlig i det trettende Aarhundrede, see vi hiin Virksomhed i Hænderne paa Munkeordenerne, især paa Tiggermunkene fra deres første Optræden af. Enhver Orden gaaer i saa Henseende selvstændigt frem, i Overensstemmelse med de Bemyndigelser, den besidder som Privilegier; ikun undertiden handler den efter Pavens særlige Opfordring. Marken for denne Mission var, foruden samt-

Digitized by Google

lige Forlande østen for den katholske Verden, især deles det mauriske Afrika og Spanien. Naar det Område, som en Orden havde tilkæmpet sig, var stort nok dertil, kunde det vel hænde, at Paven i et eller andet Land udnævnte en Biskop for dens Missionsdistrict, for at de for Missionsmenigheden fornødne Præster kunde blive indviede paa selve Stedet, og for at de fremvoxende Menigheder ikke skulde undvære den Omsorg og Pleie, som alene Episkopatet formaaer at yde. Man oprettede i dette Øiemed faste Biskopssæder i Stæderne og udnævnede da Biskopperne af de Ordener, hvortil hine Missionsdistricter hørte. Saaledes existerede der et Franciscanerbispedomme Marokko allerede 1220; i Aaret 1247 blev der udnævnt en anden Biskop dertil, og senere blev det, efter en Tid at have været i Forfald, igjen fornyet; samtidigt blev der i Tartariet stiftet et lignende Bispedomme. I Aaret 1320 oprandt der et nyt Ordensbispedomme Tiflis, og 1328 blev der paa eengang udnævnt tre Franciscanerbisper for Armenien, Persien og Indien. Disse Exempler maae være nok iblandt mange. Men af alle saadanne Bispedømmer har intet kunnet vedligeholde sig, og i fuld Reenhed viser den daværende Missionsforfatning sig paa et eneste Punkt, nemlig i Custodia Terræ Sanctæ i Jerusalem, et Franciscaner-Præfectur.

Ogsaa Jesuiterordenen, som nærmest blev stiftet for Missionen iblandt Protestanterne, men som ogsaa med glødende Iver helligede sig til Missionen iblandt Hedningene, antog for sin Missionsvirksomhed den hidtil brugelige Form. Det er Ordenens Provincialer, som skulle beskikke, have Opsyn med og vedligeholde Missionerne. Saaledes hørte i Aaret 1626 til den flandernske Provinds Missionerne og Residentserne i Holland, til Provindsen Østerrig de ungarske og siebenbürgske. For England, hvor Jesuiterne i Begyndelsen forsøgte at trænge ind tildeels som pavelige Prolegater, uden dog at kunne

Digitized by Google

sætte sig fast der, bestod der vel en egen Provinds (Prov. Anglicana); dog indbefattede den dengang kun Opdragelses-Institutter og Collegier for unge Englændere, af hvilke der var femten i Belgien, eet i Italien og tre i Spanien. Irland og Skotland havde nogle fra Provindsen England af forsynede Residentser. Egne Biskopper kunde disse Jesuit-Missioner ikke vel have, da dette stred imod Ordenens Love; men i dets Sted vare de meddelte Bemyndigelser desto større. Enhver jesuitisk Skriftefader kan af sin General erholde Befalelse til at absolvere i alle, selv i de ellers Paven alene reserverede, Tilfælde; med Hensyn til Samvittighedens Forum behøvede man næsten aldrig at søge til biskoppelig Hjælp. Og heller ikke i andre Henseender trængte Jesuit-Missionerne synderlig dertil; thi, da de besad alle de Bemyndigelser, som før dem nogensinde havde været tildelte andre Ordeners Missioner, saa kunde de selv meddele Confirmationen og Ordinationen til de lavere Grader, i Nødsfald endog Subdiakonatet. Men hvad Diakonatet og Præstevielsen angik, saa var og er enhver Biskop forpligtet til strax at ordinere enhver af Jesuiter-Generalen ham dertil forestillet Jesuit, uden al videre Undersøgelse.

Ogsaa de ældre Ordener sendte Missionairer til de protestantiske Lande, og det ganske efter deres gamle Maade. Saaledes havde Dominicanerne et Præfectur i Holland, Carmeliter-Observanterne i Irland, Benedictinerne i Skotland; og Capucinerne kom ogsaa meget snart i Besiddelse af et Custodie for Irland og en heel Række af Præfecturer i Schweits og Graubünden.

I den samme Retning kom der nu snart en ny Art af Missions-Anstalter til, nemlig de saakaldte National-Collegier, eller collegia pontificia, hvilke fra Begyndelsen af fremtrædte i Forbindelse med Jesuiternes Orden.

Allerede Ignatius selv stiftede et Opdragelseshuus for

Digitized by Google

unge Tydskere i Rom, det saakaldte Collegium Germanicum (1552). I denne Anstalt skulde unge Mænd fra de af Kjetteriet smittede Egne opdrages til en Slægt af Præster, som i Videnskabelighed kunde være Kampen med en Modstander voxen, hvis Betydning og Kraft Ignatius ikke miskjendte, og som ved Sædernes Strenghed og Sindelagets Dygtighed kunde være stikkede til at bibringe den sunkne katholske Præstestand i Tydskland en ny Aand. Efter en kort Blomstring forfaldt dette Collegium og fristede kun et kummerligt Liv. Men Gregor XIII optog igjen Tanken med Liv, gav først Collegium Germanicum en ny Indretning (1573), grundede dernæst efter dette Mønster et lignende Collegium for Grækerne (1577), for Ungarerne (1577), for Englænderne (1579), for Maroniterne (1584), og sammensmeltede dernæst det ungarske og tydske Collegium til en eneste Anstalt (1584). Ogsaa et Collegium for Thracien og Illyrien stiftede han; saavelsom hvende, Germanicum meget lignende, Anstalter i Wien og Prag. Om Hensigten, hvori han oprettede disse Stiftelser, udtaler Gregor sig i Indgangen af Documentet for det engelske Collegium paa følgende Maade: „Daglig see vi Christi Brud angrebet af sine Fjenders List og Vold. Til hendes gamle Modstander i Vantro, Tyrker og Jøder, er der kommet nye: Kjettere og Schismatikere, som bestride den, opfyldte af Ugudelighed, Laster og Vanvid. Imod dette Angreb sætte vi efter vort Embeds Pligt de Kræfter, som staae til vor Raadighed, for at beskærme de Folk, der staae under vor Beskyttelse, saa godt vi formaae. Men der kan ikke findes nogen bedre Beskyttelse eller noget virksommere Middel derimod, end at befæste Ungdommen i de Lande, som ere angrebne af hiin Pest, i den katholske Tro; efterdi de unge Hjerter let lade sig vende til Dyden." Af disse Grunde har han fra Begyndelsen af sit Pontificat anstrengt sig for at stifte

Digitized by Google

National-Collegier i Rom: Planteskoler for den katholske Tro og dens uforfalskede Lære.

At disse Anstalter samtlig ere indrettede efter Mønsteret af Collegium Germanicum, sees af den paa mange Steder næsten eller aldeles ordrette Overeensstemmelser i Stiftelsesbullerne. Imidlertid kan man ikke misskjende en videre Udvikling af den af Ignatius plantede Spire, og visse Forbedringer, der f. Ex. ere blevne indførte i Indretningen af Collegium Anglicanum, have siden virket tilbage paa Reconstructionen af Germanico-Hungaricum fra 1584 af.

Hovedindretningen af disse Collegier er følgende:

I unge Aar — mellem det femtende og det een og tyvende — blive Ynglinge, hvis tilkommende Brugbarhed man mener at kunne regne paa, ved Befuldmægtigede, som til dette Øiemed holdes af Cardinal-Protectorerne for ethvert Collegium i vedkommende Land, sendte til Rom fra deres Hjemstavn. Der nyde de flere Aar igjennem, under klosterlig Tugt og uden alle Bekostninger, Undervisning og Uddannelse. De boe i deres Collegium, hvis Rector og øvrige Embedsmænd ere Jesuiter, og tage Deel i den Undervisning, som meddeles i Jesuiter-Ordenens derværende store Studieanstalt, Collegium Romanum, erholde efterhaanden de geistlige Indvielser og lære Messetjenesten, for ved Enden af deres Studietid som Præster at kunne vende tilbage til deres Fædreland. At de ville vende tilbage dertil, for der for deres hele Livstid at hellige sig til Missionen, uden nogensinde at vælge noget andet Kald, eller endog blot indtræde i nogen Orden, uden med Protectorernes Samtykke: derpaa maae de strax ved deres Optagelse til virkelige Alumner i Anstalten aflægge en høitidelig Eed. Idet de nu herved uigjenkaldeligt hellige sig til et bestemt geistligt Kald i bestemte Livskredse, faaer denne Eed nogen Lighed med et Munkeløfte. Og denne Analogie forøges, naar man betænker,

Digitized by Google

at, ligesom Regularerne, for at kunne vies til Præster, ikke behøve at opvise anden Adkomst (Titel) end den, som ligger i deres Profession (tit. professi eller paupertatis), saaledes blive ogsaa Alumnerne ved de pavelige National-Collegier viede uden anden Adkomst end den, der ligger i deres Missionsløfte (tit. missionis). Ved dette er deres Existents sikret; de leve eventuelt paa deres Anstalts Bekostning (derfor ogsaa tit. collegii), paa samme Maade som Regularerne paa deres Ordens Bekostning.

For ikke at adskille, hvad der hører sammen, maa jeg paa dette Punkt af min Fremstilling foregribe den historiske Orden, og allerede her omtale, at de saakaldte National-Collegier senere ere blevne anseeligt formerede. Først ved et skotsk Collegium (1600), dernæst ved et, som er bestemt til at omfatte og virke for alle Verdens Folkeslag, det saakaldte Colleg. Urbanum (1627), fremdeles ved et irsk Collegium (1628), samtlige i Rom. Udenfor Rom ere efter Urban VIII, deels fra ny stifte deels fornyede Collegierne i Wien, Prag, det illyriske i Loretto (1627), det i Fulda (1628), det erkebiskoppelige Seminarium i Prag, ligeledes som Missions-Collegium (1638), to ældre Collegier i Avignon (1639), et græsk Seminarium i S. Benedetto di Ullano (1732) og et chinesisk i Neapel (1736). Fremdeles et græsk Seminarium i Palermo (1715), det helvetiske Collegium i Mailand, nu forbundet med det derværende Diocesseminarium (stiftet af Carl Borromeo), Collegiet i Melan i Savoyen, Seminariet for Missions Etrangères og Seminariet af St. Esprit i Paris, begge for Indien, det irske Seminarium i Paris og det irske Collegium St. Edmund i Douay; endelig i Irland selv fire nygrundede Missions-Collegier: i Youngball, Thurles, ved Dublin og i Carlow, det sidste udtrykkeligt bestemt for udlændiske Missioner.

Alle disse Anstalter have den ovenfor skildrede Forfatning,

Digitized by Google

og allerede Urban VIII har fikret samtlige Alumner deri de samme Privilegier, navnlig ogsaa Missionstitelens Privilegium (1638); ligesom han ogsaa har gjort Formelen for det ædelige Løfte rens for alle.

Angaaende denne Eed og de Pligter, som den paalægger, findes der i Propagandens Bullarium et declaratorisk Breve af Alexander VII, fra 1660, tilligemed en yderligere Oplysning af Congregationen selv af Aar 1661, som iblandt Andet gaaer ud paa, at den Sværgende for sit hele Liv og med Hensyn til enhversomhelst Stilling deri forpligter sig til at yde sin Tjeneste efter den hellige Stols Forskrift (ad præscriptum Sed. Apostolicæ), og aldrig nogensinde at vælge nogen anden Stand, uden efter indhentet Tilladelse, endelig til, efterat han engang har helliget sig til den vigtige Stand som Alumnus Coll. Pontif., hele sit Liv igjennem, hvad enten han vedbliver at være verdslig Geistlig eller han indtræder i en Orden, i visse Tidsfrister at give skriftlig Beretning om sig selv, sin Tilstand, sit Opholdsted og sine Arbeider, naar han er i Europa aarlig, naar han befinder sig udenfor Europa, hvert andet Aar. Disse Beretninger stiles til Congregationen de propaganda Fide, efterat denne er bleven oprettet. Paa samme Maade skulle Forstanderne for Missionsdistricterne aarlig visitere deres Kreds i dens hele Omfang, og afgive Beretning om samtlige dertil hørende Missioner. Endelig skulle Rectorerne for de nævnte Collegier føre nøiagtige Lister over de optagne og afgangne Lærlinge, deres Alder, Fædreland, Studier, Ordines, Dueligbed og Opholdsted, og indsende dem til Congregationen med Angivelse af den Dag, paa hvilken Alumnerne have aflagt Eden.

Enhver Alumnus, hedder det, har ved sin Eed indordnet sig i og sluttet sig til Fundatsen (fundatio) af det Collegium, hvori han er opdraget. Det Institut, hvori han saaledes har

Digitized by Google

aflagt sit Løfte, paalægger ham for Livstid den Pligt at arbeide som Missionair, og det i Kredsen af det Folk, som han særlig har helliget sig (nationes, quibus sponte suam operam devoverunt). Til at hellige sig dette for sin Livstid, er han forpligtet; saalænge som han ikke i dette Kald bliver udsat for Hungersnød, maa han ikke vælge sig noget andet; og kun i det Tilfælde, at et saadant andet Kald ikke colliderer med hans Livs Hovedformaal, maa han tage derimod; f. Ex. han kan blive Biskop eller tage imod en anden saadan Værdighed. Men bestandig maae Alumnerne arbeide indenfor de Landes Grændser, som de engang for alle tilhøre (earum provinciarum, quibus ex vi instituti sunt simpliciter et omnino obstricti). Derfor maae de ikke indtræde i nogen Orden, men de skulle arbeide med Tanken henvendt paa det Institut, hvori de have gjort Profession (inst. quod professi sunt), og paa deres Embede som Sacerdotes Seculares ad Missiones Apostolicas admissi. Propaganden lader ingen af dem lide Mangel, som ere ordinerede paa denne Missionstitel.

Naar vi nu foreskille os Cardinal-Protectorerne for hvert enkelt Collegium, der have Opsyn med disse paa Propagandens Vegne, som paa den Tid, da de ovenomhandlede Constitutioner bleve udstedte, allerede var den ledende Centralautoritet for Missionsvæsenet, saa vil det være saa meget mere iøinefaldende, hvor megen Ligbed ethvert af disse Collegier har med en Orden. Ethvert Collegium udgjør en Familie (dette er det technisk Udtryk for Totaliteten af de ved hiin Alumne-Ed Forbundne), og denne Familie forbliver for ethvert Medlems Livstid forenet til eet fælleds aandeligt Diemed, og ved fælleds Arbeide under fælleds uafbrudt Styrelse. Det er en egen aandelig Congregation, og Navnet Institution, som jo er det, der især bruges om geistlige Ordener, antyder ogsaa et saadant Slægtskab. Vel ere alle disse eller næsten alle disse Institu-

Digitized by Google

tioner afhængige af Jesuiter-Ordenen, forsaavidtsom de have Rectorer eller Lærere af denne Orden. Men deres øverste Ledere ere dog altid Cardinal-Protectorerne eller tilsidst Propaganden; og da disse ikke ere identiske med den nævnte Orden, har dog ethvert Collegium sin selvstændige Individualitet, hvormed den driver sine Missioner.

Af det ovenfor Fremsatte følger, at Missionsvæsenet paa den Tid maa have frembudt stor Mangfoldighed og Forskjellighed. Enhver Orden, ja selv enhver særskilt Green af en Orden, — fremdeles ethvert Collegium — drev sine Missioner med egne Kræfter, efter egne Tanker og Midler, med egne Bemyndigelser, hvis vidtdrevne Benyttelse netop dengang satte Jesuiterne i China i Stand til at udrette saameget, udvidede selvstændigt disse Missioner og regerede dem selv. Disse forskjellige Ordensdistricter laae ofte ved Siden af hinanden eller gjennemkrydsede endog hinanden. Man kan let tænke sig, hvorlunde der heraf maatte opkomme deels mangen Skinsyge, Stridighed og Forvirring, deels nødvendigvis en Adsplittelse af Kræfterne, hvilke, sammenfattede og ledede under Eet, maatte kunne have virket ulige mere.

Hvad der kunde opnaaes ved Enhed i Ledelsen, viste dengang Jesuiter-Ordenens Exempel paa en glimrende Maade, og det var netop den første af denne Orden opdragne, inspirerede og ledede Pave, som paa en Tid, da Katholicismens første store Seire i Trediveaarskrigen havde opvakt de stolteste Forhaabninger og dristigste Planer, stiftede Congregationen de propaganda Fide, og overdrog til den alene Ledelsen af det hele Missionsvæsen; de Privilegier, som de enkelte Ordener hidindtil havde havt, bleve ophævede, forsaavidtsom de stode i Strid med den nye Stiftelse.

Digitized by Google

Propaganden forandrede intet i de hidtilværende Missionsanstalter selv. Den traadte kun frem som høieste Centralautoritet over dem alle. Den kunde ansætte og afsætte alle Arbeidere under Missionsvæsenet, og skulde have det øverste, dog vel kun ledende, Opsyn over alle disse Arbeidere. Den som beherskede Congregationen, havde det hele Missionsvæsen i sin Haand; og det kan være, at Jesuiterne havde haabet at opnaae dette. Da det ikke lykkedes dem aldeles, saa have netop de forstaaet at holde sig en lang Tid i meget uafhængig Stilling af Propaganden. Overhovedet var Centralisationen selv ingenlunde fuldendt ved den blotte Stiftelse af Congregationen; det var tvertimod først efterhaanden og lidt efter lidt, at Propaganden fik bemægtiget sig de styrende Toiler for hine mangfoldige Missions-Organismer, og saaledes blev i Stand til at gjøre Centralisations-Tanken til en Sandhed.

Alle de nævnte, fundatsmæssigt i bestemte Retninger anviste, Penge- og Arbeidskræfter skulde jo overhovedet slet ikke bruges anderledes, end de hidtil vare blevne brugte. Normen for deres Bestræbelser var forlængesiden given, og man var langt fra, i nogen Henseende at ville forandre den. Det var kun dens Intensitet, som man vilde forhøie; men dette kunde kun skee, naar man ikke altfor meget forandrede dens hidtilværende og vante Organisme.

Af disse Grunde var det ogsaa med Hensyn til den foreliggende Fremstilling nødvendigt at gjøre et Tilbageblik paa Missionsvæsenet før Propagandens Stiftelse; thi, uden at tage Notitse deraf, vilde Congregationens og Vedkommendes Forhold i den ikke godt kunne erkjendes.

Digitized by Google

4. Propagandens Omraade.

Propagandens Omraade kan ikke begrændses uden negativt; til det hører den hele Verden, forsaavidt den ikke allerede er fuldkommen katholsk. Fuldkommen katholsk er et Land ikkun da, naar fremfor Alt dets Regering er dette. Men en god katholsk Regering kan selvfølgelig ikke undlade at erkjende den Pligt, der paaligger den som Kirkens Tjener og Hjælper overfor Kjætterne. Paa den Tid, da Propaganden blev stiftet, troede endnu ingen katholsk Regering at kunne sætte sig ud over disse Synspunkter. Man kunde noiagtigt skille de katholske Territorier fra de ikke-katholske, og i de førstnævnte blev Kirken, ligeoverfor afvigende Confessioner, med al Magt opretholdt ved den verdslige Arm. Afvigelse fra Landskirken blev overalt ogsaa fra Statens Side truet med Straffe. Og om ogsaa en eller anden Regering vægrede sig ved at lade det romerske Inquisitionstribunals Afsendinge sætte Fod i Landet, saa var der dog ikke en eneste, som tænkte paa at hindre eller endog blot indskrænke de indenlandske Biskopper i deres inquisitoriske Embedsvirksomhed.

I alle katholske Lande i Europa havde altsaa Propaganden intet at gjøre. Der fandt den sin Opgave allerede løst, der gaves ingen Mission.

Derimod var dens Arbeide henvendt til alle ikke-katholske Lande, hvad enten de vare blot schismatiske eller kjætterske, eller endog ikke endnu omvendte til Christendommen. Thi overalt, hvor Kirken maatte undvære Statens Medvirkning med Hensyn til Inquisitionen, var den alene henvist til Missionen. Derfor bliver i det kirkelige Sprog det „katholske" Land stillet imod Missionslandene, paa hvilket Kjætterier kunne „udbrede sig ustraffet" (terræ Missionum — ubi impune grassantur haereses).

Det er følgelig altid politiske Grændser, der maae be-

Digitized by Google

stemme Propagandens Omraade; og saaledes finde vi dem ogsaa hyppigen dragne af Curien selv. Og da fremdeles de forskjellige ikke-katholske Stater forholde sig forskjelligt ligeoverfor Katholicismen, efter som de tilstede denne en større eller mindre Udfoldelse af de kirkelige Institutioner, saa følger deraf ganske naturligt, at ogsaa den indre Afdeling og Organisation af Missionslandene overveiende har dannet sig efter politiske Begrændsninger.

Dette sees af en lille officiel Statistik af de katholske Missioner, som af Propaganden er i Aaret 1843 bleven offentliggjort eller i det mindste trykt, og som tydeligt viser, hvor stort et Stykke af det, Congregationen i Almindelighed anviste, Omraade denne allerede har taget i virkelig Besiddelse.

Deres Missioner ordne sig til fem betydelige Grupper:

I. De indisk-chinesiske Missioner, tilligemed Oceanien. For-Indien falder i syv apostoliske Vicariater, Bag-Indien i sex; China har tre allerede ældre Missionsbispedømmer og ti apostoliske Vicariater, hvis Grændser svare til de chinesiske Provindsers. Den store Mængde af Sydsø-Øerne endelig er deelt i forskjellige apostoliske Vicariater, af hvilke allerede nogle have udviklet sig til Bispedømmer.

II. Missionsdistrictet i Amerika omfatter ligesaa lidt det katholske Brastilien og det forhenværende spanske Sydamerika, som de indiske Missioner omfatte det portugisiske Goa og Den Manilla, hvilke allerede ere katholske Lande. Derimod indbefatter det det engelske Nordamerika med sex Bispedømmer og to apostoliske Vicariater, de forenede Stater med sexten Bispedømmer, eet apostolisk Vicariat og en Mission blandt de Vilde, hvilken sidste dog ogsaa allerede har udviklet sig til et Bispedømme (Oregon-Dioeceset). Fremdeles Antillerne, hvor det apostoliske Vicariat Jamaica omslutter en Complex af engelske Colonier, det apostoliske Vicariat Trinidad engelske og danske,

Digitized by Google

Vicariatet Curaçao de hollandske. Endelig i Sydamerika danner det engelske og det hollandske Guyana hvert et særskilt apostolisk Vicariat. Hertil komme for nogle franske Colonier endnu apostoliske Præfecturer, som vistnok kun af den Grund staae under Propaganden, fordi de besørges af de tvende Seminarier, St. Esprit og for Missions Etrangères.

III. Afrika har endnu faa Missioner. Paa Nordkysten er der — naar vi see bort fra Ægypten, som strax vil være at betragte i en anden Forbindelse — ved Siden af det nye franske Bispedømme Algier ikun tvende apostoliske Præfecturer, nemlig Franciscanernes i Marocco og Tripolis og Capuciuernes i Tunis. Paa Vestkysten findes, foruden nogle til det portugisiske Hierarchie hørende Colonialbispedømmer, et apostolisk Vicariat for de engelske Besiddelser i Guinea og et apostolisk Præfectur for de franske Besiddelser ved Senegal. Et lignende er der ogsaa paa Østkysten i Martinique, og for de engelske Colonier der og paa Cap endnu tvende apostoliske Vicariater.

IV. Mangfoldigere og med Hensyn til vort herværende Hovedsynspunkt vigtigere er Organisationen af Missionsvæsenet paa den græske Kirkes og Mahomedanismens Omraade.

Her har den katholske Kirkes Omvendelsesvirksomhed med langt større Iver henvendt sig til Medlemmerne af de mangehaande christelige Nationalkirker i Levanten end til Mahomedanerne; deels maaskee fordi hine vare mere tilgængelige, men deels maaskee ogsaa, fordi deres Omvendelse dog altid maa danne Basis for en Overvindelse af Islam. Resultatet har forresten end ikke blandt de Christne været stort. Imidlertid har dog efterhaanden af hver Nationalkirke en Fraction unneret sig med Rom, den Maronitiske Kirke endog heelt og holdent. Complexen af disse unerede Nationalkirker udgjør den saakaldte Ecclesia orientalis. — Paa den anden Side

Digitized by Google

har der fundet Indvandringer Sted af romerske Katholiker, saavelsom ogsaa fuldstændige Omvendelser til den latinske Kirke, og iærdeleshed er der fra det genuesiske og venetianske Herredommes Tid blevet ikke faa romersk-katholske Menigheder tilbage i Levanten, ja der er endog mange af de dengang grundede latinske Bispedømmer, som, skjøndt meget svækkede, dog endnu ikke ere gaaede under. Ved Siden af disse Bispedømmer bestaaer der desuden nogle apostoliske Vicariater og Præfecturer for de latinske Katholiker.

En af de sidstnævnte er mærkværdig som den ældste, ikke alene i Orienten, men maaskee blandt samtlige Missions-Foretagender, nemlig „det hellige Lands Custodia", hvilken forvaltes af Franciscaner-Observanterne. Det fortjener at bemærkes, at den har bevaret sin oprindelige Skikkelse indtil Nutiden og endnu den Dag idag fremviser et Billede af en Ordensmission, saaledes som det var almindeligt før Oprettelsen af Propaganden.

Idet vi hertil strax ville føie en Oversigt over den latinske Kirke i Orienten, for dernæst at gaae over til den, ganske uafhængigt ved Siden deraf staaende, orientalske Kirke: saa bemærke vi, at ogsaa den førstnævnte deler sig i flere forskjellige Complexer af kirkelige Districter. Thi for det Første ere forhenværende Dele af „det hellige Lands Custodia" fornylig gjorte til to selvstændige apostoliske Vicariater: Aleppo- og Ægypten. Hertil slutter sig det gamle Bispedømme Cypern og de fra det sytttende Aarhundrede stammende (unerede) Bispedømmer Babylon og Ispahan. En anden Complex danne Bispedømmerne i det ægeiske Hav (Ecclesiæ Maris Aegaei), samtlig fra den venetianske Tid; disse, som staae under Erkebispedømmet Naxos, ere Bispedømmerne Tine og Mycone, Santarino, Chios og Syra, (hvis Biskop som apostolisk Delegat ogsaa har Kongeriget Grækenland under sig); hertil hører

desuden det eximerede Bispedømme Smyrna. Dernæst Bispedømmerne paa den græske Vestkyst, af lige Oprindelse med de forrige; de ere: paa de joniske Øer Corfu og Zante, i Epirus Durazzo og Alessio, i Albanien Antivari, Scutari, Pulati og Zappa. Alle under Propaganden. Endelig bestaaer der i det europæiske Tyrkie og i Donaufyrstendømmerne et apostolisk Vicariat for Bosnien; Serbien staaer under det til det ungarske Hierarchie hørende Bispedømme Belgrad. Bulgarien har istedetfor et gammelt Erkebispedømme Sofia et apostolisk Vicariat og desuden endnu et Bispedømme Nicopoli; Moldau danner et eget apostolisk Vicariat, og Resten af de latinske Katholiker staaer under den apostoliske Patriarchal-Vicar i Constantinopel.

Den unerede orientalske Kirke i Levanten bestaaer af ser selvstændige, efter Nationaliteter adskilte Kredse, hvoraf enhver udgjør et Patriarchat, med Undtagelse af den armeniske, som ikke har en saa simpel Indretning. De staae ikke indbyrdes i nogen nærmere Forbindelse, men ere endog tildeels fjendtlig sindede mod hinanden. De tre første nævne sig endog med den samme Titel, nemlig af Antiochia, endskjøndt ingen af deres Patriarcher residerer der. Kredsene ere følgende: 1) Maroniter, 2) katholsk-melchitiske Ovækere, 3) Syrer, 4) Chaldæer, 5) Kophter, 6) Armenier. De Sidste have, hinanden coordinerede, en Patriarch for Cilicien og en Primas for Constantinopel og Omegn; de i Østerrig levende Armeniere staae under en Biskop, som residerer i Lemberg. — En lille Green af de unerede Grækere har som bekjendt nedsat sig i Italien, og existerer der i liturgisk og administrativ Selvstændighed, vel under de sædvanlige Biskopper, men dog henhørende under Propagandens Ressort.

Til denne fjerde Hovedgruppe af Missionerne slutter sig endelig ogsaa den katholske Kirke i Rusland, som staaer aldeles under Propaganden. Før Polens Deling havde Rusland kun

Digitized by Google

faa indvandrede Katholiker, for hvilke der bestod et apostolisk Præfectur. Men siden hiin Tildragelse har det optaget saa mange latinske Katholiker i sig, at ogsaa de forrige Missioner have udviklet sig til Bispedømmer, af hvilke det nyeste er Cherson. Der er for nærværende Tid syv saadanne, hvilke danne en Provinds under Erkebiskoppen af Mohilew. Det nuomstunder saakaldte Kongerige, eller rettere Czardømme Polen betragtes ikke som Missionsland og staaer derfor ikke under Propaganden. I den gamle Republiks Tid havde den den ruthenske græsk-unierede Kirke under sig; men denne har siden maattet ligge aldeles under for den russiske orthodoxe Antipathie, og kun i Østerrig vegeterer der endnu en lille Levning af den under Erkebiskoppen af Lemberg og Biskoppen af Przemisl. De staae under Congregationen.

V. Den sidste Hovedgruppe endelig af Missionerne omfatter Protestantismens Omraade.

Til den hører Nederlandene, Storbritannien og Irland, hvis kirkelige Forhold nedenfor skulle beskæftige os noiere, det skandinaviske Norden, hvoraf Sverrig nu udgjør et eget apostolisk Vicariat, medens Danmark med en Deel af Nordtydskland danner det saakaldte nordiske Vicariat eller de nordiske Missioners Vicariat. Engang omfattede dette Vicariat, som forresten en Tidlang var deelt, det hele evangeliske Nordtydskland. Men fra den Tid af, at Rigsdeputations-Hovedbeslutningen af 25de Febr. 1803 havde lagt betydelige katholske Territorier under evangeliske Territorier, og tildeels allerede siden Frederik den Stores Erobring af Schlesien, ophørte her den skarpe Begrændsning imellem katholske og ikke-katholske Lande, og der opstod vaklende og uklare Forhold, som heller ikke ved nyere Overeenskomster, paa hvilke Circumskriptions-Bullerne af 1821 og 1824 bero, ere bragte fuldkomment paa det Rene.

Digitized by Google

Ogsaa i Schweits bestaaer der nutildeen lignende ikke fuldkommen skarpordnede, Retstilstande; forhen var hele det evangeliske Schweits ganske simpelt et Missionsland, hvis Bearbeidelse var overdraget den pavelige Nuntius i Luzern.

Hvad der her er sagt om Tydskland og Schweits, med Hensyn til de negative Grændser for Missionsomraadet, gjælder egentlig nutildags ogsaa om det streng katholske Omraade i Almindelighed. Thi ogsaa her ere hine Grændser mellem Katholsk og Ikke-Katholsk i den nyere Tid blevne mere eller mindre udviklede. Der er nemlig, siden Afslutningen af den franskphilosophiske Udvikling i Statsvæsenet, ikkun meget faa katholske Stater tilbage, i hvilke den katholske Kirke endnu besidder mere end et faktisk Herredomme. Hvad Inquisitionen angaaer, da er der vel neppe en eneste mere, som beherskes af den. En Tidlang har Curien modstræbt denne Tingenes Tilstand, og Pius VII kunde endnu 1804 paa Napoleons Indbydelse om at komme til Frankerig svare, at han ikke kunde betræde et Land, hvori en ubegrændset Cultusfrihed var proclameret. Og hvor vel den endogsaa ved, at denne Modstræben var unyttig, hvor taalmodigt den endogsaa paa mange Steder har foiet sig i den Tolerantse, der faktisk var indtraadt i de katholske Stater, kan og vil den dog aldrig erkjende denne Tolerantse som Ret. Den vilde, ifølge den ovenfor fremsatte Tankegang i dens System, derved mene at bortgive noget af den af Gud anordnede Embeds-Ret og Pligt. Den skikker sig derfor i denne Henseende, ligesom den har gjort i andre Punkter; den lader for det Første i Forholdet til hine Stater sin kirkelige Mildhed raade, ignorerer hvad der ikke kan ændres, og holder sig til det Haab, at den kirkelige Sands og den kirkelige Lydighed, som den troer at maatte fordre, engang i Fremtiden igjen vil blive mægtig, og at da dens Ret vil blive fyldestgjort.

Digitized by Google

Men derfor er heller ikke Propagandens Omraade indtil nu blevet udvidet til denne Side, og de katholske Riger: Bayern, Østerrig, de italienske Stater, Frankerig, den pyrenæiske Halvø, Belgien, og hvad der i Amerika fra gammel Tid er katholsk, henhører nu som før ikke dertil.

Disse Lande danne, som man udtrykker det i Rom, den hellige Stols Provindser; alle de øvrige derimod Propagandens Provindser.

II.

Den katholske Kirke i England og Skotland.

Den nuværende engelske Missions Historie begynder først med Dronning Elisabeths Tider. Under den spanske Maria var nemlig den gamle katholske Kirke i England endnu engang levet op i fuld Magt. Den kunde endnu engang betragte sig som herskende Kirke. Men fra 1558 og 1559 forvandlede denne Glæde sig til det Modsatte, og i den næstpaafølgende Tid syntes Katholikernes Tilstand bestandig at forværre sig mere og mere. Organisationen af en katholsk Kirkeregering i England selv lod sig ikke mere opretholde, og paa en fortsat Bestaaen af geistlige Dannelsesanstalter i Landet var der for Øieblikket ikke at tænke. Og dog maatte man fremfor Alt bestræbe sig for at vedligeholde Troskaben hos de i England adspredte Katholiker, ved at lade dem tilflyde den nødvendige geistlige Hjælp, og ved fremdeles at gjøre det muligt for dem at lade deres Børn opdrage katholsk. Kun under den Forudsætning kunde man haabe, at en saadan med Omhu gjemt Glød engang i Fremtiden kunde oppustes til en større Flamme.

I begge Henseender var der intet andet at gjøre, end at skaffe den størst mulige Hjælp fra Continentet; og det er ovenfor allerede omtalt, hvorledes især Jesuiterne ved de mange Collegier for deres saakaldte engelske Provinds bestræbte sig

Digitized by Google

for at virke for Opdragelsen. Men vigtigere var det dog altid at uddanne Geistlige, som kunde gaae over til England, og der ved Sjeleforg og egen Opdragelse i en vigtigere og større Virkekreds arbeide ikke blot paa Bedligeholdelsen, men maaskee endog paa Gjenudbredelsen af den katholske Tro. At gjøre noget herfor, laae nu ganske i Gregor den Trettendes Aand, og han stiftede i Aaret 1579 i Rom det første engelske Præsteseminarium paa Continentet, det saakaldte Collegium Anglicanum. Denne Anstalt er allerede ovenfor blevet nævnet i Rækken af de Gregorske Stiftelser. Dens Forfatning var ganske som det tydske Collegiums. Kun at det istedetfor fem Cardinal-Protectorer blot havde een saadan, som — i stadig Forbindelse med engelske Tillidsmænd — sørgede for at drage begavede unge Englændere dertil, sendte disse siden igjen tilbage til deres Fædreland, tilsaae og ledede deres senere Virken der. Da der i England slet ikke længere gaves katholske Beneficier, var det netop ved denne Anstalt, at hiin Vielse paa Missionstitelen først uddannede sig, som senere blev indført ved alle lignende Collegier. — Efter det romerskes Mønster opstod der snart et andet engelsk Collegium, nemlig det af St. Edmund i Douay, og siden lignende i Paris, Sevilla, Lissaboa og Valladolid. Ogsaa de Ordener, i hvis Synskreds det laae at beskæftige sig med Missioner, forsømte ikke at sende saadanne til England.

Allerede mod Enden af det sextende Aarhundrede var der paa denne Maade igjen blevet saa mange katholske Geistlige i England, at det syntes nødvendigt at grunde en Regering for dem i Landet selv. Pave Clemens VIII udnævnte derfor i Aaret 1598 en Archipresbyter for England, som i Forening med nogle Raader og Biskiddere skulde danne en ledende Autoritet for den hele engelske Klerus og være Bindeledet mellem London og Rom. Imidlertid opstod der snart Uenighed imellem

Digitized by Google

ham og hans Undergivne; der indløb Appellationer fra hans Kjendelser; og da han under Jakob den Andens Regering døde, ansatte man først to Archipresbyterer istedetfor den ene, men anfaae snart efter Ansættelsen af en Biskop for England for en Nødvendighed. Paul V udnævnte dertil en af de ældste engelske Præster, og gav ham Titel af Biskop af Chalcedon. Men Gregor XV beklædte ham med en Ordinarius's Magt i hele England, og i Begyndelsen ogsaa i Skotland; men da Skotterne remonstrerede herimod, blev han indskrænket til England.

Men Hensyn til Skotland var der nemlig, siden Maria Stuarts Fald, blevet samme Forholdsregler nødvendige som med Hensyn til England. Der existerede dengang allerede skotske Collegier i Rom, Madrid, Paris og Douay. De faa skotske Katholikers Stilling var kun forsaavidt en anden og bedre end de engelskes, som de ikke lede nogen egentlig Forfølgelse nu, hvorimod de rigtignok heller ikke havde havt nogen spansk Maria.

Gregor den Femtendes Forordning til Fordeel for denne Biskop af Chalcedon er det første bestemtere Træk, som Pius IX i den historiske Deel af sit Breve af 29de Sept. 1850 omtaler, og dette bliver Anledning for os til at henvende vor umiddelbare Opmærksomhed paa det nævnte Breve. Efterat dette i de første Sætninger ganske i Almindelighed har fremhævet den pavelige Stols Omsorg for alle Folkeslag og for England isærdeleshed, vedbliver det:

„For dog ogsaa at kalde nyere Kjendsgjerninger tilbage i Erindringen, saa er der i Historien af det engelske Schisma i det sextende Aarhundrede for os intet mere fremtrædende, end de romerske Pavers vore Forgængeres store og uafbrudte Omhu for med alle til deres Raadighed staaende Midler at understøtte den dengang i England til det Yderste faretruede

og undertrykte katholske Religion. Herhid høre navnlig de talrige Anstrengelser, som directe eller indirecte ere blevne gjorte af Paverne, for at vedligeholde Mænd i England, der vare Katholicismen hengivne og beredte til at arbeide for dens Opretholdelse, og for at drage begavede unge Katholiker fra England over til Continentet, at de der kunde opdrages og forsvemmelig dannes i kirkelig Videnskab, for at blive skikkede til som Præster at vende tilbage til deres Fædreland og hjælpe deres Landsmænd ved Ordets og Sacramentets Forvaltning, og til at forsvare og udbrede den sande Tro. Endnu klarere fremstiller vel vore Forgængeres Iver for at give de engelske Katholiker, da en rasende Storm havde berøvet dem deres Biskoppers Nærværelse og Omsorg, igjen Foresatte med biskoppelig Charakteer. Saaledes viser allerede Gregor den Femtendes apostoliske Skrivelse af 23de Marts 1623, der begynder med de Ord Ecclesia Romana, at Paven, saasnart som det kun var muligt, sendte Biskoppen af Chalcedon, William Bishop, udrustet med vidtudstrakte Faculteter og med den samme Myndighed, som Ordinarierne have, til England. Efter Bishops Død fornyede Urban VIII denne Mission ved en den 4de Januar dateret lignende apostolisk Skrivelse til Richard Smith, hvori han tildeler Denne, ved „Siden af Bispedømmet Chalcedon, ogsaa alle de Faculteter, som havde været betroede Bishop."

Det med Hensyn til vor nærværende Undersøgelse betydeligste Resultat, som vi kunne drage heraf, er det, at man altsaa i Propaganden ikke ansaae de ovenfor omtalte Skridt af Gregor XV og Urban VIII som Stiftelse af et egentligt apostolisk Vicariat, men betragtede Missionerne i England som staaende endnu paa det Udviklingstrin, hvor forskjellige Collegier og Ordener, hvert Institut selvstændigt for sig, drive deres Foretninger særskilt og kun holdtes sammen ved For-

Digitized by Google

maalets Eenhed. Dog manglede der heller ikke en samlet Ledelse ved Propaganden, og det endog af en temmelig gjennemgribende Art. Thi Congregationen havde overdraget den øverste Jurisdiction over de engelske Missioner til Nuntius'en i Brüssel, som desuden ogsaa erholdt det øverste Opsyn (surintendance) over den irske Kirke.

Det er bekjendt, hvilket pludseligt Opsving den katholske Kirke i England tog under Jakob den Andens korte Regering, og det maa her være tilladt, istedetfor alle videre Bemærkninger i saa Henseende at henvise til Macaulay's fortræffelige Skildring. Det pavelige Breve siger herom: „I Begyndelsen af Jakob den Andens Regering syntes lykkeligere Tider at nærme sig for den katholske Religion. Innocents XI benyttede strax denne gunstige Omstændighed, og afsendte i Aaret 1683 Johann Leybourn, Biskop af Hadrumetum, som apostolisk Vicar for det hele Kongerige England. Ved en anden, den 30te Januar 1688 dateret, apostolisk Skrivelse, som begynder med de Ord super cathedram, føiede han til denne Vicarius tre andre apostoliske Vicarier og Biskopper in partibus; saaledes at han deelte hele England, under Medvirkning af den i dette Land dengang sig befindende apostoliske Nuntius Ferdinand, Biskop af Amasia, i fire Districter: det Londonske, det Vestlige, det Nordlige og Central-Districtet, hvilke bleve regerede af ligesaa mange, med de nødvendige Bemyndigelser og med Ordinariers Magt udrustede, apostoliske Vicarier."

Om den videre Fremgang af den kirkelige Lovgivning og Forvaltning i England hedder det: „Til Førelsen af dette saa vanskelige Embede erholdt de — de fire apostoliske Vicariater — Anvisning og Hjælp deels ved de fortræffelige Kjendelser af Benedict XIV, i hans Constitution af 30te Mai 1753, som begynder med de Ord Apostolicum ministerium, deels ved

Digitized by Google

Bienderker af andre Paver, vore Forgængere, og ved vor Congregation de propaganda Fide."

Dengang bestode endnu i England de strenge Love imod Katholicismen, hvorefter, blandt Andet, katholske Biskopper og Præster, hvor man fandt dem, skulde hæftes. Og om endog disse Love, fra den Tid af at Huset Hannover kom til Regeringen, ikke længere vare i Virksomhed, vare de dog heller ikke ophævede og maatte exeqveres, saa ofte der reiste sig nogen Anklage støttet paa dem. Endelig i Aaret 1778 opnaaede Katholikerne af Parlamentet, at de, med Ophævelse af hine Love, bleve stillede lige med de øvrige Disseuter og kun belagte med en noget høiere Afgift. Nu begyndte de at bygge Capeller og Skoler, deres Præster viste sig, hvad de hidtil ikke havde vovet, i geistlig Dragt. Dette vakte Harme hos Folket; katholske Capeller og Huse bleve hist og her stukne i Brand. I London opstod et Oprør. Imidlertid gjenoprettede man Roligheden ved Hjælp af Tropper, og Parlamentets Beslutninger forbleve i Kraft.

Ved denne lykkelige Omstiftning i de katholske Forhold England kunde Curien imidlertid ikke blive foranlediget til at gjøre Forandringer i den der bestaaende Kirkeforfatning; thi det var herved ikke kommet videre, end at en Tilstand, som allerede var bleven fremkaldt ved Sædvanen, og som Curien allerede havde benyttet, nu ogsaa var bleven lovformeligt stadfæstet; og, om man endogsaa kunde sige, at de engelske Katholikers Stilling nu var ligesaa god som den havde været i Aaret 1688, og derhos mere sikret, saa var man dog endnu altfor langt borte fra den Tingenes Tilstand, som den romerske Stol maatte anse for den ønskelige og berettigede, til at man allerede skulde have indrettet sig anderledes. Organisationen af 1688 og Reglerne af 1753 ere altsaa forblevne Grundlovene for den katholske

Kirkeret i England indtil den nyeste Tid. Og de ere det, som vi ville faae at see, tildeels endnu for Øieblikket.

Navnlig har Katholikernes Emancipation af 1829 ikke forandret noget heri. Thi forsaavidtsom den angaaer umiddelbart det katholske Kirkevæsens Forfatning, medfører den ingen Befrielse, men en Indskrænkning, nemlig Forbudet mod Ordenerne, et Forbud der rigtignok ligesaa lidt retligen er blevet respecteret eller kunde respecteres af Curien, som ældre Forbud af den Art før vare blevne respecterede. Ordenerne forbleve i England og beholdt deres Missioner der nu som før. — Den øvrige, for Katholicismen gunstige, Deel af Loven indeholder kun de katholske Englænderes Fritagelse for de Edsaflæggelser og andre Hindringer, som hidtil havde gjort det umuligt for dem at indtræde i offentlige Embeder og i Parlamentet, at tage Deel i Valgene o. desl. m. Derved bortfaldt de udvortes Hensyn, som hidtil maaskee turde have staaet i Veien for mangen Omvendelse. Og, som Loven overhovedet var en Retfærdighedshandling, blev den ogsaa i Rom hilset med Glæde. Men paa selve Forfatningen af det katholske England blev den for det Første uden al Indflydelse. Et Skridt af Propaganden i Skotland, som antyder en videre Udvikling af den katholske Kirke der, var allerede skeet før Emancipationsbillen, nemlig i Aaret 1827: man havde inddeelt Landet i trende apostoliske Vicariater istedetfor de gamle to. De Ytringer, hvori irske Geistlige sammenligne den engelske Kirkeforfatning overhovedet og de derværende apostoliske Vicariers Stilling med det irske ordenlige Hierarchie, vise os, i hvor udviklet Tilstand man ansaae disse engelske Forhold for at være.

Ogsaa Pius IX har fra et Tidsrum af halvfemsindstyve Aar, fra Benedict den Fjortendes store Constitution til Aaret 1840, ikke noget Fremskridt at melde af Missionsforfatningen

Digitized by Google

for England. Han bemærker kun i Almindelighed, som vi have seet, at den katholske Kirke i dette Land gjennem hiint Tidsrum er blevet regeret af Propaganden, og slutter derpaa den historiske Deel af sit Breve med følgende Ord: „Denne Inddeling af England i fire apostoliske Vicariater bestod indtil Gregor den Sextendes Tid, som i sin apostoliske Skrivelse Muneris Apostolici af 3die Juli 1840, i Betragtning fornemmelig af den stedfundne Udbredelse af den katholske Religion i England, indførte en ny kirkelig Inddeling af dette Land, fordoblede Antallet af Vicariaterne, og betroede den aandelige Ledelse af England til de apostoliske Vicarier for London, det Nordlige, Vestlige og Central-Districtet, fremdeles Districterne Wales, Lancaster og York. Af det Lidet, som vi her have anført flygtigt og med Forbigaaelse af meget Andet, fremgaaer det tydeligt, at vore Forgængere ivrigen have bestræbt sig for at bruge den dem forlenede Autoritet med alle til deres Raadighed staaende Midler til Trøst for og til Gjenreisning af den i England saa nedtrykte Kirke." — Gregor selv, i den omtalte Constitution, angiver det Samme som sit Formaal. Den Tid var allerede kommen, da det edinburgske „Catholic Directory" kunde tale om en gigantisk Tilvært af Omvendelser i England. Gregor fryder sig derover, men mener dog, at saavel til Tilsynet med dette Viinbjerg, som til dets fortsatte Opdyrkelse behøves der fornyede Kræfter: fire apostoliske Vicarier ere dertil for Lidet. Propaganden er ligeledes af den Mening, at det er nyttigt for den katholske Sag, at formere Vicariaternes Antal. Gregor anordner derfor denne Forholdsregel, og formaner de otte nu udnævnte Vicarier til med Kraft at arbeide videre paa Omvendelsen. Iøvrigt indeholder hans Document, ligesom Leo den Tiendes skotske, intet uden den geographiske Bestemmelse af nye Grændser.

De Bispedømmer, hvortil de otte Vicariater nuforiden

have udviklet sig, ere følgende: 1. London-Districtet, 2. Central-Districtet, 3. Eastern(Øst-)-Districtet, 4. Western-Districtet, Lancashire-Districtet, 6. Districtet York, 7. Districtet Wales, 8. Northern-Districtet. Den Statistiske Notizia for 1843 meddeler, at England har omtrent en Million Katholiker, 487 Kirker og Capeller, og 624 Præster; Skotland 100,000 Troende, 69 Kirker og Capeller, og 86 Præster. „Catholic Directory" af Aaret 1848 kjender allerede i England 545 Kirker og 707 Præster, i Skotland 85 Kirker og 99 Præster, og paaviser en stor Mængde Omvendelser, hvis Antal som bekjendt siden den Tid endnu er steget betydeligt.

Ethvert Apostolisk Vicariat omfatter flere Grevskaber, med Undtagelse af Vicariatet York, som kun indbefatter eet. Deres Grændser ere altsaa politiske. Men ogsaa i Henseende til det Indre ere de politiske Inddelinger og Underafdelinger adopterede, nemlig Shires og Hundreder. „Catholic Directory" anfører disse, og i hvert Hundrede de derværende „Missioner." Det anfører derhos ikke den katholske Befolkning, men Totalbefolkningen i Shirerne. Aldeles consequent; thi det er Missionen mindre om at gjøre, at vide, hvad den allerede besidder, end at tydeliggjøre sig, hvad det endnu er dens Opgave at erhverve.

Enhver af de otte Apostoliske Vicarier, hvilke samtlig ere Biskopper in partibus, har ved Siden af sig en General-Vicarius, mange af dem endog flere end een; af disse forestaaer da enhver en bestemt, efter Shires og Hundreder omskrevet, Kreds. Ikkun tvende af de Apostoliske Vicariater, nemlig Central-Districtet og Western-Districtet, ere indbeelte i Decanater, det første i otte, det sidste i fire; for hvert Decanat er der betegnet et Sted, hvor Decanats-Geistlighedens Conferentser regelmæssigt skulle holdes, hvor da ogsaa Decanen residerer. Hvert Decanat falder nu igjen i Missioner. Det synes

Digitized by Google

midlertid, som om, ved Siden af denne i kirkelig Henseende mere uddannede indre Organisation af det apostoliske Vicariat, og Inddelingen efter Shires endnu har beholdt nogen Betydning; saa idetmindste bliver den i „Catholic Directory“ endnu anført ved Siden af hiin, endog paa første Plads. Den Apostoliske Vicarius af London har foruden sin General-Vicarius endnu to Secretairer; hans øvrige Colleger synes ikke at besidde saadanne. Der gives ogsaa et Rescript af Propaganden, af 2. Sept. 1848, hvorved, efter den dødelige Afgang af den forrige Apostoliske Vicarius af London, da man ikke øieblikkeligt kunde besætte dette Vicariat igjen saa godt som man ønskede, den hidtilværende Coadjutor i Central-Districtet, den nuværende Erkebiskop af Westminster, Mr. Wiseman, udnævnes til Apostolisk Provicarius for London-Districtet.

Om den enkelte Mission (eller Station, *congregation*), — thi blot om saadanne kan der være Tale her, ligesom i Amerika, ikke om Parochier, — forvaltes af en verdens-(secular)-geistlig, eller af en ordensgeistlig Missionair, derom giver „Catholic Directory“ vel en Antydning, men kun en meget ufuldkommen; dog lader den ikke uomtalt, at der i Central-Districtet findes syv og i Western-Districtet fire Mandsklostre, navnlig Passionister, Redemtorister, Cistercienſere, Conceptionister, Dominicanere, Frères de Charité i Central-Districtet. I det andet District nævner det ikke Navnene paa Ordenerne; og ved dem, der nævnes, anfører den ikke andet end Navnene. Jesuiter omtaler den ikke paa noget Sted. Meget fuldstændigere eller oprigtigere er her den oftere allerede anførte statistiske Notizia af Propaganden. Den negter ikke, at nutildags (1843), ligesom forhen, have Jesuiterne, Dominicanerne, Franciscaner-Observanterne og Augustiner-Barfoddermunkene Missioner i England. Carmeliter-Barfoddermunkene, som endnu anføres af Benedict XIV., nævner den derimod ikke, maaskee fordi

Digitized by Google

deres Missioner ere komne i Forfald tilligemed Ordenens spanske og portugisiske Congregation, hvortil de hørte. Benedictinerne nævner den i Western- og i Central-Districtet. Den angiver, at Jesuiterne i Aaret 1843 i England havde sytten „Missioner, Residentser og Collegier," med 67 Patres, 46 Scholarer og 16 Brødre-Coadjutorer, Dominicanerne et Kloster og en Mission, med otte Patres, Augustiner-Barfoddermunkene „Missioner" uden nærmere Angivelse, Franciscaner-Observanterne 9 Missioner. De sidstnævnte have endog en Ordensprovinds i England, for hvilken Gregor XIV. paa Forauledning af Propaganden, i Aaret 1840 udnævnte en Apostolisk Visitator. Den statistiske Notizia angiver fremdeles for enkelte Districter Talforholdet imellem den verdensgeistlige og den ordensgeistlige Clerus paa følgende Maade: 1) London-Distr.: blandt 136 Præster 19 Regularer; 2) Western-Distr.: blandt 54 Præster nogle Regularer, og navnlig Benedictinere, Franciscanere, Cistercienserе og Jesuiter; lutter Indfødte. Dette er det District, hvori „Catholic Directory" angiver fire Klostere, uden at nævne Ordenerne, hvortil de høre. 3) Øst-Distr.: 31 Præster. 4) Central-Distr.: 116 Præster, tre Klostere; i Clerus ere indbefattede: Benedictinere, Trappister, Dominicanere og Jesuiter. 5) Distr. Wales: 20 Præster. 6) Lancaster-Distr.: 155 Præster og et Jesuiter-Collegium. 7) Distr. York: 61 Præster og et Benedictiner-Collegium. 8) Nord-Distr.: 57 Præster. Med Hensyn til Skotland angives kun, at Øst-Distr. har 21, Vest-Distr. 33, Nord-Distr. 29 Præster.

Ogsaa om de gamle Missions-Collegier for England og Skotland erfare vi, at de for største Delen endnu existere under Propagandens Bestyrelse, og staae i det selvsamme Forhold til de Egne, hvortil de sende deres Alumner, som er bleven dem anviist ved deres Stiftelse. Endnu bestandig aflægge Alumnerne deres Ed, blive ordinerede paa Missionstitelen, og forblive for

Digitized by Google

Livstid i det gamle Forhold til Propaganden. Engelske Collegier findes endnu i Rom, Douay, Lissabon og Valladolid; skotske i Rom, Valladolid og Regensburg. De engelske i Paris og Sevilla og de skotske i Madrid, Paris og Douay synes at være gaaet under; idetmindste nævnes de ikke i det engelske „Catholic Directory" af 1848, medens den statistiske Notizia for Aar 1843 omtaler det engelske Collegium i Paris, idet der berettes, at der alene fra London-Districtet befandt sig 32 Klerikere i Paris, Douay og Lissabon i de derværende Collegier. Den større Frihed for Katholikerne i England og deres Sags Opsving har bevirket denne Udvidelse, at der paa selve Øen er opstaaet Collegier til Uddannelse af den indenlandske Clerus, for hvilke der i „Catholic Directory" anføres mange Fundatser. Der er af saadanne Collegier i England ti, i Skotland eet; og det vil ikke mangle, at de jo nu efterhaanden ville forvandle sig til biskoppelige Seminarier.

Naar det nu af det her Meddeelte fremlyser, at de Elementer, hvoraf Missionairernes Stand bestaaer, indtil nu ere forblevne de samme, som de vare paa Benedict den Fjortendes Tid, og at det alene er Antallet af de indenlandske, der er blevet større, saa maae vi antage, at heller ikke Retsforholdene for denne Stand, navnlig hvad angaaer dens Underordning under de apostoliske Vicarer, siden ere blevne forandrede. Thi om nogen slig Forandring, den være nu skeet ved Lov eller ved Sædvane, hører man intet. Heller ikke indtage de apostoliske Vicarer i England overhovedet nogen anden Stilling, end den, som stedse pleier at anvises slige Embedsmænd af Propaganden.

Det synes derfor ikke ubegrundet, naar vi slutte dette historiske Afsnit med den — ingenlunde blotte Formodning, men Overbevisning, at den katholske Kirkeforfatning af England lige indtil forrige Efteraar væsenligt er forbleven i det samme

Digitized by Google

Udviklingsstadium, som, paa Basis af Vicariats-Organisationen af 1688, indholdes i de benedictinske Regler, med hvad der ydere slutter sig dertil. Dette Resultat ville vi fastholde, idet vi nu vende os til det Nye, som Pius IX har indført i England.

I sit Breve af 29de September vedbliver han, efter de oven meddeelte Sætninger, herom paa følgende Maade:

„I Betragtning nu af det af vore Forfædre os givne ædle Exempel, gjennemtrængt af det Ønske, ved at efterligne samme, at opfylde det øverste Apostolats Pligter, og hendraget af vort Hjertes Tilbøielighed til hiin elskede Deel af vor Herres Vinbjerg, have vi allerede fra Begyndelsen af vor Regering fattet det Forsæt, at fortsætte et saa vel begyndt Værk og at lade det være vor ivrigste Omsorg, at Kirkens Velfærd i hiint Land daglig maatte fremmes. Idet vi derfor noie overveie den katholske Sags hele nærværende Stilling i England, betænke det store, uafbrudt voxende Antal af Katholiker der, og bemærke en bestandig Aftagen af de Hindringer, som derstedes have staaet Udviklingen af den katholske Religion Veien: saa syntes os Tiden at være kommen til en Restitution af det engelske Kirkeregimente i den Form, hvori det frit bestaaer hos andre Folk, hvor der ikke er nogen særegen Grund tilstede for at regere ved den overordenlige Foranstaltning af apostoliske Vicarer. Vi erkjendte, at Sagernes nærværende Stilling ikke alene har gjort det unødvendigt at lade de engelske Katholiker endnu fremdeles regere af apostoliske Vicarer, men at der endog er indtraadt en saadan Omstiftning deri, som bydende fordrer Indførelsen af et ordenligt Episkopal-Regimente. Hertil kom Ansøgningen fra samtlige apostoliske Vicarer i England, Bønnerne fra et stort Antal ved Dyd og Rang udmærkede Klerikere og Lægfolk, og Ønsket hos

Digitized by Google

Flertallet blandt de øvrige Katholiker. Idet vi nu overveiede Sagen, have vi ikke undladt at anraabe Guds den Almægtiges og Algodes Bistand, for at Han maa lede os under Overveielsen af denne store Sag, paa det vi maae erkjende og gjøre, hvad der meest kunde tjene til at fremme Kirkens Tarv. Ikke mindre have vi anraabt den velsignede Jomfru Marias, Guds Moders og alle de Helliges Bistand, hvis Dyder have forherliget England, at de med deres Forbøn hos Gud ville hjælpe til dette Foretagendes lykkelige Udfald. Men dernæst have vi undergivet det hele Anliggende en alvorlig og grundig Betragtning af de af vore høiærværdige Brødre, den hellige romerske Kirkes Cardinaler, som høre til vor Congregation de propaganda Fide. Og da disses Anskuelser fuldkommen stemmede overeens med vort eget Ønske, saa have vi gjerne besluttet deres Stadfæstelse og Udførelse.

Af disse Grunde, efter den modneste Overveielse af hele Sagen, have vi, af egen Drift, med klar Erkjendelse og i vor apostoliske Magtfuldkommenhed, besluttet og befale herved Gjenoprettelsen af et, efter den almindelige Rets Regler indrettet, Hierarchie af ordenlige Biskopper i England, som skulle føre deres Titler efter de Bispesæder, hvilke vi ved denne Skrivelse oprette i de forskjellige apostoliske Vicariats-Districter. Vi begyndr med:

1. Londoner-Districtet. I dette skal der være tvende biskoppelige Sæder; nemlig Westminster, hvilket vi herved hæve til en Metropolitan- eller Erkebiskoppelig Stol, og Southwark, hvilket vi, tilligemed de øvrige, der nedenfor anføres, bestemme til Suffraganat for hiint. Dioeceset Westminster (Westmonasteriensis) skal omfatte den Deel af Districtet, som ligger nedenfor Themsen, hvilken indbefatter Grevskaberne Middlesex, Essex og Hartfordshire. Dioeceset Southwark (Suthwarcensis) den øvrige Deel af Districtet, Syd for Themsen, neun-

Digitized by Google

lig Grevskaberne Birk, Southhampton, Surrey, Sussex og Kent; tilligemed Øerne Wight, Jersey, Guernsey og de nærliggende Smaaøer. — II. I Nord-Districtet skal der kun være eet Biskopsæde, som skal nævnes efter Staden Herham (Hagulstadt) og omfatte det hele her omhandlede District. — III. Districtet York skal ligeledes kun udgjøre eet eneste Dioeces, og Biskoppen skal have sit Sæde i Staden Beverley (Beverlacum). — IV. I Lancaster-Districtet skal der være twende Biskopper. Den Ene af dem nævnet efter Liverpol (Liverpolitana S.) skal til sit Dioeces have Øen Man tilligemed Districterne Lansdale, Amaunderneß og West-Derby. Den Anden, hvis Sæde skal nævnes efter Staden Salford (Salfordensis) skal til Dioeces erholde Hundrederne Salford, Blackburne og Leyland. Grevskabet Chester hører vel ogsaa til dette District, men skal dog nu indlemmes i et andet Dioeces. — V. I Districtet Wales skal der være twende biskoppelige Stole, nemlig Salop og de forenede Steder St. Davids og Newport. Dioeceset Salop (Salopiensis) skal omfatte den nordlige Deel af Districtet, Grevskaberne Angleſea, Caernarvon, Denbigh, Flinth, Merioneth og Montgomery; til hvilke vi endnu føie det fra Districtet Lancaster skilte Grevskab Chester og af Central-Districtet Salop (Shropshire). Biskoppen af St. Davids og Newport (Menevien. et Newportens.) anvise vi den sydlige Deel af Districtet som Dioeces, nemlig Grevskaberne Brecknock, Caermarthen, Glasmorgan, Pembroke og Radnor, og de engelske Grevskaber Monmouth og Hereford. — VI. I Vest-Districtet oprette vi twende Sæder: Clifton (Cliftoniensem) og Plymouth (Plymuthensem); det første tildele vi som Dioeces Grevskaberne Gloucester, Sommerset og Wilt; det sidste Grevskaberne Devonshire, Dorsetshire og Cornwall. — VII. Central-Districtet, hvorfra vi have skilt Shropshire (Salop), skal ligeledes have twende Biskopstole: Nottingham (Not-

Digitized by Google

tinghamsensem) og Birmingham (Birminghamiensem). For den første bestemme vi Grevskaberne Notts (Nottinghamshire), Derby, Leicester, tilligemed Lincoln og Rutland, hvilke vi stille fra Øst-Distrietet; — for det sidste Grevskaberne Stafford, Warwick, Worcester og Oxford. — VIII. I Øst-Distrietet endelig skal der kun være eet Sæde, som skal nævnes efter Staden Northampton (Northantoniensis), og omfatte det hele anførte District, med Undtagelse af Grevskaberne Rutland og Lincoln, hvilke vi have tillagt Dioeceset Nottingham. — Ifølge dette vil der i det blomstrende Kongerige England kun være een eneste kirkelig Provinds, bestaaende af een Erkebiskop og tolv Suffraganbiskopper, hvis Nidkjærhed og sjelehyrdelige Virksomhed, under Guds Bistand — saa haabe vi — vil bringe Katholicismens Magt daglig ny Tilvæxt. I Betragtning heraf forbeholde vi allerede nu os og vore Efterfølgere, at dele denne Provinds selv i flere (nemlig flere erkebiskoppelige Kredse), og at forøge Antallet af Dioeceserne, saa ofte som det maatte synes nødvendigt; endvidere, efter som det maatte synes hensigtsmæssigt i Herren, at bestemme nye (og altsaa andre) Grændser for dem."

Til Oplysning af denne anden og vigtigste Deel af den pavelige Forordning, som er Gjenstanden for vore Betragtninger, maa det være os tilladt at gjøre nogle Bemærkninger over enkelte Ting deri, førend vi gaae over til den tredie Deel af Brevet og til Slutning tage det hele under Eet under Overveielse.

Først og fremmest er det klart, at der her foreligger en Udvikling lig den, som i den nyere Tid er foregaaet i Nordamerika og Australien. Kun at der i England samtidigt med Forvandlingen af de apostoliske Vicariater til Dioeceser ogsaa har fundet en Forøgelse af Antallet Sted, og forsaavidt altsaa det Skridt er bleven ført videre, som Gregor XVI gjorde i Aaret 1840

Digitized by Google

i England. Forbeholdet om, i Fremtiden igjen at dele de oprettede Bispedømmer i flere, er ogsaa taget med Hensyn til Nordamerika. Endelig bliver det i det herombandlede Breve, om muligt, endnu tydeligere udtalt, at alt dette skeer i Missionens Interesse og for at erhverve mere intensiv Kraft til fremtidige Omvendelsesarbeider.

Naar man iøvrigt ved denne Reconstruction af de engelske Dioceser har undgaaet de gamle, i Høikirken endnu brugeligere, Navne paa Bispesæderne, saa ligger den nærmeste Grund dertil maaskee i en Bestemmelse af Emancipations-Acten af 1829, som forbyder Katholikerne, „saasom den protestantiske Episkopal-Kirke i England og Irland, — og paa lige Maade den protestantiske Presbyterial-Kirke i Skotland, — ved Unionsacten ere paa en varig og lovlig Maade grundede, og da Retten og Titelen af Erkebiskop for vedkommende Bispedømme og af Dechanter for vedkommende Dechanat saavel i England som i Irland er lovlig vel begrundet og fastsat — at antage Navn og Titel af Erkebiskop for en Provinds, af Biskop for et Bispedømme, eller af Dechant for et Decanat i Irland," under en Straf hvergang af hundrede Pund Sterling. At man, som det forresten ligger nær at formode, skulde have gjort det for ikke at opægge Protestantismen og for ikke at saare den engelske Nationalfølelse, det modbevises allerede derved, at man har nævnet det nye Erkebispedømme efter Abbediet Westminster, og derved, vistnok med Forsæt, har saaret hiin protestantiske Nationalfølelse lige i Hjertet. Man kunde og maatte vente, at man netop ved at vælge dette Navn vilde opvække en Modstand, som uden dette neppe vilde have reist sig i den Grad. Men man haaber, at den protestantiske Reaction ikke skal have nogen væsenlige Følge, og vil senere hen ved det ene Navn Westminster, saa at sige paa symbolsk Maade,

Digitized by Google

have alle andre gammelkatholske Institutter og Institutioner reserverede.

Vi vende os atter til Pius den Niendes Breve, for at betragte dets tredie Deel, som fornemmelig handler om de nye Biskoppers retlige Stilling.

„Imidlertid," vedbliver han, „befale vi den ovennævnte Erkebiskop og Biskopperne, at de indsende Status-Relationerne over deres Kirker paa den behorige Tid til vor Congregation de Propaganda, og ikke aflade at sætte samme i Kundskab om Alt, hvad de agte tjenligst for deres Hjorders aandelige Vel. Thi vi ville vedblive, i Alt hvad der angaaer den engelske Kirkes Anliggender at betjene os af denne Congregations Tjeneste.

„I Henseende derimod til den geistlige Regering af Clerus og Folk og alt Øvrigt hvad som hører til Hyrde-Embedet (pastorale officium), skal Erkebiskoppen og Biskopperne i England allerede nu have alle de Rettigheder og Bemyndigelser, som andre katholske Erkebiskopper og Biskopper, hos andre Folk, efter de almeen retlige Normer i de hellige Canones og de apostoliske Constitutioner have eller kunne have; og ikke mindre de samme Pligter, som paaligge andre Erkebiskopper og Biskopper i den katholske Kirke, efter den samme almeenretlige Disciplin. Men hvadsomhelst der iøvrigt — enten ifølge den engelske Kirkes gamle Forfatning eller ifølge den i dennes Sted traadte Missionsforfatning — har havt Gyldighed som specielle Constitutioner, Privilegier eller Sædvaner, det skal, eftersom Tiderne nu have forandret sig, for Fremtiden hverken kunne begrunde en Ret eller en Pligt. Og for at der ikke skal blive noget Tvivlsomt tilbage i saa Henseende, ville vi herved af vort Embedes apostoliske Magtfylde udtrykkeligt fratage hine særlige Constitutioner, Privilegier af enhver Art og Sædvaner, endog dem fra de ældste og umindelige Tider, al Kraft til at medføre en Pligt eller en Ret. Det vil

Digitized by Google

følgelig staae Erkebiskoppen og Biskopperne fuldkommen frit, i deres Beslutninger for Fremtiden at rette dem efter den almindelige Ret, og at gjøre, hvad der efter Kirkens almindelige Disciplin tilkommer det biskoppelige Embede. Men vi ville tilvisse ikke undlade at staae dem bi med vor apostoliske Embedsmyndighed, og med Glæde efterkomme deres Ønsker i de Ting, som de anse for gavnlige til det guddommelige Navns større Ære og til Sjelenes Frelse."

„Thi ved Gjenoprettelsen af et ordenligt biskoppeligt Hierarchie og af den almindelige Rets Gyldighed ved dette Breve have vi vel især have det Formaal at sørge for den katholske Religions Velfærd og Udbredelse i England. Men tillige vilde vi tilfredsstille vore ærværdige Brødres, de apostoliske Vicarers egne Ønsker og de indstændige Bønner fra mange elskede Sønner af Clerus og af Folket sammesteds. Allerede af deres Forfædre vare Ansøgninger om det Samme blevet stilede til vore Forgængere; hvilke først havde begyndt med at udsende apostoliske Vicarer til England, da det ikke længere var muligt for engelske Biskopper om engelske Dioceser at opholde sig (manere) der. Og da de siden gjentagne Gange forøgede Antallet af Vicarer og Vicariatsdistricter, saa gik deres Hensigt dermed naturligviis ikke ud paa, for bestandig at regere den katholske Kirke i England paa overordenlig Maade, men meget mere ud paa, saa godt som muligt efter Omstændighederne paa enhver Tid at sørge for dens Fremvæxt, og derhos tillige berede Veien for en endelig Gjenoprettelse af et ordenligt Hierarchie. — Derfor ville vi, hvem det ved Guds Godhed er blevet givet at fuldende et saa stort Værk, strax her erklære, at det ligger aldeles fjernet fra vor Mening og vor Hensigt, at Biskopperne af England, der nu have erholdt Navn og Rettigheder som ordenlige Biskopper, i nogen Maade skulde berøves de Fordele, som de tidligere have nydt som apo-

Digitized by Google

stoliske Vicarer. Thi det vilde være urimeligt, om det skulde falde ud til deres Skade, hvad der er blevet forordnet af os paa de engelske Katholikers Bon og til Bedste for deres Kirkevæsen.

Som Følge heraf nære vi endog det faste Haab, at de elskede Sønner i Christo, som i England stedse have understøttet den katholske Kirke og de apostoliske Vicarer under enhver Tidernes Omskiftning med Almisser og Gaver, for Fremtiden kun ville være desto mere gavmilde mod de virkelige Biskopper, som nu med et fastere Baand ere forenede med de de engelske Kirker (stabiliori vinculo alligati), for at det ikke skal fattes disse paa Midler til Kirkernes og Gudstjenestens Prydelse, til Understøttelse af Clerus og de Fattige, og de Fattige, og til andre kirkelige Formaal.

„Til Slutning opløfte vi vore Øine mod det Høie, hvorfra Hjælpen kommer, fra Gud den Almægtige; bede, takke og bønfalde, at Han vil lægge sin Velsignelse i hvad der af os er besluttet til Kirkens Bedste, og styrke dem med sin Naade, som det især tilkommer at udføre disse vore Beslutninger, at de maae føde den dem betroede Herrens Hjord og altid ivrigere indvie sig til Udbredelsen af hans Navns Ære. Og for at erholde saa meget rigeligere Beskyttelse af den himmelske Naade hertil, anraabe vi som Forbedere hos Gud endnu engang Guds allerhelligste Moder, de hellige Apostle Petrus og Paulus, og de øvrige himmelske Skytspatroner for England, navnlig den hellige Gregor den Store, at nu, da det uden vor Fortjeneste er blevet givet os at fornye (renovare) de biskoppelige Sæder i England, ligesom han, til største Fordeel for Kirken, i sin Tid gjorde det Samme, at da ogsaa denne af os fuldbragte Restitution af de biskoppelige Dioeceser i hiint Rige maa være til Gavn for den katholske Religion."

Herefter følger nu den sædvanlige Slutningsformel an-

Digitized by Google

gaaende den ubrødelige Gyldighed af dette Breve, og Formelen „Non obstantibus", hvorved blot er at bemærke, at ved Siden af de almindelige Love, ogsaa „Rettigheder og Privilegierne for de gamle Bispesæder i England og for de senere der indrettede Missioner, apostolske Vicariater, saavelsom for alle Kirker og Stiftelser," nævnes som saadanne, der, „forsaavidt som de stride imod den ovenstaaende Forordning," ved denne skulle være ophævede.

De retlige Anskuelser, i hvilke Pius her bevæger sig, vare i Almindelighed ganske de samme, som de, der — af andre og ældre Kilder — allerede ovenfor have fremstillet sig for os som Propagandens System. Først siger Paven, at der er blevet sendt apostolske Vicarer til England, fordi der ikke længere kunde opholde sig ordenlige Biskopper sammesteds fordi altsaa deres Residents var bleven hindret. Dernæst, at ved Indretningen og den senere Formerelse af apostolske Vicariater, hvis Tendents fremgaaer af Brevet angaaende den anden Formerelse (1840), har man ingenlunde for bestandig villet opoffre den almindelige Retstilstand for en Undtagelsestilstand, men blot interimistisk villet bevare den engelske Kirke paa denne Maade, og forberede Gjenoprettelsen af den retligt, ingen lunde opgivne ældre Tilstand. Efterat nu de Grunde, hvorved Undtagelsen var bleven nødvendig, vare forbi, indtræder ogsaa et almindeligt organiseret biskoppeligt Hierarchies ordinaria jurisdictio. For den hellige Charakteer, som Pius selv tillægger sin Forholdsregel, er den parallele betegnende, som han i Slutningen af Brevet drager imellem sin Handling og Englands Omvendelse ved Gregor den Stores Missioner. Augustins Mission paa den Tid gik imod Hedenskabet, som havde forstyrret en gammelchristelig Verden; den nuværende gaaer imod Protestantismen, som har forstyrret en gammelkatholsk Forfatning. I begge Tilfælde blive de katholske Bispedømmer

Digitized by Google

igjen oprettede, og den fuldkomne Triumph over de akatholske Modstandere, som blev Gregors Foretagende til Deel, haaber ogsaa Pius.

Derfor gjentager han ogsaa her, at den hele Forandring væsentligt er gjort i Missionens Øiemed og Interesse, og de nye Biskopper formanes paa det kraftigste til at arbeide desto ivrigere videre frem paa Omvendelsesværket. Af den samme Grund fremhæver han udtrykkeligt, at England ogsaa for Fremtiden skal staae under Propagenden, og at det derfor er til denne Autoritet, at de engelske Biskopper regelmæssigt skulle indsende deres Beretninger, navnlig ogsaa deres Status-Relationer. Altsaa de nye Bispedømmer skulle være Missions-Bispedømmer. Dette er en Bestemmelse, som ganske paa samme Maade, ogsaa hvad Status-Relationerne angaaer, findes i de mange Stiftelses-Breve for nordamerikanske Bispedømmer, kun at den for England er fremhævet endnu meget stærkere. Nu havde allerede de apostoliske Vicarer, ligesom alle Missions-Forstandere, foruden deres løbende Correspondents, i bestemte Tidsfrister at gjøre udførligere Beretninger til Propaganden, som i høi Grad ligne de biskoppelige Status-Relationer. Herved bliver da, saasom den løbende Correspondents forbliver den samme, slet ikke foreskrevet noget Bestemt, men alene sagt, at Forholdene for den katholske Kirke i England og dens Forstandere i denne Henseende skulle forblive de samme som de hidtil vare, og som vi ovenfor have betragtet. Denne Beroen ved det Gamle i denne Henseende bliver endnu mere fremhævet ved den stærke Betoning af Modsætningen, hvormed Pius nu henvender sig til det, som fra nu af skal være anderledes i England end hidtil.

Erkebiskoppen og Biskopperne skulle nemlig i Alt, hvad der hører til deres Embede, have en Stilling, som alene og aldeles er normeret efter den almindelig canoniske Rets Regler, og alle specielt engelske Undtagelses-Love sættes ud af Kraft.

Digitized by Google

Men Paven giver Udsigt til, at hvad der i Fremtiden maatte synes nødvendigt kan blive foranstaltet ved fortsat ny Lovgivning, paa Biskoppernes eget Andragende. Men han føier strax til, at han ved denne Forordning ingenlunde tænker paa at berøve de nu til ordenlige Biskopper af England udnævnte Mænd i nogen Maade de Fordele (commoda), som de hidtil have nydt i deres Embede som apostoliske Vicarer. Thi det vilde jo være urimeligt, siger han, om det skulde falde ud til deres Skade, hvad der paa deres egen Bøn og overeensstemmende med den engelsk-katholske Kirkes hele hidtidige historiske Udviklingsgang nu er blevetn iværksat. Naar nu allerede denne Tilføielse betydeligt formilder eller modificerer den nys omtalte derogatoriske Bestemmelse, hvorefter altsomhelst, hvad der tidligere har været specielt anordnet for eller brugeligt i England, ophæves: saa skeer dette endnu bestemtere i Slutningsformelen „Non obstantibus"; thi her ere den ældre engelske Kirkes Privilegier og Vicariats-Periodens Rettigheder og Privilegier kun forsaavidt afskaffede, som de stride imod den her omhandlede af Pius IX udstedte Constitution.

Hvad er det da egenlig, der for Fremtiden ikke længere skal gielde i England? — Herpaa maa svares: Alt, hvad der ikke kan forenes med den almindelige Stilling af ordenlige Biskopper i deres Dioeces. Men ingenlunde er afskaffet, hvad der hidindtil gav de apostoliske Vicarer en høiere Magt end den, som Biskopper ordenligviis pleie at besidde i deres Dioeces., naar det blot er en saadan høiere Magt, som paa nogen Maade kan besiddes af en ordenlig Biskop ifølge særlig pavelig Overdragelse.

De stærke og tydelige Ord, hvormed Pius IX ophæver Alt, hvad der monne stride mod hans Breve, i den engelske Kirkeret, ere altsaa tildeels en blot Cautel, og det gielder egenlig kun den gammel-katholske Ret. Ved Restitutionen af en ordenlig

Digitized by Google

Diocesforfatning i England var det muligt, at Meget, som nu for længe siden er forglemt i Praxis og ikke længere staaer i Samklang med Curiets nuværende System, kunde blive opvakt fra de Døde. Det er derimod, at man engang for alle vil sikre sig, idet man erklærer, ikke at ville tilstede Andet end det Almeenretlige, og navnlig, efter romersk Skik, kun den i Virksomhed staaende kirkelige Disciplin (vigens ecclesiæ disciplina). Men desuden har hiin Derogation, som det synes, Hensyn til Missions-Privilegier, der ere tillagte Ordener og Institutter, hvorved der vilde gives disse en større Selvstændighed, end der kan tilstedes dem ligeoverfor en ordenlig Biskop. Hvad man specielt har havt for Øie derved, skal jeg ikke kunne sige. Maaskee er det tildeels de selvsamme Ting, som allerede Benedict XIV maatte bekæmpe. Thi ligesaa godt som han kunde være foranlediget til at anføre Constitutioner af hans Forgængere, hvori de samme Forskrifter forgjeves vare givne, hvilke han nu atter for sin Deel indskærper, ligesaa godt kan det tænkes, at ogsaa hans egne Forskrifter vare blevne frugtesløse. Det var jo med Ordenernes Opposition, han havde at gjøre; og disses Seighed, endog ligeoverfor Curien, kan man ikke tænke sig stor nok.

Til Slutning maae vi endnu omtale en Anskuelse angaaende Betydningen af den foreliggende Forfatnings-Forandring, som, med større eller mindre Klarhed, undertiden har gjort sig gjældende, men som ikke er rigtig.

Naar man siger, at Biskoppen har indenfor sit Dioeces den ordenlige Jurisdiction, saa vil dette sige, at han har Fylden af den kirkelige Regeringsmagt (plenitudo potestatis), eller al Magt, som tilkommer den katholske Kirke selv, som denne kan gjøre Fordring paa indenfor et Bispedømmes Grændser. Ogsaa for dens paastaaede Magt over Protestanterne gives der ingen anden ordenlig Jhændehaver; og Biskoppen kan ikke an-

Digitized by Google

det end regne de indenfor hans geographisk bestemte Dioecesdistrict bosatte Evangeliske til sin Hjord, om han end maa betragte dem som vildfarende Medlemmer. Han kan nu behandle dem enten efter den strenge Kirkerets Synspunkter, som Inquisitor, eller, saafremt dette ikke er ham muligt, efter Missionens mildere Synspunkter. Det Sidste er Tilfældet i alle Missionsbispedømmer, altsaa ogsaa i de engelske. Heri kunde man nu mene at finde den egentlige Forskjel imellem det nuværende Udviklingstrin og det nys forladte, idet man da maatte antage, at den apostoliske Vicarius's Regeringsmagt blot var af personlig Art ogsaa med Hensyn til sin Gjenstand, saa at han blot skulde have erstattet Mangelen af en egen Biskop for de katholske Menigheder i sit District, hvorimod Biskoppens Magt nu skulde være bleven af mere territorial Natur og omfatte samtlige Indvaanere i Dioeceset. Dette vilde da være en Udvidelse af Jurisdictionen til Protestanterne, som vilde indeholde en Krænkelse af de Episkopal-Rettigheder, der tilkomme den engelske Høikirkes kongelige Overhoved. Den ydre og tilsyneladende Praxis i England taler for denne Anskuelse. Men det bliver herved overseet, at, i det Øieblik de ordenlige katholske Biskopper vare ved Henrik VIIIs eller senere ved Elisabeths Statsmagt blevne hindrede i Udøvelsen af deres kirkelige Magt, og deres Sæder altsaa fra Curiens Synspunkt vare blevne afspærrede, — var Udøvelsen af den hele biskoppelige Jurisdiction, ikke blot den over Katholikerne, men ogsaa den over Protestanterne i Dioeceset, gaaet over til Paven. Men Denne lod atter, saasnart det paa nogen Maade blev muligt, den hele Jurisdiction forvalte ved sine apostoliske Vicarier. Derfor maa ogsaa Protestanten, som omvender sig, judicialiter afsværge for den Vicarius, til hvis District han hører. Følgelig er der i denne Henseende ingen ny Fordring gjort gjældende ved Indførelsen af en ordenlig biskoppelig Jurisdiction i England, men

Digitized by Google

den gamle er blot bleven stærkere urgeret; der er herved blot Tale om et Mere eller Mindre, men ingenlunde om Noget, som hidtil slet ikke skulde have fundet Sted.

Efter alt dette kan det antages, at Forandringen af de apostoliske Vicariater til ordenlige Bispedømmer i udvortes Henseende neppe vil have synderlig Indflydelse paa den katholske Kirkes Væsen i England, men at tvertimod den kirkelige Forvaltnings-Organisme selv, saavelsom dens hele Maade at leve og bevæge sig paa, for det Første vil forblive den samme som den hidtil har været. Der vil derfor ingen synderlig Forskjel i denne Henseende træde frem imellem England og Skotland, hvor der endnu ikke er gjort et lignende Fremskridt og Udvikling, idet der nu som før kun bestaaer tre apostoliske Vicariater i Landet. I indre Henseende derimod kan den Idee, hvori fornemmelig hiin engelske Forandring er grundet, ikke andet end virke i høi Grad oplivende, og vil, ifald der ikke skulde reise sig en protestantisk Modvirkning med mandig Kraft, bringe Missionen rige Frugter.

Vi skulle nu søge at opfatte Pius den Niendes Forholdsregel i det Hele i Henseende til den Betydning, som den har for Spørgsmaalet om Kirkens Forhold til Staten. Der vil da fremtræde en ny Side derved, og det vil vise sig, at Curiens Stilling til England siden Brevet af 29de Septbr. 1850 unægteligt er bleven en anden end den forhen var. Heraf vil da ogsaa udspringe en praktisk Consequents for Staten.

Vi have seet, at Paven sender apostoliske Vicarier i et Land, som før har været katholsk, men siden er blevet evangelisk, fordi han betragter dets biskoppelige Sæder som sedes impeditæ. Saalænge nu som han vedbliver med denne Sendelse, erkjender han dermed, at disse Sæder endnu ere impe-

Digitized by Google

dierede, erkjender ogsaa forsaavidt og i denne Form Impedimentet: den protestantiske Modstand imod hans Fordring paa, at de Evangeliste skulde være den katholske Kirkes Magt undergivne. Vistnok er denne Anerkjendelse af en protestantisk Villie altid kun af factisk Natur; thi retligen at anerkjende et Kjetterie, vilde efter det romerske Hofs Tænkemaade være umuligt og utænkeligt; heller ikke er denne Anerkjendelse nogensinde falt fra den med Curiens Natur uadskilleligt forbundne og af dens inderste Opfattelse af dens guddommelige Kald fremgaaende Stræben efter, ved Overvindelse af den protestantiske Modstand og tilsidst af Protestantismen selv at forvandle den omhandlede interimistiske og overordenlige Tilstand af Kirkeregimentet til en ordentlig og, i dens Betydning, fuldkommen normal Tilstand; — imidlertid, det er en Anerkjendelse, i den eneste Form, hvori det for Rom er muligt at give en saadan. Men denne Anerkjendelse ophører, naar Curien igjen indfører ordenlige Biskopper.

Det lod sig nu tænke, at Anledningen til en saadan Foranstaltning var den, at Staten blev fuldstændigt omvendt, og i det sextende og syttende Aarhundrede er Sligt ogsaa forekommet i Tydskland. Men dette ligger udenfor denne Betragtnings Kreds, eftersom det herombandlede Tilfælde er af en anden Natur.

Fremdeles lod det sig tænke, at den protestantiske Stat, uden selv allerede at være omvendt, opgav sin Modstand mod de katholske Bispesæders Besættelse, og frivilligen tilstedede Propaganden, igjen at forvandle de apostoliske Vicariater til Bispedømmer. Det har i Tydskland, Holland, og, som det synes, i Aaret 1847 ogsaa i Rusland været Tilfælde, at den katholske Stat har været Kirken meget behjælpelig i Henseende til denne Act; i Nordamerika har den idetmindste forholdt sig ligegyldig derimod, uden paa nogen Maade at hindre den kirkelige Udvikling.

Digitized by Google

Her er Apathien overfor Kirken principiel for Staten; hvilke Grunde der derimod have været afgjørende for de nævnte andre Stater: Ligegyldighed, Tolerantie, Uvidenhed eller Retfærdighed, det lader sig i det Høieste kun formode.

Det er endelig muligt, at Staten holder fast ved sin Modstand. I saa Tilfælde kan Curien opgive sit Forsøg for Øieblikket, og det har været Tilfælde, at den har gjort dette endog ved et Slags Overeenskomst. Men den kan ogsaa sætte sig ud over den protestantiske Modsigelse, og trods denne skride frem i sit Foretagende; det er netop det, der nu er skeet i England. Imod den brittiske Protestantismes store Selvfølelse har Rom stillet en endnu større; thi, for at handle, som Curien har handlet, dertil fordres en meget stærk Bevidsthed af indre Kraft. Endnu ikke sikker i sit eget Land, fornærmer det det stolte England, hvoraf saamange af Roms egne, nære og fjerne, Interesser ere afhængige. Her har dens Handling ogsaa en politisk Side; den er det dristigste Svar paa den Begunstigelse af de italienske Uroligheder siden 1849, som man har bebreidet Lord Palmerston.

Imidlertid er den kirkelige Side af uendelig større Betydning. Man nærer i Rom for fuldt Alvor det Haab — og allerede ved Epiphanias 1846 kunde man høre det udtalt der fra alle Prædikestole —, at England inden kort Tid igjen vil blive fuldkommen katholsk. For at fremme Opfyldelsen af dette Ønske, viste det sig nødvendigt at gjøre dette Skridt, at udvikle Missionerne til Bispedømmer, og man gjorde det, fordi man anfaae sig stærk nok i Landet selv, stærk ved det betydeligt stegne Antal af Katholiker, saavelsom ved en Mængde af Bundsforvante: Aandsslægtskabet hos Puseyismen, ja maaskee hos den anglicanske Protestantisme overhovedet, den kirkelige Ligegyldighed hos Mange, den overveiende Frygt for Atheisme og Materialisme hos ikke Faa, den fra anden Side

Digitized by Google

tilstrækkeligt opvakte og med andre Interesser til Overflod bestæftigede politiske Virksomhed hos Alle. Endnu i en anden Henseende har det pavelige Breve almindelig kirkelig Betydning. Tider, hvori Alting vakler og som ere oprørte af tankeforvirrende Bevægelser, saadanne som vi have oplevet, ville i deres sidste Resultat, ad de forskjelligste Veie, næsten altid ende med at bringe Kirken Velsignelse —, ogsaa den katholske Kirke. Ja, denne maa endog i saadanne Dage dobbelt føle den Fordeel, som den har derved, at den under alle Omstændigheder nøiagtigt veed, hvad den vil. Deraf kommer det, at et stort og modigt Skridt heller ikke da bliver den vanskeligere end ellers, og den gjør det med al en systematisk Consequents'es Sikkerhed. Men Den, som i en saadan Tid træder frem med Bestemthed, kan være sikker paa, at mange Ubestemte ville slutte sig til ham. Thi Mængden trænger til Førere, og Den er den kjærest, som synes at være meest sikker i sin Sag. Saaledes kunde og saaledes maatte ogsaa den romerske Stol ved en Handling besvare den religiøse Følelse hos Masserne, som hist og her begyndte at røre sig, opflamme den, give den en bestemt, katholsk Farve og Retning. Ja, den trængte baade for sig selv og for den Skare af Kæmpere, som allerede længe havde staaet ved dens Side, til den opløftende Styrkelse, den gavnlige Tvang til en anstrengt Sammenslutning af alle Kræfter, som Begyndelsen af en aaben Kamp med en gammel mægtig Fjende paalægger. Det vil vise sig, om England virkelig, saaledes som man siensynligt mener i Rom, er bleven angrebet i en svag Time. Endelig havde Pave Pius endnu en særlig Grund til at beslutte en saadan Handling til Kirkens Bedste; han har uden Tvivl derved villet udsone sin Skyld, at han ikke handlede som Pave, dengang han forklædt flygtede fra Rom. Christi Statholder vilde være bleven paa sin Post.

Der gives altsaa Grunde nok, som kunde foranledige den

Digitized by Google

romerske Stol til ikke længere at lade sig hindre af den protestantiske Statsregerings Modstand i sin Bestræbelse for at udvikle sine apostoliske Vicariater i England til Bispedømmer. En nøiere Erkjendelse af dette Skridts kirkelige Betydning vil fremgaae af en Sammenligning med de nys omtalte parallele Udviklinger i Tydskland og i Holland.

I Tydskland var, i Lighed med hvad der var bestemt i den Augsburgske Religionsfred, de katholske Biskoppers kirkelige Regeringsmagt bleven suspenderet i alle evangeliske Territorier; alene med Undtagelse af den Jurisdiction, som i Aaret 1624 virkelig var blevet udøvet over de der bosatte Katholiker. Derved vare flere gamle Bispedømmer blevne aldeles absorberede, andre Dioeceser idetmindste forsaavidt indskrænkede, som de forhen havde udstrakt sig over Territorier, der vare blevne evangeliske. De tydske Biskopper kunde nu for deres Vedkommende ikke godt andet end holde sig denne Rigslov efterrettelige; men Paven betragtede den, som bekjendt, som ikke tilværende; han erkjendte derfor de nordtydske Bispedømmer ikke for ophævede, men kun for impedierede. Thi sikkert er det, at de evangeliske Landsherrer ikke vilde have taalt nogen katholsk Biskop der. I Begyndelsen bleve de faa katholske Menigheder og Institutter, som ifølge Bestddelsesstandpunktet af Aar 1624 havde vedligeholdt sig indenfor det protestantiske Omraade, saavelsom de katholske Gesandtskabs-Capeller i Hamburg og de øvrige Steder, hvor der befandt sig Katholiker, uden endnu at turde danne Menigheder, forsørgede ved Ordens-Missioner, fornemmelig af Jesuiter, Dominicanere og Franciscanere. Men saasnart som der ved Overgangen af en nordtydsk protestantisk Fyrste, der snart efter blev regerende Herre, nemlig Johan Frederik af Hannover, og ved den dermed forbundne Stiftelse af en ved Bestddelsesstanden af 1624 ikke beskyttet katholsk Menighed, viste sig den første Leilighed og Udsigt, til ikke blot at bevare, men

Digitized by Google

endog udvide hine Punkter i Nordtydskland, forsømte Propaganden ikke at hæve den Deel af Tydskland, hvori den biskoppelige Magt var enten suspenderet eller dog impedieret, til et apostolisk Vicariat (1667), hvis District snart ogsaa blev udvidet over Skandinavien. Dette nordiske Vicariat bestaaer, skjøndt med et formindsket Omraade, endnu den Dag idag; og de gjentagne Gange derover udgangne pavelige Breve udtale ganske den ovenfor fremsatte Tanke: den biskoppelige Magt i de nordtydske impedierede Dioeceser er devolveret til Paven, som lader dem forvalte ved sine apostoliske Vicarier. Med Hensyn til de evangeliske Territorier i Sydtydskland stode Sagerne for saavidt anderledes, som der i disse Egne ikke var blevet ophævet et eneste gammelt Bispesæde ved Reformationen. Der var altsaa heller intet blevet impedieret, intet, som det var nødvendigt at lade vicariere for. Ikkun en Indskrænkning af de gamle katholske Dioecesangrændser fandt her Sted, ifølge den westphalske Fred, hvilken Indskrækning Rom da ikke anerkjendte, og de tydske Biskopper formanede, som det synes ikke uden Held, til heller ikke at anerkjende dem. Det nordiske Vicariat derimod har oplevet mangehaande Skjebner. Allerede meget kort Tid efter dets Oprettelse blev Chur-Sachsen, i Anledning af den regerende Families Overgang til Katholicismen, et eget apostolisk Vicariat; saa at dette Land saa godt som aldrig har hørt til det nordiske Vicariat. Siden er dette blevet deelt, derpaa igjen forenet, i den nyeste Tid ved Stiftelsen af et særskilt Anhaltisk Vicariat, igjen deelt, og tillige paa anden Maade sammentrængt i snevrere Grændser.

Det syttende Aarhundredes evangeliske Landsherrer tillagde sig selv Episkopal-Magten i deres egne Lande, ogsaa over deres katholske Undersaatter, og tillode blot med Hensyn til Ledelsen af de egenlige Spiritualia, som de naturligviis ikke gjorde Fordring paa, en eller anden indfødt Geistlig at forskaffe sig

Digitized by Google

de til Styrelsen af Landets katholske Menigheder nødvendige Bemyndigelser. Men at indrømme en apostolisk Vicar noget-somhelst Kirkeregimente, dette vare de, efter den dengang herskende Tænkemaade, paa det Bestemteste imod. Hvisaarsag ogsaa saavel Hannover som Preussen og Danmark stedse tilbageviste en saadan Indvirkning, hvor den vilde træde aabent frem; hvorimod de ignorerede det, naar deres indenlandske katholske Geistlige, desuagtet betragtende sig som hans Undergivne, udbade sig og erholdt de ovennævnte Bemyndigelser af ham o. a. desl. Altsaa bestod dog det nordiske Vicariat i fuld Virksomhed, og da dets Overhoved besad fornødne Bemyndigelser, saa var hans Stilling aldeles den samme som hans Collegers i England.

Dette Forhold varede indtil 1803. Preussens Erhvervelse af gammelkatholske Lande i Schlesien og i Polen synes ikke at have frembragt nogen Forandring deri. Schlesien saavelsom Polen beholdt deres gamle Biskopper; og der findes ikke engang noget sikkert Tegn paa, hvorvidt disse nu bleve underordnede Propaganden. Curien tilstod endog den akatholske Konge factisk den samme Indflydelse indenfor sit eget Regimente, hvilken mange katholske Regenter besidde som en Ret.

Men ved Rigsdeputations-Hovedbeslutningen kom der saa mange akatholske Territorier i evangeliske Hænder, at Kirken her vanskeligt vilde kunne komme ud af det med sine hidtil fulgte Grundsætninger. En Tidlang sparede Napoleon den Ulejligheden med at gruble herover, idet han gjorde hele dens gamle Existents tvivlsom. Først ved Seirene af 1813 og 1815 blev den romerske Curie givet tilbage til sig selv, og fandt sig — efter at dens Forsøg paa Wiener-Congressen paa at bringe det tydske Rige tilbage i dets gamle Former, et Forsøg, som den vist kun gjorde for at beskytte sin Ret og bevare Formen, var mislykket — meget snart i det Tilfælde, at maatte recon

Digitized by Google

ſtruere den katholſke Kirkeforfatning i Tydſkland ved nye Overeenskomſter, hvortil ogſaa alle tydſke Regeringer viſte ſig meget villige. Med Østerrig behøvedes der imidlertid ingen ny Overeenskomſt; dette var næſten det eneſte Land i Europa, hvis kirkelige Forhold kunde forblive ſom de vare. Bayern derimod, ſom havde meget at gjøre godt igjen, gik i ſit Concordat af 1817 fuldkommen ind paa Curiens Anſkuelſer. Og ſaaledes blev man da ſnart færdig med de to eneſte tydſke Stater, ſom endnu vare forblevne katholſke.

Af de Evangeliſke aabnede Hannover Forhandlingerne i Rom, og det er ogſaa den Stat, ſom længſt har fortſat dem. Det havde i Hildesheim og Osnabrück erhvervet to gammelkatholſke Territorier, med et ikke ringe Antal af katholſke Underſaatter og Levningerne af tvende, indtil Aaret 1803 i fuld Livskraft ſtaaende, biſkoppelige Regeringer. Dets ældre Landsdele derimod, tilligemed Oſtfriesland, hørte hidindtil til det apoſtoliſke Vicariat for Norden, hvis Beſtyrelſe ſiden 1775 ſtedſe havde været betroet til Biſkopper af Hildesheim.

Den endelige Afſlutning af de Hannoverſke Forhandlinger blev af andre Grunde trukket i Langdrag i flere Aar; og tilſidſt kom der dog intet Concordat, men kun en Circumſcriptionsbulle i Stand. Men ogſaa ved denne blev der gjort det Fremſkridt, at en Deel af det nordiſke Vicariat udviklede ſig til virkelige Dioeceſer; — Bullen blev publiceret ſom Landslov, og den Act, ſom nu ſætter hele England i Bevægelſe, gik i Hannover for ſig uden den ringeſte Uvillie hos den proteſtantiſke Befolkning, ja endog uden at blive paaagtet af den. Det apoſtoliſke Vicariat for Norden vedblev at beſtaae, men med et ſaameget mindre Omraade.

En ganſke lignende Gang tog dette Anliggende i de proteſtantiſke Stater i Tydſkland, ſom vare ſammentraadte til den ſaakaldte overrhinſke Kirke-Provinds.

Digitized by Google

Andensteds end Hannover og de overrhinske Regeringer betragtede Preussen den i den westphalske Fred erhvervede Suspension af den biskoppelige Magt i sine Lande. Det besad i Fyrstendommet Halberstadt, i det Magdeburgske og Mindenske nogle katholske Klostere og Menigheder, som grundede deres Existents paa Besiddelsesstanden i Normal-Aaret 1624. Fremdeles var der ogsaa i Mark-Brandenburg og i Pomern fra Begyndelsen af det attende Aarhundrede af opstaaet nogle katholske Menigheder, som først vare blevne taalte, siden lovligt anerkjendte. Alle disse Menigheder og klosterlige Institutter stode under den apostoliske Vicarius for Norden; noget, som man fra Regeringens Side i Almindelighed ignorerede, men i enkelte Tilfælde ogsaa bemærkede med Mishag og ved Leilighed viste tilbage. Saaledes blev iblandt Andet efter Tilsiter Freden, paa en Tid da kun Menighederne i Mark-Brandenburg og i Pomern endnu stode under preussisk Hoihed, den daværende apostoliske Vicar foranlediget til at overdrage sin hele aandelige Magt over disse Menigheder til Fyrstbiskoppen af Breslau, for at ingen udenlandske geistlige Prælater skulde have Magt i Preussen.

Da man nu, efter Afslutningen af den anden Pariser-Fred, i Preussen strax var betænkt paa Reorganisationen af den katholske Kirke og forberedede Underhandlinger herom med Rom, var man fra Begyndelsen af ogsaa opmærksom paa den særegne Stilling af disse det apostoliske Vicariat undergivne Menigheder; og, medens man i alt Andet kun langsomt kom til Klarhed over hvad man kunde, turde og maatte forandre, har man dog ikke et eneste Øieblik vaklet i den Grundsætning, at en Udvidelse af den katholske Dioecesan-Forbindelse over de gammelprotestantiske Provindser under ingen Omstændighed kunde tilstedes. Desuagtet vilde man heller ikke have den hidtilværende Tilstand aldeles vedligeholdt, eftersom denne kunde have medført, hvad man paa ingen Maade vilde finde sig i, Nod-

Digitized by Google

vendigheden af at anerkjende et udenlandsk Overhoved for disse Missions-Menigheder. Man forlangte derfor i Slutnings-Propositionerne til Curien, at hine, hidindtil til det apostoliske Vicariat for Norden hørende Menigheder — Klostrene vare allerede blevne ophævede af den westphalske Regering 1810 — vel endnu fremdeles skulde betragtes som Missioner, men som saadanne undergives Biskopperne af Breslau og Paderborn, saaledes at enhver af disse tvende skulde for en Deel af samme gjøres til apostolisk Delegat, og det engang for alle og for hele Fremtiden. Den Samvittighedsfuldhed og Hensynsfuldhed, der charakteriserede Preussens længe og vel overveiede Fordringer, og som, i Forening med dets Gesandts, Niebuhrs, ædle Personlighed, var saa frugtbringende for Preussen, at det brugte færre Maaneder til sine Underhandlinger end de øvrige protestantiske Regeringer Aar, kom det især tilgode med Hensyn til det foreliggende Punkt. Curien forsøgte naturligviis alt muligt, for her at komme til et ligesaa ønskeligt Resultat, som den havde opnaaet i Hannover og i den overrhinske Kirkeprovinds. Den beraabte sig navnlig paa den første Stats Exempel, som frivillig havde givet, hvad Preussen nægtede de indstændigste Bønner. Niebuhr bemærkede i al Rolighed hertil, at hans Regering med sin Vægring ikke forlangte andet end Opretholdelsen af bestaaende Forhold. Propaganden værgede sig saalænge den formaaede, og den gik saa vidt, at den gjorde et Forsøg paa at nægte sit Samtykke til Conventionen under disse Omstændigheder; den Preussiske Gesandt forblev imidlertid ubevægelig, og det var dog altfor store Fordele, han havde at tilbyde, til at man tilsidst skulde kunne tilbagevise dem eller endog blot gjøre dem tvivlsomme for et enkelt ikke opfyldt Haabs Skyld, ihvorvel dette var af umaadelig Betydning. Bullen De salute ratificerede derfor uforandret den preussiske Proposition.

Digitized by Google

Naar vi, efter dette Blik paa de nyeste Dannelser af katholske Bispedømmer i Tydskland og Holland, vende tilbage til den lignende pavelige Foranstaltning i England, for at betragte den endnu nøiere i Lyset af det Anførte, saa viser det sig, at den Maade, hvorpaa de engelske Bispedømmer ere opstaaede, mere ligner den Maade, hvorpaa de tydske og hollandske Bispedømmer, end den, hvorpaa de nyere Bispedømmer i Amerika ere opstaaede. Thi ligesom i Tydskland og Holland gjælder det om en Gjenoprettelse af Diocesan-Hierarchiet i Districter, hvor der dog altid i Pavens Øine retligen bestod en gammel, ved Reformationen fortrængt, Episkopal-Organisation. Nærmest beslægtet er det, som er foregaaet i England, med det, der er foregaaet i den overrhinske Kirkeprovinds, eller maaskee med det, der forsøgtes i Holland. Thi, medens i Hannover, efterat den protestantiske Stats Modstand var overvundet, de hidtil impedierede Dioeceser bleve sammensmeltede med saadanne gamle Bispedømmer, som havde holdt sig opret imod Reformationen, saa blev der derimod i Freiburg, Rottenburg, Limburg, Amsterdam, ligesom nufortiden i England, grundet ganske nye Bispestole. Derimod staae de engelske Bispedømmer igjen nærmere ved de amerikanske, forsaavidtsom de ganske afgjort ere Missions-Bispedømmer, Noget som ved de tydske idetmindste ikke er klart. Det maa heller ikke oversees, at Paven udtrykkeligt forbeholder sig, efter Godtbefindende at formere de engelske Dioeceser og forandre deres Grændser, ligeledes at dele Provindsen, dersom det skulde synes hensigtsmæssigt, i flere Erkebispedømmer. Og alt dette paa Grund af den forhaabede Tilvæxt i Katholikernes Antal. Betænker man, at den gammelkatholske Kirke i England bestod af to Provindser, at tretten Bispedømmer i og for sig for et Areal som Englands skulde synes at være et fuldkommen tilstrækkeligt Antal, og at man dog vistnok ikke har opgivet den retlige Bestaaen af de

Digitized by Google

gamle engelske Bispedømmer: saa turde man heri allerede see udtalt en Intention efter at bringe den engelske Kirke ganske tilbage paa det samme Standpunkt, som den stod paa for Henrik VIII. Vi lade dette staae hen.

Men et Spørgsmaal bliver det endnu, hvori vel Grunden ligger til, at den Romerske Stol nu ligeoverfor England viser sig saameget mindre eftergivende end forhen ligeoverfor Preussen. At Uvillien mod dens Foranstaltning i England ikke vilde blive ringere hos Regeringen og hos Folket meget stærkere end den var i Prussen, dette er noget, som man upaatvivleligt i Rom meget vel har vidst forud.

At Verdensforholdene nuomstunder ere ganske forskjellige fra hvad de vare i Aaret 1820, da Curien, fordi den hadede Østerrig, blev tvunget hen imod Preussen, som den fandt retfærdig, medens den nutildags ikke finder sig bundet til England ved noget eneste politisk Hensyn, det ville vi her blot antyde, uden nærmere at undersøge det, eftersom det med Hensyn til nærværende Undersøgelse kun kommer an paa den kirkeretlige Forskjel. Men ogsaa en saadan er tilstede, og det en meget bestemt. Preussen havde allerede siden den store Churfyrstes Dage behandlet de Katholiker, som vare dets Undersaatter, med Mildhed. Ikke mindre mildt og hensynsfuldt opførte det sig mod de katholske Bispedømmer, fra den Tid af at det besad saadanne indenfor sine Grændser; og denne Opførsel maatte saameget mere blive paaskjønnet, som den stod i skarp Modsætning til de kirkelige Bestræbelser i Nabolandet Østerrig; for ikke at tale om den bayerske Mishandling af Kirken ved Montgelas. Nu tilbød Preussen sine katholske Undersaatter fuld Lighed med de protestantiske, og sine Biskopper og Domherrer ulige bedre Indtægter, end Bayern, som dog var blevet rigt ved opslugt Kirkegods, for ganske kort Tid siden, efterat det igjen bodfærdigt havde vendt sig til Curien, havde tilbudt. Paa

Digitized by Google

et saadant Grundlag vilde den første protestantiske Stat i Tydskland oprette, om end ikke et Concordat, saa dog en paa gjensidig Anerkjendelse beroende, ved Overeenskomst begrundet fikser Retstilstand for sin katholske Landskirke og for sit Forhold til denne. Den tilbød dette paa en Tid, da det for den romerske Stol næsten kun kunde gjælde om, paa ny at opnaae en anerkjendt Ret eller en retlig Anerkjendelse i Europas Stater for den katholske Kirke. Under saadanne Omstændigheder havde Curien al Grund til ikke at være hensynsløs, og den maatte glæde sig over, selv med Opoffrelse af andre Ønsker at kunne gaae ind paa saa gunstige Betingelser. — Ganske anderledes, ja lige modsat er dens Forhold til England. Siden denne Stat er bleven protestantisk, har den neppe nogensinde stillet sig i andet Forhold til Rom end blot frastødende; endnu den Dag idag vil den kun anerkjende Paven som Souverain over Kirkestaten. Og siden Krigen med Frankerig er tilende, som en Tidlang gjorde den til Forbundsfælle af Curien, har den, saavidt vides, ikke ved nogen Leilighed givet denne Grund til hensynsfuld Taknemmelighed eller til nogetsomhelst andet paa Gjensidighed beroende Forhold. England som Stat har overhovedet intet Forhold til den romerske Curie. I Forening med meget Andet, i sit Slags ærværdigt, har det i Forholdet til Paven fastholdt Synspunktet af udelukkende politisk Berettigelse for sin Hoikirke, et Synspunkt, som i den Tid, da Statskirkevæsenet blomstrede, ogsaa herskede paa andre Steder, og i mange katholske Stater har hersket indtil nu. Og hvad det angaaer, at de trykkende Love mod Katholicismen dog ere blevne ophævede, saa kunde denne ene Omstændighed ikke give det romerske Hof, der desuden betragtede dette kun som et Minimum af skyldig Retfærdighed, nogen Grund til fra sin Side at indtage et andet Standpunkt.

Digitized by Google

Allerede ved Aeten af 1778, og endnu mere ved det store Skridt, den katholske Emancipation af 1829, er England blevet sit gamle System utro, og denne Inconsequents vil drive det til Bestræbelsen for, ved at udvikle hele sin Retstilstand videre til denne Side, at udjevne den indtrængte Modsigelse. Det turde have været rigtigere, om man i den samme Lov, som befriede Katholikerne fra det gamle uværdige Tryk, tillige havde banet Veien for et retligt Forhold til Curien og til den af den repræsenterede Kirke, og maaskee burde man have gjort Udstedelsen af hiin Lov afhængig af et saadant retligt Forhold. Det er ogsaa bekjendt og ovenfor blevet berørt, at der er blevet ført Underhandlinger i denne Retning, fra den Tid af at saadanne ikke længere fra Curiens Side bleve gjorte umulige ved udelukkende Anerkjendelse af Prætendenten, altsaa dog først efter den sidste Stuarts Død. Det vilde være af største Interesse, nøie at kjende disse Underhandlingers Historie og navnlig det Punkt, hvorpaa de ere strandede. Er dette skeet uden Englands Skyld, saa vilde deri ligge en vægtig Retfærdiggjørelse for de Modstandsforholdsregler, som dets Regering muligen i dette Øieblik kunde beslutte sig til at tage.

At retfærdiggjøre slige Forholdsregler af Englands positive Ret, synes man nu at have opgivet. Og dette er godt. Thi hvad der i Dronning Elisabeths Tid kunde være passende, det er allerede forlængesiden blevet til en Inhumanitet.

Men efter den katholske Kirkes positive Ret kan man ligesaa lidt fælde Dom over slige Sager. Thi denne Kirke har i sin almindelige Ret overhovedet slet ingen Regler for et Retsforhold til et ikatholsk Statsvæsen, og i Particular-Retten idethøieste nogle nyere, paa særlige Overeenskomster beroende Normer. Men med England existerer der, som vi have seet, slet ikke slige Overeenskomster.

Men man behøver heller ikke for slige Forholdsregler at

Digitized by Google

beraabe sig enten paa den kanoniske Ret eller paa den engelske; deres Retfærdiggjørelse ligger udenfor begges Omraade, og netop der, hvor begges Omraader grændse til hinanden. For Forholdet imellem hele Statsindivider indbyrdes pleier man jo heller ikke at søge Regelen i den positive Ret, som tilhører et enkelt af de twende, men umiddelbart i den Kilde, af hvilken al Ret flyder, i selve den guddommelige Sædelovs Grundnormer. Og kun der, hvor disse ethiske Tanker have crystalliseret sig i den juridiske Form af Overeenskomster imellem Staterne indbyrdes, kun der kan med nogen Foie tales om en Folkeret i sædvanlig Forstand. Ogsaa i det her betragtede Tilfælde staaer Stat imod Stat; thi den katholske Kirke er en Stat. Og den vil ikke nægte, at der er en guddommelig Lov, som siger: „Alt hvad I ville, at Andre skulle gjøre imod eder, det gjører I mod dem."

Naar nu Paven ved den Forholdsregel, som han har taget, ja i selve Brevets udtrykkelige Ord, ikke udtaler noget tydeligere end det, at den engelske Stats modstaaende Villie, saaledes som dens Regering fremstiller og tilkjendegiver den, kun har været ham en ligefrem factisk Hindring, men ingenlunde nogen retlig, for Restitutionen af et ordentligt Episkopal-Hierarchie hidindtil i hiint Land, men at denne Villie nu ikke længere er nogen Hindring, ingenlunde fordi den skulde have taget en anden Retning, men — der er intet andet muligt — fordi man ikke længere behøver at ændse den, eftersom man paa katholsk Side er stærk nok til at kunne sætte sig ud over den; — naar Paven argumenterer saaledes, og at han gjør det, kan ikke være Tvivl underkastet: saa vil han heller ikke kunne besvære sig, dersom den engelske Regjering, paa samme Maade tagende Fodfæste paa det blotte Factums Omraade, viser Curien, at England endnu ikke er saa svagt, at det skulde behøve at lade sig ringeagte af den. Dette vilde

Digitized by Google

kun være at gjengjælde Lige med Lige; og hvo vilde fortænke en protestantisk Magt deri, om den gav et saadant Svar?

Herimod kan man ikke indvende, at den engelske Regering ved at forhindre en biskoppelig Organisation skulde gjøre sig skyldig i en Samvittighedstvang mod sine katholske Undersaatter eller i en Indskrænkning af Religionsfriheden. Thi Katholikerne i England have allerede i lang Tid ikke manglet Biskopper; og det er ovenfor vist, at disses Stilling til deres underordnede Geistlige og Menigheder ikke engang er blevet væsenligt forandret ved den pavelige Forholdsregel. At der fremdeles her ikke handles om en Samvittighedssag, det har Curien selv bevist, idet den opgav Sagen i et ganske lignende Tilfælde i Nordtydskland ved Indsigelse fra Preussens Side. Hvad Pius IX har gjort, er intet andet end et Fremskridt i Katholiseringen af England; og, ligesom han har forsøgt dette imod den engelske Regerings Villie, saaledes behøver en Stat, der dog virkelig indtil nu har og beskytter en Statskirke, vist ikke at finde sig i Sligt.

De Modforholdsregler, som ere foreslaaede i Parlamentet, ere derfor fuldkommen berettigede, og maae erkjendes at være meget maadeholdne.

Skulde det protestantiske England handle endnu mindre kraftigt eller skulde det slet ikke handle, saa kunde det dertil have tvende Grunde. Enten kunde det holde sig for svagt dertil eller for godt dertil. For svagt, dersom det ikke imod de katholske og katholiserende Elementer af sin Befolkning, med hvem i dette Øieblik de kirkelig-Radicale forene sig som Forbundsfæller, havde at stille et Fond af alvorlig, bevidst, from protestantisk Tænkemaade, der var stærk nok til at støtte sig derpaa ligeoverfor den katholske Forbittrelse. For godt, dersom det ikke vilde forstyrre en Udvikling af den engelsk-katholske Kirke, som det maaskee principielt slet ikke havde noget imod, blot fordi

Digitized by Google

den traadte frem i Forening med en pavelig Anmasselse. — Det Første ville vi ikke frygte for. Men det Sidste vilde blive Tilfældet, dersom den engelske Stat, idetmindste i Henseende til de kirkelige Dissenter-Samfund, skulde optage den nordamerikanske Grundsætning om fuldkommen Forholdsløshed imellem Stat og Kirke; den kunde da heller ikke længere bestræbe sig for at beskytte Hoikirken imod hine, men den maatte beslutte sig til med Tillid at overlade den til sin egen Kraft. At saadanne Tanker ingenlunde ere fremmede i England, har mere end een Ytring i Parlamentet, fra de agtværdigste Sider, bevidst. Og det turde vel kunne historisk retfærdiggjøres, om man antog, at det netop er de forenede Staters Exempel, der især har bidraget til at fremkalde Tolerantse mod Katholikerne i England.

Dette vilde da være en anden Maade, hvorpaa man kunde fylde hint Hul i den engelske Ret, hvorom ovenfor var Tale. Og maaskee har denne Maade større Sandsynlighed for sig end den over antydede. Thi Afslutningen af en Convention med den romerske Curie bliver naturligviis i høi Grad vanskeliggjort ved de nærværende Tildragelser. — Om der endnu skulde være en tredie Udvei mulig, maa Fremtiden lære. Men ønske maae vi, at den givne Anledning maa føre til at klare og uddanne den engelske Rets Tanker angaaende de betegnede Punkter. Hvad enten da Statens Tænkemaade i denne Henseende kommer til at udtale sig i en omfattende Lov eller, paa anden Maade, i en tydelig Tilkjendegivelse, vil en saadan Undtagelse altid være af stor Betydning ogsaa for Fastlandet.

Thi ogsaa der arbeider Propaganden fremad; og den roser sig af store Resultater.

Saaledes har den f. Ex. i Holland, da dens Forhaabninger i 1827 bleve forstyrrede, ingenlunde opgivet disse; den driver den gamle hollandske Mission med desto større Iver, og allerede

Digitized by Google

i 1842 var den saa vidt, at den kunde stifte fem nye apostoliske Vicariater i Landet; — altsaa det samme Fremskridt, som den 1840 havde gjort i England. I dette Øieblik skal der igjen føres Underhandlinger med den kongelige nederlandske Regering angaaende et Concordat; og i hvilken Retning dette ønske kan skee, vil være klart af det Ovenanførte. Man vælger kun den allerede eengang prøvede Form, i hvilken Henseende man maaskee endog kan knytte sig til de ældre Tilsagn af Regeringen, for ogsaa her at udvikle de apostoliske Vicariater til Missionsbispedømmer.

Men lykkes dette og hævder Curien ogsaa i England sin vundne Stilling, saa vil Tidspunktet snart komme for Nordtydskland, og den Tanke, at det apostoliske Vicariat for Norden at gjøre et Bispedømme Hamburg, som der allerede eengang før er gjort forberedende Skridt til, vil da atter med Kraft blive taget for. Dersom da Preussen vil beskytte den Forvaltningsform, som den endnu har bevaret for sine gammel-protestantiske Lande, mod lignende Udviklinger, maa det være paa sin Post.

Et alvorligt evangelisk Sind kunde maaskee heller være tilbøieligt til at ville glemme Striden med den katholske Kirke i vore Dage, i den Overbeviisning, at de tvende Kirker snarere burde kæmpe i Forening som Forbundsfæller for Christendommens Sag overhovedet, imod Vantro og Materialisme. Og denne Tænkemaade vilde være den rette, dersom den herskede paa begge Sider. Men da, uagtet al Anerkjendelse, som af enkelte Katholiker kan ydes den evangeliske Kirke, den katholske Kirke nødvendigviis stedse maa holde sig fjern fra en saadan Anerkjendelse, og i Protestantismen aldrig kan see andet end Kjetterie, saa er det den evangeliske Deels Pligt aldrig at forglemme, at der i hiin fælleds Kamp imod Antichristianismen ikke kan komme et eneste Øieblik, hvori den ikke selv i sine For-

Digitized by Google

bundsfællers Øine maa synes fordømmelig, og hvori der ikke af denne samme Forbundsfælle bliver arbeidet paa dens egen Undergang. Dette viser sig meget tydeligt af Curiens nærværende Forholdsregler i England. Thi sandelig, ogsaa der kunde vel Curien finde andre Ting at bekæmpe end Protestantismen? — Saa vist altsaa som det er, at hiint Forbund er berettiget og ikke bør forstyrres, saa vist er det ogsaa, at det kun kan vedligeholdes under den Forudsætning, at den evangeliske Kirke ikke skuffer sig selv angaaende sin Forbundsfælles Tænkemaade, som denne aldrig vil eller kan vige fra; at den derfor stedse lader sig finde aarvaagen til at bevare den Skat, som er betroet den; at den endelig herved lader sin katholske Modstander og Forbundsfælle føle, at den kun paa dette Vilkaar har indgaaet Forbundsfællesskabet. Den har sit Pund, som den maa gjøre Regnskab for, og som den maa forsvare til enhver Side.

Det samme betænke ogsaa Staten; anseer den det for Ret, at tilstede Propaganden dens Fremskridt, maaskee endog at lette dem, saa følge den sin Overbeviisning! Men ingen Stat skuffe sig selv angaaende Betydningen og Consequentserne af det, som den gjør!

Den engelske Stat er i dette Øieblik igjen, ligesom den i Dronning Elisabeths Tid var det, en Kæmper ikke blot for sig, men en Forkæmper for Protestantismen. Vi ville haabe, at det vil blive den nuregerende Dronning forundt, ligesaa kraftigt som den førstnævnte Dronning, men med mildere Retfærdighed mod den katholske Kirke, at gjøre, hvad der kan komme hele Protestantismen tilgode.

Digitized by Google

De kirkelige Tilstande i Nutiden.

Af

J. B. Hirscher,
Domcapitular og kath. Prof. i Theol. i Freiburg.

1849.

„Der gives tilvante, indlærte og i vide, isærdeleshed geistlige, Kredse udbredte Anskuelser og Bestræbelser, som ikke tilstede afvigende Meninger og Tendentser ved deres Side, men, ude af Stand til en rolig upartisk Drøftelse, fælde forud Fordømmelsesdom over dem og forfølge dem med den Bitterhed og Haardhed, som overalt følger med Lidenskab og Indstrænkethed. Dette er ikke godt. Derved forandres ikke Tilstanden og Forholdene, som de nu engang ere. Tiden er endnu langt egensindigere og mægtigere end den stiveste Scholarch. Saameget burde i alt Fald være indlysende, at det ikke kan baade Kirken, naar de Kræfter, den har i sin Midte, fortæres i bitter indbyrdes Strid, medens Antichristen, som daglig vinder i Magt, skulde tilskynde dem til at enes og holde sammen. — De nyeste Tildragelser drive med Magt til at tage de kirkelige Tilstande og Forhold under Overveielse; thi de vise os ikke blot Farer for enkelte kirkelige Interesser og Personer, men Farer for selve Kirkens Tilværelse.“ Disse Ytringer af Forordet kunne være vel skikkede til at antyde Aand og Retning af det nærværende Skrift, som i Forf.s Fædreland har vakt meer end almindelig Opmærksomhed og megen Modsigelse. For os vil en berettiget Stemme ud af det katholske Kirkesamfunds Midte angaaende de kirkelige Anliggender ikke være uden særegen Interesse, om endogsaa Meget mangler umiddelbar Anvendelse paa vore Forhold.

Det er en historisk Kjendsgjerning, at Christendommen civiliserer Folkeslagene i samme Forhold, som den gjennemtrænger dem. Hvor Menneskeværd, personlig Frihed, Lighed og Broderskab

Digitized by Google

har Betydning for et Folk, hvor der findes hjertelig Velvillie, Hjælpsomhed og Bistand, Trofasthed og Sanddruhed, Maadehold og Kydskhed og alle det huuslige og offenlige Livs Dyder, der ere de en Frugt af Christendommen. — Vel, men hvad skal være sagt hermed? — At, at ogsaa Nutidens sociale og sædelige Tilstande vilde være bedre fra Grunden af, dersom Christendommen var levende iblandt os. Dette har jeg udførligt eftervist i mit Skrift: „Nødvendigheden af en levende Pleie af den positive Christendom i alle Samfundets Klasser," og i et andet senere: „Nutidens sociale Tilstande og Kirken." Vi maae bygge indenfra udad; alle udvortes Forandringer og Forbedringer ville uden det være frugtesløse.

Men hvorledes skal Christendommen blive levende iblandt os? — Jeg troede tidligere, at Staten, som har tilegnet sig Skolen, maatte kunne virke meget væsentligt herfor. Men, efterat denne paa en vis Maade har erklæret sig for religionsløs, tilfalder den høie Gjerning udelukkende Kirken. Ja, Kirken er fra nu af hos os den eneste Bærer og Beskytter af Christendommen.

Naar det da maa være et Hjerteanliggende fremfor alle andre, at Christendommen kan blive levende i alle Samfundets Klasser, saa vende vi os fra nu af til Kirken og fordre denne Levendegjørelse af den.

Men hvorledes skal Kirken løse denne sin Opgave? Vi spørge her ikke saameget om, hvorledes den skal løse denne Opgave i Almindelighed, som bestemtere: hvorledes den skal løse den i Nutiden, det vil sige, med nærmest Hensyn til vor Tids Tilstand og dens Trang.

Fremfor Alt er Kirken nu, ved den samme for nylig tildeelte Frihed, kommen i en fuldkommen ny Stilling, og saaledes fremstiller sig naturligt det Spørgsmaal som det første: om denne Stilling er gunstig eller ugunstig med Hen-

Digitized by Google

syn til Løsningen af dens Opgave, og hvorledes Kirken trods Vanskelighederne ved dens nye Stilling vil kunne opfylde sin Mission.

Dernæst har Nutiden i Hensende til Christendommens Pleie og Fremme foruden de almindelige endnu sine særegne, sine eiendommelige Behov. Det andet Spørgsmaal bliver altsaa det: hvilke disse eiendommelige Behov ere, og hvorledes Kirken kan fremme Christendommen med nærmest Hensyn paa samme.

I.

Kirken befinder sig for Tiden i en Tilstand, som den i de sidste femten hundrede Aar ikke har oplevet, idet den skal have Ret til selvstændigt at ordne og styre sine Anliggender. Den Livs- og Dannelseskraft, som den er i Besiddelse af, vil den altsaa fra nu af kunne uhindret udfolde og anvende. Den vil kunne opdrage sine Lærere, Præster og Hyrder, saaledes som det stemmer med dens Aand og Formaal, og den er her uafhængig; den vil kunne udsende dem og anvise dem deres Plads, Enhver efter hans Kraft og Dygtighed, og den selv skal tage Bestemmelse desangaaende; den skal have Tilsyn med dem, vise dem tilrette, belønne eller straffe dem, og Ingen er berettiget til at træde dens Disciplin forstyrrende i Veien. Ikke nok dermed: Enkelte af dens Troende kunne til det kirkelige Livs Fremme slutte sig sammen i særegne Foreninger; Andre kunne i lignende Øiemed af og til samles og raadføre sig med hverandre; ja, det hele Samfund kan træde sammen i Synoder og forene sig angaaende store fælleds kirkelige Interesser. Ingen fremmed Magt tør hindre den heri eller optræde som dens Formynder. Saaledes er Kirken ikke paa noget Sted udelukket fra det frie Ord, fra at lægge sin christelige og confessionelle Overbeviisning for

Digitized by Google

Dagen. Den kan uhindret udtale denne Overbeviisning i Skrift og Tale; den kan gjøre det offenligt og i snevrere Kreds, i Guds Huus og i Skolen, for Venner og Fjender, og Ingen tør hindre den deri. Ligesaa vil den kunne ordne sin Cultus efter eget Tykke. Enhver har Frihed med Hensyn til den fælleds huuslige og offenlige Gudsdyrkelse. Hvad Gudsdyrkelsen eier af luttrende og helliggjørende Livskraft, kan den altsaa uhindret udvikle og tilvende de Troende. — Ogsaa i Henseende til Udøvelsen af den kirkelige Tugt er Friheden givet tilbage; Kirken vil kunne udstede de vedkommende Anordninger og ved Anvendelsen af aandelige Straffe, alene bunden ved de kanoniske Love, kunne sikre de guddommelige og kirkelige Befalinger deres Fuldbyrdelse. Ogsaa sin Formue vil Kirken selv have at bestyre i Fremtiden uden at skulle frygte for, at Formuen skal udsættes for Fare, anvendes til fremmede Øiemed, holdes tilbage ved fremmed Magt, eller forødes planløst eller med Tilsidesættelse af vigtigere kirkelige Formaal for mindre vigtige. Saavel for de almindelige som for de lokale kirkelige Formaal maae Midlerne ansees sikrede. Er alt dette ikke meget? — Vi tør altsaa dristigt besvare det ovenfor opstillede Spørgsmaal paa følgende Maade: Idet Kirken nu kan bevæge sig fuldkommen frit, er den i Stand til at varetage sin af Christus overdragne Gjerning med en Kraft og en Virkning som aldrig nogensinde i bunden Tilstand.

Men dette er kun den ene Side af Kirkens nye Forhold; der er en anden, som er mindre glimrende. Kirken har i femten hundrede Aar o: siden Staterne ere blevne christelige, været mere eller mindre nøie forbunden med Staten. Det lader sig tænke, at den pludselige, bratte Opløsning af et saa gammelt og med dens hele Tilværelse saa sammenvoxet Forhold ikke vil kunne gaae for sig uden Tabet af Fordele, som ere knyttede til dette Forhold. Vistnok har det af Staten hidtil udøvede

Digitized by Google

Formynderskab, dens Indblanding ofte hindret det kirkelige Liv fra at udfolde sin Virksomhed med Frihed; ja, den borgerlige Beskyttelse, som den ydede, og hvorved den fritog Kirken for at opbyde de i den selv liggende Midler og Kræfter, har ofte ført til Lunkenhed og Slaphed. Men samtidigt dermed ydede Staten dog ogsaa Kirken store Fordele. Den sørgede for de Skoler, i hvilke de fremtidige Sjeleſørgere modtoge deres forberedende videnskabelige Dannelse; den tilstedede kun Dem, der kunde godtgjøre en saadan forberedende Dannelse, Adgangen til det theologiske Studium; den fordrede en streng Prøve i Henseende til videnskabelig og praktisk Dygtighed af dem, der søgte Ansættelse i Kirkens Tjeneste; den haandhævede de Ansatte i deres Anseelse som Embedsmænd og i deres Sjeleſørger-Virksomhed; den overdrog dem Tilsynet med Elementarskolerne og aabnede dem derved den frugtbareste Leilighed til opdragende Virksomhed; den holdt med Strenghed Børnene til at besøge Skolen og især Religionsunderviisningen, og anvendte samme Fremgangsmaade med Hensyn til de Katechisationspligtige; den beskyttede de Ansatte mod uretmæssig Forfølgelse i deres Virkekreds, men fuldbyrdede ikke mindre de Skyldiges Afstraffelse; den sikrede den uforstyrrede Udøvelse af Gudstjenesten og skred ind mod den offenlige Usædelighed med passende Straffe; den beskyttede Kirkegodset i det Hele og i det Enkelte og sikrede Opfyldelsen af alle retmæssige Fordringer til samme; den gjorde den christelige Bekjendelse til Betingelse for enhver betydeligere (styrende) Ansættelse i offenlig Tjeneste o. s. v. Ligeledes udøvede den en vis Control over de kirkelige Anordninger og Institutioner, hvorved disse ikke sjeldent holdtes frie for Eensidighed eller tillempedes efter Tidens Trang; og tillod den sig ved en saadan Leilighed Overgreb, saa havde dette ogsaa sin gode Side, forsaavidtsom den kirkelige Frihedsfølelse derved vaktes, og der fremkaldtes en forfriskende Kamp imellem den og Kirken. —

Digitized by Google

Alt Dette er nu blevet anderledes. Ikke blot falde de nævnte Fordele for Fremtiden mere eller mindre bort, men der vil tvertimod opstaae en Mængde Vanskeligheder, som jeg strax skal gaae nærmere ind paa. Foreløbig kun den Bemærkning, at det har været Kirkens meest erklærede Fjender, der have stemt for sammes Frihed og, i Forbindelse med Kirkens Venner, sat denne Frihed igjennem. Naar saaledes Kirkens aabenbare Modstandere have været nidkjære for dens Frigivelse, saa maa der i denne Frigivelse ligge noget, der kan falde ud til Kirkens Skade og forventes at ville falde udovereensstemmende med dens Modstanderes Hensigter og Forventninger. En Gave fra en saadan Haand maa allerede forud synes betænkelig.

Til de truende Farer ved den omtalte Kirkefrihed regner jeg fremfor Alt Frafaldet fra Kirken. „Adgang til borgerlige og statsborgerlige Rettigheder er hverken betinget eller begrændset af den religiøse Bekjendelse; — „Enhver har fuldkommen Troes- og Samvittighedsfrihed; — Ingen er forpligtet til at aabenbare sin religiøse Overbeviisning." Ved disse eller lignende Bestemmelser ere alle ydre Hindringer for Udtrædelse af Kirken ryddede tilside, og man har derved havt for Øie det meget betydelige Antal af dem, som endnu kun udvortes tilhøre deres Kirke. Og tilvisse, naar den for Tiden mod det Politiske rettede Agitation vender sig mod Kirken (hvad der ufeilbarligt tidligere eller senere vil skee), saa vil den ikke blive uden Virkning. De som have brudt med deres Tro og deres Kirke ere allerede forud et Bytte for denne Agitation, men ogsaa de lavere Klasser af Samfundet vil man foreholde meget populaire, skjønklingende Grunde, som (isærdeleshed saafremt de give Udsigt til oekonomiske Fordele) ikke ville forfeile deres Virkning. Man vil sige: Kirkens Gods tilhører eder, og hvad det Øvrige angaaer, hvormed Præsterne hidtil have ledet og skræmmet Eder, saa have I nu faaet Frihed. Skriftemaal,

Digitized by Google

Faste, Søndagstvang, den strenge Afholdenheds-Pligt, Forstandens Tortur ved urimelige Lærdomme o. s. v., det er gamle kirkelige Feudalbyrder, og alt Sligt er afskaffet.

Den samme Nidkjærhed, som har forhvervet os Kirkens Frihed, har ogsaa givet os Skolens Frihed. Denne Skolens Frihed er ligeledes en farlig Frugt af de nye Principer. Hvortil tjener Kirken dens hele Bevægelses-Frihed, naar Ungdommen, denne den første og rigeste Jordbund til at indplante den levende Christendom, berøves den? Vel er det ikke formeent Kirken at meddele den christelige Underviisning i Skolerne; men Enhver veed, at Underviisning endnu ikke er Opdragelse, og at Kirken hverken løser eller kan løse sin Opgave, naar dens Cultus og dens Disciplin ikke gaae Haand i Haand med Underviisningen og virkeliggjøre denne sidste i Livet. Naar Kirken altsaa ikke-finder Midler til, trods-Skolens Emancipation, at tage Ungdommen ved Haanden og christeligt at gjennemtrænge den saavel ved sin Underviisning som ved sin Cultus og sin Tugt, saa har den ved sin Frihed tabt langt mere af sin levendegjørende Indflydelse paa Verden, end den har vundet. Ja, i hundrede Tilfælde, hvor Sjeleførgeren, paa Grund af sit Sogns Størrelse eller Skolernes Antal og Afstand, langtfra ikke kan besøge dem ofte nok, der vil der ei engang være sørget tilstrækkeligt for den blotte Underviisning i Christendommen, dersom Skolelæreren viser den fra sig.

Skolen er fri. Hvorvidt vil Kirken for Fremtiden have Indflydelse paa Skolelærerseminarierne? Og dog er de fremtidige Elementarlæreres kirkelige Dannelse et Livsspørgsmaal for den. Hvorvidt vil Kirken have Indflydelse paa de fungerende Skolelærere? Og dog beroer Alt paa, at disse virke i christelig og kirkelig Aand. Hvorvidt vil Kirken have Indflydelse paa Lære- og Læsebøgerne i Folkeskolerne? Og dog ligger der saa megen Vægt paa Beskaffenheden af disse Bøger. Hvorvidt vil Kirken have Ind-

Digitized by Google

flydelse paa de lærde Skoler og Mellemskolerne? Den vil ansætte en Religionslærer. Det er formodenligt Alt; og Anstalter, der hidtil mere eller mindre vare under de Geistliges Varetægt, ville lettelig gaae over i ukjendte Hænder. Og er det en Ubetydelighed? Ak, hvo som har Lærestolene inde, hersker over Verden. Her klages over et fremtidigt Tab, naturligviis ikke i Herskesygens Interesse, men udelukkende i den christelige Opdragelses Interesse. — I Sandhed, naar Kirken ikke veed at afværge de nævnte betænkelige Følger af Frihedsprincipet, vil den have betalt denne Frihed dyrt.

Vi sagde ovenfor, at Kirken for Fremtiden uhindret, aldeles efter sin Aand vil kunne uddanne sine Lærere, Præster og Hyrder, at den aldeles uindskrænket efter sin Viisdom vil kunne ansætte dem, og overeensstemmende med Pligtens Bydende fuldkommen frit holde vaagent Øie med dem, vise dem *tilrette* og straffe dem. Saa velkomment som dette maa synes at være med Hensyn til Kirkens Formaal, har det dog ogsaa sine Betænkeligheder. Der gives en meget eensidig Opdragelse af Klerus, en Opdragelse, hvorved samme faaer en egen Dressur, der uvilkaarligt grændser nær til Pharisæisme, og stiller den munkeagtigt udenfor Verden, paa hvilken den dog skal virke. Og der gives en ikke mindre eensidig Opdragelse af Klerus, hvorved denne vænnes til at lægge en uforholdsmæssig Vægt enten paa Undervisningen eller paa Cultus (maaskee endog paa en partikulair Gudstjeneste) eller paa Kirkepolitiet. Det Ene er ligesaa uheldigt som det Andet. Vi maae spørge: hvad Betryggelse vil der være mod saadanne og andre Eensidigheder? — dernæst: paa hvem vil de Geistliges Ansættelse beroe? under hvilken Control vil Kaldsretten blive udøvet? hvad Deel skulle Menighederne have i denne Rettighed? Og dersom en kaldet Geistlig med Uret bliver forfulgt eller forjaget af sin Menighed, hvad Midler har Kirken da til at beskytte

Digitized by Google

ham? Eller dersom en Geistlig bliver suspenderet, forflyttet eller afsat fra sit Embede, men Menigheden ikke vil modtage nogen anden Geistlig eller den hævder den Afsatte i Besiddelse af hans Embede, hvorved vil den kirkelige Øvrighed da være i Stand til at sikre Fuldbyrdelsen af Suspensionen, Afsættelsen eller Forflyttelsen? Eller en Menighed gjør Fordring paa at faae en vis Mand som Sognepræst, eller den vægrer sig ved at modtage den Sjeleførger, der er den anviist, hvad vil den kirkelige Øvrighed da gjøre? — I disse og lignende Tilfælde vil man meget føleligt savne Statens Indstriden og dens tidligere Bistand.

Kirken udøver sit Læreembede aldeles uhindret. Godt, men naar nu Lærlingene ikke indfinde sig? naar navnlig de, der skulle fremstille sig til Katechisation, og iblandt dem mnop de, der trængte meest dertil, ikke indfinde sig? Ingen kan tvivle om, at det vil blive Tilfældet; men hvilke Midler vil Kirken udfinde til at afværge denne store Ulempe? Jeg frygter for, at der her er en truende Fare, der ikke vil kunne opveies af mangfoldige andre Fordele. Her har man givet Friheden til dem, som til evig Tid ville have den ydre Tugt nødig.

I Henseende til Cultus og Disciplin er Kirken for Fremtiden ligeledes henviist til sig selv. Nu hedder det i Walter's Kirkeret § 39: „Regeringen maa vaage over, at den ydre Side af Kirken bevarer sin Overeensstemmelse med det borgerlige Livs fremskridende Udvikling. Den kan derfor fordre og ved sine Love medvirke til, at gamle Indretninger, der have dannet sig under andre Forhold, modificeres eller aldeles afskaffes overeensstemmende med de nugjældende Forhold." Walter finder Grunden til denne Afkomst deri, „at det borgerlige Liv skrider raskere frem og veksler hurtigere end det kirkelige, at Regeringen følgelig hurtigere kommer til Bevidsthed om dette Livs Fornødenheder, og at der altsaa fortrinsvis

Digitized by Google

tilkommer den en Dom desangaaende." Men naar nu Regeringen for Fremtiden ikke mere kan indvirke reformatorisk paa Kirken, og en saadan Indvirkning fra en eller anden Side er uundværlig for Kirken, om den ikke skal henfalde i en fordærvelig Stagnation, saa er det et Spørgsmaal, ved hvilke Foranstaltninger det kirkelige Liv i Fremtiden i Henseende til Cultus og Disciplin skal holdes i fornoden Bevægelse, for at der skal kunne tilveiebringes og bevares en passende Overeensstemmelse med Tidens Fordringer.

Isærdeleshed vækker Kirkens nye Stilling Bekymringer i Henseende til den almindelige og lokale Kirkeformue. Man venter uden Tvivl, at Staten skal udlevere Kirkens Formue, hvis Bestyrelse den har paataget sig. Men vil den ogsaa gjøre det, og naar, og i hvilket Omfang? — Hvo skal dernæst bestyre den almindelige Kirkeformue? Hvo skal paatage sig dette overordenlige Ansvar? Hvilke betryggende Former vil der blive indført, og hvo skal controllere dem til yderligere Sikkerhed? Og naar der nu, hvad ikke kan feile, føres Klager over Restancer, naar Gjeldsfordringer gjøres gjældende for de borgerlige Domstole, ville disse Domstole da haste med at yde de geistlige Herrer Bistand mod den fattige Skyldner? Og naar der nu ydes Bistand og f. Ex. gjøres Exekution imod en seendrægtig eller slet Betaler, hvad Indtryk vil en saadan Exekution ikke gjøre paa Publikum, og hvormeget vil det kirkelige Embede ikke lide derunder? — Hvad nu fremdeles Kirkens lokale Formue, de fromme Stiftelser ꝛc. angaaer, vil det da ikke kunne falde Menighederne ind, efter Godtbefindende at inddrage eller tilbageholde en Deel af disse Eiendomme til Bedste for Fattigkassen eller for at bøde paa Skolerafgifterne? Og dersom Sligt falder dem ind, og de handle derefter, hvo veed da, om ikke Staten, naar den blev kaldt til Hjælp, vilde erklære: den omhandlede Formue er Menighedens Eiendom; vi blande os ikke i dens Huusholdning. — Sæt

Digitized by Google

endelig, at en større eller mindre Deel af Menigheden træder ud af sit hidtilværende kirkelige Samfund, vil den da ikke gjøre Fordring paa en forholdsmæssig Andeel af den forladte Kirkes Formue? Disse Fordringer ville ligesaa sikkert blive gjort gjældende, som det er sikkert, at de ville finde den eftertrykkeligste Understøttelse fra mere end een Side.

Saaledes har Kirken da ved sin Selvstændighed paa den ene Side opnaaet et betydningsfuldt Gode, men paa den anden Side er den ogsaa derved bleven ført ind i en Tilstand, der er rig paa Farer og Forlegenheder. Ja, naar man ikke er forblindet af from Phantasi eller af herskesyge Lyster, kan man ikke ret vel stemme i med i den overvættes Jubel over, hvad der i kirkelig Henseende er opnaaet. Man føler sig tvertimod fristet til at spørge, om der ikke er mere tabt end vundet.

Jeg for min Deel troer, at en Farens og Kampens Tilstand kan blive langt mere velgjørende for Kirken end den bequemme Tillid til den verdslige Arm, og at Kirken, naar den ved de forestaaende uundgaaelige Trængsler og truende Tab bliver vakt til at opbyde hele sin Kraft, vil udvikle en hidtil ukjendt Livsfriskhed. Alt kommer an paa, om Kirken vil faae et stort Opsving og opbyde al den Kraft, der hviler i dens Skjød. Skeer dette ikke, da vil den erfare, hvad det vil sige, at være overladt til sig selv uden at besidde egen Kraft.

Nu vel, men hvori bestaaer da dette Opsving, og hvad er det for en Kraft, som skal ligge skjult i den, og som den skal opbyde? — I Würzburg har for nylig Flertallet af de tydske Biskopper forsamlet sig og holdt Raad om Nutidens kirkelige Opgave. Er det ikke et i lang Tid ukjendt Opsving? Er denne Forsamling ikke en kirkelig Magt, der er Nutidens Farer voxen? Jo, der er i denne Forsamling af Biskopper et Opsving og en Magt. Men den er kun en Begyndelse til det nød-

Digitized by Google

vendige Opsving, kun en Deel af den Magt, som findes i Kirken og maa opbydes af den. Hvad nytter det, at Fyrster holde en Congres og tage Beslutninger? Det kan vel være det første Fornødne; men Fyrsterne staae isolerede og magtesløse, dersom Folkene ikke staae bag dem og føie deres Samstemmen og i Nødsfald deres Bistand til hines Beslutninger. Ganske paa samme Maade forholder det sig med en saadan Sammenkomst af Biskopperne. Naar Klerus og Folket ikke deeltage deri, er den uden Magt og Virkning. Dette have de forsamlede Biskopper ogsaa indseet; thi de have raadslaaet om, hvorledes Klerus kan vækkes og begeistres i Nutidens kirkelige Interesse; ja, de have for at opnaae dette Øiemed besluttet atter at kalde Synodalinstitutet tilliv, og følgelig at samle Klerus om sig deels for at virke til dens aandelige Opvækkelse deels ogsaa for at modtage dens Anskuelser, Forslag og Bønner, overbevidse om, at hvad Tiden kræver, ikke lader sig opnaae ved det hidtil bestaaende Papirsregimente. Et Spørgsmaal er det nu, om Sammenkaldelse af Stiftssynoder er det Middel, der kan give Biskopperne det nødvendige Støttepunkt i Folket, der kan meddele Kirkens Kraft et Opsving, overvinde Nutidens Farer og tilfredsstille dens Trang.

Det forekommer mig, at Alt beroer paa, i hvilken Aand disse Synoder sammenkaldes og afholdes. Jeg tænker mig Sagen saaledes: Det er Bibelens Fremstilling af Kirken, at den er et Legeme med mangfoldige Lemmer, Gaver og Forretninger. „Een gives Visdoms-Tale, en Anden Kundskabs-Tale, en Anden Tro, en Anden Gave til at helbrede, en Anden Kraft til Undergjerninger" o. s. v. (1 Kor. 12, 4 ff.). Men alle disse Gaver maae tjene eet og samme Øiemed o: det fælleds Legeme, den almindelige Kirke. Ligesaa læse vi, at „Herren har beskikket Nogle til Apostler, Nogle til Profeter, Nogle til Evangelister, Nogle til Hyrder og Læ-

Digitized by Google

rere." Men de ere alle bestikkede „til de Helliges fuldkomne Beredelse, til Embedets Forvaltning, til Christi Legemes Opbyggelse" (Eph. 4, 11—12). Og som det var i Begyndelsen, saaledes er det endnu. Der findes i et Stift paa nogle hundredetusinde Sjele, blandt dets talrige og dannede Klerus men ogsaa blandt Lægfolk, en stor Sum af aandelige Kræfter, en stor Masse af ægte christelig Erkjendelse, af sand apostolisk Dyd, af rig Erfaring i alle Livets Spørgsmaal og stor praktisk Klogskab og Dygtighed. Disse Gaver og Evner (der ligesaa vel som de fordums Naadegaver ere den Hellige Aands Gaver) ere til for det kirkelige Samfunds Skyld og bør komme det tilgode, saa at enhver af dem virker nærmest i sin Kreds, men ogsaa for det Hele. Naar der da sammenkaldes Stiftssynoder paa den Vis, at saavidt muligt alle Stiftets betydelige intellectuelle og moralske Kræfter forenes, og naar Forretningsordenen organiseres saaledes, at enhver Kraft, enhver Indsigt, enhver alvorlig Stræben, enhver Dygtighed kan udtale sig og til en vis Grad gjøre sig gjældende, saa ville de svare til deres Hensigt. Overalt ville disse Spørgsmaal komme frem: hvilke Fornødenheder vi have, hvad der ligger os paa Hjertet, hvad vi have at klage over, og hvorledes der kan raades Bod derpaa? En almindelig Opmærksomhed, en almindelig Aarvaagenhed for Tidens kirkelige Interesser vil være en Frugt deraf. Og naar da de kyndigste og mest velsindede Mænd alvorligt og samvittighedsfuldt prøve de dem af Kirkens Øvrighed forelagte Udkast, naar de stille deres egne Andragender og underkaste deres Anskuelser en fælleds Prøvelse, saa vil det hele Stift følge Forhandlingerne med spændt Opmærksomhed, og der vil vaagne en Interesse for Tidens kirkelige Spørgsmaal og i mange Henseender ogsaa et Bekjendtskab dermed, som hidtil har været ubørt. Endvidere, naar der udstedes Forordninger eller træffes Foranstaltninger, ved hvis Vedtagelse de betydeligste Mænd selv

Digitized by Google

have været medvirkende, ja som de vel endog selv have forberedt for Overhyrden, saa ville saadanne Forordninger ikke træde ud i Verden som Papirsdekreter, men som en Fælledsvillie, en Fælledsoverbevisning, som Udtryk for en fælleds Alvor; efterat de forsamlede Mænd ere gaaede hver til Sit, staae de dem endnu bi med deres Anseelse og ere en Borgen for deres Gjennemførelse. Ja, ogsaa naar der skal udtales Formaninger, tillidsfulde Paamindelser til Folket eller endog Dadel, vil vistnok Ingen vove at nægte disse Agtelse og Lydighed. Hvad Biskoppen under saadan Form udtaler, vil ikke kunne have Udseende af en Enkelts Vilkaarlighed, men det vil gjælde som det hele Samfunds Dom og Villie, og det finder sine Forsvarere i de over hele Landet fordeelte Medlemmer af Synoden. — Det følger fremdeles af sig selv, at Alt, hvad der i Synoderne bliver forhandlet, besluttet og derpaa stadfæstet af Overhyrden, maa fremlægges i de enkelte Domkapitler. Her er det da atter Synodens Medlemmer, som ville have Leilighed til at tale for Sagen og meddele deres Medbrødre deres egen Interesse derfor.

Det Spørgsmaal ligger nu nær: om Synoder ikke virkelig ville blive organiserede paa den her antydede Maade, om en saadan Organisation, et saadant Opsving og en saadan Benyttelse af alle de i Kirken værende Kræfter mangler historisk Grundvold, om den ikke er christelig og (efterdi som christelig) tillige katholsk.

Naar vi raadføre os med det Nye Testament, saa finde vi, at Spørgsmaalet, hvo der i sidste Instants har Ret til at tage afgjørende Bestemmelse angaaende de kirkelige Anliggender og Spørgsmaal, dengang aldeles ikke trængte ind i den offentlige Bevidsthed, men at det derimod var Grundsætningen af Fælledskabet, af enhver forhaandenværende Dygtigheds Beretigelse til at tale med, Grundsætningen af det almindelige Brodersskab, der gjorde sig gjældende ved Forhandlingerne. Saaledes kaldte ikke Petrus, ikke de Elleves Samfund den Apostel, der

Digitized by Google

skulde træde i Judas's Sted, men Petrus opfordrede den hele Forsamling af tilstedeværende Troende til at foreslaae dertil skikkede Mænd, blandt hvilke Loddet derpaa skulde betegne Den, hvem Herren havde udvalgt (Apg. 1, 15—26.) Ligesaalidt var det Apostlene, der eensidigt gave Menigheden Fattigforstandere, men Menigheden skulde udsøge dem, for at de derpaa kunde indsættes i deres Embede af Apostlene (Apg. 6, 1 ff.). Da der fra Jerusalem var kommet Flygtninge til Phønicien, Cypern og Antiochia, og disse paa det sidstnævnte Sted havde omvendt Mange til Troen paa Christus, saa var det Menigheden i Jerusalem, der paa Efterretningen herom sendte Barnabas til Antiochia (Apg. 11, 21). Da det store Stridsspørgsmaal om Nødvendigheden af Hedningenes Omskærelse kom under Forhandling, sendte man Paulus, Barnabas og Andre af deres Følge til Jerusalem, for der at faae Sagen afgjort. Men man sendte dem ikke udelukkende til Apostlene; ogsaa de Ældste skulde have en Stemme med, thi det hedder: man sendte dem til Apostlene og de Ældste (Apg. 15, 2). Da de nu ankom til Jerusalem, bleve de vel modtagne af Menigheden, Apostlene og de Ældste, og Sagen blev forhandlet. Hvo deltog i denne Forhandling? Den hellige Text siger: Apostlene og de Ældste kom sammen for at undersøge Sagen (Apg. 15, 6). Det var altsaa ogsaa i Jerusalem anerkjendt, at de Ældste skulde afgive deres Stemme tilligemed Apostlene. Ved Forhandlingen blev der nu talt meget for og imod, endnu forinden Petrus og Jakob havde yttret sig. Peders Tale og Pauli Beretning blev afgjørende; Jakobs Forslag blev til Beslutning. Hvo tog nu denne Bestemmelse? Udfærdigelsen siger det. Den lyder saaledes: „Apostlene, de Ældste og Brødrene hilse Brødrene af hedensk Herkomst i Antiochia, Syrien og Cilicien.... Eftersom vi have hørt, at Nogle have forvirret Eder...., saa sende vi Judas og Silas til Eder,

Digitized by Google

hvilke og mundtligen skulle forkynde det Samme. Thi det er den Hellige Aands Beslutning og vor, ingen videre Byrde at paalægge Eder uden disse nødvendige Ting, at I skulle afholde Eder fra Afgudsoffer-Spiserne og fra Blod og fra det Qvalte og fra Hoveri" (Apg. 15, 23—29. 21, 25). Det var altsaa Apostlene og de Ældste, ved hvem Spørgsmaalet fik sin Afgjørelse. Og hvor denne Bestemmelse senere blev forelagt de Troende til Efterfølgelse, blev den gjort gjældende som en Bestemmelse af Apostlene og de Ældste i Jerusalem. Paulus og Timotheus, hedder det, „overantvordede dem at holde de Anordninger, som vare besluttede af Apostlene og de Ældste i Jerusalem" (Apg. 16, 4). Endvidere: „Paulus bestyrkede Menighederne og befalede dem at overholde Apostlenes og de Ældstes Forskrifter" (Apg. 15, 41). Hvor meget de Ældste i den første christelige Tid havde at betyde i Kirkebestyrelsens Anliggender, fremgaaer endvidere klart deraf, at Paulus sammenkaldte de Ældste fra Ephesus til Miletus. I Slutningen af sin Tiltale til dem siger han: „Saa giver Agt paa Eder selv og den ganske Hjord, iblandt hvilken den Hellige Aand satte Eder som Tilsynsmænd til at vogte (ποιμαίνειν) Guds Menighed" (Apg. 20, 28). Paulus kalder altsaa de Ældste fra Ephesus Biskopper (Tilsynsmænd, Hyrder), erklærer dem for indsatte af den Hellige Aand, og betegner det som deres Mission at regere Guds Kirke. De Ord: Quos posuit Spiritus sanctus *regere ecclesiam Dei* ere sagte til dem, til de Ældste af Menigheden i Ephesus. Ligesom i Ephesus, saaledes havde Apostlene ogsaa paa alle andre Steder, hvor der dannede sig christelige Menigheder, indsat Ældste og overdraget dem Hyrdeembedet; saaledes i Philippi, (Phil. 1, 1). Eller ogsaa havde han sendt Andre (Timotheus og Titus), at de skulde sørge for Udnævnelsen af Ældste (Tit. 1, 5). Vi see af Brevene til Timotheus og Titus, hvilken Virksomhed

Digitized by Google

Apostelen anviste disse Ældste. Han kalder dem atter Biskopper o: Tilsynsmænd, Hyrder (1 Tim. 3, 1—2, Tit. 1, 7. Phil. 1, 1), fordrer, at de skulle være dygtige til at undervise i Christendommen og at gjendrive Modstanderne, at de skulle besidde Agtelse i og udenfor Kirken for at kunne optræde med Værdighed, at de skulle vide at forestaae Menigheden vel og at holde Orden i samme, hvilket de skulle godtgjøre ved at forestaae deres eget Huus vel (1 Tim. 3, 4—7. Tit. 1, 9). Disse Ældste vare Forstandere og Hyrder for alle Menigheder i den store Kreds af Pontus, Galatien, Kappadocien, Asien og Bithynien paa den Tid, da Petrus stilede sin Rundskrivelse til de derværende Christne. Apostelen kjender i alle disse Lande ikke andre Forstandere for Kirken end de Ældste sammesteds. Han skriver med Hensyn til dem: „De Ældste blandt eder formaner jeg som Med-Ældste: vogter Guds Guds Hjord, som er iblandt eder, og vaager over den, ikke tvungne, men frivillig, ikke for slet Vindings Skyld, men med Redebonhed, ikke som de, der ville herske over Herrens Arv, men som Mønstre for Hjorden" (1 Ped. 5, 1 f.). Apostelen fremstiller det følgelig som deres Embede at være Hyrder, Tilsynsmænd og Forbilleder, og han advarer dem mod Dovenskab, Vindesyge og Herskesyge. Naar derfor Hieronymus i sin Commentar til Pauli Brev til Titus siger: „antequam diaboli instinctu studia in ecclesia fierent, ... communi presbyterorum consilio ecclesiæ gubernabantur", saa savner denne Paastand ikke historisk Begrundelse, saafremt han ikke dermed vil sige, at de Ældste udelukkende have bestyret Kirkerne, men kun at de have bestyret dem under Apostlenes Overtilsyn.

Som Følge heraf forefandt de, der senere som Apostlenes Efterfølgere varetoge Kirkens Ledelse i de dem anviste Stæder og Kredse, overalt Presbyterialindretningen o: Kirkebestyrelsen i de Ældstes Hænder. Det kunde derfor

Digitized by Google

ikke falde dem ind, da allerede Apostlene intet foretoge sig i Bestyrelsen af de kirkelige Anliggender uden Menighedens Ældste, at de skulde kunne omgaae denne af dem forefundne apostoliske Indretning, og i deres Kirker og kirkelige Stifter tænke paa at ordne noget uden deres Presbyteriums Medvirkning. Fællesskabet i den kirkelige Bestyrelse, saaledes som den fremgaaer af Kirkens Væsen som et levende Legeme, der sætter alle sine Organers og Lemmers Virksomhed i Bevægelse, var allerede bleven til en Tradition og en hævdet Indretning, — ikke som om de Ældstes Collegium, i alt Fald under Overpresbyterens eller Biskoppens Forsæde, skulde have været befoiet til ved Stemmefleerhed at tage nogen saadan Bestemmelse, at Biskoppen som Præsident i et Kollegium havde maattet underkaste sig Fleerhedens Beslutning; tvertimod medførte hans Mission som Apostlenes Efterfølger og den i sidste Instants paa ham hvilende Ansvarlighed, at enhver kirkelig Anordning behovede hans Stadfæstelse, og at enhver Beslutning og ethvert Skridt af Presbyteriet forblev uden Gyldighed og Virkning, naar han nægtede denne Stadfæstelse. Biskoppen i Forening med Presbyteriet og Presbyteriet i Forening med Biskoppen styrede enhver Kirke. Saaledes forholdt det sig i de tre første Aarhundreder. Hvorvel den hellige Cyprian paa den ene Side i høi Grad følte sin biskoppelige Værdighed og Magt og opstillede den Grundsætning: Præpositus habet in ecclesiæ administratione voluntatis suæ liberum arbitrium, rationem actus sui Domino redditurus (epist. 72 Smlgn. ep. 66), skriver han dog paa den anden Side, i Overeensstemmelse med den hele christelige Bestyrelses Aand, med Apostlenes Forbillede og den apostoliske Tradition, til sin Kirkes Presbyterer og Diakoner: Quando a primordio episcopatus mei statuerim, *nihil sine consilio vestro et sine consensu plebis* mea *privatim* sententia gerere (ep. 14). Og: Verecundiæ et disciplinæ et vitæ

Digitized by Google

ipsi omnium nostrum convenit, ut Præpositi cum Clero convenientes, præsente et Stantium plebe, quibus et ipsis pro fide et timore suo honos habendus est, disponere omnia *consilii communis religione* possimus (ep. 19). Og: Non firmum decretum esse potest, quod non plurimorum videbitur habuisse consensum (ep. 30). Han udførte derfor, i Overensſtemmelſe med denne Grundſætning for ſin Forvaltning, f. Ex. ingen Ordination uden at have raadført ſig med Klerus og Folket angaaende Ordinanden. In ordinationibus clericis, ſkriver han, solemus vos ante consulere, et mores ac merita Singulorum communi consilio ponderare. Og naar han havde ordineret Nogen uden en ſaadan foregaaende Raadførelſe, fandt han det paſſende at retfærdiggjøre ſig desangaaende og at paaviſe, enten at en ſaadan Raadførelſe aldeles ikke havde været nødvendig paa Grund af den Ordineredes overordenlige og notoriſke Egenſkaber og Fortjeneſter, eller at de Ældſtes og Diakonernes Indvilligelſe i det Væſenlige allerede forud var tilveiebragt. Nihil a me, ſiger han dernæſt, absentibus vobis factum est; sed quod jam pridem communi consilio omnium nostrum coeperat, necessitate urgente promotum est (ep. 59). Ganſke paa ſamme Maade forholdt han ſig i Henſeende til de Faldnes Gjenoptagelſe i Kirkeſamfundet. quæ res, ſkriver han til ſine Ældſte og Diakoner, quum omnium nostrum *consilium et sententiam* exspectet, præjudicare ego et solus mihi rem *communem* vindicare non audeo (ep. 38. 30). — Overhovedet og i Kraft af det chriſtelige Princip, at betragte alle kirkelige Anliggender ſom Menighedens Anliggender, var Cyprian en Ven af almindelige Forhandlinger; han holdt oftere Synoder (concilio frequenter acto, ep. 26), og i hvor høi Grad den kirkelige Heelhed derved var repræſenteret, fremgaaer af den ſtore karthaginienſiſke Kirkeforſamlings Akter, der begynde med de Ord: Quum in

Digitized by Google

unum Carthaginem convenissent kal. Sept. 256 episcopi plurimi ex provincia Africa, Numidia, Mauritania, cum presbyteris et diaconis, præsente etiam plebis maxima parte etc. — Möhler mener, efter at have drøftet Cyprians Udsagn: Scire debes, Episcopum in ecclesia esse, et ecclesiam in Episcopo, desuagtet ikke, at Biskopperne i de tre første Aarhundreder have regeret Kirken efter eget Godtbefindende; han siger tvertimod i Slutningen af den vedkommende Afhandling*): „Forøvrigt afgjorde Biskoppen det Meste i Fælledskab med Menigheden. Men Presbyteriet eller alle en Kirkes Presbyterer udgjorde Biskoppens nærmere eller nærmere Raad. Dette var ligesom hans Senat, uden hvilket Biskoppen intet foretog sig, ja ikke engang turde foretage sig noget af Vigtighed." At det ikke destomindre laae Biskopperne nær, som Følge af deres Værdighed og Stilling, at gaae frem paa egen Haand og uden Hensyn til Presbyteriet, er begribeligt, og at det allerede tidligt virkelig ofte har været Tilfældet og paa en kras Maade, det beviser Can. 23 af det 4de almindelige Concilium i Karthago, der lyder saaledes: Episcopus nullus causam audiat absque præsentia Clericorum suorum; alioquin irrita est sententia Episcopi, nisi Clericorum sententia confirmetur Det bør ikke oversees, at der her tillægges Klerus en afgjørende, ikke blot en raadgivende Stemme.

Hvad specielt endnu det Spørgsmaal angaaer, hvilken Andeel i Varetagelsen af de kirkelige Anliggender Lægfolk oprindeligt have havt, saa er der allerede ovenfor bleven berørt et Par derhen hørende Begivenheder af Apostelhistorien. Vi føie dertil Følgende: Da Paulus i Jerusalem havde fortalt Jakobus og de hos ham forsamlede Ældste, hvad Gud ved hans Embede havde udrettet iblandt Hedningene, takkede de

*) Einheit der Kirche § 55.

Digitized by Google

Gud og vare for deres Vedkommende aldeles beroligede, men nærede Bekymring paa Menighedens Vegne, da denne havde fornummet onde Rygter om Paulus; denne maatte da fremfor Alt stilles tilfreds, og det var uundgaaeligt, at der maatte tages Hensyn til den (Apg. 21, 17 f.). — Da i Korinth en Troende havde begaaet Blodskam, bebreider Paulus Menigheden, at den ikke af egen Tilskyndelse havde drevet paa, at han burde udstødes (1 Kor. 5, 1 f.); den var altsaa berettiget og forpligtet dertil. Og da denne Troende nu havde gjort Bod, vil Apostelen, at Menigheden nu skal tilgive ham og opreise ham, og han tilføier: Hvem Menigheden tilgiver, tilgiver ogsaa han (2 Kor. 2, 5 f.). Menigheden burde altsaa være medvirkende saavel ved Synderens Excommunikation som ved hans Gjenoptagelse. Den hellige Cyprians Fremgangsmaade er altsaa overeensstemmende med Apostelens. Denne Biskop tilskriver (ep. 17) fratribus *in Plebe consistentibus*, angaaende de Faldnes Gjenoptagelse: Examinabuntur singula *præsentibus et judicantibus* vobis. Og paa et andet Sted (ep. 34) i samme Anledning: Singulorum tractanda ratio, non tantum cum collegis meis, sed et cum plebe ipsa universa. Det er allerede ovenfor bemærket, at der paa den store Kirkeforsamling, som afholdtes i Karthago angaaende Gyldigheden af Kjætterdaaben, ogsaa vare Lægfolk tilstede i stort Antal.

Kaste vi nu et Blik tilbage paa de ovenfor anførte historiske Kjendsgjerninger, saa har en Kirkebestyrelse, saaledes som den fremgaaer af Kirkens Idee som et Legeme med lutter levende til Legemets Liv samvirkende Lemmer, utvivlsomt sin historiske Begrundelse og det netop i Christendommens skjønneste Dage, og det vil til alle Tider være christeligt og katholsk at give denne Bestyrelse en saadan Form, at alle i et kirkeligt Stift forhaandenværende gode Kræfter kunne forenes, og ved forhøiet Opsving bringes i en velsignelsesrig Virksomhed.

Digitized by Google

Naar man siger, at Kirkebestyrelsen, saaledes som den var i hine Christendommens oprindelige Tider, ikke har kunnet vedligeholde sig, fordi hine Tiders Aand senere er udslukt, og at den har antaget en Form, der svarer til de forandrede kirkelige Tilstande, saa er Svaret det, at rigtignok den Andeel, som Klerus og Lægfolk oprindeligt havde i Bestyrelsen, er gaaet tabt og forstørstedelen ved de Vedkommendes egen Brøde, nemlig deres intellectuelle og moralske Udygtighed, deres ukirkelige Sindelag, Parti og Stridssyge, egenkjærlig Forstyrrelse og Standsning af Kirkeregimentet o. s. v.; men Nutidens kirkelige Tilstande og dens Trang fordre, som vi ovenfor have udviklet, med Nødvendighed, at man opbyder og samler alle de i Kirken værende Kræfter, og altsaa vender tilbage til den Tid, da dette Sammenhold o: Foreningen af Biskopper, Præster og Folk til et fælleds Maal endnu stod ved Magt.

Det er denne Forening o: Optagelsen af Klerus og Folk i Kirkebestyrelsen, som er en meget bestemt udtalt Fordring og Forventning hos Samtiden. Den samme Aand, som gjør sig gjældende paa det politiske Omraade, gjør sig ogsaa gjældende paa det kirkelige. Her som der vil man tale med i de offentlige Anliggender. Det constitutionelle og demokratiske Princip har gjennemtrængt Folkene, og hvor der ikke er Republiker, ere Monarchierne idetmindste constitutionelle. Rene Monarchier ere blevne en Umulighed i vore Dage, og det Samme gjælder for Kirkens Vedkommende. En reen monarchisk Bestyrelse f. Ex. af et Stift strider saa aldeles imod Nutidens Charakteer, at den (ligeoverfor det constitutionelle og demokratiske Liv i Staten) alene kan antages for mulig og holdbar i det Tilfælde, at den hele intelligente Deel af Befolkningen faldt fra Kirken eller hengav sig til den fuldkomneste religiøse Ligegyldighed. Den gamle Fordring paa Synodalinstitutionen er kun en Frugt af den almindelige Tidsaand, og naar endnu for faa Aar

Digitized by Google

siden Ordet „Synodikere" blev brugt som Skjeldsord, saa er den i Würzburg besluttede Gjenopvækkelse af Synoderne en Æreserklæring for dette Ord og en ubestridelig Indrømmelse til Tidens Fordringer.

Det gjælder nu om at tilveiebringe en saadan Sammensætning og en saadan Virkekreds af Synoderne, nærmest Stiftssynoderne, at Klerus og Folket i Virkeligheden (som i de ældste Tider) faaer en væsenlig Andeel i Stiftets Bestyrelse, og at al fremtrædende Intelligents, Dygtighed og Autoritet indenfor denne Kreds bliver opbudt og sat i Virksomhed for det Heles Vel.

Men her synes der hos de kirkelige Overhyrder at herske en i mange Henseender ikke ugrundet Bekymring for, om navnlig hiin kirkelige Aand, der besjelede de første Aarhundreder, endnu lever i vore Dage, og om man tør indrømme Presbyteriet og Folket hiin Indflydelse paa Kirkebestyrelsen, som dengang var Tilfældet. Jeg for min Deel deler ikke denne Bekymring. Men læse den hellige Cyprians Breve, og man vil da hos Klerus og Folk rigeligt finde alle de Skrøbeligheder, under hvilke vore Præster og Lægfolk monne lide. Alligevel gjennemførte han Kirkebestyrelsen paa den ovenfor anførte Maade, og saaledes bør Overhyrderne da ogsaa nu have Tillid og vise Tillid. Den gode Aand vil dog vel, selv om dens Modsætning træder op imod den, gaae af med Seiren. I værste Tilfælde er Biskoppen berettiget til at opløse Synoden eller at nægte dens Beslutninger og Andragender sin, til disses Fuldbyrdelse ubetinget nødvendige, Anerkjendelse. Vilde Biskoppen, endnu forinden Spørgsmaalet har faaet praktisk Betydning, erklære, at al lovgivende og dømmende Myndighed udelukkende beroer hos ham, og vilde han dermed fra første Færd tilbagevise enhver udenfor ham liggende Berettigelse, saa vilde han dermed synes at udtale, at Villie og Intelligents, hos nogle hundrede videnskabeligt dannede og i Kirkens Embede staaende Geistlige og hos mange tusinde, ved

Digitized by Google

Videnskab, Dyd og Erfaring udmærkede, Lægfolk ikke være jevnbyrdige med hans personlige Anskuelse og Indsigt: en Erklæring, som maatte fremme den ene Part og nedslaae den anden. Og saafremt han, som Følge af sin autokratiske Anskuelse, endvidere erklærede, at alene de, der tilkaldes af ham, turde møde i Stiftsforsamlingen og at der ikke maatte tilstedes noget Valg af Representanter, saa vilde han kun samle Mænd om sig, der sluttede sig til hans personlige Anskuelse; han vilde kun faae sine egne, ikke sit Stifts Ønsker og Anskuelser, at høre; Forsamlingen vilde savne Frisked og Alsidighed, og Folket vilde ingen Tillid nære til den. Skulde han fremdeles ganske ville udelukke Lægfolk, saa vilde han undlade at benytte en Hovedstøtte for Kirken, som den i vore Dage aldeles ikke kan undvære. Hvad en Forsamling udelukkende af Geistlige beslutter, vil faae Udseende af en Corporations Beslutning og af en *Beslutning* i Corporationens Interesse; den vil forspille sin Virkning paa Folket, og fra første Færd møde Bagtalelse og Modstand. Fremdeles, hvad Geistlige udtale, det udtale de i Embedsmedfør, og det gior som oftest kun lidet Indtryk; men hvad en Lægmand udtaler, navnlig en Saadan, som hverken er indskrænket eller er Heldehoved, de tilbar Vægt. Hans Tiltræden giver Anseelse. Desuden, naar vi ville et frisk sædeligt Liv, naar vi, ved det fremtidige Ophør af Politi-Hjælp, ville have Tugt, Orden og Lydighed i Kirken, naar vi ville have Beskyttelse og Forsvar for vore kirkelige Fonds, naar vi i denne mod Kirken fiendtligstemte Tid ville en Forandring til det Bedre, saa maae vi vinde Lægstanden, dens bedste Kræfter, for de kirkelige Interesser. Disse Kræfter maae, hver i sin Kreds, vække den christelige Sands, danne en Vagt for Tugt og Orden, træde i Skranken for den kirkelige Besiddelse, deeltage i sammes Bestyrelse, føre Interessen for Religion og Christendom tilbage til Samfundets mellemste og høieste Kredse o. s. v. De maae altsaa ogsaa tilkaldes til Forhandlingerne angaaende Stiftets

Digitized by Google

Interesser og til at lade deres Mening høre, thi uden Medvirken gives der ingen Deeltagelse. — Og endelig, vilde Biskoppen erklære, at Forsamlingen vel kunde raadslaae og fremføre Ønsker, men at den ikke turde tage Beslutninger, saa vilde være det forud at dræbe al varm Deeltagelse, al Begeistring for Institutionen. Man interesserer sig kun for det, hvorom man tør tale alvorligt med, og man tager kun fat paa Arbeidet med Lyst og Alvor, hvor man har sin Indflydelse og Ansvarlighed for Øie. Men det gjælder jo om at tilveiebringe et Opsving, om at opbyde de i Kirken værende Kræfter, om kraftigt at samle dem, og af Bevægelsen og det levende Røre vil der ikke opstaae nogen Fordærvelse. Idetmindste er det min Mening, at, naar en Synode er forsamlet i storartet Begeistring for Nutidens kirkelige Opgave, ville de under Forhandlingerne forefaldende Extravagancer ikke medføre skadelige Følger, men snarere finde deres sloaende Gjendrivelse og Beskæmmelse, og at Hoved og Lemmer idethele taget og idetmindste i alt Væsenligt ville stemme overeens. Men Liv og Bevægelse maa der være. Selv Splid og Strid er bedre end Ligegyldighed og navnlig bedre end den Indolents, som overlader Alt til den altopløsende Tid, fordi den mangler Tro, sædelig Alvor og kirkelig Samfundsaand.

Man stole ikke paa kirkelige Privatforeninger; de ville ikke hjælpe os. For det Første ere de ikke kirkelige Organer, de have ingen kirkelig Mission og Myndighed. Følgelig repræsentere de overalt kun en bestemt Retning og have altsaa ikke en katholsk men en partikularistisk Charakteer. Men vi skulle vel vogte os for at fremme de partikularistiske Bevægelser, da disse væsenligt fremkalde deres Modsætninger og derved hindre Kirken i ogsaa at vinde dem af sine Børn for sine Interesser, som høre til en anden Farve.

Hvad der vil blive indvendt imod den Indretning af Diocesansynoden, som jeg har forlangt den i det Foregaaende, er navnlig det

Digitized by Google

befjendte Skrift af Benedikt XIV de synodo dioecesana. I denne Bog, siger man, har Kirken bestemt, hvorledes der skal forholdes med Dioecesansynoderne, og derefter har man at rette sig. Men salus ecclesiæ summa lex esto! Jeg har netop ovenfor bemærket, at Tidens Trang og den offentlige Stemning bydende kræver Forening og Sammenhold af alle i Kirken værende Kræfter. Har da Benedikt kunnet forudsee vor Tid, dens Tilstand og Trang? har han endog kunnet ane, at der engang vilde komme en saadan Tid? Han har altsaa foreskrevet Anordningen af Dioecesansynoderne med Hensyn til Kirken paa hans Tid; men den Tanke er sikkert ikke i fjerneste Maal falden ham ind, at ville give et Regulativ for alle Tidens Synoder. Ja, jeg er fast overbeviist om, at, om han levede i vore Dage og kunde kaste et uhildet Blik paa Kirkens Stilling, vilde han skrive en ganske anden Bog de synodo dioecesana. Vi behove imidlertid ikke en saadan anden Bog. Kirken er ikke indsnevret indenfor gamle Kirkedokumenter, men den er et levende Samfund, der med den Hellige Aands stadige Bistand forfølger sine Interesser og Formaal, just fordi den skal sammendrage Gammelt og Nyt af sin Skat, og tilfredsstille den Tids Krav ved omskiftende o: altid tidsvarende Forholdsregler. Som sagt: salus ecclesiæ summa lex esto!

Jeg har sagt, at Kirkens nye Stilling medfører Farer, der alene kunne overvindes ved et stærkt Opsving og et kraftigt Sammenhold imellem de i den værende Kræfter. Jeg har fremdeles sagt, at Episkopatet har erkjendt dette og besluttet Gjenoprettelsen af Synoder som et af de fortrinligste Midler til at tilveiebringe dette Opsving og Sammenhold. Jeg har ogsaa sagt, at Episkopatet har seet rigtigt, og at det ikke vil blive skuffet i sine Forhaabninger, naar forresten Dioecesansyn-

Digitized by Google

oderne (der aabenbart ere de vigtigste blandt Synoderne) blive sammensatte og afholdte paa hensigtsmæssig Maade. Naar vi nu forudsætte en hensigtsmæssig Organisation af samme, hvad maa da med Hensyn til den ovenfor udviklede nye Stilling, hvori Kirken befinder sig, erkjendes som væsenligt henhørende til deres Competents og Opgave?

Forud maae vi gjøre den Bemærkning, at Staten hidtil har udøvet en Control over den kirkelige Bestyrelse. At den er gaaet for vidt heri, og endog har draget en Deel af Kirkebestyrelsen til sig, det skal hverken benægtes eller anprises; men med alt det har den udøvet en (om end meget for vidt gaaende) Control, og denne har ikke altid været af det Onde. Det er nu engang saa, at Intet trives paa Jorden uden Modsætninger. Det er engang saa, at en Sag bedømmes rigtigst og er bedst faren ved at betragtes om end ikke fra modsatte, saa dog forskjellige Standpunkter, og at enhver Control gjør betænksom, holder igjen og standser, at et Overgreb, istedetfor at undertrykke den anden Kraft, som den vil kue, vækker den til Liv og Modstand og derved til frist Selvudvikling og Virksomhed. Den kirkelige Regering kan ikke undvære Control. Naar nu, som Følge af Kirkens nye Stilling, Statens Control maa ophøre, saa bør Kirken selv bringe en saadan tilveie. Vistnok har der altid existeret en Control, idet Erkebiskopperne havde Tilsyn med Biskopperne, Primaterne med Erkebiskopperne og Paven med det hele Episkopat; men denne Control vil og kan aldrig gaae saaledes ind paa det Enkelte i Stiftsbestyrelsen, som gavnligt ja nødvendigt er. Der maa i Stiftet selv, i den umiddelbare Nærhed være en Control af Øievidner, og der kan ikke være Tvivl om, at denne maa tilfalde Stiftssynoden, at det maa høre med til dens Competents at tage Deel i nye Anordninger og Institutioner, og tillige paa en eller anden Maade, men vistnok indenfor en passende Begrændsning, at gjøre

Digitized by Google

enkelte af Kirkebestyrelsens Handlinger til Gjenstand for Forespørgsler og Bemærkninger.

Hidtil har Staten med fuldt Eftertryk forlangt en grundig videnskabelig Dannelse af de tilkommende Geistlige, og Kirken er den Tak skyldig herfor. Disse Blades Forfatter har selv i den gode gamle Tid studeret ved et Gymnasium, i hvilket der for samtlige Klasser kun var ansat een Lærer, og jeg har kjendt en theologisk Læreanstalt, ved hvilken den hele Theologie (nemlig Det af den, som sammesteds blev foredraget) blev doceret af een Professor; og mange Theologer have fuldendt deres Studier ved denne Anstalt. Naar det nu i Fremtiden skal paaligge Kirken at bære Omsorg for sine tilkommende Geistliges videnskabelige Uddannelse, maa det vel paa Synoden komme under Overveielse, hvorledes der i Kirken kan træffes Foranstaltninger imod et lignende Forfald af Videnskaben. Og naar Kirken udelukkende overtager Opdragelsen af den fremvoxende Klerus, maa den ligeledes tage i Betragtning, hvorledes hine Ensidigheder i Opdragelsen, om hvilke der ovenfor var Tale, skulle undgaaes. Denne Undersøgelse vil være saameget mere nødvendig, som Mange ere stemte for Oprettelse af Drengeseminarier, saaledes som de findes i Frankerig og Belgien.

Staten har hidtil udøvet den meest udstrakte Indflydelse paa de Geistliges Ansættelse. Til hvem skal for Fremtiden denne Myndighed overdrages? Dette Spørgsmaal venter endnu sin Besvarelse. Jeg mener, at de Geistliges Ansættelse er en Sag, som vedkommer det hele kirkelige Samfund. Den første Andeel heri vil ustridig tilfalde Biskoppen, men ogsaa Presbyteriet maa gjøre Fordring paa en Stemme, og heller ikke Folket kan udelukkes. Men det tilkommer Synoden som det hele Samfunds Repræsentant enten at foreslaae en Norm

Digitized by Google

herfor eller, dersom en saadan forelægges den af Bistoppen, at tage den under Overveielse.

Blandt de geistlige Embeder indtage de theologiske Lærestole en af de første Pladser. Hidtil havde Regeringen efter Raadførsel med Bistoppen Ret til at besætte disse Lærestole. Naar for Fremtiden ethvert Religionssamfund ordner sine Anliggender selvstændigt, saa vil der ogsaa indtræde en Forandring med Hensyn til denne Besættelsesret. Men nu maa ved en saadan Besættelse paa den ene Side det kirkelige Lærebegreb sikres, paa den anden Side maa der tages Hensyn til Videnskaben, den videnskabelige Frihed og Bevægelse. Der maa følgelig herved være to samvirkende Faktorer, af hvilke enhver repræsenterer den ene af de tvende Interesser. Det er en Selvfølge, at de theologiske Faculteter maae have en væsenlig Stemme i denne Sag; men en fast Norm vil ikke vel kunne opstilles uden at være forhandlet paa Synoden og uden dens Samstemmen. Formodenlig vil der hist og her vaagne en Tilbøielighed for theologiske Specialskoler ligesom de i Frankerig og Belgien. Men jeg haaber, at man vil indsee, hvor megen Vægt Kirken maa lægge paa Videnskaben, paa den videnskabelige Frihed og Bevægelse og paa Facultæternes Agtelse hos den dannede Deel af Nationen, og at man ikke vil tilstede, at de theologiske Faculteter lösrives fra Universiteterne.

Naar Geistlige skulde lide Straf, naar de navnlig skulde forstyttes, affættes eller endog straffes med Fængsel, blev den herhenhørende Undersøgelse hidtil foretaget af den geistlige og verdslige Undersøgelsesdommer i Fællesskab, Kjendelsen dernæst, forsaavidtsom Overtrædelsen ikke ifølge sin Natur henhørte under den verdslige Dom, affagt af den geistlige Øvrighed og stadfæstet eller forandret af den verdslige. Den verdslige Arm ydede dernæst, om fornødent var, sin Bistand til Kjendelsens Fuldbyrdelse. Naar Kirken nu for Fremtiden overtager de Geist-

Digitized by Google

liges Correction og Afstraffelse paa Grund af kirkelige Overtrædelser, saa vil den i Canonicum foreskrevne Straffefremgangsmaade mere eller mindre blive kaldt tillive igjen. Men vil det ikke dog blive med betydelige Forandringer, og hvilke da? Navnlig er det et Spørgsmaal, om og hvorvidt Synoderne (som fordum) ogsaa skulle være geistlige Politiretter. Det er uomtvisteligt, at det vilde give den kirkelige Disciplin en mægtig Impuls, naar pligtforglemmende og usædelige Geistlige blive indstevnede for Synoden, dømte af samme og i særegne Tilfælde affatte eller vel endog udstrøgne af Brødrenes Liste ved det kirkelige Samfund. Hvad er en Cancellidom mod en saadan Domfældelse? Og naar der let kan paakomme Den, der har Menigheden for sig, Lyst til at sætte sig imod et Cancellireskript, mon han ogsaa skulde have Mod til at sætte sig op imod Synodens Kjendelse? Men det er Synoden, som skal drøfte den kirkelige Straffefremgangsmaade, der for Fremtiden skal følges, og med hvis Samtykke denne bør vedtages.

Det maa staae den Domfældte frit at kunne appellere med Hensyn til den over ham affagte Kjendelse til en høiere Domstol. Men hvor skal i Fremtiden denne høiere Domstol være at søge? skal del være Metropolitanretten? Men man betænke Massen af de Forretninger, der ville ophynge sig for denne. Og ved Metropolitens eget Sæde, hvor skal Appellationsretten der være at finde? Sæt, at den ordinaire Ret her deler sig i to Senater, vil da vel det af Colleger bestaaende høiere Senat eller Appellationssenatet yde den Appellerende tilstrækkelig Sikkerhed for en upartisk Revision af hans Sag? Da det her gjælder om et Anliggende, der har stor Interesse for den hele Klerus, bliver det nødvendigt, at der forhandles med denne Heelhed o: med Synoden.

Hidtil har Staten udstrakt sin Arm for at fuldbyrde Dommen mod gjenstridige Geistlige. Da dette ikke vil være Tilfældet for Fremtiden, saa maa Kirken see sig om efter en

Digitized by Google

udenfor dens Omraade værende Magt for at hævde sin Anseelse mod Ulydige. Det er klart, at Biskoppen ikke besidder denne Magt, naar han ikke bliver understøttet af den offenlige Mening, det kirkelige Samfund. Denne Heelhed, Synoden maa derfor overveie og bestemme, hvorledes den kirkelige Orden og Tugt skal kunne gjøre sig gjældende imod Gjenstridige. Det Samme gjælder om de enkelte Menigheder, der maatte vise sig ulydige mod Biskoppens Forholdsregler. Det maa blive en Gjenstand for Overveielse, hvilke Midler Kirken skal anvende mod slige Menigheder. Hvad der i denne Henseende besluttes af det hele Samfund o: Synoden, vil (vi haabe uden Undtagelse) hver enkelt Menighed underkaste sig.

Hidtil har Staten ved Tvangsmidler værnet imod offenlig Krænkelse af Sædeligheden, Forstyrrelse af Cultus, Angreb paa Sjeleforgerembedet o. s. v. For Fremtiden vil dette ophøre. Ogsaa herom o: om hvorledes Kirken vil afværge og straffe saadanne Krænkelser, Forstyrrelser og Angreb, maa der altsaa forhandles med det hele Samfund o: Synoden. Sagen om Gjeninndførelse af en tidsvarende Kirketugt maa omhyggeligt drøftes. Denne Tugt er i den senere Tid aldeles opløst. Det er umuligt at indsee, hvorledes Kirken kan løse sin Opgave uden al Tugt; men Tidsaanden er erklæret imod den. Det vil altsaa blive et alvorligt kirkeligt Menighedsanliggende at overveie, hvorvidt en kirkelig Tugt for Tiden vil kunne gjennemføres.

Hidtil har Staten holdt de Katechisationspligtige til at deeltage i Katechisationen; dette vil ikke fremdeles blive saa. Spørgsmaalet er da, hvorledes denne Deeltagelse for Fremtiden vil kunne sikres. Dette Spørgsmaal er saameget mere paatrængende, som (hvad allerede ovenfor blev bemærket) netop De, der meest trænge til Religionsunderviisningen, fortrinsviis ville unddrage sig den. Men det maa besvares paa en saadan Maade, at det kan

Digitized by Google

vinde almindelig Billigelse og gjøre Regning paa almindelig Fuldbyrdelse, og dette kan kun opnaaes ved Hjælp af Synoden.

Hidtil har Staten bestyret Kirkens Formue. Naar denne nu overdrager Bestyrelsen til Kirken, i hvis Hænder skal den da nedlægge samme? Kirkens Formue (idetmindste den offentlige) er Kirkesamfundets Fælledsgods, og det maa da vel altsaa overdrages til Kirkesamfundet. Biskoppen vil vel i dette føre det afgjørende Ord, men han vil vistnok vogte sig for personligt at overtage Bestyrelsen og den dermed følgende Ansparlighed. Skal Kirkesamfundet fra nu af sørge for sin Formue, maa der indsættes en bestyrende Øvrighed, bestemmes en Bestyrelsesform, fastsættes en fornøden Control og en Regel for Berettigelsen til at disponere over Midlerne. Paa samme Maade maa der sørges for Kirkens Grundeiendomme og de milde Stiftelser. Afløsningen af Tiende, Landgilde og Lehn o. s. v., Sikringen af Afløsningskapitalerne, Afløsningen af Byggepligten for Præsteboliger og Kirker, Erhvervelse og Salg af Kirkens Grundeiendomme, den sædvanlige løbende Bestyrelse af ledige Præbender, Tilsynet med Præbendernes Bestyrelse ved deres Besiddere, Omsorgen for Helligdommene o. s. v. ere Gjenstande af meget stort Omfang og lige Vigtighed. Det kan ikke være andet, end at Biskoppen saavel herom som angaaende Bestyrelsen af Kirkens offenlige Formue vil have at raadføre sig med Synoden som Stiftets Repræsentant og derefter at tage de passende Bestemmelser.

Man vil maaskee indvende, at Adskilligt af det, der ifølge Ovenstaaende ville blive at ordne af Biskopperne i Forening med deres Synoder, egnede sig til at behandles af Provindsial- eller Nationalconcilier, at det allerede for Ensformighedens Skyld ikke kan overlades til de enkelte Stifter at tage Bestemmelser, der maatte føre til den største Uovereensstemmelse i den kirkelige Lovgivning og Bestyrelse. Jeg har ikke noget derimod, om der

Digitized by Google

angaaende flere af de anførte Punkter træffer eenslydende Bestemmelser i en vid kirkelig Kreds; kun derpaa kan jeg ikke gaae ind at disse Bestemmelser skulde komme ovenfra, forinden det enkelte Stift har overveiet Sagen og taget sin Beslutning. Naar et Provindsial- eller Nationalconcilium træder sammen, skal det have hvert enkelt Stifts Anskuelser for sig og lægge disse Anskuelser, Ønsker og Andragender som væsenlige Forarbeider og foreløbige Afstemninger i Vægtskaalen ved sine Forhandlinger og Beslutninger. Biskoppen foretager intet uden sit Stift, Biskopperne skulle intet foretage uden deres Stifter. Forøvrigt bør der ikke lægges en pedantisk Vægt paa Overeensstemmelsen i Bestyrelsen af Stifterne. Ethvert Stift har sin særegne Charakteer og sine særegne Fornødenheder. Man har fra Arilds Tid taget Hensyn til denne Forskjellighed og indseet; at der gives en Mangfoldighed uden Skade for Eenheden. Denne Mangfoldighed vil i vore Dage saameget mere gjøre Fordring paa Anerkjendelse, som den svarer til den Frihedsfølelse, der gaaer igjennem Folkene.

Til Slutning maa jeg endnu, med Hensyn til de Gjenstande, om hvilke jeg ifølge Kirkens nye Stilling anseer det for nødvendigt, at de først maae forelægges for Stiftssynoden, gjøre opmærksom paa, hvorledes en Deel af disse Gjenstande ikke kan afgjøres paa nogen heldig Maade, med mindre Lægstanden bliver medvirkende. Jeg minder exempelvis om Fuldbyrdelsen af Straffekjendelser mod gjenstridige Geistlige, naar de finde Understøttelse hos deres Menigheder; om Menigheder, der nægte den kirkelige Øvrigheds Bestemmelser Lydighed; om Foranstaltninger i Sædelighedens Interesse især med Hensyn til Ungdommen; om kirkelig Afstraffelse af usædelige Lægfolk, overhovedet om Gjenoprettelse af den kirkelige Tugt; om de Katechisationspligtige, der skulle holdes til at møde i Kirken; om Bevarelsen af Kirkens Formue og dens vanskelige og

Digitized by Google

ansvarsfulde Bestyrelse. Naar Biskop og Klerus ikke i alle disse vanskelige Sager finder oprigtig og kraftig Understøttelse af Lægstanden, ville deres Beslutninger og Forholdsregler kun halvt eller slet ikke høre til Maalet. Men Lægstanden vil ikke yde nogen virksom Bistand, medmindre den erholder en Tilskyndelse og drages ind i samme Interesse, faaer Adgang til den vedkommende Beraadslagning, vækkes til Bevidsthed om sin Forpligtelse, — med eet Ord naar den ikke stedes til Stiftssynoden. Man gjør forgjeves Regning paa Lægfolks blinde Lydighed imod den geistlige Øvrigheds Anordninger. Lydighedens Tid er desværre forbi, og Lægmanden adlyder for Øieblikket kun de Anordninger og Love, ved hvis Affattelse han selv har været medvirkende, og om hvis Berettigelse han har overbeviist sig.

Dog skal jeg endnu nævne Eet, der maa henhøre under Stiftssynodernes Virksomhed; det er Opvækkelse af dens Medlemmer, navnlig de geistlige, til Begeistring for Christendom og Kirke. Det kirkelige Opsving, hvorpaa vi haabe, bør netop faae sine Vinger i Synoden. Det maa derfor erkjendes med Glæde, at Erkebiskoppen af Freiburg i den Pastoralskrivelse, hvori han forkynder Afholdelsen af en Stiftssynode, netop betegner denne Opvækkelse som Hovedopgave for den forventede Synode. Nutiden lider, ikke blot i social men ogsaa i religiøs og sædelig Henseende, af store Skrøbeligheder. Skulde vel Politistaten bære den hele Skyld? skülle vi troe, at Alt vil blive anderledes, naar ethvert kirkeligt Afhængighedsforhold overfor Staten ophører, naar de Geistliges Opdragelse, deres Prøvelse og Ansættelse udelukkende kommer i Biskoppens Haand, og Kirkens Formue bestyres af ham o. s. v.? Ak, Fordærvelsen og Slappelsen hos mange af Kirkens Hyrder er det langt større Onde. Vi have seet den falske Viisdom gaae ud i Verden, seet Antichristen daglig vinde mere og mere Raaderum, seet de offenlige og huus-

Digitized by Google

lige Forhold løses og forvanskes, og have deels samstemmet deri, deels, som om det egenlig ikke angik os, eller som om det atter vilde give sig af sig selv, i rolig Ligegyldighed — maaskee vel beklaget det, men isvrigt bevæget os i den gamle Slendrian ligesom hidtil. Medens Folkene sov, udsaaede Fjenden sit Ukrudt. Denne med Antichristen coketterende Forvildelse, denne Mageligheid og Lunkenhed maa nu ophøre. Og det er Synoden, ved hvilken Begeistringen blandt Hyrderne skal vækkes, hvorfra den skal udgaae til Stiftet. Der vil Nutidens store Opgave blive klar for Alle. Samfundsaanden vil vaagne i Samfundet, Iveren vil opflammes ved Iveren, begeistrede Taler ville vække til Begeistring, hellige Øvelser rense Sjelen, og almindelige Beslutninger forene den almindelige Virksomhed for det ene Fornødne. Ogsaa Lægfolk ønsker jeg tilstede der. Vi trænge til Fornyelse fra dem. Den Aand, som herster i Forsamlingen, vil ikke gaae dem forbi, og deres Vidnesbyrd og Virksomhed vil naae derhen, hvor Geistligheden ikke kan naae hen.

II.

Vi komme nu til det andet Spørgsmaal: hvorledes Kirken skal løse sin Opgave o: fremme en levende Christendom med nærmest Hensyn til Nutidens Trang.

At Kirken maa tage et Opsving og netop ved Vanskeligheiderne i sin nye Stilling vinde i Kraft og indre Bevægelighed, forudsættes som væsenlig Betingelse ved den her fremsatte Opgave. Det Første, hvorpaa den nu maa henvende sin nyerhvervede Livskraft, bliver

a) **Ungdommens Opdragelse.** Det er en erkjendt Sag, at, naar Christendommen skal slaae dybe Rødder hos et Menneske og beherske hans Liv, maa den indplantes ham i Ungdommen. Det gjælder jo om Alt, hvad der skal voxe

Digitized by Google

sammen med et Menneske. Men, naar Ungdommens tidlige og alvorlige Uddannelse til christelig Tro og christeligt Liv til alle Tider er Kirkens Opgave, saa er det ganske særdeles Tilfældet i vor Tid. Christendommen er nu lagt tilside af Tusinder, endog hvad Navnet angaaer, og af Tusinder, idetmindste hvad Sagen, den egenlige Kjerne angaaer; for andre Tusinder er dens dybere Væsen endnu ubekjendt (ligemeget om de lade den gjælde eller de forkaste den); hos Millioner, der foregive at bekjende sig til den, er den uden Liv og praktisk Betydning. Derfor ere vore Tilstande, som de ere. Alle Kirkens Kræfter bør følgelig forene sig om at levendegjøre Christendommen først og fremmest hos Ungdommen. Fremfor Alt bør Sognepræsterne arbeide til dette Maal med en Anstrengelse, som man hidtil ikke har sporet hos Flertallet af dem, med Bestræbelse paa at erhverve den rette Dygtighed og Færdighed. Jeg taler ikke om de Samvittighedsløse, der sjeldent eller aldrig besøge Skolen. Men jeg spørger: hvad frugter det, om man endogsaa besøger Skolen selv et Par Gange ugenlig, og dermed gjør Lovens Bogstav Fyldest? Hver Klasse maa idetmindste have to Timers Undervisning om Ugen, og denne Tid maa ikke gaae til Spilde ved unødvendig Brede, utilbørlige Exkurser o. s. v., men bør anvendes paa det samvittighedsfuldeste. Desuden vil Forberedelsen til det første Skriftemaal og den første Kommunion udkræve sine særegne Timer. Men det er ikke de mange Undervisningstimer, der gjøre Sagen klar. Enhver christelig Undervisning virker kun lidet til christelig Helliggjørelse, naar der ikke kommer noget Andet til o: naar Katecheten ikke, opfyldt af den guddommelige Kjærlighed, med en Slags Iverſyge lærer de Unge at elske Gud og Christus og lyde og tjene ham i Frygt og Kjærlighed. Al den paafølgende Undervisning for den vorne Ungdom frugter kun lidet, naar Katecheten ikke veed at give sin Lærdom Eftertryk og Livskraft ved gjen-

Digitized by Google

tagen Benyttelse af de hellige Sakramenter, ved fromme Øvelser, ved Fastholden ved ydre Tugt og Sædelighed. Her altsaa er fortrinsviis hans Opgave. Man hører hist og her om unge Geistlige, at de betragte Skriftestolen som Hovedsag ved deres præstelige Virksomhed, men kun lidet eller slet ikke bekymre sig om Skoleungdommen. De Daarer! først lade de Folk blive syge og daarlige for derefter at vise deres Kunst som Læger. Det var var vistnok ikke Maalet, hvortil Underviisningen sigtede i deres theologiske Dannelsesaar. Ligesaa hører man om Sjeleforgere, at de under Vægten af deres andre Pastoralforretninger forsikre, ikke at have Tid tilovers til Skolebesøg. Hvilken Vildfarelse! Som om der gives vigtigere og uopsætteligere Pastoralforretninger end den christelige Ungdomsdannelse. Jeg skjenker Enhver, der med Sandhed kan sige: jeg har ført og helliget de unge Sjele til Herren, aarlig to, tre Dusin Prædikener. Det vil desuagtet staae vel til i hans Menighed med Troen og Sædeligheden.

Imidlertid kan Geistligheden vistnok ikke alene fuldbyrde den christelige Opdragelses, navnlig Børneopdragelsens Værk. Skolelærerne maae nødvendigviis gaae tilhaande hermed. Ja, paa mange Steder, hvor den Geistlige kun sjeldnere kan komme, ville disse have den langt større Deel af Arbeidet. Hvor Tingene hidtil have været i Orden, har Skolelæreren læst den hellige Skrift eller den bibelske Historie med Børnene, han har deels forklaret dem Katechismus, deels hjulpet til med at forklare den; han har sørget for, at den bibelske Historie og Katechismus er bleven lært udenad af Børnene. Ligesaa forholder det sig med Psalmebogen. Han har endvidere lært de Unge de kirkelige Bønner og Psalmer, og har bedet og sunget med dem i Kirken og Skolen. Han har ført dem til Gudstjenesten og har der havt Opsigt med dem; næst efter den Geistlige har han sat dem ind i de kirkelige Skikke og vaaget over deres

Digitized by Google

Varetagelse; han har tilrettevist og straffet dem, har fremmet og rost det Gode hos dem — det Ene som det Andet i Henhold til Steder af Skriften, den hellige Historie og Katechismus, som han tidligere har læst med dem og forklaret dem; han har, fordi han deler Troen og Bønnen med dem, vundet deres Kjærlighed og Tillid og derved en pædagogisk Indflydelse, som det kirkelige Samfundsbaand og dette alene giver i høiere Grad; han har understøttet Præsten i hans Virksomhed, og har faaet Bistand af ham med Trofasthed og Hjertelighed, og begge have virket sammen til det fælleds Formaal, Ungdommens religiøse og sædelige Uddannelse, med en Eendrægtighed, der altid sikrer Udfaldet. Dette maa ogsaa for Fremtiden vedblive saaledes, og hvor det ikke er saaledes, maa det nødvendigviis blive det. Derfor er den christelige Dannelse af Skolelærerstanden Tidens første Fordring. Skolelærerne maae være Christne, Mænd med christelig Erkjendelse og Sind, Mænd med Iver for deres Fag, men fremfor *Alt* med Iver for Ungdommens Dannelse og dens Saliggjørelse ved Christendommen. Det er en Livsbetingelse for Tiden. Men den Geistlige maa drage dette med ind i sit Arbeide; han skal lede, hjælpe dem og have Tilsyn med dem, skal agte og elske dem som Medarbeidere og behandle dem med Agtelse og Venskab. Det maa ikke falde ham ind at behandle dem med Fornemhed, at anvise dem en tjenende Stilling eller fordre nværdige Tjenesteydelser af dem o. s. v. — Skolens Adskillelse fra Kirken og Skolelærerens Stilling udenfor Kirken er (naar det gjennemføres strengt) det Unaturligste og i sin Gjennemførelse det Fordærveligste af Alt, hvad den nyeste Tid har opfundet. Jeg har allerede ovenfor, da jeg talte om de Farer, der møde Kirken i dens nye Stilling, henvist hertil. — Om endog en saadan Adskillelse bliver udtalt som Lov, den kan og skal dog ikke blive til Lov i sin antichristelige Tendents; Antichristens Seier skal blive paa Papiret.

Digitized by Google

Skolen er fri. Men saa kan heller Ingen tvinge en christelig Menighed til at have en uchristelig og ukirkelig Skolelærer eller til at sende sine Børn i hans Skole. Tvertimod vil enhver Menighed, hos hvilken den christelige og katholske Bevidsthed er vaagnet, med samme Eftertryk fordre en trofast christelig-troende Skolelærer, som den indseer, at Børnene i Skolen fremfor Alt bør dannes til sande Christne, og at Skolelæreren maa bidrage ganske væsenligt hertil. Det gjælder altsaa nu om, ret levende at vække den christelige og katholske Bevidsthed i Menighederne, og ogsaa i denne Henseende udfordres der et stort, almindeligt kirkeligt Opsving. Men skeer dette og vaagner der i Menighederne en levende Interesse for Christendom og for christelig Opdragelse, saa er der ikke længere nogen Fare. Ingen Skolelærer vil da, selv om han ønskede det, kunne undrage sig Menighedens kirkelige Fordringer til ham. Det haster endnu ikke med at tænke paa saakaldte Skolebrødre og Skolesøstre. Jeg er af flere Grunde ikke for dem. Skulde det imidlertid i Fremtiden vise sig, at Skolelærerne ikke erkjende deres høieste Kald, men virke i Vantroens og den politiske Agitations Tjeneste, da vilde geistlige Skoleordener ikke lade vente paa sig, og det medrette.

Men er det saa, at Nutiden med Hensyn til sin religiøse Trang væsenligt stoler og maa stole paa Skolelærerstanden, og kan det ikke nægtes, at Kirken uden denne Stands Medvirken ikke kan løse sin Opgave paa tilfredsstillende Maade, saa maa Kirken ogsaa for Fremtiden erkjende dette mere end hidtil. Ikke blot maae de Geistlige, som ovenfor bemærket, betragte Skolelærerne som Medarbeidere og behandle dem med Agtelse; men Kirken bør, hvor de ikke blot ere Lærere i de verdslige Ting, men ogsaa Lærere og Opdragere til christelig Tænkemaade og Vandel (foruden Degnelønnen, for hvilken der ydes særegen Tjeneste), ogsaa

Digitized by Google

lønne dem rundeligere af sine Midler, og ikke betragte dette som en Anvendelse af Kirkegodset, hvorved det skulde undrages sit statutmæssige Formaal. Denne Anvendelse til christelige Skolelærere er sandelig meget statutmæssig, thi den er ydet til Guds Ære og Kirkens Vel. Ikkun vore moderne Skolemestere, der ere voxede fra Kirken og Christendommen, ville aldrig kunne gjøre Fordring paa Kirkens Gods.

Der er tre Klasser af Kirkens Bekjendere, til hvilke den i Henseende til den christelige Opdragelse særligt maa tage Hensyn. Den første Klasse er de Fattiges Børn, de faderløse og de moralsk forsømte Børn. Armoden har til alle Tider havt at kæmpe med saamange Modsommeligheder og Fristelser, men har det især i vore Dage, at den ganske særdeles trænger til at styrkes ved Christendommen. Hvad Andet besidder Armoden her paa Jorden end de Fattiges *Evangelium* som Stav og Trøst? Kirken er fremfor Alt sendt til dem, og vee over Kirken, om den i sin Undervisning og Omsorg stiller de Ringe i Skyggen for de Rige og Fornemme! — Hvad dernæst de faderløse og de moralsk forsømte Børn angaaer, saa kan en christelig Menighed ikke gaae dem forbi med Haardhed eller Ligegyldighed; den maa betragte dem som sig tilhørende; den maa føle, at den har Christenpligter imod dem; den maa antage sig dem og stille dem under Tugt. Den vil navnlig ikke blot der see forsømte Børn, hvor de sværme forvildede omkring, men den vil finde saadanne overalt, hvor der fattes Tugt og Sædelighed i Hjemmet. Det er let nok at sende et forladt eller mislykket Væsen til en eller anden offentlig Anstalt; men slige offentlige Anstalter have alene den Opgave at være et Tilflugtsted, naar Menighederne selv med deres bedste Villie ikke see nogen anden Udvei. Gives der nogen Udvei, saa bør de, istedetfor at vælte Byrden over paa Andre, gjøre deres Pligt; de forsømte og forladte Børn ere deres egne

Digitized by Google

Børn. Foruden at den christelige Samfundsaand fordrer Omsorg for disse Børn, maa man betænke, at de, ved at vore op i Forsømmelse og Forvildelse, senere ville falde Menigheden til Byrde, og ville blive Samfundets fødte Fjender.

Den anden Klasse af dem, paa hvilke Kirken i sin opdragende Virksomhed særligt maa have Blikket henvendt, er den qvindelige Ungdom. Moderen, Huusmoderen er den Nærmeste til at vogte og værne om Religionen i Hjemmet. Fra hende gaaer hyppigt den fromme Tro og den christelige Alvor over paa Ægtefællen; af hende modtage Børnene den første fromme Underviisning og den første christelige Kjærlighed; af hende lærer det hele Huus Fromhed og ædle Sæder. Og Jomfruen, bevarer hun ikke den jomfruelige Kydskheds store Idee i Menigheden, er hun ikke sat til at vogte den kydske Tugt? Et Folk er religiøst og sædeligt i samme Grad som Qvindekjønnet er det. Derfor gjælder det om at indplante sand og klar christelig Erkjendelse, dyb, levende Gudsfrygt og Christenkjærlighed i den unge, opvorende Piges Sjel.

Den tredie Klasse endelig er Børn af Forældre, som staae noget høiere i det borgerlige Samfund, navnlig Drengene og Ynglingene i Lyceer, Gymnasier og Borgerskoler. At der i Middelstanden og de høiere Stænder mangler i saa høi Grad paa christelig Tro og Kjærlighed til den katholske Kirke, har sin Hovedgrund deri, at Vedkommende i deres Ungdom vel ere blevne plagede med Katechismen, men aldrig ere blevne veiledede til ret egenlig at forstaae Christendommen og Kirken, aldrig ere blevne bekjendte med den store Viisdom, Livskraft og Trøst, som ligger i den; og at de i deres Ungdom vel ere blevne førte til Gudstjenesten, men uden at være blevne hensigtsmæssigt forberedede dertil; og at de saaledes istedetfor Opbyggelse have fundet Kjedsomhed og Tomhed. Da de saaledes aldrig have

Digitized by Google

opnaaet nogen Indsigt, Overbeviisning, Interesse, Kjærlighed til Christus, Christendom og Kirke, ere de blevne det lette Bytte for enhver Spotter og hans indsmigrende Viisdom. Der gives en Kaadhed, som er lige tiltalende for det overfladiske og det sjødelige Sind. Og hvor ingen Dæmning er reist imod den, der gjør den sig gjældende som Viisdomstale.

Omsorgen for Christendommen i Kirke og Skole maa ogsaa udstrække sig til Familierne, og her maa i denne Henseende en stor Forandring foregaae. Moderen maa fremfor Alt finde sin Glæde i at tilføre Frelseren sine Smaae; hun maa, som i gamle Dage, tale jevnlig og med Ærefrygt med dem om Gud og Frelseren; hun maa daglig bede med dem; alt hvad Godt de besidde og nyde, maa hun føre tilbage til Gud; hun maa med Strenghed holde over Lydighed som over en Pligt, der skyldes Gud; hun maa understøtte den christelige Underviisning, undersøge, om det Foresatte til hver Gang er lært, komme til Hjælp med Forklaring, og holde over Agtelse for Religionslæreren; hun maa behandle den første Altergang som en Familiebegivenhed og knytte Børnenes senere Liv til denne Handling som til et uforglemmeligt Udgangspunkt o. s. v. Til alt dette maa Faderen paa sin Maade og paa sit Sted virke med. Overhovedet maa der i Huset herske Ærefrygt for Gud og Kirken og Kirkens Skikke; der maa finde en daglig fælleds Andagtsøvelse Sted, der maa herske Tugt og sædelig Orden. Fortiden gives der, især i de høiere Stænder, et stort Antal Familier, i hvilke der hele Aaret igjennem ikke udtales nogen fælleds Bøn, hvor Barnet paa alle sine Spørgsmaal faaer alle mulige Svar men aldrig henvises til Gud og Christus, hvor saare Meget indøves, men „Fadervor" aldrig læres, hvor der holdes strengt over mange Ting, navnlig over fine Lader, men hvor der ikke lægges Vægt paa Gudsfrygt, Kjærlighed,

Digitized by Google

Selvbeherskelse og Ydmyghed. Der gives mangfoldige Familier, i hvilke man tvertimod taler med Ringeagt om Christendom og Kirke, og i Børnenes Nærværelse beleer og bespotter dens Institutioner og Tjenere, hvor man, ubekymret om Børnenes christelige Lærdom og Levnet, altid kun taler og ivrer for dem om Ære, Pynt, Penge og Stand o. s. v. Dette maa blive fra Grunden af anderledes. Naar der ikke blot skal foregaae en Forandring med Kirkens ydre Forhold, men snarere et Opsving i dens indre Liv, maa og skal dette fra Grunden af forandres i Familien og Familieopdragelsen. Dette er en af Tidens Hovedfornødenheder; hvortil nytter al Kirkefrihed uden det?

b) Et andet Punkt, paa hvilket Kirken med Hensyn til Nutidens egen Trang ganske særligt maa rette sin Opmærksomhed, er de Mange, der endnu kun udvortes tilhøre den og Christendommen. Jeg siger: „de Mange," thi en stor Deel af dem, som mene at høre til de Fine og Dannede (og dertil regner ogsaa Kræmmeren og Værtshusholderen sig) finder Behag i at sætte sig ud over Christendommen, smile over dens Grunddogmer som en af ethvert oplyst Hoved forlængesiden opgiven Sag. De Bedre af dem indrømme vel Christendommen en vis Berettigelse for sin Tid, ja de nægte ikke, at den indeholder Ideer, der ville hævde sig til enhver Tid. Men de mene, at disse Ideer ville som et prøvet Gode gaae over paa den nye Tid, medens derimod det Øvrige ved Christendommen er blot Form og Indklædning eller menneskelig Forvanskning og Forvildelse, og at dette vil og maa falde bort. Alle disse betragte naturligviis Kirken som Noget, der forlængesiden har overlevet sig selv, og de anse dens fuldkomne Reform for en absolut Nødvendighed. De Værre d: de i aandelig Henseende mere Indskrænkede og, hvad Hjertet angaaer, mere Efterladne have i deres Vantro det letteste Middel til at flytte sig selv op i

Digitized by Google

de Oplyftes Klasse og tillige til at frigjøre sig for et trykkende Baand paa deres Lyster. Man har, saa sige de, gjort Fremskridt; man er ikke mere saa dum; vi agte heller ikke at blive tilbage, og vi ere komne ud over Præsternes Helvede. Alle disse, som have en praktisk Interesse ved Vantroen, føle sig ubehageligt berørte ved Synet af Kirken, dens Institutioner og Tjenere, og de ønske og haabe jo før jo heller at blive den kvit.

Dog, hvad Vægt ligger der paa alle disse Vantroende, selv om der var nok saa mange af dem? De ville dog ikke formaae at rokke den paa Klippen grundfæstede Kirke, og ville de falde fra den, saa lad dem det! — Men en saadan Tale er hverken klog eller christelig. Selv nok saa mange Vantroende, siger man, ville ikke rokke den paa Klippen hvilende Kirke. Nei ikke den katholske, men vel den tydske Kirke. Kuldkastedes ikke den franske Kirke? og er den asiatiske Kirke indtil vore Dage opreist igjen af Gruset? — Ak, saa mange tusinde Vantroende, udrustede med Embede og Værdighed, saa mange tusinde Vantroende i Besiddelse af Pressen og de borgerlige Talerstole, saa mange tusinde Vantroende, drevne af en Slags Fanatisme for at udbrede deres Vantro, navnlig for at forplante den blandt Menigmand — det er tilvisse ikke nogen ubetydelig Fiende. Mange af dem have for Tiden endnu kastet sig fortrinsvis paa Politiken, og lade de religiøse Spørgsmaal staae hen indtil videre. Men lad først de politiske Bevægelser komme til Ro, saa vil det vise sig, hvorledes Agitationens hele Masse ufortøvet vil kaste sig over de religiøse Enemærker, og navnlig drage tilfelts mod den katholske Kirke. Allerede nu viser Dagsliteraturen sig paa mange Maader fjendtligt stemt imod Kirken, og Smudsbladene med deres Angreb paa kirkelige Institutioner og Personer trænge allerede ind i den simple Borgers og Bondes Stue, og Virkningen udebliver sandelig ikke.

Digitized by Google

Hvad vil der da ikke skee, naar der bliver organiseret og ført en systematisk Krig mod Kirken? Man har organiseret en saadan Krig imod den borgerlige Øvrighed, og man har seiret; man vil ogsaa organisere den imod Kirken. Navnlig er den fuldkommen uindskrænkede Pressefrihed en meget betænkelig Gave for Kirken. Vistnok var den katholske Dagsliteratur paa flere Maader bleven forurettet ved Censuren, og man maatte ønske en Udfrielse fra dette Politidespoti. Men det er langt fra, at denne Emancipation, tilnærmelsesviis endogsaa, yder den kirkelige Literatur den samme Gavn og de samme Fordele, som den yder den slette Presse, Hvad der skrives af de Kirkeligsindede, bliver kun læst af de Ligesindede; hvorimod de grændseløs slette, de irreligiøse, antichristelige og Sædeligheden nedbrydende Artikler i Smudsbladene blive læste og omtalte overalt, og meest i hine Kredse, hvor de allermindst høre hen. Og kan man glemme, at det Slette ti Gange finder en modtagelig Jordbund, hvor det Gode kun finder den eengang? Sikkerlig vil en Huusfader, naar han aabner alle frække og frivole Personer ubetinget Adgang til sit Huus, ikke føle sig synderlig beroliget derved, at nu ogsaa Skriftefaderen frit kan gaae ud og ind. Som sagt altsaa, Vantroen er bleven en Magt og vil blive det endnu mere. Den stræber efter at omstyrte Kirken, og denne maa see til, hvorledes den kan modstaae Angrebet. Jeg har allerede ovenfor, da jeg talte om Farerne ved Kirkens nye Stilling, henviist til det kirkelige Frafald som Noget, der fra en vis Side var ligefrem tilsigtet ved Kirkefriheden.

Men det er ikke alene uklogt at oversee og opgive de Vantroe, det er ogsaa uchristeligt. For hvem er Kirken da ret egenlig til, for de Sunde eller for de Syge? og hvad Andet gaaer dens første Mission ud paa, end paa Troens Udbredelse? Hvorledes kunde Kirken i sin evige Kjærlighed med Rolighed

Digitized by Google

see paa, at blot en Eneste, end sige Mange, af den ifølge sin Stilling fremragende Deel af Befolkningen i Hjertet frasagde sig Christendommen, og lettelig kunde bringes dertil, ogsaa udvortes at stille sig fra den? Hertil kommer endnu Hensyn til den opvorende Slægt. Skulle vi ikke forbarme os over den? skal Forældrenes Vantroe forplantes til dem og fortsætte sig til fjerne Tider?

Men hvad kan Kirken her udrette? Hvad dens Theologer demonstrere paa Kathedrene, hvad dens Journaler forhandle i deres Spalter, hvad dens Forsvareres Nidkjærhed gjør gjældende, — det kan Alt være saare godt, men det naaer ikke hen til de Vantroe, eller ogsaa forekommer det dem saa fremmed og uforstaaeligt, at de snarere bestyrkes derved i deres fjendtlige Retning end bringes tilbage fra den. Hvad der hidtil har hjulpet og hvad der af lignende Art fremdeles *vil staae til* Raadighed, strækker ikke til. Vi trænge til en offenlig almindelig Deeltagelse af Aanderne i Tidens religiøse Spørgsmaal, vi trænge til Alvor i Forskningen, til almindelige med Interesse førte religiøse Forhandlinger. Der herskер langt større Uvidenhed om de religiøse Materier end mantroer. Mange ville ved Religionssamtaler blive bragte til Tro, fordi de blive bragte til rigtigere Begreber. Og Andre ville blive — om end ikke strenge Confessionstroende, saa maaskee dog christeligt Troende; ja, selv om det ikke engang er Tilfældet, vækkes dog en Eftertanke hos dem, der med Oprigtighed deeltage i de religiøse Spørgsmaal. Allerede dette er en Vinding, thi det vil med Guds Naade føre videre; og det er en stor Vinding; thi den værste af alle Tilstande er Mangelen paa Interesse for Spørgsmaalene om Menneskет og dets Tilværelses Betydning. Ja, om den Vantroende end ikke, som Følge af alvorlige Forhandlinger, bliver vunden for Christen-

Digitized by Google

dommen, vil han dog idetmindste ikke nægte den sin Agtelse, men bringes til at erkjende dens Berettigelse.

Men hvorledes skal i de omtalte Kredse den religiøse Forskning blive vakt, de omtalte Forhandlinger blive fremkaldte? Jeg veed intet bedre Middel hertil end Oprettelse af Foreninger, bestaaende af Troende, Tvivlere og Vildledte, for at forhandle alle Nutidens religiøse Spørgsmaal. Jeg ønsker, at der maa danne sig slige Foreninger i alle Landets Stæder. Jeg ønsker, at disse Foreninger maae bestaae af Lægmænd, og at kun een eller høist to Theologer af Faget optages deri for at meddele de nødvendige Oplysninger og berigtige vildfarende Anskuelser og Forudsætninger.

Men hvorledes skulle disse Foreninger komme i Stand, hvo vil oprette dem? Den nyeste Tid har lært, hvorledes man danner Foreninger. Det er aldeles ikke forbundet med Vanskelighed, naar der kun er vaagnet en christelig Alvor. Der vil overalt findes Mænd, som føle Trang til at samle tænkende Aander om sig. En stor Impuls kan og vil forhaabenlig i denne Henseende udgaae fra Synoderne, naar Lægmænd stedes til dem, og Interessen for Religion og Kirke derved forplantes til denne Stand. Gid der altsaa maa danne sig slige Foreninger, uden hvilke der aldrig vil kunne virkes paa visse Kredse af Samfundet.

Til de religiøse Forhandlinger i Foreningerne knytter sig umiddelbart Omsorgen for Udbredelsen af hensigtsmæssige Skrifter. Foreningerne ville føre de Troendes Skrifter til Steder, hvor de for Tiden ikke naae hen, og de ville modarbeide Smudsliteraturen, som jeg ellers frygter, man ikke vil kunne magte.

Nogle synes rigtignok at være af den Anskuelse, at Biskopperne bør slutte sig ret nøie sammen, og sikre sig Klerus for igjennem denne at sikre sig Folket; der vilde her haves en fastsluttet Masse, som skulde kunne paa eengang undvære de Vantroes Hob og trodse

Digitized by Google

enhver truende Bevægelse. Men jeg maa gjentage, hvad jeg allerede har yttret angaaende Farerne ved den nye Stilling, hvori Kirken er indtraadt, og jeg henviser i denne Henseende til Frankerigs Exempel i Aarene 90: Kun ikke stole paa Masserne! De ere til alle Tider utilforladelige. Og selv om Massene forbleve tro, og Folkeophidserne ikke kunde komme os tillivs, vilde det da være christeligt at overlade dem, som staae udenfor, til sig selv? Og selv om Menigmand var for os, hvad Stort vilde være vundet derved? Da vilde Geistligheden (saaledes som i Frankerig tildeels endnu den Dag idag) mere eller mindre staae udenfor Nationen. Massene udgjøre ikke Nationen, men Middelstanden, navnlig de ved Talent, Kundskaber, Embede eller Formue høierestaaende udgjøre Nationen. Fattes Kirken Indflydelse paa dem, hvor opfylder den da sin Mission? Den befinder sig da i en Stilling, som ingenlunde er ønskelig. I Frankerig og Belgien ere Biskopperne store Herrer, Klerus er uselvstændig og Menigmand tildeels meget ivrig i sin Cultus. Det Samme synes man at tilstræbe hos os. Men vi kunne kun ønske en Kirke, der kan omfatte den hele Nation og gjennemtrænge alle Stænder med christeligt Liv. Vi ønske en Kirke, hvori saavel den troende Hengivelse som ogsaa Intelligentsen, saavel den barnlige Lydighed som den ordnende Virksomhed er repræsenteret paa hensigtsmæssig Maade. Hiin religiøse Apathie, som vi saa ofte træffe paa i Frankerig, er aldeles utænkelig hos de høiere Stænder i Tydskland. Tydskeren forholder sig ikke indifferent til Religionen; naar hans Vantro ikke bliver overvunden eller dog formildet, optræder den ufeilbarligt offensivt.

c) Et tredie Punkt, hvorpaa Kirken i vore Dage maa have Opmærksomheden henvendt, er Tidens Stræben efter Reformer. Denne Fordring er almindelig bekjendt og gammel. Hvad forlanger man? Forbedringer i Cultus, f. Ex. Revision af de liturgiske Formularer, Liturgien i Modersmaalet, Rad-

Digitized by Google

veren under begge Skikkelser, Bodssacramentet med en Reform af Skriftemaalet, større Simpelhed i Ceremonierne o. s. v. Dernæst Forbedringer i den kirkelige Disciplin, f. Ex. Ophævelse af Forbudet mod Præsternes Giftermaal, Revision af forskjellige Kirkebud o. s. v. Endvidere Forbedringer med Hensyn til Ordet og Læren, f. Ex. større Mangfoldighed af Læsestykker af Evangelierne og Epistlerne, Befrielse fra det Tyranni, hvormed man paatvinger de Troende Lærdomme som katholske, hvilke ikke ere opstillede af Kirken o. s. v. Endelig Forbedringer i den kirkelige Forfatning, f. Ex. Gjenoprettelsen af Synodalinstitutionen, forholdsmæssig Deelagtighed for Klerus og Lægfolk i Kirkebestyrelsen o. s. v.

Hvem er det nu, der forlanger slige Reformer? Det er tildeels Folk, som ere Kirken oprigtigt hengivne og som ikke lade sig føre paa Afveie ved Mangler i den, men som desuagtet indstændigt ønske mange Forbedringer, deels for at Leiligheden til Angreb derved kan afskæres Modstanderne, deels for at Kirken selv kan virke med saameget mere uforstyrret Velsignelse. Om de end for deres eget Vedkommende kunne finde sig i Eet og Andet, formaae de dog ikke virkelig at forsone sig dermed. Tildeels er det Folk, som staae i et aldeles lunkent Forhold til Kirken og erklære ikke at kunne udsone sig med den, forinden dette eller hiint, der uimodstaaeligt frastøder dem, bliver forandret. Endelig er det Folk, der med Glæde hænge sig ved Kirkens Skrøbeligheder for at retfærdiggjøre deres fjendtlige Sindelag mod Kirken, så deres fuldkomne Brud med Christendommen for sig selv og Andre. De see Manglerne ved Kirken, men det vilde være dem ubehageligt, om den ingen Mangler havde. Ja, naar de udgyde deres Spot over disse Mangler, ønske de alt Andet snarere end deres Afskaffelse.

Er der mange saadanne Reformvenner? Vistnok langt flere, end man forestiller sig. I de videnskabeligt dannede Stæn-

Digitized by Google

der vil man kun træffe Faa, der ikke ere det; men ogsaa i de lavere Klasser af Samfundet er deres Antal stort.

Behøver man at tage Hensyn til dem? — Hist og her indbilder Klerus sig, at Alt, hvad der skeer og foretages, er saare smukt og opbyggeligt; Vanen er en vældig Magt, der hilder Omdømmet. Geistligheden finder Alt i sin Orden, thi den har nu engang levet sig ind deri; og føres der engang Klage over Noget, saa har den en Besmykkelse ved Haanden, der tilfredsstiller den selv, om ingen Anden. Geistligheden lever ikke nok med Lægfolk for at kunne iagttage, hvad Virkning Dette eller Hiint gjør, eller hvorledes det bedømmes af dem; den sætter sig ikke ind i deres Stilling med den Tanke, hvorledes den selv vilde være tilmode i deres Sted. Saaledes er det forklarligt, at en meget velsindet Deel af Klerus kan være stemt imod Reformer og kan dadle dem, der arbeide derfor. Men lad kun først Synoderne træde sammen, lad kun først den offentlige Interesse for de kirkelige Anliggender blive almindeligere; da vil man see, hvor almindeligt og indtrængende Fordringen af Reformer vil fremtræde. Lægstanden vil enten paa Synoden eller udenfor den hæve sin Stemme, og det vil vise sig, at den ikke kan forblive upaaagtet. Navnlig er det den redelige Deel af Reformvennerne, der knytter store Forventninger netop til Nutiden. Vilde man afvise disse eller skyde dem ud i Fremtiden, saa vilde man derved bedrøve Mange, krænke, nedslaae Andre dybt, og berøve dem deres Kjærlighed og Tillid til Kirken. Disse Sidste vilde blive tilbøielige til Frafald, og vilde, om de fik en duelig Fører, foranledige et Schisma eller drage sig ud af Kirken og Deeltagelse i dens Liv for at hengive sig til Pietisme eller til den Ligegyldighed, der maaskee endog er værre end et Schisma. — Men ogsaa de urædelige Reformvenner fortjene Kirkens hele Opmærksomhed. Man maa berøve dem Anledningen til deres Spot. Ustridigt ligger der

Digitized by Google

forbetmeste noget virkelig Dadelværdigt til Grund for deres Angreb, hvilket de da gribe med Begjerlighed, hvorved de skade Kirken, dens Institutioner og Tjenere ganske særdeles. Det er ikke blot det ene angrebne Punkt, som lider derunder, men Christendommen og Kirken overhovedet.

Hvad nu Fordringerne af Reformer i det Enkelte angaaer, da ere naturligviis ikke alle lige begrundede og ikke alle lige almindelige. Jeg har ovenfor nævnet dem simpelthen historisk, som faktisk værende tilstede i større eller mindre Kredse. Ved nogle af disse Fordringer er det nu strax indlysende, at de gribe saa dybt ind i den katholske Kirkes Liv, at de aldrig kunne indrømmes nogen enkelt Kirke. Men, om der end ikke kan være Tale om Indvilligelse eller Forandring, troer jeg dog ikke, at der er Grund til at ængstes over Drøftelsen af saadanne Ønsker, og til at regne den enkelte Kirke denne til Brøde. Thi indrømmer man, at en dyberegaaende Reform virkelig er begrundet og nødvendig til Kirkens Bedste, hvorledes skulde den vel nogensinde komme istand, naar ikke de enkelte Kirker, hos hvilke Bevidstheden om en saadan Reform først er vaagnet med overveiende Liv, udtale sig om denne Nødvendighed, søge at vinde andre Søsterkirker for sig og paa denne Maade tilveiebringe en almindelig Beslutning? I ethvert Tilfælde kan man dog i et saa aldeles frit Samfund, som Kirken er, vel i mange Punkter frakjende de enkelte Kirker den afgjørende Bestemmelse, men ikke den Ret at gjøre Forestillinger, fremkomme med Ønsker, Andragender, og at forlange en Sag behandlet paa National- eller Generalsynoden.

Hvad Coelibatssagen angaaer, saa er der i Skrifter talt tilstrækkeligt for og imod den, og jeg vil derfor ikke spilde et Ord derpaa. Naar Stiftssynoden alene bestaaer af Geistlige, saa ønsker jeg af Grunde, som ligge nær, at dette Spørgmaal aldeles ikke bliver reist. I mange Stifter tænker man

Digitized by Google

vistnok heller slet ikke paa at bringe denne Sag paa Bane, i andre Stifter forholder Sagen sig atter anderledes. Med Hensyn til det For og Imod, som for ikke lang Tid siden blev saa levende debatteret og vistnok endnu gjærer i mange Gemytter, forekommer det mig idethele ønskeligt, om Sagen blev taget under formelig Overveielse af en kirkelig Autoritet, jo høiere staaende desto bedre. For Mangfoldige vilde der vistnok ligge en stor Beroligelse deri, om de vidste, at Sagen var drøftet af Kirken og afgjort paa denne eller hiin Maade.

Hvad enten Spørgsmaalet om Præsternes Ægteskab imidlertid paa en eller anden Maade kommer paa Bane eller ikke, er der to Spørgsmaal, som paa det Nøieste staae i Forbindelse med Præsternes Ægteskab, og som ganske vist ville blive drøftede, nemlig Spørgsmaalet om de tilkommende Geistliges Opdragelse og om Udtrædelsen af den geistlige Stand. Man bedømmer ikke i vore Dage Geistligheden med den Skaansel som fordum, og naar den præstelige Værdighed ikke understøttes af personlig Værdighed, gjælder den kun lidet eller intet. Ja, man lægger Standen som saadan det til Last, jo oftere den tæller Medlemmer i sine Rækker, der leve uværdigt for deres Stand. Skal Kirken blomstre, og Præstestanden modstaae dens Fjenders heftige Angreb i vore Dage, saa maae dens Sæder være rene, den maa (som i Frankerig) være et Forbillede paa christelig Dyd. Derfor er dens hensigtsmæssige Opdragelse af saa stor Vigtighed. Men, da der desuagtet altid vil findes Geistlige, der give deres Stand til Priis for Bespottelse, og da der altid vil findes Andre, der have den bestandige Følelse af at have forfeilet deres Kald, er det aldeles nødvendigt, for at sikre Standen en almindelig Agtelse og Christendommen i og formedelst den en almindelig Ærbødighed, at tilstede en frivillig og tvungen Udtrædelse af den geistlige Stand. Bliver den Uværdige (hvortil jeg ogsaa henregner den

Digitized by Google

uforbedreligt Lade) udstødt, bliver Den, som i sit Inderste er utilfreds med sin Stand, afskediget ifølge Ansøgning, saa ville vi kunne faae en renset, virksom, lykkelig og agtet Klerus. Ville vi ikke tilstede Laiseringen, saa ere vi ansvarlige for at have fastholdt et Menneske i Guds frie Rige i et Forhold, om hvilket han bevidner, at det er til hans Sjels Fordærvelse; og ansvarlige for at have taalt En som Hyrde i Guds Kirke, der er et raadden Lem, en Forargelse for Hjorden og en Skjendsel for Hyrderne. — Imidlertid forstaaer jeg ikke ved Laisering en Ophævelse af ordo, der som saadan ligger udenfor Kirkens Myndighed, men en Henvisning til Communicering med Lægmand, med alle Lægfolks Rettigheder; jeg forudsætter det forøvrigt som Selvfølge, at Sligt kun kan finde Sted under bestemte Former og Indskrænkninger, der først ville blive at fastsætte. Jeg veed vel, at, naar en Geistlig i vore Dage vil træde ud, naar han vil begynde en borgerlig Næringsvei eller grunde en Familie, forefinder han ingen civile Hindringer, og fra denne Side staaer der altsaa ikke som tidligere Noget i Veien for hans frivillige Overgang. Men jeg ønsker, at han ikke skal blive excommuniceret derfor, at det tvertimod skal gjøres ham muligt at forblive i den katholske Kirkes Samfund. Jeg behøver ikke at tilføie, at den her omhandlede Laisering ikke vedkommer Tridentiner-Synodens Can. 4. Sess. XXIII.

Angaaende Cultus har jeg tidligere taget det latinske Sprog i Beskyttelse mod eensidige og overfladiske Angreb og anført Alt, hvad der kan tale til Forsvar for dets Brug; men jeg har ikke nægtet, at den egentlige Idee af Cultus som offentlig, fælleds og almeenopbyggelig Akt dog kun fuldkommen kan blive til Virkelighed ved Benyttelse af Modersmaalet. Ogsaa dette Anliggende maa nødvendigviis blive kirkeligt behandlet. Lægstanden maa gjøre Udslaget derved. Dersom ved det forhaabede religiøse Opsving den høiere staaende Deel af Sam-

Digitized by Google

fundet med Liv og Sjel skal indtræde i Samfundet og med oprigtigt Sind tage Deel i Gudstjenestens Handlinger, saa vil den fordre Modersmaalet og passende liturgiske Formularer, og jeg er vis paa, at det vil ikke blive den nægtet. Det kommer altsaa forneminelig an paa, om den i borgerlig Henseende vigtigere Deel af Samfundet atter med Interesse vil slutte sig til det kirkelige Liv. Findes der ingen christelig Overbeviisning og ingen Lyst til fælleds christelig Gudsdyrkelse, vender navnlig ikke Troen paa Christi Offerdød og paa den kirkelige Festligholdelse af denne Offerdød tilbage hos den nævnte Deel af Folket, saa vil Trangen til en forbedret Cultus intetsteds fremtræde med tilstrækkeligt Eftertryk, og Alt vil sandsynligviis blive ved det Gamle. Og det medrette; hvorfor gjøre Forandringer, naar der ingen Trang er dertil? Den ene Deel har da ingen synderlig Interesse for Gud, Christus og christelig Gudsdyrkelse, den anden Part (Folkets Masse, der er tilfreds med sin latinske Cultus) føler sig tilfreds, om end mere af Vane end fordi dens religiøse Trang er tilfredsstillet. Hvor gribende, er f. Ex. ikke Gudstjenesten i den stille Uge! Er det ikke et Tab, naar Folket ikke tager Deel deri? Og er det et godt Tegn, at det er veltilfreds, endskjøndt det egentlig kun forholder sig ved den som Tilskuer? Derfor er Folkets Bedhængen ved Gudstjenesten ogsaa ganske upaalidelig; thi det er ikke hjemme i den. Saaledes som man i sin Tid kastede den tilside i Frankrig, kaster man kun Det bort, man aldrig med Sandhed har kaldet sin Eiendom, aldrig har elsket. Og noget Lignende kan man ifølge de offentlige Beretninger have at befrygte i Rom.

Men i det Tilfælde at det store Flertal af Lægstandens værdigste Medlemmer forlangte en Gudstjeneste, hvori Menigheden er medvirksom og beder tilsammen, i ethvert Fald altsaa en Gudstjeneste i Modersmaalet, da blot ikke halve Forholdsregler! Ikke blotte Oversættelser af den latinske Liturgie!

Digitized by Google

Meget deraf er vistnok uovergaaeligt, men ikke Alt. Dernæst ikke den saameget priste Menighedssang! Vistnok skulle vi have Menighedssang, men hver Enkelts Privatandagt ved Gudstjenesten er uden Sammenligning mere værd end den brugelige Messesang. Man kan, næsten uden Undtagelse, om alle vore Messepsalmer sige, at det ikke lader sig gjette af dem, hvad der er Gjenstand for den hellige Handling. Der er ikke Tale om, at Messens Idee skulde træde klart frem i dem og være gjennemført i sine Elementer. De fleste af dem kunde ogsaa benyttes som Vespersange. Skulde da vel de faa Stropher, som blive tilbage, tilmed indholdsfattige og matte, udgjøre en reformeret Cultus i Gudsdyrkelsen for de forsamlede, til sand Opbyggelse trængende, christelige Menigheder? — En anden halv Forholdsregel vilde være Bibeholdelsen af den latinske Kanon, idet man lod de Geistlige synge Gloria, Orationen, Evangeliet og Præfationen paa Tydsk. Hvad vilde dermed være vundet? Enten mere gjennemgribende Forandringer, eller ogsaa lade man det blive ved det Gamle! Forøvrigt maa jeg her gjentage, hvad jeg allerede har sagt ved en anden Leilighed, at der til Indførelsen af en almindelig tydsk Gudstjeneste, som skal kunne forene Præst og Menighed og opbygge denne sidste, udkræves store Forberedelser og fra Geistlighedens Side en kraftig Villie og betydelige Anstrengelser. Men Geistligheden vil ved Sagens Behandling faae Leilighed til at udtale sig om, hvorvidt den har Villien dertil; er den tilstede, saa vil den derefter fremfor Alt enes om, hvorledes de nødvendige Forberedelser skulle foretages, og enes om en Udførelse, der ikke overstiger Liturgernes Kræfter.

Forsaavidtsom det vil blive gjort gjældende, at den Anstrengelse, som en tydsk aand- og salvelsesfuld Cultus fordrer af Liturgen, vil overstige Manges Kræfter, maa det erindres, at en levende og vækkende Cultus maatte kunne indskrænke den hyppige og derfor saa ofte haandværksmæssige og ufrugtbare

Digitized by Google

Prædiken, og i denne Henseende altsaa væsenligt lette den Geistlige Arbeidet.

Jeg vil ikke gaae videre ind paa Enkelthederne af Tidens reformatoriske Fordringer, for ikke altformeget at foregribe de forventede Forhandlinger desangaaende. Desuden vil jeg længere hen komme til at tale udførligere om en og anden af de derhenhørende Gjenstande, f. Ex. om Skriftemaalet. Kun eet Punkt vil jeg her endnu omtale, nemlig Længselen efter Udfrielse fra de herskende, eller efter Herredømmet stræbende, theologiske Meningers Tryk. Enhver er berettiget, uden i mindste Maade at ophøre at være en rettroende Katholik, til i alle de Spørgsmaal, angaaende hvilke Lærebegrebet ikke er kirkeligt bestemt, at følge den Anskuelse, der forekommer ham at være den sande. Dette gjælder i Theorien; men i Livet kan det ikke sjeldent hænde, at man kan blive lemfældigere bedømt for et Kjetteri end for en Afvigelse fra de almindelige, maaskee netop for Øieblikket i Zenith staaende, theologiske Meninger. Vi ville saaledes minde om Forklaringerne og Tilsætningerne til Læren om Helgendyrkelsen, om Aflad, om Skjærsilden o. s. v. Vore Dogmatikere ere ifærd med, som de sige, at bygge deres Videnskabs System færdigt og definitivt at opstille, hvad der endnu ikke er fixeret i de kirkelige Bestemmelser, ifølge Grundsætningen om den fremskridende Udvikling indtil Afslutningen. Det er ganske naturligt, at disse Lærde og deres Disciple have større Interesse for deres egen Bygning end for det gamle Bestaaende; men jeg troer, at det ikke er velgjort at skolemesterere den bestaaende Frihed. Ingen vil vist have meget imod, at man afslutter sit System; det er en uafviselig Fordring af den menneskelige Aand, der er vaagnet til Trangen til videnskabelig Erkjendelse; men at denne Afslutning ogsaa skal være bindende for Andre, er en uberettiget Fordring. Man indrømme Enhver Frihed i Alt, hvad Kirken ikke har fastsat, og behandle hans,

Digitized by Google

om end meget afvigende, Anskuelse som ligeberettiget! Det er katholsk, indenfor en vis Kreds at indrømme enhver Aand dens Eiendommelighed, og det stemmer med den videnskabelige Forskning og den aandelige Virksomhed, at man drager og lader drage Grændsen saa vid som muligt. Men især er det nødvendigt i vore Dage, dersom Tusinde og atter Tusinde skulle forsones med Katholicismen, ikke at udstrække det Dogmatiske videre, end Kirken har fastsat det. Folk, hvis Mening veier noget i Samfundet, og som ogsaa have Interesse for kirkelige Anliggender, stødes ofte ved Et eller Andet. Seer man nøiere til, saa er det Anskuelser eller Øvelser, der ingenlunde ere væsenlige for Katholicismen, men vel endog ere den uvedkommende. Det er dem til stor Beroligelse, naar de erfare det. Vi have i den seneste Tid næsten glemt den hellige Augustins libertas og caritas.

d) Naar Kirken først har taget sit Opsving, frembyder Nutiden den endnu saare meget Andet, hvorpaa den bør og vil henvende sin Opmærksomhed. Jeg vil berøre nogle af de vigtigste Punkter.

Den Anskuelse, som Menigheden i den katholske Kirke har af Skriftemaalet, forekommer mig som et stort Onde. Jeg har paa andre Steder med Kjærlighed og Eftertryk fremhævet den store Betydning og Fylde af Velsignelse, der ligger i denne Indstiftelse, og jeg behøver derfor ikke at frygte for Misforstaaelse, naar jeg ogsaa fremhæver en Skyggeside. Folket betragter meget almindeligt det specielle Skriftemaal som den egenlige Vei til Syndsforladelse, og hvor ofte man end siger det, at Omvendelsen er den første og nødvendigste Betingelse for Syndstilgivelse, saa er alt dette dog ikke istand til at udrydde den rodfæstede, magelige Anskuelse, at Skriftemaalet er denne Betingelse. Man prøver efter Katechismens Forskrift sin Samvittighed, vækker overensstemmende med den tillærte For-

Digitized by Google

mular Anger og Ruelse, aflægger en fuldstændig Syndsbekjendelse, og naar man derpaa har modtaget Absolution, hvad skulde da vel endnu mangle? Saaledes har man i en Time eller mindre lettet sin hele Byrde. Rigtignok burde man nu ikke gjentage sin Synd, men saa vidt bringer man det ikke; man gjør sig atter skyldig i den, og man trøster sig ved, at man atter maa og vil skrifte den. Det gjør man virkelig ogsaa, og idet man atter modtager Absolution, er Alt igjen i Orden. Vel falder det efterhaanden vanskeligere med Absolutionen, og omsider nægtes den, naar den grove Synd gjentages; men der gives dog mangfoldige Veie til at opnaae Absolution, og i værste Tilfælde vil den ikke blive nægtet paa Dødsleiet. Saaledes skriftes der da hyppigt, men ikke blot ofte kun med ringe Gavn, men ved mange Leiligheder til ligefrem Fordærvelse. Hvad er det ogsaa for en Bodsakt, der skal kunne affluttes i en Time eller i endnu kortere Tid? Det mangler her fra Grunden af paa det rette Begreb om Bod. Og dernæst, hvilken Overfladiskhed, ved Spørgsmaalet om den forventede eller allerede opnaaede Retfærdiggjørelse ikke at tage Hensyn til sin Sjelstilstand og dens Fornyelse, men til den præstelige Absolution, og at lade den være det Afgjørende; er det ikke reent Hedenskab at sætte Forsoningen med Gud udelukkende i synlige Handlinger! Og hvilken Forvanskning af Omvendelsens Begreb, at bie paa Dage, Tider, Steder eller Præster for at opnaae Absolutionen! Men med saadanne Gjentagelser af Skriftemaalet gaaer Livet hen; den aldrig overvundne Synd bliver til en frygtelig Magt, og uagtet Sakramentets Nydelse synker Sjelen dybere og dybere. Denne Mislighed fortjener Kirkens høieste Opmærksomhed. Hvad man hidtil har arbeidet derimod ved Religionsunderviisningen, er utilstrækkeligt, og man tør vel antage, at der ogsaa er andre medvirkende Grunde tilstede end netop mangelfulde Begreber. Det forekommer mig, at det hyppige og mere eller mindre sædvansmæssige

Digitized by Google

Skriftemaal maae skade denne Handlings Alvor. Naar man indskrænkede Skriftemaalet mere til hine Tilstande, i hvilke det er dogmatisk paabudt, vilde maaskee dets store Betydning som en Handling, der aldeles skal forvandle Livet, træde mere frem, og det vilde da ikke benyttes af Synderen, fordi Skik og Brug fører det med sig, men fordi Sjelens Tilstand drev ham til det. Det for Gudfrygtige og Ugudelige fælleds, til bestemte Tider regelmæssigt tilbagevendende Skriftemaal medfører den Forestilling, at det er en Anstalt, ved hvilken ikke Synderen skal foretage en for hans hele Liv afgjørende Omvendelsesakt, men ved hvilken man til visse Perioder skal bekjende sine syndige Handlinger for at opnaae Tilgivelse for dem. — En yderligere Omstændighed, der fører til den omtalte vildfarende Anskuelse, er den overdrevne Vægt, som mange Skriftefædre, især i vore Dage mange unge Mænd, lægge paa, at de begaaede Synder specificeres strengt. Virkelig ere mange Skriftebørn før og efter deres Skriftemaal levende bekymrede for, at de maaskee kunne have forglemt Et eller Andet. Thi Skriftefaderen spørger ængsteligt og udførligt efter Alt, hvad man har gjort og ikke gjort. Men derved afvendes Opmærksomheden fra Omvendelsen til Syndsbekjendelsen, og denne sidste faaer da Udseende af at være den fremtrædende og egenlige Betingelse for Absolutionen; — hvorfor ellers være saa ivrig for dens Nøiagtighed i det Enkelte? Hvorvidt det forresten overhovedet er godt og er Kirkens Hensigt at gjøre Skriftemaalet til en Undersøgelse og derved at give den et frastødende, odiøst Præg, er et Spørgsmaal, hvis Besvarelse ikke vil falde Den vanskelig, der, uden at være hildet i forvildede Theorier, har havt Leilighed til at lære de moderne Skriftefædres Pagtrængenhed, Ubeskedenhed, Smaalighed, Keitethed og Brede at kjende.

Det kan ikke falde mig ind at foregribe Kirkens Viisdom med Forslag til at afhjælpe de nævnte, i praktisk Henseende saa

Digitized by Google

dybt indgribende, Vildfarelser. Saameget er imidlertid forelobigt indlysende, at man maa blive enig om almindelige Grundsætninger og om en almindelig Fremgangsmaade i denne Sag. Ligesaa turde det være indlysende, at det vel er aldeles nødvendigt at sørge for de mange Tusinder, der ikke ere i Stand til paa egen Haand at ransage deres Samvittighed, at overveie deres Brøde og derefter at udtale deres Anger og gode Forsætter, ved en almindelig og offenlig Bodsakt. Uden en saadan forudgaaende Akt modtager man dem aldeles uforberedte i Skriftestolen, og der er det aldeles umuligt, at berede hver Enkelt tilbørligt, da der fattes Tid dertil. Præsten burde derimod i Skriftestolen simpelthen kunne henholde sig til den offenlige Bodsakt, og kun behøve at tage det Særegne, som hver Enkelt trænger til, under Behandling. Skriftemaalet vilde derved vinde ligesaa meget i Simpelhed som i Velsignelse for mange Tusinde. Det behøves ikke at bemærke, at der hermed ikke er tilsigtet nogensomhelst Indskrænkning af det specielle Skriftemaal.

Et andet dybt indgribende Onde, som jeg forefinder i Kirken, knytter sig til Meddelelsen af Dødssacramenterne. Det er et Anliggende af almindelig og stor Vigtighed for de Troende, at Ingen dør, uden at have modtaget de hellige Sacramenter; en pludselig Død er en stor Ulykke. Og det bør være saa. Burde ikke enhver Døende indstændigt ønske at dø, udrustet med de hellige Sacramenter? Vistnok, det bør være saa, dette Ønske er rigtigt og godt. Og dog lider den Alvor derunder, hvormed man det hele Liv igjennem bør berede sig til Bortgangen, og den Bod lider derunder, som man maaske ellers vilde foretage i tidligere sunde Dage. Ak, naar den Anskuelse er herskende, at man ved at skrifte før sin Død og modtage Absolution har sikret sig en lykkelig Bortgang, hvorledes skal man da det hele lange Liv igjennem bestaae den tunge

Digitized by Google

Kamp mod Synden, hvorledes skal man da i sit 40de Aar bryde med den, naar man endnu som 70aarig paa sit Dødsleie kan blive den kvit? — Vistnok er der ikke Tvivl om, at Tusinder, som have forspildt deres Liv, paa Dødsleiet vel modtage de hellige Sacramenter men ikke deres Trøst. Imidlertid — Ingen veed dog, hvad der foregaaer i deres Sjel, og de Omkringstaaende berolige sig og glæde sig ved, at den Vedkommende er død, forsynet med alle Naademidlerne, navnlig med Absolutionen. Hvor langt altsaa man end er borte fra at ville opgive en Synder paa Dødsleiet eller at agte hans Anger for intet, saa bliver man dog greben af Rædsel, naar man seer, at der lægges en Vægt paa Meddelelse af Dødssakramenterne, hvorved **Livets Alvor og Omvendelsen i Ungdoms- og Manddomsalderen bliver undergravet.** Hvad Begreb har man navnlig om Omvendelse, naar man indbilder sig at kunne foretage den endnu i den sidste Time, da man i Almindelighed mangler al aandelig Kraft, og i hvert Tilfælde Muligheden til i Gjerning at vise Sindets Omvendelse?

Hvad der næst efter Dødssacramenterne hos Folket bidrager til en falsk Beroligelse angaaende de Afdødes Skjebne, er **Sjelemesserne.** Hvad der endnu kan tynge paa de Afdøde, bliver efter Menigmands Anskuelse aldeles hævet ved Sjelemesserne. Hvortil ellers disse Messer? De maae, mener man, dog være til Gavn for den Afdøde, altsaa give Vederlag for endeel af Det, som han har syndet i sit Liv og ikke gjort Bod for. Den Rige er i denne Henseende særdeles lykkelig; thi han kan lade læse mange Messer, ja han kan endog anordne dem for evige Tider, saa at han ogsaa forbliver rig i den anden Verden og er ulige bedre stillet end Proletarieren. Det er Vildfarelser og praktiske Ulemper, som Ingen vil benægte. Og naar de Geistlige nu tilmed drage Fordeel af disse Messer! Ingen vil have noget at indvende imod Bønner for de Afdøde og allermindst mod Paakaldelsen af Christi

Digitized by Google

Offerdød for dem, men man kan ikke andet end ivre imod, at Folket ved at tænke paa Sjelemesserne taber Livets Alvor og hengiver sig til en falsk Beroligelse, især naar Egennytten lokker det dertil.

Et andet praktisk dybt indgribende Onde, der bør vække Kirkens Opmærksomhed, er den Anskuelse, som i Folket næres om Aflad. Man sige, hvad man vil; Folket tænker sig ved Aflad Syndsforladelse. Vel siger man Folket, at det ikke er Synderne, men Syndens Straf, der eftergives ved Afladen; men det er netop Straffen og ikke Bøden, der er Folket det Væsenlige ved Synden, og det, hvorved det bliver fri for Straffen, frigjør det ogsaa for Synden. Det er Straffen, det frygter. Saaledes bliver Afladen let vigtigere end alt Andet, og Omvendelsen, Alvor og Troskab i Omvendelsen, og Stræben efter tiltagende Fremgang i Sædelighed lider i samme Maal, som man mener ad andre Veie (o: ved Aflad) at kunne befrie sig for Syndens Følger. Naar man siger, at det er saa langt fra, at Afladen hindrer Synderens Omvendelse, at der tvertimod for at opnaae fuldstændig Aflad fordres en forudgaaende værdig Modtagelse af Bodens og Alterens Sacramenter, altsaa netop Omvendelse, saa maa dertil svares, at heri ikke synes at indeholdes en Fordring af Omvendelse, idet Modtagelsen af Bodssacramentet ingenlunde gjælder Folket som ligebetydende med det at foretage sig en gjennemgribende Omvendelse, men som et til bestemt Tid aflagt Skriftemaal. Desuden meddeles Afladen ikke som betinget af Bodssacramentet men af bestemte Gjerninger, saa at i ethvert Tilfælde disse Gjerninger træde i Forgrunden og Bodssacramentet i Baggrunden. Vel maa Bodssacramentet modtages værdigt, men det forskaffer endnu ikke i og for sig Aflad; den er derimod knyttet til noget Andet. Saaledes forholder det sig, og deraf kan man forklare sig den grove og høist fordærvelige Vildfarelse

Digitized by Google

i Henseende til denne kirkelige Institution. Men det er ikke nok dermed. Der gives Steder og Fester, paa hvilke der, som Folket udtrykker sig, er stor Aflad at vinde, og som derfor ogsaa besøges meget talrigt af Folket. Her er Afladen atter ikke knyttet til Bod, men til disse Steder og Dage. Og naar der nu paa disse Steder og Dage finder glimrende Festligheder Sted, og Naaden udgydes i rige Strømme, hvorledes skal da Menigmand troe, at alt dette intet betyder og intet hjælper ham uden Bod og Bedring? Er det Tilfældet, hvortil da al denne Herlighed? Man kunde da blive hjemme og i sit stille Kammer angre sin Synd, det vilde hjælpe langt mere; man kunde blive hjemme og med stille Troskab arbeide paa sin sædelige Forbedring, det vilde hjælpe langt mere. I Sandhed, jo mere man priser Afladen, jo mere glimrende Afladsfesterne ere, desto mere vil Menigmand bringes til at antage, at man her bliver deelagtig i stor Naade, og at man netop faaer Deel i dem her efter at have fyldestgjort nogle ikke vanskelige Fordringer. — Og medens Menigmand paa saadan Viis lever i en høist fordærvelig Vildfarelse, saa gjøre derimod Oplysningens Børn sig lystige over den hele Sag. Naar den Oplyste seer al denne gjentagne fuldkomne Aflad, saa spørger han, om da ikke een var tilstrækkelig. Mere end Alt kan man dog vel ikke eftergive. Naar han ved Siden af den fuldkomne seer saa megen ufuldkommen Aflad, saa spørger han, hvad Betydning denne sidste har ved Siden af den første. Naar han læser, at med denne eller hin Bøn kan man vinde hundrede Dages Aflad, saa udregner han, hvormeget det vil beløbe sig til, naar man i ti Aar daglig beder denne Bøn.

Jeg har i et eget lille Skrift taget Afladen i Forsvar og kan altsaa ikke faae Udseende af at være dens Modstander, men jeg kan dog ikke for mig selv dølge de sieleforderlige Følger, der knytte sig til de vildfarende Forestillinger, som Folket

Digitized by Google

(skjøndt ikke ved egen Brøde) har om den. Gjenstanden fortjener den alvorligste Drøftelse.

Endvidere udkræve Broderskaber, Biandagtsøvelser o. s. v. kort sagt Alt, hvad der har et separatistisk Præg, fortiden Kirkens særegne Opmærksomhed. Der kan ikke være Tvivl om, at særegne lokale Tilstande og Fordringer i en Menighed kunne og skulle foranledige de bedre Kræfter i den til at træde i en nærmere indbyrdes Forbindelse; men i Almindelighed opstaae Broderskaber o. s. v. ikke ifølge en særegen lokal Foranledning, men uden al saadan Anledning, blot for ved Siden af det Almeenkirkelige at have noget Særegent og at udmærke sig derved. Men heri ligger netop det Betænkelige. Der knytter sig saa let aandelig Hovmod dertil, en Overvurdering af de særlige Øvelser og den særlige Andagt og en falsk Selvtilfredshed, saafremt man, uagtet al øvrig sædelig Mangelfuldhed, mener at have noget forud af denne Grund. Desuden viser man, ved at søge sin Udmærkelse i Sligt, at man ikke kjender og stræber efter det, som virkelig udmærker, nemlig at kjende sig selv og sit Hjertes Afkroge, at udforske og utrætteligt at bekæmpe sin Egenkjærlighed og skjulte Hovmod, at uddrive sin Misundelse, sin Mistanke og sine sandselige Lyster, uden at hvile, Dag for Dag, Time for Time, at beherske sin Tunge og sine Øren, at overvinde sin Pirrelighed, Heftighed og Vrede, at tjene Andre med selvforglemmende Opmærksomhed og Opoffrelse, at vaage, lede og styre i Hjemmet med Anstrengelse og Troskab for Guds Skyld o. s. v. — See, deri bestaaer den sande Udmærkelse, det er det Særegne. Men det træder i Baggrunden, oversees og forglemmes, hvor man finder sit Særegne i Broderskaber og andet Lignende. Det er let at slutte sig til et Broderskab, men det 'er et vanskeligt Arbeide med hele sin Sjel at stræbe efter det Ovennævnte, og kun de Færreste paatage sig det. Folket er, naar man blot fritager det for dette

Digitized by Google

Arbeider, gjerne beredt til Hvadsomhelst, til alle mulige, endog meget besværlige ydre Øvelser, især naar det derved tør troe at yde eller at have ydet noget Særeget, noget Mere end det Fornødne. Og det er forklarligt, at Geistlige, der kun have udvortes Ting at byde Folket, kunne gjøre Regning paa dets Tilfredshed, ja paa Udmærkelse. Men Kirken bør ikke stemme i med, og roligt see paa, at allehaande særegne Andagtsøvelser og Fromhedsgjerninger træde istedet for den sande Gudfrygtigheds Arbeide. — Man hører ofte den Anskuelse, at Biandagter o. s. v. netop give Folket Anledning til Andagt, og at de derfor ere hensigtsmæssige; men, afseet fra alt Andet, Menneskets Værd staaer jo ingenlunde i lige Forhold til Omfanget af hans Andagtsøvelse. Der er ofte død Mechanisme, eensidig Følelsesfromhed, aandelig Hovmod, Sky for Arbeide o. s. v. med i Spillet. Der gives kun een sand Maalestok baade for Den, der foretage sig mange, og for Den, der foretager sig færre fromme Øvelser, nemlig den sande, gudfrygtige Sædelighedsfrugt, som de bære. Denne Maalestok tør aldrig forvanskes for Folket. De som for Tiden holde saa ivrigt paa det Udvortes og glæde Folket dermed, bør dog lægge sig selv paa Hjertet, om de ikke indprente det en aldeles urigtig Maalestok for Bedømmelsen af det religiøse Livs Spørgsmaal. Vi finde paa Christi Tid den religiøse Dømmekraft hildet i en forbausende Grad, og det var en Frugt af Pharisæismen. Lad dog ikke noget Lignende gjentage sig hos os!

Jeg tillader mig endnu at gjøre opmærksom paa den ydre Pragt, der pleier at udfoldes ved de kirkelige Fester. Ogsaa denne fortjener Nutidens særegne Opmærksomhed. Jeg veed, hvad der kan siges Fordeel for den, men jeg veed ogsaa, at Menneskenes Aand ved den drages bort fra den indre Andagt og udad, at Sjelen ikke kan samle sig for lutter Seen og Høren; og fremdeles veed jeg, at den nærer den Indbildning, at Gud kan dyrkes ved ydre Glands og overhovedet tilfredsstilles ved

Digitized by Google

Hændernes og Læbernes Gjerning. Saa vist som Gud er en Aand og vil Tilbedelse i Aand, saa vist misbager en Pragt ham, i hvilken den aandelige Tilbedelse opfluges. — Især synes det upassende, naar Gudstjenestens Pragt endogsaa maa tjene Geistlighedens Forfængelighed, eller naar der med Gudstjenesten er forbundet en Menneskетjeneste, idet den fungerende Geistlige betjenes af en Række underordnede Personer. At optræde med Pomp overfor den høieste Konge, for Verdens Skaber og Herre, for den korsfæstede Frelser, er ganske vist en Vildfarelse; kunde en af de hellige Apostle træde til, med hvilke Øine vilde han betragte slige Skuespil! Imidlertid, hvad Tiden har skabt og Vanen har helliget, bør bedømmes med Overbærelse; kun bør det ikke derfor oversees, at Tidsaanden har forandret sig meget i denne Henseende, og at Det, der fordum virkede imponerende paa de raae Masser og bragte dem de hellige Mysteriers Høihed sindbilledligt nærmere i Gudstjenestens ydre Pragt, ikke blot har tabt sin Betydning for vore Dages fremherskende Forstandskultur, men bliver draget med Strenghed frem for Kritikens Forum og betegnet som fremmed for Tilbedelsen i Aand, som Gjenstand for Ringeagt. Bør der ikke tages Hensyn til den fuldkommen forandrede Tid?

Uden at gaae ind paa andre Brøst og Mangler, vil jeg blot endnu henvise til een Gjenstand, der i vore Dage fortjener særegen Opmærksomhed, jeg mener Helgendyrkelsen. Imod den kirkelige Hylding af de Hellige har jeg ikke blot intet at indvende, men jeg her paa andet Sted og, som jeg mener, med gyldige Grunde taget den i Forsvar; men jeg her tillige erindret om, at der her har trængt sig megen Misligbed ind. Helgendyrkelsen indtager en uforholdsmæssig og utilbørlig Plads i den offenlige Cultus. Det vil Ingen kunne nægte, blot ved at eftersee Antallet af Messer, som læses til de Helliges Ære. Skulde det ikke være tilstrækkeligt med den i enhver Messe forekommende

Digitized by Google

Ihukommelse af de Hellige, hvortil endnu kunde føies Navnet paa Dagens Helgen? Det er fremdeles vist, at mange Troende yde en eller anden Helgen deres særegne Dyrkelse og blive staaende ved denne Dyrkelse, saa at de henføre til deres Helgen, hvad der tilkommer Gud, nemlig Tillid og kjærlig Ihukommelse. Dette er en Kiendsgjerning, der kan iagttages hver Dag. Videre er det en vitterlig Sag, at Helgenenes Festdage ofte give Anledning til Folkesammenstimling og grov Usædelighed. Fremdeles blive disse Mindedage ofte festligholdte med større Pragt end Herrens høieste Fester, og en skadelig Begrebsforvirring er Følgen heraf. Jeg kunde tilføie: naar ethvert Land, ethvert Sted, ethvert Menneske, enhver Syssel pleier at have sin Skytspatron, nærmer man sig ikke derved til den hedenske Forestilling om Verdensstyrelsen og til alle Følger deraf? I al Fald er det Misligheder, som i høi Grad have Fordring paa Nutidens Opmærksomhed.

Dette maa være nok angaaende de forskjellige Brøst i den katholske Kirke, hvis Afhjælpning upaatvivlelig bør være Gjenstand for den alvorligste Overveielse. Vil Nogen imidlertid paatage sig Forsvaret for disse Brøst, saa være det hans Sag. Der gives ikke den Ting, der jo kan besmykkes. Men jeg mener ikke, at det er den rette Kjærlighed til Kirken, ikke at ville indrømme Brøst og Mangler ved den. Derved paadrager man sig kun det Ansvar, at have foreviget dem og derved maaskee at have givet Anledning til usalige Spaltninger. Heller ikke berettige jo Mangler endnu til egentlig Anklage, men de ere, ligesom Synden, uadskillelige fra den menneskelige Natur. De bør bekæmpes, om de end ikke lade sig fuldstændigt udrydde, og idetmindste bør det katholske Lærebegreb ikke tage dem i Forsvar. Tilmed ere de fleste af disse Brøst hæderlige i deres Oprindelse; og selv ved Vildfarelsen kan der i dens inderste Kjerne ligge en Sandhed.

e) Til Slutning endnu et Par Punkter, som i en i kirkelig Henseende livsfrisk Tid nødvendigviis maae, foruden det hidtil An-

Digitized by Google

forte, blive Gjenstand for fælleds Beraadslagning. Det Første er **Geistlighedens fortsatte Udvikling.** Af, Standen er udsat for saamange Farer: Coelibatet, den isolerede Stilling og den store Mangel paa dannende Omgang, den daglige Syslen med det Hellige, der saa let bliver til noget dagligdags o. s. v. Spørgsmaalet er, hvorledes man skal bekæmpe Vantroen, Lunkenheden, den haandværksmæssige Udøvelse af Sjeleførger-Virksomheden, Sandseligheden, Havesygen og Karrigheden, Rusticeringen o. s. v., og hvorledes man skal bevare og fremme Interessen for Videnskaben, saavelsom den hellige Begeistring, den friske og glade Udøvelse af Embedets Pligter. Det er en Selvfølge, at her Breviaret, Kapitlernes Conferentser, Bibliotheker, Underviisningen i Skole og i Privathuse, som meddeles af Geistlige, maa komme under Omtale.

En anden Gjenstand for almindelig Overveielse er Skolen: Confessionsskolerne, Forbindelsen imellem Skolen og Hjemmet, den forstandige Læsning i Skolerne i Modsætning til den mechaniske, Sprogunderviisningen i Forbindelse med den forstandige Læsning, Afskaffelsen af den nuværende aandsløvende Sprogunderviisning, Læregjenstandenes Indskrænkning til det Væsenlige, Lærebøgerne, Kirkesangen, Klerus's Stilling til Skolelærerne o. s. v.

En anden Gjenstand er Prædikeembedets Varetagelse, især deleshed Undersøgelse angaaende Skiften af Perikoper, angaaende Ligtaler, Katechisationsprædikener, Samvirken imellem flere ved samme Kirke ansatte Præster o. s. v.

Endvidere frembyder Cultus (foruden hvad ovenfor er bleven berørt) meget Stof til fælleds Overveielse. F. Ex. Tiden til det første Skriftemaal og den første Altergang, Maaden at udføre den første Communion paa, Midlerne til at fremme Deeltagelsen i Sacramenterne og det almindelige Skriftemaal, Overeensstemmelse i Behandlingen af de Bodfærdige, Refer-

Digitized by Google

vationstilfældene, Bimesserne, Privatmesserne, den kirkelige Offring, Messestipendierne, Gebyrerne for geistlige Forretninger, Processionerne og deres opbyggelige Anordning, det Allerhelligstes Fremstilling navnlig under Messen, Helgenbilledernes Ombæring, Eftermiddagsgudstjenesten og dens Indretning, Rosenkrandsen, Indvielsen af forskjellige Gjenstande, Meddelelsen af Velsignelsen i Forbindelse med Reliquier, det kirkelige Orgelspil, Kirkemusiken, Kirkens Udsmykkelse, især de i Kirken opstillede Malerier og Helgenbilleder, de kirkelige Bygninger, Valfarterne o. s. v., Folkets Bønnebøger, Huusandagten, Control med Kirkebesøget o. s. v.

Andre Gjenstande for almindelig Overveielse ere: de Ældres eller andre paalidelige Personers Opsigt med den voxne, navnlig den qvindelige Ungdoms Sædelighed og offenlige Adfærd, Børns Optræden i Dands, Skuespil o. s. v., Tilsyn med fremmede Haandværksvende, hjemvendende Soldater, fremmede Tjenestefolk, Fabrikfolk o. s. v., Opsigt med den voxne Ungdom ved offenlige Forlystelser, især ved offenlig Dands, den kirkelige Fremgangsmaade ved offenlige Forargelser, Forholdsregler med Hensyn til borgerlige Love, som kunne virke skadeligt i sædelig Henseende, f. Ex. utilbørlig Edsaflæggelse, Straflöshed for Utugt og offenlig Understøttelse af de Faldne, Haandhævelse af Søndagens Helligholdelse, Kirkegangen om Søndagen, Paabydelse af Paaskecommunionen o. s. v., fremdeles Befalingen til visse Personer at afholde sig fra hinanden, de borgerlige Ægteskaber, de naturlige Ægteskaber. Endvidere Udvalg af gavnlige Folkeskrifter og Folkeviser samt Udbredelse af dem, Forholdsregler mod den vidt om sig gribende politiske og i religiös Henseende slette Dagslitteratur, de Geistliges Stilling og Virksomhed ligeoverfor Tidens politiske Partier. Endelig ogsaa den mulige Nødvendighed af Missioner imod Antichristens Missioner og hans Propheters anarchiske Agitationer, den mulige Oprettelse

Digitized by Google

af Ordener, som give sig af med Undervisning, Opdragelse, Sygepleie, Understøttelse af Ulykkelige, der ere blevne Offer for uretfærdig Forfølgelse o. s. v.

At alle disse Gjenstande strax skulde komme til Forhandling i den første af de forventede Dioecesforsamlinger, er vel ikke at vente; det Vigtigste først!

Tiden er alvorlig. Guds Aand alene veed, hvad der tjener til dens Gavn. Maatte Han oplyse Evangeliets Tjenere, og maatte de, uhildede af nedarvede Meninger, rettelig forstaae Hans Vink! Den mægtige Bevægelse, der er kommen over Folkene, er ikke en forbigaaende Paroxysme, den er en ny Epoke i Folkelivets Udvikling, og den vil holde fast ved det Udbytte, der engang er vundet. Jeg anseer det for aldeles nødvendigt, at Christendommen stiller sig i et vist Forhold til denne Bevægelse, og søger at komme paa det Rene med den angaaende visse Punkter. At ville tænke paa at søge tilbage til Middelalderen vilde, i mine Tanker, være et stort og yderst farligt Misgreb.

Digitized by Google

Skotlands Reformations-Historie.

Af

C. G. v. Rudloff,

Generalmajor.

1847—1849.

I dette Værk, som er bleven modtaget med almindelig Anerkjendelse, har den skotske Reformationshistorie erholdt sin første monographiske Bearbeidelse. Og dog forholder det sig, som det bemærkes i Fortalen: at „der gives faa Afsnit i den christelige Kirkes Aarbøger, der ere saa skikkede til at vække Interesse hos den evangeliske Christen, der har aaben Øie og et varmt Hjerte for Guds Aands Aabenbaringer i Historien, som Reformationen i Skotland. Dens Udvikling, der omfatter et Tidsrum af omtrent 160 Aar, var — afseet fra dens høie politiske Interesse, da den omslutter den vigtige Periode af Storbritaniens borgerlige Omvæltninger og stod i Vexelvirkning med disse — saa rig paa mærkværdige Tildragelser, paa udmærkede Charakterer, paa oplyftende Træk af christelig Troeskraft i Opoffrelse af alt Jordisk og Eget for den „ene kostelige Perle," at den ringe Opmærksomhed, som hidtil er bleven den til Deel i den kirkehistoriske Litteratur, vel maa vække Forundring."

Forf. har omhyggeligt benyttet det rige historiske Materiale: foruden de tvende kirkehistoriske Hovedværker (af Hetherington og M'Crie), forskjellige Specialværker og biographiske Arbeider, som for en Deel naae op til selve Reformationstiden, fremdeles de fuldstændige Forhandlinger af den skotske Kirkes Generalforsamlinger o. s. v. Men om det egentlige Formaal, Forf. har stillet sig ved sit Arbeide, yttrer han sig saaledes: „Et blot kirkehistorisk Øiemed har mindre forevævet mig, end at give en Læsebog for saadanne christelige Læsere, som finde Glæde i at erkjende Skriftens „een Herre, een Tro, een Daab" ogsaa under andre kirkelige Former og Symboler end deres egne, og som ikke ere betagne af den Fordom, at agte Grændserne for deres Kirkesamfund som Grænd-

Digitized by Google

serne for Guds Rige. Thi hvo som med Thomas erkjender Christus som „sin Herre og sin Gud," og af Hjertet troer paa ham som „sin Viisdom. Retfærdighed, Helliggjørelse og Forløsning," ham skulle vi, hvad enten han er Katholik eller Protestant, Lutheraner eller Reformeret, hilse med Glæde som Broder, om endogsaa i enkelte Lærepunkter eller i kirkelige og gudstjenstlige Anordninger dette eller hiint forekommer os vildfarende eller forkasteligt hos ham; thi det er ikke disse Punkter, men alene hiin levende Tro, der gjør os til Lemmer paa Christi Legeme. Men kun altfor ofte finde vi, blandt ligesaa agtværdige som troe Bekjendere af den evangeliske Sandhed, Saadanne, som i udelukkende Sneverhjertethed have hos Troende af anden Bekjendelse ikkun Det for Øie, som skiller dem fra dem i enkelte, maaskee uvæsenligere, Stykker, medens de ere blinde for Det, de have tilfælleds med dem eller maaskee forud for dem. Af lutter Symboliver see de ikke mere, at der gives Guds Børn ogsaa udenfor deres snevert trukne Kirkegrændser; de erkjende ikke mere dem som Børn i Christus, med hvem de staae paa fælleds christelig Troesgrund, fordi de ikke tillige slutte sig til den snevrere kirkelige Forbindelse; de forvexle Christendom og Kirkedom, og see ikke mere Guds Rige over lutter Kirke, ikke mere Skoven over lutter Træer. — Maatte den følgende historiske Fremstilling være skikket til at modarbeide en saadan evangelisk Sneverhjertethed, og at overbevise om, at Herren ogsaa hinsides Tweed og paa Høiderne af Cheviot har samlet sig en talrig Skare af troe Bekjendere af hans Navn, som kunde tjene mange af os til Forbillede i at følge ham efter, at der ogsaa der findes en Christi Kirke, som vi kunde være fristede til at misunde, om ikke for dens Bekjendelses Skyld, dog for dens Troskabs Skyld, hvormed den holder sin Bekjendelse fast, og for adskilligt Andet. Isærdeleshed i en saa forgelig sønderreven Tid som den nærværende, hvor saa forskjelligartede Elementer gjære i Kirken, der true med Opløsning af dens ydre Bestaaen, og ethvert paa sin Viis arbeider paa at give Kirken en ny Skikkelse, vil Skildringen af de Kampe, under hvilke en Sosterkirke, der i Sandhed er bygget paa den Grund, uden hvilken Ingen kan lægge nogen anden Grund, har tilkæmpet sig en Styrke og Selvstændighed som ingen anden, være skikket til at tjene ikke som Exempel til Efterligning, men vel i mangfoldig Henseende til Belæring."

Hvad her meddeles, er Johan Knoxs's Liv og Virksomhed, forsaavidtsom den første og afgjørende Deel af Skotlands Reformationshistorie har denne Mand til Middelpunkt.

Johan Knox, den store skotske Reformator, var født i Aaret 1505 i Gifford, en Landsby ved Haddington og opdraget for den romerske Kirkes Tjeneste. I Forening med Georg Buchanan

Digitized by Google

studerede han ved Universitetet i Glasgow, senere ved det i St. Andrews, og han udmærkede sig saaledes ved sine theologiske og philosophiske Kundskaber og Evner, at han ved det sidstnævnte Universitet erholdt Lærestolen i Philosophien i et af Collegierne, og allerede før den i de kanoniske Forskrifter bestemte Alder modtog Præstevielsen. Næst den hellige Skrift studerede han især Augustinus' og og Hieronymus' Værker. Det var ved Prædikenerne af de tvende forhenværende Capellaner hos Regenten, Guillaume og Rough, at hans Øine først oplodes for Sandhed og Løgn i de guddommelige Ting; men det var de rene Lærdomme, den ømme Kjærlighed og den himmelske Fromhed hos Martyren Georg Wishart, til hvem han følte sig hendraget mod den inderligste Hengivenhed, som fuldendte hans Omvendelse til den evangeliske Tro; han greb den med al Ungdommens Ild og med en stærk og dannet Aands Fasthed.

Men allerede forend denne velsignelsesrige Vending i hans indre Liv begyndte, havde han, ved sine fra den da brugelige scholastiske Methode afvigende Forelæsninger og ved sin alvorlige Daddel over de i Kirken herskende Fordærvelser, paadraget sig Mistanke for Kjetterie. For at undgaae den ham truende Forfølgelse, forlod han St. Andrews og begav sig til det sydlige Skotland, hvor han fandt Tilflugt som Huuslærer i den til den protestantiske Tro omvendte Familie Douglas. Af den biskoppelige Ret blev han derpaa dømt, som Kjetter at have forbrudt sin præstelige Værdighed.

Cardinal Beaton's Død befriede ikke Knox fra Forfølgelserne. Johan Hamilton, Cardinalens Efterfølger, efterstræbte hans Liv med ligesaa stor Forbittrelse som hiin, og Knox blev derved nødsaget til at flygte fra et Sted til et andet. Da derfor Lairden af Douglas, i hvis Huus han havde været Lærer, i April 1547 forenede sig med de Mænd, som befandt sig i

Digitized by Google

Slottet St. Andrews, sluttede han sig til Denne, deels af Hengivenhed til ham og til sine Disciple, der ledsagede deres Fader, deels for her at finde et Fristed.

Kort efter hans Ankomst besluttede hele Besætningen i Slottet høitideligen at kalde Knox ved Siden af Rough til deres Geistlige. I Begyndelsen blev han greben af Angst og Skræk ved Tanken om det tunge Ansvar, som Pligterne, han skulde overtage, paalagde ham. Tanken om dette Ansvar og om det christelige Prædikeembedes Helligbed greb hans ellers saa stærke og mandige Aand i den Grad, at, da Rough i Slotscapellet, ved Slutningen af sin Prædiken, høitideligt i hele Menighedens Navn opfordrede ham til at følge dette Kald, saa kunde han af dyb indvortes Rørelse ikke fremføre noget Ord, men han braft i Taarer, ilede ud og indelukkede sig i sit Kammer. Men fra nu af betragtede han sig med alle sine Aands- og Legems-Kræfter som indviet til Evangeliets Forkyndelse.

Efterat Knox saaledes var kaldet til sin store Gjerning, stred han — opfordret af Rough, til at staae ham bi ved en Disputation, der fornemmelig skulde angaae Kirkens Ufeilbarhed — øieblikkeligt til at lægge et Axiom til Grund for Controversen, hvis Opstilling maatte gjøre ethvert Forlig eller enhver Eftergiven fra den ene eller den anden Side umulig. Istedetfor at strides om Ceremonier og Ritus, om Præsternes udsvævende Levnet og om enkelte Vildfarelser og Forvanskninger af den christelige Lære, opstillede han dristigt den Sætning og tilbød sig at forsvare den: at den pavelige Kirke i Rom var Antichristen. Fra det Øieblik at denne Sætning blev forkyndt, kan man datere Reformationens Begyndelse i Skotland, fordi det fra dette Øieblik af var aabenbart, at ingen Bibeholdelse af Nogetsomhelst i Lære, Form og Regering, der ikke havde anden Autoritet for sig end et frafaldet og antichristeligt Sam-

Digitized by Google

funds Praxis og Lære, ingen Paaberaabelse paa nogensomhelst anden Rettesnor end alene Guds Ord, længere var mulig.

En offenlig Disputation blev, i Nærværelse af Universitetet og det samtlige Clereſie, afholdt i Sognekirken mellem Knox og Præsterne. Virkningen af denne var vidunderlig; de talrigt Tilstedeværende indsaae tydeligt, at det papistiske Parti var ude af Stand til at forsvare sin Sag med Beviser. Ogsaa Prælaterne begrebe fuldkomment deres Fare, og derfor rustede de sig til at undertrykke med Magt, hvad de ikke havde formaaet at gjendrive ved Skrift og Fornuft.

Efterat de i Juni 1547 havde erholdt Frankerigs Bistand, blev Slottet paa ny beleiret, ikke blot tillands, men ogsaa fra Soen af ved Hjælp af franske Skibe, som blokerede Havnen og derved afskare Tilførsel fra England. Efter tapper Modstand bleve de Beleirede nødte til at capitulere den 31. Juli 1547, idet de ved en med den franske Befalingsmand indgaaet Overeenskomst betingede sig deres Livs Sikkerhed og Tilladelse til, efter at være bragte til Frankerig, at kunne begive sig derfra hvorhen dem lystede. Disse Betingelser bleve dog ikke holdte; thi umiddelbart efterat den franske Flaade var vendt tilbage til sit Hjem bleve de Fangne, og iblandt dem ogsaa Knox, istedetfor at blive satte i Frihed, bragte til Nantes paa Galeierne.

Heller ikke i denne Lidelsestilstand vaklede Knox's Troeskraft og Sjelsstyrke noget Øieblik, endskjøndt hans legemlige Helbred var meget svagt under dette Fangenskab. Med den tillidsfulde Forsættelse, at Gud endnu i dette Liv vilde forherlige sig ved deres Befrielse, forstod han at trøste sine Ulykkesfæller; og da den Galei, hvorpaa han befandt sig, senere i nogen Tid laae ved den skotske Kyst, saaledes at man kunde see Kirketaarnene i St. Andrews, og den med ham fangne (senere Baronet) Jacob Balfour, pegende derpaa spurgte ham, om han kjendte dem, svarede Knox: „Ja jeg kjender dem godt;

Digitized by Google

jeg seer Taarnet af den Kirke, hvor Gud først aabnede min Mund til sin Forherligelse, og jeg er vis paa, at, hvor svag og syg jeg endogsaa nu er, skal jeg dog ikke skilles fra dette Liv, uden at forinden min Tunge atter offenligt paa det samme Sted skal prise hans herlige Navn.

Det romerskkatholske Partis Glæde over Gjenindtagelsen af Slottet St. Andrews var af kort Varighed. Da Hertugen af Sommerset, Protector af England under Edvard den Sjettes Mindreaarighed, vilde straffe den skotske Regents og hans Raadgiveres Troløshed i de Forhandlinger, som de havde ført med England angaaende en tilkommende Formæling imellem Edvard og Maria Stuart, saa faldt han, i Spidsen af en talrig Hær, ind i Skotland, og tilfojede i Slaget ved Pinkie (1547) den skotske Krigsmagt et betydeligt Nederlag. Dette havde ingen anden Virkning, end at det i Skotland herskende Parti kastede sig endnu mere afgjort i Armene paa Frankerig. I et 1548 i Stirling afholdt Parlament besluttede det at sende den unge seraarige Dronning til Frankerig, for der at opdrages og siden at formæles med Dauphinen.

Efterat Fjendtlighederne mellem Skotland og England havde varet nogen Tid, blev der sluttet en Fred, hvori ogsaa Frankerig var indbefattet, og ifolge heraf erholdt Knox, efter nitten Maaneders Lidelser paa de franske Galeier, paa Foranledning af de engelske Underhandlere, sin Frihed og Tilladelse til at gaae til England. Her opholdt han sig fordetmeste i Berwick, hvor han, efter Befaling af det engelske Geheimeraad, blev ansat som Prædikér af Evangeliet, og giftede sig med Marjory Bower, Datter af en anseet Mand i Berwick. Under dette Ophold i England blev han udnævnt til en af Kong Edvards Capellaner og kaldet til Deeltagelse i Omarbeidelsen af den engelske Liturgie (Book of Common Prayer), som under Henrik VIII. var forbleven næsten fuldkommen lig

Digitized by Google

med den romerſk-katholſke. Omendſkjøndt denne Udarbeidelſe ingenlunde foretoges i Overeensſtemmelſe med hans Anſkuelſer, ſaa lykkedes det ham dog til hans ſtore Tilfredshed at faae udvirket, at Begrebet af Chriſti legemlige Nærværelſe i Nadveren blev udelukket deraf. Men der blev ogſaa i denne omarbeidede Liturgie altfor Meget tilbage, ſom var hentet fra den romerſke Kirke, og ſom han anſaae for ligeſaa lidt retfærdiggjort ved Skriften ſom Prælatdømmet, og han vægrede ſig derfor med Beſtemthed ved at modtage det ham af Edvard ved Erkebiſkop Crammer tilbudte Biſpedømme London (efter Andre Rocheſter).

Da efter Edvard den Sjettes tidlige Død i Juli 1553 hans Søſter, den „blodige“ Maria havde beſteget den engelſke Throne, og under hende den gruſomme Forfølgelſe af Proteſtanterne var begyndt, flygtede han med tuſinde Andre af de Forfulgte til Faſtlandet, og gik til Genf, hvor han overtog Prædikeembedet ved den der af engelſke Flygtninge ſig dannende Menighed, og indgik et inderligt Venſkab med Calvin. Skjøndt allerede 48 Aar gammel, hengav han ſig under Veiledning af den fire Aar yngre Calvin, baade under dette Ophold og under ſenere gjentagne Ophold i Genf, med ungdommelig Iver til Studeringerne; han havde den inderligſte Agtelſe og Hengivenhed for Calvin og talte ſenere ſtedſe om ham ſom om en Fader.

Hans førſte Ophold i Genf varede imidlertid ikke længe. Paa indtrængende Bøn af den af engelſke Flygtninge beſtaaende Menighed i Frankfurt a. M., ſom ſendte en Skrivelſe til ham af 24. Septbr. 1554, gik han til denne Stad for at overtage et Prædikeembede ved Menigheden der. Men hans Vægring ved at betjene ſig af den engelſke Liturgie og ved at forvalte Nadveren efter den, paadrog ham her ſtore Ubehageligheder. Adſtillige Englændere angave ham for det Frankfurtſke Se-

Digitized by Google

nat som Høiforæder, fordi han i et af ham, under Titel af „Formaning til Sandhedens Bekjendere i England," udgivet Skrift havde udtalt sig uærbødigt ikke blot om Dronning Maria og hendes Gemal Philip den Anden af Spanien, men ogsaa om Keiseren (Karl V.), navnlig havde sagt om den Sidste, at han, som Forsvarer af Afguderiet, var ikke mindre end Nero en Fjende af Christus. Det blev ham derfor af Magistraten underhaanden tilraadet at forlade Frankfurt, hvorpaa han gik tilbage til Genf, og blev der indtil han vendte tilbage til Skotland, hvilket skete i Efteraaret 1555.

Her var der imidlertid indtraadt mange Begivenheder, som vi, for ikke at afbryde Fortællingens Traad altfor meget, her ville bringe i Erindring. Efter Indtagelsen af Slottet St. Andrews og Bortførelsen af dets Forsvarere ved Franskmændene, fortsatte det romersk-katholske Parti sine Anstrengelser til Undertrykkelse af den begyndende Reformation. Adam Wallace, Huuslærer i Familien Ormiston, blev anklaget for Kjetterie og brændt paa Edinburgs Slotshoi. Flere Godseiere, anklagede for at begunstige det protestantiske Parti, bleve forviste og deres Godser inddragne. I Linlithgow og i Edinburg blev der holdt Forsamlinger af den katholske Klerus, for at raadslaae om Forholdsregler til Udryddelse af Kjetteriet, men ogsaa til Reformering af saadanne aabenbare Misbrug i Kirken, som især vakte det almindelige Had, idet man derved haabede at dæmpe den stigende Attraa efter yderligere Reformation. Nogle af de ved disse Forsamlinger besluttede Anordninger vare i sig selv gode, men da deres Udførelse var overladt til Personer, som vare interesserede i Misbrugenes Bedvaren, forbleve de i Almindelighed uden Virkning.

Imidlertid var det protestantiske Parti uden Fører. Nogle af den høie Adel og mange indflydelsesrige Baroner af ringere Rang vedbleve vel at begunstige Reformationen i Stilhed, men

Digitized by Google

toge dog i Betænkning at træde aabent frem med deres Anskuelser, idet de afventede en gunstigere Leilighed dertil. Forfølgernes Iver syntes ligeledes at formindskes; de smigrede sig med, at det var lykkedes dem at underrykke Kjetteriet i Skotland, og de vendte derfor tilbage til deres gamle Beskæftigelse, de politiske Intriguer.

For saadanne var der dengang aabnet en dobbelt Vei og det fra den ene Side af en Qvinde, som besad stor Dueligheb i denne Kunst: Enkedronningen. Det var hendes ivrigste Ønske, at erholde Regentskabet under sin Datters Mindreaarighed, uden dog ligefrem at lægge sig ud med Greven af Arran. Hun tænkte derfor paa at stifte et Parti blandt dem af Adelen og Gentry'en, som vare Reformationens Lærdomme hengivne, idet hun hemmelig gav dem Tilsagn om Beskyttelse. Endelig fandt Arran, som imidlertid, ifølge Parlamentsbeslutningen af 1548, var af Kongen af Frankrig bleven ophøiet til Hertug af Chatelherault og havde erholdt en fransk Pension, da han mærkede Aftagelsen af sin Indflydelse, sig den 10de April 1554 bevæget til at nedlægge Regentskabet, som dernæst blev overdraget til Dronning-Moderen. Saaledes opnaaede hun det høieste Formaal for sin Ærgjerrighed; og havde den Tilstand af Livløsheb, hvori Reformationen dengang befandt i Skotland, varet ved, saa vilde hun høist sandsynligt længe have kunnet nyde sin Magt og med ikke ringe Virkning, thi hun besad udmærkede Evner, ved hvis Anvendelse hun ikke synderlig lod sig standse af Samvittighedsskrupler; og især forstod hun med stor Forstillelseskunst at give sine Hensigter Skin af roesværdige Formaal.

Men den engang i Skottland vakte, om end for en Tid i Uvirksomheb hensunkne Aand kunde ikke længe finde sig i denne livløse Tilstand. Den grusomme Forfølgelse, som efter Marias Thronbestigelse var opstaaet i England, drev mange af de engelske Protestanter til Skotland, hvor de gjenoplivede den i senere

Digitized by Google

Tid næsten ganske undertrykte offentlige Prædiken af de reformeerte Troeslærdomme. Iblandt disse vare Vilhelm Harlow og Johan Willock de meest udmærkede, af hvilke den Sidstnævnte siden blev Knox's Collega.

Saaledes opstod der i Skotland et nyt aandeligt Liv; talrige Omvendelser til den evangeliske Tro fandt Sted saavel iblandt Geistlige som blandt Lægfolk, og der syntes at begynde en lysere Tid for det, blandt Adelen saavelsom blandt Folket mere og mere tiltagende, protestantiske Parti, begunstiget af det spændte Forhold imellem den skotske Regentinde og den engelske Maria, der som Philip den Andens Gemalinde stod i fjendtligt Forhold til det franske Hof, hvilket den Førstnævnte var aldeles hengiven.

Knox, hvis Hjerte stedse førte ham tilbage til Fædrelandet, vedligeholdt imidlertid en Brevveksling med de derværende Venner af Reformationen og skrev fra Genf af et Opraab til den skotske Adel. Endelig vendte han, mod Enden af Efteraaret 1555, tilbage til Skotland, og paabegyndte atter sit Arbeide for Reformationen blandt sine Landsmænd med fordoblet Kraft, idet han paa forskjellige Steder i Kongeriget prædikede for talrige Forsamlinger, satte sig i Forbindelse med de Adelsmænd, som erkjendte Reformationens Nødvendighed og dens Læres Sandhed, navnlig med Lord Erskine (senere Greve af Mar), Lord Lorn (senere Greve af Argyle) og Lord Jacob Stewart (senere Greve af Murray), og bevægede dem saavelsom alle de øvrige til den evangeliske Tro Omvendte, der hidindtil af Frygt for Opsigt og Forfølgelse vare vedblevne at tage Deel i den offentlige Gudsdyrkelse, til den faste Beslutning, fra nu af at afholde sig aldeles derfra.

Nu vaagnede det romerske Præsteskab fuldkomment af sin ugrundede Tryghed, og besluttede at sætte Dæmning mod Strømmen, førend den havde oversvømmet Alt. Knox blev derfor,

Digitized by Google

efterat Biskopperne forgjeves hos Dronningen havde søgt at bevirke hans Fængsling, opfordret til den 15de Mai 1556 at møde for dem i Edinburg i Dominikanerkirken; og strax besluttet paa at følge Indbydelsen og træde op ligeoverfor sine Modstandere, kom han, ledsaget af Erskine af Dun og nogle andre anseete Venner, kort før den bestemte Dag til Edinburg. Men Geistligheden, som ikke havde ventet, at han vilde følge Indbydelsen, var ingenlunde rustet til at maale sig Ansigt til Ansigt med denne uforfærdede Modstander. Desuden var den ikke vis paa, hvorvidt Dronning-Regentinden vilde understøtte den. Den tilsigtede Forsamling fandt derfor ikke Sted, og Knox blev for denne Gang uanfægtet, uagtet han under sit ti Dages Ophold i Edinburg prædikede offentligt hver Dag, For- og Eftermiddag, under mægtig Tilstrømning *).

Paa denne Tid erholdt han et Brev fra den engelske Menighed i Genf, hvori den for Guds Skyld bad ham, som dens udvalgte Pastor, saa snart som muligt at vende tilbage til den.

---

*) Paa den tredie Dag under disse Arbeider skrev han nogle flygtige Linier til sin Svigermoder, hvilket Brev vi her skulle anføre:

„Elskede Moder, hvem jeg hjerteligst befaler den Herre Jesu. Omendskjøndt jeg fast havde foresat mig at besøge eder tidligere, saa har dog Gud hidført Hindringer, som jeg ikke kunde undvige. De ere, som jeg ikke tvivler paa, til hans Ære og til Manges Trøst. Basunen har her blæst sin gamle Tone trende Dage igjennem, saa at Privathuse af sædvanlig Størrelse vare for snevre for dens Røst. Gud give for hans Søn Jesu Christi Skyld, at mit Hjertes Sukke ikke maatte være forgjeves! O! sød vilde Døden være, naar den fulgte paa fyrretyve saadanne Dage som de, hvoraf jeg nu har havt tre her i Edinburg. Glæd eder, Moder! vor Befrielses Time er nær; thi hvor meget endog Satan raser, saa udgyder dog den Hellige Aands Naade sig i rig Fylde og giver mig daglig Vidnesbyrd om vor forbarmelsesrige Faders evige Kjærlighed. Jeg kan for Øieblikket ikke skrive mere. Vor Herres Jesu Naade være med eder! I Hast. — idag Mandag. — Eders Søn, Johan Knox.

Digitized by Google

Folgende dette Kald, reiste han didhen med sin Hustru og sin Svigermoder, efterat han endnu forinden paa en Rundreise gjennem de forskjellige Menigheder, i hvilke han hidtil havde prædiket, paa det indstændigste havde formanet til tro Fasthold den ved de forkyndte Sandheder, til brændende Bøn, til flittig Læsning af det guddommelige Ord, og til broderlig Enighed i Aanden. Det Samme gjorde han ogsaa i en særlig Omgangsskrivelse, hvori han tillige gav de Troende Anviisning til, hvorledes de ved deres Sammenkomster eller i deres Familier skulde opbygge og belære hinanden i Fælledskab.

Neppe erfarede Biskopperne, at han havde forladt Skotland, forend de lode ham offenligt stevne til at møde for deres Tribunal, og, da dette ikke skete, dømte de ham fraværende til Døden og lode hans Billede brænde paa Torvepladsen i Edinburgh.

Imod denne Kjendelse udgav han kort derefter en "Appellation" tilligemed en Formaning til Skotlands Adel og Menigheder, hvori han udtalte sig over de af ham forkyndte Lærdomme. Indbegrebet af hans Lærdom var: at der ikke gives noget andet Navn, hvori Mennesket kan blive saligt, end alene Jesu Navn, og at al Stolen paa egen Fortjeneste eller paa Andres Fortjeneste er tom og bedragerisk; at, da Forløseren ved sit engang bragte Offer havde forsonet dem, som skulde arve Riget, med Gud, vare alle andre Offere, som Menneskene vilde frembære for deres Synder, Gudsbespottelse; at alle Mennesker maatte have Synden, da den for Gud var en saadan Vederstyggelighed, at intet andet Offer end hans enbaarne Sons Død har kunnet syldestgjøre derfor; at de maatte prise deres himmelske Fader, som ikke havde sparet Den, der var en Afglands af hans Herlighed, men givet ham hen til at lide den forsmædelige og grusomme Død paa Korset, og at de, som vare blevne rensede fra deres tidligere Synder, vare

Digitized by Google

forpligtede til at føre et nyt Levnet, kæmpende mod Kjødets Lyster og bestræbende sig for at forherlige Gud ved gode Gjerninger. Overeensstemmende med sin Herres og Mesters Udsagn, at han vilde fornægte og skamme sig ved dem, der skammede sig ved ham og hans Ord for en ugudelig Slægt, havde han fremdeles lært, at det paalaae dem, der haabede paa et evigt Liv, aabenlyst at bekjende Christi Lære, alvorligen at undgaae Afguderie, Overtro, falsk Religion, med eet Ord enhver Art af Gudstjeneste, som ikke grunder sig udelukkende paa Guds Ord.

Den reformeerte Lære ophørte, ogsaa efter Knox's Fjernelse, ikke at prædikes i forskjellige Dele af Landet. Joh. Douglas, en Carmelitermunk, som havde opgivet den romerske Kirkes Vildfarelser, blev Capellan hos den gamle Archibald Greve af Argyle; hvorpaa Hamilton, Cardinal Beaton's Efterfølger i Erkebispedømmet St. Andrews og i Primatet for Skotland, i smigrende Udtryk tilskrev Greven, at han følte sig i sin Samvittighed forpligtet til at forestille ham den Fare, hvorfor han udsatte sig og sin agtede Familie ved et Frafald fra den sande Kirke, og til at formane ham at losrive sig fra Douglas, denne meensvorne Apostat, som havde forført ham, idet han tilbød sig at forsyne ham med en lærd Geistlig, som vilde lære ham den sande Tro. Grevens Svar var: „Eders Herlighed erklærer, at der mod hiin Mand, ved Navn Douglas, er reist Bestyldninger for at han skulde have adskillige kjetterske Meninger; men jeg for min Deel har af ham ikke hørt andre Lærdomme end saadanne, som stemme overeens med Guds Ord. Eders Herlighed beraaber eder paa eders Samvittighed; jeg ønsker til Gud, at det maatte være sandt, og at I vil ret prøve eders Samvittighed. Han prædiker imod Afguderie, imod Ægteskabsbrud og Hoer, imod Hyklerie, imod alle Arter af Misbrug i den sande christelige Religion; jeg henstiller til

Digitized by Google

eders Herligheds Samvittighed, om noget af dette er Kjetterie eller ikke. Mylord! i Jesu Christi Navn formaner jeg eder til at overveie alle disse Punkter i eders Samvittighed, og til betænke, om det ikke skulde være eders Pligt, ikke blot at taale dette, men ogsaa at prædike paa den samme Maade. Eders Herlighed siger, at I vil paatage eder den Uleilighed, at forskaffe mig en Mand, der kunde undervise mig i eders katholske Tro. Gid den almægtige Gud vilde sende os Mange af den Slags, som prædike reent og sandt og intet Andet end den sande katholske Tro; thi vi raae Høilandsfolk trænge saare meget dertil. Og dersom I, Mylord, vil forskaffe mig een Saadan, saa vil jeg med stor Taknemmelighed mod eders Herlighed gierne sørge for hans timelige Underhold. Og da jeg, Gud skee Tak, er istand til at forsørge mere end Een, saa vil jeg have eders Herlighed ombedet at sende mig saa Mange af dem, som I kunne; thi Høsten er stor, men Arbeiderne ere faa."

Det er overhovedet en stor Vildfarelse at antage, at den skotske Reformation udgik fra det ved en Oprørsaand bevægede menige Folk. Det var tvertimod saavel i denne Periode, som ved den saakaldte anden Reformation af 1638, Blomsten af Adelen, der stillede sig i Spidsen for den. De, som især vare virksomme for Skotlands Reformation, tilhørte saavel den høiere Dannelse som den høiere Rang, og mange af de første protestantiske Prædikanter vare omvendte Geistlige, som, efterat de havde frigjort sig fra den romerske Kirkes Vildfarelser, vare blevne sande Hyrder for Christi Hjord, og vedbleve i den gjenfødte Kirke at besørge Gudstjenesten.

Iblandt de Mænd af Adelen, som med virksom Iver sluttede sig til Reformationen, udmærker sig især den allerede ovenfor omtalte Lord Jacob Stewart (Stuart), senere udnævnt til Greve af Murray, og i den skotske Historie bekjendt under

Digitized by Google

Navn af „den gode Regent.“ Han var en naturlig Søn af Kong Jacob V., og saaledes paa fædrene Side en Broder til Dronning Maria Stuart. Bestemt til den geistlige Stand, var han allerede i sin Barndom udnævnt til Prior for Abbediet St. Andrews, med hvilken Titel han hyppigen betegnes i Historien. Hans Opdragelse var af hans Fader bleven betroet til den berømte Georg Buchanan, som indgod ham saadanne Grundsætninger, at han blev en Prydelse for den skotske Nation og en Hovedbefordrer af Reformationen. Det var især en Prædiken af Knox, som han, dengang en 22aarig Yngling, hørte i Calder, der bevægede ham til afgjørende at slutte sig til den.

Foruden ham og den allerede ovenomtalte Archibald Greve af Argyle, hørte følgende Mænd til Reformationens ivrigste Befordrere i denne Periode: Greverne af Glencairn, af Morton og af Rothes; Lorderne Archibald Lorn, Ochiltree, Lester og Boyd, Sir Jacob Sandilands af Calder, Johan Erskine af Dun og en stor Mængde Baroner af ringere Rang. Det Lehnssystem, som dengang herskede i Skotland, gav disse Adelsmænd og Godsbesiddere stor Magt over det hele Land, idet de regerede paa deres Godser som ligesaa mange Fyrster. Mænd som disse, der desuden langt tidligere med Uvillie havde seet paa den høiere Geistligheds Anmasselser, som, omendskjøndt tildeels af lav Herkomst, gjorde Fordring paa Forrang fremfor den gamle Adel, kunde, naar de engang vare blevne oplyste af Sandheden, ikke være stikkede til taalmodigen at underkaste sig præsteligt Herredømme. Paa den anden Side erkjendte de i de protestantiske Geistlige, som i Almindelighed vare Sønner eller Slægtninge af Personer af høiere Stand, Mænd af Grundsætninger og Selvfornægtelse, der kun havde Befordringen af deres Landsmænds aandelige Interesser for Øie.

Det viste sig snart, hvilket varigt Indtryk den af Knox

Digitized by Google

under hans sidste Ophold i Edinburg holdte Prædiken havde efterladt. Flertallet af denne Hovedstads Indvaanere besluttede, ikke mere at deeltage i Messen, men aabenlyst at bryde med den romerske Kirke, et Exempel, som man fulgte paa mange andre Steder i Landet. Forgjeves søgte Regentinden at standse Strømmen. Den katholske Geistlighed sank hver Dag dybere i den offenlige Agtelse, og mangehaande Aarsager bidroge til at fremskynde dens Fald. Istedetfor alvorligen at bestræftige sig med at reformere de aabenbare Misbrug i Kirken, prunkede den med dens Ceremonier; istedetfor klogelig at skikke sig i Omstændighederne, steg dens Stolthed og dens Anmasselse høiere end nogensinde tilforn. I det samme Aar, da Wishart døde Martyrdøden, havde Cardinal Beaton og Erkebiskoppen af Glasgow i den sidste Stad stridt paa Liv og Død. om den Enes eller den Andens Kors skulde bæres forrest ved en Processsion. Da Korsbærerne kom sammen, opstod der et Haandmænge, og de sloge paa hinanden med Korsene, indtil de begge faldt til Jorden. Nogen Tid derefter opstod der et vigtigt Stridsspørgsmaal, hvorvidt det var passende at anraabe de Hellige med Pater noster. En Munk, ved Navn Broder Totts, holdt i St. Andrews, paa Opfordring af nogle Doctores ved Universitetet, en Prædiken, hvori han søgte at bevise, at alle enkelte Bønner i Herrens Bøn ogsaa meget godt kunde henvendes til de Hellige. „Naar vi møde en gammel Mand paa Gaden," sagde han, „saa sige vi: god Morgen, Fader! hvor meget mere kunne vi ikke kalde de Hellige vore Fædre!" og, da vi maae indrømme, at de ere i Himmelen, saa kunne vi ogsaa meget godt tiltale Enhver af dem: Vor Fader, du som er i Himmelen o. s. v." Saadan Tale kunde maaskee nogle Aar tidligere have fundet Gjenklang, men nu havde Tiderne forandret sig; Prædikanten vakte kun Latter hos sine Tilhørere, og han var glad ved at kunne for-

Digitized by Google

lade Staden, for at undgaae Gadedrengenes Forfølgelser, som skrege efter ham: „Broder Paternoster!“

En stor Deel af Adelen og Gentry'en besluttede at gjøre Alt, hvad der stod i deres Magt, for at undertrykke det „papistiske Afguderie,“ og befordre Evangeliets Prædiken, med hvilket Udtryk de betegnede Reformationen. Men, da de kun ad lovlig Vei ønskede at bevirke dette, saa overrakte de Regentinden en Forestilling, hvori de paa ærbødig Maade bade om nogle af de meest indlysende Misbrugs Afskaffelse i Kirken. Men Dronningen, istedetfor at bønhøre dem, lod sig af Biskopperne, som vare komne til den Overbeviisning, at deres egen Magt ikke længere var tilstrækkelig til Undertrykkelse af det saakaldte Kjetterie, bevæge til at indstevne de evangeliske Prædikanter for Geheimeraadet, og sætte dem under Tiltale som Anstiftere af Oprør. Men denne Plan slog aldeles feil. Da Prædikanterne kom til Edinburg, vare de omgivne af en saadan Mængde af Venner og Ledsagere, at det syntes farligt at skride til det Yderste. For at fjerne disse Ledsagere paa god Maade, blev der af Regentinden udstedt en Proclamation, som befalede dem, i Overensstemmelse med deres Lehnspligt at begive sig øieblikkelig til de ved Grændsen forsamlede Tropper, for under den derværende Befalingsmands Banner at gjøre nogle Ugers Tjeneste. De protestantiske Godsbesiddere, vel begribende Hensigten af denne Befaling, adløde den imidlertid ikke, men begave sig samtlige til det kongelige Pallads, og trængte sig, uden at gjøre mange Omstændigheder, lige til Regentinden, som tilligemed Biskopperne befandt sig i Geheimeraadet. Chalmers af Gadgirth, en raa gammel Baron, som var meget ivrig for Reformationens Sag, sagde i Alles Navn: „Madame, vi vide, at denne Proclamation er udtænkt af Biskopperne og af hiin gamle Bastard, som staaer der hos Eder (Erkebiskop Hamilton). Men vi erklære her for Guds Aasyn, at, førend vi

Digitized by Google

føie os deri, ville vi først komme paa det Rene med Biskopperne. Disse ørkesløse Vandbier undertrykke os og vore Bønder, for at fylde deres lade Buge; de plage vore Prædikanter og vilde gierne myrde baade dem og os. Skulle vi vel længe taale dette? Nei, Madame, saaledes skal det ikke være!" og dermed satte han og hans Ledsagere deres Hjelme paa. Dronning-Regentinden tog sin Tilflugt til smukke Ord, erklærede sig imod Proclamationen, og forbød at drage Prædikanterne til Ansvar. Saaledes gik denne Storm over.

Faa Dage derefter opstod der i Hovedstaden en latterlig Folketumult ved en Processión til Ære for St. Giles (Ægidius), Skytspatronen for Edinburg. Paa hans Festdag var det Skik, at bære hans Billede under Lyden af Trommer, Trompeter og alle andre Slags musikalske Instrumenter gjennem Staden. Da denne Dag kom, besluttede Geistligheden at feire Festen med al mulig Pomp, og Dronning-Regentinden, som befrygtede et Oplob deraf og haabede at forhindre et saadant ved sin Nærværelse, samtykkede i at bære Festen med sin Tilstedeværelse. Men see, da Timen til Processionen var kommet, var Helgenen borte; en eller anden Ildesindet havde stjaalet ham fra hans Opbevaringssted. Dette foraarsagede noget Ophold, indtil et andet Billede i mindre Maalestok var bleven laant hos Capuzinerne, hvilket Folket spottende kaldte den unge St. Giles. Alt gik nu aldeles fredeligt fremad, indtil efterat Dronningen havde begivet sig bort til Middagsmaaltidet, da nogle unge Svende traadte frem og tilbede sig at hjælpe dem, der bare Billedet. Udfaldet var, at den unge St. Giles blev kastet paa Gaden og sønderbrudt, hvorefter der fulgte et stort Oplob i Edinburg, og Præsterne vare glade ved at kunne redde sig ved en iilsom Flugt. „Saadant et Oprør," siger Knox, „var aldrig tilforn skeet i dette Land under Antichristens Slægt."

Digitized by Google

Disse Tildragelser svækkede i den Grad Modet hos Regentinden og Geistligheden, at de ansaae det hensigtsmæssigt, forelobigen at opgive deres Forfølgelser, og, førend de atter udsatte sig for Gentry'ens Trods og Folkets Tumult, at forskaffe sig en Forstærkelse af deres Kræfter ved Frankerigs Hjælp.

Imidlertid gjorde de skotske Protestanter sig Umage for at bevirke Knox's Tilbagekomst fra Genf.

Efter Modtagelsen af et Brev af 10. Marts 1557, undertegnet af Greverne af Glencaire, Erskine, Argyle og Lord Stewart, besluttede Knox sig til at vende tilbage til Skotland, idet han overdrög Omsorgen for sin Genfiske Menighed til Calvin. Men, ankommen til Dieppe, forefandt han der et Brev af et saa nedslaaende Indhold, at han besluttede forelobigen at blive der og afvente Virkningen af en herfra til den skotske Adel rettet Skrivelse, hvori han gjorde denne alvorlige Bebreidelser for dens Forsagthed og Vankelmodighed, og opfordrede den til at optræde offenligt og bestemt for Reformationen.

Under dette ufrivillige Ophold i Dieppe skrev Knox imod Gjendobernes Vranglærdomme og en offenlig Erklæring imod den engelske Liturgie, over hvilken han deri udtrykte sig paa følgende Maade: „Vor Feltherre Jesus Christus og Satan, hans Modstandere, ere nufortiden i aaben Feide med hinanden; deres Bannere ere udfoldede, og deres Trompeter klingre paa begge Sider, for at forsamle deres Hære. Vor Herre og Mester tilraaber Sine med vældig Røst, at de skulle forlade Babel; ja, han truer dem med Død og Fordømmelse, som have Dyrets Tegn paa deres Pande eller paa deres høire Haand. Og til hiint Tegn maa regnes al den papistiske Suurdeig, som er beholdt i hiin store Bog for England (the book of common prayer eller den engelske Liturgie), af hvilke djævelske Opfindelser jeg ikke vil raade Nogen at bruge endog blot den mindste Tøddel o. s. v."

Digitized by Google

Da det Svar, som Knox modtog paa det ovennævnte Brev til de skotske Adelsmænd, ikke lød saa bestemt som han ønskede det, vendte han i Begyndelsen af Aaret 1558 fra Dieppe tilbage til Genf. *)

Imidlertid modnedes Anliggenderne i Skotland hurtigt. Uagtet de lidet opmuntrende Efterretninger, som Knox havde modtaget i Dieppe, bleve dog de fornemste af Adelen, som havde indbudt ham, ved deres Forsæt at bevæge ham til at komme, og de sendte derfor anden Gang et Brev til Genf til ham ved et særligt Bud. Det synes ogsaa, at det af Knox fra Dieppe skrevne Brev har virket næsten ligesaa meget, som hans personlige Nærværelse vilde have formaaet. De Reformationen hengivne Lorder og de Fornemmere af Gentry'en besluttede at træde sammen i Edinburg, og raadslaae om hvad der burde foretages til Bedste for Reformationen. De kom til den Beslutning, at de standhaftigen vilde vedblive at forsvare den, og, for at kunne have den Tillid og Styrke, som en fast Forening giver, slutte et Forbund (covenant) i Fælledskab, hvorved de forpligtede sig til Evangeliets Forsvar og til gjensidig Beskyttelse. Dette mærkværdige Actstykke, som sædvanlig kaldes den første Covenant, blev undertegnet i Edinburg den 3. December 1557, og i Betragtning af dets store Vigtighed, saavel for den daværende Tid som ogsaa forsaavidt den

*) Under dette sidste Ophold i Genf forenede Knox sig med flere lærde Mænd af hans Menighed om at udarbeide en ny, med oplysende Noter forsynet, engelsk Oversættelse af den hellige Skrift, hvilken Oversættelse i Storbritannien er bekjendt under Navn af den „Genfer-Bibel" (M'Crie's life of Knox, I p. 277). Paa denne Tid udgav han ogsaa sit under Titelen af „Første Trompetstød" imod den grusomme Dronning Marie af England og mod Qvinderegimentet overhovedet rettede Skrift, hvilket siden paadrog ham Dronning Elisabeths Fjendskab.

Digitized by Google

har tjent senere lignende Forbundsacter til Mønster, ville vi her hidsætte den:

„Da vi bemærke, hvorledes Satan i sine Lemmer, vor Tids Antichristne, farer grumt afsted, idet han stræber at tilintetgiøre og forstyrre Evangeliet om Jesus Christus og hans Menighed (congregation), saa ville vi, efter den i vor Herres og Mesters Sag os paaliggende Pligt, forvisede om Seiren ved ham, stride for den selv indtil Døden. Vel overveiende denne os paaliggende Pligt, love vi, for Aasynet af den guddommelige Majestæt og af Guds Menighed (congregation), at vi ved hans Naade med al Flid uafladelig ville anvende al vor Magt, vor Formue og selv vort Liv, for at beskytte, fremme og grundfæste Guds velsignede Ord og hans Menighed (congregation), for at skaffe troende Geistlige, der paalideligt og reent ville meddele dette Folk Christi Evangelium og Sacramenter. Vi ville ogsaa med alle vore Kræfter beskytte, pleie og forsvare den hele Christi Menighed (congregation) og hvert Lem af samme, og sætte vort Liv i Vove mod Satan og al ugudelig Vold, som tilsigter Tyrannie og Ulykke imod den nævnte Menighed (congregation). Til hvilken Menighed (congregation) med samt Guds hellige Ord vi herved slutte os, idet vi forlade og frasige os Satans Menighed (congregation), saavelsom al overtroisk Vederstyggelighed og Afguderie i samme, og erklære os for Fiender deraf ved dette vort oprigtige Løfte for Gud og denne Menighed (congregation), bevidnet ved vor Undertegnelse af nærværende Actstykke. Edinburg, den 3die Dag i December i det 1557de Aar, under Anraabelse af Gud som Vidne."

Dette Forbund (Covenant) var underskrevet af Greverne af Argyle, Glencairn og Morton, Archibald Lord Lorn, John Erskine af Dun og et stort Antal af andre udmærkede Mænd iblandt de ringere Baroner og indflydelsesrige borgerlige Gods-

Digitized by Google

beſiddere. Paa Grund af det Ord congregation (Menighed), ſom hyppigen forekommer i dette Document, blive de fornemſte Undertegnere af ſamme fra den Tid af kaldte „Lorder af Congregationen," og de Perſoner, ſom tiltraadte det, i deres Totalitet kaldte „Congregationen."

Omendſkjøndt Congregations-Lorderne ved Covenant'en ſaavel vare komne til Bisked om deres Styrke, ſom ogſaa havde beſæſtet ſamme, ſaa ønſkede de dog at gaae frem paa den meeſt maadeholdne Maade, og, naar det paa nogen Maade kunde undgaaes, ikke at fremkalde nogen virkelig Kamp. De beſluttede derfor, for Øieblikket at lade ſig noie med i en ſkriftlig Foreſtilling at bede Dronning-Regentinden om, at hun vilde foranledige, at alle Sognepræſter i Landet holdt Gudstjeneſte i det engelſke Sprog, idet de erklærede deres Samtykke til, at de reformeerte Prædikanter kun lærte i Privathuſe, indtil de havde erholdt Tilladelſe til at prædike offenligt. Paa dette Bønſkrift, ſom blev overrakt Regentinden ved Sir Jacob Sandiland, ſvarede hun, tilſyneladende velvilligt, at hun vilde indromme deres Bøn, ſaavidt det var gjørligt, og lade de proteſtantiſke Prædikanter nyde den ſtørſtmulige Beſkyttelſe, indtil det hele Anliggende fra Parlamentets Side kunde blive definitivt ordnet; kun maatte der hverken i Edinburg eller i Leith holdes offenlige Forſamlinger. Ifølge denne interimiſtiſke Anordning bleve de mere udmærkede proteſtantiſke Prædikanter optagne i Congregations-Lordernes Huſe, idet de fordetmeſte indſtrænkede ſig til at lære indenfor deres Mure.

Den papiſtiſke Geiſtlighed var derved ſat ud af Stand til at forfølge diſſe Prædikanter; men deſto begjerligere greb den en anden Leilighed, til, ſom ſidſte Anſtrengelſe af bortſvindende Magt, at udøve en Act af brutal Gruſomhed.

Walter Mill var en gammel 82aarig Præſt, der 1538 paa Cardinal Beaton's Tid var bleven dømt ſom Kjetter,

Digitized by Google

fordi han allerede for længere Tid siden havde ophørt at holde Messe; men for at unddrage sig Straffen var han flygtet til Tydskland. Her havde han giftet sig og gjort sig fuldeligere fortrolig med Protestantismens Lærdomme. Efter Beaton's Drab var han vendt hjem til Skotland, hvor han levede i tilbagetrukket Stilhed, men uafladelig underviste Folket i de evangeliske Sandheder. Endelig blev han opdaget af Erkebiskop Hamiltons Speidere, paa Dennes Befaling fængslet og bragt til St. Andrews. Her søgte man ved Trusler og Smigrerier at bevæge ham til Gjenkaldelse; men da han standhaftigen blev sin Overbeviisning tro, blev han sat under Tiltale for den af Biskopper og Prælater bestaaende geistlige Domstol i Kathedralen i St. Andrews. Han var saa affældig formedelst Alderdom og Lidelse, at man frygtede for slet ikke at kunne forstaae hans Svar paa de ham forelagte Spørgsmaal. Men, efterat han havde knælet ned og bedet, satte han Alle i Forbauselse ved den Livlighed og det Mod, hvormed han med høi, i Kirken gjenlydende Røst svarede paa de ham forelagte Spørgsmaal og forsvarede sig.

Han blev dømt til Baalet; men saa stor var den Afsky, som man nu følte for denne Afstraffelse, især mod en 82aarig Olding, og saa almindelig Overbeviisningen om Slagtofferets Uskyldighed, at Provsten (den første Magistratsembedsmand) vægrede sig ved at lade Dommen fuldbyrde, og Ingen var at bevæge til at levere eller sælge det dertil nødvendige Materiale. Erkebiskoppen var derfor nødt til selv at skaffe dette tilveie, og at lade Henrettelsen udføre ved sine egne Folk.

Da den gamle Mand var ført til Retterpladsen og det af een af Erkebiskoppens Tjenere blev befalet ham at nærme sig Baalet, svarede han: „nei, det gjør jeg ikke, naar jeg ikke med Magt bliver tvungen dertil af dig; thi Guds Lov forbyder mig at lægge Haand paa mig selv.“ Efterat den Elendige derpaa

Digitized by Google

havde stødt ham hen imod Baalet, steg han op med glad Ansigt og sagde: „nu vil jeg gaae op paa Herrens Alter; 82 Aar gammel, kan jeg desuden efter Naturens Orden ikke leve synderlig længere; men hundrede Andre bedre end jeg ville høve sig af mit Legemes Aske, og jeg har den Tillid til Guds Naade, at jeg bliver den Sidste, som for denne Sags Skyld skal i Skotland lide Døden paa denne Maade."

Da han skulde bindes til Pælen, bad han om, at det maatte være ham tilladt iforveien at tale nogle Ord til Folket. Erkebiskoppens Tjenere vilde forhindre dette, men de Omstaaende forlangte stormende, at hans Ønske skulde tilstedes. Mill bøiede først sine Knæ og bad; derpaa reiste han sig og sagde, staaende paa Kullene: „Kjære Venner, den Sag, for hvilken jeg nu skal lide Flammedøden, er ingen Forbrydelse, ihvorvel jeg bekjender mig at være en elendig Synder for Gud, men jeg lider alene formedelst mit Forsvar af Jesu Christi Sandhed, saaledes som den er bleven forkyndt os i det Gl. og det Nye Testamente. Jeg priser Gud, at han først har udvalgt mig fremfor sine øvrige Tjenere, til at vidne om hans Sandhed med mit Liv; ligesom jeg har modtaget dette af ham, saaledes offrer jeg det villig til hans Ære." Men, dersom ogsaa I ville undflye den evige Død, saa lader eder ikke længer forføre af de Løgne, som Biskopperne, Abbederne og de Øvrige af Antichristens Sect fremføre, men stoler ene og alene paa Jesus Christus og hans Barmhjertighed, paa det at I maae frelses fra Fordømmelse." — Under denne Tale hørte man lydelig Knurren og Klagen blandt Mængden, af hvilke Mange beundrede denne Martyrs Taalmodighed, Dristighed og Standhaftighed, Andre beklagede hans Forfølgeres Grusomhed. Efterat Mill havde talt saaledes, bad han endnu en Tidlang, og, da Baalet blev antændt, raabte han: „Herre! hav Barmhjertighed med mig! beder, beder, kjære Folk, medens det endnu er Tid!"

Digitized by Google

Og saaledes hengav han freidig sin Aand i Guds Hænder. Dette skete den 28. August 1558.

Borgerne i St. Andrews opreiste, for at betegne Stedet, hvor Martyren var bleven brændt, en stor Steenhob, og, hvor ofte end Præsterne lod den borttage, saae man altid den følgende Morgen det simple og betydningsfulde Mindesmærke gjenopreist.

Ved Mills grusomme Henrettelse var Nationens Harme i utroplig Grad bleven vakt. „Med den," siger en skotsk Forfatter, ringede Pavedømmets Dødsklokke, og Skotland rustede sig til at staae op som een Mand og afryste dette Uhyre, der igjennem saa mange Aarhundreder havde lammet dets Kraft og tæret paa dets Marv.

Congregations-Lorderne beklagede sig hos Dronning-Regentinden over dette exempelløse Barbarie af Biskopperne, og de protestantiske Prædikanter førte sig den gjennem hele Kongeriget herskende Gjæring til Nytte, idet de gjennembrøde de Skranker, som de for Fredens Skyld havde maattet underkaste sig, og med forøget Iver begyndte a prædike offenligt. Men Regentindens Planer vare endnu ikke modne, og hun fortsatte derfor sin Forstillelse.

Hun erklærede de protestantiske Lorder, at hun ikke var Skyld i Mills Død, der som Præst havde hørt under Kirkens Dommermyndighed, og forpligtede sig til at gjøre Alt hvad der stod i hendes Magt, for i lovlig Form ved Parlamentets Hjælp for Fremtiden at afhjælpe de trykkende Onder. Saaledes lykkedes det hende at skuffe Congregations-Lorderne, hvem hun ikke vovede at træde op imod, indtil hun havde forskaffet sig den nødvendige Hjælp til Udførelse af en længe næret Yndlingsplan.

Denne, af Regentindens Brødre, Prindserne af Lothringen

Digitized by Google

udkastede, dristige Plan gik ud paa at danne en Ligue mellem Frankerig og Spanien til den fuldkomne Udryddelse af Reformationen i hele Europa; og, da England var det mægtigste protestantiske Kongerige og Elisabeth var dets Herskerinde, saa skulde den Sidstnævnte, ved Medvirkning af det dengang endnu meget talrige romersk-katholske Parti i England, stødes fra Thronen, og i Stedet for hende den unge Dronning Maria Stuart, som retmæssig nærmeste Arving til den engelske Krone, sættes paa Englands Throne. Men saavel hertil som til voldsom Undertrykkelse af Protestantismen i Skotland var Frankerigs virksomme Hjælp nødvendig, og, for at være sikker paa denne, vilde man udvirke en Parlamentsact, hvorved Maria Stuart's Gemal, den franske Dauphin Frantz, skulde udnævnes til Medkonge af Skotland*), idet man haabede, at, naar en saadan nøie Forbindelse kom istand mellem Skotland og Frankerig, saa at det ene Lands Konge ogsaa var Konge i det andet Land, vilde Frankerig ikke tage i Betænkning, med al sin Magt at skaffe Midlerne tilveie saavel til Elisabeths Afsættelse som til Pavedommets voldsomme Gjenoprettelse i Skotland.

Til den Ende anvendte Dronning-Regentinden al sin Snuhed, for ved Smigrerie at forblende Lorderne af Congregationen, og bevæge dem til at anerkjende Dauphinen Frantz som Medkonge af Skotland, idet hun lovede dem, at hun da, understøttet af det kongelige Navns Autoritet, vilde træffe de nødvendige Foranstaltninger til at beskytte deres Prædikanter og dem selv imod Biskoppernes Ondskab og Had og til at befordre Reformationen.

---

*) Paa samme Maade havde Philip II af Spanien, efter sin Formæling med den engelske Dronning Maria, erholdt Titel af Konge i England og Ret til at tage Deel i Landets Bestyrelse. (Ranke, deutsche Gesch. im Zeitalter der Reformation. Th. 5. S. 395).

Digitized by Google

Men hvorlidet disse Løfter vare at stole paa, viste sig kun altfor snart, da Regentinden ved sine Brødres Hjælp udvirkede, at franske Tropper kom til Skotland; hvad ikke kunde have noget andet Øiemed end at undertrykke de gjenstridige Skotter og udrydde det forhadte Kjetteri. Skotterne saae, som let kan tænkes, med stor Uvillie og Bekymring paa disse fremmede Allieredes Ankomst, og Protestanterne begyndte efterhaanden at vænne sig til den Tanke, at kun en væbnet Modstand kunde frelse deres hellige Sag fra Undergang.

Efterat Regentinden af det i October 1558 forsamlede Parlament havde opnaaet sin Hensigt angaaende Anerkjendelsen af hendes Datters Gemal som Medkonge, forberedte hun sig nu til at afkaste den Maske, hun hidindtil havde baaret. Ifølge deraf blev, mod Enden af December 1558, med hendes Samtykke Prædikanterne af den reformeerte Lære stevnede til at møde den 2. Februar næste Aar i St. Andrews for Erkebiskoppen, for at forsvare sig imod den Anklage, at de anmassede sig geistlige Embedsrettigheder og udbredte kjetterske Lærdomme. Men, da en Deputation fra Protestanterne erklærede for Regentinden, at, ifald denne Stevning ikke blev taget tilbage, de og alle med dem Ligesindede ligeledes vilde indfinde sig, for at beskytte deres Prædikanter imod Forfølgelser, saa foranledigede hun en Opsættelse af den tilsigtede Fremgangsmaade, og lod til den 7 Marts 1559 indkalde en Forsamling af Adelen i Edinburg, for at raadslaae om de meest passende Forholdsregler til Bilæggelse af de religiøse Tvistigheder, som saalænge havde foruroliget Nationen. Tillige foranledigede hun Kirkens Primas til at sammenkalde et Provindsial-Concilium af Geistligheden til den 1 Marts paa samme Sted.

Protestanterne, som dengang i Skotland vare Katholikerne næsten lige i Antal og Magt, udnævnte fra deres Side Commissairer, for at forelægge hine Forsamlinger deres Begjæringer;

Digitized by Google

men til det geistlige Concilium overrakte de visse Præliminair-Artikler angaaende en Reform af Kirken, hvori de forlangte, at Gudstjenesten skulde holdes i Landets Sprog og Nadveren uddeles under begge Skikkelser; at fremtidigen Biskopperne kun kunde udnævnes med Samtykke af Stiftets Baroner, og Sognepræsterne kun med Samtykke af de til Sognet hørende; fremdeles at der skulde træffes Forholdsregler for at forhindre at usædelige og uvidende Personer erholdt kirkelige Embeder, og endelig at Saadanne, som ikke vare skikkede til det geistlige Hyrdeembede, fjernedes fra samme. Det fortjener at bemærkes, at der til Conciliet ogsaa indgaves et andet Andragende, og det fra Personer af den romerske Kirke, hvori forlangtes Afhjælpning af forskjellige Misligheder i „Skotlands Kirkebestyrelse." Dette Andragende, som viste, at der ogsaa indenfor den romerske Kirke selv var et Parti, som attraaede Reform, indgjød Kirkeforsamlingen levende Uro, og bestyrkede den i sin Beslutning, øieblikkeligt at anvende strenge og afgjørende Forholdsregler. Ifølge deraf erklærede den sig i de stærkeste Udtryk for den ubetingede Gyldighed af samtlige bestridte Lærdomme, befalede streng Undersøgelse mod Alle som holdt sig borte fra den hellige Messehandling, og truede alle dem med Excommunication, som udbredte eller antoge Reformationens Lærdomme. Tillige blev der indgaaet en hemmelig Overeenskomst imellem Klerus og Regentinden, hvori hiin forpligtede sig til at betale en stor Sum Penge, for at sætte hende i Stand til at udruste og underholde Tropper til Protestanternes Undertrykkelse.

Da det protestantiske Parti erholdt Kundskab om denne Overeenskomst og derved overbeviste sig om, hvilken Vending Sagerne nu vilde tage, afbrød det alle videre Underhandlinger. Neppe havde dets Commissairer forladt Edinburg, førend der paa Regentindens Befaling blev opslaaet en Proclamation paa den derværende Torveplads, som „forbød Enhver

Digitized by Google

at prædike eller forvalte Sacramenterne uden Biskoppernes Tilladelse, og befalede alle Undersaatter at helligholde den forestaaende Paaskefest efter den katholske Kirkes Forskrifter." Denne Proclamation betragtede Protestanterne som en aaben Krigserklæring imod dem og deres religiøse Tro; de overbeviste sig om, at der nu ikke var Andet tilbage for dem, end enten et modigt Forsvar eller en Opgivelse af Alt hvad der var dem det Helligste. De vaklede intet Øieblik i deres Valg men forbleve, trods Proclamationen, standhaftigen ved deres Beslutning at tilbede Gud efter hans eget Ords Forskrifter og deres Samvittigheds Fordringer, og forkaste Det, som de ansaae for overtroisk og afgudisk i Pavedømmet. Men ogsaa Regentinden var nu gaaet for vidt til at kunne vende om igjen, og derfor bleve fire protestantiske Prædikanter, blandt hvilke ogsaa Willock befandt sig, stevnede til at møde den 10. Mai 1559 for en Ret, som skulde holdes i Stirling, for at underkastes Tiltale for Ikke-Jagttagelse af Proclamationen, Udbredelse af kjetterske Lærdomme og Ophidselse af Folket til Oprør og Tumult.

Protestanterne, som vare utilbøielige til at skride til det Yderste, sendte, ifølge denne Stevning, Greven af Glencairn og Sir Hugo Campbell af oudon til Regentinden, for personligen at gjøre hende Forestillinger imod disse voldsomme Forholdsregler; men hovmodigt erklærede hun, at „trods deres Modstand skulde alle deres Geistlige, om de end kunde prædike saa godt som St. Paulus, forvises fra Skotland:" og da man erindrede hende om hendes tidligere Løfter, svarede hun: „at det ikke sømmede sig for Undersaatter at forebolde deres Fyrster Løfter, som disse ikke fandt for godt at holde." Uden at forfærdes ved dette Sprog, svarede de Deputerede, at, naar Dronningen krænkede de mod hendes Undersaatter indgangne Forpligtelser, vilde disse fra deres Side anse sig for løste fra Lydighed imod hende. Dette dristige Svar foranledigede

Digitized by Google

Regentinden til at holde inde og atter antage Tonen af tilsyneladende Mildhed; endelig lovede hun at ville suspendere Undersøgelsen imod Prædikanterne og at tage det hele Anliggende i alvorlig Overveielse.

Den samme Aften, efterat Dronningen havde taget Afsked med de Deputerede, erfoer hun, at næsten den hele Befolkning i Staden Perth havde antaget den protestantiske Lære. Ude af sig selv af Vrgrelse herover, brød hun strax sit til Glencairn og Loudon givne Løfte, og befalede, at Undersøgelsen imod Prædikanterne skulde gaae sin ustandsede Gang, og at hine skulde møde paa den bestemte Dag i Stirling.

Sagerne ilede nu ustandseligt den Krisis imøde, som allerede forlængesiden var bleven uundgaaelig. Protestanterne af Adelen og Gentryen besluttede at ledsage deres Prædikanter paa den bestemte Dag til Stirling. Indbyggerne af Dunder og af Montrose, tilligemed de meest ansete i Angus og Mearns, forsamlede sig i Perth; men, førend de begave sig videre til Stirling, ansaae de det for hensigtsmæssigt, at sende Erskine af Dun forud til den der værende Dronning for at forsikre hende om deres fredelige Hensigter, idet deres eneste Agt var, at forene sig med deres Prædikanter for at aflægge en offenlig Bekjendelse af deres Tro, og derved at understøtte dem i deres retfærdige Forsvar. Den snue Dronning tog atter sin Tilflugt til Forstillelse, og det lykkedes hende at bevæge Erskine til at blive i Stirling og at skrive til Protestanterne i Perth, for, under Løfte om at Undersøgelsen mod Prædikanterne ikke skulde finde Sted, at bevæge dem til at vende hjem. Nogle gjorde ogsaa dette i Tillid til Dronningens Løfte, og den Mængde Mennesker, som havde samlet sig fra forskjellige Dele af Kongeriget, begyndte at adsprede sig og at drage hjemad; medens andre af de protestantiske Hovedmænd, ihukommende den af Regentinden tidligere udviste Tro-

Digitized by Google

loshed, forbleve tilligemed Prædikanterne i Perth for at afvente Udfaldet.

I en saa kritisk Stilling befandt Anliggenderne sig, da pludselig en Mand traadte frem paa Skuepladsen, som var bestemt til at gjøre Mere for Skotlands Reformation, end alle Adelsmænd med deres væbnede Følge havde kunnet udrette. Denne Mand var ingen Anden end Johan Knox.

Da han, efter en ny fra Congregations-Lorderne til ham i Genf indtruffen Indbydelse, havde erfaret, i hvilken yderlig Betrængthed hans Brødre i Skotland befandt sig, besluttede han øieblikkeligt, hvilke Farer der end maatte møde ham, at ile tilbage til sit Fædreland og at indvie sit Liv til den skotske Reformations store og hellige Sag. Tilladelse til at reise gjennem England blev nægtet ham af Dronning Elisabeth; han maatte derfor gaae directe med et Skib fra Dieppe til Reith, hvor han landede den 2. Mai 1559. Dengang 54 Aar gammel, kom han, som vi have seet, til Skotland netop paa en Tid, da hans Nærværelse var høist ønskelig, og midt i en Krisis, som netop en Charakteer som han paa beundringsværdig Maade var skikket til at træde imøde, en Charakteer fuld af Fasthed og aandelig Spændkraft, fuld af urokkeligt Mod, som havde sin dybe Grund i en inderlig Fromhed og i et grundigt Bekjendtskab med den hellige Skrift. Begavet med ualmindelige Talenter og en overvældende folkelig Veltalenhed, ildfuld i sine Følelser, utrættelig i sine Anstrengelser og dristig i sine Beslutninger, var Knox den Mand og næsten den eneste Mand i hiin Tid, der af Forsynet syntes udtrykkeligt udseet til at fuldføre det høie og farefulde Værk, som han nu indviede sig til med Aand, Sjel og Legeme.

Hans Ankomst til Skotland blev ikke længe skjult for den katholske Klerus. Dagen efter hans Landing i Leith kom et Medlem deraf til det Capucinerkloster, hvor Provindsialconciliet

Digitized by Google

holdt sine Moder, med den Efterretning at Knox var kommen fra Frankerig og havde tilbragt den sidste Nat i Edinburg. Ved dette Budskab blev Præsteskabet grebet af panisk Skræk; Forsamlingen opløste sig i Forvirring; et Bud blev afsendt til Dronning-Regentinden, og saa Dage derefter blev Knox proclameret som Rebel og som En, der stod udenfor Lovene.

Knox blev kun een Nat i Edinburg, og besluttet paa, vieblikkeligt at styrte sig ind i Kampens Middelpunkt og at dele sine Brødres Farer, ilede han til Dunder, for at forene sig med dem, der havde forsamlet sig der for at begive sig til Stirling, og at overvære Undersøgelsen imod de protestantiske Prædikanter. Med dem ilede han til Perth, hvor der, som vi have seet, endnu var en Deel af de fornemste Tilhængere af Reformationen tilstede, for at afvente Resultatet af de ovenomtalte Underhandlinger imellem Erskine af Dun med Dronning-Regentinden.

Imidlertid var den til Undersøgelsen imod Præsterne bestemte Dag kommen, og da disse ikke mødte, bleve de erklærede fredløse, og det blev forbudt Enhver, under Straf for Oprør „paa nogensomhelst Maade at yde dem Bistand, Beskyttelse, Underhold eller Opholdsted." Tillige bleve de Mænd af Gentry'en, som vare gaaede i Borgen for deres Møde, ansatte med Pengestraffe. Oprørt over denne troløse Fremfærd, bortfjernede Erskine sig uformærkt fra Stirling og ilede til Perth.

Samme Dag, som han havde bragt den harmvækkende Efterretning om det, der var foregaaet i Stirling, til Perth, holdt Knox der en Prædiken, hvori han irrede imod Messens Afguderie og Billeddyrkelsen. Tilhørerne vare gangne fredeligt fra hinanden, da en af Præsterne i den samme Kirke, som om han ret vilde vise sin Foragt for de foredragne Lærdomme, beredte sig til at holde Messe. En Dreng, der tillod sig nogle Tegn paa Misbilligelse deraf, blev slaaet af

Digitized by Google

Præsten, hvilket han gjengjældte ved efter sin Angriber at kaste en Steen, som tilfældigviis slog et af Billederne itu. Under den ophidsede Tilstand, hvori den offentlige Stemning befandt sig, virkede dette som et Signal paa de af Folket Tilstedeværende, og i Løbet af faa Minuter blev Alteret, Billederne og alle Prydelserne i Kirken nedrevne og traadte under Fødder. Larmen samlede snart en Pøbelhob, der, ligesom dreven af en pludselig og uimodstaaelig Impuls, ilede til Klostrene i Staden, og, uagtet Øvrighedspersoners Mellemkomst og de Bønner, hvorved Knox og andre protestantiske Geistlige søgte at afholde dem derfra, ikke aflode med deres Forstyrrelsesraserie, førend disse kostbare Bygninger vare forvandlede til en Hob rygende Ruiner.

Denne Tumult var aldeles uforberedet, og Deeltagelsen deri indskrænkede sig til de laveste Klasser af Indbyggerne, eller, som Knox i sin Reformationshistorie kalder dem, „den pøbelagtige Hob.“ Men Dronning-Regentinden, glad over at faae et Paaskud til voldsom Tilintetgjørelse af Reformationen, erklærede disse tilfældige Voldsomheder imod livløse Gjenstande for et aabenbart Oprør, som kun brugte Religionen til Paaskud. Hun lod derfor strax fra de omliggende Egne et Troppecorps drage sammen og i Forbindelse med de franske Hjælpetropper drage imod Perth, idet hun truede med at ødelægge Staden med Ild og Sværd og tage exemplarisk Hevn over alle dem, som havde foranlediget Oproret eller været virksomme ved det.

Intet laae imidlertid paa hiin Tid de skotske Protestanters Tænkemaade fjernere, end at vække Oprør eller opnaae deres Maal ved voldsomme og uconstitutionelle Midler. Men nu, da de maatte erkjende, at intet vilde tilfredsstille Dronningen og hendes Raadgivere uden den voldsomme Udryddelse af Reformationen ved Ild og Sværd, troede de ikke at have andet Alternativ, end enten at fornægte deres Tro, altsaa bryde deres

Digitized by Google

Troskab mod den himmelske Herre og Mester, eller krænke Lydighedspligten mod den jordiske Øvrighed.

Jilsomst rustede de sig derfor til væbnet Modstand, og omendskjøndt svækkede ved Bortreise af mange af deres Forbundsfæller, som havde stolet paa de tidligere fredelige Erklæringer af Regentinden, vare de desuagtet i Stand til, forend Dronningens Armee naaede Perth, at sætte sig i en kraftig Defensiv-Stilling, hvilket især skyldtes Greven af Glencairn's Iver, som i utrolig kort Tid samlede 2500 Mand, og med dem ilede sine Brødre tilhjælp.

Regentinden, imponeret derved, gav Greven af Argyle og Lord Jacob Stuart det Hverv, at underhandle i Perth med Lorderne af Congregationen. Der blev, som Følge heraf, truffet en Overeenskomst derhen, at Staden vel skulde overgives til Dronningen, men at ingen af Indbyggerne skulde drages til Ansvar for det Forefaldne; at fremdeles Franskmændene ikke maatte betræde Staden eller nærme sig den paa tre (engelske) Mile nær, og, naar Dronningen havde forladt Perth, skulde ingen Besætning blive der tilbage. Argyle og Stewart erklærede tillige fra deres Side for de protestantiske Lorder, at, dersom Regentinden skulde krænke denne Overeenskomst, vilde de forlade hende og træde aabenlyst over paa Congregationens Side, til hvilken de ansaae sig knyttede ved den fælleds Troes hellige Baand. Førend de forlode Perth, opsatte de tilstedeværende Lorder af Congregationen en ny Forbundsact, ved hvilken de paa ny høitideligt frasagde sig Pavedømmet, og forpligtede sig til gjensidig Understøttelse og Forsvar i deres Troes Sag, saavelsom dertil, at de hver især, indenfor sin Virksomheds Omfang, vilde befordre Reformationen efter Evne. Dette, med Navn af den anden Convenant betegnede, Forbund blev i den hele Congregations Navn undertegnet af Greverne af Argyle, Glencairn, Montleith og Rothes, af Lorderne Ja-

Digitized by Google

cob Stewart, Boyd, Ochiltree, Ruthven og Matthæus Campbell af Terringland, saavelsom af et stort Antal af Baroner af lavere Rang, den 31te Mai 1559.

Hvor megen Grund Protestanterne havde havt til at mistroe Dronning-Regentindens høitidelige Løfter, viste sig kun altfor snart. Neppe havde hun opnaaet den fuldstændige Besiddelse af Perth, førend hun begyndte at krænke sine indgaaede Forpligtelser, idet hun behandlede Indvaanerne med den største Voldsomhed, afsatte Magistratspersonerne og istedetfor ansatte sine egne Creaturer, udpressede trykkende Pengestraffe af Adskillige, og taalte, at Andre, som havde viist venskabeligt Sindelag imod Protestanterne, bleve myrdede, desuden efter sin Afreise fra Perth, tvertimod den udtrykkelige Stipulation i Tractaten, efterlod en Besætning i Staden, med Befaling ikke at taale anden Religionsøvelse i denne end den romersk-katholske. Argyle og Lord Stewart gjorde levende Modforestillinger, men erholdt af Regentinden til Svar: „at hun ikke var forpligtet til at holde Løfter, som vare gjorte Kjettere." Disse Adelsmænd troede derfor at skylde deres Ære, at forlade Regentinden og gaae over til Congregationen, fast bestemte paa aldrig tiere at troe Regentindens Løfter.

De protestantiske Lorder besluttede nu, ikke længere at temporisere eller at underhandle, men at gjøre umiddelbare Skridt til at afskaffe Pavedommets efter deres Overbeviisning afgudiske og overtroiske Skikke, og at indføre den reformeerte Gudstjeneste paa alle Steder, hvortil, som en Følge af det dengang i Skotland herskende Feudalsystem, deres Autoritet eller deres Indflydelse udstrakte sig.

St. Andrews, Hovedsædet for Papismen, blev bestemt til Begyndelsen af disse Operationer. I Begyndelsen af Juni 1559 aftalte Greven af Argyle og Lord Jacob Stewart med Knox, paa en bestemt Dag at ville samles der. Da den

Digitized by Google

Sidstnævnte reiste dertil langs Sokysten, prædikede han i Grevskabet Fife, i Anstruther og i Crail, idet han forestillede Folket de Farer, som truede Nationens religiøse og borgerlige Frihed ved et Indfald af fremmede Leiesvende, som vare hidkaldte for at bringe den under Aaget af en papistisk Faction i Frankerig, og opfordrede sine Tilhørere til at ruste sig, for enten at dø som christelige Mænd eller som Seierherrer at kunne leve for deres Tro. Virkningen af denne Formaning var saa stor, at Altere, Billeder og alle Mindesmærker af den romerske Cultus bleve øieblikkeligt nedrevne og forstyrrede.

Da Erkebiskoppen af St. Andrews fik Efterretning om, at Knox ogsaa agtede at prædike i denne Stad, og han her befrygtede lignende Følger, samlede han en bevæbnet Hob og lod sige Lorderne af Congregationen, „at, dersom Knox skulde vove at vise sig paa Prædikestolen i hans Kathedral, saa vilde han lade ham hilse med et Dusin Musketkugler, affyrede mod hans Ansigt.“ Lorderne havde kun et lidet talrigt Følge, Stemningen hos Stadens Indbyggere var i høi Grad usikker, og Regentinden var i Spidsen for et betydeligt Corps, især bestaaende af franske Tropper, rykket frem til Falkland, kun omtrent tolv engelske Mile borte. Adelsmændene bade derfor Knox indstændigt, for denne Gang at afholde sig fra at prædike i St. Andrews.

Men den uforfærdede Reformator forkastede alle slige Betænkeligheder og vilde ikke høre deres Bønner. „Gud er mit Vidne,“ sagde han, „at jeg aldrig nogensinde har prædiket Jesus Christus, for at trodse Nogensomhelst eller for at foraarsage nogen Skabning fordist Lidelse. Men, at jeg skulde lade mig afholde fra at prædike imorgen, medmindre physisk Magt hindrede mig deri, det er imod min Samvittighed; thi det var i denne Stad, at Gud først kaldte mig til Værdigheden af en Prædiker af hans Evangelium, og medens jeg

Digitized by Google

med mit Legeme befandt mig fjernt fra Skotland, var det stedse min Bøn og mit tillidsfulde Haab, endnu engang, førend jeg skiltes fra dette Liv, at kunne prædike offenligt i St. Andrews. Og da Gud, imod Manges Forventning, nu har bragt mig til dette samme Sted, saa beder jeg eder, Mylords, ikke at afholde mig fra at optræde for mine Brødre, idet Gud efter sin Naade giver mig Leilighed dertil. Men hvad angaaer den for mig befrygtede Fare, saa maa Ingen bekymre sig derfor, thi mit Liv er i hans Varetægt, hvis Ære jeg søger. Jeg forlanger Ingens Haand eller Vaaben til at beskytte mig; jeg forlanger kun at blive hørt, og dersom man for Øieblikket nægter mig dette her, saa maa jeg søge Leiligheden dertil andetsteds."

Dette dristige Svar bragte enhver Modforestilling til Taushed, og den næste Dag, den 16de Juni 1559 (en Søndag), besteg Knox Prædikestolen i Kathedralen i St. Andrews og prædikede for Lorderne af Congregationen og en talrig Forsamling, hvori selv mange af de katholske Geistlige toge Deel, uden den ringeste Afbrydelse. Han talede om, hvorledes vor Frelser havde uddrevet Sælgerne og Kjøberne af Templet og omstødt Vexlernes Borde: „Mit Huus skal kaldes et Bedehuus, og I have gjort det til en Mordergrube (Røverkule)" (Matth. 21, 13). Deraf tog han Anledning til at oplyse den uhyre Fordærvelse, som under Pavedømmet var trængt ind i Kirken, og hvad der paalaae de Christne i deres forskjellige Kredse, for at fjerne denne Fordærvelse. De tre følgende Dage prædikede han paa det samme Sted, og saa stor var Indflydelsen af hans Lære, at Provosten (Stadsforstanderen), Magistratspersonerne og Indbyggerne eenstemmigen besluttede at indføre den reformeerte Gudstjeneste i Staden; Kirken blev øieblikkeligt ryddet for alle Billeder, og Klostrene bleve nedrevne.

Erkebiskoppen ilede med at give Dronning-Regentinden

Digitized by Google

Efterretning om disse Forstyrrelser. Da hun tillige erfoer, at Lorderne i St. Andrews kun havde et ringe Følge hos sig, besluttede hun at overrumple dem, førend deres Venner kunde komme dem tilhjælp, og gav derfor sine Tropper de hertil nødvendige Befalinger. Men Protestanterne i de nærliggende Grevskaber, erkjendende den Fare, hvori deres Venner svævede, ilte dem med saadan Hurtighed og i et saa stort Antal tilhjælp, at de vare i Stand til at rykke imod Dronningens Tropper, saa at disse, for at undgaae et Nederlag, maatte trække sig tilbage. De protestantiske Lorder marscherede derpaa mod Perth, hvor de fordrev den af Dronningen der efterladte Besætning, derfra til Stirling, og, under meget hurtige Bevægelser, selv til Hovedstaden, som de toge i Besiddelse, idet Regentinden ved deres Nærmelse trak sig tilbage til Dunbar. Da, ved disse Fremskridt af det protestantiske Parti, Frygten for den papistiske Geistligheds umiddelbare Hevn var forsvunden, fulgte den øvrige Deel af Kongeriget det af Perth og St. Andrews givne Exempel i at afskaffe den romersk-katholske Gudstjeneste, og i Løbet af faa Uger blev næsten overalt, navnlig i Edinburg, Glasgow, Stirling, Linlithgow o. s. v. saavel i Kirkerne som i Klostrene den romerske Cultus's Symboler nedrevne og forstyrrede.

At der ved denne, ofte nok som Yttring af fanatisk Barbarie strengt dadlede, Tilintetgjørelse af disse Gjenstande, som Folket betragtede som Afguderiets Symboler og derfor troede at maatte forstyrre tilligemed hiint, ogsaa gik mange ved Kunst eller Ælde udmærkede Mindesmærker tabte, hvis Værd en udannet, ved Omstændighederne lidenskabeligt opflammet Hob ikke forstod at skatte, det er noget, som vistnok maa beklages. Men Retfærdigheden byder at tilføie, at disse Forstyrrelser overalt fandt Sted uden Voldsomhed imod Personer og uden at noget Menneskeliv derved opoffredes.

Digitized by Google

Ved deres Ankomst til Edinburg sendte Lorderne af Congregatipnen Deputerede til Dunbar, for at foranledige Dronningen til at indgaae fornuftige Forligsbetingelser, og tillige forsikre hende om, at de ingenlunde havde til Hensigt at unddrage sig deres Lydigheds-Pligt imod hende. „Forbandede være De," erklærede de, „som søge Blodsudgydelse, Krig eller Tvedragt! Lader os beholde Jesus Christus og hans saliggjørende Evangelium, og der vil i hele Skotland ikke gives mere troe Undersaatter end vi."

Om eet Præliminairpunkt kom man overeens: at nemlig den mod de protestantiske Geistlige udstedte Actserklæring skulde tages tilbage og at det skulde tilstedes hine, at prædike offentligt for dem, der vilde høre dem; hvorefter Knox den 7de Juli af Menigheden i Edinburg blev valgt til dens Præst, og strax begyndte sin geistlige Virksomhed der.

Men Regentindens Underfundighed var endnu ikke udtømt. Hun drog Underhandlingerne i Langdrag, indtil hun erfoer, at den største Deel af de bevæbnede Protestanter var vendt hjem; da rykkede hun pludseligt med sine Tropper for Edinburg. Da Leith havde erklæret sig for Regentinden og Slottet i Edinburg befandt sig under Befaling af Lord Erskine, som, omendskjøndt selv bekjendende sig til den protestantiske Tro, dog ikke ansaae det foreneligt med sin Pligt, at overgive det til hans Befaling betroede Slot til sine Troesfællers Parti, saa kom disse til den Overbeviisning, at de ikke kunde forsvare Staden; de indvilgede derfor i at romme denne paa den Betingelse, at der skulde tilstedes Stadens evangeliske Indvaanere fri Udøvelse af deres Gudstjeneste, og at denne navnlig skulde vedligeholdes uforstyrret i Kathedralkirken af St. Giles. Lorderne droge sig derefter tilbage til Stirling, idet de toge Knox med sig og efterlode i hans Sted den Modpartiet mindre forhadte Willock, som ogsaa efter Regentindens Ankomst vedblev at

Digitized by Google

prædike i St. Giles-Kirken. Knox gjorde derpaa en Rundreise gjennem den største Deel af Skotland, som varede omtrent to Maaneder, idet han overalt ved sine Prædikener udbredte Kundskab om den evangeliske Sandhed og opvivede Interessen for Reformationen.

Da Kongen af Frankerig, Henrik II. døde ved denne Tid (den 8de Juli), fulgte Maria Stuarts Gemal, Frants II. ham paa Tronen, og saaledes syntes, ved Foreningen af Frankerigs og Skotlands Kroner, Prindserne af Lothringens dybt anlagte Plan at være virkeliggjort. Det kongelige Ægtepar sendte Breve til Lord Jacob Stewart, for, under Paamindelse om hans Undersaatpligt, om muligt at drage ham fra det protestantiske Parti; men han blev sin Tro og de ved Covenanten indgaaede Forpligtelser tro, idet han erklærede, „at han ikke havde foretaget sig noget imod sin undersaatlige Pligt, men kun lovlige Handlinger til Opretholdelse af hans Lands Friheder og til Evangeliets Udbredelse, og at opgive dette vilde for ham være det Samme som at opgive Jesus Christus." Paa samme Tid blev der fra Frankerig sendt Dronning-Regentinden en yderligere Understøttelse i Penge og Tropper, for at sætte hende i Stand til at tilintetgjøre Reformationen i Skotland. Men, medens disse Omstændigheder vare gunstige for hendes Hensigter, indtraadte der paa den anden Side andre, som opveiede hine. Hertil hørte, at Familien Hamilton sluttede sig til det protestantiske Parti, idet Greven af Arron, Søn af den tidligere Regent, daværende Hertug af Chatelherault, kom tilbage fra Frankerig, og, efter at have havt en Sammenkomst med de protestantiske Lorder i Stirling, gik til sin Fader i Hamilton og bevægede denne til at slutte sig til Congregations-Lorderne." Da det, trods alle diplomatiske Kunster, ikke lykkedes Dronning-Regentinden at bringe Hamiltonerne til at forlade Congregationen, udstedte hun en offentlig Bekjendtgjørelse,

Digitized by Google

hvori hun anklagede dem for Oprør, og beskyldte Hertugen af Chatelherault saavelsom Lord Jacob Stewart for, at de hver for sig stræbte efter Kronen, Noget som de Beskyldte offenligt protesterede imod.

Efterat Regentinden havde givet et nyt Beviis paa sin Ikke-Jagttagelse af indgangne Forpligtelser derved, at hun, tvertimod den ved Edinburgs Rømning med Congregationen trufne Overeenskomst, lod den katholske Gudstjeneste gjenindføre i den derværende St. Gileskirke, grebe Protestanterne paa ny til Vaaben, rykkede med talrige Skarer mod Hovedstaden, og nødte Dronningen til at trække sig tilbage til det af hende befæstede Leith, som derpaa, dog uden Resultat, blev beleiret af Congregationen.

Paa denne Tilstand af Uvished og Vaklen, som vi have lært den at kjende af det Ovenstaaende, gjorde tilsidst et afgjørende Skridt af de protestantiske Lorder en Ende. Efterat de nu vare komne i Besiddelse af Edinburg, sammenkaldte de til den 21de October alle til deres Parti hørende Pairs, Baroner, og Fuldmægtige for Grevskaberne og Stæderne til en Forsamling, der var sammensat paa samme Maade som de sædvanlige Parlamenter, men i Henseende til Deeltagernes Antal oversteg disse, saaledes som de i Regelen vare, og kunde gjøre Fordring paa Charakteer af en Stænderforsamling, for at raadslaae om, hvilke Forholdsregler der burde gribes for at befrie Landet fra den hidtilværende Tilstand af borgerlig Uenighed.

Resultatet af disse Raadslagninger, hvortil saavel Knox som Willock bleve tilkaldte, var, at Forsamlingen ved en høitidelig Documental-Erklæring suspenderede Enkedronningen, saasom hun ved Hjælp af fremmede Tropper havde bestræbt sig for at tilintetgjøre Nationens forfatningsmæssige Rettigheder, brudt de med hende indgaaede Overeenskomster og forfulgt den af Folkets store Flertal antagne Tro, fra Regentskabet

Digitized by Google

over Kongeriget, indtil et frit Parlament kunde blive forsamlet, og tillige valgte et Raad til foreløbig Bestyrelse af de offenlige Anliggender, til hvilket Raad, med Hensyn til de Anliggender, som vedkom Religionen, fire Geistlige tilforordnedes, nemlig Knox, Willock, Goodman og den til Reformationen overgangne Biskop af Galloway, Alexander Gordon. Paa Begjering af Knox blev derfor tillige erklæret: 1) at Forsamlingen, uagtet Dronning-Regentindens dadelværdige Fremfærd, ikke ansaae sig løst fra Troskabens og Lydighedens Pligter mod deres Herskere, Kong Frants og hans Gemalinde; 2) at den til denne Forholdsregel ingenlunde var bleven bevæget ved Privathad eller Uvillie imod Enkedronningens Person, men ene og alene med Hensyn til Almeenvellet, og 3) at denne eller enhver anden Forholdsregel, som inuligen endnu kunde blive truffen, ikke skulde udelukke Muligheden af en Gjenindsættelse af Dronning-Moderen i Regentskabet, dersom hun senere skulde vise Beklagelse over sin Adfærd eller Tilbøielighed til at føie sig efter Kongerigets Stænders Raad.

Hvor voldsom end denne Beslutning maa forekomme os, maa man dog ved dens Bedømmelse ikke lade ude af Agt, at Regentskabet ikke tilkom Enkedronningen ifølge nogen forfatningsmæssig Ret eller formedelst nogen Bestemmelse af den sidstregerende Konge, men at det var overdraget hende af Stænderne (Parlamentet), og at det hverken fattedes paa Grundsætninger i den skotske Forfatning eller paa Exempler i den skotske Historie, ifølge hvilke Forsamlingen kunde anse sig beføiet til et saadant Skridt.

Denne Act blev ikke blot offenligt forkyndt i alle større Stæder i Kongeriget, men ogsaa formelig bekjendtgjort for selve Enkedronningen, med Opfordring til at lade den af franske Tropper besatte Stad Leith rømme af disse og sende Tropperne tilbage til Frankerig. Til Svar herpaa fulgte den Erklæring,

Digitized by Google

at Protestanterne vare Rebeller og skulde behandles som saadanne, hvorpaa Fjendtlighederne øieblikkeligt begyndte. Udfaldet af disse var ikke gunstigt for de protestantiske Lorder og deres Armee. Det viste sig ogsaa her, hvor fordærvelig Indblandelsen af verdslige Motiver er i alle for religiøse og hellige Formaal begyndte Underhandlinger. De Mænd, som først havde begyndt Kampen imod Statsmagten, havde ikke havt andet Formaal for Øie end det, at befrie den hellige Skrifts Christendom fra Pavedømmets Fordærvelser; men med dem havde nu saamange Andre forenet sig, som dermed forbandt en egennyttig og verdslig Politiks Hensyn og derved lammede deres Virksomhed, som intet vilde uden den hellige Sag. Især viste Hamiltonernes og deres Tilhængeres Tiltrædelse til det protestantiske Parti, istedetfor, som dette havde haabet, at styrke det, sig fordærveligt for det. Thi, da Hertugen af Chatelherault nu havde den høieste Rang i Partiet, og derfor i Navn var stillet i Spidsen for det, saa havde den vaklende og frygtsomme Charakteer, som han alt tidligere som Regent (Grev Arron) havde givet Beviis paa, en lammende Indflydelse paa dets Beslutninger og Foretagender. Protestanterne laae under i flere Fægtninger med de Franske, maatte opgive Beleiringen af Leith og trække sig tilbage til Stirling, hvorpaa Franskmændene toge Edinburg i Besiddelse, med Undtagelse af Slottet, som Lord Erskine vedblivende holdt i en Slags Neutralitetstilstand, rykkede frem mod Stirling, og plyndrende gjennemstreifede Landet lige til St. Andrews.

I denne Nød vendte Protestanterne sig, gjennem den af dem til London afsendte Maitland af Lethington, til Dronning Elisabeth af England, med paatrængende Bøn om Bistand. De havde allerede gjort dette nogle Maaneder før, da de ikke længere kunde tvivle om, at det vilde komme til Fjendtligheder,

Digitized by Google

og Forhandlingerne desangaaende med England vare fra skotsk Side især blevne førte af Knox ved Brevveksling med den ham personlig venskabelige engelske Statssecretair Cecil, hvor ugjerne end hin befattede sig med politiske Anliggender, der vare hans Aand fremmede, og ved Henrik Balnaves; der var ogsaa, som Følge af disse Underhandlinger, fra England blevet sendt en, ihvorvel meget knap, Pengehjælp; men nu, da Protestantismens Sag i Skotland, ifølge den fra Frankerigs Side Regentinden ydede umiddelbare Hjælp, syntes at ligge under, erkjendte det engelske Hof Nødvendigheden af at sende Congregationen en Armee til Hjælp.

Krigen antog nu en mere afgjørende Charakteer. De franske Tropper trak sig, ved Nærmelsen af de engelske, tilbage til Leith, for at forsvare denne Stad til det Yderste. Her bleve de beleirede af Englænderne; og da en engelsk Flaade afskar dem al Tilførsel, fandt det franske Hof sig foranlediget til at foreslaae det engelske Fredsunderhandlinger, hvis Basis skulde være Fjernelse af begge Landes Tropper fra Skotland.

Medens Præliminairforhandlingerne om denne Fred stod paa, døde Enkedronningen i Slottet i Edinburg, i hvilket Lord Erskine ved de engelske Troppers Fremrykning havde tilstedet hende at tage Tilflugt, den 9de eller efter Andre den 10de Juni 1560. Paa sit Dødsleie lod hun Willock komme til sig, og underholdt sig i nogen Tid med ham om religiøse Anliggender, men modtog, efterat han havde forladt hende, den sidste Olie efter den romerske Kirkes Skikke.

Denne Død lettede de i Edinburg aabnede Fredsunderhandlinger, og i den, den 7de Juli 1560 mellem Kong Frands II. af Frankerig og hans Gemalinde Dronning Maria Stuart paa den ene Side og Dronning Elisabeth af England paa den anden Side, afsluttede Tractat blev det bestemt, at de franske og engelske Tropper øieblikkeligt skulde forlade Skotland,

Digitized by Google

at der skulde tildeles alle dem, som havde taget Deel i Modstanden mod Regentinden, Amnestie, og at Nationens fornemste Besværinger, saavel i kirkelig Henseende som i Henseende til Statsbestyrelsen, skulde afhjælpes, — at i næste Maaned et frit Parlament, med de samme Rettigheder, som om det var blevet indkaldt paa Kongens og Dronningens udtrykkelige Befaling, skulde afholdes, for at ordne Kongerigets indre Anliggender og navnlig i Henseende til de kirkelige undersøge alle Stridspunkter, og forelægge Kongen og Dronningen sin Betænkning derover; endelig, — at under Souverainernes Fraværelse Regeringen skulde føres af et af tolv Personer bestaaende Raad, hvis Medlemmer alle maatte være fødte i Kongeriget, og skulde udnævnes deels af Frants og Marie, deels af Nationens Stænder. Den 16de Juli indskibede, som Følge deraf, de franske Tropper sig, og den engelske Armee begyndte sit Tilbagetog; men den 19de forsamlede Congregationen sig i St. Giles-Kirken, for at takke Gud for Fredens Gjenoprettelse og for det Held, som havde kronet deres Anstrengelser.

Det dernæst den 1ste August sammentrædende Parlament var, saavel i Henseende til de Omstændigheder, hvorunder det forsamlede sig, som ogsaa i Henseende til de Anliggender, hvorover det var kaldet til at raadslaae, den vigtigste Stænderforsamling, som nogensinde var bleven holdt i Skotland. Mange af de geistlige Lorder og mange af de verdslige, som hang ved Pavedømmet, holdt sig borte fra det; derimod toge Hovedpatronerne for den romerske Kirke, saasom Erkebiskoppen af St. Andrews og Biskopperne af Dumblane og Dunkeld, Deel i Forsamlingen, og kunde, som Lorder af Parlamentet, frimodigen yttre deres Overbevisninger i samme.

Det Alt overveiende Spørgsmaal, det som angik Religionen, blev indledet ved en af Protestanter af forskjellige Stænder indgivet Petition, hvori de bade Parlamentet, at anvende

Digitized by Google

den nu af Forsynet forlenede Magt til at fjerne de i Kirken forhaandenværende Onder. De fordrede i det Væsenlige tre Ting: a) at den romerske Kirkes „antichristelige" Lære skulde afskaffes; b) at der skulde anvendes Midler for at gjenoprette Gudsdyrkelsens Renhed og den apostoliske Tidsalders Kirkeforfatning; c) at de kirkelige Indkomster skulde anvendes til at underholde en from og virksom Geistlighed, til at fremme Videnskaberne og til at understotte de Fattige.

I Henseende til det første af disse tre Punkter opfordrede Parlamentet de reformeerte Geistlige til at forelægge det et kort Indbegreb (Summarium) af den christelige Lære, hvis Overensstemmelse med Guds Ord de kunde bevise af den hellige Skrift og som de kunde ønske at see indført. Dette Hyerv blev overdraget til følgende sex Geistlige: **Knox, Winram, Spottswood, Willock, Douglas** og **Row**. Efter Forløbet af fire Dage overrakte disse Geistlige, som Resultat af deres Raadslagninger og som Udtryk af deres eenstemmige Overbeviisning, en af 25 Artikler bestaaende **Troesbekjendelse**, som derefter af Parlamentet, efter behørig Prøvelse, blev billiget og ratificeret. Denne første protestantiske Troesbekjendelse for den skotske Kirke indeholdt i bestemte, klare og ærlige Ord, en Fremstilling af den evangeliske Lære, saaledes som den, paa den ene Side i Overensstemmelse med de oekumeniske Symboler, paa den anden Side i Modsætning mod den scholastiske Saliggjørelses-Orden og Romanismen, maatte gives af Mænd, der fornemmelig deelte den calvinsk-franske Theologies Standpunkt og Begrebsdannelse; den er ikke væsenlig forskjellig fra den nu bestaaende, i Aaret 1647 af den skotske Kirke antagne, **Westminster-Confession**.

Da der blev afstemmet over hiin Troesbekjendelse i Parlamentsforsamlingen, hvori der, foruden Biskopperne, ogsaa befandt sig mange Lorder, om hvem man vidste at de vare Re-

Digitized by Google

formationen ugunstige, erklærede kun tre Adelsmænd sig imod den, uden at kunne angive nogen anden Grund for deres afvigende Anskuelse, end den: „Vi ville troe, som vore Fædre have troet." Biskopperne derimod, som Knox bemærker, „sagde intet," hvorpaa Grev Marishall reiste sig og erklærede, at de geistlige Lorders Taushed bestyrkede ham i hans Tro paa den protestantiske Lære; efter at have tilkjendegivet sit eget Samstemme med Artiklerne, foiede han til, at, da ingen af de geistlige Medlemmer, efterat de havde erholdt fuldstændig Kundskab om denne vor Troesbekjendelse og tilstrækkelig Tid til at komme frem med deres mulige afvigende Anskuelse, i dette lovlige, frie og rolige Parlament havde stemt imod samme, men havde ladet det gaae igjennem uden den ringeste Modsigelse, saa „bør der, om ogsaa senere hen Nogen af dem skulde modsætte sig denne Bekjendelse, ikke agtes videre derpaa."

Den 24de August dernæst erklærede Parlamentet den pavelige Jurisdiction, tilligemed Alt hvad dermed hang sammen, for ugyldig, og ophævede alle tidligere til Fordeel for den romersk-katholske Kirke og imod den protestantiske Tro udstedte Love.

Med disse Beslutninger blev Sir Jacob Sandilands sendt til Frankerig, for om muligt at opnaae deres Stadfæstelse af Kongen og Dronningen. Men disse nægtede den, endnu bestandig haabende at kunne gjenoprette den romerske Kirke i Skotland.

Uagtet denne Vægring blev, saavel af Parlamentet som af den hele Nation, med Undtagelse af dem, som endnu hang ved den gamle Kirke, Reformationen betragtet som lovlig indført og grundlagt ved hine Beslutninger. Man antog, at Nationen ved disse af dens lovlige Repræsentanter fattede Beslutninger, i Egenskab af borgerligt Samfund havde tildeelt de Troeslærdomme, som den næsten i sin Totalitet hid-

Digitized by Google

indtil havde bekjendt som religiøst Samfund, en lovformelig Sanction, hvilken ogsaa Statsregeringen var forpligtet til at anerkjende.

At denne Antagelse beroede paa en vilkaarlig (eller maaskee uvilkaarlig) Selvskuffelse, at de skotske Protestanter derved overtraadte Bestemmelsen i Edinburger Tractaten, hvoreefter Parlamentet kun skulde gjøre Forslag om Ordningen af de kirkelige Anliggender, hvorimod Stadfæstelsen eller Forkastelsen af disse skulde forblive Kongen og Dronningen forbeholdt, og derved gik ud over de for Undersaatterne satte Skranker, lader sig vistnok ikke miskjende.

Iblandt dette Parlaments Beslutninger var der een, som er bleven badet selv af Reformationens Venner. Det er den, hvorved Afholdelse af Messen blev forbudt under Trusel af strenge Straffe; Overtrædelse første Gang skulde straffes med Confiscation af Formue, anden Gang med Landsforvisning, tredie Gang endog med Døden. Uden at ville retfærdiggjøre denne Beslutning, kan man dog til Undskyldning for den anføre, at den religiøse Friheds Grundsætninger dengang endnu ikke begrebes i deres hele Fuldstændighed, at det vist ikke er at undres over, om de skotske Protestanter i Begyndelsen førte noget af den romerske Kirkes Intolerants, som de selv netop vare undslyede, med over i deres reformeerte Kirke; at fremdeles de Omstændigheder, hvorunder denne dannede sig, vistnok gjøre det tilgiveligt, dersom dens første Forholdsregler havde en meer end billigt reactionair Tendents. Efter deres daværende Overbevisning betragtede de skotske Reformatorer Messen som Afguderie, og da de, om end formedelst en Vildfarelse, antoge, at den mosaiske Lov imod Afgudstjenere ogsaa var gyldig for christne Folk, saa troede de at maatte anvende dens Forskrifter paa Messen. Men, at det overhovedet ikke var deres Hensigt, at straffe de fra deres egen Troes-

Digitized by Google

kjendelse afvigende, altsaa af dem som kjetterske betragtede. Meninger som saadanne, det fremgaaer af tvende Kjendsgjerninger; den første er den, at de Straffe, som virkelig paalagdes „Mesfekræmmerne“ (mass-mongers), som man kaldte dem, altid vare af vanærende Art, saadanne som ellers sædvanlig kun tildeles for ærefløse Forbrydelser; og den anden Kjendsgjerning, som vel maa lægges paa Sinde, er den, at i Skotland ikke nogen eneste romersk Katholik har lidt Døden for sin Troes Skyld, en Roes, som det for sin Liberalitet ellers saa priste England, som bekjendt, ikke kan gjøre Fordring paa. Der var vistnok fire Præster i Dumblane, som bleve dømte til Døden, fordi de havde holdt Messe, men Dommen blev ikke fuldbyrdet; de bleve blot satte i Gabestokken. Heller ikke synes Reformationen at være gaaet mange af de katholske Geistlige saa nær til Hjertet, at de derover skulde udsætte sig for Faren at blive Martyr, og der fortælles kun et eneste Tilfælde af den Art, idet en stakkels Præst i Grevskabet Fife blev saa bedrøvet over at see Folket forstyrre hans Altere og Billeder, at han hængte sig den paafølgende Nat.

Allerede før Parlamentets Sammenkomst og under den Roligheд, som fulgte paa Aabningen af Underhandlingerne over den Edinburgske Fredstractat, var den foreløbige Anordning bleven truffet, at lade syv af de reformeerte Geistlige tage Ophold i de meest befolkede og vigtigste af Kongerigets Stæder. Knox var allerede tidligere ansat i Edinburg; Christoph Goodman (som havde været Knox's Collega i Genf og for kort siden var kommet til Skotland) blev ansat i St. Andrews, Joh. Heriot i Aberdeen, Joh. Row i Perth, Paul Methven i Jedburg, Wilhelm Christison i Dundee, David Ferguson i Dunfermline og David Lindsay i Leith. Men, da Landfolket idetmindste ligesaa meget trængte til Evangeliets Prædiken ved de Geistlige og til Undervisning, saa blev det, for nogenlunde at

Digitized by Google

tilfredsstille disse paatrængende Fornødenheder, besluttet at dele det hele Kongerige i fem store Districter, og for hvert af disse at bestemme en Geistlig, til hvem Omsorgen for de religiøse Anliggender i samme betroedes. Disse Geistlige, som førte Navn af Superintendenter, vare Spottswood for Øst- og Vest-Lothian, Winram for Grevskabet Fife, Willock for Glasgow, Baron Erskine af Dun for Angus og Mearns og Carswell for Argyle. Mangel paa duelige Geistlige gjorde det umuligt for Øieblikket, hvad Reformatorerne havde ønsket, at ansætte flere.

Efterat nu Reformationen i Skotland havde erholdt Parlamentets Sanction, maatte de til den fuldkomne Udbredelse af dens Lærdomme og til Opbyggelsen af nye Kirkers fornødne Skridt være den første Gjenstand for Reformatorernes Omsorg. Kort efterat Parlamentet havde endt sine Arbeider og opløst sig, besluttede derfor de reformeerte Geistlige og Protestanternes Høvdinge at træde sammen, for at raadslaae om, hvilke Forholdsregler der nærmest burde tages. Den 20de December 1560 kom de sammen i Edinburg, og dette var den første Generalforsamling (Landssynode) i den skotske Kirke.

Hvilken vidunderlig Forvandling var ikke nu indtraadt i Skotland! For faa Aar siden havde, for at bruge Patrick Hamilton's Ord, „Mørke bedækket dette Kongerige"; nu var Overtroen forsvundet, og den evangeliske Sandheds klare Lys var opgaaet over Skotlands Bjerge og Dale. For et Aar siden var det Gudsbespottelse, at sige et Ord imod Messen, og nu betragtedes Messen selv som Gudsbespottelse. Intet Kors, intet Billede, ingen Munkekappe, ingen Biskopshue var at see, og dersom ikke de rygende Ruiner af nogle Klostere eller de tomme Nischer i Kathedralkirkerne havde været, skulde en Fremmed neppe have kunnet opdage, at Pavedømmet nogensinde havde

Digitized by Google

herſket i Landet. Desuagtet var Seiren endnu ikke fuldſtændigt ſikret. Endnu førte Dignitarierne i den af Nationen forkaſtede Kirke deres Titler, og gjorde Fordring paa deres geiſtlige Forrettigheder. Omendſkjøndt den romerſk-katholſke Gudstjeneſte var afſkaffet, var den proteſtantiſke, med Undtagelſe af nogle faa ſtørre Stæder, endnu ikke indrettet iſtedetfor den førſte. Der var en ſørgelig Mangel paa Præſter. Maſſen af Folket i Stæderne og paa Landet var ſaa fattig, at den neppe var i Stand til at afhjælpe ſine egne Fornødenheder, og det blev en Gjenſtand af uundgaaelig Nødvendighed at tænke paa Midler til at ſkaffe den religiøs Underviisning.

Den Generalforſamling, der, ſom det i Slutningen af førrige Capitel blev bemærket, kom ſammen den 20de December 1560, beſtod af 40 Medlemmer, hvoraf kun ſex Geiſtlige, men ſamtlige Mænd af ſtor Dueligheb, inderlig Fromheb og udmærket Charakteer. Deres Forhandlinger bleve førte med ſtor Simpelheb og Eenſtemmigheb. Et Beviis derfor er den Kjendsgjerning, at der blev afholdt ſyv forſkjellige Møder af Forſamlingen, uden at der var nogen Formand eller Præſident; en ſaadan blev ikke udnævnt før i det Møde, ſom fandt Sted i December 1563.

Men ligeſaa lidt befandt der ſig Nogen i denne Forſamling, ſom var beſtemt til at repræſentere Statsoverhovedet, eller til ved ſin Tilſtedeværelſe at tilkjendegive, at Forſamlingens Forhandlinger og Beſlutninger fandt Sted under Statsmagtens Tilſyn og Billigelſe.

Parlaments-Acten af 24de Auguſt 1560 havde, i Overeensſtemmelſe med det ovenfor omtalte Bønſkrift af de ſkotſke Reformere, tilintetgjort den pavelige Jurisdiction og alle deraf flydende Beføielſer, uden dog i dens Sted at beſtemme nogen anden kirkelig Dommermyndigheb, idet Parlamentet overlod dette til den nye Kirke ſelv, ſom et Attribut ved dens egen

Digitized by Google

indre Magt. Denne Kjendsgjerning maa vel beagtes, da det er et af de særegne Charakteertræk ved den skotske Kirke, at den ikke skylder nogen jordisk Magt sin Oprindelse, sin udvortes Stiftelse, sin Jurisdiction og sin Disciplin. Og da de Geistlige og Ældste af Skotlands Kirke besluttede at træde sammen til en Generalforsamling, „for at raadslaae om de til Guds Ære og hans Kirkes Velfærd fornødne Forholdsregler," gjorde de dette i Kraft af den Befoielse, som, efter deres Overbeviisning, Jesus Christus havde givet sin Kirke. Det Paalament, som ophævede den pavelige Jurisdiction, antydede ikke med noget Ord den Hensigt, enten selv, eller ved en af Kirken som saadan fremgaaet Forsamling, at ville lade dennes Anliggender ordne. I hiin, den eenfoldc og usminkede Troes, Tid syntes selv Statsmændene i Skotland instinctmæssigt at erkjende, at det ikke hørte til deres Embede at blande sig i den kirkelige Jurisdictions Anliggender, at oprette kirkelige Tribunaler og at fastsætte Bestemmelser angaaende Omfanget af de samme tilkommende Befoielser.

Allerede det første Skridt, som denne første Generalforsamling gjorde, godtgjorde saavel dens Dueligbed som dens Nidkjærhed. De skotske Reformatorer indsaae klart, at Kirkens Vel krævede Anvendelsen af Disciplinens Magt, da uden den Reenhed i Lære og Levnet hverken kunde vedligeholdes i Folket eller blandt selve Evangeliets Tjenere. De besluttede derfor at udkaste et fuldstændigt System af Kirkeforfatning, Kirkeregering og Kirketugt paa den hellige Skrifts Grundvold, ligesom de overhovedet, ved alle deres Forholdsregler og Planer, gik ud fra den Grundanskuelse, at holde den Kirke, som skulde dannes, reen for Alt, hvad ikke udtrykkeligt og directe var grundet i Guds Ord. De samme udmærkede Mænd, som havde forfattet Troesbekjendelsen, nemlig Knox, Winram, Spottswood, Row og Douglas, bleve ligeledes bestemte til at løse denne anden

Digitized by Google

neppe mindre vigtige Opgave. „De hentede, som een af disse Mænd, Row, i hans historiske Meddelelser om denne Periode af den skotske Reformation siger, ikke deres Mønster fra nogen Kirke i Verden, selv ikke fra den i Genf, men lagde i deres Udkast alene den hellige Skrift til Grund, under alvorlig Bøn om guddommelig Veiledning." Da de vare færdige med dette Udkast, den saakaldte første Disciplinbog (Buck [book] of discipline), forelagde de den for Generalforsamlingen, af hvilken den blev billiget. Den blev dernæst ogsaa forelagt Geheimeraadet; men, omendskjøndt de fleste Medlemmer af dette høiligen bifaldt den, fandt den dog hos andre levende Modstand. „Alt, hvad der strider imod deres fordærvede Tilbøieligheder, siger Knox, blev af dem spottende betegnet som „fromme Phantasier." „Den (Bogen) behagede ikke Nogles Usædelighed og Andres Gjerrighed, som deels allerede havde grebet efter Kirkens Besiddelser, deels endnu tænkte paa at faae deres Andeel i Christi Kjortel." Grundene til den Opposition, som den første Disciplinbog fandt, ere herved tilstrækkeligt antydede. Men, omendskjøndt ikke formelig antaget af Geheimeraadet som saadant, blev den dog under 17. Januar 1561 af det store Fleertal af samme, saavelsom af Hovederne for de store Familier i Landet og af mange til Parlamentet hørende Adelsmænd, Baroner og Godsejere som frit stemmende Medlemmer af Kirken, underskreven med den Erklæring, at de „erkjendte den for stemmende med Guds Ord i alle Punkter og vilde anvende alle Kræfter for at bringe den i Udførelse."

Da denne Bog om Kirkedisciplinen, som Kirken fra nu af betragtede som Rettesnor for sin Fremgangsmaade og som Veileder for sine Beslutninger, ligesom den betragtede Troesbekjendelsen som Rettesnor for Dogme og Lære, indeholder de skotske Reformatorers Anskuelser angaaende hvad de betragtede som Fundamentalgrundsætninger for den Kirke, der skulde grundes

Digitized by Google

i Skotland, synes det nødvendigt at give et kortfattet Omrids af disse Grundsætninger, og det saameget mere, som denne første Bog om Kirkedisciplinen er Grundlaget for den siden hiin Tid i Skotland bestaaende (ved den anden Disciplinbog ikke væsenligt forandrede, men kun videre udviklede og i enkelte Bipunkter modificerede) presbyterianske Forfatning for den skotske Kirke.

Da Fundamentalgrundsætninger, paa hvilke denne hviler, ere følgende:

1. Jesus Christus Zions Konge er sin Kirkes eneste Hoved, og deler ikke sin kongelige Magt med Nogen.
2. Kirken er derfor aldeles uafhængig af hvilkensomhelst Indflydelse af Staten i Henseende til dens indre Anliggender.
3. Den har alle sine aandelige Rettigheder, saasom at prædike Guds Ord, at forvalte Sacramenterne, Kaldelsen og Ordinationen til det geistlige Embede, saavelsom den aandelige Regering og Disciplin (Nøglernes Embede) ikke af Staten, men alene af Christus; Udøvelsen af disse Rettigheder tilkommer derfor udelukkende Kirkens Embedsmænd, der som saadanne ikke ere Statsembedsmænd og kun underordnede de kirkelige Øvrigheder.
4. Den borgerlige og den kirkelige Regeringsmagt (eller, som den skotske Kirke udtrykker sig, det verdslige Sværd og det aandelige Sværd), begge anordnede af Gud, maae strengt adskilles; ingen af dem maa gribe ind i den andens Befølelser; den første tilkommer alene den borgerlige, den sidste ligesaa udelukkende alene den geistlige Øvrighed.
5. Den presbyterianske Kirkeforfatning, saaledes som den antydes i Apostlenes Gjerninger og de apostoliske Breve, er den eneste skriftstemmende og derfor efterlignelsesværdig.
6. I Overensstemmelse med den maae begge Stænder, Geist-

Digitized by Google

lige og Lægfolk, virke ſammen for Kirkens Formaal, ſaavel udad ſom indadtil.

7. Indenfor den geiſtlige Stand finder ingen Underordnelſe af den Ene under den Anden Sted. Men ligeſaa lidt kan en Overordnelſe eller et Herredømme af den geiſtlige Stand over det chriſtne Folk forſvares, men den forſtnævnte Stand har kun en Tjeneſte (ministery) ved Guds Ord og ved Herrens Kirke.

Paa disſe almindelige Grundſætninger beroe følgende ſpecielle Anordninger for den nye presbyterianſke Nationalkirke i Skotland.

Af ordenlige og permanente Embedsmænd (office „bearers") i Kirken beſtemtes fire Arter: **Ordets** (minister) eller **Paſtoren**, hvem Evangeliets Prædiken og Sacramenternes Forvaltning paalaae; **Doctoren** eller **Læreren**, hvis Kald det var, at forklare den hellige Skrift og gjendrive Vildfarelſer; til denne Klaſſe hørte to, ſom paa Univerſiteterne lærte Theologie og i Skolerne Religion; de **ordnende** (ogſaa **regerende**: „ruling") **Ældſte**, hvis Beſtemmelſe var, at underſtøtte dem, „der arbeidede i Ord og Lære," i Kirkens Diſciplin og Regering; og **Diakonen**, hvem den ſærlige Omſorg for Kirkens Indtægter og for de Fattige paalaae. Til disſe permanente Embedsmænd var der tilføiet tvende andre Klaſſer af forbigaaende Beſtemmelſe, nemlig de allerede omtalte **Superintendenter**, og **Læſerne** eller **Formanerne**. Superintendenternes Pligt var det at bereiſe deres Diſtrict fra Sted til Sted ſom en Slags Miſſionairer, for at prædike Evangeliet, indrette nye Kirker, have Tilſyn med de Geiſtliges Opførſel, hvor der fandtes Geiſtlige, ſaavelſom med „Læſerne" eller „Formanerne," og derefter give Generalforſamlingen Beretning derom. Den ſidſtomtalte Klaſſe beſtod af Mænd af prøvet Fromhed, ſom, i Beſiddelſe af almindelig Dannelſe, vare i Stand til at forelæſe deres

Digitized by Google

uvidende Naboer af den hellige Skrift, men ikke til at forestaae det geistlige Embede. Naar man fandt, at „Læserne“ skilte sig godt ved deres Forretning, opmuntredes de til at føie til Forelæsningen af den hellige Skrift nogle simple Formaninger, og da kaldtes de „Formanere.“ Bleve de ved at udvikle sig i denne Function, kunde de endelig tilstedes til det geistlige Embede. At udsøge saadanne Mænd, at vaage over deres Opførsel og fra Tid til anden give dem Anviisninger og Belæringer, var Superintendenternes Hovedpligt, en Bestemmelse, hvis Natur allerede antyder, at den kun var temporair og skulde ophøre, saasnart den Trang, der havde kaldt den tillive, var afhjulpet ved et tilstrækkeligt Antal af Geistlige.

Udnævnelsen af disse Superintendenter stod ingenlunde i Strid med Reformatorernes Grundsætning, at alle Evangeliets Tjenere vare hinanden lige og at ingen af dem havde Forrang for den anden. Hine vare kun Organer for de kirkelige Myndigheder og ansvarlige for samme; de adskilte sig i intet fra de øvrige Geistlige, uden ved det større Omfang af de dem paahvilende Pligter; heller ikke maatte de, uden forsaavidtsom Formaninger kunne henregnes dertil, udøve nogensomhelst selvstændig Jurisdiction, men denne tilkom alene de kirkelige Forsamlinger. Af hine Superintendenter havde Baron Erskine af Dun iforveien slet ikke været ordineret, og, da det blev foreslaaet at udnævne Biskoppen af Galloway til Superintendent over det District, som udgjorde hans forrige Dioeces, blev dette Forslag forkastet af den Grund, „at Ansættelse af en forhenværende Biskop som Superintendent kunde give den Tanke Rum, at dette Embede var en Prælatur under et andet Navn.“

Efter Disciplinbogen maa Ingen prædike, eller forvalte Sacramenterne, førend han regelmæssigt er bleven kaldet til dette Embede. „Den ordenlige Vocation bestaaer i Valget, Prøvelsen og Tilstedelsen.“ „Det tilkommer Folket og hver

Digitized by Google

enkelt Menighed, at vælge sine Geistlige, og der maa omhyggeligt vaages over hver enkelt Kirkes Frihed til at stemme angaaende Valget af dens Geistlige." Examen skal finde Sted „i aaben Forsamling og for Menigheden," for at overbevise „Kirken om Candidatens sunde Tro, hans Læres Reenhed, hans Evner, Talegaver og Kundskaber, saavel som om hans Beredvilligheb til at overtage Embedet, Reenheden af hans Bevæggrunde og hans Beslutning at ville opfylde sit Embedes Pligter med Iver og Troskab." Tilstedelsen (admission) fandt derefter Sted paa den Maade, at den Kaldede høitideligt ved Bøn blev indviet til Herrens Tjeneste, i Begyndelsen uden Haandspaalæggelse, hvilken dog senere ifølge en yderligere Bestemmelse blev indført.

Hver enkelt Menigheds Anliggender blev ledede af Pastoren, de Ældste og Diakonerne, hvilke tilsammen udgjorde Kirkeforstanderskabet (Kirksession, Kirkemødet), som regelmæssig kom sammen een Gang om Ugen, og, naar Forretningerne krævede det, tiere. Der gaves ogsaa en Forsamling, kaldet „den ugentlige Andagtsøvelse" (weekly exercise), som blev holdt paa ethvert større Sted for at udlægge den hellige Skrift, og bestod af de Geistlige, Formanerne og mere dannede Personer af Naboskabet, en Forsamling som senere blev forvandlet til Presbyteriet. Superintendenterne traadte tvende Gange om Aaret, i Forening med de Geistlige og de dertil valgte Ældste, sammen til de to Aar senere (1563) anordnede Provindsialsynoder, hvis Competents udstrakte sig til Anliggenderne i den enkelte Kreds; Generalforsamlingen, som bestod af de fra de forskjellige Dele af Kongeriget dertil affendte Geistlige og Ældste, sammentraadte to, undertiden ogsaa tre Gange (senere kun een Gang) om Aaret, og sørgede for Nationalkirkens almindelige Interesser.

Søndagen („Herrens Dag" eller „Sabbathen," som

Digitized by Google

Skotterne helst benævne den) forsamlede Folket sig tvende Gange til offenlig Gudstjeneste, og for at underviise de Vankundige bedre, afholdtes om Eftermiddagen en Katechisation for de vorne Medlemmer af Menigheden. I Stæderne blev der desuden regelmæssigt ogsaa holdt Prædiken paa en Ugedag, og næsten hver Dag havde Folket Leilighed til at høre offenlige Bønner og Forelæsning af den hellige Skrift. Daab fandt aldrig Sted, uden at være ledsaget af en Prædiken eller en Katechisation. Den hellige Nadvere afholdtes i Stæderne fire Gange, paa Landet to Gange om Aaret; Korsets Tegn ved Daaben og Knælingen ved Herrens Bord var forbudt og Fastedage aldeles afskaffede*).

Opdragelsen blev med Rette betragtet som Gjenstand af høieste Vigtighed, der fortjente enhver mulig Opmuntring. Man erklærede det for aldeles nødvendigt, at der i hver Kirkesogn fandtes en Skole til Ungdommens Underviisning i Religionen, i Elementarkundskaberne og det latinske Sprog. Det blev fremdeles foreslaaet, at der skulde oprettes et Gymnasium i enhver betydeligere Stad, hvori der skulde læres Logik, Mathematik, Physik og Rhetorik, ved Siden af de lærde Sprog. Ogsaa udtaltes det, at det ikke maatte tillades Forældrene at forsømme deres Børns Opdragelse, men at Adelen og Gentryen skulde

*) Den skotske Kirke betragter, ifølge en meget eensidig Opfattelse, kirkelige Fest- eller Høitidsdage som ikke forsvarlige; derimod anseer den det nødvendigt, ved Leilighed at anordne een eller flere Dage til offenlig Bod eller Taksigelse, alt eftersom overordentlige Tilskikkelser af det guddommelige Forsyn give Anledning dertil. Den skotske Kirke er i Henseende til Festdage fra Arilds Tid afveget fra den Genfiske Kirke, som paa Calvins Tid helligholdt den første Juledag, og desuden Paaskesøndag ved Communion, og nufortiden helligholder Julefesten med tvende, Himmelfartsfesten med een Gudstjeneste, og communicerer paa Jule-, Paaske-, Pindse- og Bededagen. Alle disse Fester helligholde Presbyterianerne i Holland endnu bestandig; men af den skotske Kirkes Cultus have de indtil den Dag idag været strengt udelukkede (Gemberg die schott. Kirche S. 118).

Digitized by Google

være forpligtede til paa egen Bekostning at sørge derfor, og at man skulde være betænkt paa de nødvendige Pengemidler for at uddanne saadanne Børn af Fattige, der viste Talenter og Lyst til at lære.

Generalforsamlingen og Synoderne (senere ogsaa Presbyterierne) havde ligeledes Opsyn med den theologiske Undervisning paa Universiteterne*), saavelsom, formedelst den nøie Forbindelse af Opdragelsen med Religionen, med Undervisningen i Skolerne. Professorerne i Theologien saavelsom Lærerne paa de senere oprettede theologiske Seminarier kunde kun ansættes ved Udnævnelse af hine, eller med deres Samtykke. Disse Professorer og Lærere turde isvrigt ikke, naar de ikke tillige vare Sognepræster, forvalte Sacramenterne; men de vare befoiede til at udføre alle andre Forretninger ved Pastoralembedet, altsaa ikke blot til offenligt at prædike, men ogsaa til Sæde og Stemme i de kirkelige Forsamlinger, men især til ved Controverser at afgjøre religiøse og kirkelige Spørgsmaal.

Reformatorerne erkjendte tillige Nødvendigheden af at indføre et System af Kirketugt. „Da intet Samfund kan bestaae eller vare længe," siger Disciplinbogen (Cap. IX), „uden gode Love og streng Fuldbyrdelse af disse, saa kan heller ikke Guds Kirke enten føres til Reenhed eller bevares i samme uden Ordning af en Kirketugt, som bestaaer i Paatale og Revselse af Feiltrin, som det borgerlige Sværd enten lader upaagtet eller ikke kan straffe." Kirketugten maae alle Stænder indenfor Kongeriget være underkastede, saavel de regerende som de regerede; ja, Prædikanterne selv ligesaa fuldt som de Ringeste i Kirken."

*) Skotland havde dengang de endnu i vore Dage bestaaende tre Universiteter: St. Andrews, stiftet 1410, Glasgow 1450, og Aberdeen 1494; hertil kom senere det i Aaret 1580 oprettede Universitet Edinburg. — Den første Disciplinbog indeholder et eget Afsnit om Universiteterne.

Digitized by Google

Disse Anførsler maae være nok til at vise, i hvor høi Grad de skotske Reformatorer ogsaa i den strenge og upartiske Udøvelse af den kirkelige Disciplin bestræbte sig for at nærme sig til den oprindelige christelige Kirke, idet de med Rette betragtede Slappelsen af hiin under Pavedømmet som en Hovedaarsag til den almindelige Fordærvelse i Christenheden.

De nærmeste Organer til Haandhævelse af Disciplinen havde Kirken i de Ældste af Lægstanden. Stæderne vare, i Forhold til deres Størrelse, deelte i Kredse, og for hver af disse var der bestemt et Antal af Ældste og Diakoner som Tilsynsmænd og Besøgere (Visitors), hvis Pligt det var, i de ugentlige Møder af Kirkeforstanderskabet at aflægge Beretning om Sædernes Tilstand og de Fattiges Trang. For Kirkeforstanderskabets Forum hørte alle aabenbare Overtrædelser af den christelige Sædelighedslov: ikke blot Ukydskhed, men ogsaa Forsømmelse af den offentlige og private Gudstjeneste, Banden og Sværgen, Sabbatskrænkelse, pligtstridig Opførsel mod Forældre og andre Slægtninge, Forsømmelse af Børneopdragelsen, Drukkenskab, Bagvaskelse, daarlig Snak ja endog Udskjelden. Ved mange Kirkeforstanderskaber var det Brug, som Forberedelse til den hellige Nadvere, at udnævne et Antal af de Ældste til Forligsdommere, der skulde opfordre saadanne Medlemmer af Menigheden, som levede i Uenighed med hinanden, paa en bestemt Dag at møde for dem, for at underkaste sig deres mindelige Kjendelse. Kirkeforstanderskaberne vare ikke mindre virksomme i Henseende til Tilsynet med deres egne Medlemmer. Ved Tiltrædelsen af deres Embede maatte disse sværge at ville iagttage Statuterne for Forstanderskabet, og i hvert Aar blev een Dag bestemt til at holde Censur over Medlemmerne. Ved denne maatte de Geistlige, de Ældste og Diakonerne, den ene efter den anden, træde til Side hvorpaa hans Opførsel, saavel i tjenstlig som i personlig Hen-

Digitized by Google

seende, blev prøvet af de Andre, og han, efter Udfaldet af denne Undersøgelse, blev enten roest eller formanet eller dadlet.

„I nogle Tilfælde," siger Dr. M'Crie i hans Knox's Levnet, 2. D. S. 251., „turde det være, at de skotske Reformere dreve deres Strenghed mod Overtrædere til Overmaal; men denne Strenghed var dog i hvert Tilfælde bedre end den farlige Slaphed eller rettere den fuldstændige Bortfalden af al Kirketugt, som efterhaanden havde indsneget sig næsten i alle Kirker, som kalde sig protestantiske. Den samvittighedsfulde Ængstelighed, hvormed vore Forfædre undgik Samfund med dem, der havde overtraadt Sædelighedens Love, er langt at foretrække for den i vore Dage herskende Brug, hvorefter de Lastefulde lettelig erholde Adgang til de Dydiges Selskab.

Efterat Skotland saalænge havde været sønderslidt ved feudale Factioner, gaves der paa Reformationens Tid neppe Noget, som kunde fortjene Navn af offenlig Retspleie. Enhver ærgjerrig Adelsmand var villig til at beskytte de meest notoriske Forbrydere for at forstærke sit Følge ved Tiltrædelsen af vilde, lovløse og samvittighedsløse Tilhængere. Upartiskhed i Retspleien og Understøttelse af Forbrydelser fandt ikke Sted under en saadan Tilstand, ja var ikke engang mulig, og den katholske Klerus, selv ligesaa tøilesløs og uretfærdig som Folket eller de Adelige, havde ingenlunde været tilbøielig til at række Haanden til Udstedelse eller Fuldbyrdelse af Love, efter hvilke den vilde kunne blive dømt og straffet. Det var derfor aldeles nødvendigt, at Skotlands reformeerte Kirke traf mere afgjørende Forholdsregler, ikke blot til Underviisning i den evangeliske Sandhed, men ogsaa til at undertrykke Laster og Usædelighed, saavidt dette paa nogen Maade lod sig gjøre indenfor dens Omraade, og i disse Forholdsregler at gaae langt videre, end det under en mere regelret Samfundstilstand havde været fornødent eller ønskeligt. Men desuagtet tillod den skotske Kirke sig aldrig

Digitized by Google

at forsøge paa at give Forskrifter med Hensyn til borgerlige Anliggender, og ligesaa lidt paakaldte den den verdslige Magt, for at tilsjende borgerlige Straffe, og ved dem at skaffe Haandhævelsen af den reenkirkelige Disciplin Eftertryk og Virkning.

Dette var Grundtrækkene i et System, som i det Hele endnu den Dag i Dag kommer til Anvendelse i Skotland, og ved hvis Udarbeidelse Reformatorerne stræbte saa nøie som muligt at efterligne den ældste christne Kirkes Forbillede, medens de i alle underordnede Enkeltheder af dens Forfatning og Kirketugt havde Apostelen Regel for Øie: „Lader alle Ting hos eder foregaae i Kjærlighed" (1 Kor. 16, 14). Omendskjøndt der til Iværksættelse af deres Kirkeforfatning endnu manglede Statens Samtykke, saa erklærede de dog den Grundsætning: „at det tilkommer Folket saavelsom enhver enkelt Menighed at vælge sine egne Geistlige" for et paa Guds Ord beroende Fundamentalprincip for deres Kirkeforfatning. I Virkeligheden har den skotske Kirke ligefra sin Barndom af væsenligt og fortrinsviis været en Folkets Kirke; Folkets Interesser bleve ved alle dens Indretninger paaagtede; og Folket fra sin Side følte, da det selv væsenligt havde medvirket til Kirkens Opbyggelse, en inderlig Interesse i dens Vedligeholdelse. Det vandede sin kjære Kirkes Rødder med sit Blod, og da den var voxet op til et stort Træ og det var forundt Folket at boe under dets Grenes Skygge, betragtede det sin Kirke med den ædle Selvfølelse, at det hele Folk havde Andeel i sin Kirkes Fortrin, og at dets eget Tarv var paa det Inderligste forbundet med dens. I den store Masse af det skotske Folk slog hiint System, og endnu mere den i Reformatorernes Troesbekjendelser udtalte evangeliske Sandhed, dybe Rødder, og frembragte — som ikke alene den senere, over et Aarhundrede vedvarende Kamp, men ogsaa hele den følgende Tid indtil den Dag idag beviser — de herligste Frugter.

„De skotske Reformatorer, siger Th. M'Crie, er det ofte

blevet forekastet, at en sygelig Uvillie imod Pavedømmet foranledigede dem til at fjerne ikke blot Misbrugene og Fordærvelserne i den romerske Kirke, men ogsaa Alt, hvad der bar Præg af Værdighed i dens Gudstjeneste og af Hensigtsmæssighed i dens Bestyrelse, og at gjøre Skotlands Kirke saa nøgen og usmykket som dets Bjerge. Vi indrømme dette; men, da de vare komne til den Overbeviisning, at den romerske Kirke var Antichristen i den hellige Skrift, maatte det være deres ivrigste Bestræbelse, fra deres egne kirkelige Indretninger at holde Alt borte, hvad der havde endog blot den mindste Ligdeb med de Træk, som vare charakteristiske for hiin. Og de gjorde dette i samvittighedsfuld Lydighed mod den Befaling: „gaaer bort fra hende, mit Folk, at I ikke skulle blive deelagtige i hendes Synder, og at I ikke skulle rammes af hendes Plager" (Aabenb. 18, 4). Men vi nægte, at nogetsomhelst Punkt i Læren eller Forfatningen er blevet forkastet, blot forbi det paastodes af den romerske Kirke. Hvad den udvortes Værdighed angaaer, da ville vi opfordre enhver Kirke til at prøve, om den bedre end vore reformerende Forfædre kan opfylde den Forskrift: „Lader alt skee sømmeligen og med Orden" (2 Kor. 14, 40). Og hvad kirkelige Prydelser og geistlig Pragt angaaer, saa vil Folkenes Forestilling angaaende disse Ting være meget forskjellig, alt efter de Begreber, som de have om Prydelse og Værdighed. Angaae de kun verdslig Pragt, da forsmaaede den skotske Kirke at prale dermed; den forkastede Saadant som uforeneligt med den christelige Eenfoldhed og uværdigt for Christi Kirkes Herlighed. Men der gives en Ære, som kommer alene fra Gud; at udmærke sig ved denne, var dens Attraa, og det var, om vi saa tør sige, dens Stolthed, deri at overgaae alle andre Kirker. Grundlaget for dens Forfatning kan sammenfattes i de faa Ord: „Een er Eders Mester, og I ere alle Brødre." Da den ikke anerkjendte noget jordisk Hoved, forkastede enhver

Digitized by Google

Indblanding af jordisk Magt, optraadte den skotske Kirke som uafhængig Dronning og Christi ubesmittede Brud, og med Guds Ord, som Vidneskriftet om dens Rettigheder, i Haanden, pegede den paa den ophøiede Konge, som sad hos den guddommelige Majestæts høire Haand. I en saadan Stilling maatte det evangeliske Prædikeembede vække Ærefrygt. Og at dette er Tilfældet, derom vidner den Kjendsgjerning, at, medens de romerske Prælater med al deres udvortes Pragt sank i almindelig Foragt, formedelst deres Tyrannie hadede af Folket og formedelst deres Anmasselse foragtede af Adelen, saa fandt den jevne presbyterianske Pastor, som ydmyg men tro og troende udøvede sit Embedes Pligter, Ærbødighed og Kjærlighed hos alle Klasser af sin Hjord. Og at det ogsaa fremdeles vil blive saaledes, det tør man slutte af de Grundsætninger, paa hvilke Presbyterianismen er grundet, — disse saavel den sunde Menneskeforstands som den hellige Skrifts Grundsætninger, der, hvor meget de endog nuomstunder ringeagtes af Nogle, dog ved Guds Naade ville overleve den Fjendtlighed, som stræber efter deres Omstyrtelse, og blomstre i en Tilstand af endnu høiere Reenhed, end de nogensinde før, selv selv i Presbyterianismens seierrigste Tider, have havt, naar menneskelig Viisdoms og menneskelig Daarskabs priste Bygninger forlængst ere sunkne i Støvet."

Hvormeget ogsaa Opvækkelsen og Oplivelsen af den videnskabelige Aand og den almindelige Folkedannelse laae de skotske Reformatorer paa Hjerte, beviste de derved, at de, som vi have seet, strax med deres første Religionen og Kirken vedkommende Anordninger forbandt ogsaa Omsorgen for hine Interesser, en Omsorg, der fra den Tid af indtil den Dag idag er bleven kronet med de skjønneste Resultater, navnlig, hvad den almindelige Folkedannelse angaaer, som i intet andet Land i Europa. Videnskabeligt Liv og Stræben daterer sig overhovedet i Skot-

Digitized by Google

land først fra Reformationens Begyndelse, og udfoldede sig, især ved Buchanan, der ved denne Tid vendte tilbage til sit Fædreland, og endnu mere ved den, som Lærd og som Christen lige udmærkede, Andreas Melville, saa hurtigt, at Skotland i denne Henseende allerede i de sidste Decennier af det sextende Aarhundrede ikke blev overgaaet af noget andet Land i Europa.

For at udføre de ved Disciplinbogen tilsigtede vigtige Forholdsregler, krævedes der stadige Pengemidler, og som de rette Kilder hertil betragtede Reformatorerne naturligviis den gamle Kirkes Besiddelser og Indtægter, idet de dog tillige erkjendte Nødvendigheden af at lade de affatte Ihændehavere af de ophævede geistlige Præbender indtil deres Død beholde endeel deraf til deres Livsophold. Forfatterne af Disciplinbogen foreslog derfor, at den hele Kirkeformue nærmest skulde anvendes til Underholdning af de nye kirkelige Indretninger, idet de under denne Betegnelse sammenfattede Geistligheden, Skolerne og Fattigforsørgelsen. Men Indkomsterne af Bispedømmerne og af Kathedral- og Collegiatkirkerne, tilligemed de Legater til Klostere og andre religiøse Stiftelser faldende Renter, skulde anvendes til Underholdning deels af Universitetet deels af de Kirker, som fandtes indenfor hvert enkelt District.

Men andre og mægtige Fordringer paa Kirkeformuen bleve reiste fra Adelens og Godseiernes Side. Deres Forfædre havde ved store Gaver i Land og Penge forøget Kirkens Indtægter, og det var derfor meget naturligt, at, da de ved Reformationen fik Øinene op for den falske Forestilling, hvorved i forrige Dage Saameget af deres Formue var tilflydt Kirken, og efterat de kostbare Huusholdninger, som den ved hine Gaver mæstede romerskkatholske Geistlighed havde ført, vare forstyrrede, at da Godseierne gjorde Fordring idetmindste paa en Deel af de hjemfaldne Besiddelser Men derved viste de en Grad af rovgjerrig Havesyge, som man neppe skulde have ventet af Mænd,

Digitized by Google

der havde taget en saa virksom Deel i Kirkens Reformering. Allerede i længere Tid havde Adelen kastet et lysteut Øie paa den romersk-katholske Klerus's rige Indtægter, og da under det Parlamentsmøde, som vi tidligere omtalte, denne Gjenstand ved det der ligeledes omtalte Bønskrift var kommet i Bevægelse, viste Flertallet af Adelen, af hvilken en Mængde Medlemmer tidligere havde omfattet Reformationens Sag med Varme, deres Havesyge. Mange Adelsmænd havde ved Opbævelsen af Bispedømmer og Abbedier egenmægtigen sat sig i Besiddelse af disse Posters Indtægter og Jordeiendomme, enten tilsyneladende ifølge retlige Grunde (som skjenkede af deres Forfædre) eller ligefrem ved Roverie. Andre havde i sin Tid forpagtet disse Indkomster af den synkende Klerus for ringe Summer, og vægrede sig nu ved at give det, de havde revet til sig, fra sig til Bedste for Kirken og Skolen.

Men den nystiftede Kirke var endnu ikke doteret; dens Geistlige bleve kun meget sparsomt underholdte af Folkets Velvillie og ved Hjælp af nogle Personer af de høiere Stænder, som havde optaget dem i deres Huse; derfor drev Knox og hans geistlige Brødre alvorligen paa, at der skulde forbeholdes en betydelig Deel af den kirkelige Formue, for at kunne underholde et tilstrækkeligt Antal Geistlige i hele Landet, saavelsom til Hjælp for de Fattige, til Vedligeholdelse af Universiteterne og til Oprettelse af Skoler. Endelig, efter store Vanskeligheder, kom Geheimeraadet 1561 til den Beslutning, at de geistlige Indkomster skulde deles i tre Dele, af hvilke de to skulde gives de assatte Prælater for deres Livstid og efter deres Død tilfalde Adelen, men den tilbageblivende Trediedeel deles imellem Hoffet og den protestantiske Geistlighed. „Fortræffeligt!“ raabte Knox, da han erfarede denne Anordning, „dersom dette fører til noget Godt, saa maa jeg mangle al Indsigt. To Trediedele seer jeg ligefrem givet til Djævelen, og den sidste Trediedeel

Digitized by Google

deelt imellem Gud og Djævelen. Hvo vilde vel troe, at Joseph, da han regerede i Ægypten, skulde have ladet sine Brødre, som vare reiste til ham for at hente Levnetsmidler, vende hjem med tomme Sække? O, I lykkelige Djævelens Tjenere og elendige Jesu Christi Tjenere, dersom der ikke efter dette Liv Helvede og Himmel!"

Geheimeraadet udnævnede, efter hiin Beslutning, nogle Personer til at bestemme de Summer, som skulde tilflyde Hoffet og Geistligheden, saavelsom de Lønninger, der skulde betales til de enkelte Geistlige. De til dette Øiemed udnævnte Embedsmænd dannede en egen Autoritet (Court of Modification), og vare kun altfor tilbøielige til at imødekomme de fra Dronningens Side i saa Henseende stillede Fordringer, medens de til de Geistlige bevilgede Summer bleve ligesaa slet betalte, som de i sig vare utilstrækkelige. „Hine stumme Hunde, Biskopperne, sagde Knox, havde ikke nok i 10,000; men Christi Tjenere, som prædike Evangeliet, maae nøies med 100 Mark; hvor kan Saadant taales!"

Men der var endnu en anden Grund, foruden den unge presbyterianske Kirkes Fordringer paa den henfarne romerske Kirkes Efterladenskab, til at den første Disciplinbog af en stor Deel af Adelen blev betegnet som „et fromt Indfald", et æventyrligt Udkast, der vistnok viste Reformatorernes gode Hensigter, men var aldeles upraktisk. Denne Grund laae i de deri indeholdte disciplinariske Forskrifter. Hine Fordringer saavelsom disse Forskrifter vare Hovedaarsagerne til den senere opstaaende Forbindelse mellem Adelen, som hidindtil havde holdt sig adskilt fra Hoffet, og dette imod de, deres Kirkes Rettigheder standhaftigen forsvarende, reformeerte Geistlige. Jo mere Adelen efterhaanden vænnede sig til de letfærdige Sæder, som herskede ved Maria Stuarts, efter det usædelige fransk-

Digitized by Google

dannede Hof, desto mindre var den tilbøielig til at underkaste sig Disciplinbogens strenge og rene Sædelighedsforskrifter.

Politiske Tildragelser havde paa denne Tid stor Indflydelse paa Skotlands og den skotske Kirkes Anliggender, og de maae derfor omtales her med et Par Ord. Den unge Konge af Frankerig Frants II., Dronning Maria Stuarts Gemal og i denne Egenskab ogsaa anerkjendt som Konge af Skotland, var død den 4de December 1560, og Maria havde øieblikkeligt tabt al Indflydelse ved det franske Hof. Hun blev derfor tilbøielig til at vende tilbage til Skotland, som hun ikke havde seet siden sin Barndom. Hendes naturlige Broder Jacob Stewart blev af det skotske Parlament sendt til Frankerig, i det Haab at han vilde kunne stemme hende gunstig for den reformeerte Kirke. Men samtidigt havde det romersk-katholske Parti i Skotland sendt Lesly, senere hen Biskop af Roß til Dronningen for at varetage sine Interesser. Dette Parti var endnu dengang, saavel i Antal som i Magt, ingenlunde ubetydeligt; det var vel veget for Strømmen, men biede længselsfuldt paa Leilighed til at indvikle Landet i nye Borgerkrige for at gjenoprette den gamle Kirke. Maria viste ingen synderlig Tilbøielighed til at begunstige Reformationen; men hun syntes at sætte stor Tillid til sin Broders politiske Skarpsindighed, og overdrog ham derfor, da han i Mai 1561 vendte tilbage til Skotland, Regentskabet over Kongeriget indtil hendes Ankomst, som var beregnet til nogle Maaneder senere.

Før Maria Stuarts Tilbagekomst blev den anden Generalforsamling holdt den 27de Mai 1561 i Edinburg. Dens Forhandlinger vare fornemmelig rettede paa at erholde Stadfæstelse af flere i Disciplinbogen indeholdte Bestemmelser i Henseende til Undertrykkelse af det „katholske Afguderi“ og til

Digitized by Google

Omsorgen for de protestantiske Prædikanters Underholdning, hvilken Stadfæstelse ogsaa blev givet af det, i Overeensstemmelse med den Edinburgske Fredstractat dannede, Regentskabsraad.

Den 19de August landede den, endnu ikke 19 Aar gamle, Dronning Maria Stuart i Leith, og blev saavel her som i Edinburg modtaget af Folket med alle Tegn paa velvillig Loyalitet. Kort efter hendes Ankomst udstedte hun (den 25de August) igjennem Geheimeraadet en Act, hvorved vel „alle Handlinger og Foretagender til Forandring eller Undertrykkelse af den ved hendes Ankomst forefundne Tilstand i Henseende til Religionen bleve forbudte under Dødsstraf," men det tillige befaledes, „at de Personer, som hørte til Dronningens franske Følge, skulde beskyttes i deres religiøse Skikke, og at Ingen maatte tillade sig af nogensomhelst Grund at gaae tumultuarist frem imod dem." Den første Deel af denne Bestemmelse kunde betragtes, om ikke som en formelig Sanctionering, saa dog som en Anerkjendelse af den i Skotland stete Reformation; men, uagtet Dronningen ogsaa valgte alle sine Raadgivere blandt de protestantiske Adelsmænd, og holdt de faa Katholske, navnlig Erkebiskoppen af Hamilton, borte fra sin nærmere Omgang, saa kunde dette dog ikke forjage Bekymringerne for de mere klartskuende Protestanter, som allerede iforveien havde seet hendes Ankomst imøde med Mistænkelighed, idet de kun altfor vel erindrede sig hendes Moders dybe Forstillelseskunst, og kun altfor godt kjendte den rasende Fanatisme hos hendes Onkler, Hertugen af Guise og Cardinalen af Lothringen, under hvis Auspicier hun var bleven opdraget i blind Hengivenhed til Pavedømmet og til vilkaarlig Magt.

Disse Onkler havde ogsaa, førend Maria forlod Frankerig, anvendt alle Midler for at indtage hendes Sind imod Protestanterne og fylde hende med Had imod den af hendes

Digitized by Google

Undersaatter antagne Troeslære. Som et villigt Redskab for en snu Politik, var det fra Barndommen af blevet indprentet hende, at sætte sin Berømmelse i at føre sit Kongerige tilbage til Lydighed imod Rom, og, i Forbund med de katholske Fyrster paa Fastlandet, at medvirke til Udryddelse af Kjetteriet. Disse Fordomme og Planer bragte hun med til Skotland, og hun hang ved dem sit hele Liv igjennem med den ubøieligste Haardnakkethed. Imidlertid temporiserede hun i nogen Tid, efterdi Protestanterne vare i Besiddelse af al Magt i Kongeriget; men hun var bestemt paa at gribe den første gunstige Leilighed til at omstyrte Alt, hvad der i religiøs Henseende var skeet i Skotland, og at gjenoprette den romerske Katholicisme. Den uafbrudte Forbindelse, som hun underholdt med sine Onkler saavelsom gjennem Jesuiterne med Paven, havde intet andet Maal, og hun forsømte ingen Leilighed til at bevidne den Sidste, saavel umiddelbart som gjennem Cardinalen af Lothringen, sin Afsky for det protestantiske Kjetteri og sit faste Forsæt, „heller at offre sit Liv end at samtykke i noget, som kunde tilføie den hellige (romerske) Kirke Skade.“ Og dette gjorde hun paa samme Tid, som hun ved enhver Leilighed offentligt gav sine protestantiske Undersaatter de bestemteste Forsikringer om ikke at ville foretage sig noget til Skade for deres Tro.

Som om Maria vilde benytte den første Leilighed, der tilbød sig, til at vise sin egen Tro og sin Ringeagt for de i forrige Aar tagne Parlamentsbeslutninger, gav hun, istedetfor i Stilhed, altsaa med Undgaaelse af offentligt Anstød, at glæde sig ved sin Kirkes gudstjenstlige Skikke, Befaling til at træffe de nødvendige Forberedelser til næste Søndag at holde en høitidelig Messe i Capellet i Holyrood-House. Men Afholdelse af Messen var, som man vil erindre sig, ved en Act af det sidste Parlament strengt forbuden, og havde ikke offentligt

Digitized by Google

fundet Sted siden Borgerkrigens Tilendebringelse. Dette høist uvise Skridt af Dronningen opvakte derfor Folkets Harme i den Grad, at det kun ved den meget yndede Lord Jacob Stewart's Bestræbelser lod sig afholde fra at gjøre aaben Opstand imod hvad det betragtede som en Krænkelse saavel af Guds som af Nationens Love.

Ogsaa Knox gjorde sig, deels for at vedligeholde den offentlige Roligbed og Orden, deels for ikke at fornærme Dronningen strax ved hendes Fremtrædelse i Landet, Umage for ved sin Indflydelse at dæmpe Folkets stormende Opbrusning. Men hans Anskuelse om Sagen selv var den samme som hine Ivreres, og derfor forsømte han ikke i en Prædiken paa samme Søndag offentligt at udtale sig i denne Aand, idet han sluttede samme med de Ord: „En eneste Messe er mig forfærdeligere, end om 10,000 bevæbnede Fjender vare landede i en eller anden Deel af Kongeriget i den Hensigt at undertrykke hele Religionen; thi i vor Gud have vi Kraft nok til at modstaae alle fjendtlige Skarer; men, dersom vi byde Afguderiet Haanden, saa vil sikkerlig Guds Nærværelse og Beskyttelse forlade os, og hvad skal der da blive af os!"

Men, om ogsaa de mere alvorligt sindede Protestanter ved den Maade, hvorpaa Maria ved hiin Anordning gav sin Beslutning tilkjende, at trodse Alt, hvad der var skeet imod Pavedømmet og til Fordeel for den reformeerte Tro, følte sig dybt krænkede i deres helligste Interesser, saa fattedes det dog ikke paa Saadanne, som tænkte mildere derom. Mange blandt Folket, grebne af en pludselig Loyalitetsiver, som den yndige unge Dronnings Tilstedeværelse indgjød dem, begyndte at retfærdiggjøre hende, og erklærede, at de havde besluttet at beskytte hende i Udøvelsen af hendes egen Religion. Selv Congregations-Lorderne, omendskjøndt i Begyndelsen yderst opbragte over Dronningens Adfærd, havde neppe erholdt Adgang til

hende, førend de, formildede og smigrede ved den elskværdige Fyrstindes smukke Taler, begyndte at køles i deres religiøse Iver. Virkningen af disse Forvandlinger skildres af en skotsk Forfatter fra hiin Tid paa følgende Maade: „Enhver, som første Gang gik til Hoffet, anklagede dem, der havde været der før ham; men, naar han selv havde opholdt sig der i nogen Tid, kom han ligesaa sagtmodig tilbage som hine. Campbell af Kinyeancleugh, en lunefuld Mand, som var meget ivrig for Reformationens Sag, sagde til Lord Ochiltree, da han mødte ham paa Veien til Hoffet: „Mylord, I kommer nu sidst af alle, og hos Eder er, som jeg mærker, Ilden endnu ikke gaaet ud. Men jeg frygter for, at I naar man har besprængt Eder med Hoffets Vievand, vil blive ligesaa spag som de Andre. Jeg har nu været her i fem Dage; i Begyndelsen hørte jeg ikke Andet, end: bort med Messen, hæng Præsterne op; men, efterat de havde været to eller tre Gange i Holyrood-House, var det forbi med den hele Iver. Jeg troer, at der stikker nogen Troldom derunder, som forhexer Folk."

Een Mand var der dog, hvem hverken Hoffets Smigrerier eller hans Venners Frafald kunde bevæge til at blive sin Overbeviisning utro, eller til at køles i sin Iver for Reformationens Sag, og det var Johan Knox.

Overbeviist som han var om, at Guds umiddelbare Hjælp understøttede hans reformatoriske Bestræbelser, forkastede han, i Kraft af denne Tro, den vanhellige Indblanding af verdslig Viisdom i den hellige Kamp, især naar den førte til den Forbrydelse, at bære over med Handlinger, hvilke han betragtede som en Krænkelse af dens Love, der alene kunde skjenke Seiren. „Saadanne Meninger og Handlingsgrundsætninger", siger Hetherington, „kaldes, som vi vel vide, af denne Verdens Vise og Lærde, Philosopher og Statsmænd, fanatiske; men den

Digitized by Google

Christne kjender deres Sandhed, og den tænkende Historieskriver vil erkjende deres Realitet saavelsom deres Værd."

Knox's Adfærd imod Maria Stuart er af mange Forfattere, selv saadanne, hvem det Evangeliums Sag, som han tjente saa tro og ivrigt, ikke var ligegyldig, bleven dadlet som zelotisk-streng; man er endog gaaet gaaet saa vidt, at undskylde ikke blot hendes Forhold til den presbyterianske Kirke, men endog de svære sædelige Forvildelser, hvori hun gjorde sig skyldig, med den puritanske Strenghed, hvormed især Knox traadte hende imøde. Men, om man endogsaa er langt fra at ville billige hans Adfærd mod Dronningen i alle Henseender, især forsaavidt som han gjorde mange af hendes, for Religionens, Sædelighedens, ja endog den menneskelige Klogskabs Domstol forkastelige, Handlinger til Gjenstand for Irettesættelse paa Prædikestolen, bør man dog ikke lade Eiendommeligheden af Tiden, Omstændighederne og begges Stilling til hinanden, der i høi Grad undskylder denne Adfærd, ude af Agt.

Vi troe ikke at kunne charakterisere dette gjensidige Forhold imellem Knox og Maria Stuart mere træffende, end ved det, som Dr. Sack*) siger desangaaende:

„Maria var for usand og for verdsligsindet, til paa den ene Side at kunne blive greben af den evangeliske Reenhed i hendes Lands Kirkes Lærdomme og Sæder, og paa den anden Side til at kunne forskaffe sin egen Kirke den Agtelse og Tolerance igjen, som en Fyrstinde af en værdig sædelig Charakteer, selv under disse vanskelige Omstændigheder, vel havde kunnet opnaae. Thi hvorledes viser Dronningen sig for os ligeoverfor den sædelige Alvor, der havde grebet den store Flerhed af Nationen? Var det maaskee blot protestantiske Prædikanters Stivhed eller en overdreven Strenghed hos et

*) Die schottische Kirche. I. S. 51 v. flg.

Digitized by Google

Folk, som flyede Forlystelser, der traadte hende imode? Ingenlunde, dette var ikke engang den fremherskende Charakteer ved den daværende Protestantisme, men meget mere en levende Glæde ved den evangeliske Lære, og en christelig Attraa, idetmindste hos Middelstanden og en Deel af de høiere Stænder, efter at lade et renset Liv fremgaae af Troen paa Guds Søn. At Dronningen, stillet midt iblandt et Folk, der var grebet af en saa ædel Bevægelse, forblev urørt, er vist et stærkt Beviis for den verdslige Maade, hvorpaa hun opfattede Troen. Hvad stillede hendes Hof da imod Presbyterianernes Strenghed? Men en renere, en forsonende Dannelse, som godtgjorde sin Ægthed og sin christelige Charakteer ved Aandens Oplysning og ved Sædernes Renselse? Ingenlunde, men i dets Sted Maskerader og Falkejagter, paa hvilke den slette Sædernes Frihed, som herskede ved det daværende franske Hof, udøvede sine lokkende og vildledende Virkninger paa den skotske Adels Ungdom, der var kun altfor villig til at lade sig forføre.

Ligeoverfor Maria staaer Knox med sin Jernfasthed og sin streng christelige Overbeviisning. Omendskjønt der er Mange, som troe, at det især er i dette Forhold, at Knox har udviklet sin Sjels trodsige Haardhed, saa er dette dog kun forsaavidt sandt, som disse Charakteertræk bleve mere synlige ligeoverfor Dronningen, men det Fremherskende var ogsaa her Kjærlighed til Sandhed og ubøielig Fasthed i Villien paa den engang for Ret erkjendte Vei. Denne mægtige Charakteer, den sande Repræsentant for Folkets Tænkemaade efter dets religiøse Gjenfødelse, var vistnok mere staalhærdet ved en trængselsfuld Tids Kampe og Lidelser end modnet og dannet ved Theologie og Litteratur, og i denne Henseende staaer han tilbage for de fleste af Fastlandets Reformatorer, ligesom han navnlig ikke kan maale sig med Luther i Henseende til Tankernes Rigdom og Dybde, og i sjelfuld Trohjertighed i Skriftens

Digitized by Google

Opfattelse. Men hans Ligemand er han i Henseende til Modet for det guddommelige Ords Sandhed, i Henseende til Glæden ved den rene Erkjendelse af Christus og hans Frelse, og han overgaaer ham med Hensyn til Indsigt i Kirkens legemlige og politiske Forhold. Knox var aldeles skabt til folkelig Prædikant, i storartet prophetisk Alvor og handlende Kraft. Han var Sjelen i det protestantiske Parti, og Oprettelsen af en reen, skriftmæssig Gudstjeneste, Udbredelsen af Christi Ære i Kirkens Medlemmers Hjerter og af et for Laster og Guds Navns Vanærelse renset Folkeliv var den glødende, ja den eneste Attraa i hans stærke Sjel. Denne var ogsaa Kilden til hans Forhold mod Dronningen, og overbevist som han var, om at Deeltagelsen i Messen, saaledes som han engang saae denne for sine Øine, satte hendes Sjels Frelse i Fare, sagde han hende, med sand Kjærlighed til hendes bedre Væsen, den fulde Sandhed, naar hun lod ham kalde. Hans Holdning i Samtaler med hende er, naar vi ikke glemme Tidens Samtaletone og Sæder, ingenlunde raa; den er aldrig uden Værdighed, om end det Rue og Skarpe hos en streng Mand i Embedsforhold næsten aldrig forlod ham."

Til denne fortræffelige Charakteristik føie vi endnu nogle Bemærkninger med Hensyn til en Bebreidelse, som dog ikke træffer Knox alene, men, som vi senere skulle faae at see, ogsaa mange andre af de meest udmærkede presbyterianske Geistlige i Skotland efter ham, nemlig, at de offenligt paa Prædikestolen med ofte meget skarpe Ord dadlede enkelte Handlinger af Herskeren, om hvis Uchristelighed og Fordærvelighed for Kirken de vare overbeviste *). Til de charakteristiske Eien-

*) Paa den Uforfærdethed, hvormed Knox, ligeoverfor jordiske Magthavere, troede at være ligesaa forpligtet som berettiget til at yttre sig fra Prædikestolen, havde han allerede under sit Ophold i England givet Beviser. Da han engang, som Kong Edwards Capellan,

Digitized by Google

dommeligheder ved den katholske Kirke, ligefra dens Reformationstid af, hører en ualmindelig stor, aldrig dog paa Evangeliets Bekostning fremtrædende, Ærbødighed for den Gamle Pagts hellige Skrifter, i høiere Grad maaskee, end den nogensinde fandt Sted i den tydsk protestantiske Kirke. Som det var en, i Kjød og Blod overgaaet, Forestilling hos de skotske Presbyterianere, at de af dem til deres Kirkes Opretholdelse sluttede Forbund (Covenants), lig Israels Forbund med Jehova, vare Forbund indgaaede med Gud selv, saa anvendte de ogsaa gjerne de Forjættelser, Trusler og Tilskikkelser, som vare blevne det gamle Forbundsfolk tildeel, paa sig. Dybt fortrolige med de gamle Propheters Aand, som de vare, laae, under de stadige Kampe, hvori de befandt sig overfor deres jordiske Herskere for mange kraftige presbyterianske Geistlige den Fristelse meget nær, at de ansaae sig ikke blot berettigede men forpligtede til, ligesom hine Guds Mænd i Oldtiden havde i Herrens Navn holdt Dom over Israels og Judas ugudelige Konger, paa lignende Maade offentligt fra Prædikestolen at yttre sig over Handlinger af deres Konger, som syntes dem at staae i klar Modsigelse med Kirkens og dens usynlige Overhoveds

prædikede for denne, og Lord-Kantsleren tilligemed Lord-Skatmesteren vare tilstede, Mænd, hvis Indflydelse paa de offentlige Anliggender, og især paa Kirkens, han betragtede som høist fordærvelig, havde han til sin Text valgt de Ord: »Den som æder mit Brød, træder mig med Fødder« (Joh. 13, 19). Man havde ofte seet, sagde han, at de fortræffeligste og mest gudfrygtige Fyrster havde været omgivne af falske og ugudelige Embedsmænd og Raadgivere. Saaledes havde Tilfældet været med Ahitophel under Kong David, med Sebna under Hiskia og med Judas under den Herre Jesus. »Hvor kan man da undres over,« sagde han, »om en ung uskyldig Konge bliver bedraget af listige, havesyge og ugudelige Raadgivere? Jeg frygter meget for, at det ogsaa gaaer her saaledes, at Judas gjemmer Pengene, Sebna er Skriver og Skatmester, og Ahitophel er Kantsler." — Denne dristige Frimodighed var imidlertid, som vi see af M'Crie (Life of Knox I. Note T.), ikke blot egen for Knox, men ogsaa for Edwards øvrige Capellaner.

Digitized by Google

Rettigheder, eller at bringe dem i alvorlig Fare. Vi maae vistnok dadle dette som en evangelisk Forvildelse, der imidlertid i Omstændighederne saavelsom i Nationens Stemning turde finde om ikke Retfærdiggjørelse, saa dog Undskyldning.

Da Dronningen erfarede, at Knox i sin Prædiken havde yttret sig om den af hende anordnede høitidelige Afholdelse af Messen, lod hun ham kalde til sig og havde en lang Samtale med ham. Hun bebreidede ham, at han lærte Folket en Religion, der var saa forskjellig fra den, som dets Fyrstinde bekjendte sig til. Knox svarede, at den sande Religion ikke havde sin Oprindelse og sin Autoritet fra Fyrster, men fra Gud, at Fyrster i dette Punkt ofte vare de meest vankundige, og at Undersaatterne ikke vare forpligtede til i deres religiøse Overbeviisninger og i deres Gudstjeneste at rette sig efter deres Herskeres Vilkaarlighed, idet han i saa Henseende henviste til Israeliterne under Pharao og til de første Christne under de romerske Keisere. „Ja", sagde Dronningen, „men ingen af dem hævede Sværdet imod sin Fyrste." „Desuagtet kan I ikke nægte, Madame, at de have gjort Modstand; thi Den, som ikke adlyder en Befaling, gjør paa en vis Maade Modstand." „Men de modstode ikke med Sværdet," svarede Dronningen. „Gud, Madame, havde ikke givet dem Magten og Midlerne dertil." „Troer I da", spurgte Dronningen, „at Undersaatter, som have Magt til at gjøre deres Fyrster Modstand, ogsaa tør gjøre dette?" „Naar Fyrsterne overskride de dem af Gud bestemte Grændser," svarede Reformatoren, „saa tør man upaatvivleligt gjøre dem Modstand, og det endog med Magt. Thi man skal ikke yde Fyrsterne større Ære, end Gud har befalet, at man skal yde Fader og Moder. Men en Fader kan blive anfaldet af Raserie, saa at han i denne Sindsforfatning vilde slaae sine Børn ihjel. Nu, Madame, dersom nu Børnene staae op, forene sig, gribe fat paa Faderen, fra-

Digitized by Google

tage ham hans Sværd, binde hans Hænder og indespærre ham, indtil Raseriet er forbi, troer Eders Majestæt da, at Børnene gjøre Uret? Ligesaa er det med Fyrsterne, naar de ville dræbe Guds Børn, som ere deres Undersaatter." *)

Da Maria hørte disse Ytringer, saa forskjellige fra dem, hun var vant til, stod hun i nogen Tid taus og bestyrtet. Endelig sagde hun: „Nu velan, jeg erkjender, at mine Undersaatter skulle lyde Eder og ikke mig." „Det forbyde Gud," svarede han, „men min Fordring er, at saavel Fyrsterne som Undersaatterne skulle lyde Gud; og troe ikke, Madame, at det med Urette fordres af Eder, at I skal adlyde Gud; thi ham er det, som gjør Folket til Fyrsternes Undersaatter; ja, Gud fordrer af Kongerne, at de skulle være saa at sige hans Kirkes Pleiefædre, og han befaler Dronningerne at være hans Folks Ammer." „Ja," sagde hun, „men det er ikke Eders Kirke, som jeg vil pleie; jeg vil beskytte den romerske Kirke, thi den er, tænker jeg, den sande Guds Kirke." „Eders Villie, Madame, er intet Beviis, og ligesaa lidt gjør Eders Mening hiin romerske Skjøge til Jesu Christi sande og ubesmittede Brud." Han tilføiede, at han var villig til at bevise, at den romerske

*) Vi behøve vel neppe at bemærke, at disse og lignende Ytringer af den skotske Reformator, ligeoverfor hans retmæssige Dronning, afgjort maae misbilliges, og ialtfald kun kunne nogenlunde undskyldes fra det oven antydede Synspunkt. En Christen, selv om han i Guds Navn taler til sin jordiske Herfker, eller troer at tale som et Guds Sendebud, var han endog en anden Elias, er i denne Henseende ikke henviist til hiin store Prophets Exempel, men skal ogsaa i den Henseende, som overalt og altid, følge sin Frelsers ophøiede Forbillede. Vi finde ikke, at Han, hvem al Magt er given i Himlen og paa Jorden, og ved hvem det er givet at Kongerne herske, dengang han i Tjener-, ja i Misdæderskikkelse stod for Pilatus, for Herodes eller for det høie Raad, ved noget Ord tilsidesatte de Hensyn, som vi til alle Tider og under alle Omstændigheder ere de af Gud over os satte jordiske Magthavere skyldige; og det Samme see vi hos Paulus, da han forsvarede sig for Kong Agrippa, eller for Landshøvdingerne Felix og Festus.

Digitized by Google

Kirke i de sidste 800 Aar var udartet længere fra den rene, af Apostlene lærte Religion, end den jødiske Kirke dengang, da den korsfæstede Guds Søn, var afvegen fra de Bud, som Gud havde givet den ved Moses. „Min Samvittighed siger mig det Modsatte," svarede Dronningen. „Samvittighed, Madame, fordrer Indsigt, og jeg frygter, at den rette Indsigt er hvad der fattes Eders Majestæt." „Men jeg har saavel hørt, som læst det." „Dette var ogsaa Tilfældet med Jøderne, som korsfæstede Jesus Christus; de læste Loven og Propheterne og hørte dem udlægges paa sin Maade. Har I vel nogensinde hørt nogen Anden om disse Ting, end Saadanne, hvem Paven havde tilladt det? Og disse ville sikkert ikke sige noget til Nedsættelse for deres egen Stand." „I udlægger Skriften paa Eders Maade," sagde Dronningen undvigende, „og Hine paa en anden Maade; hvem skal jeg troe, og hvo skal være Dommer derover?" „I skal troe Gud, som taler klart i sit Ord," svarede Reformatoren, „og mere end Guds Ord lærer Eder, skal I hverken troe den Ene eller den Anden. Dette Ord er i sig selv klart og tydeligt; thi, naar et eller andet Sted synes at være dunkelt, forklarer den Hellige Aand, som aldrig er i Modsigelse med sig selv, det tydeligere paa andre Steder, saa at kun Den, der haardnakket forhærder sig mod Sandheden, kan være i Tvivl." Efterat Dronningen endnu havde yttret Adskilligt, sagde hun, at, omendskjøndt hun ikke var i Stand til at stride med ham med Grunde, kjendte hun dog En, som vel skulde vide at svare ham. „Give Gud," svarede Knox ivrig, „at den lærdeste Papist i Europa var tilstede, for, med Eders Majestæts Tilladelse, at paatage sig Beviisførelsen, og at I da indtil Enden vilde høre paa Forhandlingen!" „Godt," sagde hun, „det Ønske kunde I faae opfyldt førend I tænker." „Visselig," sagde Knox, naar jeg nogensinde i mit Liv seer det Ønske opfyldt, vil det være tidligere, end jeg havde tænkt det; thi de

uvidende Papister kunne ikke raisonnere med Taalmodighed, og de lærde og snue Papister ville aldrig møde her for Eders Majestæt, for at see Grundvolden for deres Religion undersøgt. Naar I lader mig see det Modsatte, vil jeg indrømme, at jeg har taget feil i dette Punkt." — Hermed endte denne usædvanlige Forhandling, og idet han anbefalede sig til Dronningen, sagde Knox: „Jeg beder Gud, at han vil lade Eders Majestæt være saa velsignet i dette Kongerige, som nogensinde Debora var det i Israels Rige."

Nogen Tid derefter, da Dronningen havde erholdt Efterretning om det i Vassy i Frankrig stedfundne Blodbad, hvorved hendes Onkel, Hertugen af Guise havde overfaldet en fredelig til Gudstjeneste forsamlet Menighed af Protestanter og nedsablet en Mængde af dem*), gav hun sit Hof et glimrende Bal, hvorved Dandsen varede til seent ud paa Natten. Knox yttrede sig fra Prædikestolen herom i strenge Udtryk. Han talte iblandt Andet om den slette Omgang og de daarlige Forlystelser, hvortil Fyrsterne saa gjerne hengave sig, idet de hellere beskæftigede sig med Dands og Musiceren, end med at læse og høre Guds Ord, og heller gave sig af med Spillemænd og Smigrere end med vise og alvorlige Mænd, af hvem de kunde lære noget Godt. Hvad Dandsen angaaer, sagde han, saa vilde han, endskjøndt han intetsteds i den hellige Skrift fandt den priist, og selv Profanskribenter havde kaldt den et Fagtespil, som sømmede sig mere for gale end for fornuftige Mennesker, dog ikke afgjort

*) Frants af Guise overfaldt med sine Folk i den lille By Vassy den 1. Marts 1562 Stedets Reformerte, da de, i Overensstemmelse med den dem, ifølge Forhandlingerne i Poissy, ved Edictet af Januar s. A. tildeelte Befoielse, i et Antal af 1200 havde forsamlet sig til Gudstjeneste i en Lade, netop medens de vare ifærd med at nyde den hellige Nadvere. Præsten, saavelsom 42 Mænd og Qvinder bleve myrdede, 116 saarede; de Øvrige frelste sig kun ved Flugten fra det almindelige Blodbad.

Digitized by Google

fordømme den, forudsat at de Personer, som hengave sig til den, derover ikke forsømte deres Stillings Pligter, og dernæst, at de ikke, lig Philisterne, dandsede af Glæde over Guds Børns Ulykke; thi, naar de gjorde sig skyldige i Saadant, vilde deres Lyst snart forvandle sig til Jammer.

Dronningen erholdt Efterretning om denne Prædiken, med mange overdrevne Tilsætninger, og hun lod derfor Knox befale øieblikkelig at møde for sig. Opfordret til at forsvare sig, sagde han, at det syntes, som om man ikke havde foredraget hans Ytringer ganske rigtigt for hende, og, for at bevise hende dette, vilde han, dersom hun tillod det, gjentage for hende sin Dagen iforveien holdte Prædiken, saa nøiagtigt som det var ham muligt. Maria blev saaledes, hvor ukjært det end monne have været hende, nødsaget til engang at høre en protestantisk Straffeprædiken. Denne havde imidlertid den, idetmindste tilsyneladende, gunstige Virkning, at hun, da han havde endt, sagde til ham, at han, naar han for Fremtiden skulde høre Noget om hendes Opførsel, som mishagede ham, skulde komme til hende, hun vilde villig høre hans Formaninger. Knox gjennemskuede imidlertid let hendes Hensigt med dette Forslag, som aabenbart ingen anden var, end at afholde ham fra offenligt at yttre noget, der kunde være hende ubehageligt. Han svarede derfor, at han gjerne vilde gjøre hende Alt til Behag, hvad der var foreneligt med hans Pligter; dersom hun kunde være tilbøielig til at overvære hans offenlige Prædikener, vilde hun have Leilighed til at erfare, hvad der hos hende eller hos Andre behagede eller mishagede ham; eller, om det skulde behage hende at bestemme en Tid, hvor hun kunde høre det Væsenlige i den af ham offenligt forkyndte Lære, saa vilde det foraarsage ham den største Glæde, til den bestemte Tid at tjene Hendes Majestæt i saa Henseende. Men at komme for at vente i Forsalen og derefter faae Tilladelse til at

Digitized by Google

hvilke hende i Øret, hvad Folk tænkte eller sagde om hende, det vilde hverken hans Samvittighed eller hans Embedspligter tillade. Da han derpaa trak sig tilbage og med et mildt og roligt Aasyn forlod Gemakket, hørte han en af de i Forsalen staaende katholske Hofmænd sige til en anden: „han synes ikke at være bange.“ „Hvorfor skulde en Dames smukke Ansigt indjage mig Frygt?“ sagde han, betragtende dem med et sarkastisk Smil, „jeg har allerede seet mangen vred Mand i Øinene, uden derved at blive sat overdrevent i Frygt.“

Da den tredie Generalforsamling holdtes i December 1561, udeblev et betydeligt Antal protestantiske Lorder derfra, og, da man spurgte dem om Grunden dertil, yttrede Maitland af Lethington, at han havde Betænkeligheder om hvorvidt det var passende, at Man traadte sammen uden Dronningens Samtykke: „Spørgsmaalet er, om Dronningen tillader saadanne Forsamlinger.“ „Dersom Kirkens Frihed,“ svarede Knox, „skal afhænge af Dronningens Tilladelse eller Ikke-Tilladelse, saa kunne vi være visse paa, at vi ville blive berøvede ikke blot disse Forsamlinger, men ogsaa den offentlige Prædiken af Evangeliet. Dersom I tager Forsamlingernes Frihed fra os, saa tager I ogsaa Evangeliet fra os, thi hvorledes skal uden Forsamliger god Orden og Eenhed i Læren vedligeholdes?“ Da de fleste Adelsmænd og Baroner erklærede sig enige i denne Anskuelse, besluttede Forsamlingen at indskrænke sig til, gjennem nogle af deres Medlemmer, som stode Dronningen nærmere, at henstille til hende, om hun, dersom hun nærede nogen Mistanke med Hensyn til Forsamlingens Forhandlinger, vilde udnævne En til at bivaane dem. „Forsamlingerne,“ siger Knox, „kom sammen i Kraft af den indre Myndighed, som Christus har givet sin Kirke, og sluttede deres Arbeide, uden endog blot at ansøge om Statsmagtens Under-

Digitized by Google

stottelse. Saa tidligt allerede hævde den skotske Kirke Kongen af Zions Herskerrettigheder."

I Aaret 1562 see vi Greven af Bothwell, som senere erhvervede sig et saa sørgeligt Navn i Skotlands Historie, optræde, idet han paa denne Tid, ved hemmelige og aabenlyse Intriger mod den tidtnævnte Jacob Stewart, begyndte den Løbebane, der endte med Dronningens Fordærv og hans egen elendige Død i et dansk Fængsel.

Maria selv var, efter skotske Historieskriveres Mening, ikke fremmed for disse Intriger imod hendes Broder. Hun hævede ham vel, efterat han ved Vaabenmagt havde dæmpet en Opstand af den katholske Marquis af Huntly, hvorved Denne selv mistede Livet, til Greve af Murray; men hans religiøse Retning og de alvorlige Formaninger, som hun erholdt af ham, vare mere egnede til at indgyde hende Had end Kjærlighed til ham. Det antages for sikkert, at de, flere Gange paa denne Tid aabenlyst eller hemmeligt gjorte, Anslag mod Murray's Liv skete paa Guisernes Anstiftelse

I Henseende til de i dette Aar (1562) afholdte kirkelige Generalforsamlinger er kun at bemærke, at det blandt Andet besluttedes, at Excommunicationen ogsaa skulde kunne komme til Anvendelse mod Øvrigshedspersoner „som underkastede Christi Love ligesaavelsom Andre."

At dengang, efter et saa kort Tidsrum, de kirkelige Forhold i Skotland endnu ikke overalt vare ordnede i Overensstemmelse med Parlamentsbeslutningerne af 1560, kan ikke vække Forundring, naar man tager i Betragtning den paa hiin Tid overhovedet herskende Uorden i Landets Samfundstilstand og Bestyrelse. Mange romersk-katholske Sognegeistlige vare, uden formelig at have afsvoret Pavedømmet, fremdeles i Besiddelse af deres Embeder og vedbleve at fungere i samme. For at afhjælpe denne Misligheid, udstedte den i December 1562 sammentraadte

Digitized by Google

Generalforsamling en Act, hvorefter Ingen skulde kunne fungere i geistligt Embede, om hvem Kirken ikke havde overbeviist sig, at han havde den sande Tro, og som ikke var bleven prøvet og antaget af den vedkommende Superintendent, idet der tillige tilføiedes: „denne Beslutning gjælder saavel i Henseende til dem, der kaldes Biskopper, som i Henseende til Andre.“ Den samme Generalforsamling indrettede ogsaa Provindsial-synoder, som i Regelen skulde komme sammen to Gange om Aaret, med Beføielse til saavel at forflytte som til at ansætte Pastorer.

Medens Dronningen i August Maaned 1563 residerede i Stirling, holdt hendes i Holyrood-House efterladte Hoffolk deres katholske Gudstjeneste med større Offenlighed, end det selv under Marias Nærværelse før havde været Tilfældet, et Skridt hvortil især den protestantiske Adels daværende Uenighed med de Geistlige gav dem Mod. Indvaanerne af Edinburg fortrøde i høi Grad herpaa, og et Folkeopløb, som dog var ubetydeligt og ikke medførte skadelige Følger eller endog blot Fare for Nogen, fandt Sted. Meget overdrevne Rygter herom kom for Dronningens Øren, som erklærede, at hun havde besluttet ikke at ville vende tilbage til Hovedstaden, førend det foregivne Oprør var blevet afstraffet, og tillige befalede at sætte nogle af Deeltagerne i samme under Tiltale. Da Protestanterne i Edinburg ikke blot frygtede for, at den yderste Strenghed skulde blive anvendt mod de Anklagede, men at der ogsaa af deres Domfældelse skulde tages Anledning til at gjøre et fjendtligt Forsøg mod deres Religion, saa besluttede de, at Knox, i Overeensstemmelse med en af Generalforsamlingen for saadanne overordentlige Tilfælde meddeelt Fuldmagt, i Kirkens Navn og Hverv skulde udstede en Circulairskrivelse til de fornemste protestantiske Godseiere, for at opfordre dem til at give Møde paa den Dag da Retten skulde sættes. En Afskrift af denne

Digitized by Google

Skrivelse kom i Hænderne paa Biskoppen af Roß og ved Denne til Dronningen i Stirling. Hun meddeelte den til Geheimeraadet, som til hendes store Tilfredshed erklærede Skrivelsen for høiforrædersk, fordi Knox ulovligen havde sammenkaldt Undersaatter af Dronningen til Modstand mod en af hende anordnet Forholdsregel. Han blev derfor sat under Tiltale af Geheimeraadet.

Knox forsvarede sig for Geheimeraadet, efterat man Dagen iforveien forgjeves havde søgt at bevæge ham til at erkjende sig skyldig og anraabe Dronningens Naade, saa dygtigt og overbevisende, at han, til stor Ærgrelse for Dronningen og hendes Hoffolk, blev frikjendt af Fleertallet.

Paa den Generalforsamling, som sammentraadte i December samme Aar, blev, for at forebygge Forvirring i Forhandlingerne, første Gang en Moderator (Ordner eller Formand) udnævnt i Joh. Willocks Person.

I Juni Maaned 1564 fandt en Conferents Sted imellem de første protestantiske Statsmænd og Geistlige, med Hensyn til den af Kirken forlangte og udøvede Frihed til at yttre sig frimodigt fra Prædikestolen over enhver de offenlige Sæders Reenhed og Kirkens Velfærd angaaende Sag. Knox forsvarede med stor Iver Hovedpunkterne i sin Lære og sin egen i den Henseende brugte Fremgangsmaade.

Aaret 1565 begyndte med Tildragelser, som i Begyndelsen syntes at være af ringe Betydning, men som indeholdt Spirerne til stor personlig og national Ulykke. Mod Enden af det foregaaende Aar havde Matthæus Stewart, Greve af Lennox, efter et tyveaarigt Exil, erholdt Tilladelse til at vende tilbage til Skotland, og ham fulgte senere hans Søn Henrik Stewart, Lord Darnley. Lennox var ikke blot selv af kongelig Slægt, men havde ogsaa af Henrik VIII erholdt Dennes Niece Margarethe Douglas, Datter af hans ældste Søster, til Gemalinde.

Digitized by Google

Darnley var saaledes den nærmeste Arving saavel til den engelske som til den skotske Krone, eftersom de tvende Dronninger Maria Stuart og Elisabeth af England ingen umiddelbare Arvinger havde. Næsten fra første Øieblik af hun saae ham, blev Maria grebet af en heftig Lidenskab for denne unge Fætter. De af de protestantiske Lorder, som ikke stode under Hoffets Indflydelse, vare meget utilfredse over Dronningens Tilbøielighed for Darnley, fordi Denne stod i Mistanke for at være en hemmelig Tilhænger af den katholske Kirke, og de modsatte sig Ægteskabet med ham. Maria anvendte Alt for at udvirke Adelens Samtykke til hendes Formæling med Darnley. Hun lovede endog, at hun, saasnart det lod sig gjøre at sammenkalde Parlamentet, vilde meddele Parlamentsbeslutningerne af 1560 sin kongelige Sanction. Paa denne Betingelse erholdt hun Samtykke af den største Deel af Adelsmændene; men hendes Broder, Greven af Murray forblev fast ved sin Vægring, og Dronningen besluttede derfor hans Fordærv. Til den Ende kaldte hun den fra Hoffet forviste Greve af Bothwell, hans afgjorte Fjende, tilbage, og indsatte den tidligere imod Murray sammensvorne Familie Huntly igjen i dens tabte Titler og Godser, hvilket foranledigede ham til at forlade Edinburg. Efterat hun saaledes havde forstærket sit Parti, besluttede Maria, for at forekomme enhver Opposition, at paaskynde sin Formæling. Denne blev fuldbyrdet den 19 Juli 1565, og Darnley blev, uden forud indhentet Samtykke af Stænderne, proclameret til Konge.

Knox havde allerede iforveien indstændigen advaret Adelen for Følgerne, dersom den samtykkede i Dronningens Formæling med en Papistisk-Sindet, og han havde ikke kunnet afholde sig fra at udtale sine Bekymringer desangaaende offenligt fra Prædikestolen paa en Maade, som syntes endog de fleste blandt Protestanterne upassende.

Digitized by Google

De Virkninger, som de veltalende Foredrag, de indstændige Formaninger og de sønderknusende Bebreidelser af en saadan Prædikant som Knox frembragte hos den store Mængde, der trængte sig til hans Prædikener, kan ligesaa lidt undre os, som at den stolte og egenraadige Dronning, der levede midt imellem et Hofs Smigrerier og Forlystelser, som stedse blev mere tvilesløst, og ikke pleiede at tage Hensyn selv til sine viseste og meest begunstigede Raadgiveres Mening, kun saare nødig fandt sig i Reformatorens skaansellose Daddel. Hiin Prædiken, hvori Knox havde yttret sig om Fareme ved hendes Formæling med en Papistisk-Sindet, og hvorved hun følte sig paa det dybeste fornærmet, foranledigede hende til at kalde ham til sig, og denne Sammenkomst var mere stormende end de forrige. Den giver os et saa charakteristisk Billede af Knox, at vi ikke kunne afholde os fra at give en Meddelelse af den.

Aldrig var en Fyrste bleven saaledes behandlet som hun, udraabte hun lidenskabeligt; hun havde fundet sig i alle hans strenge Taler; hun havde anvendt alle Midler for at vinde hans Velvillie, „og dog," sagde hun, „kan jeg ikke blive fri for Eder; men, ved Gud! jeg skal vel engang blive hevnet." Ved disse Ord brød hun ud i en Strøm af Taarer. Efterat hun igjen havde faaet sig noget, begyndte Knox med stor Rolighed at forsvare sig. Dersom det skulde behage Gud, sagde han, at udfrie hende af de Vildfarelsens Baand, hvori hun, af Mangel paa Underviisning i Sandheden, var fængslet, vilde Hendes Majestæt sikkert ikke mere blive fornærmet over hans Tales Frimodighed. Udenfor Prædikestolen havde neppe Nogen Anledning til at beklage sig over ham, men paa den var han ikke sin egen Herre, men forpligtet til at adlyde Ham, der havde befalet ham at forkynde hans Ord frimodigen, uden af jordiske Hensyn at smigre Kjødet. „Og derfor," sagde han, „siger jeg til Eders Majestæt selv det Samme, som jeg sagde

Digitized by Google

offenligt: dersom nogensinde dette Kongeriges Adel samtykker i Eders Formæling med en Vantro, saa er det det Samme som om den fornægtede Christus, forkastede hans Sandhed, og forraadte dette Kongeriges Frihed, og Enden derpaa vilde maaskee vorde Eders egen Ulykke." De tilstedeværende Hoffolk søgte ved alle Smigreriets Kunster at formilde Harmen hos Dronningen, som endnu stedse udgød Taarer; men ved dette Optrin aabenbarede sig Reformatorens strenge og ubøielige Sind. Han stod taus, uden at fortrække en Mine, indtil Maria havde ladet sine Følelser faae frit Løb. Da bevidnede han, at han aldrig følte Glæde over nogen Skabnings Kummer, at det gjorde ham ondt, at see sine egne Drenge græde, naar han tugtede dem, og saameget mindre kunde han glæde sig over Hendes Majestæts Taarer; men, da han ikke havde givet hende nogen retfærdig Aarsag til at harmes, men ene og alene opfyldt sin Pligt, saa var han nødsaget til, om end saare ugjerne, at finde sig i hendes Taarer, heller end at handle imod sin Samvittighed og ved sin Taushed forraade Kirkens saavelsom Nationens Vel.

Denne Undskyldning opbragte Dronningen endnu mere end selve Fornærmelsen; hun bød ham, øieblikkeligen at fjerne sig og at oppebie hendes Befalinger i Forgemakket. Her tiltalte han Hofdamerne, som i deres rige Dragter sadde i Værelset: „O, skjønne Damer, hvor lystigt vilde ikke det Liv være, som I føre, dersom det stedse kunde vare saaledes ved, og dersom vi saa tilsidst med al denne skjønne Pynt kunde indgaae i Himmelen! Men førend vi kunne see os for, kommer den grumme Død, som falder over os, enten vi ville eller ei; og naar den først har angrebet os, ville hæslige Orme begynde deres Gjerning med dette Kjød, om det end monne være nok saa skjønt og fiint, og den stakkels Sjel, frygter jeg,

Digitized by Google

vil være saa svag, at den hverken kan føre Guld eller Smykker, hverken Frynder eller Perler eller Ædelstene med sig."

Efterat derpaa Marias Formæling med Darnley var fuldbyrdet, og den Sidste kort efter, for at behage Protestanterne, bivaanede Gudstjenesten i St. Gileskirken, yttrede Knox sig i sin Prædiken over, hvorlunde Ahab var bleven straffet af Gud, fordi han ikke havde stræbt at omvende sin afgudiske Hustru Jesabel. Kongen troede heri at see en Hentydning paa sig, og forlod Kirken fuld af Forbittrelse. Følgen var, at det, paa Dronningens Befaling, blev af Geheimeraadet forbudt Reformatoren for en rum Tid at prædike, og at han, for at undgaae videre Forfølgelser, paa sine Venners Raad fandt sig foranlediget til at forlade Edinburg paa nogen Tid.

Da Murray havde vægret sig ved at give sit Samtykke til sin Søsters Formæling med Darnley, havde Denne besluttet at hevne sig paa ham. Han bevægede derfor Dronningen, i den korte Tid han havde Indflydelse paa hende, til at opfordre Greven til atter at vise sig ved Hoffet. Men Greven, erkjendende den Fare, han var udsat for, vægrede sig ved at komme, og han blev som Følge deraf øieblikkeligt erklæret at staae udenfor Loven. Han rustede sig til et væbnet Forsvar, og Hamiltonerne, saavelsom Greverne af Argyle, Glencairn og Rothes, Lorderne Boyd og Ochiltree, tilligemed nogle Baroner af ringere Rang, forenede sig med ham. Dronningen lod dem dog ikke have Tid til at samle deres Kræfter, men reiste i Hast en Armee, rykkede med den, idet hun med mandigt Mod stillede sig selv i Spidsen for den, imod dem, og forfulgte dem fra Sted til Sted, indtil de saae sig nødte til at tage deres Tilflugt til England.

Efter dette heldige Resultat begyndte Maria at anvende mindre Omhu paa at skjule sin Hensigt, at bringe Katholicismen igjen til Herredømme i Skotland; hun lod den endog

Digitized by Google

ved nogle forhenværende Munke prædike for Folket, og i flere Dele af Kongeriget blev der i Paaskedagene igjen holdt offenlig Messe.

Den 25de Juni, altsaa før Dronningens Formæling, var Generalforsamlingen bleven afholdt i Edinburg, medens Maria, for at opnaae sit Ønske, bestræbte sig for at fremkalde en saa gunstig Stemning som muligt hos de protestantiske Geistlige. I Tillid til denne tilsyneladende Velvillie havde Forsamlingen opsat sex Artikler, som den overrakte Dronningen med Begjering om at lade dem ratificere ved det Parlament, som efter hendes Løfte skulde holdes. Maria, som dengang slet ikke havde til Hensigt at indkalde noget Parlament, havde undgaaet at give et øieblikkeligt Svar og vedblevet at smigre Protestanternes Forhaabninger, indtil efter hendes Formæling med Darnley. Men da denne, som ovenfor fortalt, var fuldbyrdet den 19de Juli, kom der under 21de August et bestemt afslaaende Svar fra hende, idet hun tillige deri erklærede: „at hun aldrig vilde blive den Religion utro, hvori hun var født og opdragen."

Af de omtalte 6 Artikler lød den 2den saaledes:

„at der skulde drages Omsorg for de Geistliges Under-
„hold, saavel for Øieblikket som for Fremtiden, og at
„der skulde anvises de Personer, som vare kaldte til det
„geistlige Embede, bestemte Indtægter; at ledigblivende
„Præbender skulde overlades til duelige og velopdyste Per-
„soner, som vare dygtige til at prædike Guds Ord, og
„at intet Bispedømme, intet Abbedie o. s. v., hvormed
„flere Beneficier vare forbundne, maatte overdrages til
„en Enkelt."

Med Hensyn til denne Artikel svarede Dronningen:

„at hun paa ingen Maade kunde anse det for ri-
„tigt, at berøve sig selv en saa stor Deel af hendes
„Krones Arveret, som Patronatet for Beneficierne var;

Digitized by Google

„efterſom hendes egne Fornødenheder, med Hensyn til de „hende for det almindelige Bedstes Skyld paahvilende store „Udgifter, gjorde det nødvendigt for hende at beholde „en god Deel deraf i sin egen Haand."

Ved dette Svar paa en Artikel, som nærmest kun angik de Geistliges Underhold, kom Spørgsmaalet om Patronatet for første Gang efter Reformationen paa Bane, et Spørgsmaal, som siden den Tid i den skotske Kirke har været af saa stor Betydning og i den nyeste Tid har havt saa vigtige Følger. Da imidlertid en nærmere Drøftelse heraf vilde føre os for langt bort fra det Formaal, vi have sat os for vor historiske Opgave, og dette Spørgsmaal desuden i et særligt tydsk Værk *), saavel fra det historiske som kirkeretlige Synspunkt, er blevet behandlet med udmærket Grundighed, saa indskrænke vi os til at henvise Læseren, som ønsker at gjøre sig nærmere bekjendt med samme og dets Consequentser, til det nævnte Skrift, navnlig, hvad de her nærmest vedkommende Forhandlinger angaaer, til S. 263 o. flg., idet vi her kun bemærke, at der paa Reformationens Tid i det Hele ikke var mere end nøget over 200 verdslige Patronater i Skotland; og da disse beroede paa Bestemmelser af den borgerlige Magt, turde Kirken, hvormeget den end betragtede dem som stridende mod den hellige Skrifts Grundsætninger og Forskrifter, dog ikke ret vel vove paa, af egen Autoritet og uden Overeenskomst med Statsmagten at erklære sig med afgjort Bestemthed imod dem.

Aaret 1566 var rigt paa uheldspaaende og skjebnesvangre Begivenheder. Ifølge Tridentiner-Concilet havde de romersk-katholske Fyrster forbundet sig til Udryddelse af Protestantismen. I Begyndelsen af Februar erholdt Dronningen gjennem den franske Gesandt, efter Foranstaltning af Cardina-

*) Sydow, die schottische Kirchenfrage; 1845.

Digitized by Google

len af Lothringen, en Afskrift af den i Historien under Navn af den „hellige Ligue“ eller „Liguen af Bayonne“ bekjendte, af Maria af Medicis, Hertugen af Alba og Guiserne til Kjetternes Udrydelse sluttede Forbundspagt, og Maria tøvede ikke med at føie sit Navn til dette blodige Document og derved at underskrive Dødsdommen for den store Masse af hendes egne Undersaatter af alle Stænder. Det synes, som om hun nu troede sig i Besiddelse af tilstrækkelig Magt til at skride til de yderste Forholdsregler. Darnley, som tilforn havde bivaanet snart Messen snart den protestantiske Gudstjeneste, erklærede sig offenligt for Pavedommet, og flere af de første Adelsmænd fulgte hans Exempel. Murray og de fornemste protestantiske Lorder befandt sig i Exil, og for at gjøre deres Tilbagekomst umulig, lod Maria dem indstevne for det Parlament, som hun nu besluttede sig til at lade afholde den 12te Marts, for, dersom de ikke mødte, ved dette at lade dem erklære i Attten. De katholske Prælater havde atter faaet Sæde og Stemme i Parlamentet, og Oprettelsen af de for den katholske Gudstjeneste i Edinburgs Kathedralkirke bestemte Altere var allerede forberedet.

Men i disse Bestræbelser greb Forsynets Haand standsende ind. Mange af de protestantiske Lorder, som hidindtil havde understøttet Dronningens Forholdsregler imod deres forrige Forbundsfæller, begyndte at blive urolige; nogle af skuffet Ærgjerrighed, andre af bedre Følelser og værdigere Bevægrunde. Den Bayonner Ligue og Dronningens Tiltrædelse deraf var ikke bleven dem ubekjendt; de kunde derfor ikke haabe, længe at undgaae den Skjebne, som den beredte alle Tilhængere af den protestantiske Troeslære, dersom de ikke forekom Faren. De vidste ligeledes, at David Riccio (Rizzio), en italiensk Sanger og Privatsecretair hos Dronningen, havde de continentale-katholske Fyrsters Tillid og var et Redskab for deres stumle

Digitized by Google

Intriger. Til denne Mand havde Dronningen i den senere Tid Tid sat sig i et Fortroligheds-forhold, som i høieste Grad opvakte Kongens Skinsyge. Nogle Adelsmænd forbandt sig hemmeligt for at myrde Riccio, og, idet de benyttede Darnleys Skinsyge, bevirkede de saavel hans egen som hans Faders Greven af Lennox's Tiltrædelse til Complottet. Riccio blev myrdet; Dronningens katholske Fortrolige, navnlig Huntly og Bothwell, flygtede ud af Palladset, og da Dronningens Udsigter til Opnaaelse af hendes Hensigter derved vare for Øieblikket aldeles tilintetgjorte, blev Parlamentet prorogeret, uden at nogen af de Gjenstande, for hvis Skyld det var forsamlet, var blevet afgjort.

Dronningens Vrede mod Riccios Mordere var saa stor, at den for nogen Tid udslukkede enhver anden Lidenskab af lignende Art hos hende. De exilerede Lorder Murray, Glencairn, Ochiltree o. s. v. fik Tilladelse til at vende tilbage fra England, og man tilgav dem eller overseae dem i det Ringeste, om de end ikke igjen opnaaede den forrige Gunst. Men, omendskjøndt Dronningen forstod at drage sin Fordeel af i enhver Henseende uværdige, ja foragtelige og af hende, allerede efter de første Maaneder af deres ægteskabelige Forbindelse, foragtede Gemal ud af det med Riccios Mordere sluttede Forbund, saa at dette derved opløstes, saa tilgav hun ham dog aldrig. Hun havde aftørret sine Taarer, for, som hun selv erklærede, „at grunde paa Hevn," og i den frække, dumdristige og usædelige Grev Bothwell fandt hun et brugbart Redskab. Hendes daværende Svangerskab forsinkede imidlertid for nogen Tid Udførelsen af hendes Hensigter, og den 19de Juni blev hun forløst med en Prinds, der senere regerede i Skotland som Jacob VI. og i England som Jacob I.

I den Generalforsamling, som sammentraadte i Juni 1566, blev der kun forhandlet Lidet af Betydenhed, med Undtagelse

Digitized by Google

af den Beslutning, at der skulde holdes en National-Fastedag, det første Tilfælde af denne Art siden Reformationens Begyndelse. Denne Beslutning lød saaledes: „I Betragning af de Farer og Trængsler, hvoraf Guds Kirke er omringet, efter Anstiftelse af mægtige Fiender, har Forsamlingen besluttet, at en almindelig Fastedag skal holdes over hele dette Kongerige og bebudes i alle reformeerte Kirker i samme."

Dronningen havde hidindtil, om ikke ligefrem stadfæstet, saa dog factisk ladet bestaae Parlamentsbeslutningen af 1560 angaaende Ophævelsen af den biskoppelige Jurisdiction, og endog udstedt en egen Instruction for de protestantiske Retscommissioner, som vare traadte i Stedet for de forrige geistlige Domstole for Ægteskabssager o. s. v. Nu fandt den sig pludseligt bevæget til igjen at tillægge Erkebiskoppen af St. Andrews hans forrige Jurisdiction, deels fordi den deri troede at erkjende et Middel til Katholicismens Gjenoprettelse, deels foranlediget dertil af Bothwell, en Grund, som vi snart skulle lære at kjende.

Da Generalforsamlingen atter traadte sammen i December, henvendte den sig til den protestantiske Adel, eftersom den ikke kunde haabe nogen Bistand af Dronningen selv, med en indstændig Forestilling angaaende Farerne ved hiin Forholdsregel. Tillige meddeelte den Knox Tilladelse til at besøge England, og medgav ham et Brev til den engelske Kirke, for om muligt at hæve de Stridigheder, som dengang fandt Sted angaaende de Former, Ceremonierne og den geistlige Dragt, som det prælatiske Parti i England stræbte at paanøde dem af deres Brødre, der ønskede større Simpelhed. I disse, tilsyneladende saa ubetydelige, Stridspunkter laae Spiren til den senere Adskillelse i de tvende Partier i den engelske Kirke, det episkopale og det puritanske, og til den i det følgende Aarhundrede opstaaende store Borgerkrig.

I Aaret 1567 brast den tunge Uveirsky, som allerede

Digitized by Google

siden det forrige Aar havde svævet over Skotland. Den svage Darnley var hos Maria bestandig mere bleven en Gjenstand for den høieste Afsky og havde derfor taget sin Bopæl, adskilt fra hende, i Glasgow. Hendes kun altfor aabenbare Forkjærlighed for Bothwell gav denne usædelige og ærgjerrige Mand Mod til at udøve en Forbrydelse af den forteste Art, hvorved han haabede at opnaae Maalet for sin Ærgjerrighed. Darnley, foragtet, modløs og med lidende Helbred, blev af Maria lokket til Edinburg, hvor han efter hendes Begjering tog Ophold i et eensomt beliggende Huus udenfor Staden. I Natten mellem den 9de og 10de Februar 1567 blev hele Edinburg vækket ved en frygtelig Explosion, der, som man opdagede, kom fra det Huus, hvori Kongen boede. Det var sprengt i Luften med Krudt, og hans Lig fandt man lemlæstet ligge i Nærheden. Hele Kongeriget kom i Gjæring; alle Tegn tydede paa, at Bothwell, Dronningens Yndling, var Morderen, og Enhver havde hende selv mistænkt for at være medskyldig i Forbrydelsen, en Mistanke, som siden ikke blot ved de senere Tildragelser, men selv ved directe Beviser (hendes for Darnleys Mord til Bothwell skrevne Breve) blev til en sørgelig Visshed. Greven af Lennox optraadte offenligt mod Bothwell med Beskyldning for at have myrdet hans Søn, men Morderens ildeerhvervede Magt og Dronningens Yndest beskyttede Morderen imod Retfærdigheden.

Marias kort derefter følgende Formæling med den skjendige Bothwell, efterat hun iførveien, tilsyneladende med Vold, havde ladet sig bortføre af ham til hans Slot Dunbar *),

*) Først efter denne Bortførelse lod Bothwell, anklagende sig selv for Ægteskabsbrud, sig skille fra sin Hustru, en Søster til Greven af Huntly, saavel af den protestantiske Domstol for Ægteskabssager som af Erkebiskoppen af St. Andrews, hvis Jurisdiction Dronningen, som ovenfor omtalt, først for kort siden havde fornyet.

Digitized by Google

fuldendte hendes Brøde og hendes Fordærv. Med den inderlige Afsky for Synd og Last, som det guddommelige Ords Forkyndelse havde vakt hos Nationen, vendte denne sig bort fra hende. Adelen forbandt sig for at hevne Kongens Død og at beskytte Thronarvingen, hvis Person Bothwell havde søgt at bemægtige sig. Marias forrige Energie syntes at have forladt hende umiddelbart efter Darnleys Mord; hverken ved Magt eller ved List vilde det lykkes hende at besejre sine Modstandere. Hendes Tropper vilde ikke fægte for hende; hendes blodbesmittede Yndling Bothwell flygtede til Orkney-Øerne*), og Maria maatte friste Fangenskab paa Slottet Lochleven. Hendes senere Flugt derfra, Hamiltonernes og deres Tilhængeres Samling om hendes Vannere, deres Nederlag, hendes Flugt til England, hendes 19aarige Fangenskab der, og — efterat hun ogsaa i dette Fangenskab uafbrudt havde conspireret med det katholske Parti i England **) og med Hofferne i Frankerig og Spanien, for at støde Elisabeth fra Tronen og selv at bemægtige sig denne — hendes sørgelige Død paa Skafottet (den 16de Februar 1587) henhører til den politiske Historie.

Da Dronning Maria Stuart befandt sig i Fangenskab paa Slottet Lochleven og saae sig nødsaget til at fraside sig Thronen til Fordeel for sin Søn, som endnu var et spædt Barn, blev Denne, under Navn af Jacob VI., udraabt til Konge og den 29de Juli 1567 kronet i Stirling, ved hvilken Leilighed Knox

---

*) Han lagde sig her, og senere paa den norske Kyst, efter Sørøveri, blev fangen, og døde, efter længe at have sidset i et dansk Fængsel, i fuldkommen Aandsforstyrrelse.

**) Især med Hertugen af Norfolk, hvem hun, uagtet Bothwell dengang endnu levede, havde lovet Ægteskab, og som for disse Rænkers Skyld blev henrettet.

Digitized by Google

holdt Prædikenen. Greven af Murray, som, da hans Søster formælede sig med hans Dødsfiende Bothwell, havde begivet sig til Frankerig og nu var vendt tilbage, blev med Marias Samtykke udnævnt til Regent under den unge Konges Mindreaarighed.

Den 15de December traadte Parlamentet sammen. Knox holdt ved dets Aabning en Prædiken, hvori han formanede det til at begynde med de Religionen vedkommende Anliggender, i hvilket Tilfælde alle øvrige Forretninger skulde faae et bedre Held. Parlamentet stadfæstede alle i A. 1560 til Fordeel for Protestantismen og imod Pavedømmet udstedte Akter, og derved havde da for første Gang den reformeerte Kirke i Skotland erholdt den fuldstændige Sanction af Staten, idet Regenten og Stænderne i Forening erklærede den, der hidindtil kun havde været Nationalkirke, som Statskirke. Nogle nye Beslutninger bleve føiede til de forrige. Det blev bestemt, at for Fremtiden ingen Fyrste maatte stedes til Udøvelse af den kongelige Magt i Skotland, uden at forpligte sig ædelig til at opretholde den protestantiske Religion, og at kun Protestanter skulde kunne erholde nogetsomhelst Embede, med Undtagelse af de arvelige. Det blev fremdeles anordnet, at Prøvelsen og Admissionen af de Geistlige alene skulde tilkomme Kirken, dog med Forbehold af de tidligere verdslige Patroners Præsentationsret. Generalforsamlingens kirkelige Jurisdiction blev formelig ratificeret, og man udnævnte Commissarier, for nøiere at bestemme de Tilfælde, som skulde høre under dens Competence. Den tredie Deel af alle forrige geistlige Beneficier skulde udbetales til Kassererе, som udnævntes af Kirken, og disse skulde, efterat Lønningerne til de Geistlige vare bestridte deraf, aflægge Skatkammeret Regnskab for Overskuddet, medens Provstiernes og Præbendernes Fonds skulde anvendes til Stipendier ved Høiskolerne.

Digitized by Google

I den Generalforsamling, som sammentraadte faa Dage efterat Parlamentet lovformelig havde erkjendt og ratificeret dens Jurisdiction, viste sig en fuldstændig Harmonie med hine Parlamentsbeslutninger. Der udnævntes Commissairer, som, i Forening med sex af Regenten udnævnte Medlemmer af Parlamentet eller af Geheimeraadet, skulde forhandle de Kirken og dens Jurisdiction vedkommende Anliggender. Den skotske Kirke har altid havt den Overbevisning, at det er nødvendigt at drage en bestemt og tydelig Grændse mellem dens egen og den borgerlige Øvrigheds Jurisdiction; og hvor nidkjær den endogsaa var for at afværge ethvert Indgreb i de den selv tilkommende Rettigheder, ønskede den dog ligesaa stærkt at undgaae Bebyrdning eller endog blot Mistanke om, at den skulde være tilbøielig til at blande sig i Sager af blot verdslig Natur. Derfor fandt den sig, da de her omtalte Forhandlinger ikke førte til noget for begge Parter tilfredsstillende Resultat, senere ofte foranlediget til at gjentage Forsøget paa at komme til en Overeenskomst angaaende disse Grændser.

Endnu en anden Gjenstand sysselsatte Generalforsamlingen. Det var den stedfundne kirkelige Indvielse af Marias Formæling med Bothwell. Generalforsamlingen kunde, med Hensyn til de i det forrige Capitel omtalte Omstændigheder, fra det kirkelige Standpunkt af ikke andet end betragte den foregaaende Vielse som aldeles forkastelig. Den erklærede derfor Biskop Adam af Orkney, som havde fuldbyrdet samme, for at have forbrudt sit geistlige Embede og sin Ret til at udøve enhversomhelst geistlig Function, og opfordrede tillige Joh. Craig, Knox's Collega, til at indgive en skriftlig Fremstilling af hans Forhold med Hensyn til den kirkelige Tillysning for Dronningen og Bothwell.

Craig havde, ved en til ham rettet Skrivelse fra Dronningen, faaet Befaling til denne Tillysning for den næstfølgende

Digitized by Google

Søndag, men, da denne kom, indskrænket sig til at oplæse hiin Skrivelse fra Prædikestolen, og derhos tilføiet, at han ifølge sin Samvittighed ikke kunde rette sig derefter, eftersom Ægteskabet efter guddommelige og menneskelige Love var aldeles utilladeligt, at det vilde bedække Dronningen med uudgaaelig Skjendsel og styrte hende i Fordærvelse, og at han vilde erklære dette for begge Parter selv, dersom de vare tilstede. Han var derfor bleven stevnet for Geheimeraadet, hvor han dristigt havde udtalt sin Overbevisning, og dernæst havde han, næste Søndag, fra Prædikestolen gjentaget for sin Menighed Alt, hvad han havde sagt til Geheimeraadet, idet han kaldte Himmel og Jord til Vidne paa, hvormeget han afskyede hiint forargelige Ægteskab. Derpaa atter stevnet for Geheimeraadet, var det af dette blevet ham betydet, at han overskred Grændserne for sit Kald, hvortil han havde svaret, at Grændserne for hans Kald var Guds Ord, den sunde Fornuft og Landets Love, og imod disse havde han ikke sagt eller foretaget noget; han tilbød sig ogsaa, af den hellige Skrift fuldstændigt at bevise dem Fordømmeligheden af hiint Ægteskab. Men Geheimeraadet havde paabudet ham Taushed og befalet ham at forføie sig bort.

Efter at have modtaget den skriftlige Fremstilling af disse Kjendsgjerninger, erklærede Generalforsamlingen, at Craig derved havde handlet paa en Maade, som fortjente Bifald og ikke Dadel. Derimod blev der tilkjendt Grevinden af Argyle en Kirkestraf, fordi hun havde været tilstede og ydet Bistand ved den unge Konges, paa romersk-katholsk Maade fuldbyrdede, Daab.*)

*) Dronning Elisabeth havde, paa Maria Stuarts Bøn, paataget sig Fadderskabet og sendt Greven af Bedford, som sin Repræsentant, til at overvære Daabshandlingen; men hverken han eller nogen af de protestantiske skotske Adelsmænd havde været at bevæge til at træde ind i Capellet, hvor Daaben blev fuldbyrdet efter katholsk Ritus. De bleve staaende ved Døren, for ikke at være Deeltagere i Ceremonier, hvilke de betragtede som »afgudiske.« (Robertson. I. p. 332.)

Digitized by Google

Den reformeerte Kirke var nu lovligen erkjendt som eneste Nationalkirke, men den var ikke, hvad vel maa bemærkes, nu først stabt ved en Lov; dens Existents beroede ingenlunde paa Parlamentsbeslutninger, men disse erkjendte den blot som allerede bestaaende, ligesom de blot stadfæstede de Jurisdictionsbefoielser, hvilke Kirken hele Tiden havde udøvet, som forlenede den af dens usynlige Hoved og Konge, for at sikre den mod aabne Angreb og Forfølgelser af enhver menneskelig Magt.

Den første Generalforsamling (1560) havde, som vi have seet, kun bestaaet af 40 Medlemmer, af hvilke ikke flere end sex tilhørte den geistlige Stand, ligesom der dengang i det Hele kun befandt sig tolv protestantiske Geistlige i Skotland. Paa den den 20. December 1567, altsaa netop syv Aar senere, afholdte Generalforsamling kunde den skotske Kirke allerede tælle 252 Geistlige, 497 Forelæsere og 154 Formanere. Hvor stor var ikke denne Tilvæxt i saa kort et Tidsrum! Og medens Kirken, trods al Modstand af en fiendtlig Regering, saaledes udvidede sig mere og mere, var dens indre Fremskridt, ved Forbedring af Lære og Tugt, ikke mindre rask og bestemt end dens iøinefaldende Tilvæxt. Overtrædere af enhver Art og enhver Rang nødtes til Lydighed mod dens aandelige Autoritet; Mænd og Qvinder af de høieste Stænder underkastede sig dens disciplinariske Straffe; Prælater bleve twungne til at bøie deres forhen med Mitra'en smykkede Hoveder for denne Kirkes Irettesættelser, og selv de stormende Opløb af en vild utæmmet Folkemasse blev ofte ved dens alvorlige Bud bragte til Rolighed og Taushed. „Hvorfra, siger Hetherington, denne uimodstaaelige, Alt beherskende Kraft?" Prophetens Ord give herpaa Svar: „„Ikke gjennem Krigshær og Magt, men gjennem min Aand taler den Herre Zebaoth"" (Zach. 4, 6.) Det bekræftede sig ogsaa her, at der ikke gives noget sikkrere Bevis for Guds Aands Nærværelse i en Kirkes Bevægelser, end naar

Digitized by Google

denne, med Guds Ord til ubetinget Rettesnor, ikke lader sig bortlede fra dettes Forskrifter ved nogensomhelst Bevæggrund, som menneskelig Klogskab eller verdslig Politik kan give, ligesom der ikke gives noget sikkrere Bevis for, at Gud har begyndt at forlade den og at den er forladt af Gud, end naar den begynder at ville bringe sine Handlinger i Samklang med de krogede og egenkjærlige Bestræbelser, som ere saa naturlige for de faldne og syndige Menneskers bedragerske Hjerte og formørkede Aand."

Den i Juli 1568 afholdte Generalforsamling fornyede de tidligere Andragender hos Statsregeringen angaaende en bedre Fordeling af Kirkeformuen og et mere passende Underhold for de Geistlige. Men, omendskjøndt Murray var personlig tilbøielig til at opfylde denne Begjering, saa var dog hans politiske Magt ikke noksom befæstet til at han kunde handle overensstemmende med sin Tilbøielighed, idet altformange af hans egne Tilhængere hørte til dem, som havde revet Kirkegodserne til sig, til at han skulde kunne vove paa at drive dem ud af deres uretmæssige Besiddelse.

De vigtigste borgerlige Forhold i denne Periode udsprang af Kampen imellem Murray og de af Familien Hamilton anførte Tilhængere af Maria. Murray havde, saalænge Dronningen holdt Regeringens Tøiler, stedse vist hende den broderligste Kjærlighed, og nu, efterat hun havde forspildt alle gode Undersaatters Agtelse og Hengivenhed, udsatte den ædle Fasthed, hvormed han opretholdt den ham overdragne Regerings Værdighed, ham for deres Hevn, som af egennyttige Hensigter bestræbte sig for at omstyrte saavel den som den protestantiske Kirke.

Maitland af Lethington, som til stor Skade for Kirken allerede tidligere havde særligen været Dronningen behjælpelig i alle hendes Machinationer imod den, forenede sig med Marias

Digitized by Google

Parti, og blev Sjelen i alle dets Forholdsregler. Han ikke blot udspandt og ledede Intrigerne med Hertugen af Norfolk, men forstod ogsaa at drage den tappre Laird Kircaldy af Grange, til stor Bedrøvelse for Knox, som havde staaet i meget venskabeligt Forhold til ham fra den Tid af at de befandt sig tilsammen paa Slottet St. Andrews under dettes Beleiring, bort fra Grev Murray. Regentens kloge og faste Holdning formaaede i nogen Tid at byde alle aabenlyse Modstandere Trods, og hans Charakteers ædle Høimodighed vægrede sig standhaftigen ved at beskytte sig imod Snigmord ved at fjerne saadanne Personer, som stode stærkt i Mistanke for at conspirere imod hans Liv. Og uagtet han næsten uafbrudt maatte kæmpe mod den fjendtlige Faction, afskaffede han Misbrug, opretholdt den offentlige Orden og forvaltede Justitsen med kraftig og upartisk Haand, saa at han af sit Fædreland erholdt det ærefulde Tilnavn »den gode Regent.«

Aaret 1570 bragte den af Murray's Venner længe frygtede Katastrophe. Et, til Forøvelse af denne blodige Forbrydelse skikket, Redskab blev snart fundet af hans Modstandere. En Neveu af Erkebiskoppen af St. Andrews, Hamilton af Bothwellhaugh, som, da han med sex andre, tilligemed ham i Slaget ved Langside fangne Personer af høieste Rang, var som Rebel mod Kongens Regering bleven dømt til Døden, paa Knox's Forbøn var bleven benaadet af Murray, paatog sig at myrde den Mand, hvem han skyldte Liv og Frihed. Med koldblodig overlagt Beslutning fulgte han Regenten fra Sted til Sted, indtil han fandt Leilighed til, den 2. Januar 1570, da hiin i Linlithgow red langsomt gjennem en Gade, fra Vinduet af et Erkebiskoppen tilhørende Huus at saare ham dødeligt med en Musketkugle. Murray døde faa Timer efter. En Mand af udmærkede Evner og ubesmittet Retskaffenhed, en duelig Krieger, en retfærdig Dommer og en viis Hersker, gav han, i den

Digitized by Google

korte Tid han førte Regentskabet, det sjældne og berømmelige Exempel af en i Sandhed christelig Statsmand.

Erkebiskop Hamilton blev i det følgende Aar (1571), deels fordi han var en af Dronningens virksomste Tilhængere, deels ogsaa fordi man gav ham Skyld for at have været Anstifter af det af hans Neveu forøvede Mord paa Murray, hvilket han ogsaa tilstod før sin Død, efterat han var bleven fangen i Fæstningen Dumbarton, henrettet i Galgen, — en Dødsstraf, der, som den meest vanærende af alle, endnu aldrig var kommen til Anvendelse paa en saa høitstaaende Mand, og ved Valget af hvilken Hadet imod hans Stilling som den første katholske Geistlige i Kongeriget udtalte sig paa en Maade, som man vistnok høilig maa misbillige.

Den „gode Regents" Død blev ikke blot beklaget af den Kirke, hvis Beskytter han havde været, men den blev betragtet af alle Partier som en Nationalulykke. Der forløb flere Maaneder, inden hans Efterfølger kunde blive valgt, eftersom de tvende stridende Partier næsten holdt hinanden Stangen. Endelig faldt Valget paa Greven af Lennox, især paa Grund af hans nære Slægtskab med den unge Konge, hvis Bedstefader han var. Det viste sig snart, at Lennox manglede de nødvendige Evner til kraftigt at føre Regeringen over et ved Factioner saa sønderrevet Land som Skotland dengang var, idet eet Partie var for den unge Konge og Regentskabet, et andet, hvortil alle Katholicismens Tilhængere hørte, for Marias Gjenindsættelse. Hele Kongeriget blev hærget ved vilde grusomme Borgerkrige. Den reformeerte Kirke gjorde sin Indflydelse gjældende for Kongens og Regentskabets Parti, men var ikke i Stand til ganske at standse Borgerkrigens Raseri.

Fjendskabet hos Dronningens Parti, fremfor alle mod Knox, var saa stærkt, at, da hiint Parti i April 1571 havde bemægtiget sig Hovedstaden, fandt hans Venner sig foranledigede

Digitized by Google

til hver Nat at bevogte hans Huus, og, naar han gik ud; at ledsage ham som en Livvagt. Men, efterat der var gjort et lykkeligviis feilslaaet Forsøg paa at myrde ham*), opfordrede hans egen Menighed ham ved en Deputation, i hvis Spidse de øvrige Geistlige stode, til ved en midlertidig Fjernelse fra Edinburg at undgaae de Farer, der truede hans dyrebare Liv. Nedbøiet af Alder, Kummer og Sygdom, besluttede han sig derfor, ihvorvel med stor Modstræben, til den 5. Mai 1571 at forlade Hovedstaden og for for nogen Tid at trække sig tilbage til St. Andrews.

Paa den i Marts 1571 afholdte Generalforsamling bleve ser Artikler, som havde Hensyn til Kirkens Jurisdiction, opsatte og forelagte Regenten saavelsom Geheimeraadet, for at erhverve Anerkjendelse af dem. De vigtigste vare: at der tilkommer Kirken Dom over sand og falsk Lære; — over Valg, Prøvelse og Admission til det geistlige Embede; — over alle Kirkedisciplinen vedkommende Anliggender; — med Beføielse til at gjøre sine egne Beslutninger gjældende ved Formaning, Affættelse og Excommunication. Det maa her ikke lades ubemærket, at Kirken ingenlunde forlangte en Billigelse af dens Jurisdiction i disse Anliggender af Statsmagten; thi den havde udøvet en saadan allerede før dens i Aaret 1567 skeete Anerkjendelse som Statskirke; men dens Hensigt var kun at sikre sig mod Hindring i dens Udøvelse.

Men nu indtraf der Begivenheder, som skulde blive meget fordærvelige for den skotske Kirke. Ved den nylig omtalte Henrettelse af Hamilton, Erkebiskop af St. Andrews, var den rige Præbende, hvoraf Nydelsen ifølge de oven anførte Beslutninger

*) Da han en Aften sad i sit Værelse, med Ryggen vendt imod Vinduet, affyredes der gjennem dette fra Gaden af et Skud, hvoraf Kuglen sønderslog den foran ham staaende Lysestage.

Digitized by Google

paa Livstid var tilsikret ham, ligesom Tilfældet var med de øvrige katholske Prælater. Greven af Morton vidste af Regenten at udvirke sig Tilladelse til at raade over Erkebispedømmet og dets Indkomster, og dette gjorde han paa den Maade, at han udnævnede en protestantisk Geistlig Joh. Douglas, Rector for Universitetet St. Andrews, til Erkebiskop under den Betingelse, at han skulde afstaae den største Deel af Indkomsterne til ham. Denne uværdige Simonie-Handel gav Adelen et for dens Havesyge meget velkomment Exempel til Efterligning, og den blev derfor understøttet af denne, for i lignende Tilfælde at bringes systematisk og almindelig til Anvendelse.

Det undgik ikke Knox, hvilken Fare der maatte opstaae for Kirken af en saadan Fremgangsmaade. Han var dengang endnu i St. Andrews, legemlig for svag til personlig at kunne bivaane den Generalforsamling, som i August 1571 skulde holdes i Stirling, da dette ikke med Sikkerhed kunde skee i Edinburg, hvor Slottet endnu var besat af Dronningens Parti. I et Brev til denne Forsamling mindede han den paa det Alvorligste om Vigtigheden af Kampen, som forestod den, og som sikkert vilde blive haard og langvarig, saavelsom om Nødvendigheden af at være modig, standhaftig og ivrig i sine Anstrengelser. Forsamlingen indgav en Modforestilling til Parlamentet, som mod Enden af August traadte sammen i Stirling, idet den især protesterede imod, at Douglas erholdt Sæde og Stemme i samme, i hvilket Tilfælde den truede ham med Excommunication. Men Morton, hvis Indflydelse formaaede Alt i Parlamentet, bød ham som Erkebiskop af St. Andrews at tage Deel i Parlamentsmøderne.

Medens disse afholdtes i Stirling, blev der af Dronningens Tilhængere den 3. September gjort et dristigt Forsøg paa at overfalde Staden og bemægtige sig Parlamentets Medlemmer

Digitized by Google

saavel som Regentens Person. Ved Greverne af Morton's og Mar's Tapperhed slog vel dette Angreb feil; men Regenten faldt, hvorpaa under 5. September Greven af Mar' istedetfor ham blev udnævnt til Regent. Denne Forandring bragte ikke Kirken nogen Fordeel, eftersom den nye Regent, omendskjøndt for sin Person ikke ugunstig stemt mod dens Interesser, dog flere Aar iforveien havde sat sig i Besiddelse af betydelige Kirkegodser, og desuden stod ganske under Mortons Indflydelse, som var afgjort fiendtlig sindet mod Kirken. Følgerne of denne fordærvelige Indflydelsr viste sig snart.

Den 12. Januar 1572 lod Regenten nogle af ham udvalgte Superintendenter og andre Geistlige forsamle sig i Leith, for at raadslaae om Midlerne til at bilægge Uenighederne imellem Regeringen og Kirken. Denne Forsamling tiltog sig paa uretmæssig Maade en Generalforsamlings Befoielser, overdrog hele Sagen til nogle af dens Medlemmer, og autoriserede disse til at træde sammen med Commissairer, der skulde udnævnes af Geheimeraadet, idet den forud erklærede at ville billige de af dem, i Overeensstemmelse med de meddeelte Instrurer, tagne Beslutninger. Ifølge heraf blev der dannet en forenet Comitee, af sex Medlemmer af Geheimeraadet og sex Geistlige, som med en paafaldende letsindig Ilfærdighed fattede Beslutninger over Anliggender af den største Vigtighed.

Denne Convention af Leith, som den blev kaldt, udtalte sig derhen, at, i Betragtning af de nærværende Tidsomstændigheder, Titlerne Erkebiskop og Biskop, saavelsom Dioceseandistricterne, skulde ligesom tidligere, idetmindste indtil Kongens Myndighedsalder, eller indtil Parlamentet traf en anden Anordning, bibeholdes i Skotlands reformeerte Kirke; at de Geistlige, som udnævntes til Biskopper, skulde være af en passende Alder, have de i den hellige Skrift foreskrevne Egenskaber, og vælges af et Capitel eller en Forsamling af lærde Geistlige, men ikke udøve

Digitized by Google

større Jurisdiction end den, som Superintendenterne allerede vare i Besiddelse af, og, paa samme Maade som disse vare i verdslige Anliggender Kongen, i aandelige Anliggender Generalforsamlingen undergivne." — Den sidste Bestemmelse var uden Tvivl tilføiet, for at gjøre Kirken villigere til at erklære sig enig i denne vigtige Forandring; men, da den aldrig blev ophævet, gav den i senere Aar Kirken et Middel ihænde til igjen at afskaffe Prælatdømmet og atter indføre den oprindelige presbyterianske Forfatning i Skotlands Kirke. Lignende Anordninger bleve trufne i Henseende til Abbedier, Priorater o. s. v. saaledes, at, medens Ihændehaverne af disse store Præbender, ligesom Tilfældet havde været før Reformationen, skulde have Sæde og Stemme i Parlamentet og være Medlemmer af den høieste Domstol, saaledes skulde deres Admission til disse Poster først finde Sted efter tilbørlig Prøvelse fra Kirkens Side, og saaledes, at de skulde være ansvarlige for den høieste kirkelige Domstol (Generalforsamlingen). Denne Overeenskomst blev strax billiget af Regenten og Geheimeraadet, hvilke paatoge sig at bevæge de verdslige Patroner og Kirken til at underkaste sig den.

Ved denne brogede Blanding af Prælatdømme og Presbyterium troede den havesyge Adel at have opnaaet sin længe nærede Hensigt, at komme i virkelig Besiddelse af Kirkegodset under lignende Betingelser som de, Morton havde opnaaet i Henseende til Erkebispedømmet St. Andrews, idet de protestantiske Geistlige, som bleve udnævnte til Biskopper og Prælater, vel i Navnet skulde sættes i Besiddelse af Præbenderne, men skulde nøies med en ringe Deel af Indtægterne for deres Person og træffe en Privatovereenskomst med de Adelsmænd, som vidste af Regeringen at skaffe sig Bemyndigelse til at besætte disse Poster, om at overlade den øvrige Deel til den. De Geistlige, som tænkte lavt nok til at modtage Bispedømmer paa en saa ærelos Be-

Digitized by Google

tingelse, udsatte sig for den almindelige Foragt, og bleve spottvis kaldte Tulchan-Biskopper, et Udtryk, som var hentet fra en i det skotske Høiland bestaaende Skik, at opfylde den udstoppede Hud af en Kalv, Tulchan kaldet, under Malkningen ved Siden af Koen, for at gjøre den villigere til at give Melken fra sig. „Biskoppen," sagde man, „har Titlen, men Mylord faaer Melken." De fleste af disse Tulchan-Biskopper vare iøvrigt hverken ordinerede, ei heller havde de nogen Deel i Kirkeregimentet.

Greven af Morton havde ikke undseet sig ved at anmode Knox om offentligt at installere den første af ham udnævnte Biskop af denne Art, den allerede oven omtalte Joh. Douglas, som Erkebiskop af St. Andrews. Men Reformatoren vægrede sig herfor med Bestemthed, og udsagde sit Anathema saavel imod Giverne som imod Modtagerne af Bispedømmet; og da Generalforsamlingen, faa Uger derefter, traadte sammen i St. Andrews, og de af Conventionen i Leith fattede Beslutninger kom til Forhandling, modsatte Knox sig til det Yderste Udnævnelsen af Biskopper.

Paa den i August samme Aar, i Perth afholdte Generalforsamling kom Forhandlingerne af Leith atter under Overveielse, og der udnævnedes et Udvalg til nøiere at prøve Sagen. I Overensstemmelse med dette Udvalgs Betænkning, erklærede Forsamlingen sig imod, ved de i den paagjældende Convention anerkjendte Titler: Biskop, Dechant, Capitel, Abbed o. s. v. „som i mange Brødres Øren vare anstødelige og forargelige," at give „den papistiske Overtro" nogensomhelst Anledning eller Paaskud; det erklæredes at de i samme besluttede Artikler kun vare at betragte som et Interimisticum, indtil andre Bestemmelser toges af Kongen eller af Regenten og Parlamentet; saadanne skulde man leilighedsviis søge at fremskynde.

Digitized by Google

Til hiin Generalforsamling sendte Knox en Skrivelse, hvori han tog høitidelig Afsked med den og med alle offenlige Anliggender, idet han indstændigen anbefalede Kirken til Guds Beskyttelse og anraabte den guddommelige Naade om at styrke den til den endnu forestaaende Kamp. Han tilraadede ikke nogen directe Modstand mod de i Leith fattede Beslutninger, da han sandsynligviis kun altfor vel indsaae, at de, hvem Ledelsen af de kirkelige Anliggender nu vilde tilfalde, ikke besad Mod og Aandsbestemthed nok til en saadan Kamp; derimod anbefalede han, med yderste Strengbed at vaage over, at de i hine Beslutninger angaaende Qvalificationen til Biskopsposterne, saavelsom angaaende dioses Forhold og Befoielser opstillede indskrænkende Betingelser ikke bleve omgaaede, og at de simonistiske Overeenskomster med Adelsmændene ikke længere bleve taalte. Men ogsaa til at udføre dette Raad manglede det paa det fornødne Mod og den fornødne Energie, og de sørgelige Følger af den usalige Convention havde for nogen Tid deres ustandsede Løb til Fordærvelse for Kirken, som blev priisgiven til den rovgierrige Adels Plyndring; Bispedømmer og andre Præbender bleve aabenlyst overgivne til Adelsmænd eller andre dertil aldeles uskikkede Personer, ja selv til Mindreaarige; saakaldte Pluraliteter (Overdragelse af flere Beneficier til en Enkelt) kom hyppigt for, og de kirkelige Domstole bleve hindrede i Udøvelsen af deres Jurisdiction.

Regenten, Greven af Mar døde den 29. October 1572, og kort efter fulgte Greven af Morton ham i Regentskabet, som han i Virkeligheden, uden at have Navnet, allerede i længere Tid havde ført.

Paa den samme Dag, da Morton blev udnævnt til Regent, den 24. November led Skotland og dets Kirke et tungt Tab: Johan Knox døde paa denne Dag i sit 67de Aar, for

Digitized by Google

at hvile ud fra sine langvarige møisommelige Arbeider og indgaae til sin Herres Glæde. Hans sidste Levedage, og nogle yderligere Træk til Charakterisering af hans storartede Eiendommelighed være den øvrige Deel af dette Capitel indviet.

Vi kjende allerede hans Afskedskrivelse til Generalforsamlingen, og vide, at han, allerede i nogen Tid meget lidende og affældig paa Legemet, havde, efter sin egen Menigheds Ønske, for sin Sikkerheds Skyld trukket sig tilbage til St. Andrews. En Skildring af hans udvortes Væsen fra den Tid, hentet af et Øievidnes Dagbog, den ovenfor omtalte Jacob Melville, som dengang, sexten Aar gammel, gjorde sit philosophiske Cursus i St. Andrews, er saa anskuelig, at vi her ville meddele den: „Af de glædelige Tildragelser, som jeg i hiint Aar (1571) oplevede, var den vigtigste Ankomsten af vor Nations ærværdige Prophet og Apostel, Johan Knox, til St. Andrews. Jeg hørte ham prædike over Daniels Spaadomme. Jeg havde min Pen og min lille Bog med, og skrev op, saa godt jeg formaaede at følge med. Til Textens Forklaring anvendte han omtrent en halv Time og talte i meget simple Ord; men da han kom til Omvendelsen, bragte han mig saaledes til at skjelve og bæve, at jeg ikke længere kunde holde Pennen i Haanden for at skrive. Knox pleiede undertiden at komme i Gaarden til vort Collegium for at hvile ud og kalde os Studenter til sig, for at velsigne os og formane os til at erkjende Gud og hans Gjerning i vort Land og understøtte den gode Sag. Jeg saae ham hver Dag, naar han skulde prædike, forsigtig med en Maarskindspels om Skuldrene, en Stok i den ene Haand, og under den anden Arm understøttet af den gode fromme Richard Banatyne, hans Tjener (Famulus), at gaae langsomt fra Abbediet til Sognekirken, og dernæst af den nævnte Richard og en anden Tjener at lade sig føre op paa Prædikestolen, hvor han efter sin

Digitized by Google

Optræden først maatte udhvile noget. Men saasnart han havde begyndt sin Prædiken, blev han efterhaanden saa levende og kraftig, at man skulde troe, han vilde slaae Prædikestolen i Stykker og flyve ud af den."

I Alt, hvad han i denne Tid sagde eller skrev, udtalte sig hans inderlige Længsel efter at gaae bort og være hos Christus. Han udgav under dette Ophold i St. Andrews en Retfærdiggjørelse af den evangeliske Lære, som Svar paa en af en skotsk Jesuit offenliggjort Skrivelse. Tilegnelsen er overskrevet: „Johan Knox, Jesu Christi Tjener, nu træt af Verden og dagligen opfyldt af Længsel efter denne jordiske Hyttes Opløsning, til de Troende, som Gud vil kalde til at kæmpe efter mig." — I Slutningen af denne Tilegnelse siger han: „Beder for mig, dyrebare Brødre! at Gud efter sin Barmhjertighed vil gjøre en Ende paa min lange og smertefulde Kamp. Thi, da jeg nu er udygtig til at stride, hvortil Gud forhen undertiden gav mig Kraft, saa tørster jeg efter, at det maa faae en Ende dermed, førend jeg kommer til at falde de Troende endnu mere til Byrde. Og dog, Herre, lad min Længsel holde Maade ved den Hellige Aands Kraft!" I en, denne Tilegnelse tilføiet, Bøn for Skotlands Kirke og dens Tjenere, saavelsom for hans tvende Sønner, Nathanael og Elieser, findes de Ord: „Dig, o Herre! befaler jeg min Aand, thi jeg tørster efter at blive forløst fra dette Syndens Legeme og er vis paa igjen at opstaae til Herligheden." Og den „til den troende Læser" rettede Fortale slutter han med de Ord: „Hjertelig hilser jeg de Troende i begge Kongeriger (Skotland og England), jeg siger dem Levvel, idet jeg indstændigen beder dem om Bistand i deres Bønner, at jeg, uden at gjøre Jesu Christi Evangelium Skam maa faae Ende paa min Kamp; thi ligesom Verden er træt af mig, saaledes er jeg træt af den. Under

Digitized by Google

en Prædiken af den allerede i Slutningen af forrige Capitel, som en af de første reformeerte Pastorer, nævnte David Ferguson, der var bleven tilsendt ham af Generalforsamlingen til Prøvelse og Betænknings Afgivelse, skrev han: „Joh. Knox, med visen Haand men med freidigt Hjerte, priser Gud og hans Naade over at han har ladet et saadant Lys skinne i vort Mørke."

Efterat Staden Edinburg, med Undtagelse af Slottet, var ifølge en Vaabenstilstand mellem Regenten og Dronningens Tilhængere bleven rømmet af de Sidste, sendte Indvaanere en Deputation til deres høitagtede Lærer og Prædikant med Bøn om, at han „igjen vilde komme tilbage til sin Hjord og paa ny lade sin Røst lyde iblandt dem." Knox vendte derfor i August 1572 tilbage til Edinburg, og tog med sædvanlig Nidkjærhed igjen fat paa sin geistlige Virksomhed. Men hans legemlige Svaghed var dengang allerede saa stor, at han ikke mere var i Stand til at tale saaledes, at han kunde høres i den store St. Gileskirke, og han begyndte derfor at prædike i en mindre Kirke. Og da han erholdt Efterretningen om det Pariser Blodbryllup (24. August 1572), blev han saa grebet deraf, at man frygtede for hans Liv.

Da han følte, at hans Opløsning nærmede sig, og Craig allerede tidligere var bleven forflyttet til Aberdeen, bevægede han Kirkeforstanderskabet til at kalde Jacob Lawson, dengang Professor i Philosophien ved Universitetet Aberdeen, en ved sin Fromhed, Lærdom og Veltalenhed høist udmærket Mand, til sin Efterfølger. Da Denne den 9. November blev indsat i Menighedens Nærværelse, holdt Knox, endskjøndt meget svag, Prædikenen. I Slutningen af denne kaldte han Gud til Vidne paa, at han havde vandret iblandt sin Menighed med god Samvittighed, ikke bekymrende sig om at behage Mennesker eller om at tjene sine egne eller Andres Tilbøieligheder, men med al

Digitized by Google

Oprigtighed og Hjertets Enfoldhed at prædike Evangeliet om Jesus Christus. Dernæst priste han Gud, som havde givet dem en Anden i hans Sted, formanede dem til at blive fast ved den Tro, de havde modtaget; og efterat han med brændende Inderlighed havde bedet om den guddommelige Velsignelse for dem og om den Hellige Aands Udgydelse over deres nye Pastor, sagde han dem sit sidste Levvel, under den hele Menigheds inderligste Bevægelse. Da han derpaa, støttet paa sin Stok og lænet til sin Tjeners Arm, vaklende slæbte sig tilbage til sin Bolig, havde hans Tilhørere opstillet sig paa begge Sider af Gaden, begjerlige efter endnu engang at see deres elskede Hyrde. De ledsagede ham lige til hans Bolig, som han ikke mere skulde forlade levende.

Da han kom hjem, maatte han lægge sig tilsengs. Den 13. November blev han saa svag, at han nødsagedes til at opgive sin sædvanlige Læsning i den hellige Skrift, og han lod sig fra nu af hver Dag, enten af sin Kone eller af sin Famulus Richard Banatyne, af hvem man har en udførlig Beretning om Knox's sidste Levedage, forelæse det 17. Cap. af Johannes Evangelium, det 53 af Jesaias, og et Capitel af Ephesер-Brevet, undertiden ogsaa en fransk Prædiken af Calvin. Den følgende Dag, den 14. November, vilde han staae op, og da man spurgte ham om, hvad han vilde, svarede han, at han vilde gaae i Kirke (han stod i den Formening, at det var Søndag), han havde den hele Nat igjennem tænkt over Christi Opstandelse, hvorover han nu vilde prædike, da han sidste Søndag havde prædiket over Frelserens Død. — Han havde ofte bedet Gud om, at det maatte forundes ham at ende sine Dage med at prædike og meditere over hine store Gjerninger af den guddommelige Barmhjertighed, og det syntes at denne Bøn skulde blive ham tilstaaet.

Søndagen den 16. vægrede han sig ved at tage Næring

Digitized by Google

til sig, fordi han stod i den Mening, at det var den første af de Fastedage, der af Kirken vare anordnede i Anledning af det Pariser Blodbryllup. Han ønskede inderligt endnu engang at see Medlemmerne af Kirkeforstanderskabet samlede hos sig, for døende at kunne formane dem og sige dem Levvel. Hans Collega, de Ældste og Diakonerne, saavelsom David Lindsay, Pastor i Leith, forsamlede sig derfor om Mandagen i hans Værelse. Hans til dem henvendte Ord gjorde et dybt og uudsletteligt Indtryk paa Alles Hjerter. „Dagen nærmer sig," sagde han, „hvorefter jeg længe har tørstet, da jeg skal befries fra mine store Møisommeligheder og talløse Sorger, og for bestandig være hos min Forløser; og Gud, som jeg har tjent med min Aand, i Evangeliet om hans Søn, er mit Vidne, at jeg intet har lært uden de sande og evige Lærdomme i hans Ord, og at mit Formaal med al min Læren var, at oplyse de Vankundige om deres Saligheds Sag, at styrke de Svage, at trøste deres Samvittigheder, som vare ydmygede og bedrøvede under Følelsen af deres Synder, med den guddommelige Naades Forjættelser, og at forkynde det guddommelige Ords Trusler imod dem, der vare gjenstridige imod Sandheden og Guds Villie. Jeg veed vel, at Mange have dadlet mig og endnu dadle mig som altfor streng; men Gud veed, at jeg aldrig i mit Hjerte hadede deres Personer, imod hvem jeg udtordnede Guds Straffedomme. Jeg hadede kun deres Synder, og arbeidede efter Evne paa at vinde dem for Christus. Naar jeg aldrig skaanede Nogen, hvo det end var, saa var det af Frygt for min Gud, som efter sin Naade havde indsat mig i dette Prædikeembede, for at være en Huusholder over de guddommelige Hemmeligheder, og som vil affordre mig Regnskab derfor. Jeg vidner derfor for Gud og hans hellige Engle, at jeg aldrig høkrede med Guds hellige Ord, aldrig stræbte at behage Mennesker, aldrig saae igjennem Fingre med mine egne eller Andres syndige Tilbøieligheder, men

Digitized by Google

som en tro Tjener uddeelte de Skatte, der vare betroede mig til Kirkens Opbyggelse." — Derpaa formanede han de Tilstedeværende til Standhaftighed, og bad dem aldrig at gjøre Fælledskab med de Ugudelige, men heller, ligesom David, at flye til Bjergene, end sidde hos de Ugudelige (Ps. 26, 5). Efter denne Formaning til de Ældste og Diakonerne lagde han de tvende Geistlige indstændigen paa Hjerte deres Forpligtelse, at vogte den Hjord med Omhu, som den Hellige Aand havde betroet dem og som Herren havde kjøbt med sit Blod. Til Lawson isærdeleshed sagde han: „kæmp den gode Kamp, hvortil I er sat, gjør Herrens Gjerning uden Frygt og med et villigt Hjerte, og Gud fra det Høie vil velsigne Eder og Kirken, hvis Pleie han har overdraget til Eder, — og som Helvedes Porte ikke skulle faae Magt med." Dernæst befalede han i lydelig Bøn de Tilstedeværende til den guddommelige Naade, og sluttede med de Ord: „Herre Jesus! skjenk din Kirke troe Hyrder, paa det at Lærens Reenhed maa blive bevaret i den. Birk i den et ret afgjort Had til Synden, ved Erkjendelsen saavel af din Vrede som af din Naade! Giv dette Land atter Fred, tilligemed fromme Herskere og Øvrigheder! — O, tjener Herren i Frygt! og Døden vil ikke være frygtelig for Eder. Velsignet er deres Død, som have Deel i Guds eenbaarne Søns Død. Kom Herre Jesus, søde Jesus, i dine Hænder befaler jeg min Aand!"

Næste Søndag, efterat han i nogen Tid havde ligget rolig, raabte han pludselig: „Hvis der er Nogen her tilstede, saa lad dem komme, for at fornemme Guds Naades Gjerning." Derpaa brød han ud i disse Ord: „Jeg har i disse to sidste Nætter tænkt efter over den kummerfulde Tilstand, hvori Christi Kirke, som er foragtet af Verden, men meget kostelig i Guds Øine, befinder sig. Jeg har anraabt Gud for den, og befalet den til dens Brudgom Jesus Christus. Jeg har kæmpet imod Satan, som altid er beredt til Anløb imod den. Jeg har kæmpet imod

Digitized by Google

aandelig Ondskab og har overvundet; jeg har været i Himmelen og har smagt dens Glæder."

Da den offentlige Gudstjeneste var forbi, kom der Flere for at besøge ham. En af dem, da han mærkede, at Knox aandede meget besværligt, spurgte ham, om han led meget? Han svarede: „Jeg vilde, hvis det behagede Gud, med Glæde ligge saaledes i syv Aar." En anden af de Besøgende sagde til ham, at han havde dog Aarsag til at takke Gud for alt det Gode, som han havde udrettet ved ham, hvortil Knox svarede: „Kjødet er allerede af sig selv kun altfor hoffærdigt, og behøver ikke først at opblæses," idet han tillige bevidnede, at han stolede ene og alene paa Guds frie Naade i Christus.

Da en Ven, som besøgte ham Aftenen før hans Dødsdag, fandt ham i en meget urolig, af tung Stønnen afbrudt Halvslummer, spurgte han ham, da han var bleven vaagen, hvorfor han havde sukket saa dybt? Knox svarede: „Jeg har i mit Liv allerede udholdt mange Anfægtelser af Satan, idet han forekastede mig mine Synder, for at bringe mig til Fortvivlelse; men Gud gav mig Kraft til at overvinde hans Fristelser. Men nu havde den listige Slange, som aldrig afslader med at friste, indslaaet en anden Vei, idet han søgte at overtale mig til at troe, at mine mange Arbeider i mit geistlige Embede og min Troskab i Guds Tjeneste havde fortjent mig Himmelen og det evige Liv. Men lovet være Herren, som gav mig Kraft til at slukke denne gloende Piil, idet Han mindede mig om hine Skriftsteder: „hvad har Du, som Du ikke har annammet?" og „ved Guds Naade er jeg hvad jeg er." For disse Skriftsprog veeg Satan beskæmmet bort, og han vil ikke mere vende tilbage; thi jeg er bleven forsikret om, at Enden paa min Kamp er nær, og at jeg snart, uden Smerte og Uro, skal ombytte dette dødelige og elendige Liv med hint salige og evige Liv."

Digitized by Google

Da han den 24de November, efterat han allerede nogen Tid forud havde ladet sin Kiste gjøre, stod op af Sengen og en halv Time efter lagde sig igjen, spurgte man ham, om han led Smerter? „Ikke andre, end saadanne, som bebude den nære Ende paa denne Kamp; jeg agter dem ikke, da de ere Overgangen til den evige Glæde.“ Om Eftermiddagen maatte hans Kone forelæse ham det 15de Kapitel af det 1ste Brev til Korintherne; da hun var færdig dermed, sagde han: „er det ikke et trøsterigt Capitel“? Klokken 5 om Aftenen sagde han til sin Ægtefælle: „Nu læs mig endnu engang det Capitel, hvori jeg kaster mit Hovedanker.“ Dette var det 17de Cap. i Johannes Evangelium. Derpaa fremsagde en af de Tilstedeværende en Bøn; da den var tilende, spurgte Dr. Preston ham, om han havde hørt Bønnen? Knox svarede: „Gud give, at I og alle Mennesker havde hørt den saaledes, som jeg hørte den; jeg priser Gud for disse himmelske Toner.“ Kort efter sagde han: „Nu for sidste Gang befaler jeg mig med Sjel, Aand og Legeme i Dine Hænder, o Herre!“ Derpaa udstødte han et dybt Suk og sagde: „Nu er det saa vidt!“ Da de Tilstedeværende mærkede, at han havde tabt Mælet, raabte En af dem til ham: „Hvis I ikke mere kan tale, saa giv os et Tegn paa, at I glæder Eder over de trøstelige Forjættelser, som I saa ofte har forkyndt os.“ Da løftede Knox en af sine Hænder i Veiret, sukkede tvende Gange og udaandede sit Liv uden Kamp.

Hans Begravelse fandt Sted den 26de November paa St. Giles-Kirkegaard. Den nyvalgte Regent, Grev Morton, bivaanede den tilligemed hele Adelen, som paa den Tid befandt sig i Edinburg, og en utallig Mængde Mennesker. Da den jordiske Larve var nedsænket i Graven, skuede Regenten, selv udsprungen af Douglas'ernes kjække Slægt, tankefuld ned i den aabne Grav, og sagde, hvad der fra hans Læber var den be-

Digitized by Google

tydningsfuldeste Lovtale: „der ligger han, som aldrig frygtede noget Menneskes Aasyn.“

Men allerede under Knox's Sygdom havde Morton, ved at besøge ham paa Sygeleiet, givet et Beviis paa den almindelige Høiagtelse, som selv Personer af en ganske anden Tænkemaade ikke kunde nægte dette tro Jesu Christi Vidne. Knox, hvis sidste Levedage især bleve forbittrede ved den af Morton foranledigede Indførelse af Biskopstitlerne, benyttede denne Leilighed til alvorlige Formaninger. „Mylord, sagde han,“ Gud har ladet Eder blive mange Velsignelser tildeel. Han har givet Eder høi Byrd, høie Æresposter, stor Rigdom og mange Venner, og vil nu kalde Eder til Kongerigets Regering. I hans Navn opfordrer jeg Eder til at benytte disse Naadesbeviisninger og Velsignelser bedre end I hidindtil har gjort. I alle Eders Handlinger søger først og fremfor Alt Guds Ære, hans Evangeliums Fremme, Opholdelsen af hans Kirke og dens Prædikeembede, og dernæst give I Agt paa den unge Konge og have hans Bedste og Landets Vel for Øie! Naar I gjør det, da vil Gud være med Eder; men gjør I ikke det, vil Gud berøve Eder alle de Velgjerninger, han hidtil har bevist Eder, og Eders Endeligt vil blive vanærende og foragteligt.“

Denne Trusel gik fuldstændig i Opfyldelse. Da Morton i Aaret 1581 blev henrettet, erindrede han sig hine advarende Ord af den døende Reformator.

Skjøndt vi ikke ere tilbøielige til at henføre denne Forudsigelse til Kategorien af Spaadomme, saa berettes der dog af Knox's Samtidige mange andre Kjendsgjerninger, der bleve betragtede som Beviser paa en ham forlenet prophetisk Gave. Vi ville meddele to af disse, da de ere bevidnede paa det Troværdigste.

Digitized by Google

Da Knox Søndagen den 24de Januar 1570, Dagen efter Mordet paa Greven af Murray, havde besteget Prædikestolen, fandt han paa samme en Seddel med de Ord: „Lad Eder dog idag forlyde om hiin Mands Død, hvem I betragtede som en anden Gud.“ Efterat Knox havde læst den, stak han Seddelen til sig, uden at fortrække en Mine. Efterat Prædinen var tilende, klagede han over det Tab, som saavel Kirken som Staten havde lidt ved hiin værdige Adelsmands Død, idet han bemærkede, at Gud i sin Vrede undertiden, saaledes som i dette Tilfælde, tager gode og vise Herskere fra Folkene, for at lede dem til Bodfærdighed, og sluttede derpaa med de Ord: „Der er her En tilstede, for hvem hiint skrækkelige Mord, hvorover alle gode Mennesker sørge, er Anledning til Glæde og til Spot; men jeg forkynder ham, hvo han endog monne være, at han ikke skal blive ustraffet, men dø langt herfra i et fremmed Land, uden at have en Ven i sin Nærhed, til at beklage ham og støtte hans Hoved.“ Forfatteren af hiin Seddel var Thomas Maitland, en yngre Broder til den fordums Statssecretair; han tilstod dette efter Gudstjenesten til sin Søster, Lady Trabrown, idet han tilføiede, at Knox maatte være forrykt, naar han talte om et Menneskes tilkommende Dødsmaade, som han slet ikke kjendte. Men hun svarede med Taarer, at ingen af Knox's Trusler blev uopfyldt. Maitland maatte senere gaae til Udlandet, og døde i Italien, paa Veien til Rom, uden at have noget Menneskes Bistand i sin Dødstime.

Da de om Knox's Dødsleie forsamlede Medlemmer af Kirkeforstanderskabet fjernede sig med Taarer i Øinene, bad han Lindsay at blive noget endnu, og han sagde da: „Jeg takker Gud, at ogsaa I, min Broder, er kommet her; thi jeg har den hele Dag længtes efter Eder, for at sende Eder til hiin Mand i Slottet (Kircaldy af Grange, der forsvarede Slottet for det Parti, som stræbte efter Dronningens Gjenindsættelse), hvem

Digitized by Google

jeg, som I veed, inderlig elsker. Gaae, jeg beder Eder, og sig ham fra mig i Guds Navn, at, dersom han ikke forlader den onde Vei, som han har betraadt, saa vil hverken hiin Klippe (den, som Edinburgs Slot ligger paa) hjælpe ham noget, ei heller vil hiin Mands kjødelige Viisdom, hvis Indflydelse han ganske har hengivet sig til (den forhenværende Statssecretair Maitland af Lethington, som befandt sig i Slottet tilligemed ham, men at han da med Skam vil blive uddrevet af hiin Rede og hans Legeme blive ophængt for Solens Aasyn; thi saaledes har Gud forkyndt mig det." Lindsay gik og bragte Knox det Svar, at Kircaldy var bleven meget bevæget ved det overbragte Budskab; men, efterat han havde talt nærmere derom med Maitland, havde han bortsendt ham med et uvenligt Svar. Knox sagde derpaa: „Nu, jeg har for denne Mands Skyld alvorligen anraabt min Gud, og om jeg end maa sørge over hvad der skal vederfares hans Legeme, saa giver dog Herren mig den Forsikkring, at der skal være Naade for hans Sjel. Men hvad den Anden (Maitland) angaaer, saa har jeg ingen Forsikkring om at det vil gaae hans Sjel godt." Sandheden af denne Forkyndelse viste sig snart efter. Maitland tog Gift, for at undgaae den offentlige Straf; men Kircaldy blev den 3die August i det paafølgende Aar offentligt hængt i Edinburg. Kort før sin Henrettelse bad han Lindsay, som ledsagede ham til Retterstedet, om at gjentage ham Knox's Ord, og han blev derved meget trøstet. „Jeg haaber," sagde han til Lindsay, „at, naar Folk troer det er ude med mig, det da vil være mig muligt, endnu at give et Tegn paa, at Herren er min Sjel naadig, som hiin Guds Mand har forkyndt." Og saaledes skete det ogsaa; da han var hængt og Alle troede ham allerede død, løftede han pludselig sine sammenbundne Hænder op og lod dem langsomt synke igjen, som om han vilde prise Gud for den Naade, der vederfores ham.

Digitized by Google

Ligesom Knox ved sin Prædiken forstod at gribe Tilhørernes Hjerter paa det Inderligste, saaledes var han ogsaa en anden Israel til at kæmpe i Bønnen med Gud. Allerede Dronning-Regentinden, Marie af Guise, sagde ved en Leilighed, at hun frygtede mere for hans Bønner, end for en Armee paa 10,000 Mand.

Knox var lille af Vext og af svag Legemsbeskaffenhed, hvilket foranledigede en af hans Samtidige til at yttre: „jeg veed ikke, om Gud nogensinde har anviist en større og frommere Sjel Plads i et saa lille og skrøbeligt Legeme, af hvilket, til Skotlands Kirkes Husvalelse, saa store Gaver af den Hellige Aand lyse frem." Ingen skaanede sig selv mindre, Ingen var flittigere i sit betroede Kald, end han; og dog var Ingen mere Gjenstand for de Ondes Had, Ingen mere overdynget med deres Haan. Men, istedetfor at nedslaae, styrkede dette kun hans Mod og hans urokkelige Skridt paa Guds Veie. Den Troskab, hvormed denne „Skotternes store Apostel," som Beza kalder ham, straffede enhver Synd, ligesom hos sig selv saaledes ogsaa uden Menneskefrygt hos Andre, var et Hovedtræk i hans Charakteer.

Foruden hans Historie af den skotske Reformation indtil hans Tid, har man af Knox enkelte, tildeels allerede i Løbet af denne Fremstilling omtalte Afhandlinger, navnlig en om Prædestinationen.

Digitized by Google

Digitized by Google

Fortegnelse

over

de vigtigste, i Aaret 1851 i Tydskland udkomne,

theologiske Skrifter.*)

1. Til Bibelstudiet henhørende.

Synopsis Evangelica, ed. *C. Fischendorf*, Prof. Theol. i Leipzig. (2 Rbd. 48 §). Ikke, saaledes som de ældre ligebenævnede Arbeider af Griesbach, de Wette og Lücke o. A., en simpel Sammenstilling af de parallele Afsnit i Evangelierne, men et Forsøg paa at tilveiebringe en sammenhængende Evangelie-Historie, bygget især paa Lukas's og Johannes's mere chronologiske Fremstilling. Indledningen indeholder en litterairhistorisk Oversigt over den evangeliske Synoptik, de ledende Grundsætninger for Anordningen og en exegetisk Undersøgelse af de Steder i Evangelierne, som indeholde Bidrag til Tidsbestemmelse og Tidsfølge. Texten er derhos behandlet med stor kritisk Omhu.

Das Markus-Evangelium nach seiner Composition, seiner Stellung in der Evangelien-Litteratur, seinem **Ursprunge u. Charakter**, von A. Hilgenfeld, Prof. d. Theol. in Jena (84 §.). I Modsætning til den nyere Hypothese om Markus-Ev.s Prioritet, Begrundelse af dette Ev., som en, i bestemt pragmatiserende Hensigt foretagen, Bearbeidelse af Matthæus-Ev.; hvorved dog atter skal være at skjelne imellem det nærværende Markus-Ev. og det oprindelige, det saakaldte Petrus-Evangelium; til dette antages da Papias's Ytring hos Eusebius at skulle sigte.

Das Markus-Evangelium nach seinem Ursprunge und Charakter, von **J. C. Baur**, Prof. d. Theol. in Tübingen (1 Rbd. 68 §.) Enig med den foregaaende Forf. angaaende Markus-Evangeliets Afhængighed af ældre Evangeliestrift, gaaer her Undersøgelsen ud paa at godtgjøre, at en Afbenyttelse skal have fundet Sted saavel af Matthæus- som af Lukas-Evangeliet. Derhos bestrides den formeentlige Nedstammen af det nærværende Markus-Ev. fra et ældre.

*) Adskillige af de anførte Skrifter henhøre til den sidste Deel af Aaret 1850.

Digitized by Google

Der Brief an die Hebräer, erklärt von J. H. A. Ebrard, Prof. d. Theol. in Erlangen (3 Rbd. 48 ß.). Udgivet som Fortsættelse og Decl af den Olshausenske Commentar over det N. Test., og holdt i den samme Aand, navnlig med stadigt Hensyn til Bibelordets praktiske Anvendelse. Ang. Brevets — eller, som Forf. heller vil have det betegnet, den apostolisk-dogmatiske Afhandlings — Forfatter opstilles den Hypothese, at samme vel skal hidrøre fra Paulus, men middelbart, idet det skal være udarbeidet af Lukas, efter forudgaaet Anvisning og Udvikling af Apostelen.

Der erste Brief Johannis, praktisk erläutert durch A. Neander (1 Rbd. 44 ß.) Forfatterens sidste boglige Efterladenskab: en Udvikling, uden alt Lærdoms-Apparat, henvendt til Indholdet i det Enkelte og den hele Tankeforbindelse, og med særlig Interesse for at lade det apostoliske Ord fremtræde frit og uafhængigt af confessionelle Læreformer.

Die Offenbahrung des h. Johannis, von Dr. E. W. Hengstenberg, Prof. d. Theol. in Berlin. 2 Bde. (7 Rbd. 32 ß.) Et exegetisk Værk, som ved Lærdom, Skarpsindighed og nøiagtig Skriftfortolkning indtager en betydende Plads i den exegetiske Literatur.

Das Buch Hiob, verdeutscht und erläutert von Lic. C. Schlottmann (1 Rbd. 64 ß.). Et Værk af stor Lærdom og dybgaaende Studium. Den meget udførlige Indledning omhandler ikke alene de sædvanlige historisk-kritiske Spørgsmaal og Undersøgelser om Digtets Idee og Anlæg, om den strophiske og rhytmiske Anordning, men ogsaa Jevnførelse af de religiøse Grundanskuelser i Bogen med Hedenskabets ældste Myther og Theosophemer.

Kurzgefasstes Handbuch zu den Apokryphen des A. Test.s, von Dr. O. F. Fritzsche, Prof. in Zürich, und Dr. W. Grimm, Prof. in Jena, 1ste Lief. (1 Rbd. 32 ß.). Et velkommet Bidrag til Fortolkning af en Klasse af Skrifter, som kun altfor meget er ladet udenfor Kredsen af den exegetiske Literatur. Det er de mindre Dele af Apokrypherne, med hvilke Begyndelsen er gjort: 3 Esra, Tilsætningerne til Esther og Daniel, Manasse Bøn, Baruchs Bog og Jeremias's Brev. Ogsaa paa Kritiken af den hidtil meget forsømte Text er anvendt omhyggelig Flid.

II. Til den historiske Theologie.

Das Leben Jesu nach den Apokryphen, von K. Hoffmann, Prediger in Leipzig (3 Rbd. 32 ß.). Medens de nytestamentlige Apokrypher i de ældre Samlinger af Fabricius og Thilo findes sammenstil-

Digitized by Google

lede i deres Heelhed hver for sig, er her forsøgt en Sammenarbeidelse af deres Indhold til en fortløbende Historie, saaledes at de enkelte Afsnit af Jesu Liv følge, chronologisk ordnede, i de forskjellige Variationer, der findes i de forskjellige apokryphiske Skrifter, og ledsagede med meget omstændelige Noter af dogmehistorisk og archæologisk Indhold. Antallet af Kildeskrifterne er ikke blot forøget med tre nyligt fundne (af Tischendorf) og hidtil ikke udgivne, hvoriblandt Hieronymus's lat. Oversættelse af „evang. Matthæi hebr. scriptum", men en stor Mængde andre apokryphiske og traditionelle Beretninger (f. Ex. om Jesus i Koranen) ere tillige benyttede som fuldstændiggjørende Bidrag.

Golgatha, seine Kirchen und Klöster, von Dr. T. Tobler, prakt. Arzt in Horn am Bodensee (5 Rbd.). Forf., som i længere Tid har opholdt sig i Palæstina og tidligere har leveret et monographisk Arbeide om Bethlehem, har her ikke alene optaget den kritiske Undersøgelse om den topographiske Ægthed af den hellige Grav Localitet (Resultatet heraf er benægtende), men tillige givet en nøiagtig Udsigt over Gravkirkens Historie gjennem alle Omvexlinger af Ødelæggelse og Gjenopførelse, og en udførlig, med Grundrids og Afbildninger ledsaget, Beskrivelse af Kirkens Indre og af de mangfoldige Sidebygninger, Capeller, Grave m. m., af de færegne, til Stedet knyttede, hellige Skikke, og de ydre Forhold, under hvilke Helligdommen er stillet.

Die Glossolalie in der alten Kirche, von A. Hilgenfeld, Prof. d. Theol. in Jena (1 Rbd. 12 ß.). Det mysteriøse Charisma, opfattet som enkelt Yttring af den urchristelige Menigheds Liv og Lære, bliver nærmere betegnet som „Udtalelse, fremgaaet af ekstatisk Begeistring, hvor Selvbevidstheden træder tilbage, og Tungen, uafhængig af Menneskets Viden og Villie, synes at tale ligesom vilkaarligt." De videre Spor af dette Phænomen forfølges i Gnosticismen og Montanismen.

Lehrbuch der Kirchengeschichte, von Dr. J. H. Kurtz, (2 Rbd. 16 ß.) Saavel dette Skrift som Forf.s tidligere „Lehrbuch der heil. Geschichte" høre til de fortrinlig lykkede Arbeider, ved Klarhed i Anordning, religiøs Dybde i Opfattelse og Udvikling af Kirkens indre Livsphænomener, og ved opvækkende Livlighed i Fremstilling.

Martin Luther, kirchengeschichtliches Lebensbild, von A. Wildenhahn (2 Rbd.). En, ved historisk Objectivering og aandfuld Behandling, tiltrækkende Skildring af den store Reformator i hans religiøse Mægtighed og hans digterisk rige Personlighed. I lignende Form har Forf. tidligere behandlet Spener's, Arndt's, Gerhard's Liv.

Die Propaganda in England, von Dr. O. Mejer, Prof. d. Rechte in Rostock (1 Rbd. 64 ß.). See dette Tidsskr. 1851 S. 507—596.

Digitized by Google

Die Waldenser im Mittelalter, von A. H. Dieckhoff, Privatdoc. in Göttingen (3 Bdd.). Den historiske Undersøgelse omfatter tvende Punkter: om Waldensernes Manuskript-Litteratur og om Sectens oprindelige Beskaffenhed i Middelalderen. I første Henseende føres Bevis for, at den nævnte Litteratur har i Reformationens Aarhundrede undergaaet en gjennemgribende Forvanskning, som Følge af Bestræbelsen efter en fremskridende Udvikling ved Reformationens Hjælp, men hvorved en broget Blanding er kommen tilveie af ganske forskjelligartede Læretyper, blandt hvilke det bliver Kritikens Opgave at udskille de ægte Bestandele. Som Hovedeiendommelighed for den oprindelige Sect udhæves den frie Prædiken, støttet til den almindelige Ret at efterfølge Apostlenes Liv; men Afstanden fra den senere Protestantisme træder frem i Waldensernes Fasthængen ved den katholske Værkhelligheds-Retning, der kommer tilsyne i den munkeagtige Askese, i Læren om Boden og Skjærsilden o. s. v.

Neue Propheten, von Dr. K. Hase, Prof. d. Theol. in Jena (2 Rbd. 24 §.). Tre „historisk-politiske Kirkebilleder": Pigen fra Orleans, Savonarola, Gjendøbernes Rige: „prophetiske Mennesker af høist forskjellig sædelig Værdi, som vække vor Deeltagelse paa høist forskjellig, ja modsat Maade, ogsaa i Forhold til de forskjelligste Statsformer, og valgte af tre Hovedfolk i det christelige Vesterland, af den franske, den italienske, den tydske Nation." [Disse Skildringer ere udgaaede af Foredrag, holdte for en blandet Kreds af Tilhørere, som Exempel paa, „hvorledes en Kirkehistorie maatte kunne være at skrive vel ikke for Folket i videre Betydning, men dog for en Kreds af almindelig Dannede udenfor den theologiske Skole." Det litteraire Apparat til den historiske Begrundelse er derfor henlagt til et særligt Anhang.

Wissenschaftliche Abhandlungen von A. Neander, udg. af J. L. Jacobi, Prof. Theol. (2 Rbd.) En Samling af tidligere Arbeider, oplæste i det berlinske Videnskabs-Akademie: Charakteristik af Eustathius af Thessalonika i hans reformatoriske Retning — om den verdenshistoriske Betydning af den niende Bog i Plotins anden Enneade (imod Gnostikerne) — om Inddelingen af Dyderne hos Thomas Aquinas og Forholdet af denne ethiske Begrebsbestemmelse til de tilgrundliggende philosophiske Standpunkter i Oldtiden — om Betydningen af Pascal's „pensées", navnlig for Religionsphilosophien — om Pascal's Opfattelse af det eiendommelig Christelige i Forhold til den almindelige Verdensbetragtning og det Almindelige i den religiøse Bevidsthed — om Matthias von Janow som Forløber for den tydske Reformation og Repræsentant for det nye, ved den i Verdenshistorien indtraadte, Princip — om de Elementer, af hvilke Yazidernes Sects Lærdomme synes at være fremgaaede — om den hellenistiske Ethiks Forhold til den christelige —

Digitized by Google

om den første Halvdeel af det 19de Aarhundrede i dets Forhold til Nutiden.

Gerhard Tersteegen, von G. Kerlen, Lector an der Bürgerschule zu Mühlheim. (72 ß.). Et interessant Livsbillede af den bekjendte Psalmedigter († 1697), der er betegnet som „den eneste Mystiker i den reformeerte Kirke," og fortjener at kjendes i sin stille og fordringsløst virkende Fromhed.

Dr. C. Harms Lebensbeschreibung, verfasset von ihm selber. (2 Rbd. 12 ß.) En Selvbeskrivelse og Selvskildring, hvor Personlighed, Udviklingshistorie og Virksomhed har en saadan Eiendommelighed som her er Tilfældet, kan ikke andet end være rig paa opvækkende, lærerig og tiltrækkende Kraft.

III. Til den systematiske Theologie.

Christliche Dogmatik, von J. H. A. Ebrard, Prof. d. Theol. in Erlangen, 1r. B. (3 Rbd. 32 ß.) Efter 60 Aars Forløb den første Dogmatik af en Theolog af den reformeerte Bekjendelse, uden at det dog har ligget i F.s Plan, at ville føre en Retfærdiggjørelse for det eiendommelig reformeerte Lærebegreb som det strikteste: „hvor det forud staaer som Axiom og Formaal for Dogmatikeren, at hans Confessions Dogme nødvendigen maa komme ud tilsidst som Facit af den bibelske Undersøgelse, der bliver den H. Skrift stillet under Bekjendelsesstriftens Myndighed . . . for mig gjælde Confessionerne, og nærmest de twende evangeliske, som Sandhedens Polariseringer, af hvilke enhver har modtaget det Kald at fortræde og forfægte en bestemt Side af Sandheden; og saaledes staaer Theologen som Videnskabens Mand vistnok dømmende og kritisk over de tilbleyne Modsætninger, og netop han har den Opgave, at holde dem i levende og flydende Tilstand ved gjensidig Paavirkning, og at forebygge en mechanist Størkning." — Det nærværende første Bind indeholder Dogmatikens første Deel: om Guds Forklarelse som Altings Udspring (Ideen om Gud — Guds Væren som Timelighedens Udspring (Treenigheden) — Guds Forklarelse som det Timeliges evige Udspring: Skabelse, Opholdelse og Forsyn, og de i Verdens Beskaffenhed aabenbarede Guds Egenskaber (herunder Læren om Mennesket og om Englene), — og af anden Deel (om Guds Forklarelse som Mægler i Forløsningens historiske Factum) det første Afsnit: Forløserens Idee, hvorunder Læren om Synden og Forløsnings-Trangen. — Den hellige Skrift danner overalt Grundlag og Udgangspunkt, og den patristiske og kirkelige Litteratur er benyttet med Omhu og Kritik.

Digitized by Google

Theologie, von Dr. L. J. Rückert, Prof. d. Theol. in Jena, 1r. B. (2 Rbd.). Bogens Indhold er »ikke Dogmatik, ikke Ethik, heller ikke begge Dele mellem hinanden, ymendskjønt Stoffet er saa temmelig det, der pleier at behandles i begge; det er et Billede, et Livsbillede, et Billede af det menneskelige Liv, opfort paa videnskabelig, paa Begrebets Grund, et Billede af det virkelige Liv og af det Liv, der i Christus er bleven aabenbart og muligt for Mennesker.« Den forste Deel indeholder »Udvikling af Selvbevidsthedens Kjendsgjerninger«: forst af Grundkjendsgjerninger (afsluttede i Selvbevidstheden som Person), derefter af de afledede Kjendsgjerninger: 1. den ideale Bevidstheds Kjendsgjerninger (den ideale Sjelsbevidsthed — den ideale personlig-aandelige Bevidsthed (hvorunder Begrebet om Gud, som udviklende sig af den personlige Selvbevidsthed og Verdensbevidstheden, af hans Væsen og Egenskaber) 2. Erfarings-Bevidsthedens Kjendsgjerninger (herunder om Synden, dens Væsen og Udspring, dens Beherskelse af Livet i de forskjellige Forhold, dens Overvindelse: Forsoning og Forlosning). — Bogens aandelige Charakteer vil findes betegnet i følgende Ytringer: »Det maa engang komme for Dagen, at man kan erkjende alle Kritikens Resultater, udove en fuldkommen uafhængig Tænkning og dog være Christen; det maa komme for Dagen, at christelig Tro og Villie ikke beroer paa Fastholden ved denne eller hin Formel, men alene paa sædelig Grund; det maa komme for Dagen, at Theologien, til hvilken vi bekjende os, kan ikke alene nedbryde men ogsaa bygge op, og bygge saameget fastere, jo mere den vægrer sig ved at bygge paa en Grund, som ikke længere kan bære nogen Bygning«.

Die Lehre der ältesten Kirche vom Opfer, im Leben und Cultus der Christen, von Dr. J. H. F. Höfling, Prof. d. Theol. in Erlangen (1 Rbd. 76 §.). En dogmehistorisk Monographie, samlet af fer til forskjellig Tid udarbeidede Leilighedsskrifter; den betegner sig selv som »Bidneforhor,« idet de hos de apostolske Fædre, hos Justinus, Irenæus, Clemens, Origenes, Tertullian forekommende Ytringer om Offerets Væsen og Betydning blive underkastede en kritisk Drøftelse, navnlig i Modsætning til den katholske Dogmatiks Anvendelse.

IV. Til den praktiske Theologie.

Die Geltung der Majoritäten in der Kirche, von Dr. C. Ullmann, Prof. d. Theol. in Heidelberg (28 §.) See dette Tidsskr. 1851. S. 1—36.

Der protestantische Gottesdienst, von dem Standpunkte der Gemeinden betrachtet, von Dr. K. Bähr, Ministerialrath in Karlsruhe (44 §.). S. dette Tidsskr. 1851. S. 37—93.

Digitized by Google

Kritische Zusammenstellung der innerhalb der evang. Kirche Deutschlands eingeführten neuen Perikopenkreise. Von Dr. E. Ranke, Pfarrer in Buchau. (1 Rbd. 32 ß.). I dette Skrift, som slutter sig til et ældre af samme Forf. („das kirchl. Perikopensystem aus den ältesten Urkunden der röm. Liturgie 1847") ere de forskjellige Perikoperækker, som siden 1825 ere indførte i de tydske Landskirker (i Weimar, Baden, Sachsen, Würtemberg, Hamburg, Over-Østerrig, Nassau, Brunsvig, Rhin-Preussen) sammenstillede med Charakterisering i Henseende til Anlæg og Formaal, til hvilke er føiet Forf.s Forslag til en ny, firedobblet Cyclus af Textafsnit. Som Indledning er forudsendt en Afhandling om det gamle gamle gallisse Lectionarium, som af Mabillon blev fundet i Benedictinerklosteret Luxow, og udgivet 1685.

Geschichte der evang. Kirchenverfassung, von **Dr. L. Richter,** Prof. d. Rechte in Berlin. (1 Rbd. 61 ß.). Efter et Tilbageblik paa den romerske Kirke, gives i sammentrængt, indholdsrig Korthed 1. en historisk Udvikling af Kirkeforfatnings-Værket i det 16de Aarhundrede i den lutherske og i den reformeerte Kirke, efter Reformatorernes Skrifter, de kirkelige Bekjendelser og endelig de forskjellige Kirke-Ordinantser; — 2) Fremstilling af Kirkeforfatningen fra det 17de Aarhundrede indtil den nyeste Tid, af de forskjellige kirkeretlige Systemer og de forskjellige Forsøg i de lutherske Lande paa Kirkeforfatningens Gjenoprettelse og Befæstelse.

Prædikensamlinger af **F. Arndt** („das Leben Jesu") (**Gerlach** (†), **Harleß** („die Sonntagsweihe"), **Hoßbach** (†), **Kust, Sack, Schenkel, Schweizer** („über das Reich Gottes nach sämmtlichen Gleichnissen aus dem Ev. Matth."), **Tholuck** („über das Augsb. Bekenntniß", „über die neuesten Zeitbewegungen") o. F.

Befordringer.

Lic. M. Baumgarten, assat Præst i Slesvig, er udnævnt til Prof. i Theol. i Rostock.

Dr. F. Delitzsch, Prof. i Theol. i Rostock, er udnævnt til Prof. i Erlangen.

Dr. C. E. Fahlkranz, Prof. i Theol. i Upsala, er udnævnt til Biskop i Westeräs.

Dr. phil. A. Hilgenfeld er udnævnt til Prof. i Theol. i Jena.

K. A. Kahnis, Prof. i Theol. i Breslau, er udnævnt til Prof. i Leipzig.

Dr. T. A. Liebner, Prof. i Theol. i Kiel, er udnævnt til Prof. i Leipzig.

Digitized by Google

Nielsen, assat Provst i Slesvig, er udnævnt til Superintendent i Eutin.

Rehhof, assat Præst i Aabenraa, er udnævnt til Præst i Hamburg.

Dr. D. Schenkel, Prof. i Theol. i Basel, er udnævnt til Prof. i Heidelberg.

R. Stier, Diakonus i preuss. Sachsen, er udnævnt til Superintendent sammesteds.

Dødsfald.

C. F. v. Klaiber, Overconsistorialraaad i Obertürkheim ved Stuttgart (tidligere Prof. i Tübingen), philologisk og theologisk Forfatter, † 8. Novbr. 1850, i en Alder af 68 Aar.

K. Lachmann, Prof. i Philol. i Berlin, hvis Fortjeneste af det N. Test.s Kritik er almindelig erkjendt, † 13. Marts 1851, i en Alder af 60 Aar.

H. A. Mau, Prof. i Theol. i Kiel, † 21. Aug. 1850.

H. E. G. Paulus, Prof. i Theol. i Heidelberg (tidligere i Jena), meest bekjendt ved den naturaliserende Behandling af den evang. Historie i hans Evangelie-Commentar, som har brudt og banet Veien for en lang Række af Efterfølgere, men iøvrigt fortjent ved talrige kirkehistoriske og kirkelige Arbeider, og mærkelig som høitbegavet, aandrig Personlighed. † 10. August 1851, i en Alder af 90 Aar.

G. Schwab, Overconsistorialraad i Stuttgart, aandrig Forfatter af flere litteairhistoriske og digteriske Arbeider, ogsaa af „Luthers Leben“ (1840), † 4. Novbr. 1850, i en Alder af 58 Aar.

C. F. af Wingård, Erkebiskop i Upsala (forhen Biskop i Gothenborg), bekjendt for en ualmindelig Veltalenheds-Gave, † 19. Sept. 1851, i en Alder af 70 Aar.

Digitized by Google

Digitized by Google